DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

KÜRSÜDEN ÖĞÜTLER

52 Konuda Vaaz Örnekleri

Ankara 2006

Ahmet ARPA	Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi
Dr. Ahmet ONAY	Teftiş Kurulu Üyesi
Bahattin AKBAŞ	Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
Dr. Burhan ERKUŞ	Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
Dr. Dursun AYGÜN	T.C. Karlsruhe Başkonsolosluğu Din Hizmetleri Ataşesi
Dr. Ekrem KELEŞ	T.C. Cidde Başkonsolosluğu Din Hizmetleri Ataşesi
Doç. Dr. Fikret KARAMAN	Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı
Dr. Gazi ERDEM	T.C. New York Başkonsolosluğu Din Hizmetleri Ataşesi
Doç. Dr. Halil ALTUNTAŞ	Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi
Hasan TAŞALTIN (Merhum)	Teftiş Kurulu Başkanı
Hüseyin ÇINAR	T.C. Türkmenistan Büyükelçiliği Aşkabat Din Hizmetleri Müşaviri
Dr. İbrahim PAÇACI	Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi
Prof. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL	Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi
Doç. Dr İsmail KARAGÖZ	Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi
Dr. M. Besim İSMAİLEFENDİOĞLU	Teftiş Kurulu Üyesi
Dr. Mehmet CANBULAT	Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
Mehmet Kaya KURT	Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi
Mehmet KESKİN	Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi
Mehmet Şemsettin ÜNAL	T.C. Kırgızistan Büyükelçiliği Din Hizmetleri Müşaviri
Mehmet Zeki KARAKAYA	Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi
Dr. Muzaffer ŞAHİN	Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı
Dr. Ömer MENEKŞE	Derleme ve Yayın Şubesi Müdürü
Rüstem BEŞLER	Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
Dr. Sadık ERASLAN	Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi
Seyit Ali TOPAL	Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
Şükrü ÖZBUĞDAY	Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi
Dr. Yaşar YİĞİT	Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
Yusuf ALTAŞ	Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi
Dr. Yüksel SALMAN	Dini Yayınlar Dairesi Başkanı
Zafer KOÇ	Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

Bu kitap, Din İşleri Yüksek Kurulu'nun 24.06.2004 tarih ve 101 No'lu Kararı ile yayınlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

Takdim 7
Ön Söz 9
İman Esasları ve İmanın Kabul Olma Şartları 37
Meleklere İman ve İnsan Hayatına Etkisi 61
Kitaplara İman ve Kur'an'ın Özellikleri 73
Peygamberlere İman ve Son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.) 87
Ahirete İman ve İnsan Hayatına Etkisi 99
Kader İnancı ve İnsanın Sorumluluğu 111
Salih Amel ve İman 123
Tasdik ve İnkâr Bakımından İnsanlar 133
Kâmil Mü'minin Özellikleri 143
Namaz İbadeti ve Önemi 153
Oruç İbadeti ve Nefis Terbiyesi 163
Zekât İbadeti ve Sosyal Yardımlaşma 175
Hacc İbadeti 187
Kurban İbadeti 197
Ramazan Ayı 207
Dinî Bayramlar 217
Dua ve Adabı 225
Farz, Vacip, Sünnet, Müstahap, Mubah, Mekruh ve Haram Kavramları 235
Yemin Etmek 245
İslâm Ahlâkı 255
Takvâ 267
İsraf ve Cimrilik 277
Emr-i Bi'l-Ma'rûf ve Nehy-i Ani'l-Münker 287
Görgü Kuralları 297
Nimetlere Şükretmek 307
Sıla-i Rahim ve Önemi 317
Şahitlik ve Önemi 327
Ana-Baba Hakları ve Yaşlılara Saygı 337
Komşuluk İlişkileri 347
Eşlerin Karşılıklı Görev ve Sorumlulukları 357
Engelliler ve İslâm 367

Çalışma ve Dürüstlük 405
İslâm ve Barış 413
Şehitlik ve Gazilik 423
Birlik ve Beraberlik 431
Dinde Taassuba Yer Yoktur 441
Muharrem Ayı ve Aşûre 451
Fitne ve Zararları 461
Cana Kıyma ve İntihar 471
Gıybet, Nemime, İftira ve Yalan 483
Zararlı Alışkanlıklar ve Sonuçları 493
Hayâ / Utanma Duygusu 501
Çevreyi Koruma, Temizlik ve Önemi 509
En Güzel Örnek 519
Büyük Günahlar 531
Tövbe ve Önemi 541
Helâk Edilen Kavimler ve Helâk Sebepleri 553
Ölüm Gerçeği ve Ölüme Hazırlıklı Olmak 563
Ölen Müslümanlara Karşı Görevler 571
Bibliyografya 583

TAKDİM

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın aslî görevi irşattır. Mevzuatta *"Toplumu din konusunda aydınlatmak"* cümlesi ile yerini bulan bu aslî görev, aynı zamanda İslâm dinini doğru ve güzel bir şekilde tanıtma imkânı bulan her Müslüman'ın temel görevidir. Ancak bu ulvî görevi kurumsal olarak Diyanet İşleri Başkanlığı yürütmektedir.

İrşat hizmeti; hem bir emanet, hem de çok şerefli bir görevdir. Fakat bu şerefli görev, şerefi nispetinde ağır bir sorumluluğu da beraberinde getirmektedir. Böylesine önemli görevi üstlenmiş olan kişilerin, gerekli donanıma sahip olmaları kaçınılmazdır.

Günümüzde değişik irşat teknikleri geliştirilmekte ve uygulanmakta ise de en etkili olanı, yüz yüze ve sözlü olarak yapılan irşattır.

İşte irşat hizmetlerinde yapılacak çalışmalara doküman sağlamak ve yardımcı olmak üzere Din İşleri Yüksek Kurulu, elinizdeki kitabı hazırlamıştır. Çalışmanın diğer bir amacı da, irşat hizmetine muhteva ve metot olarak katkıda bulunmaktır.

İrşat hizmetinde öncelikle halkın ihtiyaç duyduğu hususların ele alınması çok önemlidir. Bu açıdan bakınca, elinizdeki çalışmanın bu hizmetlere önemli katkılar sağlayacağını düşünüyoruz.

Diğer taraftan vaaz ve konferanslarda hitabetin güzelliği kadar muhtevanın doğru bilgiye dayanması da önemlidir.

Dinî konulardaki bilgisizliğin, kitlesel hâle gelmeye başladığı günümüzde görevlilerimizin ihlâs, samimiyet ve ehliyetle yapacakları irşat hizmetlerine şiddetle ihtiyaç vardır. En basit dinî bilgileri bile edinme imkânı bulamadan yetişen kuşakların dinî yönden bilgilenme ihtiyacını karşılamada irşat görevlilerimize büyük görevler düşmektedir. İslâm'ın iyi anlaşılması ve anlatılması yolunda sürdürülecek çabalar mutlaka meyvesini verecektir.

Kitabı yayına hazırlayan Kurulumuz Üyesi Doç. Dr. **İsmail KARAGÖZ**'e, bölümleri yazanlara ve kitabın basımında emeği geçenlere teşekkür eder, eserin hayırlara vesile olmasını yüce Allah'tan niyaz ederim.

Başarı Allah'tandır.

Dr. Muzaffer ŞAHİN
Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı

ÖN SÖZ

Toplumumuzu din konusunda aydınlatmak, Diyanet İşleri Başkanlığının aslî görevleri arasında yer almaktadır. Bu hizmetler çerçevesinde yurdun dört bir köşesinde görevlilerimizce vaaz ve irşat hizmetleri sunulmakta, konferanslar verilmekte ve paneller düzenlenmektedir.

Her ne kadar teknolojinin gelişmesi, insanın bilgiye ulaşmasını kolaylaştırmış ise de, dinleyici ile yüz yüze iletişim kurarak mesajın aktarılması en etkili yöntem olmaya devam edecektir. Bu sebeple, dinin halka öğretilmesi alanında camilerde icra edilen vaaz hizmetleri tarihî süreç içinde olduğu gibi günümüzde de önemini korumaktadır. Özellikle Cuma ve teravih namazları öncesi yapılan vaazlar, dinin topluma anlatılması için çok elverişli bir ortam oluşturmaktadır.

Vaizlik, dinimizin, Peygamberimizden sonra kıyamete kadar yeni nesillere intikalini sağlayan ana kurumdur. İfade etmek gerekir ki, vaaz kavramını cami kürsüleri ile sınırlı olarak düşünmek mümkün değildir. İrşat, tebliğ, iyiliği emir, kötülükten alıkoyma ve nasihat gibi değişik şekillerde ifade edilen bütün uygulamalar sonuçta vaaz kavramında birleşir.

İslâm toplumunda vaaz ve irşadın ihmal edilmemesi, hatta kurumlaşmasının teşviki yönünde birçok ayet ve hadis bulunmaktadır.

Zamana ve mekâna göre muhatabın bilgi ve kültürüne, sosyal ve psikolojik durumuna uygun bir usûl ve üslûp takip etmek, vaaz hizmetinin beklenen sonucu vermesi açısından önem arz etmektedir.

Geçmiş dönemlerde vaaz tekniğinde, büyük ölçüde duygular belirleyici rol oynuyordu. Bu teknik zamanla zaafa uğramış, muhatabı etkilemede yetersiz hâle gelmiştir. Önceki dönemlerin, söylenenleri kabullenme ve söylenene bağlanma, taklit ve teslimiyet şeklindeki yaklaşımı günümüzde yerini, araştırma ve sorgulama anlayışına terk etmiştir. İnsanlar, en kısa zamanda, mümkün olan en çok bilgiyi, en açık ve anlaşılır biçimde almak istemektedirler.

Vaaz hizmetlerini verimli kılan tekniklerin en önemlisi, vaizle muhataplar arasında bir gönül bağının oluşturulmasıdır. Bu bağın gerçekleşmesi karşılıklı samimiyetin yaşanması ile mümkündür. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.), dini, "*Allah'a, O'nun Kitab'ına, Peygamberine, mü'minlerin liderlerine ve bütün müslümanlara karşı samimiyet*" (Buharî, İman, 42) diye tanımlarken taraflar arasında gerçekleştirilmesi zorunlu olan bu bağa vurgu yapmış olmaktadır. Dinin aydınlatıcı, ferahlatıcı ve diriltici nefesine her zaman muhtaç olan toplum, bu ihtiyacı günümüzde daha da derinden hissetmektedir. İşte bu ihtiyacın giderilmesi yolunda yapılacak çalışmalar şüphesiz ki öncelikle, insanları dinin güzellikleriyle buluşturma görev ve sorumluluğunu omzunda taşıyan, başta vaizlerimiz olmak üzere, her kademedeki din görevlilerimiz tarafından icra edilmek duru-

Öğütler 52 Konuda Vaaz Örnekleri" adlı kitap, bu düşüncenin eseri olmuştur.

Konuların seçiminde özellikle günün ihtiyaçları göz önünde bulundurulmuş, metinlerin hazırlanmasında, ilgili ayet ve hadisler esas alınmıştır. Ayet ve hadis metinleri yazılarak kitaptan yararlanacaklara kolaylık sağlanması amaçlanmıştır.

Meali verilen ayetlerin yerleri metin içerisinde, atıfta bulunulan ayetler ile hadislerin ve aktarılan diğer bilgilerin yerleri dipnotta gösterilmiştir.

Hadislerin kaynakları verilirken Çağrı Yayınevi tarafından neşredilen "Kütüb-i Tis'a" esas alınmıştır. Hadislerin yerleri gösterilirken Buhârî'nin "*el-Câmi'u's-Sahîh*"i, Ebû Davud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve Dârimî'nin "*es-Sünen*"leri ile Mâlik b. Enes'in "Muvatta''ın bâb adı ve no'su ile eserin cilt ve sayfa numarası; Ahmed ibn Hanbel'in "*el-Müsned*"inde cilt ve sayfa numarası, Müslim'in "*el-Câmi'u's-Sahîh*"inde ise bâb adı ve hadis numarası ile cilt ve sayfası verilmiştir.

Eserin, yüce dinimizin irşat hizmetlerinde katkı sağlamasını Cenâb-ı Allah'tan dileriz.

Doç. Dr. İsmail KARAGÖZ
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

VAAZ VE İRŞAT HİZMETLERİNDE UYULMASI GEREKEN BAZI KURALLAR*

İnsan, Allah'a ibadet etmesi için yaratılmış,[1] bu görevini yerine getirebilmesi için kendisine akıl ve irade, iyiyi ve kötüyü, doğru ve yanlışı, hayrı ve şerri, hakkı ve batılı birbirinden ayırt edebilecek yetenek verilmiş,[2] önder ve örnek olması için peygamberler, rehber olması için de kitaplar gönderilmiştir.[3] İnsan, iman,[4] ibadet ve itaatle[5] sorumlu tutulmakla birlikte bu konuda zorlanmamıştır.[6] Çünkü insan, hayatı ve ölümü ile imtihana tabi tutulmuş[7]; bu sebeple ona inanç ve irade hürriyeti verilmiştir.[8] İnsan iman edip etmemekte serbest bırakılmakla birlikte iman edip sâlih ameller işlemesi istenmiştir.[9]

Allah, kullarına iyiyi emretmek ve kötüyü yasaklamak suretiyle bizzat öğüt verdiği gibi[10] peygamberlerini de öğüt vermekle görevlendirmiştir.[11] Kur'an da insanlar için bir öğüttür.[12]

Dini anlatmak, insanları iman, ibadet ve güzel ahlâka çağırmak, haram, günah ve kötülüklerden sakındırmak; peygamberlerin görevi olduğu gibi her bir mü'minin de görevidir.[13] Bu husus, Kur'an'da pek çok ayette ifade edilmektedir.

I. Vaaz ve İrşat ile İlgili Kur'an Kavramları

Kur'an'da dinin anlatılması ve tebliğ ile ilgili pek çok kavrama yer verilmiştir. Konu ile ilgili Kur'an kavramlarını üç grupta değerlendirebiliriz:

1. Sözlü Tebliğ ile İlgili Kavramlar:

a) *Öğüt verme ile ilgili olanlar:* **Vaaz, mev'ıze, zikr, zikrâ, tezkire, nasîhat ve tavsiye.**

b) *Bilgilendirme ve yol gösterme ile ilgili olanlar:* **Ta'lim, irşâd, hidayet.**

---

* Bu bölüm, Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi **Doç. Dr. İsmail KARAGÖZ** tarafından hazırlanmıştır.

1 Zâriyât, 51/65.
2 Şems, 91/8.
3 Hadîd, 57/25; Fâtır, 35/24.
4 Âl-i İmrân, 3/179.
5 Nisâ, 4/59.
6 Bakara, 2/256.
7 Mülk, 67/2.
8 Kehf, 18/29.
9 Teğâbun, 64/9.
10 Nisâ, 4/58.
11 Nisâ, 4/63.

2. Sözlü Tebliğin Sunumu İle İlgili Kavramlar:

Hikmet, kavl-i leyyin, kavl-i beliğ, kavl-i hasen, kavl-i ma'rûf, mücadele.

3. Fiilî tebliğ ile ilgili olan kavramlar: Üsve-i hasene ve Şâhid.

Vaaz ve Mev'ıze

Sözlükte nasîhat, uyarı ve öğüt anlamına gelen ***vaaz,*** ve **mev'ıze** *dinî bir kavram olarak*; bir kimseye kalbini yumuşatacak, onu günahlardan uzaklaştırıp sevaba yöneltecek, ilâhî mükâfatı ve cezayı hatırlatarak hayrı, iyiliği ve yararlı işler yapmayı, haram ve kötülüklerden sakınmayı benimsetecek, Allah ve Peygambere itaate sevk edecek ve doğru yolu gösterecek güzel söz söylemek demektir. Kur'an-ı Kerim'de; Tevrat, İncil ve Kur'an'ın bir öğüt kitabı olduğu, ilâhî yasakların ve bu yasaklara uymama sonucu Allah tarafından cezalandırmaların, Kur'an'da anlatılan peygamber kıssaları, misaller ve ayetlerin bir öğüt olduğu; Allah ve Peygamberin vaaz ettiği bildirilmektedir.

Kur'an'da ***vaaz eden*** olarak Allah ve Peygamber, ***kendisine vaaz edilenler*** olarak bütün insanlar, ***vaaz edilen şeyler*** ise iman, ibadet, ahlâk, iyilikleri yapma ve kötülüklerden sakınma gibi insanların dünya ve ahirette yararına olan şeyler zikredilmiştir. Kur'an'da Allah'ın emirlerine "vaaz" denilmektedir. Meselâ Nisâ sûresinin 58. ayetinde;

إِنَّ اللهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰى اَهْلِهَا وَاِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ

"*Allah, size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder*" talimatından sonra إِنَّ اللهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ *"Allah, bununla size ne güzel vaaz ediyor"* cümlesi bunu ortaya koymaktadır.

Vaaz etmek peygamberlerin temel görevlerinden biridir. Meselâ Nisâ sûresinin 63. ayetinde Peygambere hitaben وَعِظْهُمْ "Onlara vaaz et" buyurulmaktadır. İlâhî vahye iman eden insanların da vaaz etme görevi vardır. Peygamberimize yönelik olarak "Onlara vaaz et" ve

اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ *"Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğüt ile çağır ..."*[14] emri aynı zamanda mü'minlere de yöneliktir.

"***Vaaz***" kavramının geçtiği ayetler; vaaz ile amacın, zorlama yapmadan sadece insanları dinî konularda bilgilendirmek ve sonuç alınsın alınmasın sabırla vaaza devam etmek gerektiğini ifade etmektedir.

[14] Nahl, 16/125.

Zikr

Konuşmak, anlatmak, bir şeyi unutmayıp zihinde tutmak, bir şeyi unuttuktan sonra hatırlamak; övmek, anmak, bildirmek, düşünmek" anlamlarındaki[15] "z-k-r" kökünden türeyen "**zikr**" kavramı sözlükte; anma, şan, şeref, şöhret, övgü, hatırlama, öğüt, sağlam söz ve ibret anlamına gelir. Dinî bir terim olarak; Allah'ı anmak ve hatırlamak, O'nu unutmamak ve gaflet hâlinde olmamak, Allah lafzını, tekbîr, tehlîl, tesbîh ve tahmîd cümlelerini tekrarlamak demektir.

Bu kavram Kur'an'da, 22 farklı anlamda kullanılmıştır.[16] Bu anlamlardan biri de ikaz, uyarı, hatırlatma ve ***öğüt***'tür. Meselâ Tekvîr sûresinin 27. ayetinde, إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ *"O (Kur'an), herkes için (özellikle) sizden doğru yola gitmek isteyenler için bir öğüttür"* buyrulmaktadır.

Zikrâ

Sözlükte öğüt anlamına gelen "**zikrâ**" kelimesi, Kur'an'da uyarı, öğüt, ibret, anlama ve hatırlama anlamlarında kullanılmıştır. Meselâ Müddessir sûresinin 31. ayetinde geçen zikir kelimesi uyarı-öğüt anlamındadır:

وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْبَشَرِ *"...Bu (ayetler), insanlar için ancak bir öğüttür, uyarıdır."*

Tezkire

Sözlükte öğüt anlamına gelen "**tezkire**" kelimesi, Kur'an'da; öğüt, ikaz ve ibret anlamlarında kullanılmıştır. Meselâ Tâ-hâ sûresinin 2 ve 3. ayetinde geçen tezkire kelimesi öğüt anlamındadır:

مَا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَىٰ إِلَّا تَذْكِرَةً لِمَنْ يَخْشَىٰ *"Biz, Kur'an'ı sana güçlük çekesin diye değil ancak korkanlara bir öğüt olsun diye indirdik."*

Öğüt verme, Peygamber ve mü'minlere bir görev olarak verilmiştir;

فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنتَ مُذَكِّرٌ لَّسْتَ عَلَيْهِم بِمُصَيْطِرٍ *"Sen öğüt ver. Sen ancak bir öğüt vericisin. Sen onların üzerinde bir zorba değilsin."* (Ğâşiye, 88/21-22),

وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَىٰ تَنفَعُ الْمُؤْمِنِينَ *"Sen öğüt ver. Çünkü öğüt mü'minlere fayda verir."* (Zâriyat, 51/55), فَذَكِّرْ إِن نَّفَعَتِ الذِّكْرَىٰ سَيَذَّكَّرُ مَن يَخْشَىٰ وَيَتَجَنَّبُهَا الْأَشْقَى *"Öğüt ver, çünkü öğüt muhakkak fayda verir / öğüt fayda versin vermesin sen öğüt ver.*

---

[15] Rağıb el-İsfehânî, *el-Müredât fi Garibi'l-Kur'an,* s. 178; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab,* IV, 308 vd.; Asım Efendi, *Kamus Tercümesi,* II, 347 vd.

likle vurgulanmaktadır. Konu ile ilgili ayetlerden Kur'an'ın bütün insanlar için bir öğüt olduğu, ancak öğütlerden aklını kullanan, gerçeğe kulak veren, düşünen, Allah'a yönelen, Allah'a iman edip O'na karşı gelmekten sakınan ve O'nun azabından korkan kimselerin öğüt alacağı ve öğüdün özellikle mü'minlere fayda vereceği anlaşılmaktadır.

Nasîhat

Sözlükte; öğüt, dürüstlük, nasihat edilenin iyiliğini ve hayrını isteme ve samimiyet demektir. Bu kelimenin kök anlamı, iki şey arasındaki uyum ve iki şey arasını düzeltme, dürüst, samimî, saf ve hâlis olmadır. Hile ve aldatmanın (**ğışş**) zıddıdır. Nasîhat çok anlamlı kavramlardan biridir.

Dinî bir kavram olarak nasîhat; yararlı şeyleri araştırmak, hayırlı ve faydalı şeyleri istemek, dürüst ve samimî olmak; bir işi dürüst ve ihlâsla yapmak insanlara doğru yolu göstermek (irşât), hayra ve iyiliğe delâlet etmek, faydalı şeyleri yapmaya, zararlı şeyleri bırakmaya çağırmak, öğüt vermek demektir. İçinde aldatma duygusu bulunmayan, dürüst ve samîmi kimselere "***nâsih***" dendiği gibi öğüt veren insana da "***nâsih***" denir.

Nasîhat'ta söz, eylem ve davranışlarda samîmî olmak, hayırlı ve faydalı şeyleri isteyip bunları başkalarına da öğütlemek ve dürüstlük esastır.

Kur'an'da nasîhat kelimesi; dürüst ve samîmi olmak;[17] birinin hayrını, iyiliğini istemek, şefkatli ve merhametli davranmak[18], daha çok öğüt vermek, doğru yolu göstermek[19] anlamlarında kullanılmıştır.

"***Nasîhat***" kavramında muhataba sadece bildirme ve duyurma değil; ona öğüt verme, iyiliğe ve hayra teşvik etme anlamı da vardır. ***Nasîhat*** kelimesinin ***tebliğ*** kelimesinden sonra geçmesi, bu anlamı ifade eder. Nasîhatte, zorlama değil teşvik, sertlik değil yumuşaklık esastır.

Tavsiye

Sözlükte övmek, emretmek, birinden bir işi yapmasını istemek, vasî tayin etmek, vasiyet etmek, üzerine gerekli kılmak demektir. Bu kökün asıl anlamı, iki şeyi birbirine bağlamak, bir şeyi diğerine ulaştırmaktır. Üzeri tamamen bitki, ot, çiçek vesaire ile dolu olan yere "اَرْضٌ وَاسِيَةٌ" denir. Buradaki **vasiyyet** kelimesi otların birbirine tamamen yaklaşmasını ifade eder. Kelimenin bu kök anlamına kıyasla birine ulaştırılan söze ***vasiyet*** denmiştir.

---

[17] Meselâ; Tevbe, 9/ 91.
[18] Meselâ; A'râf, 7/79.
[19] Meselâ; A'râf, 7/68.

Dinî bir kavram olarak vasiyet; birini hayırlı bir işi yapmaya teşvik etmek, birinden bir şeyi yapmasını istemek anlamına gelir.

Kur'an'da tavsiye eden olarak ***Allah*** ve ***insan;*** tavsiye edilenler ise peygamberler, ehl-i kitap, insanlar ve mü'minler zikredilmiştir.

Allah'ın tavsiyesi. Allah'ın tavsiyesi şu anlamlara gelmektedir:

Farz kılmak. Nisâ sûresinin 11. ayetindeki "يُوصِيكُمُ اللهُ" cümlesinde geçen "**tavsiye**" bu anlamdadır. Ayetin sonundaki "فَرِيضَةً مِنَ اللهِ" (Allah'tan bir farz olarak) cümlesi, Allah'ın tavsiyesinin farz anlamında olduğunu beyan etmektedir.

Emretmek. Meselâ En'âm sûresinin 151 ve 153. ayetlerindeki "وَصّٰيكُمْ بِهِ" cümlesinde geçen "**tavsiye**" bu anlamdadır.[20] *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an* adlı tefsîrinde Kurtubî, Allah'ın tavsiyesine "*tekitli emir*" (اَلْاَمْرُالْمُؤَكَّدُ) anlamını vermiştir.[21]

Haram kılmak. Meselâ En'âm sûresinin 144. ayetindeki "وَصّٰيكُمُ اللهُ" cümlesinde geçen "**tavsiye**" bu anlamdadır.

Allah'ın tavsiyesinin geçtiği ayetlerden Kur'an'ın bütün emir ve yasaklarının "**tavsiye**" kavramına dâhil olduğu anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla Allah'ın öğüt, nasîhat ve tavsiyesi yapılsa da yapılmasa da olur anlamında değildir. Kur'an'da farz, helâl ve haramlar, emir ve yasaklar; "hudûdullâh", "âyât", "beyyinât", "öğüt", "nimet", "şifâ", "rahmet", "hidayet" ve "hikmet" olarak isimlendirilmektedir. Meselâ Bakara sûresinin 187. ayetinde oruç geceleriyle ilgili helâl ve haramlar "*Allah'ın hudûdu*" ve "*Allah'ın ayetleri*", Nîsâ sûresinin 11-12. ayetlerinde miras ile ilgili hükümler, "*Allah'ın farzları*", 12. ayette "*Allah'ın vasiyeti*", 13. ayette "*Allah'ın hudûdu*", Bakara sûresinin 228-242 ayetlerinde boşanma ile ilgili helâl ve haramlar, 228-230. ayetlerde "*Allah'ın hudûdu*", 231 ve 242. ayetlerde "*Allah'ın ayetleri*", 231-232. ayetlerde "*Allah'ın öğüdü*", 231. ayette "*Allah'ın nimeti*" olarak ifade edilmiştir.

İnsanların tavsiyesi. İnsanın tavsiyesi öğüt vermek, insanları hayra ve iyiliğe çağırmak, bir şeyin yapılmasını istemek anlamındadır.

---

[20] Nesefî, Ebu'l-Berekât, Abdullah b. Ahmed, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, II, 507. Beyrut, tarihsiz. Hâzin, Alâüddîn Ali b. Muhammed, *Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl*, II, 507. Beyrut, tarihsiz. bk. Lokman, 31/14;

yetlerini insanlara duyurma demektir. Tebliğ, peygamberlerin en başta gelen görevidir.[22]

Vaaz ve irşadın temel amaçlarından biri de dini insanlara tebliğ etmektir. Bunun için iman, ibadet, ahlâk, helâl, haram, evlenme, boşanma, ticaret ve benzeri Kur'an ve hadislerde yer alan bütün konular vaaz konusu yapılmalı, Kur'an baştan sona insanlara tebliğ edilmelidir. Özellikle hitâp edilen insanların bilgileri dikkate alınmalı, haberdâr olmadıkları Kur'anî gerçekler, İslâmî bütün değerler ve kavramlar anlatılmalıdır. Tebliğ edilen şeyleri, muhatapların kabul edip etmemesi, uygulayıp uygulamaması, vaazdan öğüt alıp almaması vâizin elinde olan bir şey değildir. Ona düşen görev, sadece dini doğru ve en iyi bir şekilde tebliğ etmektir.

Vaiz, tebliğ ettiğini, insanların anlayacağı şekilde açıklamakla da görevlidir. Dolayısıyla ayetleri ve hadisleri meâlleriyle söylemek yeterli değildir. Ayetlerde ve hadislerde geçen kavramlar, itikâdî, amelî, hukûkî, iktisâdî, idârî ve ahlâkî... Hükümler çok iyi ve anlaşılır bir şekilde açıklanmalı ve yorumlanmalıdır.

Ta'lîm

Sözlükte birine bir şeyi öğretmek, bir şeyin hakîkatini anlatmak demektir. Kur'an'da insanlara dini öğretin şeklinde doğrudan bir ayet bulunmamakla birlikte Cibril'in Peygamberimize vahyi/Kur'an'ı,[23] Peygamberin mü'minlere bilmedikleri Dinî konuları, kitap ve hikmeti,[24] insanların Kitab'ı[25] öğretmelerinden söz edilmesi, mü'minlerin dini insanlara öğretmeleri gerektiğine işaret etmektedir.

İrşâd

Sözlükte doğru yolu göstermek ve öğretmek anlamına gelen **irşâd,** *Dinî bir kavram olarak*; insanlara doğru yolu göstermek, mü'minleri Dinî görevlerini yerine getirmeye çağırmak demektir. "*Rüşd*" doğru yol, "*reşîd*" ve "*mürşid*" ise doğru yolu gösteren (hâdî), rehber, vâiz anlamındadır. *Hidayet* ile eş anlamlı olan *irşâd* kavramının "Allah'ın kullarının fiillerini kendi rızasına uygun şekilde yaratması" anlamına gelen *tevfik* kelimesi ile anlam yakınlığı vardır. Ancak *irşâd,* hem mü'min hem de kâfire yönelik olduğu hâlde, *tevfik* sadece mü'minler için söz konusudur. Gerçek anlamda doğru yolu gösteren Allah'tır.[26]

---

[22] Nûr, 24/54.
[23] Necm, 53/4-5.
[24] Bakara, 2/151, 229, 239; Âl-i İmrân, 3/164; Cum'a, 62/2.
[25] Âl-i İmrân, 3/79.
[26] Kehf, 18/17.

Bununla birlikte insanlara doğru yolu gösteren peygamber ve mü'minlere de mürşid denir.

Hidâyet

Sözlükte doğru yola gitmek, birine doğru yolu göstermek, açıklamak, delâlet etmek, yararlı şeyleri bildirmek, doğru yola girmek, hidayet bulmak anlamlarına gelen hidayet *Dinî bir terim olarak* insanların iman etmelerine ve sâlih ameller işlemelerine yumuşaklık ve nezâketle delâlet etmek demektir.

Bu kelimenin kök anlamı irşat için öne geçmek; sevgi, nezaket, merhamet ve yumuşaklıkla sevk ve teşvik etmektir.

Hidayet; istenilene ulaştıracak şeye letâfet, yumuşaklık ve nezâketle delâlet etmektir. Bu, yolu sadece gösterivermek veya yola götürüvermek hatta yolun sonuna kadar götürüvermekle gerçekleşir ki birincisine **irşâd,** ikincisine **tevfik** denir.

Hidayet, kötü ve şer olan şeylerde değil, iyi ve hayırlı olan şeylerde söz konusudur. Bu kelimenin tam Türkçe karşılığı bir sözcük yoktur. Hidayet kelimesine "yolu göstermek" anlamı verilince "götürmek" anlamı eksik kalır, "yola götürüvermek" anlamı verilince, yumuşaklık ve nezâket eksik kalır. Hidayet olayında iki taraf söz konusudur; hidayet edenler ve hidayete erenler.

Kur'an-ı Kerîm'de Allah, Peygamber ve Kur'an'ın hâdî olduğu bildirilmektedir. Gerçek anlamda **hâdî**, Allah olmakla birlikte mecazî anlamda peygamberlerin de Kur'an'da *"**hâdî**"* oldukları bildirilmektedir:

وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ *"Her toplumun bir hâdîsi vardır."* (Ra'd, 13/ 7) ve

وَإِنَّكَ لَتَهْدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ *"(Ey Peygamberim!)...Şüphesiz ki sen (insanları) doğru yola iletiyorsun"* (Şûrâ, 42/52) anlamındaki ayetler bunun delilidir.

Peygamberlerin hidayeti insanlara doğru yolu göstermekten ibarettir. İnsanda hidayeti var eden Allah'tır.

Kur'an-ı Kerîm'de Kur'an, hem hidayet eden hem de hidayet vasıtası olarak zikredilmektedir. Meselâ;

إِنَّ هٰذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ *"Gerçekten bu Kur'an (insanları) en doğru yola götürür..."* (İsrâ, 17/9) ayetinde Kur'an'ın hidayet ettiği,

يَهْدِي بِهِ اللهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ *"Allah, onunla (Kur'an'la) rızası peşinde olanları selamet yoluna iletir ve onları izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarıp kendilerini doğru bir yola iletir"* (Mâide, 5/16) anlamındaki ayet Kur'an'ın Allah'ın hidayetine vasıta olduğuna delâlet etmektedir.

mü'minlerin de Kur'an ve sünnet vasıtasıyla insanlara yol göstermek görevi olduğu izahtan vârestedir.

Emr-i bi'l-Ma'rûf

Sözlükte buyruk, fermân, talep, istek anlamına gelir. Yukarıdan aşağıya, büyükten küçüğe yapılan talebe **emir**, aşağıdan yukarıya yapılan talebe **dua**, eşit olanlar arasında yapılan talebe ise **iltimas** denir.

Bir kimsenin dûnünde bulunan kimseye bir şeyi "اِفْعَلْ" *(yap)* demesi emirdir. Bilmek ve idrâk etmek, itirâf ve ikrar etmek, ödüllendirmek, sabretmek, başkan olmak anlamlarındaki "**a-r-f**" kökünden türeyen "**ma'rûf**" sözlükte; bilinen ve tanınan şey, ihsân ve iyilik demektir. Dinî terim olarak ma'rûf; aklın ve dinin iyi ve güzel, hoş ve yararlı gördüğü söz, fiil ve amel demektir.

İslâm dininin bütün emir ve yasakları, öğüt ve tavsiyeleri "**ma'rûf**" kavramına dâhildir. Dolayısıyla "*ma'rûfu emir*" Allah ve peygamberin yapılmasını istediği görevleri, akl-ı selîmin iyi, güzel ve yararlı gördüğü şeyleri insanlara emretmek, yapılmasını istemek ve tavsiye etmektir.

"*Ma'rûfu emretmek*" bütün peygamberlerin ortak görevidir. Çünkü her peygamberin risâletini kavmine tebliğ zorunluluğu vardır. Böylece ma'rûfu emretme görevi nübüvvetin odak noktasını oluşturmaktadır. Peygambere yüklenen bu görev aynı zamanda mü'minlerin de görevidir. Nitekim;

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

"Sizden, hayra çağıran, ma'rûfu emredip münkeri men eden bir topluluk bulunsun" (Âl-i İmrân, 3/104) anlamındaki ayet ve benzerleri[27] ma'rûf'un emredilmesini ifade etmektedir.

Nehy-i ani'l-Münker

Nehiy, sözlükte yasaklama, bir fiilîn yapılmasını men etme; **münker** ise sözlükte aklın ve gönlün kabul etmediği, dilin itiraf etmediği garip, tuhaf ve yadırganan kötü şey demektir. *Dinî bir kavram olarak münker;* Allah ve peygamberin yapılmasını yasakladığı ve akl-ı selîmin çirkin, kötü ve zararlı gördüğü ve kabul etmediği şey demektir. Kur'an'da; münkeri Peygamberin yasakladığı bildirilmekte ve mü'minlere hitaben,

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَآءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

[27] Âl-i İmrân, 3/110; Nisâ. 4/114; A'râf, 7/157; Tevbe, 9/71, 112; Lokman, 31/17; Hac, 22/41.

"Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin velileridir; ma'rûfu emreder, münkeri men ederler..." (Tevbe, 9/71) anlamındaki ayet münkerin İslâm toplumunda kesin olarak yasaklanması gereken bir şey olduğunu ortaya koymaktadır. Allah'ın râzı olmadığı, İslâm'ın çirkin, kötü, günah ve haram olarak bildirdiği söz, fiil ve davranışların tamamı bu kavrama dâhildir. "Nehiy", "haram" ve "günah" kavramları örtüşük kavramlardır. Çünkü bir ayette haram kılınan bir şeyin günah olduğu bildirilirken başka bir ayette nehyedilen bir şeyin haram, dolayısıyla günah olduğu bildirilmektedir.

İnzâr

Sözlükte; bir şeyi bildirip sakınmasını istemek, dikkatini çekmek, uyarmak, korku verip uyanık olmasını sağlamak, korkutarak bildirmek anlamlarına gelen *inzâr*; *Dinî bir kavram olarak;* Allah'ın, kitapları ve Peygamberleri vasıtasıyla insanları, inkâr, şirk, nifâk ve isyân gibi ilâhî azaba ve cehenneme girmeye sebep olacak her türlü inanç, söz, fiil ve davranışlardan sakındırması, gelecek tehlikeyi önceden bildirmesi, böylece onları iman, ibadet ve itâate yöneltmesidir.

İnzâr, içinde korku bulunan bir haberdir. İçinde sürûr / sevinç bulunan "tebşîr" kavramının zıddıdır.

Peygamberler, kavimlerini dünya veya ahirette ilâhî azap ve cezaya, âfet ve musîbetlere karşı uyarmışlardır. Uyarıcılar, Kur'an'da **nezîr** (çoğulu nüzür) ve **münzir** (çoğulu münzirîn) olarak isimlendirilmiştir.

Allah, her ümmete bir nezîr göndermiştir.[28] Bütün Peygamberler gibi[29] son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.) de müjdeci ve uyarıcıdır:

يَآ اَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّآ اَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا *"Ey Peygamberim! Biz seni uyarıcı ve müjdeci olarak gönderdik "* (Ahzâb, 33/45) anlamındaki ayet ve benzeri birçok ayet buna delildir.

Kur'an'da uyarıcıların, uyarılanların ve uyarılabilenlerin kimler olduğu ve uyarıların neler olduğu bildirilmektedir. Konu ile ilgili ayetlerde korkutma ve sakındırma, özellikle ilâhî azap ile uyarı ön plâna çıkarılmıştır.

"**İnzâr**", tebliğin en önemli yöntemlerinden biridir. Kur'an ayetlerinden Peygamberlerin en çok bu yöntemi kullandıkları anlaşılmaktadır.

Son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.)'e sadece içinde yaşadığı toplumu değil, bütün insanları Kur'an ile uyarma görevi verilmiştir

وَاُوحِيَ اِلَيَّ هٰذَا الْقُرْاٰنُ لِاُنْذِرَكُمْ بِهٖ وَمَنْ بَلَغَ *"Bu Kur'an, bana vahyolundu ki, onunla sizi ve onun ulaştığı herkesi uyarayım"* (En'âm, 6/19) anlamındaki ayet, bu gerçeği ifade etmektedir. Kur'an, kıyamete kadar uyarı görevini sürdürecektir. Bu gö-

Tahzîr

Sözlükte korkutmak, uyandırmak, sakındırmak, bir tehlikeyi önceden haber vermek demektir. **Tahzîr** kelimesi Kur'an'da iki ayette geçmektedir:

يُحَذِّرُكُمُ اللهُ نَفْسَهُ *"...Allah, sizi kendisine karşı (gelmekten) sakındırıyor..."*[30]

Ayet, *emir ve yasaklarıma karşı gelmeyin, aksi takdirde sizi cezalandırırım* anlamındadır. Dolayısıyla ayetlerden Allah'ın, yasak ve haramları işleyerek, emirlere muhalefet ederek isyan eden insanları cezalandıracağı konusunda uyardığı, emir ve yasaklarına karşı gelmekten insanların sakındırılmasını istediği anlaşılmaktadır. Bu anlamda "**tahzîr**", "inzâr" kelimesi ile aynı anlamı ifade etmektedir.

Tebşîr

Sözlükte; müjdelemek, birini bir şeyle sevindirmek, birine sevineceği bir haber vermek, birini dîne vesaireye davet etmek, rüzgâr yağmur bulutunu sevk etmek; içinde sevinç bulunan haber, müjde demektir.

Bu kelimenin kök anlamı bir şeyin iyi ve güzellikle zuhur etmesidir. İnsan cildinin dış yüzünü ve yeryüzündeki yeşilliğe "**beşere**" denir. İnsana "**beşer**" denmesi, gözle görünen / zâhir bir varlık olması sebebiyledir.

Dinî bir kavram olarak tebşîr; Allah'ın, kitapları ve Peygamberleri vasıtasıyla îman edip sâlih ameller işleyenleri rahmet, mağfiret, rıza, cennet ve nimetleriyle müjdelemesi, insanların cennete gitmelerine sebep olacak îman ve güzel söz, yararlı amel ve iyi davranışlara teşvik etmesidir.

"**Tebşîr**" hayırda da şerde de kullanılabilir. Kur'an'da her iki anlamda kullanılmıştır. Kur'an'da müjdeleyenler ile müjdelenenlerin kimler olduğu ve müjdenin neler olduğu bildirilmektedir.

Kur'an'da müjdeleyenler olarak Allah, peygamberler ve Kur'an zikredilmiştir. Mü'minlerin nitelikleri arasında "beşîr" bulunmamakla birlikte çok sayıdaki "بَشِّرْ" (*müjdele*) emrinin mü'minlere de yönelik olduğu açıktır.

Müjdeleme Kur'an'da olumlu ve olumsuz anlamda, hayır ve şerde kullanılmaktadır. Bu itibarla tebliğde müjdelenenler mükâfat ve ceza ile müjdelenenler olmak üzere iki kategoride ele alınmıştır

Konu ile ilgili ayetlerden mü'minlerin özellikle iman ile birlikte sâlih ameller işleyen, Dinî kurallara uyanların mükafatla; inkâr edip isyan edenlerin, büyük günahları işleyenlerin azap ile müjdelenmesinin gerektiği anlaşılmaktadır. İnkâr ve isyan edenlerin müjdelenmesi, küçültme ve aşağılama içindir.

---

[30] Âl-i İmrân, 3/28, 30.

بَشِّرْ بِالْعَذَابِ "*azap ve ceza olduğunu bildir*" demektir. Bu anlamda **tebşîr,** inzâr kavramının anlamını ifade eder.

İman edip salih amel işleyenler Allah'ın rahmeti, mağfireti, rızası, büyük lütfu ve büyük mükâfat, cennetler, tükenmez nimetler, temiz eşler, doğruluk makamı ile müjdelenmektedir ki bununla amaç insanları îman ve salih amellere teşvik etmektir.

İnkâr edip isyân edenlere ise cehennemde çok elem veren azap olduğu bildirilmektedir ki bununla amaç insanları inkâr ve isyandan alıkoymaktır.

Kur'an'da yirmiden fazla ayette inzâr ve tebşîr, beşîr ve nezîr kavramları birlikte zikredilmekte, bütün peygamberlerin, özellikle son peygamber Hz. Muhammed'in ve son ilâhî kitap Kur'an'ın bütün insanlara müjdeci ve uyarıcı olarak gönderildiği bildirilmektedir.

İnzâr ve tebşîrin birlikte zikredilmesi tebliğ ve davet görevinde bu iki yöntemin birlikte kullanılması gerektiğine işaret etmektedir. Kur'an'da da bu yöntem kullanılmakta, iman edip sâlih ameller işleyenlere mükâfat va'd edilirken hemen peşinden inkâr edip isyan edenlere ceza olduğu bildirilmektedir. Meselâ Nisâ sûresinin 56-57, Tevbe sûresinin 67-68, 71-72, Hadîd sûresinin 19. ayetleri bunun açık göstergesidir.

Yüce Allah, peygamberleri niçin müjdeciler ve uyarıcılar olarak gönderdiğini şöyle bildirmektedir:

رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ

"*Müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdik ki, peygamberlerden sonra insanların Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın...*" (Nisâ, 4/165) Mülk sûresinin 12. ayetinde de bu konu açıkça ifade edilmektedir.

Hikmet

Sözlükte sağlam bilgi, adalet, hilm, veciz söz, en faziletli eşyayı en üstün ilimle bilmek, ilim ve akıl ile hakkı ve doğruyu bilmek, her şeyi yerli yerinde yapmak demektir. Kelimenin kök anlamı birini zulümden men etmektir. "**Hüküm**" zulümden, *hikmet* cehaletten men eder, fesadı def edip maslahat ve menfaati celbeder.

Hikmet çok anlamlı bir kavramdır, farklı tanımları yapılmıştır.

Dinî bir kavram olarak hikmet; "söz, iş, amel, eylem ve davranışta isabet etmek", "bilmek ve bildiği ile amel etmek", "eşyanın hakîkatini bilmek ve anlamak", "helâl ve haramı bilmek", "sonu iyi, yararlı ve hayırlı olan fiilî işlemek", "ilâhî irâdeye uygun hareket etmek", "hakka uygun olan söz ve eylem", "Allah'a itaat etmek", "akıl, anlayış ve icat" şeklinde tanımlanmıştır.

Mu'tezilî bilginler, **hikmet**; kişinin kendisine veya başkasına yararı olan

Hikmet kavramının zıddı cehl, cevr, zulüm ve sefeh kavramlarıdır. Bir insanın hikmet sahibi olabilmesi için ilim sahibi ve ilmi ile amel eden olması gerekir. Bu kimseye "**hakîm**" denir. Hakîm, her sözü ve işi isabetli olan kimsedir.

Hikmet kavramı Kur'an'da sünnet,[31] nübüvvet,[32] Kur'an hükümleri,[33] Kur'an öğütleri,[34] ilim ve anlayış, sözde ve fiilde isabetli olmak,[35] güzel, doğru, iyi, faydalı ve muhkem söz, gerçeği açıklayan ve şüpheleri gideren delil,[36] açık delil,[37] Kur'an ilmi, Allah'ın rızasına ulaştıran faydalı ilim ve onunla amel[38] anlamlarında kullanılmıştır.

Kavl-i leyyin

"Kavl-i leyyin", yumuşak ve kolay söz demektir. Bu tabir, yüce Allah'ın Musa (a.s.)'a hitap ettiği, *"Firavun'a gidin. Çünkü o iyiden iyiye azdı. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki o aklını başına alır veya korkar"* anlamındaki ayette (Tâ-hâ, 20/43-44) geçmektedir.

Kavl-i leyyin; muhatabı hiddetlendirecek, kızdıracak, öfkelendirecek, onur ve gururunu rencide edecek söz söylememeyi, saygı ifade eden cümleler kullanmayı, mülayim konuşmayı, tatlı dilli olmayı, muhataba hoşlanacağı sözler söylemeyi, kaba, kırıcı ve sert sözlerden kaçınmayı ve yararını beyân etmeyi ifade eder.

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ

"(Ey Peygamberim!) Onlara Allah'ın bir rahmeti ile yumuşak davrandın. Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi..." (Âl-i İmrân, 3/159) anlamındaki ayet, vaaz ve irşat hizmetlerinde başarılı olabilmek için yumuşak sözlü ve davranışlı olmanın gerekliliğini ifade etmektedir.

Kavl-i Beliğ

"Kavl-i beliğ", etkili, müessir söz demektir. Bu tabir,

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا

---

[31] Meselâ; Bakara, 2/231.
[32] Meselâ; Bakara, 2/251.
[33] Kamer, 54/22-37.
[34] Kamer, 54/5.
[35] Lokman, 31/12.
[36] Nahl, 16/125.
[37] Zuhrûf, 43/63.
[38] Bakara, 2/269.

"Onlar Allah'ın, kalplerindekini bildiği (münafık) *kimselerdir. Onlara aldırma, kendilerine öğüt ver ve onlara içlerine nüfuz edecek etkili söz söyle"* (Nisâ, 4/63) anlamındaki ayette geçmektedir.

Kavl-i beliğ; muhatabı ikna edecek, gönlünü fethedecek, duygularını harekete geçirecek, düşündürecek, aklını ve mantığını çalıştıracak güzel, iyi, yararlı ve etkili söz söylemeyi, güzel konuşmayı ifade eder. ***Sözün beliğ*** olması için; sözcüklerin iyi seçilmiş, ifadenin düzgün ve veciz, anlamın doğru ve anlaşılır olması gerekir.

Kavl-i Ma'rûf

"Kavl-i ma'ruf" iyi, doğru, faydalı söz demektir. Bu tabir Kur'an'da;

طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ *"Onların (kalplerinde hastalık bulunanların görevi) itaat ve güzel sözdür..."* (Muhammed, 47/21),

وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا *"...Onlara (reşit olmayanlara, yetimlere, fakirlere, yakınlara) iyi / güzel söz söyleyin"* (Nisâ, 4/5,8) anlamındaki ayetlerinde geçmektedir.

Bu ayetlerde geçen **kavl-i ma'rûf** doğrudan tebliğ ile ilgili olmamakla birlikte mü'minlere himaye ettikleri rüştüne ermemiş çocuklara, miras taksimi esnasında orada bulunan fakir, yetim ve yakınlara iyi söz söylemeyi emreden Allah'ın, hakkı tebliğ esnasında da ma'rûf söz söylenmesini de isteyeceği açıktır. "**Ma'rûf söze**", kelime-i tevhit, Kur'an ayetleri, peygamber sözleri, hak, doğru, etkili, faydalı ve yol gösterici sözler dâhildir.

Kavl-i Hasen

"Kavl-i hasen" iyi, güzel, doğru, hak söz demektir.[39] Bu tabir, Allah'ın İsrailoğullarından aldığı sekiz mîsak'tan biri olan قُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا *"İnsanlara güzel söz söyleyin"*[40] cümlesinde geçmektedir. Ayetteki "**hasenen**" kelimesinin başından "***kavlen***" kelimesi hazf edilmiştir. "قُولُوا لِلنَّاسِ قَوْلًا حَسَنًا" demektir.[41]

Kavl-i hasen; ma'rûfu emretmeyi, münkeri nehyetmeyi, yumuşak ve tatlı söz söylemeyi,[42] insanlara doğru yolu göstermeyi[43] ifade eder.

Kavl-i Sedîd

"Kavl-i sedîd" doğru ve âdil söz demektir. Bu tabir;

---

[39] Hâzin, I, 152.
[40] Bakara, 2/83.
[41] Beydâvî, I, 152.

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا *"Ey mü'minler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğru söz söyleyin"* (Ahzâb, 33/70) meâlindeki ayetlerde geçmektedir. Birinci ayette; velîlerin yetimlere doğru, sağlam, yumuşak ve kırıcı olmayan söz söylemeleri ile ilgilidir. İkinci ayette ise, doğrudan Allah, mü'minlere doğru sözlü olmayı emretmektedir ki burada doğru söz; kelime-i tevhîdi, gerçeği beyan eden, doğru ve âdil sözü ifade ettiği gibi hakkı tebliğde yalan, batıl ve saçma olmayan doğru ve gerçek sözler söylemeyi de ifade eder.

Mücadele-i Hasene

"**Mücadele**" sözlükte bir kimse ile şiddetli tartışma yapmak demektir.

Dîne davet ile ilgili mücâdele kavramı Kur'an'da iki ayette geçmektedir:

اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ

"(Ey Peygamberim!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et." (Nahl, 16/125)

وَلَا تُجَادِلُوٓا اَهْلَ الْكِتَابِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ اِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ *"İçlerinden zulmedenleri hariç ehl-i kitap ile ancak en güzel şekilde mücadele edin..."* (Ankebût, 29/ 46)

En güzel mücadele ile maksat; kırıcı olmadan, yumuşak, beliğ ve etkili sözlerle konuşmak, muhatabı ikna etmeye çalışmaktır. Ehl-i kitap ile nasıl mücadele edileceği ayetin devamında;

وَقُولُوٓا اٰمَنَّا بِالَّذِيٓ اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَاُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَاِلٰهُنَا وَاِلٰهُكُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ

"Onlara, 'Biz, bize indirilene de size indirilene de iman ettik. Bizim ilâhımız da sizin ilâhınız da birdir ve biz O'na teslim olmuşuz' deyin" (Ankebût, 29/46) şeklinde bildirilmektedir.

Üsve-i Hasene

"Üsve-i hasene" uyulacak en güzel örnek demektir. Bu tabir Kur'an'da üç ayette geçmektedir. Bu ayetlerde İbrahim (a.s.) ve ona îman edenler ile Hz. Muhammed (s.a.s.), mü'minlere örnek gösterilmektedir. (Ahzâb, 33/21; Mümtehine, 60/4,6) Hem İbrahim Peygamber, hem de Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.)'in önce genel olarak bütün mü'minlere, sonra özel olarak Allah'ı ve ahiret gününü umanlar ile Allah'ı çok zikredenlere örnek olduğunun zikredilmesi, örnek alacakların niteliklerini bildirmeye yöneliktir. Peygamber iman, ibadet, ahlâk ve her türlü söz ve davranışlarında mü'minlere örnek olduğu gibi mü'minlerin de aynı şekilde diğer insanlara güzel örnek olmaları gerekir. *Gü-*

zel örnek olma dini eskilerin deyimi ile "hâl" ile anlatım, yaşayarak duyurmadır.

Şâhid

Tanıklık yapmak, haber vermek, muttali olmak, bilmek, bildirmek, idrâk etmek, yetişmek, hazır bulunmak, sözle veya fiilen delil olmak, yemin etmek anlamlarındaki "**ş-h-d**" kökünden türeyen **şâhid,** sözlükte tanık, bilen, muttali olan, hazır olan ve delil anlamındadır.

Kur'an'da **şâhid** kelimesi Allah'ın[44], peygamberin ve insanların sıfatı olarak kullanılmıştır. *Allah'ın şâhid olması;* kullarının bütün yaptıklarını, davranışlarını görmesi, bilmesi, muttali olması, sözlerini duyması, onları murakabe etmesi, hâzır ve nâzır olması demektir.

وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ *"Nerede olursanız olun O, sizinle beraberdir ve Allah, yaptıklarınızı görür"* (Hadîd, 57/4) anlamındaki ayetin ifade ettiği manayı ifade eder.

Bir hakkı, bir olayı ispatta bilgi ve görgüsüne müracaat edilen kişiye **şâhid** denildiği gibi[45] inanç, söz, fiil ve davranışlarıyla insanlara güzel örnek olan Peygamber ve mü'minlere de **şâhid** denilmiştir.[46]

Mü'minlerin; iman, îbâdet, güzel ahlâk, adâlet, doğruluk, ilim, irfan ve çalışmaları ile diğer insanlara güzel örnek olmaları gerektiğini;

وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا

"Böylece sizler insanlara birer şahit / örnek olasınız ve peygamber de size bir şahit / örnek olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık" (Bakara, 2/143) ve;

هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِن قَبْلُ وَفِي هَٰذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ

"...Allah, sizi hem daha önce hem de bu Kur'an'da müslüman diye isimlendirdi ki Peygamber size şahit / örnek olsun siz de insanlara şahit / örnek olasınız ..." (Hacc, 22/78) anlamındaki ayetler ifade etmektedir.

Ayetlerde geçen şâhid ve şühedâ kavramları kıyamette müslümanların, diğer Peygamberlerin hak dini toplumlarına tebliğ ettiklerine, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in de müslümanlara tanıklık edeceklerine işaret ettiği[47] gibi dünyada örnek olma anlamına da işaret eder.

"Fiilen ve hâlen örnek alınan ve kendilerine uyulan kimselere dahi şâhit denir." "Bu böyledir, çünkü filan öyle diyor, filan iş şöyle yapılmalıdır, çünkü filan öyle yapıyor tarzında herhangi bir hükmü karar için senet ittihaz edilen kişiler hep şahittirler ki bunlar en büyük insanlar demektir. İşte Cenab-ı Allah,

---

[44] Âl-i İmrân, 3/81; Nisâ, 4/79, 166; Enbiyâ, 21/78; Yunus, 10/ 29, 61.

Muhammed (s.a.s.) e hidayet buyurmuştur [48] diyen Hamdi Yazır, aynı şekilde Müslümanların da diğer toplumlara örnek olmaları gerektiğini, bunun Allah'ın bir emri olduğunu ifade etmektedir.

II. İnsanın Vaaz ve Nasihata Olan İhtiyacı

Öğüt verene, "müzekkir"[49], öğüt alana da "müddekir"[50] denir. İnsanın vaaz ve nasîhate, öğüt ve tavsiyeye ihtiyacı vardır. Çünkü genel olarak insan azgın,[51] aceleci,[52] hırslı, cimri, sabırsız,[53] nankör, ümitsiz, şımarık,[54] tartışmacı[55] ve zalimdir.[56] Nefsi ona daima kötülüğü emreder.[57] Zayıf yaratılmıştır.[58] Zafiyeti; şehvetine düşkün, öfkesine mahkûm, ibadetlerin meşakkatlerine dayanıksız, sebatsız, nefsinin arzularına ve dünya lezzetlerine karşı koymada âciz oluşudur.[59] Şeytan düşmanıdır,[60] onu daima kötülüklere teşvik eder ve Allah (c.c.) ile irtibatını kesmeye çalışır. Helâke sürükleyen şehevî arzularına ve kendisini sıkıntıya sokacak olan tembelliğe meyledebilir. Akıl ve irade sahibi; iyi ve kötü, hayır ve şer olanı birbirinden ayırt edebilecek yetenekte olmasına rağmen bu zafiyetleri nedeniyle insan; nefsine, şehvetine ve şeytana uyup inkâr, isyan, haram ve kötülüklere dalabilir, gaflete düşebilir. Bu itibarla onu şehvet, şeytan, inkâr, isyan, zulüm ve gafletten uzaklaştırıp iman, ibadet, itâat, takva ve ihlâsa yöneltecek rehbere, hak davetçisine, vâize, öğüt vericiye, nasîhat ediciye ihtiyacı vardır. Allah'ın, insanlara peygamber ve kitap göndermesinin amacı da budur. Kur'an'da öğüdün mü'minlere fayda verdiğinin bildirilmesi de insanların vaaz'a ihtiyacının olduğuna delâlet eder.

Kur'an'da; öğüt vermek, doğru yolu göstermek, iyiliği emredip kötülüklerden men etmek, insanları İslâm'a, iyilik ve güzelliğe, îman, ibadet, ahlâk, itaat ve sâlih amelleri yapmaya çağırmak; şirk, küfür, isyan, zulüm, günah, haram ve kötülüklerden, kötü söz, eylem ve davranışlardan sakındırmak anlamlarını

---

[48] Sadeleştirilerek ve özetle Yazır, I, 524.
[49] Ğâşiye, 88/21.
[50] Kamer, 54/15, 17.
[51] Alak, 96/7.
[52] İsrâ, 17/11.
[53] Meâric, 70/19-21.
[54] Hac, 22/66; Hûd, 11/10.
[55] Kehf, 18/54.
[56] Ahzâb, 33/72.
[57] Yusuf, 12/53.
[58] Nisâ, 4/28.
[59] Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân An Te'vîli Ayi'l-Kur'an*, IV, 5/29–30, Beyrut, 1988; Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, V, 149, Kahire, 1935; Nesefî Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, VI, 493, (Mecmûatü'n- Mine't-Tefâsîr içinde), Beyrut, tarihsiz; Beydâvî Kâdî Abdullah b. Ömer, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, II, 57, (Mecmûatün Mine't-Tefâsîr içinde), Beyrut, tarihsiz; Âlûsî, Şihâbü'd-Dîn Mahmûd, *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, V,14, Beyrut 1985, 15 cilt, 30 cüz.
[60] İsrâ, 17/53.

yukarıda açıklamaya çalıştığımız kavramlar, ayrıca cihâd",[61] "i'lân",[62] "va'd"[63] ve "va'îd"[64] kavramları kullanılarak ifade edilmiş; Dinî kurallara uymanın teşvik ve tavsiye edilmesi, insanlara öğüt verilmesi, yol gösterilmesi, iyi ve güzel olan şeylere yönlendirilmesi, kötü ve çirkin olan şeylerden sakındırılması istenmiştir. Bu, insanın vaaz ve irşada, öğüt ve nasîhata ihtiyacı olduğuna delâlet eder.

يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ *"O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor."* (Nahl, 16/90)

إِنَّ اللهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ *"Allah, size ne kadar güzel öğütler veriyor"* (Nisâ, 4/58)

ayetlerinde bildirildiği üzere Allah'ın bizzat kendisi öğüt verdiği gibi Kur'an'ı bütün âlemler için bir öğüt,[65] Hz. Muhammed (s.a.s.)'i insanlara öğüt verici,[66] uyarıcı, müjdeleyici ve hak davetçisi[67] olarak göndermiş ve

فَذَكِّرْ إِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرَى *"Öğüt fayda versin (vermesin) sen öğüt ver (sana düşen görev sadece tebliğdir)*[68] buyurmuştur. Peygamberimiz (s.a.s.), sağlığında Kur'an'ı insanlara tebliğ etmiş, açıklamış, öğüt vermiş[69] ve iyiliği emredip onları kötülüklerden men etmiştir. Peygamberimizin vefatından sonra bu görev, mü'minlere, özellikle dîn bilginlerine yüklenmiştir.[70] Yüce Allah;

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ

"Mü'minlerin toptan savaşa çıkmaları doğru değildir. Her topluluktan bir grubun dini iyi öğrenmek ve kavimleri (savaştan) döndüklerinde onları uyarmak için geri kalmaları gerekmez mi? Umulur ki onlar (haramlardan ve kötü davranışlardan) sakınırlar" (Tevbe, 9/122) ayeti ile dini iyi öğrenip insanlara anlatacak bir grubun bulunmasını isterken;

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ *"Siz insanlar için çıkarılmış hayırlı ümmetsiniz, iyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a iman edersiniz ..."*[71] anlamındaki ayet ile İslâm'ı anlatma, insanlara öğüt verme, iyi-

---

[61] Bakara, 2/218; Âl-i İmrân, 3/142; Enfâl, 8/74-75; Tevbe, 9/16, 20, 88; Ankebût, 29/19.
[62] Nuh, 71/9.
[63] Nisâ, 4/122; Mâide, 5/9; Tevbe, 9/68, 72; Yunus, 10/55; Ra'd, 13/35; İbrahim, 14/22; Nûr, 24/55, Furkan, 25/15; Muhammed, 47/15.
[64] İbrahim, 14/14; Tâhâ, 20/113; Kâf, 50/14, 20, 28, 45.
[65] Sâd, 38/87.
[66] Ğâşiye, 88/21.
[67] Ahzâb, 33/45-46.
[68] A'lâ, 87/9. Meallerde ayet, *öğüt fayda verirse öğüt ver*, şeklindeki çeviriler, isabetsizdir. 10 ve 11. ayetler, 9. ayetin bizim çevirdiğimiz şeklinde anlaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Âl-i İmrân sûresinin 30. ayeti de buna delildir. Ayrıca bk. Hâzin, VI, 495.
[69] İbn Mâce, Fiten, 1, II, 1307.

مَنْ رَاى مِنكُمْ مُنْكرًا فاليُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فإن لَمْ يَسْتَطِعْ فبِلِسانِهِ فإنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فبِقَلبِهِ وَذلِكَ اضْعَفُ الإيمَانِ

"(Ey mü'minler!) *Sizden kim bir münkeri* (İslâm'ın hoş görmediği söz, fiil ve davranışları, bir haramın işlenişini) *görürse, hemen onu eli ile değiştirsin*; (eliyle değiştirmeye) *gücü yetmezse, dili ile değiştirsin;* (dili ile değiştirmeye) *gücü yetmezse, kalbi ile* (kötülüğü tasvip etmesin, onu protesto etsin). *Bu son durum imanın* (gerektirdiği amellerin) *en zayıf olanıdır*"[72] sözüyle bu görevin her bir müslümana şamil olduğunu beyan etmiştir.

"***Kötülüklerin el ile değiştirilmesi***"; fert açısından kötülüklerin önlenmesi için maddî katkıda bulunmak, devlet açısından ise güvenlik güçleri ile kötülüklerin işlenmesine mani olmaktır.

"***Kötülüklerin dil ile değiştirilmesi***" ise; yerine ve zamanına göre haramlarla, kötü ve yanlış söylem, eylem ve davranışlarla; söz, ikaz, öğüt, kınama, tavsiye vb yollarla mücadele etmektir. Kötülüklere karşı mücadeleye bu iki yöntemle katkıda bulunmaya gücü yetmeyen insan, hiç olmazsa kötülere meyletmemeli, onların davranışlarını tasvip etmemeli ve onlara herhangi bir şekilde destek vermemelidir.

Bir toplumda "*iyiliği emir ve kötülüğü men*" görevi yapılmazsa, bunun vebali ve cezası umumi olur. Hz. Ebû Bekir (r.a.), şöyle demiştir:

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ اِذَا اهْتَدَيْتُمْ

"Ey insanlar! *'Ey Mü'minler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolu bulduğunuz zaman (haktan) sapan kimseler size zarar veremez'* (Mâide, 5/105) ayetini okuyorsunuz (ve yanlış anlıyorsunuz). Ben Resûlullah (s.a.s.)'tan işittim, o şöyle buyuruyordu:

اِنَّ النَّاسَ اِذَا رَاَوُا الظَّالِمَ فَلَمْ يَاْخُذُوا عَلَى يَدَيْهِ اَوْشَكَ اَنْ يَعُمَّهُمُ اللهُ بِعِقَابٍ

"(İnsanlar,) *zalim kimseyi gördüğü zaman onu zulümden men etmezlerse, Allah en yakın zamanda herkesi* (zalimi ve zulme engel olmayanları) *cezalandırır.*"[73] Konu ile ilgili başka bir hadiste şöyle bildirilmektedir:

مَا مِنْ قَوْمٍ يُعْمَلُ فِيهِمْ بِالْمَعَاصِي ثُمَّ يَقْدِرُونَ عَلَى اَنْ يُغَيِّرُوا ثُمَّ لاَ يُغَيِّرُوا اِلاَ يُوشِكَ اَنْ يَعُمَّهُمُ اللهُ مِنْهُ بِعِقَابٍ

"*Bir toplumda günah fiiller işlenir, bu toplum bunu değiştirmeye gücü yettiği hâlde değiştirmezlerse, Allah en yakın zamanda o toplumu cezalandırır.*"[74]

Mü'min, kendisi kimseye zulmetmediği gibi başkalarının zulmetmesine de seyirci kalmaz, İslâm'ı öğrenir, öğrendiklerini başkalarına da anlatır, kendisi

---

[72] Müslim, İman, 78. I, 69; Tirmizî, Fiten, II. IV, 470; Nesâî, İman, 17. VIII, 111.
[73] Ebû Davud, Melâhim, 27. IV. 510; Tirmizî, Fiten, 8. IV, 467; İbn Mâce, Fiten, 20. II, 1327.
[74] Ebû Davud, Melâhim, 17. IV, 510; İbn Mâce, Fiten, 20. II, 1329.

İslâm'ın emir ve yasaklarına uyar; bu emir ve yasaklara başkalarının da uymalarını ister. Yüce Allah;

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِنْ تَنْصُرُوا اللهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ اَقْدَامَكُمْ *"Ey mü'minler! Siz Allah'a* (dinine) *yardım ederseniz, Allah da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam tutar,* (iman ve itaatinizde sizi devamlı kılar)" (Muhammed, 47/7) anlamındaki ayet ile dinine yardım edenlere yardım edeceğini va'd etmektedir.

İnsanlara vaaz etmekten maksat; onların ibadet ve itaate devam etmelerini; haram, isyan ve günahlardan sakınmalarını sağlamak; gaflete düşmelerine engel olmak, imanlarının kuvvetlenmesine, bilmediklerini öğrenmelerine ve kalplerinin yumuşamasına sebep olmaktır.

Kur'an bir öğüttür, dileyen öğüt alır,[75] dileyen yüz çevirir. Allah, Kur'an'da; akıllı insanların,[76] Allah'tan korkan[77] ve O'na yönelenlerin[78] öğüt alacaklarını; bedbaht olan kimselerin ise öğüt almaktan kaçınacaklarını[79] bildirmiştir.

III. Vaaz ve İrşat Hizmetlerinde Uyulması Gereken Bazı Kurallar

İster camide, ister cami dışında yapılsın vaaz ve irşat hizmetinin yerine getirilmesinde birtakım kurallara riayet edilmesi gerekir. Bu kurallardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

1) Vaaz edecek kimse, dini iyi bilmeli, anlatacağı konuyu iyi kavramış olmalı

Bir şeyi anlatmak isteyen kimsenin, o şeyi, usûl ve esâslarıyla detaylı olarak çok iyi bilmesi gerekir. Aksi takdirde o şeyi insanlara hakkıyla anlatamaz. Bu sebeple dini tebliğ etmek, anlatmak, öğüt ve nasîhatte bulunmak isteyen mü'min, tavsiye etmek, anlatmak ve söylemek istediği şeyleri iyi öğrenmelidir, aksi takdirde yanlış şeyler anlatır, bu yüzden vebale girer, kaş yapayım derken göz çıkartır. İşin doğrusu, yüce Allah'ın Kur'an'da emrettiği gibi bu işi, ehline bırakmaktır.[80]

2) Vaaz ve irşat hizmetinde Allah rızası gözetilmeli

Bu kurala uymayan kimse netice elde edemeyecektir; çünkü insanlar, bu kimseye itibar etmeyeceklerdir.

---

[75] Müddessir, 74/54–55; Abese, 80/11-12.
[76] Ra'd, 13/19.
[77] A'lâ, 87/10; Tâ-Hâ, 20/3.
[78] Mü'min, 40/13.
[79] Meallerde 9. ayet, *öğüt fayda verirse öğüt ver,* şeklindeki çeviriler, isabetsizdir. 10 ve 11. ayetler, 9. ayetin bizim

latmak, büyük bir vebaldir. Kur'an'da olmayan hiçbir şey, Kur'an'dan izlenimini vererek asla anlatılmamalı, uydurma olan, akıl, mantık ve İslâm'ın özü ve esası ile bağdaşmayan zayıf hadisler özendirme ve sakındırma amacıyla da olsa anlatılmamalıdır. Bu konuda Yüce Allah (c.c.);

وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلَالٌ وَهٰذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللهِ الْكَذِبَ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ

"Dillerinizin yalan yere nitelendirmesinden ötürü, 'şu helâldir, şu haramdır' demeyin, sonra Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Allah'a karşı yalan uyduranlar ise kurtuluşa eremezler." (Nahl, 16/116) ve

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ ۚ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا

"Bilmediğin bir şeyin üzerinde durma. Çünkü kulak, göz ve gönül bunların hepsi ondan sorumludur." (İsrâ, 7/36) buyurmuştur. Peygamberimiz (s.a.s.) de;

اِتَّقُوا الْحَدِيثَ عَنِّي اِلَّا مَا عَلِمْتُمْ فَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ

"*Benden hadis nakletmekten sakının, ancak* (benim sözüm olduğunu kesin olarak) *bildiğiniz hadisleri rivayet edebilirsiniz. Kim kasten bana yalan isnat ederse, cehennemdeki yerine hazır olsun."*[81]

مَنْ يَقُلْ عَلَيَّ مَا لَمْ أَقُلْ فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ "*Kim benim söylemediğim bir şeyi benim üzerime* (isnat ederek) *söylerse, cehennemdeki yerine hazır olsun.*"[82]

مَنْ قَالَ فِي الْقُرْآنِ بِغَيْرِ عِلْمٍ فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ "*Kim Kur'an hakkında bilmeden bir şey söylerse, cehennemdeki yerine hazır olsun*"[83] buyurmuştur.

4) Öğüt vermede metot, Kur'ânî olmalı

*Metodun Kur'anî olmasın*dan maksat, insanları iyi, doğru ve yararlı şeylere yönlendirmek, bunları yapanları müjdelemek, kötü, haram, yanlış ve günah olan söylem ve eylemlerden sakındırmak, bunları işleyenlerin cezalandırılacağını bildirmektir. Yüce Allah, Peygamberi ve Kur'an'ı müjdeleyici ve uyarıcı olarak göndermiştir.[84]

فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنْذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا *"(Ey Peygamberim!) Biz onu (Kur'an'ı) senin lisanınla (indirerek) kolaylaştırdık ki onunla muttaki (iman*

---

[81] Tirmizî, Tefsir, 48/1. V,199.
[82] Buhârî, İlim, 38. I, 35.
[83] Tirmizî, Tefsir, 48/1. V, 199.
[84] Kehf, 18/1-2; Fatır, 35/23-24; Ahkâf, 46/12.

edip salih amel işleyen, emir ve yasaklara riayet eden ve Allah'a karşı gelmekten sakınan mü'minleri) müjdeleyesin, haktan sapıp batıla meyleden fâcir, zâlim hakkı kabul etmeyip batılı savunan ve aşırı düşmanlık yapan toplumları uyarasın" (Meryem, 19/97; bk. Kehf, 18/1-4) ayeti bunu ifade etmektedir.

5) Muhatapların durumları daima göz önünde bulundurulmalı

İnsanların bilgi, kültür, eğitim ve öğretim; zekâ, kavrayış ve anlayış seviyeleri çok farklıdır. Dinî nasîhatte bulunacak kimselerin, bu durumu göz önünde bulundurmaları ve ona göre konuşmaları ve öğüt vermeleri gerekir.

Yüce Allah (c.c.), insanların *"kendi yoluna"* üç şekilde çağrılmasını istemektedir: *"Hikmet"*, *"mev'ıze-i hasene"* ve *"en iyi mücadele"*.[85]

"Hikmet" kelimesi bu ayette; yerli yerinde yapmak, isabetli söz söylemek, fesâdı def edip maslahat ve menfaati celp etmek, şüpheleri gidermek ve hakkı izâh etmek, ilim ve akıl ile gerçeği ortaya koymak; **"mev'ıze-i hasene"** ise; bir kimseye kalbini yumuşatacak, sevap ve cezayı hatırlatacak söz söylemek, öğüt vermek ve ikna edici konuşmak demektir.[86]

İnsanları; entelektüel, akl-ı selîm sahibi olup yaratılış sâfiyeti bozulmamış duyarlı kimseler ve tartışmacı, inatçı, şüpheci ve inkârcı kimseler şeklinde düşünüp birinciler hikmetle/doyurucu, ikna edici ve bilimsel delillerle, ikinciler güzel öğüt ile üçüncüler ise en iyi mücadele ile İslâm'a da'vet edilmelidir.[87]

6) Öğüt vermede, anlaşılır bir dil ve yumuşak bir üslup kullanılmalı

Öğüt vermede amaç, İslâm'ı anlatıp benimsetmek, emirlerin yapılmasını ve yasaklardan kaçınılmasını sağlamaktır. Bu amacın gerçekleştirilmesi ancak sevdirme ve ikna ile mümkün olur. Bu itibarla öğüt vermede yumuşak üslup, tatlı dil ve güler yüz daha etkili olacaktır. Yüce Allah (c.c.), Peygamberimize;

فَذَكِّرْ إِنَّمَآ أَنتَ مُذَكِّرٌ لَّسْتَ عَلَيْهِم بِمُصَيْطِرٍ *"(Ey Muhammed!) Sen öğüt ver, çünkü sen ancak öğüt verensin. Onların üzerinde zorlayıcı değilsin"*(Gâşiye, 88/21-22) buyurmuştur. Bu sebeple öğüt vermede bağırıp çağırma, yüksek sesle, katı ve sert konuşma yanlış bir yöntemdir. Aksine, öğüt vermede yumuşak ve tatlı bir üslûp kullanılmalıdır. Bu, Allah'ın (c.c.) emridir.

وَاغْضُضْ مِن صَوْتِكَ إِنَّ أَنكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ *"...Sesini kıs. Çünkü seslerin en çirkini eşeklerin sesidir"* (Lokman, 31/19) buyuran Yüce Allah (c.c.), Musa ve Hârûn (a.s.)'a,

---

[85] Nahl, 16/125.

talimatını vermiştir. Peygamberimiz (s.a.s.)'e ise,

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ *"(Ey Peygamberim!) Allah'ın rahmeti sebebiyledir ki sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın (insanlar) çevrenden dağılır giderlerdi..."* (Âl-i İmrân, 3/159) buyurmuştur.

Verilen öğüdün iyi anlaşılabilmesi için, konuşma, acele edilmeden, yavaş yavaş ve tane tane yapılmalıdır. Bazı ifadeler tekrarlanmalıdır.

7) Vâiz, davranışları ile söylediklerine ters düşmemeli

Kendisi uygulayamasa bile İslâm'ın bütün hükümlerini insanlara anlatmak, her mü'minin görevidir. Ancak öğüt veren kimse, söylediklerine kendisi de uymalıdır.

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ *"Siz kitabı okuduğunuz hâlde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?"* (Bakara, 2/44) buyuran yüce Allah, Kur'an'da[88] insanları Allah'a çağıran kimsenin sözünün güzel olması için, kişinin müslüman olması ve sâlih amel işlemesi gerektiğini bildirmiştir. İnsanın davranış hâline getirdiği şeyleri başkasına söylemesi sözün tesirini arttıran bir faktördür. Yüce Allah (c.c.), Şûrâ sûresinin 15. ayetinde Peygamberimize,

فَادْعُ وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ *"...(İnsanları İslâm'a) da'vet et ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol..."* (Şûrâ, 42/15) buyurmuştur Hitap, Peygamberimize, dolayısıyla bütün mü'minleredir. Yapılan öğütten netice elde edebilmek için, usûl ve esaslara riayet edilmesi, bu görevin en güzel biçimde yapılması gerekir. Peygamberimiz (s.a.s.)'in,

إِنَّ اللهَ كَتَبَ الْإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ "*Allah, her şeyde ihsânı* (o şeyi en güzel biçimde yapmayı) *yazmış* (gerekli kılmış)*tır*"[89] sözü de bunu ifade etmektedir.

8) Vaaz, bıktırıcı, zorlaştırıcı ve nefret ettirici olmamalı

Yaptığı vaazları uzatmayan[90] ve insanları usandırmamak için uygun zaman kollayan[91] Peygamberimiz (s.a.s.),

يَسِّرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا بَشِّرُوا وَلَا تُنَفِّرُوا *"Kolaylaştırın zorlaştırmayın, müjdeleyin nefret ettirmeyin"*[92] sözleriyle bu gerçeğe işaret etmiştir.

---

[88] Fussilet, 41/33.
[89] Müslim, Sayd, 57. No: 1955. II, 1548.
[90] Ebû Davud, Salât, 225.
[91] Buhârî, İlim, 11. I, 25.

9) Vaazda kişiler değil yanlış inanç, söylem, eylem ve davranışlar hedef alınmalı

Öğüt veren kimse, insanları eleştirmeyi değil, onların İslâm konusunda bilgilenmelerini, İslâm'ı sevmelerini ve Allah'ın istediği tarzda bir müslüman olabilmelerini hedeflemelidir. Eleştiri yapılacaksa kişiler değil batıl inanç, kötü amel ve yanlış davranışlar hedef alınmalıdır. Yüce Allah, Kur'an'da; mü'min,[93] muttakî[94] ve muhsinleri[95] övmüş, buna mukâbil müşrik,[96] kâfir ve münâfıkları[97] yermiş ve onların niteliklerini anlatmıştır.

Kur'an'da tanrılık iddia eden Firavun, servet ve makamına güvenerek büyüklenip ilâhî vahyi kabul etmeyen ve peygambere karşı çıkan kâfir Hâmân ve Kârûn,[98] Peygamber düşmanı müşrik Ebû Leheb ve karısı,[99] insanları haktan saptıran Sâmirî[100] gibi az sayıda isim zikredilerek kişiler kınanmış ve eleştirilmiş fakat çoğunlukla fert ve toplumların vasıfları ve davranışları ön plâna çıkarılmıştır. Bu itibarla öğüt veren kimse, kişileri değil batıl inançları ve kötü davranışları ele alıp anlatmalıdır.

Öğüt vermede Allah, peygamber, Kur'an, İslâm ve müslümanlara cephe alınmasına sebep olabilecek yaklaşım ve ifadelerden sakınılmalıdır.

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ فَيَسُبُّوا اللهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ *"(Müşriklerin) Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyin ki onlar da bilmeyerek sınırı aşıp Allah'a (dinine ve peygamberine) sövmesinler..."*(En'âm, 6/108) anlamındaki ayet bu gerçeği ifade etmektedir.

10. Ayetlerin yorumunda siyâk-sibâka dikkat edilmeli

Kur'an ayetlerinin dizilişi Allah'ın emrine göredir (tevkîfî). Cebrâil (a.s.), Muhammed (s.a.s.)'e vahiy getirdikçe her ayetin yerini de söylemiştir.[101] Bu sebeple her ayetin öncesi ve sonrasındaki ayetlerle mânâ ilişkisi vardır. Bir ayetin izâhı ve hükümlerinin açıklanması söz konusu edildiği zaman, bu durumun göz önünde bulundurulması gerekir. Bir ayetin, mânâsını bozacak şekilde bir kısmını alıp tercüme etmek, ayeti, siyâk-sibâkını düşünmeden mânâlandırmak insanı hataya götürür. Ayetlerde geçen kavramlar, hükümler çoğu kere peşinden gelen ayette açıklanır. Meselâ Bakara sûresinin 2. ayetinde geçen

---

[92] Buhârî, Edeb, 80. VII, 101; Ilm, 11, I, 25; Meğâzî, 60. V, 108.
[93] Enfâl, 8/2.
[94] Bakara, 2/2–5.
[95] Âl-i İmrân, 3/1-34.
[96] Ahzâb, 33/73.
[97] Nisâ, 4/140.
[98] Kasas, 28/38.
[99] Tebbet, 111/1–5.

izâh edilmiştir. "Mücrimler" kavramını izah etmek isteyen kimsenin bu ayetlere mutlaka değinmesi gerekir. Aksi takdirde hataya düşer.

11. Konu bütünlüğüne dikkat edilmeli

Kur'an, konularına göre tertip edilmemiştir. Bir konu, muhtelif ayetlerde geçebilmektedir. Bir ayette mücmel olan bir husus, başka bir ayette mufassal olarak zikredilmektedir. Ayetlerin ilk tefsirinde, önce ayetlere, sonra hadislere müracaat edilmelidir. Bu itibarla bir konuyu anlatmak isteyen insan, bu konudaki bütün Kur'an ayetlerini göz önünde bulundurmak zorundadır. Kur'an konuları, Kur'an bütünlüğü içinde ele alınıp işlenmelidir. Aksi durum, insanı hataya götürür. Meselâ faizden bahseden bir vaizin, Kur'an'daki faiz ile ilgili bütün ayetleri birlikte ele alması lâzımdır. Aynı durum hadisler için de söz konusudur. Bir konuda bir hadis anlatılırken aynı konudaki diğer rivayetler de dikkate alınmalıdır.[102]

Sonuç

İnsanlar, hayra ve şerre, iyiye ve kötüye, doğruya ve yanlışa, hakka ve batıla, imana ve küfre, itaate ve isyana, ihlâsa ve riyaya... kabiliyetli olarak yaratılmışlardır. İnsanlar, doğuştan şerli, kötü, kâfir, münâfık, âsi ve riyâkâr... değillerdir. İnsanların, hayra, iyiye, doğruya, hakka, imana, itaate, ihlâsa... yönelmeleri ancak bu yönde eğitim ve öğretim görmeleri, edep ve terbiye almaları, vaaz ve nasihat dinlemeleri, Allah'ın lütfu ve hidayeti ile mümkün olur. Bu itibarla insanların eğitim ve öğretime, öğüt ve nasihate ihtiyaçları vardır. Hiçbir insan bundan müstağnî değildir. Ayrıca iyiliği emretmek ve teşvik etmek, kötülüğü men etmek ve önlemek her mü'minin görevidir. Peygamberler ve kutsal kitapların gönderilme gayeleri de insanları hakka çağırıp onları batıldan uzaklaştırmak, yeryüzünde zulmü önleyip adaleti ve takvayı hâkim kılmaktır.

Kur'an, insanları iyiye, doğruya ve gerçeğe götürmek; kötülüklerden ve yanlışlıklardan uzaklaştırmak için bir duyurudur.[103] Bu duyurunun herkese ulaştırılması gerekir. Allah yoluna davet, övgüye lâyık ve beğenilecek bir davranıştır. Hz. Ali'nin, "*Allah'a yemin ederim ki senin vesilenle Allah'ın bir insana hidayet vermesi, senin için bir sürü kırmızı deveden daha hayırlıdır*"[104] sözü bu görevin önemini ifade etmektedir. Bu görevin îfası ve en iyi bir şekilde yerine getirilebilmesi için öğüt verecek kimsenin; dinî konuları iyi bilmesi, iyice öğrenmediği ve bilmediği konularda konuşmaması Kur'an ve hadisleri esas alması, çıkar gözetmemesi, muhatapların durumlarını daima göz önünde

---

[102] Daha geniş bilgi için bk. İsmail Karagöz, *Kur'an'a Göre İnsana Verilen Değer Ve Görev*, s. 275–289, Çelik Yayınevi, İstanbul 1996.

[103] İbrahim, 14/52.

[104] Buhârî, Fezâilü's-Sahâbe, 9. IV, 207.

bulundurması, sade, anlaşılır bir dil ve yumuşak bir üslup kullanması, davranışları ile söylediklerine ters düşmemesi, bıktırıcı, zorlaştırıcı ve nefret ettirici değil kolaylaştırıcı ve sevdirici olması, kişilerin şahsiyetlerini değil kötü davranışlarını hedef alması, sabır ve sebat göstermesi tepkilere karşı tahammüllü olması ve iyi bilmediği konuları öğreninceye kadar konuşmaması gerekir.

كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ *"Bu Kur'an, ayetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır."* (Sâd, 38/29)

فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ *"Ey Peygamberim! Biz onu (Kur'an'ı) senin dilinle kolaylaştırdık ki düşünüp öğüt alsınlar."* (Duhan, 44/58)

وَاللهُ يَدْعُوا إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ *"...Allah insanları izniyle cennete ve bağışlamaya çağırıyor ve ayetlerini açıklıyor ki öğüt alıp düşünsünler."* (Bakara, 2/221);

وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ *"Andolsun düşünüp öğüt alsınlar diye (Kur'an ayetlerini) onlara peş peşe ulaştırdık."* (Kasas, 28/51)

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هٰذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ *"Andolsun öğüt alsınlar diye biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü misali verdik"* (Zümer, 39/27; bk. İbrahim, 14/25) anlamındaki ayetler, Kur'an'ın insanlara öğüt olduğunu;

فَادْعُوا اللهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ *"(Ey mü'minler!) Kâfirlerin hoşuna gitmese de siz dini yalnız Allah'a hâlis kılarak* (insanları) *O'na (Allah'a, dinine) da'vet edin"* (Mü'min, 40/14) anlamındaki ayet ve benzerleri[105] bu öğüdün insanlara ulaştırılması gerektiğini ön görmektedir. Bu görevi en iyi yapacak olanlar ise müftüler, vaizler, imam-hatipler kısaca bütün ilâhiyatçılardır.

Bu görevin en iyi bir şekilde yapılabilmesi için vaaz ve irşat görevini yapacak kişi;

1. Kendisini çok iyi yetiştirmelidir.
2. Anlatacağı konuya çok iyi hazırlanmalıdır. İyice öğrenmediği ve bilmediği konularda konuşmamalıdır.
3. Bir ayeti anlatırken siyâk-sibâkını daima göz önünde bulundurmalıdır.
4. Konu bütünlüğüne dikkat etmelidir.
5. Vaaz ile amacı, İslâm'ı tebliğ ve tebyîn etmek (duyurmak ve açıklamak) olmalıdır.
6. Temel kaynak olarak Kur'an ve sahih hadisleri almalı, uydurma hadislere, gereksiz hikâye ve israiliyata asla yer vermemelidir.

tirma, sevdirme ve sevap olduğunu bildirmeyi öncelemelidir.

8. Cemaatin psikolojik, sosyolojik, ekonomik, ideolojik, kültürel, siyasal, inanç, eylem ve davranış biçimini iyi tanımalı, vaazlarında bunu göz önünde bulundurmalıdır.

9. Sade ve anlaşılır bir dil ve yumuşak bir üslûp kullanmalı, asla bağırıp çağırmamalıdır.

10. Anlattıklarına ve İslâm'a, söz, eylem ve davranışları ile ters düşmemeli, örnek insan olmaya çalışmalıdır.

11. Kişileri değil, inanç ve davranışları hedef almalıdır.

12. Vaaz ve irşatta, hakkı tavsiye ve İslâm'ı tebliğde azim, sabır ve sebat göstermeli; tepkilere karşı tahammüllü olmalıdır.

13. Fitne ve fesada sebebiyet vermemelidir.

14. Konu seçiminde zaman, mekân ve muhatapların durumunu dikkate almalıdır.

15. Vaazlarında inandırıcı, yönlendirici, duygulandırıcı, düşündürücü ve bilgilendirici bir yöntem kullanmalıdır.

16. Söz söyleme sanatını, konuşma ve anlatma tekniklerini iyi öğrenmelidir. Bu cümleden olmak üzere; sözcükleri doğru söylemeli, cümleleri kısa ve düzgün kurmalı, güven verici ve nazik olmalı, bazen akla ve mantığa bazen duygu ve düşünceye hitap etmeli, jest ve mimiklere, el- kol hareketlerine dikkat etmeli, cemaati gözü ile takip etmeli, ses tonunu ve ses cihazını iyi ayarlamalı, konuyu plânlı bir şekilde işlemelidir.

17. Cemaatin ihtiyaç duyduğu konulara ağırlık ve öncelik vermelidir.

18. Aktüaliteyi takip etmeli, kitap, dergi ve gazete okumalı, yeni fikir ve gelişmeleri takip etmelidir.

19. Vakur, ciddi, güler yüzlü ve saygılı olmalıdır.

20. Sosyal ilişkilere ve ziyaretlere önem vermelidir.

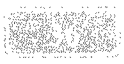
21. Giyimine, kılık kıyafetine ve temizliğe azami dikkati göstermelidir.

22. Dinî sorulara, Kur'an ve sünnete, akıl ve mantığa uygun cevap vermelidir.

23. Vaazı mutlaka ezan öncesinde bitirmeli, cemaatin ezanı dinlemesine fırsat vermelidir.[106]

---

[106] Diyanet İşleri Başkanlığı, 2002 Genelge'nin (h) maddesinde vaazın ezanla birlikte sona erdirilmesini âmirdir. Genelgenin bu hükmü Müftülüklere Başkanlıkça zaman zaman duyurulmuş, bu konuya dikkat edilmesi istenmiştir. Meselâ 07/08/2000 tarih ve 911 sayılı, 24/06/2002 tarih ve 524 sayılı talimatlarda vaazların ezan ile birlikte bitirilmesi hatırlatılmaktadır. Vaiz vaazı bitirmeli, cemaat ezanı dinlemelidir. Bu, dinin hem de mevzuatın istediği bir hususdur. Ezandan sonra konuşmanın bir etkisi de olmamaktadır.

1

İMAN ESASLARI VE İMANIN KABUL OLMA ŞARTLARI*

Kendisine sayısız nimetler verilen (İbrahim, 14/34) yerde ve gökte ne varsa hepsi hizmetine sunulan (Lokman, 31/20) insan, Allah'a ibadet için yaratılmıştır.

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ *"Ben, insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım"* (Zâriyat, 51/56) anlamındaki ayet bu gerçeği ifade etmektedir. İnsanın, yaratılış gayesi olan "ibadet" görevini ifâ edebilmesi için her şeyden önce iman etmesi gerekir. Allah, insanı dünya hayatında imtihana tâbi tuttuğu için (Mülk, 67/2) iman edip etmemeyi insanın iradesine bırakmıştır:

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ *"(Ey Peygamberim!) De ki: Hak (Kur'an) Rabb'inizden (gelmiş)tir. Artık dileyen iman etsin, dileyen de inkâr etsin"* (Kehf, 18/29) anlamındaki ayette olduğu gibi birçok ayette yüce Allah insana inanma özgürlüğü vermiştir. Allah, iman veya inkâr etme konusunda insanları serbest bırakmakla birlikte onlara ısrarla iman etmelerini emretmiştir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ

"Ey mü'minler! Allah'a, elçisine ve elçisine indirdiği kitaba (Kur'an'a) ve daha önce indirdiği kitap(lar)a iman edin..." (Nisâ, 4/136) Yüce Allah, *"iman edin"* emri ile yetinmemiş, pek çok ayet-i kerîmede iman edenlere mükâfat (cennet ve nimetleri), inkâr edenlere ise ceza (cehennem ve azabı) olduğunu bildirerek iman etmeye teşvik etmiş, inkâr etmekten sakındırmıştır.

Mü'minleri imana sevk eden ve onlara imanı sevdiren yüce Allah'tır. (Hucûrat, 49/17) Allah'ın izni olmadan kimse iman edemez. Ancak akıllarını kullanmayanlar iman etmezler, azabı ve rezilliği onlar hak ederler. Kullarının imanına muhtaç olmamakla birlikte yüce Allah, onların küfre düşmelerine razı olmaz, aksine iman edip şükretmelerinden hoşnut olur. (Zümer, 39/7)

"***İman***" sözlükte; tasdik etmek, bir şeyin doğru olduğunu söylemek ve onu doğru olarak kabul etmek, güvenmek, inanmak, boyun eğmek ve güven vermek anlamlarına gelir.[107] *Din ıstılahında* ise Allah'a ve Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Allah tarafından haber verdiği kesin olarak belli olan şeylerin doğru olduğuna tereddütsüz inanmak, bunların hak ve doğru olduğunu

---

* Bu bölüm Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi Prof. Dr. İsmail KARAGÖZ tarafından kaleme alınmıştır.

iman, ***icmali iman*** ve ***tafsili iman*** olmak üzere iki kısma ayrılır.

"***İcmâlî iman***", iman edilecek şeylere kısa ve topluca iman etmektir, demektir ki bu, kelime-i tevhîd ile ifade edilir: لاَإِلٰهَ إِلاَّ اللهُ مُحَمَّدٌ رَسُولَ اللهِ *"Allah'tan başka tanrı yoktur. Muhammed, Allah'ın elçisidir."* Kelime-i tevhîd'in, لاَإِلٰهَ إِلاَّ اللهُ kısmı Muhammed sûresinin 19., مُحَمَّدٌ رَسُولَ اللهِ kısmı Fetih sûresinin 29. ayetinde geçmektedir. Allah'ı ve Hz. Muhammed (s.a.s.)'in peygamberliğini kabul eden, onların haber verdiklerini de kabul eder.

"**Lâ ilâhe illallah**" cümlesinde iki unsur vardır. Birisi olumsuzluk ifade eder. Bu, cümlenin (**lâ ilâhe**) *"ilâh yoktur"* kısmıdır. Allah'tan başka bütün ilâhları ve ma'budları reddetmek demektir. Diğer kısmı ise olumluluk ifade eder. Bu, cümlenin (**illallah**) "ancak Allah vardır" kısmıdır. Bu kısım, sadece Allah'ın varlığını, birliğini, tek ma'bûd oluşunu ikrar etmeyi ifade eder.

"***Tafsîlî iman***", Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, öldükten sonra dirilmeye, cennet ve cehenneme, sevap ve ikaba, kaza ve kadere; Kitap ve Sünnet ile Hz. Muhammed'in Allah tarafından tebliğ ettiği ve tevatür yoluyla sabit olan kesin haber ve hükümlerinin her birerlerine ayrı ayrı Allah ve Peygamberinin istediği şekilde iman etmek demektir.

İman Esasları

Ayet ve hadislerde iman esasları bildirilmektedir. Hz. Ömer (r.a.) anlatıyor: "Bir gün Hz. Peygamberin yanında idik. Yanımıza beyaz elbiseli, siyah saçlı bir adam geldi. Üzerinde yolculuk alâmeti yoktu, kendisini kimse tanımıyordu. Peygamberin dizinin dibine diz çöküp oturdu, dizlerini onun dizlerine dayadı ve ellerini Peygamberin dizlerinin üstüne koydu:

يَا مُحَمَّدُ اَخْبِرْنِي عَنِ الْاِسْلاَمِ "Ey Muhammed! İslâm nedir? Bana bildir, dedi." Hz. Peygamber (s.a.s.);

اَلْاِسْلاَمُ اَنْ تَشْهَدَ اَنْ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ وَاَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ وَتُقِيمَ الصَّلٰوةَ وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ وَتَصُومَ رَمَضَانَ

وَتَحُجَّ الْبَيْتَ اِنِ اسْتَطَعْتَ اِلَيْهِ سَبِيلاً

"İslâm, Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna tanıklık etmen, namazı dosdoğru kılman, zekâtı vermen, Ramazan orucunu tutman, yoluna güç yetirebilirsen Kâbe'yi ziyaret etmen (Hacc yap-

---

[108] Nureddîn es-Sâbûnî, *el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn*, s. 87. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1979. Ahmed Hamdi Akseki, *İslâm Dini İtikat, İbadet ve Ahlâk*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 16. baskı, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara 1960.

man)*dır*" diye cevap verdi. O adam, صَدَقْتَ "*doğru söyledin*" dedi. Onun hem sorup hem de verilen cevabı doğrulaması tuhafımıza gitti. Adam, Hz. Peygamber (s.a.s.)'e tekrar; فَاَخْبِرْنِي عَنِ الْاِيمَانِ *"Şimdi de bana imanı anlat"* dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.) de;

اَلْاِيمَانُ اَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ وَمَلَآءِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ

"İman, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe iman etmendir, yine kadere, hayrına ve şerrine iman etmendir" diye cevap verdi. Adam tekrar; صَدَقْتَ *"doğru söyledin"* dedi ve فَاَخْبِرْنِي عَنِ الْاِحْسَانِ *"Peki ihsân nedir, onu da anlat"* dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.);

اَلْاِحْسَانُ اَنْ تَعْبُدَ اللهَ كَاَنَّكَ تَرَاهُ فَاِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَاِنَّهُ يَرَاكَ

"İhsân, Allah'a O'nu görüyormuşsun gibi kulluk etmendir. Sen onu görmüyorsan da O seni mutlaka görüyor" diye cevap verdi. O adam, صَدَقْتَ *"doğru söyledin"* dedi.

Hz. Ömer, bu adamın Peygamberimize kıyametin ne zaman kopacağını sorduğunu, Peygamberimizin kendisine cevap vermesinden sonra sessizce çekip ettiğini, Hz. Peygamberin kendisine bu soruları soran kişinin kim olduğunu bilip bilmediğini sorduğunu, kendisinin de bilmediğini söylediğini, bunun üzerine Peygamberimizin "*O, Cebrail idi, size dininizi öğretmek için geldi*" dediğini anlatmıştır.[109]

Peygamber Efendimiz bu hadiste iman esaslarını altı olarak saymıştır. Bunlar; *Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe ve kadere iman etmektir.* Bu hadiste sayılan iman esasları Kur'an-ı Kerim'de muhtelif ayetlerde geçmektedir. Meselâ Bakara sûresinin 177 ve 284 ile Nisâ sûresinin 136. ayetlerinde "*Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe*" iman geçmektedir. Kur'an'da "*kadere iman edin*" şeklinde bir ayet yok ise de birçok ayet, "*kadere imanı*" ifade etmektedir. Kur'an'a iman kadere de iman etmeyi gerektirmektedir. Çünkü Kur'an'a iman eden, onda bildirilen esaslara da iman eder.

Allah'a İman

Allah'a iman; Allah'ın varlığına, birliğine, yaratan, yaşatan, rızık veren ve besleyip büyütenin yalnız Allah olduğuna, O'ndan başka ibadete lâyık ilâh ve mabut bulunmadığına, bütün kemâl sıfatlarla muttasıf ve noksan sıfatlardan münezzeh bulunduğuna iman etmeyi gerektirir. Allah'ı iman edebilmek için

***a) Zâti sıfatları*, vücut** (varlık), **kıdem** (varlığının evveli yoktur), **beka** (varlığının sonu yoktur), **vahdâniyet** (tektir, eşi ve benzeri yoktur), **muhalefetün li'l-havâdis** (yaratıklarından hiçbirine benzemez), **kıyam binefsihî** (varlığı kendindendir, yaratılmış değildir).

b) Sübûtî sıfatları; **hayat** (diridir, yaşamaktadır), **ilim** (her şeyi bilir), **semi'** (her konuşulanı işitir, gizli âşikâr bütün sesleri ve duaları duyar), **basar** (küçük büyük her şeyi görür), **irade** (dilediği olur, dilemediği olmaz), **kudret** (her şeye gücü yeter), **kelâm** (peygamberlerle vahiy yoluyla konuşmuştur), **tekvin** (yaratıcıdır, her şeyi O yaratmıştır).

c) Selbî sıfatları; Allah hakkında düşünülmesi mümkün olmayan sıfatlardır. Meselâ;

اَللّٰهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ *"Allah, hiçbir şeye muhtaç değildir, her şey O'na muhtaçtır. O'ndan çocuk olmamıştır (kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir). Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir."* (İhlâs, 112/2-4) لاَشَرِيكَ لَهُ *"O'nun hiçbir ortağı yoktur"* (En'âm, 6/163), وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ *"O'nun mülkte hiçbir ortağı yoktur."* (İsrâ, 17/111), لاَ تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلاَنَوْمٌ *"O'nu ne uyuklama tutabilir, ne de uyku."* (Bakara, 2/253), وَهُوَ يُطْعِمُ وَلاَ يُطْعَمُ *"O, (yaratıkları) besleyendir ve (kendisi) beslenmeye ihtiyacı olma-yandır."* (En'âm, 6/14) اِنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلاَّمٍ لِلْعَبِيدِ *"Allah, kullarına asla zulmedici değildir."* (Âl-i İmrân, 3/182) anlamındaki ayetlerde geçen sıfatlar selbî sıfatlardır.

d) Haberî sıfatlar; Ayet ve hadislerde bildirilen ancak mahiyetini insanların tam kavrayamadığı sıfatlardır. Allah'ın yüzü, gözü, eli, gelmesi, dünya semasına inmesi, arşı istiva etmesi gibi nitelikler bu tür sıfatlardır.

e) Fiilî sıfatlar; Rızık vermesi, canlıların hayatlarına son vermesi gibi sıfatlar bu tür sıfatlardır. Kelâm âlimleri Allah'ın fiilî sıfatlarını "tekvîn" sıfatı ile ifade etmişlerdir.

Meleklere İman

Meleklere iman, ayet ve hadislerle sabittir. Melekler şu özelliklere sahip varlıklardır:

a) Nurdan yaratılmış, latif ve ruhanî varlıklardır. Onlarda; yemek, içmek, erkeklik, dişilik, evlenmek, uyumak, gençlik ve ihtiyarlık gibi insanlara ait özelliklerden hiçbiri yoktur (Enbiya, 21/19-20).

b) Allah'a isyân etmezler. Hangi iş için yaratılmış iseler o işi yaparlar. Daimî olarak Allah'a ibadet ve itaat ederler (Nahl, 16/50).

إِنَّ الَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ لاَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ

"Kuşkusuz Rabbin katındakiler O'na kulluk etmekten asla kibirlenmezler. O'nu tesbih eder ve yalnız O'na secde ederler" (A'râf, 7/206).

c) Melekler bir anda Allah'ın emrettiği bir mekândan diğer bir mekâna intikal edecek, hatta yerleri ve gökleri dolaşacak bir kabiliyette yaratılmışlardır. Onların kanatları vardır (Fâtır, 35/1) Melekler çok az bir zamanda çok uzak yerlere gidebilirler (Meâric, 70/4).

d) Allah'ın emirleriyle farklı şekillere girebilirler.

e) Gözle görülmezler. Gözle görülmeyişleri onların yok olduklarından değil, gözlerimizin o kabiliyette yaratılmamış olmasındandır.

Melekler görevleri yönünden birkaç gruba ayrılırlar. Melekler yerde, **arşta** veya semada bulunurlar. Yerde bulunanlara arzî, gökte bulunanlara semavî, arşta bulunanlara ise arşî denir. Melekler yüklendikleri görevler itibariyle farklı isimlerle anılmışlardır. Bunlardan dördü, büyük melek olarak bilinmektedir: **Cebrâîl**, **Mikâîl**, **İsrafîl** ve **Azrail**. Bilinen diğer melekler de şunlardır: **Münker-Nekir**, **Kirâmen Kâtibin** (Hafaza), **Hamele-i Arş, Hâzin**, **Zebânî**, **Mâlik**, **Rıdvân**.

Kitaplara İman

Allah, ilk insan Âdem (a.s.)'den itibaren her topluma bir peygamber göndermiş ve onlara kitaplar vermiştir.

لَقَدْ اَرْسَلْنا رُسُلَنا بِالْبَيِّناتِ وَاَنْزَلْنا مَعَهُمُ الْكِتابَ *"Andolsun, biz elçilerimizi açık mucizelerle gönderdik ve onlarla beraber kitap indirdik..."* (Hadîd, 57/25) anlamındaki ayet bu gerçeği ifade etmektedir. Ayet ve hadislerde kitap verildiği bildirilen peygamberler şunlardır: Âdem (a.s.)'a 10 sayfa, Şît, (a.s.)'a 50 sayfa, İdris (a.s.)'a 30 sayfa, İbrahim (a.s.)'a 10 sayfa, Musa (a.s.)'a Tevrat, Davud (a.s.)'a Zebur, İsa (a.s.)'a İncil, Hz. Muhammed (s.a.s.)'e Kur'an verilmiştir. Kur'an'ın dışındaki diğer kitapların asılları korunamamıştır. Kur'an, Allah'tan geldiği gibi aynen korunmuştur. Kur'an'ın korunmasını bizzat Allah kendi uhdesine almıştır.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ *"Şüphesiz ki Zikr'i (Kur'an'ı) biz indirdik. Onun koruyucusu da elbette biziz"* (Hicr, 15/9) anlamındaki ayet bu gerçeği ifade etmektedir.

Peygamberlere İman

Yüce Allah, Âdem (a.s.)'den Hz. Muhammed (s.a.s.)'e kadar her topluma bir peygamber göndermiştir.

etmektedir. Peygamberlerin görevleri Allah'ın emir ve yasaklarını, helâl ve haramlarını, hüküm ve tavsiyelerini insanlara ulaştırmak (tebliğ), din kurallarını sözlü ve uygulamalı olarak insanlara öğretmek ve onlara örnek olmaktır. Peygamber; özü, sözü ve davranışları dosdoğru (sâdık), güvenilir (emin), akıllı ve günahsız insanlardır. Hz. Âdem'den Hz. Muhammed (s.a.s.)'e kadar insanlara gönderilen peygamber sayısında ihtilaf olmakla beraber bazı kaynaklarda 224 bin olduğu bildirilmiştir. Bunlardan 25 tanesinin ismi Kur'an'da geçmektedir. Bunlar; Âdem, İdris, Nûh, Hûd, Sâlih, Lût, İbrahim, İsmail, İshak, Yakup, Yusuf, Eyyub, Şuayb, Musa, Harun, Davut, Süleyman, İlyas, El-Yesa', Zülkifl, Yunus, Zekeriya, Yahya, İsa ve Hz. Muhammed'dir. Ayrıca Kur'an'da haklarında bilgi verilen Üzeyr, Lokman ve Zülkarneyn adlarında üç kişinin peygamber mi veli mi olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir.

Ahiret Gününe İman

İman esaslarının en önemli esaslarından biri ahirete imandır. Pek çok ayet ve hadiste ahirete iman detaylı olarak anlatılmaktadır. Kur'an ve hadislere göre, insanlar ölünce ruhları âlem-i berzah'ta yaşarlar. Birinci defa sûra üfürülünce, bütün canlılar ölür, kıyamet kopar. İkinci defa sûra üfürülünce, bütün insanlar Allah'ın emriyle dirilirler. Mahşer yerinde toplânırlar. Dünyada yaptıklarından hesaba çekilirler. Netice her insan iman ve ameline göre ya cennet ya da cehenneme gider. Kâfir, müşrik ve münafıklar cehennemde ebedî olarak kalacaklardır. Günahkâr mü'minler, Allah affetmez ise cezalarını cehennemde çekecekler, sonra imanlarının mükafatını görmek üzere cennete gireceklerdir.

Kaza ve Kadere İman

Allah'ın ezelden ebede kadar olacak şeylerin zaman ve mekânını, nitelik ve özelliklerini, kısaca ne şekil ve ne zamanda olacaklarsa, onların hepsini ezelde daha bunlar yok iken bilip o suretle tahdit ve takdir etmesine **"kader";** ezelde takdir ve irade buyurduğu şeylerin zamanı gelince her birisinin ezeldeki ilim, irade ve takdirine uygun bir şekilde icat etmesine ve yaratmasına ise **"kaza"** denir. Kader, Allah'ın ilim sıfatına, kaza ise tekvin sıfatına râcidir. **Kaza ve kadere imana** Hadîd sûresinin 22-23. ayet-i kerîmelerinde açıkça işaret edilmektedir:

مَا اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْاَرْضِ وَلاَ فِي اَنْفُسِكُمْ اِلاَّ فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَبْرَاَهَا اِنَّ ذَالِكَ عَلَى اللهِ

يَسِيرٌ لِكَيْلاَ تَاْسَوْا عَلَى مَافَاتَكُمْ وَلاَ تَفْرَحُوا بِمَا اٰتَاكُمْ

"Ne yerde ne de kendi canlarınızda meydana gelen hiç bir musîbet yoktur ki biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılmış (ezelî bilgimizde tespit edil-

miş) olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır. Elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmayasınız diye (böyle yaptık)..."

İmanın Kabul Olma Şartları

Bir insanın imanının geçerli olabilmesi için şu altı şarta uygun iman edilmesi gerekir:

1. İmanda Şüphe Olmamalı

İman edilmesi gereken şeylerin tamamına şeksiz şüphesiz ve kesin olarak iman edilmesi gerekir. Şüphe ile iman bağdaşmaz. Yüce Allah,

لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلاَ تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ *"...Yemin olsun sana Rabb'inden hak geldi, sakın şüphelenenlerden olma"* (Yûnus, 10/94) buyurmuş ve mü'minleri şüphe etmeyen kimseler olarak tanıtmıştır:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ

"Mü'minler ancak Allah'a ve Peygamberine iman eden, sonra şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihat eden kimselerdir. İşte (iman iddiasında) doğru olanlar (sâdıklar) bunlardır." (Hucûrat, 49/15)

Mü'min olabilmek için ilk başta kalpten şüpheyi atmak şart olduğu gibi imanın bekası ve devamı için de şüpheden uzak olmak da şarttır.[110] İman esasları ile ilgili olarak "bunlar, doğru mu, değil mi? aslı var mı, yok mu?" diye şüphe etmek kesin bir şekilde kalbin huzur ve sükûn içinde tasdîk etmesi anlamında olan iman ile ters düşer.

2. İman edilecek şeylerin hepsine inanılmalı

İman edilecek şeylerin bir kısmına iman edip bir kısmına iman etmeyen kimsenin imanı geçerli değildir. Çünkü "iman", bütünlük ister, iman esaslarının hepsine inanmayı gerektirir. Küfür için iman edilecek şeylerin hiçbirine inanmamak şart değildir. Bir kısmına veya birine inanmamak da küfürdür.[111] Nisâ sûresinin 150–151. ayetinde peygamberlerden bir kısmına iman edip bir kısmına iman etmeyenlerin "**hakîkî kâfir**" oldukları bildirilmiştir: Âl-i İmrân sûresinin 119. ayetinde Allah, mü'minleri;

هَا أَنْتُمْ أُولاَءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلاَ يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ

"İşte siz öyle kimselersiniz ki onları (ehl-i kitabı) *seversiniz, hâlbuki onlar sizi sevmezler. Siz kitabın hepsine inanırsınız..."* şeklinde tanıtmıştır.

Aynı sûrenin 7. ayetinde ise,

muştur. Yüce Allah, Bakara sûresinin 85. ayetinde;

أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ *"...Yoksa siz kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?"* buyurarak Yahudileri kınamış ve böyle yapanların cezasının dünyada rezillik, ahirette ise şiddetli azap olduğunu bildirmiştir.

Kur'an'a, başından sonuna kadar bütün sûre ve ayetlerine, ayetlerde geçen hüküm ve tavsiye, emir ve yasak, helâl ve haram, bilgi ve haberlerin tamamına inanmak, hak ve doğru olduğunu tasdîk etmek mü'min olmak için şarttır. Kur'an'ın bir hükmüne, bir farz veya yasağına, bir ayetine inanmayan veya uygulanmasını, geçerliliğini kabul etmeyen iman sahibi olamaz.

3. Yeis hâlinden önce iman edilmeli

Hayattan ümidi kesip ölümle karşı karşıya gelmeden[112] ve ilâhî azapla karşılaşmadan önce iman edilmesi gerekir. Bu hâlde yapılacak imanın, insana faydası olmaz. Dünyada itaat ve isyan imkânı varken iman edilmesi gerekir. İlâhî azabın geldiğini görünce, yaşamanın mümkün olmadığını anlayınca ve can boğaza gelince yapılan imanın geçerliliği yoktur. Askerleri ile birlikte Musa (a.s.) ve ona iman edenleri takibe koyulan Firavun, Kızıldeniz'de boğulmak üzere iken "iman ettim, ben de müslümanlardanım" demiş fakat imanı kabul olmamıştır. (Yûnus, 10/90–91)

Firavun'un imanı niçin kabul olmamıştır? Kabul olmamıştır, çünkü ilâhî azabı görmüş, ölümden başka seçeneği ve yaşama imkânı kalmadığı bir zamanda iman etmek istemiştir. Yüce Allah, Mü'min sûresinin 85. ayetinde;

فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْ بَأْسَنَا *"Azabımızı gördükleri zaman, imanları kendilerine fayda sağlamadı..."* buyurmuştur. (bk. En'âm. 6/158)

İlâhî azap ile karşılaşıp son nefese gelince iman kabul olmadığı gibi tövbe de kabul olmaz:

وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

"Kötülükleri (günahları) yapıp yapıp da kendisine ölüm gelip çatınca; 'Ben şimdi tövbe ettim' diyen kimseler ile kâfir olarak ölen kimselerin (tövbeleri geçerli) değildir. Bunlara ahirette elem dolu bir azap hazırlanmıştır." (Nisâ, 4/18)

---

[112] Yazır, III, 2105.

4. İmana şirk karıştırılmamalı

Allah katında imanın makbul olabilmesi için insanın tevhît üzere bulunması gerekir. İmanına şirk karıştıran kimsenin imanı da ibadetleri de geçerli değildir. Böyle bir kimse hidayete ermiş sayılmaz. Yüce Allah, En'âm sûresinin 82. ayetinde şöyle buyurmaktadır:

اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا اِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ اُولٰئِكَ لَهُمُ الْاَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ

"İman edenler ve imanlarına zulüm (şirk) karıştırmayanlar var ya, işte güven onlarındır ve hidayete ermiş olanlar da onlardır."

Allah'a, zatında, sıfatlarında, ibadetinde, Rab ve ilâh oluşunda ortak koşan kimsenin imanı geçerli değildir. Böyle bir kimse mü'min değil müşriktir.

وَاَنْ اَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلاَ تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

"Yüzünü hanîf (Allah'ı birleyen) olarak dîne çevir, sakın (Allah'a) şirk koşanlardan olma" (Yûnus, 10/105) buyuran Allah, imanlarına şirk karıştırarak iman edenleri kınamaktadır:

وَمَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ بِاللهِ اِلاَّ وَهُمْ مُشْرِكُونَ *"Onların çoğu, Allah'a şirk koşmadan iman etmezler."* (Yusuf, 12/106)

5. İman esasları kalp ile tasdik edilmeli

İmanın geçerli olabilmesi için bir insanın sadece diliyle iman ettiğini söylemesi yeterli değildir. İman esaslarının tamamını kalbi ile tasdîk etmesi gerekir. Çünkü imanın yeri kalptir.[113]

Bakara sûresinin 8. ayetinde Allah'a ve ahiret gününe iman ettik dedikleri hâlde onların mü'min olmadıkları bildirilmektedir:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ *"İnsanlardan Allah'a ve ahiret gününe iman ettik diyen kimseler vardır. Hâlbuki onlar mü'min değillerdir."*

Niçin mü'min değillerdir? Mü'min değillerdir çünkü sadece dili ile "iman ettim" demek yeterli değildir, kalp ile de iman edilmesi gerekir.[114] Mâide sûresinin 41. ayetinde bu husus, şöyle ifade edilmektedir:

يَا اَيُّهَا الرَّسُولُ لاَ يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا اٰمَنَّا بِاَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ

"Ey Peygamber! Ağızlarıyla 'iman ettik' deyip kalpleriyle iman etmemiş olanlardan ve Yahudilerden küfürde yarış edenler seni üzmesin..."

Peygamberimiz (s.a.s.)'in yanına girip inanmadıkları hâlde iman ettiklerini söyleyen bir grup Yahudi ile ilgili olarak;

yine küfürle (yanınızdan) çıkmışlardı... " (Mâide, 5/61) buyrulmuştur.

Bu tür kimselere din dilinde "münafık" denir. Münafık kalbiyle iman etmediği hâlde sadece diliyle iman ettiğini söyleyen kimsedir. Nitekim Bakara sûresinin 14. ayetinde münafıklarla ilgili olarak;

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ

"(Onlar), mü'minlere rastladıkları zaman 'iman ettik' derler. Fakat şeytanlarıyla (önderleri ve ileri gelenleriyle) yalnız kaldıkları zaman, 'biz sizinle beraberiz, biz sadece (onlarla) alay ediyoruz' derler" buyrulmuştur.[115]

Bir kıtlık yılında Medine'ye gelip iman ettiklerini söyleyen ve sadaka isteyen Benî Esed kabîlesinin bedevîleriyle ilgili olarak;

قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ

"Bedevîler, 'iman ettik' dediler. (Ey Peygamberim! Onlara) de ki: 'İman etmediniz (öyle ise iman ettik demeyin) fakat 'boyun eğdik' deyin. Henüz iman kalbinize girmedi..." (Hucurât, 49/14) buyrulmuştur.

İmanın yeri kalp olduğu gibi şüphenin (Tevbe, 9/45) ve inkârın yeri de kalptir (bk. Nahl, 16/22). Kalpten gelmeyen ve zorlama sonucu dil ile ifade edilen "inkâr" sözü bu sebeple insanın imanını yok etmez (Nahl, 16/106). Hatta kalpten gelmeyen ve yanılarak yapılan şeylerde günah da yoktur (bk. Ahzâb, 33/5).

Kalbin içinde olanı ancak Allah bilir. Kalben inanmadığı hâlde dili ile inandığını söyleyen kimseye biz "mü'min değil" diyemeyiz. Biz zâhire göre hükmederiz. Dili ile "mü'minim" diyen insan, kalben de inanmış mı inanmamış mı bunu bilemeyiz. Bu sebeple "mü'minim" diyen insana "sen mü'min değilsin" denilmez. (bk. Nisâ, 4/94)

6. Ayetler ve Dinî Hükümler Alay Konusu Yapılmamalı

Ayetleri ve dinî hükümleri inkâr edip kabul etmemek imana mani olduğu gibi Kur'an'ı, hatta bir ayeti, dinî bir hüküm, emir ve yasak, helâl ve haramı beğenmemek, küçümsemek, hafife ve alaya almak da imana engeldir. Ayetleri inkâr edenler ve alaya alanlar mü'min değillerdir. Bu husus Kur'an'ın birçok ayetinde açıkça bildirilmektedir. Şu ayetleri örnek olarak zikredebiliriz:

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا ۝ الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ۝ أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا ۝ ذَلِكَ جَزَاؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُوًا

[115] bk. Bakara, 2/8-16; Nisâ, 4/142-143; Tevbe, 9/65-66; Münâfikûn, 63/1-8.

"(Ey Peygamberim!) De ki: Amel bakımından en çok ziyana uğrayan; iyi iş yaptıklarını zannettikleri halde dünya hayatındaki çalışmaları kaybolup giden kimseleri haber vereyim mi? Onlar, Rab'lerinin ayetlerini ve O'na kavuşacaklarını inkâr eden, böylece amelleri boşa çıkan ve bu yüzden kıyamet gününde amelleri için bir terazi kurmayacağımız kimselerdir. İşte böyle, inkâr etmeleri, ayetlerimi ve peygamberlerimi alaya almaları yüzünden onların cezası cehennemdir" (Kehf, 18/103–106).

Ayette, ayetleri inkâr edenler ile alaya alanlar aynı kategoride zikredilmişlerdir. Bir ayeti inkâr ile onu küçümsemek ve alaya almak aynı anlamı ifade eder. Bu yüzden mü'min olabilmek için hiçbir dini hükmü küçümsememek ve alay konusu yapmamak gerekir. Hatta ayetlerin inkâr edildiği ve alaya alındığı bir mecliste bulunmak bile Kur'an'da yasaklanmıştır (bk. Nisâ, 4/140).

İman ettiğini söylediği hâlde Allah ve Resûlü'nün hükümlerinden yüz çeviren ve hükümlerini beğenmeyenler (Nur, 24/47–50), Allah ve Peygamberin hükümlerine razı olmayanlar iman etmiş sayılmazlar (Nisâ, 4/60–61; Mâide, 5/43).

Mü'min, Allah'a ve Peygambere iman ettiği gibi onların koyduğu hükümleri de kabul edip uygular (Nur, 24/51). Allah ve Resûlü bir konuda bir hüküm verdikten sonra artık mü'minin onu kabulden başka bir seçeneği yoktur (Ahzâb, 33/36).

Sonuç ve Değerlendirme

İnsanın en kıymetli varlığı, imanıdır. Çünkü insanı ebedî saadete erdirecek ve amellerinin makbul olmasını sağlayacak olan imanıdır. Kur'an'da; imanı olmayanların amellerinin boşa gideceği (Mâide, 5/5) imansız amelin kabul olmayacağı bildirilmektedir (Nisâ, 4/38; Bakara, 2/264; Tevbe, 9/17, 19).

İman etmeyenlere acıklı azap hazırladığını bildiren (İsrâ, 17/10; Sebe', 34/8), iman edip sâlih amel işleyenlere cennet ve nimetlerini va'deden (Bakara, 2/25, 82. Nisâ, 4/57; Ra'd, 13/29), iman edenleri öven ve iman etmeyenleri yeren yüce Allah, ancak kendisine yazık edenlerin iman etmeyeceklerini haber vermektedir (En'âm, 6/12, 20).

İman eden de inkâr eden de kendi leh ve aleyhine yapmış olur (Yûnus, 10/108). İman eden hidayete ermiş ve ebedî saadeti kazanmış olur. "Kulluk" görevini ifâ edebilmek, "dünya imtihanını" başarı ile noktalayabilmek ve neticede Allah'ın rızasını ve cennetini kazanabilmek için "hakikî bir imana" sahip olmak, bunun için de "iman gerçeğini" ve "imanın kabul olmasının şartlarını" çok iyi bilmek gerekir.

"**İman**"; Allah'a ve Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Allah tarafından haber verdiği kesin olarak belli olan şeylerin doğru olduğuna tereddütsüz inanmak, bunların hak ve doğru olduğunu içinden şeksiz ve şüphesiz tasdik ve itiraf etmek demektir. Ayet ve hadislerde ***iman esasları*** altı olarak bildirilmiştir:

lah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, öldükten sonra dirilmeye, cennet ve cehenneme, sevap ve ikaba, kaza ve kadere; Kitap ve Sünnet ile Hz. Muhammed'in Allah tarafından tebliğ ettiği ve tevatür yoluyla sabit olan kesin haber ve hükümlerinin her birerlerine ayrı ayrı Allah ve Peygamberinin istediği şekilde iman eder. Buna da ***tafsîlî iman*** denir.

Bir imanın kabul olması için şu altı şartın birlikte bulunması gerekir:

1. İmanda şüphe bulunmamalıdır.
2. İmanda bütünlük olmalı, iman edilecek şeylerin tamamına iman edilmelidir.
3. İmana şirk karıştırılmamalıdır.
4. İman son nefese bırakılmamalıdır.
5. İman esasları kalp ile tasdik edilmelidir.
6. Ayetler ve dinî hükümler alay konusu yapılmamalı, küçümsenmemelidir.

Mü'min şartlarına uygun iman etmeli, imanın kendisine yüklediği görevleri de eksiksiz yapmaya çalışmalıdır. Çünkü amel ve ibadetlerle beslenmeyen iman zayıflayabilir, hatta kaybedilebilir. Kur'an'da pek çok ayette iman sâlih amel hep birlikte zikredilmiştir.

مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

"...Kim Allah'a ve ahiret gününe iman eder ve sâlih amel işlerse, onların Rableri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir" (Bakara, 2/62; bk. Mâide, 5/69)

وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ

"İman edip salih amel işleyenlere kendileri için içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele..." (Bakara, 2/25)

2

ALLAH'I TANIMAK VE O'NA İMAN ETMEK*

Kur'an'da; فَآمِنُوابِاللهِ *"Allah'a iman edin."*[116] أَطِيعُوا اللهَ *"Allah'a itaat edin"*[117] ve وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ *"Rabbinize ibadet edin"* (Hacc, 22/77) buyurulmaktadır.

İnsanın Allah'a iman edip ibadet ve itaat edebilmesi için önce O'nu tanıması gerekir. Allah'ı tanımak insanın temel görevidir. Zâriyât sûresinin 56. ayetinde geçen "ibadet" kavramı Allah'ı tanımak (marifet) anlamına da gelir.

Nitekim Hasan el-Basrî, Mücahid b. Cebr ve İbn Cüreyc ayetteki "ibadet" kelimesine "marifet" anlamı vermişlerdir. Buna göre ayetin anlamı,

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلاَّ لِيَعْبُدُونِ *"Ben cinleri ve insanları ancak beni tanısınlar diye yarattım"* şeklindedir. Müfessir Sa'lebî, "Bu mana güzeldir. Çünkü Allah, cinleri ve insanları yaratmasaydı, O'nun varlığı ve birliği bilinmezdi" demiştir.[118] Ayette geçen "liya'büdûni" cümlesine "liya'rifûni" (beni tanısınlar, bilsinler) anlamını vermek isabetsiz değildir. Ancak ibadet, sadece Allah'ı tanımaktan ibaret değilse de ibadetin başı ve ilk şartıdır.

İnsanın Allah'a kulluk edebilmesi için her şeyden önce Allah'ı tanıması gerekir. O'nu tanımadan O'na iman, ibadet ve itaat etmek mümkün değildir.

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ... وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللهِ مَا لاَ تَعْلَمُونَ

"(Ey Peygamberim!) De ki: Rabbim... Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır" (A'râf, 7/33) anlamındaki ayet, insanın Allah'ı tanıması gerektiğini ifade etmektedir. Allah'ı tanımayan, bilmeyen ve O'nu anlamayanlar Zümer sûresinin,

وَمَا قَدَرُوا اللهَ حَقَّ قَدْرِهِ *"Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler"* anlamındaki 67. ayeti ile kınanmaktadır.

İnsanın Allah'ı zat, isim, sıfat ve fiilleriyle tanıması; Allah ile zihnî ve kalbî bir ilişki içinde bulunması gerekir. Kur'an, baştan sona Allah'ın isim, sıfat ve fiillerinin tanıtımı ile doludur.

---

* Bu bölüm, Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi **Doç. Dr. İsmail KARAGÖZ** tarafından hazırlanmıştır.

[116] Teğâbun, 64/8

ibadet ve beni anmak için namaz kıl." (Tâ-hâ, 20/14)

نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ

"(Ey Muhammed!) Kullarıma benim çok bağışlayan, çok merhamet eden olduğumu, azabımın da elem dolu azap olduğunu bildir." (Hicr, 15/49–50)

إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ *"Şüphesiz senin Rabb'in cezası çok çabuk olandır, şüphesiz O, çok bağışlayan çok merhamet edendir."* (En'âm, 6/165)

إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ *"Şüphesiz senin Rabb'in hem bağışlama sahibidir, hem de elem dolu bir azap sahibidir."* (Fussilet, 41/43)

غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ *"(Allah), günahı bağışlayan, tövbeyi kabul eden, azabı ağır olan, lütuf sahibidir."* (Mü'min, 40/3)

اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ *"Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayandır, en güzel isimler O'nundur"* (Tâ-hâ, 20/8) ve benzeri yüzlerce ayette Allah bize kendisini tanıtmaktadır. İslâm bilginleri, ayet ve hadislere dayanarak Allah'ı tanıtan eserler hazırlamışlardır. Bu eserlerden Allah'ın beş çeşit isim ve sıfatının olduğunu öğreniyoruz. Bunlar; zâtî, sübûtî, selbî, fiilî ve haberî (müteşâbih) sıfatlardır.

I. Zâtî Sıfatlar

Zatî sıfatlar; vücut, kıdem, bekâ, vahdâniyet, muhâlefetün li'l-havâdis ve kıyam binefsihî olmak üzere altı tanedir.

1. Vücut

Vücut, Allah'ın var olması demektir. Allah vardır, varlığı kendiliğindendir, yani Allah yaratılmış değildir. Her şeyi O yaratmıştır, O olmasaydı hiçbir şey olmazdı. Allah'ın dışındaki hiçbir varlık kendiliğinden meydana gelmemiştir, hepsi Allah'ın yaratmasıyla var olmuştur, hayatlarını Allah'ın lütfu keremiyle devam ettirmektedirler. Meselâ insanların ve hayvanların gıda maddelerine, suya, temiz havaya ve güneş enerjisine ihtiyaçları vardır. Allah ise böyle değildir. O'nun varlığının başlangıcı ve sonu olmadığı gibi varlığını devam için de hiçbir şeye muhtaç değildir. Diğer varlıkların muhtaç oldukları şeyleri de yaratan O'dur.

Aklını, mantığını ve muhâkeme gücünü kullanan, gökleri, yıldızları, yeri, bitkileri, hayvanları, ormanları, meyveleri ve daha nice varlıkları düşünen insan, bütün bunları yaratan, onları yöneten bir yüce varlığın olduğunu anlar. Şu

anlamdaki ayetler insanları Allah'ın varlığı konusunda düşünmeye davet etmektedir:

اَفَلاَ يَنْظُرُونَ اِلَى الْاِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ وَاِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ وَاِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ وَاِلَى الْاَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ

"Deveye bakmıyorlar mı nasıl yaratılmıştır? Göğe bakmıyorlar mı nasıl yükseltilmiştir? Dağlara bakmıyorlar mı nasıl dikilmişlerdir? Yeryüzüne bakmıyorlar mı nasıl yayılmıştır?" (Ğâşiye, 88/17–20)

Kâinatta var olan her şey O'nun varlığına delâlet etmektedir. Şu ayet meâlleri bu gerçeği ifade etmektedir:

وَمِنْ اٰيَاتِهِ اَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ *"Sizi topraktan yaratması, O'nun varlığının delillerindendir...*

وَمِنْ اٰيَاتِهِ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً

"Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için kendi cinsinizden eşler yaratması ve aranızda sevgi ve merhamet var etmesi, O'nun varlığının delillerindendir..."

وَمِنْ اٰيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلاَفُ اَلْسِنَتِكُمْ وَاَلْوَانِكُمْ

"Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması, O'nun varlığının delillerindendir..."

وَمِنْ اٰيَاتِهِ مَنَامُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهِ

"Geceleyin uyumanız ve gündüzün O'nun lütfundan istemeniz, O'nun varlığının delillerindendir..."

وَمِنْ اٰيَاتِهِ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيُحْيِي بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا

"Korku ve ümit kaynağı olarak şimşeği size göstermesi, gökten yağmur indirip onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltmesi, O'nun varlığının delillerindendir..."

وَمِنْ اٰيَاتِهِ اَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْاَرْضُ بِاَمْرِهِ "Emriyle göğün ve yerin kendi düzenlerinde durması da O'nun varlığının delillerindendir..." (Rûm, 30/20–25)

2. Kıdem

Kıdem, Allah'ın varlığının evveli ve başlangıcının bulunmaması, Allah'ın ezelî ve kadîm olması demektir.

Bu sıfat, Allah'ın yaratılmamış olduğunu, O'nun olmadığı hiçbir zamanın bulunmadığını ifade eder. Çünkü zamanı ve mekânı yaratan da Allah'tır.

Allah'ın dışındaki bütün varlıkların söz gelimi güneşin, ayın, dünyanın

Çünkü O, varlığı zorunlu varlıktır. Geriye doğru ne kadar gidilirse gidilsin O'nun olmadığı bir zaman düşünülemez. Allah'ın varlığının bir başlangıcının olması, O'nun yaratılmış olduğu anlamına gelir ki bu, Allah için muhaldir, çünkü yaratılmış olan ilâh olamaz.

3. Bekâ

Bekâ, Allah'ın bâkî, ebedî, sonsuz, ölümsüz olması ve varlığının sonu olmaması demektir. Sonlu olmak, ölümlü olmak, bir gün yok olmak, yaratılmış varlıkların özelliğidir. Kâinatta gördüğümüz ve görmediğimiz, küçük ve büyük bütün varlıklar sonludur, ölümlüdür, bir gün yok olacaklardır. Allah ise böyle değildir. O, yaratılmadığı için fâni, sonlu ve ölümlü değildir. O, varlığı zorunlu tek varlıktır. Her canlı ölecek O, ise ebedîdir. Rahman sûresinin,

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ

"Yeryüzünde (ve âlemde) bulunan her canlı fanidir, ölümlüdür, ancak azamet ve ikram sahibi Rabb'inin zâtı bâki kalacaktır" anlamındaki 26-27. ayetleri ile İhlâs sûresi Allah'ın bu sıfatlarını ifade etmektedir.

4. Vahdâniyet

Vahdâniyet, Allah'ın bir ve tek olması demektir. Allah; zatında, sıfatlarında ve işlerinde tektir, eşi, benzeri ve ortağı yoktur. İhlâs sûresinin *"De ki: O Allah bir, tektir"* قُلْ هُوَ اللهُ اَحَدٌ anlamındaki ayeti Allah'ın bu sıfatını ifade etmektedir. Bütün peygamberler, O'nun vahdâniyetini, tekliğini anlatmışlardır:

وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ اِلاَّ نُوحِي اِلَيْهِ اَنَّهُ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اَنَا فَاعْبُدُونِ

"(Ey Peygamberim!) Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberlere, 'şüphesiz benden başka hiçbir ilâh yoktur, öyleyse bana ibadet edin' diye vahyetmişizdir" (Enbiyâ, 21/25) anlamındaki ayet, bu gerçeği ifade etmektedir.

İslâm dininin tevhît dini olması, Allah'ın tek ilâh ve tek mabut olması esasına dayanır. O'ndan başka ilâh kabul etmek, şirktir; şirk ise en büyük zulüm, en büyük günahtır. Kelime-i tevhît, yani lâ ilâhe illallah cümlesi, Allah'ın tekliğini ve eşsizliğini, O'ndan başka ilâh olmadığını ifade eder. Kur'an baştan sona Allah'ın birliğini anlatan ayetlerle doludur:

لَوْ كَانَ فِيهِمَا اٰلِهَةٌ اِلاَّ اللهُ لَفَسَدَتَا *"Eğer yerde ve göklerde Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, kesinlikle yerin ve göklerin düzeni bozulurdu"* (Enbiyâ, 21/22) anlamındaki ayet Allah'ın vahdâniyet sıfatını anlatmaktadır.

5. Muhâlefetün li'l-havâdis

Muhâlefetün li'l-havâdis, Allah'ın, yaratıklardan hiç birine benzememesi demektir. Biz, Allah'ı nasıl düşünürsek düşünelim; O, bizim düşündüğümüzden, aklımıza, hayalimize ve hatırımıza gelen şeylerden başkadır, hiçbirine benzemez. Çünkü bizim Allah'ı benzetmek istediğimiz şeylerin hepsi yaratılmış, ölümlü, muhtaç ve âciz varlıklardır. Hâlbuki Allah, yaratılmış âciz, muhtaç ve ölümlü bir varlık olmadığı gibi cisim, cevher ve araz da değildir. Allah; zatı, sıfatları ve fiilleriyle hiçbir yaratığa benzemez. Meselâ insanların gücü, görme, işitme ve bilme gibi yetenekleri vardır. Allah'ın da gücü, görmesi, işitmesi ve bilmesi vardır. Ancak insanların gücü, görmesi, işitmesi ve bilmesi Allah'ın gücü, görmesi, işitmesi ve bilmesine asla benzemez.

Allah'ın her şeye gücü yeter, insanların ise her şeye gücü yetmez. Onlara görme yeteneğini veren de Allah'tır. Allah her şeyi görür, insanlar her şeyi göremez, onlara görme organı veren de Allah'tır. Allah her şeyi işitir, en gizli olan sesleri de işitir. İnsanlar ise her sözü işitemezler. Allah her şeyi bilir, O'nun ilminden hariç hiçbir şey yoktur. İnsanlar ise her şeyi bilemezler, bilgileri sınırlıdır. لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur"* (Şûrâ, 42/11) anlamındaki ayet, Allah'ın bu sıfatını ifade etmektedir.

6. Kıyam binefsihî

Kıyam binefsihî, Allah'ın varlığının kendiliğinden olması, başkaları tarafından var edilmemiş, yaratılmamış ve doğmamış olması demektir. Yaratılmış varlıklar, varlıklarını sürdürebilmeleri için, Allah'a muhtaçtırlar. Allah ise hiç bir şeye muhtaç değildir, zaman ve mekândan münezzehtir, zamanı da mekanı da diğer varlıkları da yaratan O'dur.

II. Sübûtî Sıfatlar

Sübûtî sıfatlar; hayat, ilim, semî, basar, irade, kudret, kelâm ve tekvin olmak üzere sekiz tanedir.

1. Hayat

Hayat, Allah'ın diri ve hayat sahibi olması demektir. Allah'ın bu sıfatı, ayet ve hadislerde "hayy" kelimesi ile ifade edilmektedir. Allah'ın sıfatı olarak "hayy", diri, kemal manasıyla hayat sahibi ve sürekli var olan, ölümlü olmayan, bâkî, ebedî ve dâim demektir. İnsanlar, hayvanlar, bitkiler ve diğer varlıklarda hayatı var eden de yok eden de Allah'tır.

Allah'ın bu sıfatı, O'nun ezelî ve ebedî olduğunu ifade eder. O'nun evveli ve sonu yoktur. O hep diridir, hayatının sonu yoktur. O'nun sonu yoktur. Diğer canlıların ise evveli ve sonu vardır. Bütün yaratıklar fânî sadece Allah bakidir

هُوَ الْحَيُّ الَّذِي لاَ اِلٰهَ اِلاَّ هُوَ *"O, diridir. O'ndan başka ilâh yoktur."* (Mü'min, 40/65)

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ *"Yeryüzünde bulunan her şey ölecektir. Yalnız celâl ve ikrâm sahibi Rabb'inin zâtı bâki kalacaktır"* (Rahmân, 55/26-27) anlamındaki ayetler, Allah'ın bu sıfatını anlatmaktadır.

2. İlim

İlim, Allah'ın ilim sahibi olması demektir. Allah'ın bu sıfatı; Allah'ın gizli ve aşikâr olanları, olmuşu ve olacağı, görünen ve görünmeyen âlemi, yerde ve göklerde olup bitenleri, geçmişi, hâli ve geleceği, canlı ve cansız bütün varlıkları, insanların gizli ve aşikâr bütün yaptıklarını, küçük ve büyük her şeyi bildiğini ifade eder.

اِنَّ اللهَ عَالِمُ الْغَيْبِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

"Allah, göklerin ve yerin gaybını bilendir. O, göğüslerin özünü çok iyi bilendir." (Fâtır, 35/38)

اِنْ تُبْدُوا شَيْئًا اَوْ تُخْفُوهُ فَاِنَّ اللهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

"Bir şeyi açığa vursanız da gizleseniz de (fark etmez), çünkü Allah her şeyi çok iyi bilir." (Ahzâb, 33/54),

وَلَوْ اَنَّ مَا فِي الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلاَمٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ اَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللهِ

"Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de mürekkep olsa, arkasından yedi deniz daha ona katılsa, Allah'ın sözleri (ilmi, yazmakla) yine tükenmez.." (Lokmân, 31/27)

وَاِنْ تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَاِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفٰى

"Sözü açık söylesen de gizli söylesen de muhakkak O, gizliyi de ondan daha gizli olanı da bilir" (Tâ-hâ, 20/7) anlamındaki ayetler, Allah'ın eşsiz ilminin her şeyi kapsadığını ifade etmektedir.

3. Semî'

Semî', Allah'ın, konuşulan sözleri, her sesi ve duaları işitmesi demektir. Allah, gizli veya âşikâr, iyi veya kötü insanların bütün konuşmalarını ve sözlerini hatta fısıltılarını bile işitir, dua ve niyazları duyar. Allah da insanlar da işitir. Ancak Allah'ın işitmesi ile insanın işitmesi aynı değildir. Allah'ın işitmesi, vasıtasız ve sınırsızdır. İnsanlar hava ve kulak vasıtasıyla sadece belli frekanstaki sesleri işitip duyabilirler, gizli ve kısık sesleri duyamazlar, Allah

ise hepsini duyar. İnsan nerede ne söylerse söylesin, en gizli yerlerde, yerin altında ve göklerde bile bir şey konuşsa, Allah o konuşulanı işitir. Çünkü Allah insanlara yakındır.

إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ *"Şüphesiz Rabbim duaları işitendir."* (İbrahim, 14/39),

أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ *"Yoksa biz onların sırlarını ve gizli konuşmalarını işitmez miyiz sanıyorlar..."* (Zuhrûf, 43/ 80),

وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ *"...Allah, konuşmanızı işitir, çünkü Allah işitendir, görendir"* (Mücâdele, 58/1) anlamındaki ayetler, Allah'ın her sesi ve her konuşulanı işittiğini ifade etmektedir.

Allah'ın bu sıfatında, ödüllendirme ve cezalandırma anlamı da vardır. Meselâ;

مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا بَصِيرًا

"Kim dünya sevabını isterse (bilsin ki) dünya ve âhiret sevabı Allah katındadır. Allah işitendir, görendir" (Nisa, 4/134) anlamındaki ayette Allah'ın işitmesi ve görmesi, iyi iş yapanların mükafatını vermesi anlamındadır.

4. Basar

Basar, Allah'ın, aydınlık ve karanlıkta küçük ve büyük her şeyi görmesi demektir. Allah, gizli veya aşikâr, küçük veya büyük bütün varlıkları, bütün yapılanları görür. Allah da insanlar da görür. Ancak Allah'ın görmesi ile insanın görmesi aynı değildir. İnsan göz vasıtasıyla ancak belirli bir uzaklıkta, büyüklükte ve aydınlıkta olanı görebilir. Allah'ın görmesi ise, vasıtasız ve sınırsızdır. Allah küçük, büyük, aydınlıkta ve karanlıkta, vasıtasız ve sınırsız olarak her şeyi görür. İnsanlar, nerede ne yaparlarsa yapsınlar, en gizli yerlerde, yerin altında ve göklerde bile bir şey yapsalar, Allah onları görür. Çünkü Allah insanlara yakındır.

إِنَّ اللَّهَ بِعِبَادِهِ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ *"Şüphesiz Allah, kullarının (her hâlini) haber alandır, görendir."* (Fâtır,35/31) ve إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ *"O, her şeyi görendir"* (Mülk, 67/19) anlamındaki ayetler, Allah'ın bu sıfatını ifade etmektedir.

Allah'ın bu sıfatında, ödüllendirme ve cezalandırma anlamı da vardır. Meselâ;

اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ *"...Dilediğinizi yapın O, yaptıklarınızı görmektedir"* (Mü'min, 40/40) anlamındaki ayette sözü edilen Allah'ın görmesinden maksat, kuluna yaptıklarının karşılığını vermesidir.

veya böyle olmasını dilemek ve dilediği gibi yapmaktır. Dünyada var olan her şey Allah'ın dilemesi ile var olmuştur, O'nun dilediği zaman da yok olacaktır. O'nun dilediği olur, dilemediği olmaz. İnsanların da iradeleri vardır. Ancak Allah'ın iradesi ile insanların iradeleri tamamen farklıdır. İnsan her istediğini ve dilediğini yapamaz. Allah ise her istediğini ve dilediğini yapar. İnsanlara irade gücünü veren Allah'tır, Allah'ın iradesi ise zatı ile kaimdir. İnsanın istediği şeyin olması için, o şeyi oluşturan şartları bir araya getirmeye çalışması gerekir, aynı zamanda Allah'ın da buna izin vermesi gerekir. Çünkü Allah izin vermedikçe insanların istedikleri olmaz. Allah'ın iradesi tekvini ve teşrii olmak üzere iki kısma ayrılır.

Tekvinî irade: Bu irade, Allah'ın yaratması ile ilgilidir. Bu iradeyi hiçbir sebep ve şart geçemez, yani bu irade bir sebep ve şarta bağlı değildir. Allah neyi dilerse o olur, O'nun dilemediği bir şeyin olması mümkün değildir. Kâinatta olup biten olayların hepsi Allah'ın dilemesi ile olmaktadır. Allah dilemeden, izin vermeden hiçbir şey meydana gelmez; söz gelimi Allah izin vermeden peygamber mucize gösteremez, kimse ölemez, kimse başarı elde edemez, kimse kimseye zarar vermez, bitkiler bitemez, ağaçlar meyve veremez, kâinatın düzeni devam edemez.

Teşriî irade: Allah'ın bu iradesi insanların iradeleri ile birlikte cereyan eder. Bu irade, insanların işlerini yürütmeleri ve fiillerini yapmaları için onlara güç ve izin vermesi anlamındadır. İnsan bir işi yapmak, bir davranışta bulunmak isterse, Allah o insana izin ve güç verir. İstek insandan olduğu için sorumluluk insana aittir. Allah'ın bu iradesi Allah'ın, kulun her yaptığına razı olduğu anlamına gelmez. İnsanın istediği şeye Allah izin verir, fakat insanın bu yaptığından razı olmayabilir.

Allah, insanlardan bir şeyi yapmalarını, bir şeyden kaçınmalarını ister, yani insana bir şeyi emreder veya yasak eder, emir ve yasağına uyup uymamayı insanın iradesine bırakır.

وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ *"Allah, dilediğine hesapsız rızık verir."* (Bakara, 2/212),

فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ *"Allah, dilediğini bağışlar."* (Bakara, 2/284),

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ *"Hikmeti dilediğine verir"* (Bakara, 2/269),

يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ *"Dilediğini yaratır"* (Mâide, 5/17),

يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ *"Dilediğini doğru yola iletir"* (Yûnus,10/25),

يَفْعَلُ اللهُ مَا يَشَاءُ *"Allah, dilediğini yapar"* (İbrahim, 14/27) anlamındaki ayetler, Allah'ın bu sıfatını ifade etmektedir.

6. Kudret

Kudret, Allah'ın her şeye gücünün yetmesi demektir. Yüce Allah, güçlü, kuvvetli, istediğini istediği gibi yapabilen, asla âciz olmayandır. Allah'ın da insanların da güç ve kudreti vardır. Ancak Allah'ın gücü ve kudreti ile insanın gücü ve kudreti aynı değildir. İnsanların güç ve kudretleri sınırlıdır, her şeye güçleri yetmez, insanlar her istediğini yapamazlar. İnsanlara güç ve kudreti veren de Allah'tır.

Allah'ın gücü ve kudreti ise, sonsuz ve sınırsızdır. Allah'ın her şeye gücü yeter, O'nun gücünün yetmeyeceği hiçbir şey yoktur. O, mutlak güç sahibidir. İstediğini istediği zaman ve istediği şekilde yapabilir.

إِنَّ اللهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ *"Gerçekten Allah, her şeye gücü yetendir."* (Bakara, 2/20)

Kur'an'da 35 ayette Allah'ın "her şeye" gücünün yettiği bildirilmektedir. Allah'ın; yaratmaya (Yasin, 36/81), ölüleri diriltmeye (Kıyâme, 75/40), parmak uçlarını bile yeniden inşa etmeye (Kıyâme, 4), gökten azap indirmeye (En'âm, 6/65), suyu yeryüzünden yok etmeye (Mü'minûn, 23/18), bir toplumu yok edip yerine yenisini getirmeye (Meâric, 70/40-41), kısaca her şeye gücü yeter. O'nun âciz olduğu, gücünün yetmediği hiçbir şey yoktur. Hiç kimse ve hiçbir şey O'nu âcîz bırakamaz. Allah'ın bir şeye "ol" demesi ile o şey hemen olur. Yok olmasını istediği şey de yok olur. Allah için "imkânsız" diye bir şey yoktur.

7. Kelâm

Kelâm, Allah'ın harf ve sese ihtiyaç olmadan konuşması demektir. Allah'ın konuşması insanların konuşması gibi değildir. O'nun harfe, sese, dile ihtiyacı yoktur. İnsanlara konuşma yeteneği veren de Allah'tır. Allah, peygamberlerine konuşmuş, onlara hitap etmiş, emir ve yasaklar vermiştir. Allah, peygamberlerle ya doğrudan, ya elçi vasıtasıyla ya da vahiy yoluyla konuşmuştur:

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللهُ اِلاَّ وَحْيًا اَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ اَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِاِذْنِهِ مَا يَشَاءُ

"Allah, insanlara ancak vahiy yoluyla yahut perde arkasından konuşur. Yahut bir elçi gönderip, izniyle ona dilediğini vahyeder. Şüphesiz O, yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir" (Şûrâ, 42/51) anlamındaki ayet bu gerçeği ifade etmektedir. Allah'ın kelâm sıfatı ezelî ve ebedîdir. Kur'an-ı Kerim de Allah kelâmıdır. (Tevbe, 9/6)

8. Tekvin

قُلِ اللهُ خالِقُ كُلِ شَيْئٍ *"De ki: Allah, her şeyin yaratıcısıdır."* (Ra'd, 13/16),

هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللهِ *"Allah'tan başka yaratıcı mı var?"* (Fâtır, 35/3),

يَخْلُقُ اللهُ مَا يَشَاء *"Allah, dilediğini yaratır."* (Nûr, 24/45),

وَاللهُ خَالِقُ كُلِّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ *"O, her canlıyı sudan yaratmıştır"* (Nûr, 24/45),

هُوَالَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا *"O, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratandır"* (Bakara, 2/29) anlamındaki ayetler, Allah'ın bu sıfatını ifade etmektedir. Yaratmak Allah'a mahsustur. İnsanlar ancak yaratılan varlıklardan îcatlarda bulunabilirler, yoktan yaratamazlar.

اَلاَ لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ *"İyi bilin ki yaratma ve emir O'nundur"* (A'râf, 7/54)

anlamındaki ayet bunu ifade etmektedir. Allah, dilediğini yaratmaya, yok iken var etmeye gücü yeter.

III. Fiilî Sıfatlar

Yaratması, rızık ve nimet vermesi, yaşatması, canları alması ve ölüleri Kıyamet kopunca yeniden diriltmesi gibi nitelikler fiilî sıfatlardır. İslâm âlimleri Allah'ın fiilî sıfatlarını "tekvin" sıfatı ile ifade etmişlerdir.

IV. Selbî Sıfatlar

Allah'ın selbî ve tenzîhî sıfatları, Allah'ın ne olmadığını ve neler yapmadığını, hangi özelliklere sahip olmadığını ifade eden sıfatlardır. Allah'ın bu sıfatlarından bir kısmını şöyle özetleyebiliriz:

Allah'ın anası, babası, eşi, çocuğu ve benzeri yoktur. O, hiçbir şeye muhtaç değildir. İhlâs sûresi, Allah'ın bu niteliklerini bize bildirmektedir:

قُلْ هُوَاللهُ اَحَدٌ اَللهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ

"De ki: O Allah tektir. O, samettir yani, hiçbir şeye muhtaç değildir, her şey O'na muhtaçtır. Ondan çocuk olmamıştır yani O, kimsenin babası değildir. O, doğmamıştır yani O, kimsenin çocuğu değildir. Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir."

لاَ شَرِيكَ لَهُ *"O'nun hiçbir ortağı yoktur..."* (En'âm, 6/163),

لاَ تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلاَ نَوْمٌ *"O'nu ne uyuklama tutabilir, ne de uyku."* (Bakara, 2/253),

وَهُوَيُطْعِمُ وَلاَ يُطْعَمُ *"O, (yaratıkları) besleyendir ve (kendisi) beslenmeye ihtiyacı olmayandır."* (En'âm, 6/14),

وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ *"Allah, yaptıklarınızdan gafil değildir."* (Bakara, 2/74),

اِنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلاَّمٍ لِلْعَبِيدِ *"Allah, kullarına asla zulmedici değildir."* (Âl-i İmrân, 3/182),

لاَ يُسْئَلُ عَماَّ يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُونَ *"O, yaptığından dolayı sorgulanamaz, fakat onlar sorgulanırlar."* (Enbiyâ, 21/23),

وَاللّٰهُ يَحْكُمُ لاَ مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ *"Allah hükmeder. O'nun hükmünü bozacak hiçbir kimse yoktur..."* (Ra'd,13/41)

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْئٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلاَ فِي الْاَرْضِ *"Ne göklerde ne de yerde Allah'ı âciz bırakacak hiçbir şey yoktur..."* (Fâtır, 35/44)

اِنَّ اللّٰهَ لاَ يَخْفٰى عَلَيْهِ شَيْئٌ فِي الْاَرْضِ وَلاَ فِي السَّمَاءِ *"Şüphesiz göklerde ve yerde hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz."* (Âl-i İmrân, 3/5),

فَلَنْ يُخْلِفَ اللّٰهُ عَهْدَهُ *"Allah, verdiği sözden asla dönmez."* (Bakara, 2/80),

اِنَّ اللّٰهَ لاَ يُخْلِفُ الْمِيعَادَ *"Şüphesiz Allah va'dinden dönmez."* (Âl-i İmrân, 3/9)

V. Haberî / Müteşâbih Sıfatlar

Haberî sıfatlar; Allah'ın eli, yüzü, gözü, gelmesi, inmesi ve yakın olması gibi ayet ve hadislerde geçen sıfatlardır. Kur'an'da Allah'ın eli, yüzü, gözü, arşı istivası, gelmesi, insanlara yakınlığı ve onlarla beraber olmasından söz edilmektir.

يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيهِمْ *"Allah'ın eli onların elinin üstündedir."* (Fetih, 48/10)

وَ لِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ *"Doğu ve batı (bütün yeryüzü) Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır."* (Bakara, 2/115),

وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا *"Ey Nuh! Gözümüzün önünde ve vahyimize göre gemiyi yap."* (Hûd, 11/37),

وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا *"Rabbin ve melekler saf saf geldi."* (Fecr, 89/22),

اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى *"Rahman, arşa istiva etmiştir."* (Tâ-hâ, 20/5),

وَاِذَا سَاَلَكَ عِبَادِي فَاِنِّي قَرِيبٌ *"Kullarım beni senden sorarlarsa (bilsinler ki)*

Meâllerini verdiğim ayetlerde Allah'ın eli, yüzü, gözü, gelmesi, arşı istiva etmesi, yakın ve beraber olması hangi anlamdadır? Allah, yaratıklarından hiç birine benzemez. Dolayısıyla Allah'ın elini, yüzünü, gözünü ve gelmesini insanların eli, yüzü, gözü ve gelmesi gibi düşünemeyiz. Öyle ise bu ayetlerde geçen Allah'ın bu sıfatları ne anlama gelmektedir?

Bir kısım İslâm âlimleri, Allah Kur'an'da elinden, yüzünden, gözünden ve gelmesinden söz etmektedir. Biz bunların mahiyetini, nasıl olduklarını bilemeyiz, çünkü Allah bize bildirmemiştir. Biz sadece bu sıfatlarını kabul ederiz. Allah'ın eli, yüzü, gözü... vardır, fakat bizim elimiz, yüzümüz, gözümüz gibi değildir. Bu sıfatların keyfiyetlerinden, nasıl olduklarından bahsetmeyiz şeklinde görüş beyan etmişlerdir. Bir kısım İslâm âlimleri ise Allah'ın elini, yüzünü, gözünü ve gelmesini yorumlamışlar, tevil etmişlerdir. Bu âlimlerin yorumuna göre, Allah'ın elinden maksat, gücü, kudreti ve nimetidir. Allah'ın yüzünden maksat O'nun zatı ve rızasıdır. Allah'ın gözünden maksat, ilmi, yardımı, himayesi, gözetimi ve denetimidir. Allah'ın gelmesinden maksat emrinin gelmesidir. Allah'ın arşı istivasından maksat; arşı istila etmesi ve arşa hâkim olmasıdır. Allah'ın inmesinden maksat, nimet ve rahmetinin inmesidir. Allah'ın yakın olmasından maksat, af, merhamet ve yardımının yakın olmasıdır. Allah'ın beraber olmasından maksat, O'nun kullarının her hâlini görmesi, bilmesi, murakabesi ve onlara yardım etmesidir

Sonuç

Allah'ı tanımak, bizim en başta gelen görevimizdir. Biz, Allah'ı Kur'an ve Sünnet'te belirtilen isim, fiil ve sıfatlarıyla tanıyabiliriz. "Allah'a iman"; Allah'ın varlığını, birliğini, yaratan, yaşatan, rızık veren ve besleyip büyütenin yalnız Allah olduğunu, O'ndan başka ibadete lâyık mabut bulunmadığını, ibadetin sadece O'na yapılması gerektiğini, O'nun ezelî ve ebedî olduğunu, bütün kemal sıfatlarla muttasıf ve noksan sıfatlardan münezzeh bulunduğunu, Kur'an ve Sünnet'te belirtilen isim, fiil ve sıfatlarıyla bilip inanmayı gerektirir. O'na iman, aynı zamanda O'na ibadet ve itaat etmeyi, Kur'an ve Sünnet'te yer alan emir ve yasaklara, öğüt ve tavsiyelere uymayı, helâl ve haramlara riayet etmeyi gerekli kılar.

3

MELEKLERE İMAN VE İNSAN HAYATINA ETKİSİ*

Meleklerin varlığına iman etmek, imanın esaslarından biridir. Melekler, gayb âlemine ait varlıklardır. Allah katında imanın en makbulü de, gayba olan imandır. Çünkü görünen bir şeye, herkes inanır.

ذٰلِكَ الْكِتَابُ لاَ رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَ مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ

"Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir. Onlar, gayba iman ederler, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden Allah yolunda harcarlar" (Bakara, 2/2–3) meâlindeki ayetler, bu gerçeği ifade etmektedir. Gözle görülen bir şeye veya gerçekleşmiş bir olaya, inanıp inanmamak çok fazla bir şey ifade etmez. Buna, ister istemez, herkes inanır.

إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ *"Kesin gerçekleşecek (olan Kıyamet) koptuğu zaman, onun kopuşunu yalanlayacak kimse olmayacaktır"* (Vakı'a, 56/1–2) anlamındaki ayet-i kerime ile bu gerçek bildirilmektedir.

"Gayb"; görülmeyen, saklı ve gizli olan, aklın varlığına hemen hüküm veremeyeceği şey demektir. Buna göre gayb iki kısımdır:

a) Sadece Allah'ın bilebileceği gayb.

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لاَ يَعْلَمُهَا إِلاَّ هُوَ *"Gaybın anahtarları yalnızca O'nun katındadır, onları ancak O bilir"* (En'âm, 6/59) anlamındaki ayette sözü edilen gaybı insanlar bilemez.

b) Yüce Allah'ın varlığı, zatı, sıfatları, ahiret günü, o günde gerçekleşecek olaylar ve meleklerin varlığı gibi aklî ve naklî delillerle ispatlanan gayb.

اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ *"Onlar, gayba inanırlar"* (Bakara, 2/3) anlamındaki ayette gayba iman edenler övülmektedir. Bu tür gaybı, her akıl sahibi anlayabilir.

İşte meleklere iman da gayba iman kapsamında ele alınmaktadır. Çünkü insan, melekleri gözle görememektedir.

uyuma, erkeklik, dişilik, gençlik ve ihtiyarlık gibi özellikleri olmayan nuranî varlıklardır.

Peygamberimiz (s.a.s.), meleklerin nurdan yaratıldığını bildirmiştir:

خُلِقَتِ الْمَلاَئِكَةُ مِنْ نُورٍ *"Melekler nurdan yaratılmıştır."*[119]

Meleklerin varlığı, aklî ve naklî delillerle sabittir. Bunun için, Allah'a iman eden bütün insanlar, meleklerin varlığına da iman ederler, etmeleri gerekir.

Meleklere iman Allah'ın kesin emridir. Bir ayette şöyle buyurulmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنزَلَ مِن قَبْلُ . وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللهِ وَمَلاَئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلاَلاً بَعِيدًا

"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr eder, derin bir sapıklığa düşmüş olur." (Nisâ, 4/136)

Meleklerin varlığını inkâr etmek, insanı küfre götürür. Bu husus, Kur'an'da açıkça ifade edilmektedir:

مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلّهِ وَمَلاَئِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَمِيكَالَ وَجِبْرِيلَ فَإِنَّ اللهَ عَدُوٌّ لِّلْكَافِرِينَ

"Her kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mikail'e düşman olursa, bilsin ki Allah da inkâr edenlerin düşmanıdır." (Bakara, 2/98)

Meleklerin gözle görülmeme özellikleri, onların yokluğunu gerektirmediği gibi, inkâr edilmelerini de gerektirmez. Aslında var olduğunu kesin olarak bildiğimiz hâlde görmediğimiz sadece melekler değildir. Evrende göremediğimiz daha nice varlıklar bulunmaktadır. Meselâ akıl, ruh, zekâ, sevinç ve üzüntünün varlığını biliyoruz, hissediyoruz, ama bunları somut olarak göremiyoruz. Bunları göremiyoruz diye onların yokluğuna hükmedemeyiz. Melekler için de aynı durum söz konusudur. Göremiyoruz ama vardır, varlıklarını bize Allah ve Peygamber bildirmektedir. Biz, meleklerin varlığını ancak akıl yoluyla anlar ve naklî delillere dayanarak onların varlığına iman ederiz.

İnsan, ruh ve bedenden oluşan bir varlıktır. Bedenin ihtiyaçlarını sağlamak için nasıl birtakım sebeplere ve vasıtalara ihtiyaç duyuluyorsa, ruh ve maneviyatla ilgili olarak da yine vesile ve vasıtalara ihtiyaç vardır. İnsanın görebilmesi için göze ve ışığa, duyabilmesi için kulağa ve sese, konuşabilmesi için dile ve havaya ihtiyacı vardır. Aynı şekilde akıl, şuur ve yeteneklerin de birbirinden farklı birçok sebep ve vasıtaya ihtiyacı vardır.

---

[119] Müslim, Zühd, 60, IV, 2294.

İşte melekler, bu konularda, insanların olumlu yönde gelişmelerine, diğer varlıkların da kâinatın genel düzenine uygun konumlarda bulunmalarına, Allah'ın izniyle nezaret ederek vesile veya vasıta olma görevini yapmaktadırlar.

Meleklerin Görevleri

Meleklerin görevlerini şöyle sıralayabiliriz:

Melekler, Allah'ın verdiği görevleri, O'nun adına yerine getirirler; insanların hakka ve hayra ulaşmalarına vesile, şuursuz maddî varlıkların kâinatın genel nizamına uygun bir şekilde hareket etmelerine vasıta ve o ilahî kanunlara da şuurlu birer temsilci olurlar.

Meleklerin yapıları, şer işleri işlemeye elverişli değildir. Ancak insanın yapısında biri hayır, diğeri de şer olmak üzere iki cazibe, iki özellik vardır. *Hayır cazibesi*, insanı fazilete ve güzelliklere ulaştırır. *Şer cazibesi* ise, onu günah işlere ve geçici zevklere çekip götürür. İnsanların hakka ve hayra yönelmelerine melekler, şer işlere yönelmelerine ise şeytanlar aracı olurlar. Bunun içindir ki, cennete girecekleri melekler selam ve tebriklerle karşılayacaklarını, Yüce Allah;

وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ

"Rablerinin azabından sakınanlar, bölük bölük cennete sevk edilirler. Oraya varıp da cennetin kapıları açıldığında cennet bekçileri onlara, 'selam size, ne hoşsunuz, buyurun, sonsuza kadar kalmak üzere girin cennete, derler" (Zümer, 39/73) ayeti ile açıklamaktadır.

Cehenneme konulacakları ise, onları aldatıp şerre yönlendiren şeytanın, onlara şöyle bir mazeret beyanında bulunarak gerçekleri itiraf edeceğini ve onları yalnız bırakacağı, Kur'an-ı Kerim'de şöyle bildirilmektedir:

وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُم مِنْ سُلْطَانٍ إِلاَّ أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلاَ تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنتُمْ بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَآ أَشْرَكْتُمُونِ مِن قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

"İş bitirilince şeytan da diyecek ki: "Şüphesiz Allah size gerçek olanı söz verdi. Ben de size söz verdim ama yalancı çıktım. Zaten benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu. Ben sadece sizi çağırdım, siz de hemen bana geliverdiniz. O halde beni kınamayın, kendinizi kınayın. Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız. Şüphesiz ben daha önce sizin, beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim. Şüphesiz, zalimlere elem dolu bir azap vardır." (İbrahim, 14/22)

buyurulmaktadır:

وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِندَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ

"Göklerde ve yerde kim varsa hep O'nundur. O'nun katındakiler (melekler) *ne O'na ibadetten çekinir* (ve büyüklenirler) *ne de yorgunluk* (ve bıkkınlık) *duyarlar. Hiç ara vermeksizin gece gündüz* (Allah'ı) *tespih ederler."* (Enbiyâ, 21/19-20)

إِنَّ الَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ

"Şüphesiz Rabbin katındaki (melekler) *O'na ibadet etmekten kibirlenmezler. O'nu tesbih ederler ve yalnız O'na secde ederler."* (A'râf, 7/206)

Melekler, Allah'a hiç isyan etmezler, hangi iş için yaratılmışlarsa onu yaparlar. Onların bu durumu, Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir:

لَا يَعْصُونَ اللهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ

"Allah'ın kendilerine verdiği emirlere karşı gelmezler ve kendilerine emredilen şeyi yaparlar." (Tahrîm, 66/6)

Bir başka ayette de şöyle buyurulmaktadır:

وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ يَخَافُونَ رَبَّهُم مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ

"Göklerde ve yerde bulunan canlılar ve melekler büyüklük taslamadan Allah'a boyun eğerler. Üzerlerinde hâkim ve üstün olan Rablerinden korkarlar ve emr olundukları şeyleri yaparlar." (Nahl, 16/49-50)

Melekler, Allah'tan gelen emre göre hareket ederler, bulundukları yerden çok uzak mesafedeki yerlere anında ulaşabilirler. Onlar, yerleri ve gökleri bir anda dolaşabilir bir yapıya sahiptirler. Kur'an-ı Kerim, onların bu özelliğini şöyle bildirmektedir:

أَلْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولِي أَجْنِحَةٍ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a mahsustur. O, yaratmada dilediğini artırır. Şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter." (Fâtır, 35/1)

Melekler, bir anda çok uzak yerlere gidip gelebilme, semadan yere, yerden semaya inip çıkabilme özelliğine sahiptirler. Onların bu özellikleri, insanların özellikleriyle, kanatları da bizim bildiğimiz kanatlarla kıyaslanamaz. Dolayı-

sıyla melekleri göremediğimiz gibi onların yapılarını ve işlerini, bizim yapılarımız ve işlerimizle kıyaslama yoluna gidemeyiz. Kur'an-ı Kerim, meleklerin bu olağan üstü özelliklerini, bize şöyle bildiriyor:

تَعْرُجُ الْمَلاَئِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ

"Melekler ve Ruh (Cebrâil) ona, süresi elli bin yıl olan bir günde yükselir." (Meâric, 70/4)

Melekler, Allah'ın izniyle birbirinden çok farklı şekillere girebilirler. Örnek olarak Cebrâil (a.s.), Hz. Peygamber (s.a.s.)'e gelirken bazen Ashab-ı kiramdan Dıhye adındaki sahabi suretinde, bazen de kimsenin tanıyamadığı bir yabancı görünümünde gelirdi (Müslim, İman, 1). Hz. İbrahim ve Hz. İsa'ya gönderilen meleklerin de, birer insan şeklinde göründükleri yine Kur'an'da bildirilmektedir.

* Melekler, gaybı bilemezler. Allah, onlara neyi bildirmişse, ancak onu bilirler; daha ötesine gidemezler. Konu ile ilgili ayetlerde şöyle buyurulmaktadır:

قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلاَّ مَاعَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ * قَالَ يَا آدَمُ أَنبِئْهُم بِأَسْمَآئِهِمْ فَلَمَّا

أَنبَأَهُم بِأَسْمَآئِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ

"Melekler, '*Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin' dediler. Allah, şöyle dedi: Ey Âdem! Onlara bunların isimlerini söyle.' Âdem, meleklere onların isimlerini bildirince Allah, 'Size, göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ki ben bilirim, yine açığa vurduklarınızı da, gizli tuttuklarınızı da ben bilirim demedim mi?' dedi.*" (Bakara, 2/31–33)

* Melekler, yerde ve semada bulunurlar. Yeryüzünde bulunanlarına arzî melekler, gökyüzünde olanlarına ise semavî melekler denir. Ayetlerde ve hadislerde, meleklerin sayısıyla ilgili bir bilgi yer almamaktır. Bununla birlikte, meleklerin pek çok olduğu anlaşılmaktadır. Ne kadar olduklarını ise, sadece Allah bilir.

Ayrıca melekler, görev bakımından da çeşitli isimler alırlar. Cebrâîl, Mikail, İsrafîl ve Azrail dört büyük melek olarak isimlendirilirler. Kirâmen-Kâtibin (Hafaza), Münker-Nekir, Hamele-i Arş, Mâlik ve Rıdvân adı verilen melekler de vardır.

Dört Büyük Melek

Dört büyük melekten birisi olan **Cebrail,** Allah tarafından Peygambere vahiy getirmekle görevlidir. Cebrail (a.s.) 'e, güvenilir ruh anlamına gelen "**Rûhu'l-emîn**" de denilmiştir:

نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ

Bir başka ayette de ona **Ruhu'l-Kudüs** adı verilmiştir:

قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ

"Ey Muhammed! De ki: Kur'an'ı Ruhu'l-Kudüs (Cebrail), *inananların inançlarını sağlamlaştırmak, Müslümanlara doğru yolu göstermek ve onlara bir müjde olmak üzere Rabb'inden hak olarak indirdi."* (Nahl, 16/102)

Cebrail, meleklerin en üstünü ve en büyüğüdür. O, Allah'a en yakını olduğu için kendisine "meleklerin efendisi" anlamında "seyyidü'l-melâike" denilmiştir.

Mikail, dört büyük melekten biridir. Tabiatla ilgi olayları ve canlıların rızıklarını idare etmekle görevlidir.

İsrafil'in görevi ise sur'a üflemektir. **İsrafil,** sur'a iki kez üfleyecek, ilkinde kıyamet kopacak, ikincisinde ise yeniden diriliş meydana gelecektir.

Azrail de, ölüm sırasında canlıların ruhunu almakla görevli olduğu için "**melekü'l-mevt**" (ölüm meleği) adıyla anılmıştır:

قُلْ يَتَوَفَّاكُم مَّلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ

"De ki: Size vekil kılınan ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz." (Secde, 32/11)

Kirâmen Kâtibîn

Kirâmen Kâtibîn, insanların hayır, şer, iyi ve kötü diye nitelendirilen bütün söz, iş ve davranışlarını, onların amel defterlerine yazmak ve bu defterleri korumakla görevlidirler. "**Hafaza Melekleri**" adı da verilen bu yazıcı melekler,

وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ كِرَامًا كَاتِبِينَ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ

"Üzerinizde yaptıklarınızı koruyucu melekler vardır. Onlar şerefli, değerli kâtiplerdir. Her yaptığınızı bilirler" (İnfitâr, 82/10–12) meâlindeki ayette bize tanıtılmaktadır. İnsanların sağında ve solunda bulunan bu melekler, bir başka ayette şöyle açıklanmaktadır:

إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ. مَا يَلْفِظُ مِن قَوْلٍ إِلاَّ لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ

"İnsanın sağında ve solunda oturan iki alıcı melek, onun sözlerini ve yaptıklarını kaydetmektedir. İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında onu gözetleyen, dediklerini zapt eden bir melek bulunmasın." (Kâf, 50/17–18)

Bu yazıcı melekler, insanların söz, iş ve davranışlarını, adına *"Amel Defteri"* denilen kitaba yazarlar. Bu kitap kıyamet gününde, insanlara ön veya

arka taraflarından,[120] sağ veya sol ellerine[121] verilerek, اِقْرَأْ كِتَابَكَ *"Oku kitabını"* (İsrâ, 17/14) denilecek; insanlar da, bütün yaptıklarını, bu kitapta eksiksiz olarak bulacaklardır.[122]

Münker-Nekir

Münker-Nekir melekleri, kabrine konulan insanlara gelip soru soran iki meleğe verilen bir isimdir. Bunlara, kısaca, Münkereyn ve Fettanü'l-kabir (kabir sorgucusu) da denilmiştir. Bunlar kabirlerine konulan insanlardan, "Rabbin kim? Peygamberin kim? Dinin nedir? Kitabın nedir?" diye soru soracakları, hadislerde açıklanmaktadır.[123]

Kabirlerine konulan insanların durumu ve onlara soru sormak için gelen Münker ve Nekir isimli melekler, bir hadiste şöyle açıklanmıştır:

إِذَا وُضِعَ الْعَبْدُ فِي قَبْرِهِ وَتَوَلِّيَ وَذَهَبَ أَصْحَابُهُ، حَتَّى إِنَّهُ لَيَسْمَعُ قَرْعَ نِعَالِهِمْ، أَتَاهُ مَلَكَانِ فَأَقْعَدَاهُ،

فَيَقُولاَنِ لَهُ :مَا كُنْتَ تَقُولُ فِي هَذَا الرَّجُلِ مُحَمَّدُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟

"(Mü'min) kul, kabre konulup dost ve yakınları ayrılıp gittikleri zaman -ki meyyit gidenlerin ayak seslerini duyar- ona iki melek gelir ve meyyiti oturturlar ve ona sorarlar: Muhammed hakkında ne diyorsun?

فَيَقُولُ: أَشْهَدُ أَنَّهُ عَبْدُ اللهِ وَرَسُولِهِ

Mü'min, ben şahitlik ederim ki o Allah'ın kulu ve elçisidir, der.

فَيُقَالُ: أُنْظُرْ إِلَى مَقْعَدِكَ فِي النَّارِ، أَبْدَلَكَ اللهُ بِهِ مَقْعَدًا مِنَ الْجَنَّةِ

Bunun üzerine melekler, "Ey mü'min! Cehennemdeki yerine bak, Allah onu senin için cennetten bir makamla değiştirdi" derler. Peygamber (s.a.s.),

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَرَاهُمَا جَمِيعًا *"O mü'min cehennem ve cennetteki o iki makamını birden görür"* buyurmuştur.

وَأَمَّا الْكَافِرُ أَوِ الْمُنَافِقُ :فَيَقُولُ :لاَ أَدْرِي كُنْتُ أَقُولُ مَا يَقُولُ النَّاسُ

Kâfir ve münafık meyyit meleklerin sorularına, "Muhammed hakkında bir şey bilmiyorum, halkın ona Peygamber dediklerini duyardım" der.

فَيَقُولُ لاَ دَرَيْتَ وَلاَ تَلَيْتَ Kâfir ve münafık meyyite, "hay sen anlamaz ve duymaz olaydın" denir.

فَيُصِيحُ صَيْحَةً ثُمَّ يُضْرَبُ بِمِطْرَقَةٍ مِنْ حَدِيدٍ ضَرْبَةً بَيْنَ أُذُنَيْهِ

---

[120] İnşikâk, 84/10.
[121] Hâkka, 69/19–25.

يسمعها من يليه إلا الثقلين Buhârî'nin rivayetine insan ve cin hariç oluya yakın her şey duyar."[124]

Rıdvan

Rıdvan, cennet kapılarında bekçi olan, cennete girecek mü'minleri selamla karşılayıp onlara hizmet eden meleklerin reisine denir. Rıdvan, cennetin kapısını ilk defa Hz. Muhammed (s.a.s.)'e açacaktır.[125] Kur'an-ı Kerim, bu melekleri şöyle açıklamaktadır:

وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّى إِذَا جَاؤُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلاَمٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ

"Rablerinin azabından sakınanlar, bölük bölük cennete sevk edilirler. Oraya varıp da cennetin kapıları açıldığında cennet bekçileri onlara, 'selam size, ne hoşsunuz, buyurun sonsuza kadar kalmak üzere girin cennete derler." (Zümer, 39/73)

Allah'a verdiği sözü tutan ve ahdini bozmayan, yakınlarıyla ilişkisini devam ettiren, Allah'tan ve ahirette vereceği hesaptan korkan, Allah için sabreden, namazları dosdoğru kılan, fakir ve yoksullara gizli ve açık yardımda bulunan, kötülükleri iyilikle savan kimseler, Kur'an-ı Kerim'de akıllı insanlar olarak tanıtılmaktadır:

أَفَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَى إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ. الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللهِ وَلاَ يَنْقُضُونَ الْمِيثَاقَ وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ. وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلاَةَ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلاَنِيَةً وَيَدْرَؤُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ أُولَئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ

"Rabbi'nden sana indirilenin gerçek olduğunu bilen kimse, (onu bilmeyen) kör gibi olur mu? (Bunu) ancak akıl sahipleri anlar.

Onlar, Allah'a verdikleri sözü yerine getiren ve sözleşmeyi bozmayanlardır.

Onlar, Allah'ın riayet edilmesini emrettiği haklara riayet eden, Rablerine saygı besleyen ve hesaptan korkanlardır.

Onlar, Rablerinin rızasına ermek için sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli olarak ve açıktan Allah için harcayan

---

[124] Buhârî, Cenaiz, 68. II, 92.

[125] bk. Zümer, 39/ 72-74; Ra'd, 13/20-22.

ve kötülüğü iyilikle ortadan kaldıranlardır. İşte bunlar için dünya yurdunun iyi sonucu vardır.

Bu sonuç da Adn cennetleridir. Atalarından, eşlerinden ve çocuklarından iyi olanlarla beraber oraya girerler. Melekler de her bir kapıdan yanlarına girerler (ve şöyle derler): Sabretmenize karşılık selam sizlere. Dünya yurdunun sonucu (olan cennet) ne güzeldir." (Ra'd, 13/20–22)

Malik

Malik, cehennemde görevli olan meleklerin reisidir. Kıyamet günü hesaplar görüldükten ve cennetlikler ile cehennemlikler birbirinden ayrıldıktan sonra Malik, onlar için ilk kez cehennemin kapısını açacaktır.

Bu konuyla ilgili ayet şöyledir:

وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى جَهَنَّمَ زُمَرًا حَتَّى إِذَا جَاؤُهَا فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا بَلَى وَلَكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ

"İnkâr edenler grup grup cehenneme sevk edilirler. Cehenneme vardıklarında oranın kapıları açılır ve cehennem bekçileri onlara şöyle derler: 'İçinizden Rabbinizin ayetlerini size okuyan ve böyle bir güne kavuşacağınıza dair sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?' (diye soracaklar) Onlar da, 'Evet geldi fakat biz onları inkâr ettik' derler. Fakat inkârcılar hakkında azap sözü gerçekleşmiştir." (Zümer, 39/71)

Hamele-i Arş

Arş'ı taşıyan meleklere, Hamele-i Arş adı verilir. Kur'an-ı Kerim'de, bu meleklerle ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

اَلَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

"Arş'ı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar (melekler) Rablerini hamd ederek tespih ederler, O'na inanırlar ve inananlar için (şöyle diyerek) bağışlanma dilerler: 'Ey Rabbimiz! Senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O hâlde tevbe eden ve senin yoluna uyanları bağışla ve onları cehennem azabından koru. Ey Rabbimiz! Onları da, onların babalarından, eşlerinden ve soyla-

Meleklere İmanın Hayatımıza Etkisi

İman esasları, ömür boyu göz önünde bulundurulması gereken hayat prensipleridir. Bu esasları, kendi hayatının değişmez ilkeleri olarak kabul eden bir insan, bütün hareketlerinde şuurlu ve kararlı bir tutum sergiler. Söylediği her sözün, yaptığı her iş ve davranışın kaydedildiğini ve bunlardan sorumlu olduğunu bilir, tedbirli olur. Sadece yaşadığı günü değil, geleceğini ve ebedî hayatını düşünür. Ahiret hayatının, bu dünyanın bir devamı olduğunu, burada yapılanlardan sorguya çekileceğini bilir, hayatını ona göre düzene koyar ve hazırlıklı olur.

Aslında dünya hayatı, ahiretteki ebedî hayata hazırlanmaktan ibarettir. Çünkü ahiret hayatıyla ilgili her şey, buradan gönderilmektedir. Konumuzla ilgili bir ayet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا

وَيُحَذِّرُكُمُ اللهُ

"Herkesin yaptığı iyiliği ve yaptığı kötülüğü hazır bulacağı günde kişi, kötülükleri ile kendi arasında uzak bir mesafe bulunmasını ister. Yine Allah sizi kendisine karşı dikkatli olmanız hakkında uyarmaktadır..." (Âl-i İmrân, 3/30)

Bu ayetten anlaşılıyor ki ahiret hayatı, dünya hayatının bir uzantısıdır. Her insan, bu dünyada yaptıklarını,

وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَآئِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنْشُورًا

"Her insanın amelini boynuna yükledik. Kıyamet günü kendisine, açılmış olarak karşılaşacağı bir kitap çıkaracağız" (İsrâ, 17/13) meâlindeki ayette bildirildiği üzere, kendi hayatının seyir defterinde, aynen zapta geçmiş olarak bulacaklar ve orada, bu dünyadaki yaptıklarına göre bir hayat süreceklerdir. Bu gerçek, bir başka ayette şöyle bildirilmektedir:

وَمَنْ كَانَ فِي هٰذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى وَأَضَلُّ سَبِيلاً

"Bu dünyada (Allah'ın nimetlerini, varlığının delillerini ve kudretini) *göremeyen kimse âhiret* (ve nimetleri) *hakkında daha basiretsiz, hatta daha da şaşkındır."* (İsrâ, 17/72) Dünya hayatında iman edip güzel ameller işleyen hazırlıklı kullarına Yüce Allah,

يَآ أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ اِرْجِعِي اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَ ادْخُلِي جَنَّتِي

"Ey huzur içinde olan nefis! Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön. (İyi)Kullarımın arasına gir, Cennetime gir" (Fecr, 89/27–30) diye lütuflu bir inayette bulunacağını açıklamaktadır.

Demek ki, ahiret hayatında karşılaşılacak ve görülecek olan nimet veya azap, cennet veya cehennem gibi sevinç veya üzüntü verici her şey, bu dünyada iken severek ve isteyerek yapılan işlerin, oraya intikal eden sonuçlarıdır.

Sonuç

Melekler, bu kâinatta olup biten her şeyle ilgilidirler. Yüce Allah melekleri, her işe ve her varlığa nezaret etmekle ve kâinatın nizamını sağlamak ile görevlendirmiştir.

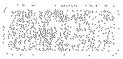
Melekler, salih kullarının bıraktığı mirası, gelecek nesillere taşırlar (Bakara, 2/248), insanlara hizmet ve itaat ederler (A'râf, 7/11). Savaş sırasında mü'minlere yardımcı olurlar (Enfâl, 8/9–12) ve onlarla birlikte savaşırlar (Âl-i İmrân, 3/123–124). İnsanların uyarılması için Allah'tan bir ruh, bir vahiyle inerler (Nahl, 16/2). Melekler, insanları korurlar (Târık, 86/4), iki yanında oturur ve onun yaptıklarını yazarlar (İnfitâr, 82/10), ağızlarından çıkan her sözü zapta geçirirler (Kâf, 50/17–18).

Melekler, kıyamet günü Arş'ın etrafını kuşatırlar, Allah'ı hamd ile tespih ederler (Zümer, 39/75).

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَٰٓئِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ

"Şüphesiz 'Rabbimiz Allah'tır' deyip de sonra dosdoğru olanlar var ya onların üzerine melekler akın akın inerler 'korkmayın, üzülmeyin, size (dünyada iken) va'd edilen cennetle sevinin derler" (Fussilet, 41/30). Melekler, mü'minleri cennetin kapısında selamla karşılar ve cennette de onlara hizmet ederler (Zümer, 39/71–72). Arş'ı taşıyan ve çevresinde bulunan melekler, mü'minlerin ve tevbe edenlerin bağışlanması için (Şûra, 42/45) dua ederler, onlar için Allah'tan af dilerler (Mü'min, 40/7). Azrail ve emrindeki melekler, mü'minlerin ruhlarını kolaylıkla alırlar. Cebrail, Mikail, İsrafil, Azrail gibi emir melekleri de, diğer işleri çeker çevirirler (Nâziât, 79/1–5).

Melekler, hep insanların yanında bulunur ve onlardan hiç ayrılmazlar. Onlara yardım eder, hakka ve hayra ulaşmalarına vesile olurlar. Yaratılmışlar arasında insanlara en yakın olan meleklerdir. Öyle ise, yanlış işler yapıp da onları üzmeyelim. Hep güzel ameller ve hayırlı işler yaparak, onların duasını alalım.

4

KİTAPLARA İMAN VE KUR'AN'IN ÖZELLİKLERİ*

Yüce Allah, emir ve yasaklarını, helâl ve haramlarını, öğüt ve tavsiyelerini insanlara tebliğ etsin, onlara örnek ve rehber olsun diye ilk insandan itibaren peygamberler göndermiş ve onlara kitaplar vermiştir:

لَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَاَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ

"Andolsun, biz elçilerimizi açık mucizelerle gönderdik ve beraberlerinde kitabı indirdik..." (Hadîd, 57/ 25)

Peygamberlere verilen kitaplar, "sahifeler" ve "büyük kitaplar" olmak üzere iki kısma ayrılır. Âdem (a.s.)'a 10, Şit (a.s.)'a 50, İdris (a.s.)'a 30 ve İbrahim (a.s.)'a 10 sayfa verilmiştir. Peygamberlere sahifeler verildiği,

اِنَّ هٰذَا لَفِي الصُّحُفِ الْاُولٰى صُحُفِ اِبْرٰهِيمَ وَمُوسٰى

"Şüphesiz bu hükümler, ilk sayfalarda, İbrahim ve Musa'nın sayfalarında da vardır" (A'lâ, 87/18–19) ayetinde bildirilmektedir.

Büyük kitaplar dört tanedir. **Tevrat** Musa (a.s.)'a[126], **Zebur** Davud (a.s.)'a, **İncil** İsa (a.s.)'a, Kur'an Hz. Muhammed (s.a.s.)'e verilmiştir. Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an'ın isimleri, Allah'ın son kitabı Kur'an'da açıkça zikredilmektedir:

وَقَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ

وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ

"O peygamberlerin izleri üzere Meryem oğlu İsa'yı, önündeki Tevrat'ı doğrulayıcı olarak gönderdik. Ona içerisinde hidayet ve nur bulunan önündeki Tevrat'ı doğrulayan, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için doğruya iletici ve bir öğüt olarak İncil'i verdik." (Mâide, 5/46)

نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَاَنْزَلَ التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِلنَّاسِ وَاَنْزَلَ الْفُرْقَانَ

"(Ey Peygamberim!) O (Allah), sana kitabı ve kendinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. O, daha önce Tevrat'ı ve İncil'i insanlar için birer hidayet olarak indirmişti." (Âl-i İmrân, 3/3–4)

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ

"(Ey Peygamberim!) Sana da Kitabı (Kur'an'ı) hak, önündeki kitapları doğrulayıcı ve onları gözetleyici olarak indirdik..." (Mâide, 5/48)

Allah'ın Peygamberlere kitaplar indirdiğine iman etmek, imanın altı esasından biridir.[127] Kur'an'ı Kerim'de birçok ayette kitaplara iman edilmesi emredilmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ

"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin." (Nisâ, 4/136)

Allah'ın peygamberlerine verdiği kitaplardan birine iman etmeyen kimse mü'min olamaz. Bu husus Kur'an'da açıkça ifade edilmektedir:

وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا

"...Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse derin bir sapıklığa düşmüş olur" (Nisâ, 4/136) mealindeki ayet, bunun delilidir. Yüce Allah, iman esaslarının bir kısmını kabul edip bir kısmını kabul etmeyenleri *"hakîkî kâfirler"* olarak nitelemekte (Nisâ, 4/150-151; bk. Bakara, 2/85) ve;

وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ فَتَكُونَ مِنَ الْخَاسِرِينَ

"Sakın Allah'ın ayetlerini yalanlayanlardan olma, yoksa ziyana uğrayanlardan olursun" buyurmaktadır." (Yunus, 10/95)

Allah'ın insanlara kitaplar göndermesi, onlara yol göstermesi içindir.[128] Peygamberler kendilerinden önceki peygamberleri, kitaplar da kendilerinden önceki kitapları tasdik ederler. Çünkü hepsi ilâhî vahye dayanır. Allah'ın peygamberler vasıtasıyla gönderdiği kitaplardan bugün sadece Tevrat, İncil ve Kur'an metni mevcuttur. Kur'an'ın dışındaki kitapların asılları aynen korunamamıştır.

Tevrat

Bugün Tevrat'ın meşhur üç nüshası vardır:

1. Yahudiler ve Protestan âlimlerce kabul gören İbrânî dilinde yazılmış nüsha,

2. Roma ve doğu kiliselerince muteber olan Yunanca yazılmış nüsha,

3. Sâmirîlerce muteber olan ve Sâmirî dilinde yazılmış nüsha.

Bu üç nüsha birbirinin aynı değildir, birbirinden farklı bilgiler içermektedir. Meselâ Hz. Âdem'den Nuh tufanına kadar geçen süre; Sâmirîce nüshada

---

[127] Müslim, İman, 1. 5. I, 37, 40.

[128] Meselâ bk. Bakara, 2/185; Âl-i İmrân, 3/4; Mâide, 5/44, 46.

1307 yıl, İbrânîce nüshada 1650 yıl, Yunanca nüshada 2260 yıl geçtiği bildirilmektedir. Dolayısıyla elde mevcut Tevrat nüshaları, Hz. Musa'ya indirilen ilâhî kitabın aynısı değildir.[129] İçinde Allah'ın hükmü[130] olduğu gibi sonradan karıştırılmış insan sözü de vardır. Biz, Hz. Musa'ya indirilen ilâhî kitabın aslının hak olduğuna iman ederiz.

İncil

Günümüzde mevcut İncil, *Kitab-ı Mukaddes* içinde yer alan ve 27 kitaptan oluşan Ahd-i Cedîd'dir. *Ahd-i Cedîd*'in 4 nüshası vardır: *Matta, Markos, Luka* ve *Yuhanna*. Bu nüshalar Yunanca yazılmıştır. Bu dört İncil nüshası, M.S. 325 yılında Kostantin tarafından organize edilen İznik toplântısında yüzlerce İncil nüshası arasından seçilip kabul edilmiş, diğerleri imha edilmiştir. Ahd-i Cedîd, M.S. 65–150 yıllarında yazılmıştır. Hâlbuki Hz. İsa M.S. 29 yılında göğe çekilmiştir. Hıristiyan dünyasında kabul görmeyen bir de Barnaba İncili vardır. *Barnaba İncilini* havarilerden Kıbrıs doğumlu; Pavlus'un çağdaşı ve arkadaşı olan Joses kaleme almıştır. Barnaba, Pavlus ile tevhit konusunda ayrılığa düşmüştür. Pavlus, tevhit inancını teslise (yani baba, oğul ve ruhu'l-kudüs'ten oluşan üçlü Allah inancına) çevirmiştir.

Allah'ın Hz. İsa (a.s.)'a indirdiği İncil'in aslı korunamamıştır. Mevcut İncil nüshalarının içinde Allah sözleri[131] ile insan sözleri karışmıştır. Biz Allah'ın İsa (a.s.)'a indirdiği hak kitaba iman ederiz.[132]

Kur'an-ı Kerim'de bazı Yahudilerin kelimelerin yerlerini değiştirerek Tevrat'ı tahrif ettikleri,[133] elleriyle kitabı yazıp *'bu Allah katındandır'* dedikleri,[134] Hıristiyanların *"Allah, İsa Mesih'tir"*[135] *"Allah, üçün üçüncüsüdür"* dedikleri ve bu kimselerin kâfir oldukları[136] bildirilmektedir.

Yüce Allah, ehl-i kitaptan Tevrat, İncil ve Kur'an'ın hükümlerini uygulamasını istemektedir (Mâide. 5/68).

Kur'an

Kur'an; Yüce Allah tarafından vahiy yolu ile Arapça olarak peyderpey Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.)'e indirilen,[137] nesilden nesile bize kadar tevatüren gelen, mushaflarda yazılı, Fâtiha Sûresi ile başlayıp Nâs Sûresi

---

[129] Akseki, Ahmed Hamdi, *İtikat, İslâm Dini İbadet ve Ahlâk*, s. 79, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. Ankara 1966, 16. baskı.
[130] Mâide, 5/43–44.
[131] Mâide, 5/68.
[132] Akseki, s.79.
[133] Nisâ, 4/46; Mâide, 5/41.
[134] Bakara, 2/79.

Kur'an, Allah'ın son ilahî kitabıdır. Allah'tan geldiği gibi aynen muhafaza edilmiştir. Dünyadaki Kur'an nüshalarının tamamı birbirinin aynıdır. Tamamen Allah sözüdür. Kelimelerinin seçilişi, cümlelerinin kuruluşu, ayetlerinin tertibi, lafızları ve manası ile bütünüyle Allah'a aittir. Bu konuda, vahiy meleği ve Peygamberimiz (s.a.s.), sadece birer vasıtadır. İçine asla insan sözü karışmamıştır.

Kur'an'a iman; Kur'an'ın Allah sözü olduğuna, her tavsiye ve hükmünün emir ve yasağının insanları en doğru yola ilettiğine, helâl ve haramlarının insanların yararına olduğuna, verdiği bütün bilgi ve haberlerin doğruluğuna, hükümlerinin uygulanabilirliğine ve şu özelliklere sahip bir kitap olduğuna imanı etmek gerekir.

Kur'an'ın Özellikleri

1. Kur'an, Allah tarafından indirilmiş bir kitaptır (*münezzel*).

إِنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ *"...O (Kur'an), Rabb'in katından hak olarak indirilmiştir."* (En'âm, 61/114)[139]

2. Ramazan ayında, mübarek bir gece olan Kadir gecesinde indirilmeye başlanmıştır.

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِيٓ أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْاٰنُ *"Ramazan ayı ki Kur'an o ayda indirilmiştir."* (Bakara, 2/185)

إِنَّآ أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ *"Biz, onu mübarek bir gecede indirdik."* (Duhan, 44/3)

إِنَّآ أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ *"Biz, onu kadir gecesinde indirdik."* (Kadir, 97/1)

3. Önce Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına (*inzal*), buradan da Cebrail vasıtasıyla Arap diliyle Hz. Muhammed (s.a.s.)'in kalbine 610–632 yılları arasında parça parça indirilmiştir (*tenzîl*).[140]

نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْاَمِينُ عَلٰى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ

"Uyarıcılardan olasın diye onu güvenilir Ruh (Cebrail) senin kalbine apaçık Arapça bir dil ile indirmiştir." (Şu'arâ, 26/193–195; bk. Nahl, 16/102)

4. Allah sözüdür (*kelâmullah*) (Tevbe, 9/6)

يُرِيدُونَ اَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللّٰهِ *"Onlar, Allah'ın kelâmını değiştirmek istiyorlar."* (Fetih, 48/15)

---

[138] Celalettin es-Süyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'an*, I, 184; Dımaşk, 1362.
[139] bk. Vâkıa 80; bk. Hâkka, 43; Fussilet; 42; Zümer, 1; Mü'min, 2, Casiye, 2; Ahkâf, 2.
[140] bk. İsrâ, 17/106; Furkan, 25/32

Kur'an, tamamen Allah sözüdür. Cebrail, Peygamberimiz (s.a.s.)'e Peygamberimiz de insanlara ulaştırmada sadece bir vasıtadır.

5. Allah'ın vahyi, kitabı (*kitabullah*), ipi (*hablüllah*).

وَأُوحِيَ إِلَيَّ هٰذَا الْقُرْآنُ لِأُنْذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ *"Bu Kur'an, bana onunla sizi ve ulaştığı herkesi uyarayım diye vahyolundu."* (En'âm, 6/19)

إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللهِ *"Allah'ın kitabını okuyanlar..."* (Fâtır, 35/29)

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا *"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın."* (Âl-i İmrân, 3/103)

6. Hak ile batılı, hayır ile şerri, iyi ile kötüyü, doğru ile yanlışı birbirinden ayıran bir kitaptır (*fürkan ve fasl).*

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا *"Âlemlere bir uyarıcı olsun diye kuluna Furkan'ı indiren Allah'ın şanı yücedir."* (Furkan, 25/1)

إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ *"Şüphesiz Kur'an, hak ile batılı ayırt eden bir sözdür."* (Târık, 86/13)

7. Önceki kitapları doğrulayan (*musaddık*), koruyup gözeten (*müheymin*), gerçekleri ve doğruları içeren bir kitaptır (*hak*).

وَالَّذِيٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ

"(Ey Peygamberim!) Sana vahyettiğimiz kitap, kendinden öncekileri tasdik eden hak kitaptır." (Fâtır, 35/31: bk. Âl-i İmrân, 3/3)

وَأَنْزَلْنَآ إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ

"(Ey Peygamberim!) Sana o kitabı hak, önündeki kitapları doğrulayıcı, onları gözetip koruyucu olarak indirdik." (Mâide, 5/48)[141]

8. Çok değerli, şerefli ve üstün (*kerîm*), büyük (*azîm*), değeri yüce (âlî) ve çok hikmetli *(hakîm)* bir kitaptır.

إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ *"Şüphesiz o **kerim** bir Kur'an'dır."* (Vâkıa, 54/77)

وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ *"Andolsun biz sana tekrarlanan yedi ayeti ve büyük Kur'an'ı verdik."* (Hicr, 15/87)

وَإِنَّهُ فِيٓ أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِيٌّ حَكِيمٌ *"Şüphesiz o, katımızdaki ana kitapta* (Levh-i Mahfuz'da) *mevcuttur, çok yücedir, hikmetlerle doludur."* (Zuhrûf, 43/4)[142]

9. Şerefli (*mecîd, zî'z-zikr*), üstün ve eşsiz (*azîz*) bir kitaptır.

وَالْقُرْاٰنِ ذِي الذِّكْرِ *Şerefli Kur'an'a yemin olsun.* (Sâd, 38/1),

وَاِنَّهٗ لَكِتٰبٌ عَزِيْزٌ *"Şüphesiz o **aziz** bir kitaptır."* (Fussilet, 41/41)

10. Apaçık (*mübîn*), muhkem, mufassal ve *mübarek* bir kitaptır.

الٓرٰ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ وَقُرْاٰنٍ مُّبِيْنٍ *"Elif lâm râ. Bunlar, kitabın ve apaçık olan Kur'an'ın ayetleridir."* (Hicr, 15/1)[143]

الٓرٰ كِتٰبٌ اُحْكِمَتْ اٰيٰتُهٗ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَّدُنْ حَكِيْمٍ خَبِيْرٍ *"Elif lâm râ. Bu Kur'an, ayetleri hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah tarafından muhkem kılınmış, sonra da tafsil edilmiştir."* (Hûd, 11/1)[144]

وَهٰذَا كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ مُبٰرَكٌ *"Bu indirdiğimiz mübarek bir kitaptır."* (En'âm, 6/92)[145]

11. Sözlerin en güzelidir (*ahsenü'l-hadîs*), güzellikte ayetleri birbirine benzeyen (*müteşâbih)*, öğütleri ve hükümleri tekrarlanan (*mesânî*) bir kitaptır.

اَللّٰهُ نَزَّلَ اَحْسَنَ الْحَدِيْثِ كِتٰبًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ *"Allah, sözün en güzelini, ayetleri güzellikte birbirine benzeyen ve* (hükümleri, öğütleri ve kıssaları) *tekrarlanan bir kitap olarak indirmiştir."* (Zümer, 39/23)

12. Bütün âlemler için bir öğüttür (*zikr, zikrâ, tezkire, mev'ize*).

كَلَّآ اِنَّهٗ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَآءَ ذَكَرَهٗ *"Hayır, Kur'an bir öğüttür (tezkire), dileyen ondan öğüt alır."* (Müddessir, 74/54–55)

يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَتْكُمْ مَّوْعِظَةٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ *"Ey insanlar, Rabbinizden size bir öğüt (mev'ize) gelmiştir."* (Yunus, 10/57)

اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعٰلَمِيْنَ *"O Kur'an âlemler için bir öğüttür* (zikr)." (Tekvir, 81/27)

وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِيْنَ *"Muttakiler için bir öğüttür* (mev'ize)." (Âl-i İmrân, 3/138)

وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنِيْنَ *"Mü'minler için bir öğüttür* (zikrâ)" (A'râf,7/ 2)

13. İnsanlar için yol gösterici, rehber ve kılavuzdur (*hüdâ*).

هُدًى لِّلنَّاسِ *"İnsanlar için yol göstericidir."* (Bakara, 2/185)

هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ *"Muttakiler için bir hidayettir."* (Bakara, 2/2)

---

[143] bk. Duhan, 44/2; Zuhrûf, 43/2.
[144] bk. En'âm, 6/114; Fussilet 41/3.
[145] bk. En'âm, 6/155; Sâd, 38/29.

هُدًى وَ رَحْمَةً لِلْمُحْسِنِينَ *"Muhsinler için hidayet ve rahmettir."* (Lokman, 31/2)

إِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ *"Şüphesiz bu Kur'an, insanları en doğru yola iletir."* (İsrâ, 17/9)

14. Göğüslere bir şifadır.

وَ شِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ "(Kur'an), *kalplere bir şifadır."* (Yunus, 10/57)

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَآءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ *"Bu Kur'an'dan, mü'minler için şifa ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz"* (İsrâ, 17/82).

15. İnsanlar için bir açıklama (*beyan*) ve bir bildiridir (*belâğ*)

هٰذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ *"Bu Kur'an, insanlar için bir açıklamadır."* (Âl-i İmran, 3/138)

هٰذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنْذَرُوا بِهِ وَلِيَعْلَمُوٓا اَنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ

"Bu Kur'an, kendisiyle uyarılsınlar, Allah'ın ancak tek ilâh olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri düşünüp öğüt alsınlar diye insanlara bir bildiridir." (İbrahim, 14/52).

16. İnsanlar için müjde, müjdeci ve uyarıcıdır (*büşrâ, beşîr ve nezîr*).

وَبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِينَ *"Müslümanlar için müjdedir."* (Nahl,16/ 89)

وَ بُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ *"Mü'minler için müjdedir."* (Bakara, 2/97)

وَ بُشْرَى لِلْمُحْسِنِينَ *"Muhsinler için müjdedir."* (Ahkâf, 46/12)

بَشِيرًا وَ نَذِيرًا *"Kur'an, müjdeleyici ve uyarıcıdır."* (Fussilet, 41/4)[146]

Kur'an iman edip sâlih amel işleyenlere büyük mükâfat olduğunu müjdeler, iman etmeyenleri ise acıklı bir azap ile uyarır.[147] Müslümanlar için bir müjdedir (Nahl, 16/89).

17. Apaçık bir ışıktır (*nur mübîn*) ve aydınlatıcıdır (*münir*).

يَآ اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَاَنْزَلْنَآ اِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا

"Ey insanlar! Size Rabbinizden bir delil (Kur'an veya Peygamber) geldi ve apaçık bir nur Kur'an indirdik" (Nisâ, 4/174).

18. Hayranlık veren bir kitaptır (*aceb*).

قُلْ اُوحِيَ اِلَيَّ اَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ فَقَالُوٓا اِنَّا سَمِعْنَا قُرْاٰنًا عَجَبًا

19. Dosdoğru ve âdil bir kitaptır (*kayyim, sıdk, adl*).

قَيِّمًا *"Kur'an, dosdoğrudur."* (*kayyim*) (Kehf, 18/2)

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا "Rabbinin kelimesi Kur'an, doğruluk ve adalet bakımından tamdır." (En'âm, 6/115)

20. Açık ve kesin bir delildir (*beyyine, bürhân*).

فَقَدْ جَآءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ *"Rabbinizden açık bir delil (beyyine), geldi."* (En'âm, 6/157)

يَآ اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ *"Ey insanlar! Size Rabbinizden kesin bir delil (bürhan) geldi."* (Nisâ, 4/174)

21. Sorumluluğu ağır ve ciddi bir sözdür (*kavli sakîl*).

اِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا *"Biz, sana (sorumluluğu) ağır bir söz vahyedeceğiz."* (Müzzemmil, 73/5)

22. Büyük bir haberdir (*nebeün azîm*)

قُلْ هُوَ نَبَؤٌا عَظِيمٌ *"(Ey Peygamberim!) De ki: Bu Kur'an, büyük bir haberdir."* (Sâd, 38/67)

23. Kalpleri dirilten, hayat veren bir kitaptır (*ruh*).

وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ رُوحًا مِنْ اَمْرِنَا *"(Ey Peygamberim!) İşte sana emrimizle bir ruh, kalpleri dirilten bir kitap vahyettik."* (Şûrâ, 42/52)

24. Mü'minler için rahmet ve gönül gözünü açan ışıklardır (*besâir*).

هٰذَا بَصَآئِرُ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ *"Bu Kur'an ayetleri, Rabbinizden gelen basiretler / gönül gözlerini aydınlatan nurlardır..." İman edecek bir toplum için bir hidayet kaynağı ve bir rahmettir"* (A'râf, 7/203).[148]

25. Her şeyi beyan eden bir kitaptır (*tibyan*).

وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ *"(Ey Peygamberim!) Sana bu kitabı her şeyi açıklayan bir kitap olarak indirdik."* (Nahl, 16/89)

26. Allah'ın emridir (*emrullah*).

ذٰلِكَ اَمْرُ اللهِ اَنْزَلَهٗ اِلَيْكُمْ *"İşte bu, size Allah'ın indirdiği emirdir"* (Talak, 65/5).

27. Aslı, Levh-i Mahfuz'dadır (ümmü'l-kitap ve kitâb-ı meknun, suhufu mükerreme).

---

[148] bk. En'âm, 6/157; Nahl, 16/89.

وَاِنَّهٗ فِيْٓ اُمِّ الْكِتٰبِ لَدَيْنَا *"Şüphesiz o, katımızdaki ana kitapta mevcuttur."* (Zuhrûf, 43/4),

فِيْ لَوْحٍ مَّحْفُوْظٍ *"O, Levh-i Mahfuz'dadır."* (Bürûc, 85/22),

فِيْ كِتٰبٍ مَّكْنُوْنٍ *"O, korunmuş bir kitaptadır."* (Vâkıa, 56/78),

فِيْ صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ مَّرْفُوْعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ بِاَيْدِيْ سَفَرَةٍ كِرَامٍ بَرَرَةٍ

"(Kur'an), şerefli ve sadık yazıcı meleklerin elindeki yüksek, tertemiz ve çok değerli sahifelerdedir" (Abese, 80/13–16).

Ana kitap ve korunmuş kitaptan maksat, Levh-i Mahfuz yani olmuş ve olacak her şeyin bilgisinin bulunduğu ilâhî programdır (bk. Hadîd, 57/22).

28. Amacı insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmaktır.

الٓرٰ كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ اِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ بِاِذْنِ رَبِّهِمْ اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيْزِ الْحَمِيْدِ

"Elif lâm râ. (Ey Peygamberim!) Bu Kur'an, Rabbinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa mutlak güç sahibi ve övgüye lâyık Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır." (İbrahim, 14/1)

Karanlık, küfür, zulüm ve isyan, aydınlık ise iman, ihsan, ibadet, itaat, adalet ve takvadır.

29. İnsanlar için gerekli olan her türlü örnek anlatılmıştır.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِيْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ *"Andolsun, biz Kur'an'da insanlara her çeşit misali türlü biçimlerde anlattık"* (İsrâ, 17/89).[149]

30. İnsanlar tarafından benzeri getirilemeyen eşsiz bir kitaptır.

قُلْ لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَّاْتُوْا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَاْتُوْنَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيْرًا

"(Ey Peygamberim!) De ki: Andolsun ki insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplânsalar ve birbirlerine destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler." (İsrâ, 17/88)

Kur'an'da insanların Kur'an'ın bir benzerini getirmek şöyle dursun benzeri on sûre,[150] benzeri bir sûre,[151] hatta onun gibi bir söz[152] getiremeyecekleri bildirilmektedir.

31. Koruyucusu Allah'tır.

اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوْنَ *"O Zikr'i/Kur'an'ı biz indirdik, onun koruyucusu da elbette biziz."* (Hicr, 15/9)

---

[149] bk. Rûm, 30/58; Ankebût, 29/43; İsrâ, 17/41; Zümer, 39/27.
[150] Hûd, 11/13.

وَلَا يَزِيدُ الظّٰلِمِينَ اِلَّا خَسَارًا *Kur'an, zalimlerin ancak zararını artırır.* (İsrâ, 17/82)

وَاِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ *"Şüphesiz Kur'an, kâfirler için mutlaka bir pişmanlık sebebidir"* (Hâkka, 69/50).

33. وَاِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ *"Şüphesiz Kur'an, kesin gerçek bilgidir."* (Hâkka, 69/51)

34. وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِيٓ اٰذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى *"...İman etmeyenlerin kulaklarında bir ağırlık vardır ve Kur'an onlara kapalı ve anlaşılmaz gelir."* (Fussilet, 41/44).

35. Kur'an, kâfirlerin çoğunun ancak küfür, taşkınlık, kaçış ve ziyanını artırır.

وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا *"...Yemin olsun ki sana Rabb'inden indirilen bu Kur'an, onlardan çoğunun taşkınlık ve küfrünü artıracaktır..."* (Mâide, 5/68)

وَمَا يَزِيدُهُمْ اِلَّا نُفُورًا *"...(Kur'an) kâfirlerin ancak kaçışlarını artırır."* (İsrâ, 17/41)

36. İçinde asla batıl söz ve eğriliği yoktur.

لَا يَاْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهٖ *"Ona ne önünden ne de ardından batıl gelmez."* (Fussilet, 41/41)

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيٓ اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا *"O Allah'a hamdolsun ki kuluna kitabı indirdi ve onda hiçbir eğrilik koymadı."* (Kehf, 18/1)

37. Ayetlerini ve hükümlerini kimse değiştiremez.

لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ *"Onun sözlerini değiştirebilecek kimse yoktur."* (Kehf, 18/27),[153]

وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَآءَنَا ائْتِ بِقُرْاٰنٍ غَيْرِ هٰذَآ اَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِيٓ اَنْ اُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَآئِ نَفْسِي

"Ayetlerimiz kendilerine apaçık birer delil olarak okunduğunda (öldükten sonra) bize kavuşmayı ummayanlar, 'ya bize bundan başka bir Kur'an getir veya onu değiştir' dediler. De ki: 'Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir..." (Yunus, 10/15).

38. Boş bir söz (*hezl*), şair ve kâhin sözü değildir.

وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ *"Boş bir söz değildir."* (Târık, 86/14)

---

[153] bk. En'âm, 6/115; Yunus, 10/64.

وَ مَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ *"O Kur'an, bir şair sözü değildir."* (Hâkka, 69/41)

وَ لاَ بِقَوْلِ كَاهِنٍ *"Bir kâhin sözü de değildir."* (Hâkka, 69/41–42; bk. Yâsin, 69)

39. Peygamber tarafından uydurulmuş bir söz, sihir, eskilerin masalları ve efsane değildir.

Mekke müşrikleri Kur'an'ı peygamber uyduruyor, ona bilen biri öğretiyor, o apaçık bir sihirdir, büyülü bir insan sözüdür, yalandır, eskilerin masallarıdır, efsanedir iddiasında bulunmuşlardı.

وَقَالُوا مَا هٰذَآ اِلَّآ اِفْكٌ مُفْتَرًى *"Bu Kur'an, uydurulmuş bir yalandır, dediler."* (Sebe', 34/43)

اِنْ هَذَا اِلاَّ سِحْرٌ مُبِينٌ *"...(Kâfirler) 'Bu (Kur'an), apaçık bir büyüdür' dediler."* (Sebe', 34/43)

اَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ *"Yoksa Kur'an'ı (Peygamberin) kendisi mi uydurdu diyorlar."* (Tûr, 52/33)

فَسَيَقُولُونَ هٰذَآ اِفْكٌ قَدِيمٌ *"Bu, eski bir uydurmadır, diyecekler."* (Ahkâf, 46/11)

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا اِنْ هٰذَآ اِلَّآ اِفْكٌ افْتَرٰيهُ وَاَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ اٰخَرُونَ

"İnkâr edenler, 'Bu Kur'an, Muhammed'in uydurduğu bir yalandan başka bir şey değildir; başka bir topluluk, ona bu konuda yardım etmiştir' dediler" (Furkan, 25/4),

فَقَالَ اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ اِنْ هٰذَآ اِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ "Bu, ancak nakledile gelen bir sihirdir; bu, ancak insan sözüdür, dedi." (Müddessir, 74/24–25)

اِنْ هٰذَآ اِلَّآ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ *"Bu Kur'an, eskilerin masallarından başka bir şey değildir, dediler."* (Enfâl, 8/31)

قَالُوٓا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلٰى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَاَصِيلًا *"Bu Kur'an, (Muhammed'in başkalarından) yazıp aldığı öncekilere ait efsanelerdir. 'Bunlar, ona sabah akşam okunmaktadır' dediler"* (Furkan, 25/ 5).

Yüce Allah, bu iddialara Kur'an'da şöyle cevap vermiştir:

فَقَدْ جَآءُو ظُلْمًا وَزُورًا *"Böylece onlar haksız ve asılsız bir söz söylediler."* (Furkan, 25/4)

وَمَا كَانَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ اَنْ يُفْتَرٰى مِنْ دُونِ اللّٰهِ *"Bu Kur'an, Allah'tan (indirilmiş olup) başkası tarafından uydurulmuş değildir."* (Yunus, 10/37)

قُلْ اَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ *"(Ey Peygamberim!) De ki: O*

Bel'am adlı birkaç Hıristiyan) *öğretiyor dediklerini biliyoruz. İma ettikleri kimsenin dili yabancıdır. Bu Kur'an ise gayet açık bir Arapçadır."* (Nahl, 16/103)

وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْاَقَاوِيلِ لَاَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ

"Eğer Peygamber, bize isnat ederek bazı sözler uydurmuş olsaydı, mutlaka onu kudretimizle yakalardık. Sonra da onu şah damarından keserdik. Hiçbiriniz bu cezayı engelleyip ondan savamazdı" (Hâkka, 69/44–46).

Bu gün de bir kısım batılı araştırmacılar benzeri iddiaları ileri sürmektedirler. Bu tür düşüncedeki insanlara,

اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا

"Hâlâ Kur'an'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer Kur'an, Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş bir söz) olsaydı mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı." (Nisâ, 4/82) anlamındaki ayet 15 asırdır meydan okumaktadır.

40. Allah sözü olduğunda hiç şüphe yoktur.

ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ *"Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır."* (Bakara, 2/2)

لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ *"Âlemlerin Rabbinden indirilme olduğunda asla şüphe yoktur."* (Yunus, 10/37)

41. Kur'an'a şeytan sözü karışmamıştır, ona şeytanlar dokunup zarar veremez (bk. Cin, 72/8–10).

وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ اِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ

"Kur'an'ı şeytanlar indirmiş değildir. Zaten onların harcı da değildir, buna güçleri de yetmez. Çünkü onlar vahyi dinlemekten uzaklaştırılmışlardır." (Şu'arâ, 26/210–212)

لَا يَمَسُّهٗٓ اِلَّا الْمُطَهَّرُونَ *"Ona ancak temiz olanlar dokunabilir"* (Vâkıa, 56/79) anlamındaki ayet bu gerçeği ifade etmektedir.

İslâm bilginleri bu ayetin anlamını farklı şekillerde izah etmişlerdir:

Kur'an'a ancak günahlardan temizlenmiş olan melekler dokunabilir, ona şeytanlar dokunup zarar veremez. İmam Malik, bu görüştedir.

Kur'an'a abdestsiz ve cünüp kimseler dokunamaz. Peygamberimiz (s.a.s.), Abdullah ibn Ömer'e, وَلَا تَمَسَّ الْقُرْاٰنَ اِلَّا اَنْتَ طَاهِرٌ *"Sen Kur'an'a ancak temiz iken dokun"* demiştir.[154] Cumhurun görüşü budur. İbn Abbâs, Şa'bî ve Ebû Hanife gibi bir grup âlim, Kur'an'a abdestsiz dokunulabileceği görüşündedir.

[154] Hâkim, Kitabü Menâkıb, babü Ma'rifetü's-Sahâbe, 3 cilt.

Ayet "Kur'an'ı ancak mü'minler okur", "Kur'an'ın tefsir ve tevilini ancak şirk ve nifaktan temizlenenler bilebilir", "Kur'an ile amel etmeye ancak cennetlikler (saîd) muvaffak olabilir", "Kur'an okuma sevabına ancak mü'minler nail olabilir", "Kur'an'ın tadını, faydasını ve bereketini ancak ona iman edenler bulur" şeklinde de yorumlanmıştır. Son görüşü, Buhârî tercih etmiştir.[155]

Sonuç

114 sûre ve 6236 ayetten oluşan Kur'an, Allah'ın son kutsal kitabıdır. Kur'an'ın Allah sözü ve bütün hükümlerinin doğru ve insanlığın yararına olduğuna iman etmek Allah'ın kesin emridir. Kur'an'a yukarıda zikredilen hususlar, özellik ve nitelikler çerçevesinde iman etmek gerekir. Mü'min olabilmek için, Kur'an'ın bütün ayetlerini şeksiz şüphesiz kabul etmek şarttır. Kur'an'ın ayetlerini, emir ve yasaklarını, helâl ve haramlarını, hüküm ve tavsiyelerini inkâr etmek, yalanlamak, küçümsemek, beğenmemek ve alaya almak zulüm ve küfürdür.[156] Kur'an'ın bir kısmını kabul edip bir kısmını kabul etmemek iman ile bağdaşmaz, Kur'an'ın tümünü inkâr anlamına gelir (Hicr, 15/91).

Kur'an'ın rehber olabilmesi, insanların dünya ve ahiret saadetini sağlayabilmesi için bütün hükümlerine, uyulması, Kur'an'ın hayata geçirilmesi gerekir.

Kur'an; sadece Hz. Peygamber dönemine ait bir kitap değil, varlığını ve rehberliğini dünya durdukça sürdürecek olan, çağları aşan ve kucaklayan bir kitaptır. Sadece ilk indiği Arap toplumunun değil bütün insanların kitabıdır.

Kur'an; zamanın geçmesiyle eskiyen değil daima tazeliğini ve güncelliğini koruyan, insanları geriye değil daima ileriye götüren, ilim, teknik ve gelişmelerle çatışan değil örtüşen ve kucaklaşan bir kitaptır. Emir ve yasakları, helâl ve haramları, hüküm ve tavsiyeleri, öğüt ve ilkeleri, misal ve kıssaları, va'd ve vaidleri, geçmişe, geleceğe, Allah'a, insana ve diğer varlıklara dair bildirdiği gerçekler, bilgiler ve tanımlar, zamanın geçmesiyle değişmez ve değerini yitirmez.

Kur'an'ın amacı; hangi milletten olursa olsun bütün insanları aydınlatmak, yeryüzünde cehalet, sefahat, küfür ve sapık inançlara kapılarak karanlıklar içinde kalan, nereden gelip nereye gittiğini bilemeyen bütün insanları sapıklık ve dalaletten, sefahat ve rezaletten kurtarıp iman nuru ile doğru yola sevk etmektir.[157]

İnsanın Allah ve kâinat ile alakasını temin eden, manevî ve maddî ihtiyaçlarını bildiren Kur'an'dır. Kur'an, bu amaçla cüz'î ve küllî kurallar, emir ve yasaklar getirmiştir. Bu kuralların, emir ve yasakların amacı; aklı, canı, malı ve

Kur'an'ın ana konusu, Allah ve insandır. Kur'an, Allah'ı ve insanı tanıtır. Allah'ın emir ve yasaklarını, helâl ve haramlarını, öğüt ve tavsiyelerini, hüküm ve sınırlarını, va'd ve va'îdini, iman, ahlâk ve ibadet kurallarını, iman edip sâlih amel işleyenlerin mükâfatlarını, inkâr ve isyan edenlerin ahiretteki cezalarını, ibret alınması için geçmiş kavimlerin kıssalarını ve ahiret ahvalini anlatır. İnsanın kendisine, Yaratıcısına, insanlara, çevreye ve diğer varlıklara karşı görevlerini bildirir.

Kur'an, insanın işlerini ve görevlerini, dinî ve dünyevî diye ayırmaz. İnsanın her inanç, söz, fiil ve davranışının hem bu dünya hem de ahiret ile ilgili boyutu vardır. Allah'a, fertlere, topluma, canlılara ve çevreye karşı görevleri insanın hem dünya hem de ahiret mutluluğu içindir. Ferdî görevlerin, topluma, toplumsal görevlerin de ferde etkisi vardır.

Kur'an'ın bildirdiği Hak Din; sadece ferdin özel ve aile hayatı ile ilgili değildir. Çünkü insan, tek başına veya sadece ailesi ile birlikte değil, toplum hayatında yaşar. İnsan, sosyal bir varlıktır. Bunun için Kur'an ve Sünnet; toplu olarak yaşamak durumunda olan insanların; sosyal, ekonomik, ahlâkî, idarî ve hukukî ilişki ve görevleri; inanç, amel, iş, söz, fiil ve davranışları ile ilgili temel kurallar getirmiştir.

5

PEYGAMBERLERE İMAN VE SON PEYGAMBER HZ. MUHAMMED (S.A.S.)*

Peygamber

Yüce Allah, varlıkların en şereflisi ve değerlisi olan insana akıl, irade, düşünme, anlama ve benzeri birçok yetenek vermiş, bununla yetinmemiş, ilk insan Âdem (a.s.)'den itibaren son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.)'e kadar her topluma bir peygamber göndermiştir.

وَاِنْ مِنْ اُمَّةٍ اِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ *"Hiçbir ümmet/toplum yoktur ki aralarında bir uyarıcı gelip geçmiş olmasın"* (Fâtır, 35/24) anlamındaki ayet bu gerçeği ifade etmektedir.

Yüce Allah, peygamberler ve onlara verdiği kitaplar ile insanlara yol göstermiş, rehberlik etmiştir. Emir ve yasaklarını, helâl ve haramlarını, öğüt ve tavsiyelerini kısaca Dinîni insanlara peygamberler vasıtasıyla bildirmiştir. Peygamberler, Allah'ın dinini sözlü ve uygulamalı olarak insanlara açıklamışlar, onlara örnek ve rehber olmuşlardır.

Kur'an'da "**resûl** (*elçi*)" ve "**nebî** (*haber getiren*)" kelimeleri ile ifade edilen "*peygamber*", Farsça bir kelime olup nebî kelimesi ile aynı anlamda yani "*haber getiren*" demektir. Kur'an'da, Peygamberimiz (s.a.s.)'e bazen "*nebî*" bazen de "*resûl*" kelimesiyle hitap edilmiştir. Peygamberimiz (s.a.s.), hem nebî hem resûldür.[158]

Peygamberlerin ilki Âdem (a.s)[159], sonuncusu ise Hz. Muhammed (s.a.s.)'dir.[160] Peygamberlik çalışmakla elde edilecek bir görev değildir.

Peygamberlerin bir kısmının ismi Kur'an'da zikredilmiş, bir kısmının ise zikredilmemiştir. Yüce Allah, bu gerçeği şöyle bildirmektedir:

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ

"Andolsun (Ey peygamberim!) Senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler de var, durumlarını sana bildirmediğimiz kimseler de var..." (Mü'min, 40/78; bk. Nisâ, 4/164)

---

* Bu bölüm, Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi **Doç. Dr. İsmail KARAGÖZ** tarafından hazırlanmıştır.

158 [illegible]

Hz. Muhammed (s.a.s.). Ayrıca Kur'an'da haklarında bilgi verilen Üzeyr, Lokman ve Zülkarneyn adlarında üç kişinin peygamber mi veli mi olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir.

Yüce Allah, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed (s.a.s.)'e kadar pek çok peygamber göndermiştir. Bunların hepsinin isimlerini bilemiyoruz. Bir hadis-i şerifte insanlara gönderilen peygamber sayısının 124 bin olduğu bildirilmektedir.[161]

Peygamberlerin hepsi aynı derecede değildir.

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ

"O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah, onlardan bir kısmı ile konuşmuş, bazılarını da derece derece yükseltmiştir..." (Bakara, 2/253) anlamındaki ayet bu gerçeği ifade etmektedir.

Peygamberlerin bir kısmı azim sahibi büyük peygamberlerdir.[162] Bunlar; **Nuh, İbrahim, Musa, İsa** ve **Muhammed** (s.a.s.)'dir.[163] Bu peygamberler aynı zamanda peygamberlerin seyyidleri, Hz. Muhammed (s.a.s.) ise bu beşinin seyyididir.[164]

Peygamberlerin 5 ortak özelliği vardır:

1. **Sıdk**, özü, sözü ve davranışları itibariyle dosdoğru olmak,
2. **Emânet**, güvenilir olmak,
3. **Tebliğ**, Allah'tan aldığı vahyi insanlara eksiksiz ulaştırmak,
4. **Fetanet**, akıllı olmak,
5. **İsmet**, günahsız olmak. Bütün peygamberler akıllı, dürüst, doğru sözlü, güvenilir ve günahsız insanlardır. Yüce Allah, ahmak, akılsız, sahtekâr, yalancı, hâin, zâlim, âsî ve hilekâr insanlardan peygamber seçmemiştir.

Bütün peygamberler müjdeci ve uyarıcılar olarak gönderilmişlerdir (En'âm, 6/48; Nisâ, 4/165), iman edip salih ameller işleyenleri cennet ile müjdelerler, inkâr edip isyan edenleri ise ilâhî azap ile uyarırlar.

Peygamberler de bizim gibi insanlardır. Onlar da bizim gibi oturup kalkmışlar, yiyip içmişler, evlenip çocuk sahibi olmuşlar, hastalanmışlar ve ölmüşlerdir. Peygamberlerin diğer insanlardan farkı, ilâhî vahye mahzar olmaları, büyük günah işlememeleri ve Allah'ın izniyle mucize gösterebilmeleridir. Mucizeler, bir insanın peygamber olduğunu ispat eden olağan üstü olaylardır. İsa

---

[161] bk. Ahmed, V, 179.
[162] Ahkâf, 46/35.
[163] Taberî, XXVI, 37; Kurtubî, XVI, 220.
[164] Hâkim, Müstedrek, II, 546.

(a.s.)'ın beşikte iken konuşması,[165] çamurdan kuş yapıp onu canlandırması, körleri ve alaca hastalarını iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi ve insanların evlerinde ne yiyip içtiklerini haber vermesi,[166] Musa (a.s.)'ın asasının yılan olması,[167] Hz. Muhammed (s.a.s.)'in İsrâ ve miracı[168] birer mucizedir. Hz. Muhammed (s.a.s.)'in en büyük mucizesi Kur'an'dır.

Peygamberlerin insanlara tebliğ ettiği hak dinin iman, ibadet ve ahlâk gibi temel esaslarında bir değişme olmamıştır. İbadetin şekilleri ve sosyal hayatla ilgili bir kısım hükümlerde (muâmelât) bazı değişmeler olmuştur.

Bütün peygamberlerin tebliğ ettiği hak dinin ruhu; dini /ahlâkı, nefsi, aklı, nesli ve malı korumaktır.

Peygamberlere İman

Allah'ın insanlara örnek ve rehber olması için Peygamberler gönderdiğine iman etmek, imanın altı esasından biridir.[169] Yüce Allah, peygamberlerine iman edilmesini emretmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ

"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin." (Nisâ. 4/136)

Allah'ın görevlendirdiği peygamberlerden birine iman etmeyen kimse mü'min olamaz. Bu husus Kur'an'da açıkça ifade edilmektedir:

وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا

"...Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse derin bir sapıklığa düşmüş olur." (Nisâ, 4/136) anlamındaki ayet bunun delilidir. Yüce Allah, Kur'an'da peygamberlerden bir kısmına iman edip bir kısmını inkâr edenleri "**hakîkî kâfirler**" olarak nitelemektedir (Nisâ, 4/150–151; bk. Bakara, 2/85). Dolayısıyla Hz. Âdem'den Hz. Muhammed (s.a.s.)'e kadar Allah ne kadar peygamber gönderdi ise bunların hepsinin hak ve doğru olduğuna iman etmek şarttır.

Son Peygamber

Son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.)'dir. Bu husus Ahzâb sûresinin 40. ayetinde açıkça ifade edilmektedir:

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ

---

[165] Meryem, 19/29–33; Âl-i İmrân, 3/46.
[166] Âl-i İmrân, 3/49.

Hz. Muhammed (s.a.s.) ile peygamberlik sona ermiştir. Artık kıyamete kadar insanlığa Peygamber gelmeyecektir. Mü'min ve müslüman olabilmek için Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğunu kabul etmek şarttır. Onun peygamberliğini ve tebliğ ettiği Kur'an'ı ve dinî esasları kabul etmeyen mü'min olamaz.

Diğer peygamberler, belli bir kavme ve topluluğa peygamber gönderilmişler, Hz. Muhammed (s.a.s.) ise bütün cinlere ve insanlara peygamber olarak gönderilmiştir.[170]

Hz. Muhammed (s.a.s.), yaratılmışların en üstünü ve en değerlisidir.[171] Amerikalı Yahudi asıllı Jules Masserman, Time Dergisinde (15.07.1974) "*Liderler Nerede*" başlıklı yazısında birçok tarihî şahsiyeti tahlil ettikten sonra, *"bütün zamanların en büyük lideri Muhammed'dir"* demiştir. Yine Amerikalı yazar Michael H. Hart, dünyada etkili olmuş 100 kişiyi tanıtan bir eser yazmış, ilk sırayı Peygamberimize vermiştir.[172]

Peygamberimiz (s.a.s.), kıyamet gününde insanların efendisi olacak,[173] "**Hamd Sancağı**" ona verilecek[174] ve bütün peygamberler onun bu sancağı altında toplânacaklardır.[175]

Peygamberimiz, son ilâhî kitap Kur'an'ı insanlara tebliğ etmiş, dinin hükümlerini sözlü ve uygulamalı olarak açıklamıştır. Onun Kur'an ile ilgili görevlerini şöyle sıralayabiliriz:

Peygamberimizin Kur'an ile İlgili Görevleri

a) Kur'an'ı insanlara okumak (tilavet - kırâat) ve tebliğ etmek

"Tilavet" ve **"kıraat"**, ayetleri okuyarak insanlara duyurmadır, tebliğ etmektir.

اُتْلُ مَآ أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ *"Rabb'inin Kitabından sana vahyedileni (insanlara) oku"* (Ankebût, 29/45) anlamındaki ayet[176] Peygamberin bu görevini beyan etmektedir.

"Tebliğ", Kur'an'ı insanlara ulaştırmaktır. Peygamberin görevi insanları dine zorlama değil sadece duyurmadır:

---

[170] Sebe', 34/28; Cin, 72/1–2, 14.
[171] Tirmizî, Menakıb, 1. V, 588.
[172] M. H. Hart, *En Etkin 100 Kişi*, s. 1. Çeviri, M. Harmancı, İstanbul 1994.
[173] Ahmed, I, 5. Müslim, Fedail, 3. II, 1782.
[174] Ahmed, V, 138.
[175] Ahmed, I, 281.
[176] Bk. Bakara, 2/151; İsrâ, 17/106.

مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ *"Peygambere düşen sadece tebliğdir (zorlama değil)"* (Mâide, 5/99; Bk. Nahl, 16/82).

لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ *"Sen onlar üzerinde bir zorba değilsin"* (Ğâşiye, 88/22).

وَمَآ أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ *"...Sen onların üzerine bir zorlayıcı değilsin..."* (Kâf, 50/45).

b) İnsanları Kur'an'a davet etmek, onlara va'z etmek ve öğüt vermek

"Davet"; insanları İslâm'a çağırmak, **"va'z"** ve**"öğüt"** (tezkire); insanlara nasihat etme, onları iyiye, güzele ve doğruya teşvik etme, ilahî gerçekleri hatırlatma görevidir. Yüce Allah, Peygamberin bu görevi ile ilgili şöyle buyurmuştur:

أُدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ *"Rabb'inin yoluna (insanları) hikmetle ve güzel öğütle çağır..."* (Nahl, 16/125)[177]

وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِيٓ أَنفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا *"(Ey peygamberim!) ...Onlara va'zet ve onların içlerine tesir edecek güzel söz söyle"* (Nisâ, 4/63)

فَذَكِّرْ إِنَّمَآ أَنتَ مُذَكِّرٌ *"(Ey Peygamberim!) Sen öğüt ver. Çünkü sen ancak öğüt vericisin"* (Ğâşiye, 88/21).[178]

c) İnsanlara dini öğretmek (talim)

"Talim"; Kitabı, Hikmeti ve insanların bilmediklerini öğretme görevidir. Yüce Allah, bu hususu Kur'an'da şöyle bildirmektedir:

هُوَالَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّنَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ

"O (Allah) ki, ümmîler içinde kendilerinden olan, onları temizleyen, onlara Kitap ve Hikmeti öğreten bir peygamber gönderdi" (Cuma, 62/2).

d) İnsanları uyarmak ve müjdelemek (tebşîr ve inzâr)

"Tebşir"; ödül va'd ederek insanları, iman ve sâlih amellere teşvik etmek, iman edip sâlih ameller işleyenleri Allah'ın nimeti ve cenneti ile müjdelemektir. **"İnzâr"** ise, ilahî ceza olduğunu bildirerek inkâr ve isyan olan inanç, söz, fiiller ve davranışlardan sakındırmaktır. Peygamberimiz (s.a.s.), Kur'an'da "beşîr", "mübeşşir" ve "nezîr" olarak nitelenmiştir:

يَآ أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّآ أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا

"Ey Peygamber! Biz seni şahit, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik" (Ahzâb, 33/45; bk. Sebe', 34/28). Peygamber (s.a.s.), iman edip sâlih amel işleyenleri

e) İnsanları temize çıkarmak (tezkiye)

"**Tezkiye**", Peygamberin; insanları tevhide (Allah'ı bir olarak kabul etmeye) davet ederek onları şirk (Allah'a ortaklar koşma), inkâr ve isyandan kurtarmaya vesile olmasıdır. Yüce Allah, peygamberin bu görevini şöyle bildirmiştir:

كَمَآ اَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ اٰيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ

"Nitekim içinizden size ayetlerimizi okuyan, sizi temizleyen, size kitap ve hikmeti öğreten, ayrıca bilmediklerinizi de öğreten bir peygamber gönderdik" (Bakara, 2/151).

f) İnsanlara şahit olmak

"**Şahit olma**"; Peygamberin, dünyada Kur'an hükümlerini tatbik ederek insanlara gösterme; Kıyamet günü ise, mü'minlere ve diğer ümmetlerin şahitlerine tanıklık etme görevidir. Yüce Allah, bu hususu şöyle bildirmiştir:

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَآءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا

"İşte böyle insanlara şahit olmanız Peygamberin de size şahit olması için sizi orta bir ümmet yaptık..." (Bakara, 2/143; bk. Nisâ, 4/41).

g) İnsanlara örnek olmak (üsve-i hasene)

"**Üsve-i hasene**", Peygamberin; söz, fiil ve davranışlarıyla insanlara örnek olmasıdır.

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَذَكَرَ اللهَ كَثِيرًا

"Andolsun ki Allah'ın elçisinde sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnek vardır." (Ahzâb, 33/21)

وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ *"(Ey Peygamberim!) Sen büyük bir ahlâk üzeresin"* (Kalem, 68/4).

Peygamberimiz (s.a.s.), Kur'an hükümlerini tatbik ederek müslümanlara örnek olmuştur.

---

[179] Bakara, 2/25.
[180] Tevbe, 9/3.
[181] Nisâ, 4/138.
[182] Tevbe, 9/34.

h) Emri bi'l-ma'rûf ve nehyi ani'l-münker

Bu, İslâm'a ve akl-ı selime uygun olan iyi, güzel ve faydalı şeyleri emretme ve insanları İslâm'ın ve aklı selimin iyi, güzel ve faydalı görmediği, çirkin kabul ettiği şeylerden men etme görevidir. Şu ayetler Peygamberin bu görevini beyan etmektedir:

يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهٰيهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ *"... O Peygamber ki onlara ma'rufu emreder ve onları münkerden men eder..."* (A'râf, 7/157; bk. A'râf, 7/199)

i) Allah yolunda çalışmak (cihad) ve savaşmak (kıtâl)

"**Cihâd**", İslâm'ın bilinmesi, tanınması ve yaşanması için çalışma; "**kıtâl**" ise gerektiğinde İslâm düşmanlarıyla savaşma görevidir. Yüce Allah;

يَآ اَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ

"Ey peygamberim! Kâfir ve münafıklara karşı cihad et. Onlara karşı sert davran..." (Tevbe, 9/73; bk. Furkan, 25/52);

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللهِ *"(Ey peygamberim!) Allah yolunda savaş..."* (Nisâ, 4/84) buyurmuştur. Müdafaa sadedinde Peygamberimiz (s.a.s.), İslâm düşmanlarıyla (kâfir, müşrik ve münafıklarla) savaşmak durumunda kalmıştır.

j) İnsanlara yol göstermek (hüdâ)

Peygamberler (a.s), Allah'ın izni ile insanlara doğru yolu gösterir. Şu ayetler bunun delilidir.

وَاِنَّكَ لَتَهْدِيٓ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ *"...(Ey Peygamberim!) Sen (insanları) doğru yola iletirsin"* (Şûrâ, 42/52).

k) Kur'an hükümlerini açıklamak ve dinî konularda hüküm vermek (tebyîn)

Kur'an hükümlerini, sözlü ve uygulamalı olarak açıklamak peygamberin temel görevidir (tebyîn). Bu görev, şu ayette açıkça bildirilmiştir:

وَاَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ اِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

"...(Ey Muhammed!) Sana bu Zikr'i (Kur'an'ı) indirdik ki kendilerine indirileni insanlara açıklayasın tâ ki düşünüp öğüt alsınlar" (Nahl, 16/44; bk. Nahl, 16/64).

Peygamberimiz (s.a.s.), bu görevini Kur'an'a veya Kur'an dışı vahye dayanarak veya içtihatta bulunarak yerine getirmiştir. Namazların ilk ve son vakitleri,[183] rekâtları ve kılınış biçimleri,[184] zekâtın hangi mallardan ne miktarda

fıtır sadakası, revatip sünnetler, teravih, bayram ve cenaze namazları[189]... gibi pek çok dinî görev Peygamberimiz tarafından açıklanmıştır.

Bazı ayetlerin mücmel, müphem ve muhtasar olması sebebiyle Kur'an'ın açıklanmaya ihtiyacı vardır. İnsanların Kur'an'ı kendilerine rehber edinebilmeleri, hükümlerine, emir ve yasaklarına uyabilmeleri için iyice anlaşılması ve nasıl uygulanacağının bilinmesi gerekir. Allah, bu görevi peygamberine vermiştir. Peygamberimiz, hakkında ayet bulunmayan konuları açıklığa kavuşturmuştur.[190] Peygamberimizin Kur'an'a ilave olarak ortaya koyduğu hükümlerin asılları icmalî olarak Kur'an'da vardır.[191]

Yüce Allah, Peygamberimize "helâl ve haram kılma" görevi vermiştir.

وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَآئِثَ *"...(O ümmî Peygamber), onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar..."* (A'râf, 7/157; bk. Tevbe, 9/29) anlamındaki ayet bunun açık delilidir.

Kur'an'da yer almadığı hâlde Peygamberimizin haram olduğunu bildirdiği birçok husus vardır. Meselâ; bir kadının teyzesi, halası, kız ve erkek kardeşlerinin kızları ile bir nikâh altında bulundurulması,[192] ehli merkep,[193] katır, aslan, kaplân, fil, kurt, maymun, köpek gibi pençesi bulunan vahşi hayvanların; kartal, atmaca, şahin ve doğan gibi tırnaklarıyla avlanan yırtıcı kuşların ve fare, köstebek ve akrep gibi haşaratın etlerinin yenilmesi[194], erkeklerin altın ziynet takınmaları ve ipek elbiseler giymeleri, altın ve gümüş kaplardan su içilmesi ve yemek yenilmesi[195] Peygamberimiz tarafından yasaklanmıştır.

Peygamberimiz (s.a.s.), Kur'an'ı açıklama görevini şu şekilde yapmıştır:

a) Kur'an hükümlerini, emir ve yasaklarını sözleriyle teyit etmiştir.

Meselâ Peygamberimiz (s.a.s.)'in,

اَلدَّالُّ عَلَى الْخَيْرِ كَفَاعِلِهِ *"Hayra delâlet eden onu işleyen gibidir."*[196]

---

[185] Buhârî, Müslim ve Ebû Davud, Kitabü'z-Zekât bölümleri.

[186] Hadis kitaplarının Kitabü't-Talâk bölümleri.

[187] Tirmizî, Taharet, 97, I, 234. Tirmizî, bütün fakihlerin hayızlı kadının orucu kaza edip namazı kaza etmeyeceği konusunda ittifak ettiğini söylemiştir. Sünen, I, 235.

[188] Ebû Davud, Salât, 215. I, 644.

[189] Hadis kitaplarının Kitabü'l-Iydeyn ve Kitabü'l-Cenaiz bölümleri.

[190] Meselâ bk. Ahzâb, 33/36; Nisâ, 4/59, 65 ve Nur, 24/51; bk. eş-Şâfiî, s. 61, 62.

[191] Ebû Zehra, *el-Usûlü'l- Fıkh*, s. 113–114.

[192] Buhârî, Nikâh, 27. VI, 128. Nisâ sûresinde evlenilmesi haram olanlar, 23–24. ayetlerinde sayılmış, sonra "bunlardan ötesi size helâl kılındı" denilmiştir. Ayetlerde, hadiste zikredilen kadınlar yoktur. Dolayısıyla bu hadis, 4/24 ayetini tahsis etmektedir. Ebû Zehra, s. 113.

[193] Müslim, Sayd, 24, II, 1538.

[194] Ebû Davud, Et'ıme, 33. IV, 159; Müslim, Sayd, 14–16. II, 1533–1534.

[195] Tirmizî, Libas, 1–2. Alaüddin Abidin, *el-Hediyyetü'l-Alâiyye*, s. 223–225. Kahraman Yayınları, İstanbul 1984.

[196] Tirmizî, İlim, 14. V, 41.

مَنْ دَلَّ عَلَى خَيْرٍ فَلَهُ مِثْلُ اَجْرِ فَاعِلِهِ *"Kim bir hayra delâlet ederse, bu kimseye o hayrı işleyenin sevabı gibi sevap verilir"*[197] sözleri,

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى *"Birr* (hayır, iyilik ve güzel ameller) *ve takvâda yardımlaşın"* (Mâide, 5/2) ayetini teyit etmektedir.

Mâide sûresinin 6. ayeti, abdest alınmadıkça namaz kılınmaması gerektiğini ön görmektedir. Peygamber (a.s.)'in,

لاَ تُقْبَلُ صَلاَةُ مَنْ اَحْدَثَ حَتَّى يَتَوَضَّاَ *"Abdestini bozan kimse (yeniden) abdest almadıkça namazı kabul olmaz"*[198] sözü bu ayeti teyit etmektedir.

b) Bazı ayetleri tefsir etmiştir.

اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوٓا اِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ اُولٰٓئِكَ لَهُمُ الْاَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ

"İman edenler ve imanlarına zulüm karıştırmayanlar, işte güven onlarındır ve hidayete ermiş olanlar da onlardır" (En'âm, 6/82) ayetinde geçen "zulüm" kelimesini Peygamberimiz (s.a.s.), Lokmân sûresinin 31. ayetinde geçen "şirk (Allah'a ortak koşmak)" ile tefsir etmesi buna örnektir.[199]

c) Kur'an'ın genel hükümlü ayetlerini tahsis etmiştir.

Meselâ, حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ *"Ölü eti ve kan size haram kılındı"* (Mâide, 5/3) ayetinde geçen "meyte (ölü eti)" ve "dem (kan)" kelimeleri umum ifade eden lafızlardır. Peygamberimiz (s.a.s.), ölü etlerinden balık,[200] çekirge[201] ve keleri[202] bu hükümlerden istisna ederek ayeti tahsis etmiştir.

d) Kur'an'ın mutlak hükümlerini takyid etmiştir.

فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ "(Namazda) *Kur'an'dan kolayınıza gelen* (ayetleri) okuyun"[203] ayeti namazda mutlak olarak herhangi bir ayetin okunmasını ifade etmektedir. Hz. Peygamberimiz (s.a.s.), لاَ صَلاَةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ *"Fâtiha okumayanın namazı olmamıştır"*[204] sözü ile her namazda fâtiha okunmasını gerekli görerek ayeti takyid etmiştir.

e) Kur'an'ın mücmel ayetlerini açıklamıştır.

Kur'an'da müteaddit defalar اَقِيمُوا الصَّلٰوةَ *"namaz kılınız"* (Bakara, 2/43) emri mücmel (kapalı) olarak verilmiş, ancak namazın nasıl kılınacağı açıklanma-

---

[197] Müslim, İmâre, 133. II,1506.
[198] Buhârî, Vudû', 3. I, 43.
[199] Müslim, İman, 197; I, 114-115.
[200] Ebû Davud, Et'ıme, 36. IV, 166.
[201] Ebû Davud, Et'ıme, 35. IV, 165; Müslim, Sayd, 52. II, 1546.

muş[205] ve namazın nasıl kılınacağını ashabına öğretmiştir.

f) Kur'an'ın müphem ayetlerini açıklığa kavuşturmuştur.

Kur'an'da oruç ile ilgili olarak,

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ

"Şafağın beyaz ipliği siyah ipliğinden ayırt edilinceye kadar yiyin, için sonra ta gece oluncaya kadar orucu tamamlayın..." (Bakara, 2/187) ayetindeki "ak iplik" ve "kara iplik", müphem (anlamı kapalı) kelimelerdir. Hz. Peygamberimiz (s.a.s.), bu kelimeleri,

هُوَ سَوَادُ اللَّيْلِ وَبَيَاضُ النَّهَارِ "*Gündüzün beyazlığı ve gecenin karanlığı*"[206]

şeklinde açıklayarak ayetin müphemliğini gidermiştir.

g) Kur'an'ın müşkil ayetlerini tavzih etmiştir.

وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ *"Gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın"* (Enfâl 8/60) ayetindeki "kuvvet" kelimesini Hz. Peygamberimiz (s.a.s.), اَلْقُوَّةُ اَلرَّمْيُ "*kuvvet, atmaktır*"[207] sözü ile açıklığa kavuşturmuştur.

Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.), "açıklama" görevini Allah'tan aldığı ilave bilgi ile yapmıştır. Şu örnekleri verebiliriz:

قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَآءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰيهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ

"(Ey Muhammed!), Biz, senin yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. Elbette seni hoşlanacağın kıbleye döndüreceğiz. (Bundan böyle) yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir", (Bakara, 2/144) ayetinden önceleri Kudüs'teki Mescid-i Aksa cihetine doğru namaz kılınırken kıblenin Mekke'deki Mescid-i Haram cihetine çevrildiğini öğreniyoruz. Kur'an'da, kıblenin Mescid-i Aksa cihetine doğru olduğunu bildiren ayet yoktur. Peygamberimiz (s.a.s.), Mescid-i Aksa cihetine kendi içtihadı ile değil, Allah'tan aldığı Kur'an dışı bilgi (vahy-i gayri metlüv) ile namaz kılmıştır. Eğer kendi içtihadı ile olsaydı, kıblenin değişmesi için vahiy beklemezdi.

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى اِنْ هُوَاِلَّا وَحْيٌ يُوحٰى

"O (peygamber), kendi hevâ ve hevesinden konuşmaz. (Hak din adına her) konuştuğu ancak kendisine vahyolunan bir vahiydir" (Necm, 53/3–4) anlamındaki

---

[205] Buhârî, Ezan, 18. I, 155.
[206] Buhârî, Tefsir, 28, V, 156.
[207] Müslim, İmare, 167, II, 1522.

ayette geçen "vahiy" ve "konuşma" lafızları hem Kur'an'ı hem de Kur'an dışı vahyi (sünneti) içerir. Bu lafızları sadece Kur'an'a indirgemek, ayeti tahsis etmek (anlamını daraltmak)tır ki bu, delilsiz ve keyfî bir görüştür. Ayrıca ayette (وَمَا يَنْطِقُ) "o konuşmaz" denilip (وَمَا يَقْرَأُ) "o okumaz" denilmemesi de bu ayetteki **nutkun** (konuşmanın), Sünneti de içerdiğine delâlet eder.[208]

Hadislerde Peygamberin (s.a.s.) Kur'an dışı vahiy aldığına dair pek çok örnek vardır. Cibril (a.s.)'in, insan suretinde gelip Peygamber (s.a.s.)'e, İman, İslâm ve İhsan'ın ne olduğunu sorması ile ilgili hadis bunun en güzel örneğidir.[209] Cibril (a.s.), Hz. Peygamber'e Kur'an için indiği gibi Sünnet için de iniyor[210], ona ayetleri ve dinî hükümleri ayrıntılı olarak açıklıyordu. Peygamberimiz (s.a.s.), kendisine vahiy gelmeyen bir konuda bir şey sorulduğu zaman "bilmiyorum" der veya vahiy gelinceye kadar cevap vermez ve kendi görüşü ile ve kıyasla (bir şey) söylemezdi.[211]

Hz. Peygamberimiz (s.a.s.), şöyle buyurmuştur:

أَلاَ وَأُوتِيتُ الْقُرْآنَ وَمِثْلَهُ مَعَهُ *"Bana Kur'an ve onun gibi bir misli verildi."*[212]

Sonuç

Yüce Allah, rehber ve örnek olsunlar diye ilk insandan itibaren her topluma bir peygamber göndermiştir. İlk peygamber Âdem (a.s.), son peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.)'dir. Bu ikisinin arasında gelip geçen peygamberlerden Kur'an'da sadece 25'inin ismi zikredilmiş, diğerlerinin isimleri zikredilmemiştir. İsimlerini bildiğimiz ve bilmediğimiz bütün peygamberlere iman etmek imanın altı esasından biridir. Bu peygamberlerden birine iman etmeyen kimse mü'min ve müslüman olamaz.

Peygamberler, akıllı, güvenilir, dürüst, özü ve sözü doğru insanlardır. Peygamberler, büyük günah işlememişlerdir. Allah'tan aldığı görevleri yerine getirmişler, hak dini insanlara tebliğ etmişlerdir. Son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.), diğerlerinden farklı olarak bütün insan ve cinlere peygamber gönderilmiştir.

---

[208] Ayrıca bk. Nisâ, 4/113; Tahrîm, 66/3; Ahzâb, 33/34.

[209] Meselâ bk. Ebû Davud, Kader, 17. V, 69–73.

[210] Meselâ bk. Dârimî, Mukaddime, 49. s. 145. Ebû Davud, Merasil, 55.

[211] Buhârî, İtisam, VIII, 148.

[212] Ebû Davud, Sünnet, 6, V, 10; Ahmed, IV, 131; Hattâbî, *"Hadisi, Kitaba arz etmeye gerek olmadığına bu hadis delildir. Çünkü ne zaman Resûlullah'tan bir söz/hadis sabit olursa bu bizzat delildir. 'Size bir hadis gelirse onu*

6

AHİRETE İMAN VE İNSAN HAYATINA ETKİSİ*

Ölüm denen gerçek her gün yaklaşıyor. Her geçen gün, yaşlı olsun, genç olsun bütün insanların ömür takviminden bir yaprak daha düşürüyor ve herkes kaçınılmaz biçimde hayatının sonuna doğru yol alıyor. Bunu, her gün yaşadığımız sayısız örneği ile görüp duruyoruz. Her canlının hayatı son bulacak. Ancak ömrü sınırlı olan yalnız insan değil, insanı omuzlarında taşıyan dünya; onun, içinde yer aldığı sistem ve bütün kâinatın da tıpkı canlılar gibi belli bir ömrü var. Bir gün gelecek kâinatın da ömrü tükenecek ve her şey yerle bir olacak ve düzen bozulacaktır. Bu, yeryüzünün ve bütün kâinatın "ömrünün" sonu olacaktır. Kâinatın, bu müthiş olayı yaşayacağı güne "kıyamet günü" diyoruz.

Ancak insanın ölümü, kâinat düzeninin bozulması ile kıyametin kopması her şeyin sonu değildir. Aksine, kıyametin ardından, bozulan düzen yeniden kurulacak, ölen herkes tekrar diriltilecek, ikinci ve sonsuz bir hayat başlayacaktır. Yüce Allah'ın kudreti ile gerçekleşecek olan bu ikinci hayata da "**Ahiret hayatı**" diyoruz.

Bütün semavî dinlerin inanç esasları içinde ahiret hayatına iman esası vardır. En son semavî din olan İslâm, **Ahiret hayatı**nın varlığı üzerinde önemle durur. Tıpkı geçmiş semavî dinlerde olduğu gibi, bizim dinimizde de, her şeyin son bulmasından sonra ikinci ve sonsuz bir hayatın varlığına inanmak, nihaî kurtuluşun temel şartları yani iman esasları arasında yer almaktadır.

Ahiret hayatı, kıyametin kopmasından sonra, Allah'ın, gelmiş geçmiş bütün insanları ve diğer canlıları tekrar diriltmesi ile başlayacaktır. İnsanın ölüp kabre konması ile kıyametin kopup insanların tekrar diriltilmesi arasında geçen zaman **kabir hayatı**, bu ara zamana da "**berzah âlemi**" denmektedir.

"Ahiret" kelimesi; sözlük anlamı ile "evvel" kelimesinin zıddını ifade eder. İslâmî bir terim olarak, "öbür dünya", "ölümden sonraki hayat" anlamında kullanılır. Buna göre **dünya**, canlıların yaşadığı ilk âlem, **ahiret** ise son âlemdir.

Ahiret hayatının yaşanacağı ortam Kur'an'da "**ed-dâru'l-âhira**" (Ankebût, 29/64) "ikinci yurt", "ahiret yurdu" şeklinde de kullanılmaktadır.

Ahiret gününe iman, Allah'a iman esasından ayrı düşünülemez. Çünkü Allah'a iman etmek, onun bildirdiği hakikatlere de iman etmeyi gerektirir. İnan-

inanmamız da kaçınılmaz olur. Bundan dolayı müslüman, mümin bir gerçek olarak daima ahiret gününe iman ettiğini, Kur'an ve sahih sünnette bildirilen ahiret ahvaline inandığını da söyler. İşte şu ayet-i kerime bize, ahirete imanın İslâm inanç temellerinden biri olduğunu bildirmektedir:

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلٰى رَسُولِهٖ وَالْكِتَابِ الَّذِيٓ اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ

"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamber'ine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin" (Nisâ, 4/136).

Aynı ayetin devamında bu esasları inkâr etmenin küfür olduğu bildirilmektedir.

وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًا بَعِيدًا

"Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, Peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, derin bir sapıklığa düşmüş olur."

Kıyamet Günü

Kıyametin mutlaka kopacağını Kur'an, اِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ *"Kıyamet mutlaka gelecektir."* (Tâ-hâ, 20/15) diye haber vermektedir. Kâinattaki akıllara durgunluk veren düzen ve sistem o gün son bulacak, bambaşka ve dehşetli bir hâl yaşanacaktır.

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَآءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ ۚ كَمَا بَدَاْنَآ اَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهٗ ۚ وَعْدًا عَلَيْنَا ۚ اِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ

"Yazılı kâğıt tomarlarının dürülmesi gibi göğü düreceğimiz günü düşünün. Başlangıçta ilk yaratmayı nasıl yaptıysak, -üzerimize bir vaad olarak- onu yine yapacağız." (Enbiyâ, 21/104)

Şu ayetlerde de kıyametin kopuş anından sahneler sunulmaktadır:

اِذَا السَّمَآءُ انْفَطَرَتْ ۙ وَاِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ ۙ وَاِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ ۙ وَاِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ ۙ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ وَاَخَّرَتْ ۚ

"Gök yarıldığı zaman, yıldızlar saçıldığı zaman, denizler kaynayıp fışkırdığı zaman, kabirlerin içindekiler dışarı çıkarıldığı zaman herkes yaptığı ve yapmadığı şeyleri bilecek." (İnfitâr, 82/1–5)

اَلْقَارِعَةُ ۙ مَا الْقَارِعَةُ ۚ وَمَآ اَدْرٰيكَ مَا الْقَارِعَةُ ۚ يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ۙ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ

"Yürekleri hoplatan büyük felaket! Nedir o yürekleri hoplatan büyük felaket? Yürekleri hoplatan büyük felaketin ne olduğunu sen ne bileceksin? O gün

insanlar, her biri bir tarafa uçuşan küçük kelebekler gibi olacaktır. Dağlar da atılmış renkli yünler gibi olacaktır." (Kâri'a, 101/ 1-5)

Kıyametin kopması ile Yüce Allah'tan başka her şey yok olacaktır. Şu ayetlerde bu gerçek ortaya konmaktadır:

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ۚ وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ

"Yeryüzündeki her şey yok olacaktır. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabb'inin zâtı bâkî kalacaktır." (Rahmân, 55/26–27; bk. Kasas, 28/88)

Kıyamet gününde hiç kimsenin hiç kimseye faydası olmayacaktır. O gün emir ve yetki sadece Allah'a aittir.

يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا ۖ وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ

"O gün kimse kimseye hiçbir fayda sağlayamayacaktır. O gün buyruk, yalnız Allah'ındır." (İnfitâr, 82/19)

Kıyametin Kopma Zamanı

Her şeyi merak eden insan, kendi akıbetini doğrudan ilgilendiren kıyametin ne zaman kopacağını da elbette merak edecektir. İnsanın, hakkında bilgi sahibi olabileceği alan ve bu alan hakkında elde edebileceği bilgi sınırlıdır. İnsan bilgisinin ulaşamayacağı, yalnızca yüce Allah'ın bilgisi dâhilinde olan işler de vardır. Yalnız Allah'ın bildiği bu bilgilere "gayb bilgileri", bunların bağlı olduğu alanlara da "gayb konuları" denir. Kıyametin kopacağı vakit de işte böyle gayb bilgilerinden birini oluşturmaktadır. Mekkeli müşrikler, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in peygamber olduğunu ispat edebilmesi için, kıyametin ne zaman kopacağını bilmesi gerektiğine inanıyor ve bu soruyu ona yöneltiyorlardı. Oysa hikmeti gereği, Allah Teala kıyametin kopacağı zamanın bilgisini kendisine saklamış, yani onu gayb bilgileri arasına koymuştu. Şu ayet onların bu sorularına cevap olmak üzere inmiştir:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا ۖ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي ۖ لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ

"Sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. De ki: 'Onun bilgisi ancak Rabb'imin katındadır. Onu vaktinde ancak O (Allah) ortaya çıkaracaktır..." (A'râf, 7/187)

Vahiy meleği Cebrail, insan sûretinde Hz. Peygamber'in yanına gelerek İslâm dininin esasları ile ilgili bazı sorular sormuş ve cevaplarını almıştı. Bu sorular arasında,

مَتَى السَّاعَةُ؟ *"Kıyamet ne zaman kopacaktır?"* sorusu da vardı. Hz. Peygamber'in verdiği cevap şöyle olmuştur:

Kıyametin Kopması "Yakın"dır

İnsanların çoğunun inancının aksine kıyametin kopması hiç de uzak değildir. "Gelecek olan her şeyin yakın olduğu" gerçeğini göz önünde bulundurmak gerekir. Dünyaya ait her şeyin son bulacağı, bütün hırsların yok olacağı, düşmanlıkların, geleceğe ait plânların anlamını tamamen yitireceği o günün gelmesi yakındır. Müşriklerin kıyametin kopacağına ihtimal vermeyerek onu uzak görmelerini Kur'an şöyle tasvir ediyor:

إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا وَنَرَاهُ قَرِيبًا

"Şüphesiz onlar (kâfirler), o azabı(n gerçekleşeceği kıyameti) uzak görüyorlar, biz ise onu yakın görüyoruz." (Meâric,70/ 6–7)

Allah Teala, kıyametin vaktini bildirmemekle beraber, onun yakın olduğunu haber vermektedir:

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ

"Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı" (Kamer, 54/1). Ayette, Hz. Peygamber'in bir mucizesine (ayın yarılması) işaret edilirken, kıyametin yaklaştığı da haber verilmektedir. Bir başka ayette de şöyle buyurulmaktadır:

يَسْئَلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللهِ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا

"İnsanlar sana kıyametin vaktini soruyorlar. De ki: 'Onun bilgisi ancak Allah katındadır.' Ne bilirsin, belki de kıyamet yakında gerçekleşir" (Ahzâb, 33 / 63). Şu hadis-i şerif de bu konuyu vurgulamaktadır:

بُعِثْتُ اَنَا وَالسَّاعَةُ كَهَاتَيْنِ مُشِيرًا بِاِصْبَعَيْهِ االسَّبَابَةِ وَالْوُسْطَى

Hz. Peygamber (s.a.s.), işaret parmağı ile orta parmağını birleştirip göstererek, "*Kıyametin gelmesi şu ikisi* (arasındaki fark) *gibi* (yakın) *iken ben gönderildim*"[214] buyurmuştur.

وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ

"Şüphesiz Rabb'inin nezdinde bir gün, sizin saydığınız bin yıl gibidir." (Hacc, 22/47) ayetinden hareketle söyleyebiliriz ki, kıyametin yakın oluşu bizim ölçülerimizden çok, kâinatın kendi ömrü içindeki bir oranlamayı ifade ediyor. Buna göre kıyametin yakın oluşu, kâinatın yaratılışından itibaren geçen zamana nispetle, kalan ömrünün çok az olduğunu ifade etmektedir, diyebiliriz.

---

[213] Buhârî, İman, 37, I, 18.
[214] Buhârî, Rikâk, 39, I, 190.

Kıyamet Alâmetleri

1. Kıyametin kopması yaklaşınca, ortalığı bir duman kaplayacak, bunun üzerine mü'minler nezleye yakalanmış bir hâle gelecek, kâfirler ise çok kötü ve zor bir duruma geleceklerdir.

2. **Deccâl** ortaya çıkacak ve ilâhlık iddiasında bulunacaktır.

3. **Dâbbetülarz** denen bir mahlûk çıkacaktır. Şu ayette bu konu açıkça bildirilmektedir:

وَاِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ اَخْرَجْنَا لَهُمْ دَآبَّةً مِنَ الْاَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ اَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِاٰيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ

"(Kıyametin kopacağına dair) o söz başlarına gelince, onlar için kendilerine yerden bir dâbbe (canlı bir yaratık) çıkarırız. O, onlara insanların ayetlerimize kesin olarak inanmadıklarını söyler." (Neml, 27/82)

4. Güneş Batı'dan doğacaktır. Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyurmuştur:

لَا تَأْتِيكُمُ السَّاعَةُ حَتّٰى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا

"*Güneş battığı yerden doğmadıkça kıyamet kopmayacaktır.*"[215] Güneş Batıdan doğup da insanlar bunu gördüklerinde hepsi iman edecek fakat bu iman onlara fayda sağlamayacaktır. Şu ayette işte bu anlatılmaktadır:

يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا اِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ

"Rabb'inin ayetlerinden bazısı geldiği gün daha önce iman etmemiş veya imanında bir hayır kazanmamış olan bir kimseye (o günkü) *imanı fayda vermez."* (En'âm, 6/158) İşte bu an, tövbe kapısının kapandığı andır.

5. **Hz. İsa**'nın yeryüzüne inerek Hz. Peygamber'in dini üzere amel etmesi, Deccâl'i öldürmesi. Hz. İsa'nın inişi, Kur'an'da işaret yollu bildirilmiş, sahih hadislerde ise açıkça ifade edilmiştir:

وَاِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا "*Şüphesiz o kıyametin (kopacağının) bir bilgisidir. Artık onun hakkında şüphe etmeyin*" (Zuhrûf, 43/61) anlamındaki ayet, öncesi ve sonrası ile değerlendirilerek "kıyametin bilgisi" olduğu bildirilenin Hz. İsa (a.s.) olduğunu tefsir bilginleri ifade etmektedirler.

6. Ye'cüc ve Me'cüc adlı iki kavmin ortaya çıkıp yeryüzünde fesat ve bozgunculuk çıkarmaları. Şu ayet-i kerimede bu olaya işaret vardır:

حَتّٰى اِذَا فُتِحَتْ يَاْجُوجُ وَمَاْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَاِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ اَبْصَارُ الَّذِينَ كَفَرُوا

7, 8, 9. Yeryüzünün Doğusunda, Batısında ve Arap Yarımadasında güneş tutulması.

10. Yemen'de büyük bir ateşin ortaya çıkması. Aşağıdaki hadis bu alametleri topluca bildirmektedir. Hüzeyfe b. Üseyd (r.a.) anlatıyor: Resûlullah (s.a.s.);

إِنَّهَا لَنْ تَقُومَ السَّاعَةُ حَتّٰى تَرَوْنَ قَبْلَهَا عَشْرَ آيَاتٍ فَذَكَرَ الدُّخَانَ وَالدَّجَّالَ وَالدَّابَّةَ وَطُلُوعَ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا وَنُزُولَ عِيسَى بْنِ مَرْيَمَ وَ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ وَثَلَاثَةَ خُسُوفٍ خَسْفٌ بِالْمَشْرِقِ وَخَسْفٌ بِالْمَغْرِبِ وَخَسْفٌ بِجَزِيرَةِ الْعَرَبِ وَآخِرُ ذَالِكَ نَارٌ تَخْرُجُ مِنَ الْيَمَنِ

"Kıyamet, kopuşundan önce on alameti görmediğiniz sürece kopmayacaktır, buyurdu ve Duman'ı, Deccâl'i, Dâbbetü'l-Arz'ı, Güneş'in Batı'dan doğmasını, İsa b. Meryem'in inişini, Ye'cüc ve Me'cüc'ü, üç güneş tutulmasını, Doğudakini, Batıdakini ve Arap Yarımadasındakini ve son olarak da Yemen'de çıkacak ateşi zikretti."[216]

Bu saydıklarımız, kıyametin "büyük alametleri" diye nitelenen alametlerdir. Bunların dışında, hadisi şeriflerde zikredilen ve "kıyametin küçük alametleri" diye anılan alametler de vardır. Şu hadiste bunlardan birkaçı zikredilmektedir:

إِنَّ مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ أَنْ يُرْفَعَ الْعِلْمُ وَيَثْبُتَ الْجَهْلُ وَيَظْهَرَ الزِّنَا وَيُشْرَبَ الْخَمْرُ

"İlmin kaldırılması, cehaletin yerleşmesi, zinanın açıkça yapılması ve içkinin (çok) *içilmesi kıyametin alametlerindendir."*[217]

Berzah Âlemi

Dünya hayatının sona erdiği ölüm ile ebedî ahiret hayatının başladığı zaman arasında, Kur'an'ın "Berzah" adını verdiği bir dönem bulunmaktadır. **Berzah**, "engel", "perde" anlamlarına gelir. Kur'an'da şöyle buyuruluyor:

حَتّٰى إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ

"Nihayet onlardan birine ölüm gelince, 'Rabbim! Beni dünyaya geri gönderiniz ki, terk ettiğim dünyada salih bir amel yapayım' der. Hayır! Bu sadece onun söylediği (boş) bir sözden ibarettir. Onların arkasında, tekrar diriltile-

---

[216] Müslim, Fiten, 13, III, 2225.
[217] Buhârî, İlim, 21, I, 28.

cekleri güne kadar (devam edecek, dönmelerine engel) bir perde (berzah) vardır." (Mü'minûn, 23/99–100)

Kabir Hayatı

Akıllı ve buluğa ermiş bir insan ölüp kabre konulunca "Münker-Nekîr" adlı iki melek gelip, onu sorguya çeker.

إِذَا وَضَعَ الْعَبْدُ فِي قَبْرِهِ وَتَوَلَّى وَذَهَبَ أَصْحَابُهُ، حَتَّى إِنَّهُ لَيَسْمَعُ قَرْعَ نِعَالِهِمْ، أَتَاهُ مَلَكَانِ فَأَقْعَدَاهُ،

فَيَقُولاَنِ لَهُ: مَا كُنْتَ تَقُولُ فِي هٰذَا الرَّجُلِ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟

"(Mü'min) kul kabre konulup dost ve yakınları ayrılıp gittikleri zaman -ki meyyit gidenlerin ayak seslerini duyar- ona iki melek gelir ve meyyiti oturturlar ve ona sorarlar: Muhammed hakkında ne diyorsun?

فَيَقُولُ: أَشْهَدُ أَنَّهُ عَبْدُ اللهِ وَرَسُولُهِ فَيُقَالُ: انْظُرْ إِلَى مَقْعَدِكَ مِنَ النَّارِ، أَبْدَلَكَ اللهُ بِهِ مَقْعَدًا مِنَ الْجَنَّةِ

Mü'min, ben şahitlik ederim ki o Allah'ın kulu ve elçisidir, der. Bunun üzerine melekler, ey mü'min! Cehennemdeki yerine bak, Allah onu senin için cennetten bir makamla değiştirdi, derler.

Peygamber (s.a.s.), فَيَرَاهُمَا جَمِيعًا *"O mü'min cehennem ve cennetteki o iki makamını birden görür,* buyurmuştur.

وَأَمَّا الْكَافِرُ، أَوِ الْمُنَافِقُ، فَيَقُولُ: لاَ أَدْرِي، كُنْتُ أَقُولُ مَا يَقُولُ النَّاسُ

Kâfir ve münafık meyyit, meleklerin sorularına, Muhammed hakkında bir şey bilmiyorum, halkın ona ('Peygamber' dediklerini duyar ve) ben de onların dediğini derdim' der. فَيُقَالُ لاَ دَرَيْتَ وَلاَ تَلَيْتَ *Kâfir ve münafık meyyite, hay sen anlamaz ve duymaz olaydın, denir.*

ثُمَّ يُضْرَبُ بِمِطْرَقَةٍ مِنْ حَدِيدٍ ضَرْبَةً بَيْنَ أُذُنَيْهِ فَيَصِيحُ صَيْحَةً

Sonra bu kâfir ve münafığın iki kulağı arasına demirden bir topuzla vurulur. Topuz vurulunca şiddetle bağırıp feryat eder.

يَسْمَعُهَا مِنْ يَلِيهِ إِلاَّ الثَّقَلَيْنِ *Bunların feryadını insan ve cin hariç ölüye yakın her şey duyar."*[218]

Kıyamet Ahvâli

Kıyametin gerçekleşmesi ile daha sonra meydana gelecek olan birtakım olaylara ve yaşanacak hâllere kıyamet ahvâli denir. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

İsrafil adlı meleğin üfürmesi ile kâinatın düzeni bozulacak, kıyamet kopacak, bütün canlılar ölecek, Allah'tan başka her şey yok olacaktır

Şu ayetlerde sûr'a birinci defa üfürülmesi ve kıyametin kopuş anı anlatılmaktadır:

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَآءَ اللّٰهُ

"Sûr'a üflenir ve Allah'ın dilediği kimseler dışında, göklerdeki herkes ve yerdeki herkes ölür" (Zümer, 39/68).

اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُعْرِضُونَ ۚ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ اِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ

"İnsanların hesaba çekilmeleri yaklaştı. Hâlbuki onlar gaflet içinde yüz çevirmektedirler. Rablerinden kendilerine yeni bir öğüt (bir uyarı) gelmez ki onlar mutlaka onu alaya alarak (kalpleri de gaflette olarak) dinlemesinler." (Enbiyâ, 21/1–2)

يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ ۚ اِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّآ اَرْضَعَتْ

وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارٰى وَمَا هُمْ بِسُكَارٰى وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللّٰهِ شَدِيدٌ

"Ey insanlar! Rabb'inize karşı gelmekten sakının. Çünkü kıyamet sarsıntısı çok büyük bir şeydir. Onu göreceğiniz gün, her emzikli kadın emzirmekte olduğu çocuğundan geçer ve her hamile kadın da karnındaki çocuğunu düşürür. İnsanları sarhoş görürsün; hâlbuki onlar sarhoş değillerdir. Ne var ki Allah'ın azabı çok şiddetlidir" (Hacc, 22 / 1–2).

Öldükten Sonra Diriltilme (Ba's)

Yine Allah'ın emri ile İsrafil adlı meleğin "Sûr"a ikinci defa üflemesi ile bütün insanlar tekrar diriltileceklerdir. Bu dirilme, ruhların cesetleri ile buluşup birleşmesiyle gerçekleşecektir. Kur'an'ın şu ifadesi de ikinci defa sûr'a üfürüleceğini haber vermektedir:

ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ اُخْرٰى فَاِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ

"Sonra ona bir daha üflenir. Bir de bakarsı, onlar (insanlar) kalkmış bekliyorlar" (Zümer, 39/68).

Öldükten sonra dirilmek, yok olan bedenlerin tekrar var edilmesi ve onlara hayat verilmesi olduğuna göre, her normal akıl, bir şeyi baştan yaratmakla onu tekrar var etmenin eş değerde olduğunu, bir şeyi ilk defa yaratanın, onu tekrar var edebileceğini kabul eder. Şu ayetler bu gerçeği ifade etmektedir:

وَهُوَ الَّذِي يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ اَهْوَنُ عَلَيْهِ

"O, başlangıçta yaratmayı yapan, sonra onu tekrarlayacak olandır. Bu O'na göre (ilk yaratmadan) daha kolaydır." (Rûm, 30/ 27; ayrıca bk. Ahkâf, 46/33)

وَاَنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَاَنَّ اللهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ

"Çünkü kıyamet muhakkak gelecektir. Onda hiçbir şüphe yoktur ve şüphesiz Allah kabirdeki kimseleri diriltecektir. (Hacc, 22/7)

Haşr

Yeniden dirilişin ardından, bütün mahlûkat, hesap vermek üzere bir araya toplânırlar. Bu toplântı yerine "mahşer" denir. Şu ayette bu gerçek ifade ediliyor:

يَوْمَ تَشَقَّقُ الْاَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا ذٰلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ

"O gün yer, onların üzerinden süratle yarılıp ayrılır. Bu (hesap için) *bir toplamadır, bize göre kolaydır."* (Kâf, 50/ 44) Haşr hâli, çok zor ve sıkıntılı bir hâl olacaktır. İnsanlar, melekler, cinler ve bütün hayvanlar bir arada haşrolacaklardır. Herkes kendi derdine düşecek, kimsenin kimseye bakacak hali olmayacaktır. Hz. Peygamber (s.a.s.);

يَحْشُرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عُرَاةً غُرْلاً

"Kıyamet gününde insanlar çıplak, sünnet olmamış ve yalın ayak bir hâlde (mahşere) geleceklerdir" deyince Hz. Âişe;

يَا رَسُولَ اللهِ اَلنِّسَاءُ وَالرِّجَالُ جَمِيعًا يَنْظُرُ بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ

"Ey Allah'ın Resûlü, kadın ve erkeklerin hepsi bir arada olunca birbirlerine bakmazlar mı?" diye sormuş, Hz. Peygamber (s.a.s.) de;

يَا عَائِشَةُ الْاَمْرُ اَشَدُّ مِنْ اَنْ يَنْظُرَ بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ

"Ey Âişe! O gün, insanların birbirlerine bakamayacakları kadar şiddetlidir"[219] cevabını vermişlerdir.

Burada haklı haksız ayrılacak, dünyada hakkı yenenler, zulme uğrayanlar kendilerine haksızlık edenlerden haklarını alacaklardır. Resûlullah şöyle buyurmuştur:

لَتُؤَدُّنَّ الْحُقُوقُ اِلٰى اَهْلِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتّٰى يُقَادَ لِلشَّاةِ الْجَلْحَاءِ مِنَ الشَّاةِ الْقَرْنَاءِ تَنْحَطُهَا

"Kıyamet gününde hakları sahiplerine mutlaka ödeyeceksiniz. Öyle ki, boynuzsuz koyunun hakkı, tos vuran boynuzlu koyundan alınıp kendisine verilecektir."[220]

lup konuşamayacağı kıyamet gününde ancak kendilerine, insanlar için şefaat etme izni verilenler konuşabilir. Peygamberler, melekler, Allah'ın sevgili kulları şefaatte bulunacaklardır. Şu ayette buna işaret edilmektedir:

لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا

"Rahman'ın katında söz almış olanlardan başkaları şefaat hakkına sahip olmayacaklardır." (Meryem, 19/ 87)

İnsanlar Âdem, Nûh, İbrahim, Musa ve İsa peygamberlere, kendilerine şefaat etmeleri için giderler, onlar bu konuda özür beyan edince bu defa Hz. Muhammed'e gelirler.

Hz. Peygamberin iki yerde şefaati olacaktır. Birincisi, mahşerde toplânan insanların hesaplarının bir an evvel görülmesi ve o dehşet hâlinin bitmesi için edeceği şefaat. Buna "şefaat-i uzmâ" (büyük şefaat) denir. Bir de Peygamberimiz (s.a.s.)'in kendi ümmetine özel şefaati olacaktır. Bu şefaat sayesinde sorguya çekilmeden cennete girenler olacaktır. Bir kısmının derecesi yükselecek, bir kısmının da günahları affolacak ve cennete girecektir. Resûlullah, شَفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي *"Benim şefaatim, ümmetimden büyük günah sahipleri içindir"*[221] buyurmuştur. Küçük günahları, nafile ibadetlerin affettireceğini yine Peygamberimiz haber vermiştir.

Kitap-Amel Defteri

Dünya hayatında herkesin yaptıkları görevli melekler tarafından kaydedilmektedir:

وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ كِرَامًا كَاتِبِينَ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ

"Hâlbuki üzerinizde, muhakkak, bekçiler, değerli yazıcılar vardır. Onlar yapmakta olduklarınızı bilirler" (İnfitâr, 82/10–12) İşte kıyamet gününde bu kayıtların tutulduğu "amel defterleri" (kitap) herkese teslim edilecek ve kimse yaptıklarını inkâr etme imkânı bulamayacaktır:

وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنْشُورًا اقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا

"Her insanın amelini boynuna yükledik. Kıyamet günü kendisine, açılmış olarak karşılaşacağı bir kitap çıkaracağız. 'Oku kitabını! Bugün hesap görücü olarak sana nefsin yeter.' denilecektir." (İsrâ, 17/13–14)

---

[221] Ebû Davûd, Sünnet, 23. V, 106.

Kitapları sağ yanından verilenlerin hesapları kolay olacaktır. Sol yanından verilenler ise zorda kalacaklardır.

Yaptıklarını inkâr etmeye kalkışanlara karşı dilleri, elleri ve ayakları şahitlik edecektir. Yüce Allah, bu gerçeği şöyle haber veriyor:

يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ اَلْسِنَتُهُمْ وَاَيْدِيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

"İşlemiş oldukları günahtan dolayı, dillerinin, ellerinin ve ayaklarının, kendi aleyhlerine şahitlik edeceği günde onlara çok büyük bir azap vardır." (Nûr, 24/24)

Sual, Hesap ve Mizan

Mahşerde toplanan insanlar muhakeme edilecekler, sualler sorulacak ve herkes dünyada yaptıklarının hesabını verecektir. Şu ayetler sual ve hesabın hak olduğunu göstermektedir:

فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ اَجْمَعِينَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ

"Rabb'ine andolsun, onların hepsine yapmakta olduklarını mutlaka soracağız." (Hicr, 15/92–93)

Herkesin dünyada yaptığı ameller, mahiyetini ancak Allah'ın bildiği bir "terazi" ile "tartılacak"tır. Yüce Allah, şöyle buyuruyor:

وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا وَاِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ اَتَيْنَا بِهَا وَكَفٰى بِنَا حَاسِبِينَ

"Kıyamet günü için adalet terazileri kuracağız. Öyle ki hiçbir kimseye zerre kadar zulmedilmeyecek, (yapılan iş) bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa, onu getirip ortaya koyacağız. Hesap görücü olarak biz yeteriz." (Enbiya, 21/47)

Sırat

Hesapların görülmesinden sonra herkes, cehennemin üzerinde bulunan ve mahiyetini bizim bilemediğimiz "sırat" üzerinden geçecektir. Günahı sevabından az olanlar buradan güvenli bir şekilde geçecek, diğerlerini cehennem kendine çekecektir. Şu ayet-i kerimede "sırat" yolculuğuna işaret vardır:

وَاِنْ مِنْكُمْ اِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلٰى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا

"(Ey insanlar!) Sizden cehenneme varmayacak hiç kimse yoktur. Rabb'in için bu, kesin olarak hükme bağlanmış bir iştir." (Meryem, 19/71)

Cennet ve Cehennem

Kıyamet gününün son merhalesi, en büyük mükâfat ile en büyük cezanın gerçekleşeceği merhaledir. O ana kadar tamamlanan işlemler sonunda, mü'min olup sevapları günahlarından çok olduğu ortaya çıkanlar ebediyyen içinde

وأما الذين سعدوا ففي الجنة خالدين فيها ما دامت السموات والأرض إلا ما شاء ربك

"Mutlu olanlara (mü'minlere) gelince, gökler ve yerler durdukça içinde ebedî kalmak üzere cennettedirler. Ancak Rabb'inin dilemesi başka. Bu, onlara ardı arası kesilmez bir lütuf olarak verilmiştir." (Hûd, 11/108)

Kâfirler ise ebedî olarak cehennemde kalacaklardır. Allah, hepimizi bu kötü sonuçtan korusun. Yüce Rabbimiz şöyle buyuruyor:

فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فَفِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْأَرْضُ

"Mutsuz olanlara (kâfirlere) gelince, onlar cehennemdedirler. Onların orada şiddetli bir soluyuşları vardır. Onlar, gökler ve yer durdukça orada ebedî olarak kalacaklardır." (Hûd, 11/106–107)

Sonuç

Kısaca söylemek gerekirse; bu dünya hayatı geçicidir. İnsan imtihan için yaratılmıştır. Herkesin davranışlarının adaletli bir şekilde karşılığını görmesi için, hiçbir yan etkinin bulunmayacağı âdil bir mahkemenin ve adalet ortamının gerçekleşmesi kaçınılmazdır. Aksi takdirde, yeryüzündeki haksızlıklar ve zulümler, yapanın yanında kâr kalır. Böyle bir durum akla aykırıdır. İşte bu sebeple, herkesin yaptıklarının hesabını vereceği bir ikinci hayat zorunludur. Bütün semavî dinlerin temel ilkeleri arasında, öldükten sonra dirilme ve ebedî olan ikinci bir hayatın varlığı inancı yer almaktadır.

Ahiret inancı, insanı boşluktan ve ümitsizlikten kurtarır, ilâhî adaletin gerçekleşecek olması azmi ve gayreti arttırır.

Ölüm bir yok oluş değil, asıl ve sonsuz hayatın bir başlangıcıdır.

7

KADER İNANCI VE İNSANIN SORUMLULUĞU*

İnsan, yer yüzünde sözü dinlenen, istekleri yerine getirilen ve emirleri tutulan bir halîfe olarak yaratılmıştır.[222] İnsan, Allah'ın yeryüzünde en değerli yaratığıdır. Kâinattaki birçok şeyi onun hizmetine sunmuştur. Nitekim Yüce Allah, insanlar için gökten su indirdiğini; otlatıp yararlanacakları hayvanlar için mer'a bitkilerini ve onlar için de ekinleri, zeytinleri, hurmaları, üzümleri ve çeşitli meyveleri, aynı su ile sulayıp yetiştirdiğini; geceyi, gündüzü, güneşi, ayı, yıldızları, yeryüzünde yarattığı çeşitli renk ve biçimlerdeki eşyayı, taze balık eti yemeleri ve takınacakları süs eşyalarını çıkarmaları için denizleri, suları yararak yüzen gemileri, yine onlara hizmet ettirdiğini Kur'an-ı Kerim'de açıklamaktadır.[223]

Yüce Allah, insanları özel yeteneklerle donatarak üstün kılmış, ona çok ikramda bulunmuştur:

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِيٓ اٰدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلٰى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا

"Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık" (İsrâ, 17/70) anlamındaki ayet bu gerçeği ifade etmektedir.

İnsan; akıl, irade, vicdan, okuma, anlama gibi diğer varlıklardan ayrılan birçok niteliği ve özelliği sebebiyle hiçbir varlığın üstlenmediği "emaneti" üstlenmiştir.

اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ فَاَبَيْنَ اَنْ يَّحْمِلْنَهَا وَاَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُ اِنَّهٗ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا

"Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yüklendi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir." (Ahzâb, 33/72)

Ayette insanın üstlendiği "emanet", ibadetlerle mükellef olması anlamını taşır. İnsanın yaratılış gayesi de Allah'a ibadet etmektir.[224] İnsan üstlendiği bu

---

* Bu bölüm, Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi **Mehmet Zeki KARAKAYA** tarafından hazırlanmıştır.

222 Bakara, 2/30

Allah kâinattaki irâdesini duyurmuş olur. Âyetin son cümlesi bu hususa işaret etmektedir.

İnsanın yükümlü olduğu sorumlulukları yerine getirip getirmeme konusu iradesine bırakılmıştır. Çünkü o, Yaratıcı tarafından imtihana tabi tutulmaktadır.

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَآئِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَآ اٰتٰىكُمْ

"O, sizi yeryüzünde halîfeler (oraya hâkim kişiler) yapan, size verdiği nimetler konusunda sizi sınamak için bazınızı bazınıza derece derece üstün kılandır. Şüphesiz Rabb'in, cezası çabuk olandır..." (En'âm, 6/165) İnsan, hayatı ve ölümü ile imtihan hâlindedir.[225]

İlâhî imtihana tabi olan insan, kendi iradesinin dışında bazı olaylarla da karşılaşabilir. Bunların hepsi, kaza ve kader kapsamındadır, yani hiçbirisi kendiliğinden oluşmamaktadır.

Kader ve Kaza

Sözlükte ölçü, miktar, bir şeyi belirli bir ölçüyle yapmak ve belirlemek anlamlarına gelen kader dinî bir kavram olarak; Allah'ın, ezelden ebede olacak şeylerin zamanını, yerini, özelliklerini, niteliklerini ve nasıl olacaklarını ezelî ilmiyle önceden bilip takdir etmesi demektir.

Sözlükte hüküm, emir, işi bitirme ve yaratma gibi anlamlara gelen kazâ ise; Cenab-ı Hakk'ın ezelî ilmiyle takdir buyurduğu şeylerin sırası geldiğinde, onları, o takdire uygun bir biçimde meydana getirmesini irade edip yaratması demektir.

Kaza ve kader, Allah'ın âlemde koyduğu plân ve programıdır. Kader konusu, İslâm dininde iman edilmesi farz olan esaslardan biridir. Farz oluşu kitap ve sünnet ile sabittir. Kaza ve kadere imana Hadîd sûresinin 22. ayet-i kerîmesi açıkça işaret etmektedir:

مَآ اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِيٓ اَنْفُسِكُمْ اِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَبْرَاَهَا اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ

لِكَيْلَا تَاْسَوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَآ اٰتٰىكُمْ

"Ne yerde ne de kendi canlarınızda meydana gelen hiçbir musîbet yoktur ki biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılmış (ezelî bilgimizde tespit edilmiş) olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır. Elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmayasınız diye (böyle yaptık)..."

[225] Mülk, 67/2.

Vahiy meleği Cebrail (a.s.), insan suretinde gelmiş ve Peygamberimize, فَاَخْبِرْنِي عَنِ الْاِيمَانِ *"Bana imanın ne olduğunu bildir"* diye sormuş; Peygamberimiz (s.a.s.) de;

اَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ وَمَلَاۤئِكَتِهِ وَ كُتُبِهِ وَ رُسُلِهِ وَ الْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَ تُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَ شَرِّهِ اَلْاِيمَانُ

"Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe iman etmendir, yine kadere, hayrına ve şerrine iman etmendir" diye cevap vermiştir.[226]

Kaza ve kadere iman, Allah'a iman etmenin bir gereğidir. Bu bakımdan, Allah'a ve sıfatlarına iman eden bir insan, kaza ve kadere de iman eder. Kaza ve kadere iman etmek; sevap ve günah, iyi ve kötü, acı ve tatlı, canlı ve cansız, faydalı ve faydasız, kısacası hayır ve şer, her ne varsa, bunların hepsi, Yüce Allah'ın bilmesi, dilemesi ve yaratmasıyla olduğuna ve ondan başka yaratıcı bulunmadığına inanmak demektir.

Kaza ve kader, Allah'ın ilim, irade, kudret ve tekvîn sıfatlarıyla irtibatlı oldukları için, söz konusu dört sıfatın ne anlama geldiklerini bilmemiz gerekmektedir.

İlim

Sözlük anlamıyla bilme, şuurda belirme, sağlam ve kesin bir biçimde gerçeği görme anlamına gelen ilim; gerçeğe uygun olan kesin bilgi, akıl ve duyuların alanına giren şeyleri tanımak demektir. Allah'ın sübutî sıfatlarından birisi olan ilim, Yüce Allah'ın olmuşu, olanı, olacağı, gizliyi, açığı, kısaca her şeyi bütün özellik ve nitelikleriyle bilmesi demektir.

Allah'ın sınırsız ilmi vardır.

* O, gizli ve aşikâr her şeyi bilir.

رَبَّنَاۤ اِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ وَمَا يَخْفٰى عَلَى اللهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاۤءِ

"Rabbimiz! Sen bizim içimizde gizlediğimizi ve açığa vurduğumuzu hep bilirsin. Ne yerde ne de gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz." (İbrâhîm, 14/38)

وَاِنْ تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَاِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفٰى

"Sözü açık söylesen de gizli söylesen de muhakkak O, gizliyi de ondan daha gizli olanı da bilir." (Tâ-hâ, 20/7)

اَوَلَا يَعْلَمُونَ اَنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ

"Bilmiyorlar mı ki Allah, onların gizlediklerini ve açığa vurduklarını biliyor." (Bakara, 2/77)

* Gaybı bilir.

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَآ اِلَّا هُوَ ۜ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ۜ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ اِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْاَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ اِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

"Gaybın (görünmez bilginin) anahtarları O'nun yanındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı bilir. Düşen yaprağı, yerin karanlıklarında olan taneyi, yaşı kuruyu –ki bunlar apaçık Kitap'tadır- ancak O bilir." (En'âm, 6/59)

*Rahimlerde olanı bilir.

اَللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ اُنْثٰى وَمَا تَغِيضُ الْاَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ ۜ

"Allah, her dişinin neyi yüklendiğini ve rahimlerin neyi eksiltip artırdığını bilir..." (Ra'd, 13/8)

Yerde ve gökte olan her şeyi bilir.

يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَآءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا ۜ

"...Yere gireni, ondan çıkanı, gökten ineni ve ona çıkanı bilir..." (Hadîd, 57/4)

اَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ ۜ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ

"Yaratan bilmez mi? O latîftir, haber alandır." (Mülk, 67/14)

Kur'an'da pek çok ayette Allah'ın ilminden söz edilmektedir. Allah kâinatta olan her şeyi bildiği gibi insanın ne düşündüğünü, ne yapacağını ve nasıl hareket edeceğini önceden bilir. Kaza ve kaderi Allah'ın bu engin ilmine göre değerlendirmemiz gerekmektedir.

İrade

Sözlükte istek, arzu, emir ve güç gibi manalara gelen irade; bir şeyi yapma veya yapmama gücüne sahip olan hayat sahibinin bu iki şıktan birini kendi isteğiyle seçmesi, ya da düşüncenin ortaya koyduğu bir gayeye doğru yönelmesi demektir. Bu tarif, Allah'ın ve kulun iradesini kapsamaktadır. Cenab-ı Hakk'ın iradesine *"küllî irade"*, kulun iradesine ise *"cüz'î irade"* denir.

İnsanın iradesi, akıl, bilgi, inanç ve düşünce kabiliyetine göre şekillenir.

Allah'ın sübutî sıfatlarından biri iradedir. ***Allah'ın iradesi***; O'nun dilediğini, dilediği anda ve dilediği şekilde yapması demektir.

Allah, dilediğini yaratır.

اَللّٰهُ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۜ *"Allah, dilediğini yaratır"* (Âl-i İmrân, 3/47)

Peygamberimiz (s.a.s.), "*Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz*"[227] buyurmuştur.

وَمَا تَشَاؤُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللهُ *"Sizler ancak Rabbinizin dilemesi (izin vermesi) sayesinde (bir şeyi) dileyebilirsiniz..."* (İnsan, 76/30)

Gerek insanların bir şeyi yapıp yapamamaları, gerekse kâinatta olup bitecek her şey, Allah'ın izni ve iradesine bağlıdır. Kâinatta bulunan veya yaratılacak olan her şey, Allah'ın izni, dilemesi, istemesi, takdiri ve yaratması ile olur. Allah, izin vermeden hiçbir şey vücut bulamaz (Nisâ, 4/64; Enfâl, 8/66).

Dilediğini yapar.

إِنَّ اللهَ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ *"Şüphesiz Allah, dilediğini yapandır."* (Hûd, 11/107)

Kullarına zulmetmek istemez.

وَمَا اللهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعِبَادِ *"Allah, kullarına zulmetmek istemez."* (Mü'min, 40/31)

Dilediği gibi hükmeder.

إِنَّ اللهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ *"Şüphesiz Allah, dilediği hükmü verir."* (Mâide, 5/1)

Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz.

إِنَّمَآ أَمْرُهُۥٓ إِذَآ أَرَادَ شَيْـًٔا أَنْ يَقُولَ لَهُۥ كُنْ فَيَكُونُ *"Allah, bir şeyin olmasını dilediği zaman ona ol der, o da olur."* (Yâsin, 36/82)

Kâinatta olup biten her şey Allah'ın izni ve iradesi ile olur. O, izin vermeden hiçbir şey olmaz. Söz gelimi, O izin vermeden; bitkiler bitemez, ağaçlar meyve veremez, kâinatın düzeni devam edemez, kimse şefaat edemez, kimse zafer kazanamaz, Peygamber mucize gösteremez, kimse kimseye zarar veremez, kimseye sihir-büyü etki edemez, kimse hidayete eremez, hatta kimse ölemez.[228] Dolayısıyla meydana gelen her şey, ancak Allah'ın izni ve iradesi ile olur. İnsanların mü'min veya kâfir olması; herhangi birisinin malına, canına, evladına, maddî veya manevî, sözlü veya fiilî, hoşuna gidecek veya gitmeyecek, iyi ya da kötü bir şeyin meydana gelmesi; acı bir olay, belâ, felâket ve musîbetle karşılaşılması gibi gelişmelerin hepsi ancak Allah'ın izni ve iradesi ile meydana gelir.

مَآ أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللهِ *"Allah'ın izni olmaksızın hiçbir musibet başınıza gelmez."* (Teğâbun, 64/11) Çünkü Yüce Allah, mutlak irade ve sonsuz kudret sahibidir. İnsan ise, Allah'ın denemek için ona verdiği cüzî bir iradeye, sınırlı bir güç ve hürriyete sahiptir. Bu sınırlı gücü, iradesi ve bilgisi ile onun, her şeyde dilediği gibi tasarruf etme hak ve yetkisi vermediği gibi, kendisi de bu işlere

---

[227] Ebû Davud, Edeb, 110, V, 316.

Yüce Allah, bu konuda ona mani olmaz, izin verir.

وَقُلِ الْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ فَمَن شَآءَ فَلْيُؤْمِن وَمَن شَآءَ فَلْيَكْفُرْ

"De ki: 'Hak Rabbinizdendir. Artık bu gerçek, dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin" (Kehf, 18/29) anlamındaki ayet buna işaret etmektedir. Onun için iman veya inkâr, itaat veya isyan, iyi veya kötü, insan bütün yaptıklarından sorumludur.

İnsan kâsip, yani bir işi isteyen, kazanan Allah ise hâliktır, o şeyi yaratan var edendir. Buna göre insan, hayır veya şer, neyi isterse, Allah, onu yaratır. İnsanın işte bu isteği, sorumluluğunun esasını oluşturur. Bunun sonucu olarak insanın yaptığı iyilikler kendi yararına, kötülükler de yine kendi zararına olur. Allah, kullarının hakkını asla zayi etmez. Kimseyi yapmadığı veya irade etmediği işlerden sorumlu tutmaz, cezalandırmaz.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَآءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ

"Kim iyi bir iş yaparsa kendi lehinedir. Kim de bir kötülük yaparsa kendi aleyhinedir. Rabbin kullara (zerre kadar) *zulmedici değildir"* (Fussilet, 41/46) anlamındaki ayet insanın fiillerinde özgür olduğunu, iyi veya kötü yaptıklarının kendi leh veya aleyhine olduğunu ifade etmektedir.

Kudret

Sözlükte gücü yetmek anlamına gelen kudret, Allah'ın sonsuz güç sahibi olması ve bütün yaratılmışlara, ezeli takdire uygun olarak te'sir edip tasarrufta bulunması demektir. Allah'ın gücünün yetmeyeceği hiçbir şey yoktur. Çünkü kudretinin zıddı olan âcizlik Allah hakkında düşünülemez. Allah için "imkânsız" diye bir şey yoktur. Mutlak manada kâdir, yalnız O'dur. Yaratıkların kudreti, Allah'ın verdiği nispette ve O'nun izni ile kullanılabilen sınırlı bir kuvvettir.

Allah'ın kâdir ismi, Kur'an'da ölçen, biçen, biçim veren, takdir eden, programlayan anlamlarına gelir.

فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ *"Ölçtük, biçtik. Ne güzel biçim vereniz biz"* (Mürselât, 77/23)

anlamındaki ayet buna örnektir. Gökleri, yerleri, nehirleri, dağları, geceyi, gündüzü, ayı, güneşi, kısaca bütün varlıkları düzene koyan, görevlerini programlayan Allah'tır.[229]

---

[229] Fussilet, 41/9–12; Müzzemmil, 73/21; Yunus, 10/5.

وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا "...*(O,) her şeyi yaratmış, ona düzen vermiş, mukadderatını (yeteneklerini, özelliklerini, görevlerini) tayin etmiştir.*" (Furkân, 25/2) Allah'ın her işi bir ölçüye ve plâna göredir.[230]

Tekvin

Allah'ın zatı ile kâim, ezelî ve sübutî bir sıfat olan tekvin, icat etmek, etki etmek, yaratmak, var etmek anlamlarına gelir. Allah'ın bu niteliği Kur'an'da başta "hâlik, fâtır, fâlik, cîl" olmak üzere birçok kavram ile ifade edilmiştir. Maddî ve manevî her şeyin yaratıcısı Allah'tır.

اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ *"Allah, her şeyin yaratıcısıdır"* (Zümer, 39/62); Allah'tan başka yaratıcı yoktur (Fâtır, 35/3).

Tevekkül

Sözlükte dayanma, güvenme, vekil tutma anlamlarına gelen tevekkül; gerekli çalışmaları yapıp sebeplerini bir araya getirdikten sonra, istenilen sonucun alınması hususunda Allah'a güvenmek, teslim olmak ve sonucu O'na havale etmek demektir.

Yüce Allah, وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ *"Mü'minler, yalnız Allah'a tevekkül etsinler"* (Mâide, 5/11; Tevbe, 9/51) anlamındaki ayet ile kendisine tevekkül edilmesini emretmekte ve peygamberler[231] ve gerçek mü'minlerin[232] Allah'a tevekkül ettiklerini Kur'an'da bildirmektedir.

Allah'a tevekkül; Allah'ın yardımını isteme, O'nun adaletine, kimsenin hakkını ve emeğini zayi etmeyeceğine, salih amellerin sevabını vereceğine, duaları kabul edeceğine inanma ve güvenme demektir. Allah'a tevekkül etmenin şartı, yapmak istediği iş için gerekli kurallara uyarak çalışmak, sonucu da Allah'a havale etmektir. İnsan, öncelikle yapacağı bir işin kurallarını araştırıp öğrendikten sonra, emek verecek, sabırlı olacak ve kendisini başarılı kılmasını da Allah'tan isteyecektir. Çünkü başarıya ulaştırmak, Allah'a aittir. İşte "Allah'a tevekkül" etmenin gerçek anlamı budur. Bu husus, Kur'an'da şöyle açıklanmaktadır:

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نِعْمَ اَجْرُ الْعَامِلِينَ ۙ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

"İman edip salih amel işleyenler var ya, onları içinde ırmaklar akan ve içinde ebedî kalacakları cennet köşklerine yerleştireceğiz. Çalışanların mükâ-

---

[230] Mü'minûn, 23/18; Hicr, 15/21.

caktır. Bunları yapmadan işleri Allah'a havale etmek doğru olmadığı gibi, Allah'ı unutmak ve O'ndan yardım istememek de doğru değildir. Çünkü Allah'ın izni ve yardımı olmadan başarılı olmak mümkün değildir. Bir çiftçi, toprağı sürecek, işleyecek, zamanında ve kurallarına uygun olarak tohumu ekecek, sulayacak, gübreleyecek, koruyacak ve harcadığı emeklerin zayi olmayacağına inanacak, sonra da bereketli bir ürün vermesini Allah'tan isteyecektir. İşte Allah'a tevekkül etmek budur.

وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ فَهُوَ حَسْبُهُ *"Allah'a tevekkül edene Allah yeter."* (Talâk, 65/3)

Ecel

Sözlükte vakit, belirlenmiş bir zaman veya bir müddetin sonu gibi anlamlara gelen ecel, terim olarak ise; Allah tarafından her canlı için önceden takdir edilen hayat süresi ve bu sürenin sonu olan ölüm vakti demektir.

Tek tek her canlının dünyada yaşama süresi vardır. Bu süre sona erdi mi o canlı ölür:

إِنَّ اَجَلَ اللهِ إِذَا جَآءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

"Şüphesiz, Allah'ın belirlediği vakit gelince ertelenmez. Keşke bilseydiniz." (Nûh, 71/4) anlamındaki ayet bunun delilidir.

Canlıların dünyada belirli bir yaşama süresi olduğu gibi toplumların da belirli bir yaşama süresi vardır.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ اَجَلٌ فَإِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ

"Her milletin bir eceli vardır. Onların eceli geldi mi, ne bir an geri kalabilir, ne de öne geçebilir." (A'râf, 7/34)

Ayrıca güneş, ay, dünya ve bu kâinatın dahi, Allah tarafından belirlenmiş bir süresi vardır. Bu sürelerin ne kadar olduğunu ve uzayıp uzamayacağını biz bilememekteyiz. Ömrün uzayacağı ile ilgili bazı rivayetler var ise de bunların "ömrün bereketli kılınacağı" şeklinde anlaşılması gerekir. İnsanların bir tek eceli vardır. Bu ecel hiç değişmez.

وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللهُ نَفْسًا إِذَا جَآءَ اَجَلُهَا

"*Allah, eceli geldiğinde hiçbir kimseyi asla ertelemez*" (Münafikûn, 63/11) anlamındaki ayet bu gerçeği ifade etmektedir.

Ecel, kaza ve kader ile doğrudan ilgili olup Allah'ın ilim ve iradesine dayanır. Bu bakımdan, bir kişinin sağlık kurallarına uyup uymayacağı, herhangi bir kaza, ya da bir katilin eylemine maruz kalıp kalmayacağı ilâhî bilgi ve ira-

denin kapsamına dâhildir. Öyle ise insanların ecellerini yalnız Allah bilir. Sağlıklı bir hayat sürmek için gerekli tedbirleri almak ise kulun görevidir.

Rızık

Sözlükte nasip, pay ve şans anlamına gelen rızık; maddî ihtiyaç için gerekli olan ni'met, insanın yararlanabileceği her türlü mal ve varlık diye de tarif edilmiştir. Allah'ın maddî ve manevî yönden insana sayılamayacak kadar nimetler verdiği, bir ayette şöyle açıklanmaktadır:

وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ اللهَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ

"Allah'ın nimetini saymaya kalksanız, onu sayamazsınız. Hakikaten Allah çok bağışlayan, pek esirgeyendir." (Nahl, 16/18)

Bütün canlılara rızkı veren Allah'tır:

وَكَأَيِّنْ مِنْ دَآبَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ

"Nice canlılar vardır ki rızıklarını taşımazlar. Onları da sizi de Allah rızıklandırır..." (Ankebût, 29/60) anlamındaki ayet bunun delilidir.

Allah, dilediğine hesapsız rızık verir, dilediğine de az verir.

إِنَّ اللهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

"Şüphesiz Allah, dilediğine hesapsız derecede rızık verir." (Âl-i İmrân, 3/37)

إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَآءُ وَيَقْدِرُ

"Şüphesiz Rabbin rızkı dilediğine açar (çok verir) ve (dilediğine de) kısar (az verir)." (İsrâ, 17/30)

وَاللهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ

"Allah, rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kılmıştır..." (Nahl, 16/71)

Allah, rızkı kâinatta potansiyel olarak var etmiştir. Yağmur, yeraltı suları, toprak, temiz hava, oksijen, hayvanlar, bitkiler, madenler, sebze ve meyveler insanlar için bir nimet ve rızıktır. Bunları elde etmek için insanın çalışması ve üretmesi gerekir. Ancak sadece çalışmakla da insan servet edinip mal mülk sahibi olamaz. Allah'ın da yardımı, izni ve takdiri olması gerekir. Rızık konusunda kaza ve kaderi böyle anlamak gerekir. Yoksa rızkı veren Allah'tır deyip çalışmamak, İslâmî bir anlayış değildir. Çalışıp çabalamadan aç ve susuz kalan insan bu hâlini kaza ve kader ile izah edemez.

Hidayet

Sözlükte yol gösterme, doğru yola iletme ve gerçeğe ulaştırma anlamına gelen **hidayet;** Allah'ın kitap ve peygamberleri vasıtasıyla insanlara doğru yolu göstermesi ve onları bu yola ulaştırması demektir.

وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ يَهْدِ قَلْبَهُ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

"Kim Allah'a inanırsa, Allah onun kalbini doğruya iletir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir" (Teğâbun, 64/11) buyurmuştur.

İnsanın doğru yolu bulup hidayete ermesi için, kalbini imana açması, iradesini o yönde kullanması gerekir. Allah, kulun iman etme isteğini engellemez ve onun küfre girmesine razı olmaz. İnsanı imana zorlamadığı gibi, küfre de zorlamaz. İman veya inkârı, dalalet veya hidayeti seçmeyi, insanın iradesine bırakmıştır.

Dalâlet

Sözlükte gizleme, kaybolma, sapma, unutma ve doğru yolu bulamama gibi anlamlara gelen **dalâlet**, hidayet kavramının zıddı olup bilerek veya bilmeyerek doğru yoldan sapma demektir. Dalâlet kavramı, birçok ayette yer almaktadır. Bunlardan ikisi şöyledir:

أُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰى

"İşte onlar hidayete karşılık dalâlet satın alanlardır." (Bakara, 2/16)

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّآلِّينَ

"Bize doğru yolu göster, kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yoluna; gazaba uğramışların ve sapmışların yoluna değil." (Fâtiha, 1/6-7)

Dalâlet kelimesi, biri sapma diğeri saptırma olmak üzere iki anlama gelmektedir. Kur'an'da, Allah'a, meleklere, kitaplara, peygamberlere ve ahiret gününe inanmamak,[233] Allah'a şirk koşmak,[234] zulüm[235] gibi davranışlar sapma olarak ifade edilmiştir. Kur'an, saptırma işini, kişinin kendi kendisini saptırması[236] ve Allah'ın kullarını saptırması olmak üzere iki şekilde vasıflandırmıştır.

وَمَا يُضِلُّ بِهٖٓ اِلَّا الْفَاسِقِينَ *"...(Verdiği misallerle) Allah ancak fasıkları saptırır..."* (Bakara, 2/26)

فَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ اَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَاَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَآءِ

"Allah, kimi hidayete erdirmek isterse onun göğsünü İslâm'a açar ve her kimi de saptırmayı dilerse onun da göğsünü göğe çıkıyormuşçasına daraltır, sıkar..." (En'âm, 6/125)

---

[233] Nisâ, 4/136.
[234] Nisâ, 4/116.
[235] Lokman, 31/11.
[236] Bakara, 2/108.

Allah'ın insanları saptırması, insanların fiillerini onların iradeleri doğrultusunda yaratması olarak anlaşılmalıdır. Dolayısıyla insanların dalâletinde Allah'ın herhangi bir zorlama ve baskısı yoktur. Çünkü Allah, olmuş ve olacak her şeyi bilir. Hidayet ve dalâletten her biri kulların seçimiyle takdir edilip kazanılmış, ilâhî kazâ ve kaderle de yaratılmıştır.

Sonuç

Kader; içinde yaşadığımız bu âlem henüz yokken, zaman ve mekândan münezzeh olan Yüce Allah'ın, ezelden ebede yaratmasını irade buyurduğu her şeyi yoktan var etmesi, düzene koyması, bu düzeni koruması; yaratılan her şeyin zamanını, yerini ve ölçülerini belirlemesi, biçimlendirmesi, tertip ve takdir etmesi anlamında ilahî bir kanundur. O'nun ilmi, her şeyi kuşatır. Zamanı, mekânı ve her şeyi, hem de istediği anda yaratma gücüne sahiptir. Kudretine engel hiçbir şey yoktur.

Kader, bilemediğimiz ve sayamadığımız her şeyi içine alan sırlarla dolu ilahî tecellilerin bir unvanıdır. Allah'a ait olan bu sırlarla dolu tecellileri, zaman ve mekânla sınırlı bilgi ve akıllarımızla anlayıp kavramamız, çözümlememiz, elbette mümkün değildir. Çünkü biz, her şeyimizle "**kader**"in içindeyiz. Bütün âlemleri kuşatan, gözümüzün önünde, hatta kendi vücudumuzda işleyen kader'in sırrını, Allah'a havale etmek gerekir. Biz, Kader'in Allah'a ait bir sır olan tarafıyla değil, sadece kendi fiillerimizle ilgili olanına bakmalı ve onların hayır veya şer mi olduğunu anlamaya çalışmalıyız.

Hayatı ve ölümü yaratan, bilmediklerimizi bilen, görmediklerimizi gören, bütün sesleri ve duaları işitip kabul eden O'dur.

O'nun kudretine hiçbir şey ağır gelmez. O, yapamadıklarımızı yapar. Her canlıya en elverişli organları ve rızkı verir.

Canlıların varlıklarını sürdürmeleri için gereken ihtiyaçlarını düzenli bir biçimde karşılayan, bu dünyayı "kıyamet" denilen bir ölümle sona erdirecek olan, insanları hesap için mahşerde toplayacak olan, sonra onları iman veya inkâr durumlarına göre cennet veya cehenneme koyacak olan O'dur.

8

SALİH AMEL VE İMAN*

"**Amel**", iradeye dayalı iş, davranış ve eylem,[237] "**salih amel**" ise; niyete ve iradeye bağlı olarak yapılan bilinçli fiil ve hayırlı iş demektir.[238] Yapıldığı zaman sevap kazanılan, Allah ve Peygamberin emir ve yasaklarına uygun her amel salih ameldir. Bir amelin salih amel olabilmesi için;

a) Salih ameli yapan kişinin müslüman olması,
b) Salih ameli imanın gereği olarak yapması,
c) Kur'an'a ve Sünnete uygun olması,
d) Tam bir ihlâs ve iyi bir niyetle yapılması gerekir.[239]

Yüce Allah, mü'minlerin salih ameller işlemesini emretmektedir:

وَاعْمَلُوا صَالِحًا *"Salih ameller işleyin."* (Sebe', 34/11)

Hangi amellerin "salih amel" olduğu hususunda Kur'an'a baktığımızda, Allah rızasına uygun olan her türlü söz, fiil, ibadet ve iyiliklerin "salih amel" olduğunu görmekteyiz. Namaz, oruç, zekât ve Hacc gibi temel ibadetlerin yapılması "salih amel" olduğu gibi iyiliği emretmek, kötülükten men etmek, sosyal yardımlaşma gibi Kur'an ve Sünnet'e uygun olan her türlü iş ve davranış salih ameldir.

İman ve Salih Amel İlişkisi

Sözlükte tasdik etmek anlamına gelen "**iman**", Allah'ın varlığını ve birliğini, Hz. Muhammed'in peygamberliğine ve Kur'an'ın hak kitap olduğuna ve Kur'an'da ve mütevatir sünnette haber verilen hususların doğru olduğuna kesin olarak inanmak, bunları tasdik etmektir.

Bununla, iman kalbin amelidir. Çünkü imanın yeri kalptir. İmanın kalbe ait bir salih amel olduğu, Nuh (a.s.)'ın oğlunun Allah'ı inkâr ve isyan etmesini "salih olmayan bir amel" işlediği Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilmiştir:

قَالَ يَانُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ

---

* Bu bölüm, Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı **Abdurrahman AKBAŞ** tarafından hazırlanmıştır.

237 Razi, Fahruddîn, *et-Tefsiru'l-Kebir*, XIV,34. Tahran, tarihsiz. Ayrıca bk. Dumlu Ömer, *Kur'an'da Salah Meselesi*, s. 44 vd. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992.

238 Geniş bilgi için bk. Kamuran İsmail, "Kur'an'da Salih Amel Kavramı, Salih ve Muslih İnsanların Özellikleri"

Ayrıca Kur'an'da salih amel, iman anlamında, kufur kelimesinin zıddı olarak kullanılmaktadır:

وَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِأَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ

"Her kim inkâr ederse, inkârı kendi aleyhinedir. Ve kim de salih amel işlerse, kendileri için rahat bir yer hazırlamış olurlar." (Rûm, 30/44)

Öte yandan Kehf sûresinin 110. ayetinde Allah'a şirk koşmadan iman etmek, salih bir amel olarak ifade edilmektedir.

Bu itibarla; Kur'an'da iman ile salih ameller arasında o kadar kuvvetli bir bağ kurulmuştur ki, imanın zikredildiği yerde peşinden hemen salih amel gelmektedir. Gölgenin simayı takip ettiği gibi salih amel de Kur'an'da imanı takip etmiş, âdeta salih amel kalpteki imanın dışa yansıması olmuştur.

İman-amel ilişkisi konusunda itikadî mezhepler farklı kanaatlere sahip olmuşlardır. Ehl-i sünnet bilginlerine göre amel, imandan bir cüz sayılmamıştır. Ancak iman soyut bir inançtan ibaret de kabul edilmemiştir. Ehl-i sünnet bilginlerine göre amel, imanın aslı için şart değilse de kemali için bir şart olarak görülmüş, amelsiz imanın zayıflayacağı belki de yok olabileceği ifade edilmiş ve imanın salih amellerle beslenmesinin gereği vurgulanmıştır.[240]

Ehl-i sünnet âlimlerince, iman esaslarını kalpten benimsemiş fakat tembellik, gaflet gibi çeşitli sebeplerle Yüce Allah'ın buyruklarını yerine getirmeyen veya yasaklarını istemeyerek çiğneyen kimse, işlediği günahı helâl saymadığı müddetçe mü'min sayılmış ve İslâm dairesinin dışında görülmemiştir.

Haricî ve Mutezile mezhepleri, ameli imandan cüz saymışlar ve ameli olmayan kimsenin mü'min olmayacağını ileri sürmüşlerdir. Ancak bu görüş isabetli değildir. Kur'an-ı Kerîm'de;

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ *"İman edenler ve salih amel işleyenler..."* diye başlayan pek çok ayetin yanı sıra[241] Tahrim sûresi 8. ayette açıkça görüleceği üzere Yüce Allah;

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللهِ تَوْبَةً نَصُوحًا *"Ey Mü'minler, Allah'a nasuh tevbesi ile tevbe edin"* buyurarak günahkâr mü'minlere "iman edenler" diye hitap etmektedir. Bu da amelin imandan bir cüz olmadığını ifade etmektedir.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de iman edenler ile salih amel işleyenler ayrı ayrı zikredilmektedir. Eğer iman ile amel aynı şey veya amel imanın bir parçası olsaydı, iman ile amelin, ayrı ayrı zikredilmesine gerek olmazdı.[242]

---

[240] bk. Karagöz İsmail, agm., s.66.
[241] Bakara, 2/277; Yûnus, 10/9; Hûd, 11/23.
[242] Gölcük Şerafettin, Toprak Süleyman, *Kelâm*, s.131, Konya, 2001.

Amelin Kabulü İçin İman Gereklidir

Bir amelin salih olabilmesi için ameli işleyen kimsenin mü'min olması, şirk ve gösterişten uzak durması, ameli iyi bir niyet ve ihlâsla yapması ve amelin İslâm'ın prensipleriyle çatışmaması gerekir. İnanmayan bir insanın yaptığı güzel, faydalı işler "salih amel" kapsamında değerlendirilemez. Çünkü amelin sıhhati için iman gereklidir. Nitekim Yüce Kitabımız Kur'an'da bu husus şöyle ifade edilmektedir:

وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ *"Kim iman (esaslarını)inkâr ederse, o kimsenin ameli boşa gider."* (Mâide, 5/5)

Ayrıca Kur'an'da Yüce Allah, inkâr edenlerin amellerini fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle ve seraba benzetmektedir:

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لاَ يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ ذَلِكَ هُوَ الضَّلاَلُ الْبَعِيدُ

"Rab'lerini inkâr edenlerin durumu şudur: Onların işleri, fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer. (Dünyada) kazandıkları hiçbir şeyin (ahirette) yararını görmezler. İşte bu derin sapıklıktır." (İbrahîm, 14/18)

Salih Amel İmanı Besler

Yüce Allah, insanı boş yere yaratmadığı gibi başıboş da bırakmamıştır. Onu birtakım ibadetlerle yükümlü kılmıştır. Hayatı ve ölümü bir sınav olarak yaratmıştır. İnsanın bu sınavda başarılı olabilmesi, iman ile birlikte salih amel-ler işlemesine bağlıdır.

İmanın korunması ve kalpte kökleşmesi için amel gereklidir. Çünkü düşünce alanından eylem ve hareket alanına çıkamamış olan iman, meyvesiz bir ağaca benzer. Kalpte mevcut olan iman ışığının hiç sönmeden parlaması, giderek gücünü artırması salih amellerle mümkün olur.

Salih ameller, samimi imanın bir göstergesidir. Salih ameller, imanımızın güçlenmesini ve ahlâken olgunlaşmamızı sağlar. İbadetler ile beslenen iman ağacının meyvesi güzel ahlâktır. İbadete devam eden kimsenin kalbinde iman nuru parlar, Allah korkusu ve sorumluluk duygusu gelişir.

İbadetlerin hakikî yararı, var olan imanı koruması ve geliştirmesidir. Birtakım kimselerin "önemli olan kalp temizliğidir, ibadetler önemli değildir" demeleri, İslâmî bir yaklaşım değildir. Mü'min böyle bir düşünceye sahip olamaz.

Allah'a gönülden iman eden ve O'nu seven her mü'min, O'nun tüm emirlerini zevkle ve kayıtsız şartsız yerine getirir. Salih amelleri işlemek, kişinin kalbindeki Allah sevgisinin büyüklüğüne bağlıdır. Çünkü bir insan Allah'ı ne

Salih amellerin yarar insanlar arası ilişkilerde kendini gösterir. Dolayısıyla, bir insan salih amel işlemekle, gerçekte ancak kendisine yarar sağlamı olur. Yüce Allah;

وَمَنْ جَاهَدَ فَإِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ إِنَّ اللهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ

"Kim cehd ederse (çaba gösterirse), yalnızca kendi nefsi için cehd etmi olur. Şüphesiz Allah, âlemlerden müstağnidir." (Ankebût, 29/6) buyurmaktadır.

İman edip salih amel işleyen, hakkı ve sabrı insanlara tavsiye eden insan Ahirette hüsrana uğramaktan kurtulur:

وَالْعَصْرِ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ

"Andolsun zamana ki, insan gerçekten ziyan içindedir. Ancak, iman edip de sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka (Onlar ziyanda değillerdir)." (Asr, 103/1-3) anlamındaki ayetler bu gerçeği ifade etmektedir.

Yüce Allah, imanın, sırf dille söylenen bir söz olmadığını, imanın birtakım yükümlülükleri olduğunu ve kötülükleri yapanların yaptıklarının yanlarına kâr kalmayacağını, iman eden ve beraberinde salih amel işleyenlerin ise günahlarının affedileceğini şöyle ifade etmektedir:

أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لاَ يُفْتَنُونَ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ أَنْ يَسْبِقُونَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ مَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ اللهِ فَإِنَّ أَجَلَ اللهِ لَآتٍ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ وَمَنْ جَاهَدَ فَإِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ إِنَّ اللهَ لَغَنِيٌّ عَنْ الْعَالَمِينَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَحْسَنَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ

"İnsanlar, imtihandan geçirilmeden, sadece "iman ettik" demeleriyle bırakılıvereceklerini mi sandılar? Andolsun ki, biz onlardan öncekileri de imtihandan geçirmişizdir. Elbette Allah, doğruları ortaya çıkaracak, yalancıları da mutlaka ortaya koyacaktır. Yoksa kötülükleri yapanlar bizden kaçabileceklerini mi sandılar? Ne kadar kötü (ve yanlış) hüküm veriyorlar! Her kim Allah'a kavuşmayı umuyorsa bilsin ki, Allah'ın tayin ettiği o vakit elbette gelecektir. O her şeyi işiten ve bilendir. Cihad eden ancak kendisi için cihad etmiş olur. Şüphesiz Allah, âlemlerden müstağnidir. İman edip iyi işler yapanların kötülüklerini elbette örteriz ve onlara, yaptıklarının daha güzeli ile karşılık veririz." (Ankebût, 29/1-7)

Ayrıca Yüce Allah, cennette yüksek derecelere nail olmayı imanla beraber salih amele bağlamış ve şöyle buyurmuştur:

وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَى

"Kim de O'na salih ameller işlemiş bir mü'min olarak gelirse, işte onlar için yüksek dereceler vardır." (Tâ-hâ, 20/75)

Yine aynı şekilde;

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

"İnanan ve salih amelleri işleyenleri, altlarından nehirler akan cennetlerle müjdele..." (Bakara, 20/25) buyurarak müjde yalnızca imana değil, aynı zamanda salih amele de bağlanmıştır.

Ayrıca Cennetin nimet ve güzellikleri, imanla birlikte salih amelleri işleyenlerin önüne serilecektir.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا

"İnanan ve salih amelleri işleyenleri altlarından ırmaklar akan içlerinde ebedî kalacakları cennetlere koyacağız. Orada onlar için tertemiz eşler vardır ve onları tatlı (koyu) bir gölgeye koyarız." (Nisâ, 4/57)

Bir başka ayette Yüce Allah, dünya nimetleri içerisinde insanın en çok değer verdiği iki nimete dikkat çekmekte ve bu nimetlerin hayatın süsü, zîneti olduğunu ve bu iki nimetin de dünya ile birlikte sonuçta yok olacağını ve ahirete gidecek olanın yalnızca imanla birlikte salih amel olacağını şöyle buyurmaktadır:

اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا

"Mal ve oğullar, dünya hayatının süsüdür. Bakî kalacak olan iyi ameller ise, Rabbinin katında, sevabca da hayırlıdır, ümid yönünden de daha hayırlıdır." (Kehf, 18/46)

Ayrıca salih amel işlemeden ahirete gidenler çok büyük pişmanlık duyacaklar ve dünyaya dönüp salih amel işlemek için Yüce Allah'a yalvaracaklardır. Bu durum Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir:

وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ

"Onlar cehennemde, 'Ey Rabbimiz! Bizi buradan çıkar ki dünyada iken işlemekte olduğumuzdan başka ameller, salih ameller işleyelim' diye bağrışırlar. (Onlara şöyle denilir:) *Sizi, düşünüp öğüt alacak kimsenin düşünüp öğüt alabileceği kadar yaşatmadık mı? Size uyarıcı da gelmişti. Öyle ise tadın azabı. Çünkü zalimler için hiçbir yardımcı yoktur."* (Fâtır, 35/37)

tını sürdürmüş ve bu hususta büyük bir başarı elde etmiştir. Hz. Peygamberin davetinin başarıya ulaşmasının en büyük nedeni, bizzat kendisinin, davet ettiği dine samimiyetle bağlanması ve İslâm'ın imanî ve ahlâkî prensiplerini kendi hayatında yaşamasıdır. Gerçekten O, İslâm'ın insanlara yüklediği yükümlülüklerden kendisini hariç tutmamış, farzları önce kendisi uygulamış, yasaklara önce kendi uymuş ve salih amelleri pratik olarak ümmetine bizzat göstererek örnek olmuştur. Sevgili Peygamberimiz ferdî, ailevî, idarî ve ekonomik faaliyetlerinde daima Allah rızasını ön plânda tutarak hayatının bütününü ibadet olarak geçirmiştir. Onun mabet içi ve dışı bütün hayatı salih amellerle bezenmiştir.

Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.), birçok hadislerinde imanın salih ameller işlemeyi gerektirdiğine dikkat çekmiş ve imanın durağan, kalpte yerleşip kalan bir inanç olmadığını birçok sözlerinde vurgulamıştır. Şu hadis bu hususu açıkça ifade etmektedir:

سُئِلَ أَيُّ الْعَمَلِ أَفْضَلُ *"Amellerin en üstünü hangisidir?"* diye soruldu. Hz. Peygamber, إِيمَانٌ بِاللهِ وَرَسُولِهِ *"Allah ve Resûlüne iman etmektir"* buyurdu.

قِيلَ ثُمَّ مَاذَا "*Sonra nedir?* denildi.

اَلْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ "*Allah yolunda cihad etmektir*" cevabını verdi.

قِيلَ ثُمَّ مَاذَ *Sonra hangisidir?* diye soruldu.

قَالَ حَجٌّ مَبْرُورٌ *"Mebrûr olan hacc'dır" buyurdu."* [243]

Bir başka hadisinde Sevgili Peygamberimiz, iman ile amelin birbiriyle olan bağlantısını şöyle ifade etmektedir:

ثَلاَثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَلاَوَةَ الْإِيمَانِ أَنْ يَكُونَ اللهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا وَأَنْ يُحِبَّ الْمَرْءَ لاَ يُحِبُّهُ إِلاَّ لِلهِ وَأَنْ يَكْرَهَ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقْذَفَ فِي النَّارِ

"Üç haslet vardır; bunlar kimde bulunursa o, imanın tadını tadar: Allah ve Resulünü, Allah ve Resûlü'nden başka her şeyden fazla sevmek, sevdiğini Allah için sevmek, Allah kendisini küfürden kurtardıktan sonra, tekrar küfre dönmeyi ateşe atılmak gibi çirkin ve tehlikeli görmek, asla istememek."[244]

Peygamberimiz (s.a.s.), iman ve hayat ilişkisine de dikkatlerimizi çekmektedir:

---

[243] Buhârî, İman, 18, No: 26, I,12 .
[244] Buhârî, İman, 9, No: 16, I, 9-10.

اَلْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ أَوْ بِضْعٌ وَسِتُّونَ شُعْبَةً فَأَفْضَلُهَا قَوْلُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ

"İman, yetmiş (veya altmış) küsur şu'be (haslet)dir. En yükseği, 'Allah'tan başka ilâh yoktur' demek; en aşağısı ise, yoldan, eziyet veren şeyleri gidermektir. Utanmak da imanın bir şubesi(birimi)dir."[245]

Peygamber Efendimiz, bu hadis-i şerifinde; kalpteki tevhid inancının sözlü ifadesi demek olan *"Allah'tan başka ilâh yoktur"* ikrarının, iman tezahürlerinin en yükseği ve en üstünü olduğunu, yine imanın, yerine getirilmesi en kolay, belki bir anlamda faydası en az olan tezâhürünün de yoldan, eziyet veren şeyleri gidermek olduğunu beyân etmektedir.

Görüleceği üzere tamamen manevî ve kalbî bir kabûlün ifadesi; öteki, yoldan Meselâ bir taşı kenara atmak gibi tamamen maddî ve fevkalâde kolay bir hareket... Ancak her ikisi de aynı iman gövdesinin dalları... Hatta utanma duygusunun bile imanın bir şubesi olduğunu hadisten öğrenmekteyiz. O hâlde bütün bunların ve iman ile ilgili diğer hadis-i şeriflerin topluca ortaya koyduğu gerçek iman ile şu ya da bu şekilde ilgisi bulunmayan hiçbir davranış yoktur.

Bununla birlikte sevgili Peygamberimiz, salih amellerin bizimle birlikte ölüm ötesine de gideceğini, kabirden içeri yalnız iman ile birlikte salih amellerimizin gireceğini şöyle vurgulamaktadır:

يَتْبَعُ الْمَيِّتَ ثَلَاثَةٌ، فَيَرْجِعُ اثْنَانِ وَيَبْقَى مَعَهُ وَاحِدٌ، يَتْبَعُهُ أَهْلُهُ وَمَالُهُ وَعَمَلُهُ، فَيَرْجِعُ أَهْلُهُ وَمَالُهُ وَيَبْقَى عَمَلُهُ

"Ölüyü kabre kadar üç şey takip eder; ikisi geri döner ve biri onunla daima beraber olur. Ailesi, malı ve ameli onu kabre kadar takip eder, ailesi ve malı geri döner, geriye yalnızca onunla birlikte ameli kalır."[246]

Yine bir başka hadisinde Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.), yaptığımız bir kısım salih amellerin sevaplarının ölümden sonra da devam edeceğini şöyle ifade etmektedir:

إِنَّ مِمَّا يَلْحَقُ الْمُؤْمِنَ مِنْ عَمَلِهِ وَحَسَنَاتِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ عِلْمًا عَلَّمَهُ وَنَشَرَهُ وَوَلَدًا صَالِحًا تَرَكَهُ وَمُصْحَفًا وَرَّثَهُ أَوْ مَسْجِدًا بَنَاهُ أَوْ بَيْتًا لِابْنِ السَّبِيلِ بَنَاهُ أَوْ نَهْرًا أَجْرَاهُ أَوْ صَدَقَةً أَخْرَجَهَا مِنْ مَالِهِ فِي صِحَّتِهِ وَحَيَاتِهِ يَلْحَقُهُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ

"Mü'min kişiye, hayatta iken yaptığı amel ve iyiliklerden, öldükten sonra ulaşanlar, öğretip neşrettiği bir ilim, geride bıraktığı salih bir evlad, miras bıraktığı bir mushaf (kitap), inşa ettiği bir mescid, yolcular için yaptırdığı bir

rinin başında, imanlarının gereğini derhal yerine getirmeleri gelmektedir. Onl kendi haklarından feragat ederek diğer mü'min kardeşlerini kendilerinden dah üstün tutmuşlardır. Bunun altında kamil bir iman vardır. Nitekim aç, uykusu ve yorgun kısacası fiziksel açıdan en zor durumda olduklarında bile hiçbir zo lanma hissetmeden ellerindeki imkânı diğer mü'min kardeşlerine aktarıp kend ihtiyaçlarını ikinci plâna ittikleri Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir:

وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

"Kendilerinden önce o yurdu (Medine'yi) hazırlayıp imanı (gönüllerine yerleştirenler ise, hicret edenleri severler ve onlara verilen şeylerden dolayı d içlerinde bir ihtiyaç (arzusu) duymazlar. Kendilerinde bir açıklık (ihtiyaç) olsa bile (kardeşlerini) öz nefislerine tercih ederler. Kim nefsinin 'cimri ve benci tutkularından' korunmuşsa, işte onlar, felah (kurtuluş) bulanlardır." (Haşr, 59/9)

Salih Amel - Niyet İlişkisi

Bir ameli salih kılan şey, yalnızca onun sonucu değildir, onun arkasındak "niyet"tir. Bu nedenle, bir amelin salih olması, imana bitişik olup şirk ve riya dan uzak, iyi bir niyet ve ihlâsla yapılması, amelin İslâm'a uygun olması, sır Allah rızası gözetilerek yapılmış olması gerekir.[248]

İbadet, sadece namaz ve Allah'ı zikretmekten ibaret değildir. Rabbin rıza sını talep ederek yapılan her sâlih amel bir ibadettir. Dolayısıyla bir mü'min Allah'ın bütün emir ve yasaklarına uymakla ibadet etmiş olur. Hatta yeme içme ve yürüme gibi mubah olan ameller, bedenen sağlıklı olup Allah'a ibadet amacıyla yapıldığı zaman ibadet olur. Bu temele dayanarak İslâm âlimleri, "iyi niyet, âdetleri ibadete çevirir" demişlerdir. Eğer salih amel tanımına uygun olan işler, Allah rızasından uzaklaşırsa, o zaman salih amel olma özelliklerini yitirirler. Allah'ın rızasına uygun olmayan her türlü inanç, söz, fiil ve davranış lara da *amel-i gayrı salih* denir.

Bu itibarla, salih amelleri işlerken niyetlerin düzgün olması gerekir. İba detler, yalnız Allah'a yapılır, Allah'tan başkasına ibadet yapılmayacağı gibi, Allah rızası dışında başka bir amaçla da ibadet yapılmaz. Allah'a yapılan iba dete, başkasını ortak etmek, ibadetle dünyevî bir çıkar sağlamak veya toplum nezdinde itibar kazanmak gibi; ibadetin ruhuna aykırıdır. Bu niyet ve amaçlar la ibadet etmek, günahtır. Nitekim bu şekilde yapılan ibadetleri Yüce Allah

[247] İbn Mâce, Mukaddime, 20, I, 22.
[248] bk. Karagöz İsmail, agm., s. 64-65.

kabul etmeyeceği gibi değer de vermeyecektir. Allah'ın bir kulundan razı olması, o kul için dünya ve ahirette en büyük bahtiyarlık ve en büyük nimettir. Bunun için Yüce Allah'ın rızasını aramak ve Allah'ın rızasını kazanacak söz, fiil ve davranışlar sergilemeye çalışmak hepimizin görevi ve amacı olmalıdır (Fetih, 48/29)

Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, yaptıkları salih amellerde Yüce Allah'ın rızasına uyan mü'minlerle, kâfirlerin Allah katında eşit olmadıkları şöyle buyurulmaktadır:

أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللهِ كَمَنْ بَآءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللهِ وَمَأْوٰيهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ

"Hiç Allah'ın rızasına uyan (mü'min) kimse, Allah'ın gazabına uğrayan ve yeri cehennem olan (kâfir) kimse gibi olur mu?" (Âl-i İmrân, 3/162)

Sonuç

İmanın gereği olarak yapılan, Kur'an ve Sünnete, Allah ve Peygamberin rızasına uygun olan ve bilinçli olarak yapılan her amel salih ameldir. İslâm'ın bütün emirlerine uymak ve bütün yasaklarından kaçınmak salih amel kapsamına girer. İman edip salih ameller işleyen kimseye "**sâlih**" denir. Salihler cennette birlikte olacaklardır.

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصَّالِحِينَ *"İman eden ve salih ameller işleyen kimseleri elbette salihler arasına dâhil edeceğiz."* (Ankebût, 29/9)

Bir insanın salih insan olabilmesi için Allah ve peygambere itaat etmesi gerekir.[249]

Salih ameller; kalbimizdeki iman ve iyi bir niyetle yapılırsa Yüce Rabbimizin katına ulaşır ve bizim ömrümüzün nihaî hedefi olan hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, akla hayale gelmeyecek güzellikteki cennete girmemize ve oradaki derecelerimizin yükselmesine vesile olur. Gün gelecek ruhumuz kabzedilecek, bizlere emanet olarak bahşedilen ömür nimeti sona erecek, her nefis ölümü tadacak ve toprağın kara bağrına girecektir. Bedenlerimiz çürüyecektir, ancak imanımız ve salih amellerimiz ebediyyen baki kalacaktır. Salih amel işlemek için Yüce Allah'tan yardım unutulmamalıdır. Ahiret yolculuğumuzun geçer akçesi manevî azığımız olacak olan iman ve salih amellerimizdir. Kur'an-ı Kerîm'de Süleyman (a.s.)'ın salih amel işlemede Yüce Allah'tan yardım istemesi bize örnek olarak sunulmaktadır. Bizler de bu duayı her zaman yapmaya gayret edelim:

"Rabb'im! Bana ve ana-babama lütfettiğin nimete şükretmemi ve senin razı olduğun salih ameller işlememi bana nasip eyle ve beni rahmetinle salih kullarının arasına dâhil et." (Neml, 27/19)

9

TASDİK VE İNKÂR BAKIMINDAN İNSANLAR*

Yüce Allah, insanı şekil, karakter, sorumluluk, üstünlük ve kabiliyet bakımından diğer varlıklardan farklı biçimde yaratmış ve yeryüzünün halifesi yapmıştır.[250] Göklerin, dağların ve yerin, üzerlerine almaktan kaçındıkları emanet (dinî görevler) onun sorumluluğuna verilmiştir.[251] Yüklendiği bu emaneti yerine getirmesi için irade ve akıl gibi değerlerle mücehhez kılınmış, peygamber ve kitaplarla ona yol göstermiştir. Yüce Allah, insanın üstünlüğünü Kur'an'da şöyle bildirmektedir:

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا

"Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık. Ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık." (İsrâ, 17/70)

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ

"Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık." (Tîn, 95/4)

İnsanın bu üstünlüğü yanında bir de topraktan yaratılan beşerî yönü vardır. Bu iki yönlülük, onun itikadî ve ahlâkî bakımdan çift kutuplu bir varlık olmasına neden olmuştur. Böylece Allah insana, fücurunu ve takvasını ilham etmiş yani ona iyilik ve kötülüğün kaynakları olan kabiliyetleri birlikte vermiştir. Dolayısıyla nefsini iman, ibadet ve ahlâk ile yücelten kurtuluşa ermiş, onu inkâr ve isyan ile alçaltan ziyana uğramış olur.[252] Pek çok maddî ve manevî nimetlere lâyık görülen insanın; vefa, sorumluluk ve şükür bakımından diğer canlılardan farklı olması nedeniyle karar, irade ve tercihini hayırdan ve iyilikten yana kullanması akl-ı selime daha uygun olur.

إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا

"Şüphesiz biz ona (doğru) yolu gösterdik. Artık ister şükreder (mü'min olur) ister nankörlük eder (kâfir olur.)" (İnsan, 76/3)

Görüldüğü gibi insana sağlam duyu organlarının verilmesi, düşünce yeteneğine sahip kılınması, Peygamber gönderilmesi, iyi ve kötünün açıklanması

---

* Bu bölüm, Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı **Doç. Dr. Fikret KARAMAN** tarafından hazırlanmıştır.

250 Bakara, 2/30.

na rağmen onların bir kısmı iman etmiş, bir kısmı inkâra yönelmiş veya A
lah'a ortak koşmuş, bir kısmı da iman ile küfür arasında bocalayıp durmuştu
Kur'an'da insanlar, inanç bakımından mü'min, kâfir, münafık ve müşrik ol
rak dört ayrı grup olarak değerlendirilmiştir. Bazı sûre ve ayetlerde; *"Ey ima
edenler!"* veya *"Ey kâfirler!"* şeklinde hitap edilerek onların inançlarına işar
edilmiştir. İnkâr, şirk, küfür veya nifakı seçen insanın kendisidir. Çünkü insa
lar din konusunda zorlanmamış, iman edip etmemeleri kendi iradelerine bıra
kılmıştır. Yüce Allah;

وَقُلِ الْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ فَمَن شَآءَ فَلْيُؤْمِن وَمَن شَآءَ فَلْيَكْفُرْ

*"(Ey Peygamberim!) De ki: Hak Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsi
dileyen inkâr etsin..."* (Kehf, 18/29) buyurmuştur. Bu özgürlük sonucu insanları
kimi mü'min, kimi de kâfir olmuştur:

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنكُمْ كَافِرٌ وَمِنكُم مُّؤْمِنٌ

"O, sizi yaratandır. Böyle iken kiminiz kâfir, kiminiz mü'mindir..." (Teğâbu
64/2)

Şimdi mü'min, kâfir, münafık ve müşrik kelimelerini ve bu kimseleri
özelliklerini açıklamaya çalışalım.

İman ve Mü'min

"İman"; sözlükte birini, söylediği sözde tasdik etmek, kabul etmek, içte
benimsemek, birine güven vermek ve şüpheye düşmeden kalpten tasdik etme
anlamlarına gelir.[254] Din ıstılahında ise iman; Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Al
lah'tan getirdiği Dinî hükümleri, kesin olarak kalp ile tasdik etmek, onun habe
verdiği şeyleri tereddütsüz kabul etmek, bunların gerçek ve doğru olduğun
inanmak demektir.[255] Bu kimseye mü'min denir. Mü'min Allah'tan indirilen
iman eder. Yüce Allah, nelere iman edilmesi gerektiğini şu ayette özet olarak
bildirmektedir:

آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

"Peygamber, Rabb'inden kendisine indirilene iman etti, mü'minler d
(iman ettiler). *Her biri; Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerin*
iman ettiler ve şöyle dediler: O'nun Peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden

---

[253] Mülk, 67/1–2.
[254] İbn Manzur, I, 111.
[255] Buhârî, İman, 2, I, 8.

ayırt etmeyiz. Şöyle de dediler: İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır." (Bakara, 2/285)

Görüldüğü gibi mü'min, ayırım yapmadan Allah'tan gelen her şeye iman eder. Önceki peygamberlerin getirdiklerini de kabul ve tasdik eder. Çünkü *"tevhit inancı"* gelip geçmiş bütün peygamberlerin tebliğinde ortak paydadır.

İman Disiplin, Güven ve Moral kaynağıdır

Mü'min, inanç değerlerinden aldığı manevî güç ile hem kendini daha güvenli hisseder, hem de çevresine moral ve cesaret verir. Zira iman; sadece kuru bir sözden ibaret değildir. Tersine o ruhu derinden etkileyen bir disiplin ve yaşama biçimidir. Nitekim Yüce Allah, iman edenlerin korku ve sıkıntıdan emin olacaklarını müjdelemiştir:

وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّن بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَن كَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

"Allah, içinizden, iman edip de sâlih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi onları da yeryüzünde mutlaka egemen kılacağına, onlar için hoşnut ve razı olduğu dinlerini iyice yerleştireceğine, yaşadıkları korkularının ardından kendilerini mutlaka emniyete kavuşturacağına dair vaadde bulunmuştur..." (Nûr, 24 / 55; bk. Âl-i İmrân, 3/13, 139)

Mü'minlerin Özellikleri

Kur'an ve hadislerde mü'minin inanç, ibadet ve davranış biçimleri açıklanmaktadır. Bu durumda o öncelik sırasına göre; Allah'a, kendi şahsına, ailesine ve çevresine karşı sorumludur. Nitekim şu ayet mü'minin görevlerini ve niteliklerini özet olarak bildirmektedir:

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ فَمَنِ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ

"Mü'minler gerçekten kurtuluşa ermişlerdir. Onlar ki, namazlarında derin saygı içindedirler. Onlar ki, faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirirler. Onlar ki, zekâtı öderler. Onlar ki, ırzlarını korurlar. Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır. Onlar kınanmazlar. Kim bunun ötesine geçmek isterse, işte onlar haddi aşanlardır. Yine onlar ki emanetlerine ve verdikleri sözlere riayet ederler." (Mü'minûn, 23 / 1–8)

esasından biridir. Akıl baliğ olan her mü'minin günde beş vakit namaz kılma Allah'ın kesin emridir. Namaz kılan Allah ve Peygambere itaat etmiş ve büyü sevap kazanmış olur, kılmayan Allah'a isyan etmiş ve büyük günah işlem olur.

2. Mü'min, boş ve faydasız işlerden uzak durur, yalan söylemez, gıyb ve dedikodu yapmaz, kırıcı ve haksız tartışmalara girmez.

Peygamberimiz (s.a.s.);

لَيْسَ الْمُؤْمِنُ بِالطَّعَّانِ وَلاَ اللَّعَّانِ وَلاَ الْفَاحِشِ وَلاَ الْبَذِيءِ

"Mü'min ne kınayıcı, ne lanet edici, ne kaba ve çirkin davranışta bulunar ne de kötü söz söyleyendir"[256] buyurmuştur.

3. Mü'min, malının zekâtını verir. Zekât, İslâm'ın beş temel esasında biridir. Dînen zengin sayılan mü'minler her yıl mallarının zekâtlarını verme zorundadırlar. Zekât sosyal bir yardımlaşmadır. Fert ve toplumun birçok prob lemi bu tür yardımlaşmalarla çözüme kavuşturulabilir. Zekâtlarını veren v mallarını Allah yolunda infak eden mü'minlere Allah katında büyük mükafa vardır.[257]

4. Mü'min, ırz ve namusunu korur, evlilik dışı ilişkilerden sakınır, asl harama meyletmez, kimsenin ırzına ve namusuna zarar vermez.

5. Mü'min, emanetlere ve verdiği sözlere riayet eder. Hayatımız, sağlı ğımız, eşimiz, çocuklarımız, işimiz, namazımız, imanımız, orucumuz ve diğe dinî görevlerimiz bize birer emanettir. Bu emanetleri korumak mü'minleri temel görevidir. Mü'min, Allah'a ve insanlara verdiği sözleri tutar, yaptığ sözleşmelere aykırı hareket etmez, ahde vefa gösterir. (Mü'minlerin özellikleri ile ilgil olarak bk. Enfâl, 8/2–3; Tevbe, 9/71, 112; Hucûrat, 49/10–12, 15; Meâric, 70/19–35)

Mü'minin, Allah'a, Peygambere, dinine, kendisine, ailesine, milletine v bütün insanlara karşı görevleri vardır. Mü'min İslâmî bilinç ve sorumluluk duygusu içinde olmak, Kur'an ahlâkına uygun davranmak, kısaca Kur'an v Sünnet'te yer alan emir ve yasaklara, helâl ve haramlara, öğüt ve tavsiyelere uymakla yükümlüdür. Özellikle mü'minler, birbirleriyle ilişkilerinde dost v kardeş olmak durumundadırlar. Çünkü Yüce Allah,

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

"Mü'minler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin" (Hucurât, 49/10) buyurarak mü'minlerin birbirlerinin kardeşi olduğunu bildirmiştir. Onun için

[256] Tirmizî, Birr, 48. IV, 350.
[257] Bakara, 2/274.

mü'minler birbirlerine iyi davranmak ve birbirlerinin haklarına uymak zorundadırlar. Peygamberimiz (s.a.s.), bu konuda şöyle buyurmuştur:

تَرَى الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَاحُمِهِمْ وَتَوَادِّهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى عُضْوًا تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ جَسَدِهِ بِالسَّهَرِ وَالْحُمَّى

"Bütün mü'minleri birbirlerine merhamet, sevgi, lütuf ve yardımlaşma hususlarında sanki bir vücut misali görürsün! O, vücudun bir organı hastalanınca diğer kısımları birbirlerini hasta organın elemine- uykusuzlukla harekette-ortak olmaya çağırırlar."[258]

Küfür ve Kâfir

"Küfür" kelimesi sözlükte, örtmek, perdelemek, gizlemek, uzak durmak ve nimete nankörlük etmek demek olup[259] imanın zıddıdır. Bu nedenle kalbinde bulunan inancını örten kişiye kâfir denmiştir. Din ıstılahında ise küfür; Hz. Peygamberi ve onun Allah'tan getirdiği kesinlikle sabit olan şeyleri yalanlamak, tevatür yoluyla bize ulaşmış bulunan dinî hükümlerden birini ya da birkaçını inkâr etmektir. Küfür kelimesi inkârın her çeşidini ifade eder. İman esaslarını inkâr eden kimseye kâfir denir. Bir insanın kâfir olması için iman esaslarının tamamını inkâr etmesi şart değildir; Kur'an ayetlerinden birini, bir helâlı veya bir haramı, bir emir veya bir yasağı veya Dinî bir hükmü inkâr etse veya beğenmeyip küçümsese kâfir olur.[260]

Mü'min, dinî görevleri yapmazsa söz gelimi beş vakit namazı kılmasa, içki içse, kumar oynasa yani büyük günah işlese yine mü'mindir ancak isyankârdır, günahkârdır. Allah'a tövbe etmesi gerekir. Şartlarına uygun tövbe ederse, Allah'ın af ve mağfiretine mazhar olur.[261]

Bir insan kâfir olarak ölürse, ebedî olarak cehennemde kalır. Bu husus Kur'an'da birçok ayette açıkça ifade edilmiştir. Meselâ Âl-i İmrân sûresinin 91. ayetinde buyurulmaktadır:

اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ اَحَدِهِمْ مِلْءُ الْاَرْضِ ذَهَبًا وَلَوِ افْتَدٰى بِهٖ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ

"Şüphesiz inkâr edip kâfir olarak ölenler var ya, dünya dolusu altını fidye verseler bile bu, hiçbirisinden asla kabul edilmeyecektir. Onlar için elem dolu bir azap vardır. Onların hiçbir yardımcıları da yoktur."

---

[258] Buhârî, Edeb, 27. VII, 77.

inkârları olarak cehenneme koyar.

Nifak ve Münafık

"**Nifak**"; gizli yola girmek, iki yüzlülük etmek, dininde olduğundan başka türlü görünmek, içindekinin zıddını dışarıya yansıtmak demektir. Böyle davranışta bulunan kimseye **münafık** denir. **Münafık**, kalbi ile iman etmediği hâlde birtakım çıkarları sebebiyle mü'min olduğunu söyleyen kimsedir. Her münafık kâfirdir. Yüce Allah;

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ

"İnsanlardan 'Allah'a ve ahiret gününe iman ettik' diyenler vardır, ama onlar mü'min değillerdir." (Bakara, 2/8) ve;

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ

"Bu (münafıkların yalancı olmaları), onların önce iman edip sonra inkâr etmeleri, bu yüzden de kalplerine mühür vurulması sebebiyledir, artık onlar anlamazlar" (Münafikûn, 63/3) anlamındaki ayetler ile münafıkların kâfir olduklarını bildirmiştir.

Nifak olayı Medine döneminde ortaya çıkmıştır. Bazı çıkarcı insanlar menfaatleri gereği kimi zaman müslümanlarla kimi zaman da kâfirlerle birlikte hareket etmişlerdir. Böylece iman ve küfür gibi iki zıt inanç arasında gidip gelen insanlar ortaya çıkmıştır.

Münafıkların Özellikleri

Münafıklık, kalpte olup biten bir şey olduğu için zahiren bilinemez. Ancak amel ve davranışlarla nifak dışa yansıyabilir. Ayet ve hadislerde münafıkların birçok özelliği bildirilmiştir. Bunlardan bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

1. Münafıklar; davranışlarında iki yüzlülük, riya ve fesat ön plândadır, namaz kıldıkları zaman gösteriş yaparlar, Allah'ı çok anmazlar. Şu ayetler de bu hususu açıkça ifade etmektedir:

اِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَاِذَا قَامُوٓا اِلَى الصَّلٰوةِ قَامُوا كُسَالٰى يُرَآؤُنَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللّٰهَ اِلَّا قَلِيلًا

"Münafıklar Allah'ı aldatmaya çalışırlar, Allah' da onların bu çabalarını başlarına geçirir. Onlar namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar ve Allah'ı pek az anarlar..." (Nisâ, 4/142)

Münafık; kendini mü'min göstermek suretiyle sözde imanlı olduğunu iddia eden fakat Allah'a, Peygamberine ve mü'minlere karşı düşmanlığını gizleyen kimsedir. Bu husus Kur'an'da şöyle açıklanmaktadır:

يَآ اَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوٓا اٰمَنَّا بِاَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ

"Ey Peygamber! Kalpten inanmadıkları hâlde ağızlarıyla 'inandık' diyen (münafıklar) *ile Yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin..."* (Mâide, 5/41)

Münafıkların gönüllerinde küfür, dillerinde ise güven vermeyen bir tasdik ve görüntü vardır. Buna rağmen kendilerinin müslümanlardan olduklarını kabul ettirmek için sürekli bir telaş içindedirler. Kur'an, onların bu psikolojik hâllerini şöyle açıklamaktadır:

وَيَحْلِفُونَ بِاللهِ إِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ وَلٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ

"Kesinlikle sizden olduklarına dair Allah'a yemin ederler. Oysa onlar sizden değillerdir. Fakat onlar korkudan ödleri patlayan bir topluluktur." (Tevbe, 9/56)

2. Münafıklar konuştukları zaman yalan konuşurlar, verdikleri sözde durmazlar, emanete hainlik ederler. Bu karakterleri Kur'an'da şöyle açıklanmıştır:

إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللهِ وَاللهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ

"(Ey Muhammed!) Münafıklar sana geldiklerinde, 'Senin, elbette Allah'ın peygamberi olduğuna şahitlik ederiz' derler. Allah, senin elbette kendisinin peygamberi olduğunu biliyor. (Fakat) Allah, o münafıkların hiç şüphesiz yalancılar olduklarına elbette şahitlik eder." (Münafikûn, 63/1)

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) ise bu konuda şöyle buyurmuşlardır:

آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا اؤْتُمِنَ خَانَ

"Münafığın alameti üçtür; konuştuğu zaman yalan konuşur, va'd ettiği vakit sözünde durmaz; kendisine bir şey emanet edildiği zaman hainlik eder."[262]

Şunu da hemen belirtmemiz gerekir; her yalan söyleyen, sözünde durmayan ve emanete hainlik eden her insan münafık değildir. Bir insanın münafık olması için kalbi ile iman esaslarını kabul etmemesi gerekir. Kalbiyle iman ettiği hâlde amelde kusuru olanlara münafık değil, fâsık, âsi ve günahkâr denir. Çünkü nifak küfürden daha kötüdür.

Münafıkların yalan, hile ve ikiyüzlülüğe başvurmalarının dört nedeni vardır:

a) Peygamber ve mü'minler tarafından iltifata mazhar olmak,

b) İslâmiyet yücelirse onun nimetlerinden yararlanmak,

c) Mü'minlerin sırlarını öğrenerek, düşmana istihbarat servisini yapmak,

d) Müslümanlarca kâfirlere uygulanan dünyevî cezalardan, savaşlardan, diğer kısıtlayıcı hükümlerden korunmak, ayrıca Müslümanların ganimet başta olmak üzere sosyal amaçlı maddî ve manevî haklarından yararlanmaktır.

[illegible] ve ibadet gayesi olmak üzere bütün davranışlarında gösterişi ön planda tutarlar. Yüce Allah, onların bu ayıplarını şöyle bildirmektedir:

اَلَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلاَتِهِمْ سَاهُونَ اَلَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ

"Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar. Onlar (namazlarıyla) gösteriş yaparlar. Ufacık bir yardıma bile engel olurlar." (Ma'un, 107/ 4–7)

4. Münafıklar çıkarlarına düşkün olup mal, mülk ve makam hırsı yönünden bir arayış içindedirler. Mal ve menfaat için bazen mü'min, bazen de kâfirlerden yana tavır takınırlar:

اَلَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

"Onlar sizi gözetleyip duran kimselerdir. Eğer Allah tarafından size bir fetih (zafer) nasip olursa 'Biz sizinle beraber değil miydik?' derler. Şayet kâfirlerin (zaferden) bir payı olursa, 'size üstünlük sağlayıp sizi mü'minlerden korumadık mı?' derler..." (Nisâ, 4/141)

5. Münafıklar yeryüzünde bozgunculuk yaparlar.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ

"(Münafıklara) 'yeryüzünde fesat çıkarmayın' denildiği zaman, 'biz ancak ıslah edicileriz' derler. İyi bilin ki onlar bozguncuların ta kendileridir. Fakat farkında değillerdir." (Bakara, 2/11–12)

6. Allah'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışırlar. Bu husus Kur'an'da şöyle bildirilmektedir:

يُخَادِعُونَ اللهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ *"(Münafıklar) Allah'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışırlar. Hâlbuki sadece kendilerini aldatırlar da farkında değillerdir."* (Bakara, 2/9)

7. Kalplerinde hastalık vardır.

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ *"Kalplerinde bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır. Söyledikleri yalana karşılık onlara elem dolu bir azap vardır"* (Bakara, 2/10) anlamındaki ayet bu gerçeği beyan etmektedir. Ayette sözü edilen hastalık manevi hastalıktır, şüphecilik, iki yüzlülük ve inkâr hastalığıdır.

8. İkiyüzlüdürler, mü'minlerle alay ederler.

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ

"İman edenlerle karşılaştıkları zaman, 'iman ettik' derler. Fakat şeytanlarıyla (münafık dostlarıyla) yalnız kaldıkları zaman, 'şüphesiz, biz sizinle beraberiz. Biz ancak onlarla (mü'minlerle) alay ediyoruz' derler" (Bakara, 2/14) anlamındaki ayet bunu ifade etmektedir.

9. Yeminlerini kendilerine kalkan edinirler, insanları Allah yolundan alıkoyarlar. Çok yemin ederler, böylece muhataplarını kendilerine inandırmak isterler. İnsanların iman etmelerini ve dinî görevlerini yapmalarını istemezler, çeşitli hile ve desiselerle onları Allah yolundan alıkoymaya çalışırlar. Bu hususu Yüce Allah şöyle bildirmektedir:

اِتَّخَذُوْٓا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۗ اِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ *"(Münafıklar) yeminlerini kalkan yaptılar da insanları Allah yolundan çevirdiler. Gerçekten onların yaptıkları şey ne kötüdür."* (Münafikûn, 63/2)

10. Gösterişli kimselerdir, süslü püslü konuşurlar. Bu şekilde davranışları, muhataplarını kandırmaya ve çıkar elde etmeye yöneliktir. Bu hususu yüce Allah şöyle bildirmektedir:

وَاِذَا رَاَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ اَجْسَامُهُمْ ۗ وَاِنْ يَّقُوْلُوْا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ ۗ كَاَنَّهُمْ خُشُبٌ مُّسَنَّدَةٌ ۗ يَحْسَبُوْنَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ ۗ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ ۗ قَاتَلَهُمُ اللّٰهُ ۚ اَنّٰى يُؤْفَكُوْنَ

"Onları (münafıkları) gördüğün zaman bedenleri (görünüşleri) hoşuna gider. Konuştukları zaman sözlerini dinlersin. Onlar sanki elbise giydirilmiş kereste gibidirler. Her gürültüyü aleyhlerine sanırlar. Onlar (mü'minlere) düşmandır, onlardan sakının. Allah, onları kahretsin. Nasıl da (haktan) çevriliyorlar." (Münafikûn, 63/4)

11. Münafıklar kötülüğü emreder, iyiliği men ederler, cimridirler, Allah'ı unuturlar, hak yoldan çıkmış insanlardır. Toplumda kötü söz, fiil ve davranışların yayılmasını isterler, bu onların genel karakteridir. Yüce Allah, bu hususu şöyle bildirmektedir:

اَلْمُنٰفِقُوْنَ وَالْمُنٰفِقٰتُ بَعْضُهُمْ مِّنْۢ بَعْضٍ ۘ يَاْمُرُوْنَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوْفِ وَيَقْبِضُوْنَ اَيْدِيَهُمْ ۗ نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْ ۗ اِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ

"Münafık erkek ve münafık kadınlar birbirlerindendir. Kötülüğü emredip iyiliği yasaklarlar, ellerini de sıkı tutarlar. Onlar Allah'ı unutmuşlardır. Şüphesiz münafıklar fâsıkların ta kendileridir." (Tevbe, 9/67)

12. Mü'minleri bırakıp kâfirleri dost edinirler, onlarla anlaşıp kaynaşırlar, itibar ve değeri onların yanında ararlar (Nisâ, 4/137).

Bu anlattıklarımız, Kur'an'da zikredilen münafıkların niteliklerinin bir kısmıdır.

ilâhlar bulunduğunu kabul etmesi demektir. Allah'a şirk koşan kimseye "**müşrik**" denir. Şirk, küfrün çeşitlerinden biridir. Her müşrik kâfirdir, ancak her kâfir müşrik değildir. Çünkü küfür, iman esaslarından birini inkâr etmekle ortaya çıkarken şirkte inkâr olmayabilir.

Sonuç

Allah'ı, Peygamber'i, Kur'an'ı ve Peygamberin haber verdiği kesin olarak sabit olan şeyleri şeksiz şüphesiz kalbiyle kabul eden kimse mü'mindir.

Mü'min, Allah ve Peygamberin emir ve yasaklarına uyar, uymalıdır. Uymazsa günahkâr olur, ama dinin emir ve yasaklarını, helâl ve haramlarını inkâr etmediği veya küçümsemediği, hafife almadığı sürece mü'mindir. Mü'min olarak bu dünyadan ayrılabilirse, Allah onu cennetine koyacaktır (Tevbe, 9/72).

Müşrik, iman veya ibadetinde Allah'a ortak koşana; **münafık**, kalbiyle iman etmediği hâlde diliyle iman ettiğini söylene; **kâfir** ise iman esaslarından birini veya tamamını inkâr eden veya dinî hükümlerden birini beğenmeyen ve küçümseyen kimseye denir.

Şirk, nifak ve **küfür**, en büyük günahtır. Müşrik, münafık ve kâfir dünyada iman edip tövbe etmezse, ahirette ebedî olarak cehennemde kalır. Allah onları affetmez (bk. Nisâ, 4/116, 169; Tevbe, 9/80; Münafikûn, 63/5–6).

إِنَّ اللهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا

"Şüphesiz Allah, münafıkların ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır." (Nisâ, 4/140)

وَعَدَ اللهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا

"Allah, erkek münafıklara, kadın münafıklara ve kâfirlere içinde ebedî kalmak üzere cehennem ateşini vaat etmiştir..." (Tevbe, 9/68)

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ

"Münafıklar cehennem ateşinin en alt tabakasındadırlar" (Nisâ, 4/145) anlamındaki ayetler bu gerçeği ifade etmektedir.

10

KÂMİL MÜ'MİNİN ÖZELLİKLERİ*

Yüce Allah, kullarını dünyaya imtihan için göndermiş, imtihan etmek için gönderdiği dünyada başıboş bırakmamış ve peygamberler aracılığıyla onlara yol göstermiştir. Bu yüzden ilk insan, aynı zamanda ilk peygamberdir.

Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gönderilen bütün peygamberler insanlarla Allah arasında elçilik görevini yapmışlar ve Allah'ın insanlara bildirilmesini emrettiği hükümleri onlara bildirmişler ve bu hükümleri pratiğe yansıtan model şahsiyetler olmuşlardır.

Hz. Muhammed, bir mü'min için hemen her yönüyle örnek teşkil etmektedir. Özellikle O'nun ahlâkı Kur'an-ı Kerim'de övülmüş ve örnek şahsiyet olduğu beyan edilmiştir.

وَإِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ *"Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin."* (Kalem, 68/4)

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَذَكَرَ اللهَ كَثِيرًا

"Andolsun, Allah'ın Resûlü'nde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır." (Ahzâb, 33/21)

Kur'an'da örnek şahsiyetler olan peygamberlerin hayatlarından bazı kesitler aktarılarak örnek almamız emredilmiştir. Meselâ Hz. İbrahim (a.s.) ve onunla birlikte olanların, kavimlerine söyledikleri sözler şöyle nakledilmiştir:

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِيٓ إِبْرٰهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُۥٓ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَءٰٓؤُا مِنكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَآءُ أَبَدًا حَتّٰى تُؤْمِنُوا بِاللهِ وَحْدَهُۥٓ إِلَّا قَوْلَ إِبْرٰهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَآ أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللهِ مِنْ شَيْءٍ رَّبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

"İbrahim'de ve onunla birlikte bulunanlarda sizin için güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine, 'Biz sizden ve Allah'ı bırakıp taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz bir tek Allah'a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve nefret belirmiştir' demişlerdi. Yalnız İbrahim'in, babasına, 'Senin için mutlaka bağışlama dileyeceğim. Fakat Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez' sözü başka. Onlar

Hz. Eyyûb, bedeni hastalığa mâruz olduğunda şöyle dua etmişti:

إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

"Hani o Rabbine, 'Şüphesiz ki ben derde uğradım, sen ise merhametlilerin en merhametlisisin' diye niyaz etmişti." (Enbiyâ, 21/83)

O'nun tevekkül ve teslimiyet dolu sözlerine karşı şöyle buyurulmuştur:

إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِّعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ

"... Gerçekten biz Eyyûb'u sabreden bir kimse olarak bulduk. O ne güzel bir kuldu! O, Allah'a çok yönelen bir kimse idi." (Sâd, 38/44)

Mü'minlerin son Peygamber Hz. Muhammed'i kendilerine örnek almaları, eylem ve davranışlarını onun emir ve yasaklarına göre belirlemeleri gerekir. Zira olgun mü'min olabilmenin yolu, ona tabi olmaktan geçer.

Olgun mü'minde bulunması gereken özellikler farklı sûrelerde değişik şekillerde dile getirilmiştir. Meselâ, Âl-i İmrân sûresinin 134–135. ayetlerinde olgun mü'minlerin özellikleri şöyle beyan edilmiştir:

الَّذِينَ يُنفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ الَّذِينَ

إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَن يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ

مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ

"Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah, iyilik edenleri sever. Yine onlar, çirkin bir iş yaptıkları yahut nefislerine zulmettikleri zaman Allah'ı hatırlayıp hemen günahlarının bağışlanmasını isteyenler -ki Allah'tan başka günahları kim bağışlar- ve bile bile, işledikleri (günah) üzerinde ısrar etmeyenlerdir."

Olgun mü'min olmayı belirleyecek unsur, genelde içinde bulunulan şartlara ve toplumun ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. Buna göre ilme, ibadete, ahlâka, insana saygıya, yardımlaşma ve dayanışmaya önem verilmeyen toplumlarda, insanlığın erdemi için kaçınılmaz olan bu özelliklere değer vermek olgun mü'min olmanın gereği olacaktır.

Olgun mü'minin özelliklerini şöyle özetleyebiliriz:

1. Namazı huşû ile kılmak

Namaz, belirli şartları taşıyan mü'minin yerine getirmekle yükümlü olduğu ibadetlerin başında gelmektedir. Günde beş vakit namazı kılmak zorundadır. Namazı huşû ile kılmak; farz, vacip, sünnet ve adabına uyarak, Allah'ı görüyormuş gibi ihlâsla kılmak şeklinde yorumlanabilir. Namazın huşû ile kılınması Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir:

قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ * اَلَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ

"Mü'minler gerçekten kurtuluşa ermişlerdir. Onlar ki, namazlarında (huşû) *derin saygı içindedirler."* (Mü'minûn 23/1–2)

2. Allah yolunda infak etmek

Allah'ın kendilerine lütfettiği nimetleri, toplumda bu nimetlere muhtaç insanlarla paylaşabilmeleri olgun mü'minlerin özelliklerinden biridir.

Toplum, bütün uzuvları ile bir bedene benzer. Uzuvlar nasıl bir bedeni oluşturuyor ve bütünlük arz ediyorsa, bunun gibi toplum da zengini, fakiri, âlimi ve cahili ile bir bütündür. Bu açıdan bakıldığında Allah, toplumu teşkil eden her ferde diğer fertlerin yararına sunulduğunda faydalanabileceği türden nimetler vermiş, kimini zengin, kimini fakir, kimini sanatkâr, kimini tüccar yapmıştır.

İnfak, insanın sahip olduğu nimetlerden belli bir kısmını toplumda muhtaç kimselere sunması, arz etmesidir. İnfak dinimizde çok önemli bir sosyal yardımlaşma ve dayanışma şeklidir. Kur'an-ı Kerim'de en çok yer alan kavramlardan biri infaktır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِاٰخِذِيهِ اِلَّا اَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ

"Ey İman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak yerden size çıkardıklarımızdan hayra harcayın. Size verilse, gözünüzü yummadan alamayacağınız kötü malı, hayır diye vermeye kalkışmayın. Biliniz ki Allah zengindir, övgüye lâyıktır." (Bakara, 2/267)

وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ

"...Hayır olarak verdiğiniz ne varsa, karşılığı size tam olarak verilir ve asla haksızlığa uğratılmazsınız." (Bakara 2/272);

اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

"Mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık hayra sarf edenler var ya, onların mükâfatları Allah katındadır. Onlara korku yoktur, üzüntü de çekmezler." (Bakara, 2/274)

Bu ve benzeri birçok ayette yüce Allah, infakı teşvik etmektedir.

Peygamberimiz (s.a.s.), Allah için muhtaç kimselere yardımı tavsiye etmiştir:

لَا حَسَدَ اِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ آتَاهُ اللهُ الْحِكْمَةَ فَهُوَ يَقْضِي بِهَا وَيُعَلِّمُهَا، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللهُ مَالًا فَسَلَّطَهُ عَلَى هَلَكَتِهِ فِي الْحَقِّ

se."[263]

مَا مِنْ يَوْمٍ يُصْبِحُ فِيهِ الْعِبَادُ إِلاَّ وَمَلَكَانِ يَنْزِلاَنِ مِنَ السَّمَاءِ يَقُولُ أَحَدُهُمَا: اَللّٰهُمَّ أَعْطِ مُنْفِقًا خَلَفًا، وَيَقُولُ الْآخَرُ: اَللّٰهُمَّ اَعْطِ مُمْسِكًا تَلَفًا.

"Her Allah'ın günü iki melek iner. Bunlardan biri: Allah'ım! Malını verene yenisini ver! diye duâ eder. Diğeri de: Allah'ım! Cimrilik edenin malını yok et! diye beddua eder."[264]

Peygamberimiz (s.a.s.), bizzat kendisi muhtaçlara yardım elini uzatarak mü'minlere her konuda olduğu gibi infak konusunda da örnek olmuştur.

İslâm, dinen zengin sayılanları, zekât vermekle yükümlü tutmuştur.

İslâm, mü'minlere Allah için vermeyi emrederken, ihtiyacı olmadığı hâlde almayı da değişik vesilelerle yermiştir.

وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى "*Veren el, alan elden üstündür.*"[265]

مَا اَكَلَ اَحَدٌ طَعَاماً قَطٌّ خَيْراً مِنْ اَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ "*Hiçbir kimse asla kendi kazancından daha hayırlı bir rızık yememiştir...*"[266] anlamındaki hadisleriyle Peygamberimiz vermeyi, üretmeyi ve çalışmayı teşvik etmiştir.

3. Sabırlı olmak

Kur'an'da ısrarla mü'minlerin sabırlı olmaları emredilmektedir. Çünkü sabır, başarının temel taşıdır. Sabır, olaylar karşısında yılmamak, ibadet ve çalışmaya yılmadan devam edebilmek, tahammülü güç ve katlanması zor olaylar karşısında sebat göstermektir.

Sabredilmesi gereken hususları beş maddede toplamak mümkündür:

a) İmanı son nefese kadar korumada sabır,

b) İbadet ve itaatlere sabır,

c) İsyan ve günaha düşmeme konusunda sabır,

d) Musibetlere karşı tahammüllü olmada sabır,

e) Zaman isteyen işlerde yılgınlık göstermeme konusunda sabır.

Allah, insanı çeşitli musibetlerle imtihan eder. Bu imtihanda başarı ancak sabırla mümkündür. Sabreden, ilâhî mükâfat ile müjdelenmeyi hak eder:

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ

---

[263] Buhârî, İlim, 15, I,26; Zekât,5, II,112.
[264] Buhârî, Zekât, 27, II,120; Müslim, Zekât, 57, II, 700.
[265] Müslim, Zekât, 94, 95, II, 717; Ahmed, Müsned, II, 4.
[266] Buhârî, Büyû,15, III, 9, Enbiya, 37, IV,133.

"Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele." (Bakara, 2/155)

Sabretmeden elde edilebilecek hiçbir meziyet yoktur. Sabırlı olma farklı isim ve kelimelerle ifade edilmiştir. Meselâ cihatta, zorluk, meşakkat ve sıkıntılar karşısında sabretmek "**şecaat**" kelimesiyle, şehevî arzular karşısında sabır ve metanet "**iffet**" kelimesiyle ifade edilmiştir.

Sabır kolay bir iş değildir. Bu yüzden Allah sabredenlere hesapsız derecede mükâfat vereceğini bildirmektedir:

إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ *"...Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilecektir."* (Zümer, 39/10)

4. Hilm sahibi olmak

Hilm, olaylar karşısında aceleci davranmamak ve teenni ile hareket etmek demektir. "**Hilm**" akıl ve kültür ile kazanılan, sosyal ilişkilerde sabırlı, hoşgörülü, bağışlayıcı, uzlaşmacı ve medenî davranışlar sergilemeyi sağlayan ahlâkî bir olgudur. Peygamberimiz (s.a.s.) bir sahabîyi överken;

إِنَّ فِيكَ خَصْلَتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللهُ الْحِلْمُ وَالْأَنَاةُ *"Sende Allah'ın sevdiği iki haslet vardır; bunlardan biri hilm, diğeri de teennîdir."*[267] buyurmuştur.

Yüce Dinimiz İslâm'da hilm ile davranmanın kişiyi güzel sonuçlara ulaştıracağı ifade edilmektedir:

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ

"İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir." (Fussilet, 41/34)

5. Öfkeye hâkim olmak

Öfkeye hâkim olabilmek mü'minin önemli bir ahlâkî niteliğidir. Toplumsal hayata baktığımızda, bir anlık öfkeyle nice hayatların söndüğünü, yuvaların yıkıldığını, kalplerin kırıldığını görürüz. Peygamber Efendimiz,

لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرْعَةِ إِنَّمَا الشَّدِيدُ الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ

"*Yiğit dediğin, güreşte rakibini yenen kimse değildir; asıl yiğit hiddet anında öfkesine hâkim olan adamdır*"[268] ifadesiyle, gerçek güçlü kimsenin, karşılaştığı problem ve beklenmedik davranışlara, sekinet ve sabırla göğüs geren kimse olduğunu bildirmektedir.

bağışlamalarıdır.

6. Ahde vefa

Ahde vefa, verilen sözü tutmak, yapılan sözleşmeye uymaktır. Mü'min, hem Allah'a hem de insanlara verdiği söze riayet eder.

Yüce Allah, Mü'minûn sûresinin ilk dokuz ayetinde kurtuluşa eren mü'minlerin niteliklerini bildirmektedir. Bu niteliklerden biri de onların emanetlere ve verdikleri sözlere riayet etmeleridir.

Ahde vefa, insanı yücelten meziyetlerden biridir. Toplumda güvenin oluşması ve insanların birbirine güvenerek çeşitli teşebbüslerde bulunabilmeleri, borç ve yükümlülük altına girebilmeleri ve böylece iktisadî canlılığın sağlanması, insanlar arasında ahde vefa şuurunun gelişmesi ve yerleşmesine bağlıdır. Dinimiz diğer ahlâkî meziyetlerin yanında buna da gereken önemi vermiştir. Yüce Allah, şöyle buyurmaktadır:

وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْاَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللّٰهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا ۚ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ

"Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin. Allah'ı kendinize kefil kılarak pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı bilir." (Nahl, 16/91)

وَاَوْفُوا بِالْعَهْدِ اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُلًا *"...Verdiğiniz sözü yerine getirin. Çünkü söz* (veren sözünden) *sorumludur."* (İsrâ, 17/34)

7. Affedici olmak

Yüce Yaratıcının, Kur'an'da en çok zikredilen sıfatlarından birisi de affedici oluşudur. Rahmanî bir sıfat olan affetme, olgun mü'minlerin de niteliği olarak zikredilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Peygamber'in şahsında bütün mü'minlere,

خُذِ الْعَفْوَ وَاْمُرْ بِالْعُرْفِ وَاَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ *"Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir."* (A'râf, 7/199) buyurulmaktadır.

Al-i İmrân sûresinin 134. ayetinde muttakî insanların özelliklerinden biri olarak onların insanları affettiği bildirilmektedir.

8. Güvenilir olmak

Mü'minlerin en önemli özelliklerinden biri de güvenilir olmasıdır. Peygamberimizin, yaşadığı toplumda en belirgin özelliği "el-emîn" oluşu idi. Ya-

şadığı toplum onu adından daha çok bu unvanıyla anardı. Peygamber olarak görevlendirilip insanları Allah'ı tanımaya ve yalnız O'na ibadet etmeye çağırınca, Mekke müşrikleri ona düşman oldular ve düşmanlıkları, onları peygamberin hayatını ortadan kaldırmaya cürete kadar sevk etti. Buna rağmen birbirlerinden çok ona güveniyor, kıymetli eşyasını, altın ve mücevherlerini ona emaneten bırakıyorlardı. Mekke'den Medine'ye hicret ettiği gece yanındaki emanetlerin sahiplerine verilmesi için Hz. Ali'yi bu sebeple yatağında bırakmıştı. Peygamberimizin bu davranışı, onun emanete ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Esasen o, halkın güvenini kazanmamış olsaydı, insanlar kısa sürede inançlarını, âdet ve geleneklerini bırakarak onun etrafında toplânırlar mıydı?

Kur'an-ı Kerim'de mü'minin özellikleri sayılırken emanete riayet etmeye de yer verilmiştir:

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ *"O mü'minler ki, emanetlerine ve ahitlerine riayet ederler."* (Mü'minûn, 23/8)

Emanete hıyaneti, Peygamberimiz nifak belirtisi saymıştır:

أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقاً خَالِصاً. وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ حَتَّى يَدَعَهَا: إِذَا اؤْتُمِنَ خَانَ، وَإِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ

"Dört haslet vardır; kimde bu hasletler bulunursa o kimse hâlis münafıktır. Kimde de bunlardan biri bulunursa, onu bırakıncaya kadar kendinde nifaktan bir haslet var demektir: Emanet edilince hıyanet eder, konuşunca yalan söyler, söz verince sözünde durmaz, husûmet edince haddi aşar."[269]

Peygamberlerde bulunması gerekli beş nitelikten biri *emanet* olduğu gibi olgun mü'minin özelliklerinden biri de emin olmalarıdır.

9. Faydasız işlerden, boş sözlerden uzak durmak

Mü'minûn sûresinde olgun mü'minlerin vasıfları sayılırken;

وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ *"Onlar ki, faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirirler"* (Mü'minun, 23/3) buyrulmaktadır.

Ayette geçen "lağv" kelimesi dünya ve ahirette faydası olmayan boş ve anlamsız söz, fiil ve davranışlardır. Mü'minlerin bundan uzak durması gerekir.

10. Merhametli olmak

Mü'min merhametli insandır. Allah, insanların merhametli olmalarını ve birbirlerine merhamet tavsiye etmelerini istemektedir:

ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ

na ererlerdir. (Amel defteri sağdan verilecek kimselerdir.) (Beled, 90/ 17-18)

Allah'ın bir insana merhameti, onun diğer insanlara merhametine bağlıdır:

لاَيَرْحَمُ اللهُ مَنْ لاَيَرْحَمُ النَّاسَ "*Allah, insanlara merhamet etmeyene rahmette bulunmaz.*"[270]

اَلرَّاحِمُونَ يَرْحَمُهُمُ اللهُ تَعَالَى! اِرْحَمُوا مَنْ فِي الْأَرْضِ يَرْحَمْكُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ الرَّحِمُ شِجْنَةٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ مَنْ وَصَلَهَا وَصَلَهُ اللهُ وَمَنْ قَطَعَهَا قَطَعَهُ اللهُ

"*Allah, merhametli olanlara rahmetle muamele eder. Öyleyse, sizler yeryüzündekilere karşı merhametli olun ki, semâda bulunanlar da size rahmet etsinler. Rahim (akrabalık bağı) Rahmân'dan bir bağdır. Kim bunu korursa, Allah onunla (rahmet bağı) kurar, kim de koparırsa, Allah da ondan (rahmet bağını) koparır*"[271] buyurulmuştur.

Sahabeden Akra' b. Hâbis, Peygamberimiz (s.a.s.)'i (torunu) Hasan'ı öperken görmüş ve *'benim on çocuğum var, onlardan hiçbirini öpmedim'* demiştir. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.s.),

مَنْ لاَيَرْحَمُ لاَيُرْحَمُ "*Merhamet etmeyene merhamet edilmez*"[272] buyurmuştur.

11. Emr-i bi'l-Ma'rûf ve Nehy-i Ani'-l Münker yapmak

"Ma'rûf", İslâm'a ve aklı selime uygun olan her şey ma'rûftur. "Münker" ise İslâm ve aklı selime uygun olmayan her türlü kötü söz, fiil ve davranışlardır. Ma'rûfu emretme ve münkeri men etme, iyiliklerin yayılması, kötülüklerin yok edilmesi için çalışmak mü'minin temel görevidir. Yüce Allah;

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَآءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَيُطِيعُونَ اللهَ وَرَسُولَهُ اُولٰٓئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللهُ اِنَّ اللهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

"Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. Onlar ma'rûfu emreder, münkeri men ederler, namazları kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve Peygamberine itaat ederler. İşte bunlara Allah rahmet edecektir." (Tevbe, 9/71) buyurmuştur.

12. Günahlarda ısrar etmemek

Nefis sahibi olan ve her şeytanın düşmanlığına maruz kalan insan günah işleyebilir. Önemli olan hiç günah işlememek değil, günah işlediğinin farkına

---

[270] Buhârî, Edeb, 27, VIII, 165.
[271] Tirmizî, Birr, 16, IV, 324; Ebû Davud, Edeb, 66, V, 231.
[272] Müslim, Fedâil, 65, II, 1809.

varıp bu günahtan vazgeçebilmek ve günahına tövbe edip Allah'a yönelebilmektir.

Yüce Allah, birçok ayette tövbe edilmesini emretmektedir:

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا تُوبُوٓا اِلَى اللهِ تَوْبَةً نَصُوحًا *"Ey iman edenler! Allah'a samimiyetle tövbe edin."* (Tahrîm, 66/8)

Bir günah işleyince hemen Allah'ı hatırlayıp tövbe etmek muttakî mü'minin özelliğidir (Âl-i İmrân, 3/135).

Peygamberimiz (s.a.s.);

تُوبُوا إِلَى رَبِّكُمْ فَوَاللهِ إِنِّي أَتُوبُ إِلَى رَبِّي تَبَارَكَ وتَعَالَى فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ *"Ey insanlar! Allah'a tevbe edip ondan af dileyin. Zira ben günde yüz defa tövbe ederim"*[273] buyurmuştur.

Sonuç

Olgun mü'minin 12 özelliğini kısaca izah etmeye çalıştık. Hiç şüphesiz ki Kur'an ve hadislerde bunların dışında pek çok özelliği vardır. Mü'min, şartlarına uygun imandan sonra Allah ve Peygamberine itaat eden, Kur'an ve Sünnet'te yer alan emir ve yasaklara, öğüt ve tavsiyelere uyan insandır. Mü'min ne kadar Kur'an ve Sünnete uygun hareket edebilirse, o nispette kâmil mü'min olur. Ne kadar günah işlerse, kemâl ve takvasından o kadar yitirmiş olur.

11

NAMAZ İBADETİ VE ÖNEMİ*

Yüce Allah, insanı kendisine iman ve ibadet etmek için yaratmıştır. İbadet ise; boyun eğme, itaat etme, emrin gereğini yerine getirme gibi manaları ifade eder. İslâm'ın her emir ve yasağına uymak ibadettir. İbadetlerin en önde geleni namazdır. Yüce Allah, ilk insan ve ilk peygamber Âdem (a.s.)'den itibaren bütün insanları "*namaz*" ibadeti ile sorumlu tutmuş ve bütün peygamberler, kavimlerine "*namaz*" kılmalarını emretmiştir.[274]

Yüce Rabbimiz ve sevgili Peygamberimiz "*namaz*" üzerinde ısrarla durmuş, namazlarını kılanlara mükâfat, kılmayanlara ise ceza olduğunu bildirerek beş vakit namazın kılınmasını teşvik etmiş ve terkinden sakındırmıştır.[275]

Namaz Kelimesinin Anlamı

Farsça bir kelime olan namaz Kur'an'da "salât" kelimesi ile ifade edilmektedir. "Salât" kelimesinin sözlükte iki anlamı vardır:

a) Dua. Kur'an'da bu anlamda kullanılmıştır.[276]

b) Uylukların başındaki iki tümsek kemiği hareket ettirmek.

Din ıstılahında ise *namaz*, "Peygamberimizin uyguladığı şekilde yerine getirilen, kalp, dil ve bedenle birlikte yapılan bir ibadettir."[277]

Beş Vakit Namaz Kimlere Farzdır?

Beş vakit namaz; akıllı, ergenlik çağına giren kadın ve erkek her müslümana farzdır. Namazın farz oluşu kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Kur'an'da Yüce Allah,

فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا

"...Namazı dosdoğru kılın, çünkü namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır" (Nisâ, 4/103) buyurmaktadır.

اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ اِنَّ قُرْاٰنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا

---

* Bu bölüm, Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi **Yusuf ALTAŞ** tarafından hazırlanmıştır.

274 Bakara, 2/83; Mâide, 5/12; Yunus, 10/87; Hûd, 11/87; İbrâhîm, 14/37, 40; Meryem, 19/31, 35; Tâ-hâ, 20/14, 132; Enbiyâ, 21/73.

275 bk. İsmail Karagöz, *Namazların Kısaltılarak ve Birleştirilerek Kılınması Seferilik ve Hükümleri*, Hakses, Yay. Ankara 1999; *"Namazları Dosdoğru Kılabilmek"* (yazar örneği) Diyanet Aylık Dergisi, Mayıs, 2003.

Bu iki ayette yüce Allah, günde beş vakit namaza işaret etmektedir. Kur'an'da namaz ile ilgili ayetleri birlikte ele aldığımızda günde beş vakit namazın mü'minlere farz olduğunu anlıyoruz. Ancak namazların ilk ve son vakitlerini ve nasıl kılınacağını öğreten Peygamberimiz (s.a.s.)'dir. Ona da vahiy meleği Cibril (a.s.) öğretmiş ve ashabına,

صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي *"Ben namazı nasıl kılıyorsam, siz de öyle kılın"*[278] buyurmuştur.

Namaz vakitlerini ve namazın nasıl kılınacağını soran ashaba Peygamberimiz bizzat namazı kılarak öğretmiş, nesilden nesile intikal etmiş ve bu konuda icma hâsıl olmuştur.

Kur'an'da ısrarla "namaz" kılınması emredilmiş (Bakara, 2/43,83,110) ve

إِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا *"Namazın mü'minlere vakitli olarak farz kılındığı"* (Nisâ, 4/103) bildirilmiştir.

Mü'minlerin Peygamber (s.a.s.)'in öğrettiği ve bize kadar tevatüren gelen şekliyle günde beş vakit namazı kılmaları kulluk görevidir.

Namaz Her Hâl ve Şartta Kılınmalıdır.

Hiçbir şey; iş, ticaret, görev, meşgale ve mazeret mü'mini namazdan alıkoyamaz (Nûr, 38). Bu görevin yerine getirilmesi için dinimiz her türlü kolaylığı sağlamıştır:

- Su bulamayanlar, teyemmüm ederek (Mâide, 5/6),
- Bir tehlikeden korkanlar yaya veya binit üzerinde (Bakara, 2/239),
- Yolcular, dört rekatlı farzları ikişer rekat olarak [279],
- Zaruret ve ihtiyaç hâlinde öğle ile ikindi, akşam ile yatsı namazlarını öğle veya ikindide, akşam veya yatsı vaktinde birleştirerek[280],
- Savaş hâlinde olanlar, nasıl güçleri yetiyorsa o şekilde (Nisâ, 4/102),
- Korku hâlinde olanlar, yürüyerek veya binit üzerinde (Bakara, 2/239),
- Ayakta durmaya güçleri yetmeyen hasta ve özürlüler oturarak, buna da güçleri yetmeyenler, yatarak namazlarını kılabilirler (Âl-i İmrân, 3/191).

Kadınların özel hâlleri, deli olmak, bayılmak ve unutmak hariç namaz kılmamanın hiçbir mazereti yoktur.

İman kalbine yerleşmiş ve gerçek mü'min niteliğini kazanmış bir müslümana namaz kılmak ağır ve zor gelmez (Bakara, 2/45).

---

[278] Buhârî, Ezan,18. I, 155.

[279] Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 4.I, 478; Ebû Davud, Salât, 27, II, 7.

[280] Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 52, I, 490; Buhârî, Taksîrü's-Salâti, 13, II, 39.

Mü'min, namazlarına müdavimdir (Meâric, 70/22–23), namazlarını zevkle ve isteyerek kılar.

Yüce Allah, Kur'an'da, namazı üşene üşene kılmayı (Nisâ, 4/142) ve terk etmeyi münafık (Tevbe, 9/54) ve kâfirlerin niteliği olarak zikretmiştir (Müddessir, 74/44).

Namazın Mükâfatı

Yüce Allah, namaz kılanlara; merhamet (Tevbe, 9/ 71; Nûr, 24/ 56), bağış ve tükenmez rızık (Enfâl, 8/3-4), cennet (Ra'd, 13/19, 23; Mü'minûn, 23/1-2, 9-11), büyük mükâfat (Nisâ, 4/162) ve kendi rızasını (Tevbe, 9/72) va'detmiş, namaz kılan mü'minlerin müjdelenmesini istemiştir (Hacc, 22/34-35; Neml, 27/2-3). Çünkü namaz, mü'minin hayatına çeki düzen verir; onu her türü çirkinliklerden, haram ve yasakları işlemekten men eder (Ankebût, 29/49).

Kur'an'da namazlarını huşû ile eda eden (Mü'minûn, 23/2) ve "*musallî*" olmanın gerektirdiği inanç, söz, fiil ve davranış içerisinde olan ve namazı hayatına hâkim kılan mü'min doğru yolu bulmuş ve kurtuluşa eren (Lokmân, 31/4–5) kimseler oldukları ifade edilmektedir.

İman, namaz ve diğer ibadetler, kul ile Allah arasında manevî bir ticarettir. Bu ticareti yapanlar, asla zarar etmezler (Fâtır, 35/29–30). İman edip sâlih ameller işleyen, beş vakit namazı dosdoğru kılıp servetinin zekâtını verenlerin mükâfatları Allah katındadır. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir (Bakara, 2/277).

Peygamberimiz, Veda Hutbesi'nde;

اِتَّقُوا اللهَ رَبَّكُمْ وَصَلُّوا خَمْسَكُمْ وَصُومُو شَهْرَكُمْ وَاَدُّوا زَكَاةَ اَمْوَالِكُمْ وَاَطِيعُوا ذَا اَمْرَكُمْ تَدْخُلُوا جَنَّةَ رَبِّكُمْ

"*Rabb'iniz Allah'a karşı gelmekten sakınınız. Beş vakit namazınızı kılınız. Ramazan orucunuzu tutunuz. Malınızın zekâtını veriniz. Âmirlerinizin (Allah'a isyan olmayan)*[281] *emirlerine uyunuz. Rabbinizin cennetine girersiniz*" müjdesini vermiştir.[282]

İnsan, "beşer" olması hasebiyle hatasız ve kusursuz olmaz. Günlük hayatında farkına varmadan madden ve manen, bedenen ve ruhen kirlenir. Şirk (Allah'a ortak koşmak), küfür (Allah'ı ve ayetlerini inkâr etmek), nifak (iki yüzlülük) gibi inançla ilgili veya içki, kumar, zina, hırsızlık, adam öldürme, yalan söyleme, hile yapma, rüşvet, gıybet ve iftira etme... gibi amel ile ilgili olup tövbe etmeyi gerektiren büyük günahlar hariç "namaz", kusurların ve hataların bağışlanmasına vesile olur (Hûd, 11/114).

Peygamberimiz (s.a.s.),

---

[281] Peygamberimiz (s.a.s.), "*ma'siyetle emredilmesi hariç, müslüman kişinin sevdiği ve sevmediği her konuda söz dinlemesi ve itaat etmesi farzdır. Eğer bir ma'siyet* (dinen suç/günah olan bir söz ve fiil) *ile emredilirse, bu konuda söz dinlemez ve itaat etmez*" buyurmuştur. (Tirmizî, Cihad, 29. No:1759. IV,209; Müslim, İmare, 38. II,1469.) Bir başka hadisinde ise, "*Allah'a isyan konusunda kula itaat olmaz. İtaat ancak maruf olan şeylerde olur*" buyurmuş-

nahlardan kaçınıldığı takdirde aralarında işlenen günahlara kefarettir"[283] buyurmuştur.

Namazın İnsana Kazandırdıkları

İslâm'ın beş temel esasından biri olan[284] beş vakit namazı kılanın hayatta en az beş kazancı vardır:

a) Allah ve Peygambere itaat etmiş ve en faziletli ibadeti ifa etmiş olur.

Namaz; ilk defa *farz* kılınan, ahirette ilk sırada hesabı sorulacak olan ibadettir.[285] Çünkü namaz, dinin direği[286] ve imanın alameti[287] ve amellerin en faziletlisi ve Allah'a en sevimli olanıdır:

أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ *"Amel(ler)in Allah'a en sevimli olanı hangisidir?"* sorusuna Peygamberimiz (s.a.s.),

اَلصَّلٰوةُ لِوَقْتِهَا *"Vaktinde kılınan namazdır."*[288]

أَيُّ الْعَمَلِ أَحَبُّ إِلَى اللهِ *"Hangisi daha faziletlidir?"* sorusuna ise yine;

اَلصَّلٰوةُ لِوَقْتِهَا *"Vaktinde kılınan namazdır"* cevabını vermiştir.[289]

رَأْسُ الْأَمْرِ الْإِسْلَامُ وَعَمُودُهُ اَلصَّلَاةُ وَذِرْوَةُ سَنَامِهِ اَلْجِهَادُ *"İşin başı İslâm, direkleri namaz, en yüksek noktası ise cihattır"*[290] buyuran Peygamberimiz (s.a.s.), beş vakit namazını kılan kimseye Allah'ın "cennet" va'd ettiğini, kılmayan kimseye ise bir va'dinin bulunmadığını bildirmiştir.

b) Allah'ı anmış olur.

İbadetlerden maksat Allah'ı anmaktır. Allah'ı anmanın en güzel yollarından biri Kur'an-ı Kerim okumak ve namaz kılmaktır. Yüce Allah;

أَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِي *"Beni anmak için namaz kıl"* (Tâ-hâ, 20/14) buyurmuştur. Namaz kılan kimse hem Kur'an okumuş, hem Allah'ı tekbir, tespih ve dua ile anmış olur. Her türlü zikir namazda toplânmıştır.

---

[283] Müslim, Tahâre, 14–15. I, 209; Ahmed, II, 229.
[284] Müslim, İman, 1, 5, 7-8, 19, I, 7, 39-41,45.
[285] Nesâî, Salât, 9. I, 231–233.
[286] Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 39–40.
[287] Aclûnî, II, 40.
[288] Buhârî, Mevâkît, 5. I, 134.
[289] Buhârî, Mevâkît, 5. I, 134; Müslim, İman, 137. I,89.
[290] Tirmizî, İman, 8.

c) Maddî ve manevî kirlerden temizlenir.

Peygamberimiz (s.a.s.), beş vakit namazını kılan kimseyi günde beş defa bir nehirde yıkanan kimseye benzetmiştir:

اَرَاَيْتُمْ لَوْ اَنَّ نَهْرًا بِبَابِ اَحَدِكُمْ يَغْتَسِلُ فِيهِ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسًا مَا تَقُولُ ذٰلِكَ يُبْقِى مِنْ دَرَنِهِ

"Ne dersiniz? Birinizin kapısının önünde bir ırmak olsa ve burada günde beş defa yıkansa bu kimsede hiç kir kalır mı? (Sahabenin);

قَالُوا لاَ يُبْقِى مِنْ دَرَنِهِ شَيْئًا *'Hayır hiç bir kir kalmaz' diye cevap vermeleri üzerine,* قَالَ فَذٰلِكَ مَثَلُ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ يَمْحُوا اللهُ بِهِ الْخَطَايَا *"İşte beş vakit namaz da böyledir. Allah, bu sebeple günahları temizler, yok eder."*[291] buyurmuştur.

Günde beş vakit namazını kılan, manevî kirlerden temizlendiği gibi dış çevre ile sürekli temas hâlinde olan organlar günde beş defa yıkandığı için kirlerden ve bulaşıcı mikroplardan temizlenmiş olur.

Vücut, elbise ve namaz kılınacak yeri temizlemek namazın şartı olduğu için namaz, kişiyi temiz olmaya mecbur eder.

d) Vakitlerini düzene koyar.

Her namaz vaktinde kılınacağı için, kişinin hayatını düzen ve tertibe koyar.

e) Günahlardan ve kötülüklerden korunur.

Namaz insanın fikir, kalp, ruh ve niyyet temizliğini temin eder, kötülüklerden uzak kalmasını temin eder. Her türlü haramlardan, çirkin söz, fiil ve davranışlardan uzak kalmasını sağlar.

اُتْلُ مَآ اُوحِيَ اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللهِ اَكْبَرُ وَاللهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ

"(Ey Peygamberim!) Sana vahyedilen kitabı oku ve namazı doğru kıl. Çünkü namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak elbette (ibadetlerin) en büyüğüdür. Allah, yaptıklarınızı bilir" (Ankebût, 29/45) anlamındaki ayet bunun açık delilidir.

f) Beş vakit namazını kılan kimse, kibir ve gururdan kurtulur.

Alnını secdeye koyan insan, kul ve yaratılmış olduğunun farkına varır, dinin haram kıldığı kibir ve gururu terk eder. İnsan haklarına saygılı olur. Allah rızası için iş yapmaya alışır.

يَتَعَاقَبُونَ فِيكُمْ مَلاَئِكَةٌ بِاللَّيْلِ وَمَلاَئِكَةٌ بِالنَّهَارِ وَيَجْتَمِعُونَ فِي صَلاَةِ الْفَجْرِ وَالْعَصْرِ ثُمَّ يَعْرُجُ الَّذِينَ

بَاتُوا فِيكُمْ فَيَسْئَلُهُمْ وَهُوَ اَعْلَمُ بِهِمْ كَيْفَ تَرَكْتُمْ عِبَادِي فَيَقُولُونَ تَرَكْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ وَاَتَيْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ

"Gece ve gündüz melekleri sizi takip ederler. Sabah ve ikindi namazlarında toplânırlar. Sonra sizinle geceleyen melekler, ilâhî huzura çıkarlar. Rab'ler onlara, '-onları en iyi bir şekilde bildiği hâlde- kullarımı nasıl terk ettiniz? diye sorar. Melekler, 'onları namaz kılarken terk ettik ve namaz kılarken bul duk' cevabını verirler"[293] demiştir.

h) Kusurlarının bağışlanmasına vesile olur.

Namaz, mü'minlerin kusurlarına keffâret ve Allah'ın mağfiretine vesile olur. Peygamberimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

اَلصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ وَالْجُمُعَةُ اِلَى الْجُمُعَةِ مُكَفِّرَاتٌ لِمَا بَيْنَهُنَّ اِذَا اجْتَنَبَ الْكَبَائِرَ

"Beş vakit namaz ve Cuma namazı diğer Cuma namazına kadar büyük gü nahlardan kaçınıldığı takdirde aralarında işlenen küçük günahlara keffârettir."[294]

خَمْسُ صَلَوَاتٍ اِفْتَرَضَهُنَّ اللهُ مَنْ اَحْسَنَ وُضُوءَهُنَّ وَصَلاَّهُنَّ لِوَقْتِهِنَّ وَاَتَمَّ رُكُوعَهُنَّ وَخُشُوعَهُنَّ كَانَ لَهُ

عَلَى اللهِ عَهْدٌ اَنْ يَغْفِرَ لَهُ وَمَنْ لَمْ يَفْعَلْ فَلَيْسَ لَهُ عَلَى اللهِ عَهْدٌ اِنْ شَاءَ غَفَرَ وَاِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ

"Allah, beş vakit namazı (kullarına) *farz kılmıştır. Kim abdesti güzelce alır beş vakit namazı vaktinde kılar, rükûunu, secdesini ve huşûunu tam yaparsa bu kimseye Allah'ın onu bağışlayacağı* (ve cennete koyacağına) *dair ahdi (sö zü) vardır. Namazlarını kılmayan kimseye ise Allah'ın bir sözü yoktur. Dilerse onu bağışlar (*ve cennetine koyar*), dilerse ona azap eder."*[295]

Müslüman, günde beş vakit namazını mutlaka kılar.

Namazı Kılmamanın Hükmü

Beş vakit namaz kılmamak Allah'a isyan etmektir, büyük günahtır. Yüce Allah Kur'an'da, namazlarını kılmayan kimselerin cezasını çekeceklerini bil dirmektedir:

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ اَضَاعُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا

---

[292] İsmail Karagöz, ag.m.

[293] Buhârî, Mevâkît, 16. I, 139.

[294] Müslim, Tahâre, 16. I, 209; Ahmed, II, 229.

[295] Ebû Davud, Salât, 9. I, 295–296.

"Onlardan (peygamber ve salih kimselerden) sonra yerlerine öyle bir nesil geldi ki namazı zayi ettiler ve şehvetlerine uydular. Bunlar, cehenneme atılacaklardır." (Meryem, 19/59)

İbn Abbas (ö.62/687) ve İbn Mes'ûd (ö.32/652), ayette geçen "gayyâ" kelimesinin cehennemde bir vadinin ismi olduğunu söylemiştir.[296]

Bu ayet; nefsine, şehvetlerine, iş, güç ve dünya meşgalesine, oyun ve eğlenceye dalıp namazlarını kılmayanların cehennemde cezalarını çekeceklerini bildirmektedir. Çünkü dinin direği ve mü'minin miracı olan namazı kılmayan bir insan diğer dinî görevlerinde de gevşektir, günah bataklığına dalmış ve böylece nefsine zulmetmiştir, demektir.

Namazı kılmayan kimse, namazın farz oluşuna inanmadığı ve namazı önemsemediği veya tembelliği ve ihmalkârlığı ya da unuttuğu için kılmamıştır.

Farz oluşuna inanmadığı ve önemsemediği için namazı kılmayan kimse mü'min olamaz, çünkü bu kimse Allah'ın kesin emrine inanmamaktadır. Farz oluşuna ve önemine inandığı halde tembelliği, ihmalkârlığı ve meşguliyeti sebebiyle şer'î bir özrü olmadan namazını kılmayan kimse büyük günaha girmiştir. Bir kısmını aşağıda zikrettiğimiz hadislerin ifade ettiği asıl mana da budur:

مَنْ تَرَكَ صَلَاةَ الْعَصْرِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ "*Kim ikindi namazını terk ederse ameli boşa gider.*"[297]

لاَ تَتْرُكُوا الصَّلٰوةَ مُتَعَمِّدًا فَإِنَّهُ مَنْ تَرَكَ الصَّلٰوةَ مُتَعَمِّدًا فَقَدْ بَرِئَتْ ذِمَّةُ اللهِ وَرَسُولِهِ

"Namazı kasten terk etmeyin. Kim kasten namazı terk ederse, Allah'ın ve Resûlünün zimmetinden berî olur."[298]

Peygamberimiz (s.a.s.), bir gün namazdan söz etmiş ve şöyle demiştir:

مَنْ حَافَظَ عَلَيْهَا كَانَتْ لَهُ نُورًا وَ بُرْهَانًا وَنَجَاةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَنْ لَمْ يُحَافِظْ عَلَيْهَا لَمْ يَكُنْ لَهُ نُورًا وَلاَ بُرْهَانًا

وَلاَ نَجَاةً وَكَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ قَارُونَ وَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَأُبَيِّ ابْنِ خَلَفٍ

"Kim namazına devam ederse, bu namaz kıyamet gününde onun için (karanlığa karşı) *nur,* (doğruluğuna) *delil ve* (azaptan) *kurtuluş olur. Kim namazına devam etmezse, onun nuru, delili ve kurtuluşu olmaz. O kimse kıyamet gününde Karun, Firavun, Haman ve Übey İbn Halef ile beraber olur."*[299]

Bu ve benzeri hadislerin zahiri, kasten namazı terk etmenin insanı küfre götürdüğünü ifade ediyor gibi anlaşılıyorsa da İslâm âlimleri, ancak namazın farz oluşunu inkâr ederek terk etmenin insanı küfre götüreceğini, bu ve benzeri hadislerin mü'minleri namazı terk etmekten sakındırmayı amaçladığını beyan

---

[296] Nesefî, Ebû'l-Berakât, Abdullah b. Ahmed, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, IV, 168; (*Mecmûatün Mine't-Tefâsîr*) Çağrı Yay. İstanbul 1971. Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' Li Ahkâmi'l-Kur'an*, XI, 125, Kahire 1935.

[297] Buhârî, Mevâkît, 15, I, 138.

Bir mü'minin namazını kılmaması düşünülemez. Namazı kılmayan kimse, namazın farz oluşuna inanmadığı veya namazı önemsemediği veya tembelliği ve ihmalkârlığı ya da unuttuğu için kılmamıştır. Namazını vaktinde kılmayı unutan kimse, hatırlayınca hemen namazını kılar. Unutmasından dolayı bir vebal yoktur.[301] Farz oluşuna inanmadığı ve önemsemediği için namazı kılmayan kimse mü'min değildir. Çünkü Allah'ın kesin emrine inanmamaktadır. Farz oluşuna ve önemine inandığı hâlde tembelliği, ihmalkârlığı ve meşguliyeti sebebiyle şer'î bir özrü olmadan namazını kılmayan kimse büyük günaha girmiştir. Büyük günah işleyen kimsenin inkâr, şirk, nifak ve tekzîp (ayetleri yalanlama) hariç diğer büyük günahları işleyen kimse kâfir ve münafık olmaz, imandan çıkmaz. Bu kimse tövbe etmeden ölürse işi Allah'a kalır. Allah, dilerse affeder, dilerse suçu nispetinde cezalandırır, sonra imanı sebebiyle cennetine koyar.[302]

Namazlarını kılmayan insanlar, diğer günahlardan da korunamazlar,[303] işlediği günahlar kalbini karartır[304] ve dinden soğumalarına sebep olabilir. Bu sebeple mü'minin beş vakit namazını ihlâs ve huşû ile kılması gerekir.

Namazı Huşû İle Kılmak

Fıkıh ve ilmihal kitaplarında namazın kılınış şekli, farzları, vacipleri, sünnetleri ve adabı detaylarıyla birlikte anlatılmıştır.

Müslümanın Peygamberin öğrettiği şekilde günde beş vakit namazını kılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Allah'ın istediği şekilde maddî (Tevbe, 9/108) ve manevî (Mâide, 5/56) kirlerden arındıktan sonra,

فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ *"Yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir"* (Bakara 2/144) ve *"O'nu tekbir ile yüceltin"* talimatlarına uyarak niyet edip Allahu ekber diyerek namaza başlayan, namazda sağa sola iltifat etmeyip sadece secde mahalline bakan, elleri, ayakları ve diğer uzuvlarını saygı ifadesi olarak güzel bir vaziyette tutan, dünya kelâmı konuşmadan, vakar ve sükûnet içerisinde, kemal-i edeple;

فَاقْرَؤُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ *"Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun"* (Müzzemmil, 73/20)

---

[300] Celâlüddîn es-Süyûtî, *Sünen-i Nesâî Şerhi*, I, 231-233; Nesâî'nin Sünen'i ile birlikte Alâüddîn Abidîn e *Hediyyetü'l-Alâiyye*, s.74. Kahraman Yay. İst. 1984. Seyyid Sabık, *Fıkhu's-Sünne*, I, 90-91 Mısır, tarihsiz.

[301] Buhârî, Mevâkît, 37, I, 148; Müslim, Mesâcid, 309. I, 471; Ebû Davud, Salât, 11. I, 303; Nesâî, Mevâkît, 52-54. I 293, 295-296; İbn Mâce, Salât, 10, I, 227; Ahmed, III,1000.

[302] İsmail Karagöz, s. 10–11.

[303] Ankebût, 29/43.

[304] Mutaffifîn, 83/14.

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا *"Ey mü'minler! Rükû edin, secde edin"* (Hacc, 22/77) ve

فَاذْكُرُوا اللهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ *"Bilmediklerinizi size öğrettiği şekilde Allah'ı anın / namazı kılın"* (Bakara, 2/239) emirlerine uyup, zihnini dünya işleri ile ilgili kuruntulardan kurtararak tam bir konsantre içerisinde namazlarını Allah için Peygamberin tarif ettiği şekilde kılan mü'min وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ *"Allah için kalkıp divana durun"* (Bakara, 2/238) emrine uymuş ve

قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ * اَلَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ *"Kurtuluşa eren mü'minler namazlarında huşû içindedirler"* (Mü'minûn, 23/2) ayetinde zikredilen niteliğe sahip olmuş olur.

Peygamberimizin tarif ettiği şekilde mü'min; güzelce abdestini alıp gönlü, bedeni ve uzuvlarıyla namaza hazırlanmalı, kıyamda dimdik, rükûda dümdüz durmalı, rükûdan kalkınca belini tam doğrultmalı ve en az sübhânellah diyecek kadar beklemeli, secdede ellerini ve ayaklarını kıbleye çevirmeli, iki secde arasında en az sübhanellah diyecek kadar kalmalı, dua, sûre ve ayetleri güzelce ve doğru olarak okumalı, tadili erkâna, farz, vacip, sünnet ve müstahaplarına riayet ederek kemali edeple acele etmeden, itina ve ihlâs ile beş vakit namazı kılmalıdır.

Namazın Cemaatle Kılınması

Beş vakit namazın cemaatle kılınması tek başına kılınmasından 27 derece daha sevaptır. Peygamberimiz (s.a.s);

صَلاَةُ الْجَمَاعَةِ أَفْضَلُ مِنْ صَلاَةِ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً

"Cemaatle kılınan namaz, ayrı kılınan namazdan yirmi yedi derece üstündür"[305] buyurmuştur.

Peygamber Efendimiz, hayatı boyunca cemaate imamlık yapmış, vefatına yakın hastalandığı zaman Hz. Ebubekr'i cemaate namaz kıldırmak için görevlendirmiş, kendisi de cemaate katılmıştır.

Peygamberimiz birçok hadisinde namazların cemaatle kılınmasını tavsiye etmektedir:

لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي النِّدَاءِ وَالصَّفِّ الْأَوَّلِ، ثُمَّ لَمْ يَجِدُوا إِلاَّ أَنْ يَسْتَهِمُوا عَلَيْهِ لاَسْتَهَمُوا وَلَوْيَعْلَمُونَ مَا

فِي التَّهْجِيرِ، لاَسْتَبَقُوا إِلَيْهِ. وَلَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِي الْعَتَمَةِ وَالصُّبْحِ، لأَتَوْهُمَا وَلَوْ حَبْوًا

"İnsanlar camide ilk safın sevabını bilselerdi, ön safta durabilmek için kura çekmekten başka yol bulamazlardı. Namazı ilk vaktinde kılmanın sevabını

مَنْ صَلى العِشَاءَ فِي جَمَاعَةٍ، فَكَأنّمَا قامَ نِصْفَ اللَيلِ وَمَنْ صَلى الصّبْحَ فِي جماعةٍ، فكأنمَا صلى الليل كله

"Kim yatsı namazını cemaatle kılarsa, gece yarısına kadar namaz kılmış sevabını alır, sabah namazını da cemaatle kılarsa bütün geceyi namaz kılarak geçirmiş gibi sevap alır."[307]

مَا مِنْ ثَلَاثَةٍ فِي قَرْيَةٍ وَلاَ بَدْوٍ لاَ تُقَامُ فِيهِمُ الصَّلاَةُ إِلاَّ قَدِ اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ . فَعَلَيكُمْ بِالْجَمَاعَةِ،

فَإِنَّمَا يأْكُلُ الذِّئْبُ مِنَ الغَنَمِ الْقَاصِيَةَ

"Üç kişi bir köyde veya sahrada bulunur ve cemaatle namaz kılınmazsa, şeytan onlara hâkim olur, öyleyse cemaatten ayrılma. Çünkü kurt ancak sürüden ayrılan koyunu kapar."[308]

Bu hadisler beş vakit namazı cemaatle kılmanın önemine vurgu yapmaktadır. Müslüman zaman olduğu ve mazereti bulunmadığı sürece beş vakit namazı cemaatle kılmaya çalışmalıdır.

Sonuç

İnsanın yaratılış gayesi olan "*ibadet*" görevini yerine getirebilmesi için her şeyden önce iman etmesi, Allah ve Peygamberine itaat etmesi ve özellikle ibadetlerin başı olan beş vakit namazı saygı ve kemali edeple kılması gerekir. Bu Allah'ın kesin emridir. Allah'ın bu emrine uyup namazını kılan O'nun rızası ve cennetini kazanır; uymayan O'na isyan etmiş, büyük günaha girmiş, nefsini zulmetmiş ve kendisini ilahî cezaya maruz bırakmış olur.

---

[306] Buhârî, Ezan, 9, I, 152; Müslim, Salât, 129. I, 325.
[307] Müslim Mesâcid, 260, I, 454.
[308] Ebû Davud, Salât, 47. No: 547, I, 371; Nesâî, İmamet, 48. II, 106–107.

12

ORUÇ İBADETİ VE NEFİS TERBİYESİ*

Oruç ibadeti, İslâm'ın beş temel esasından biridir.[309] Farz oluşu kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Yüce Allah,

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

"Ey mü'minler! (Kötülüklerden ve haramlardan) korunmanız için oruç tutmak, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı" (Bakara, 2/183) buyurmuştur. Peygamberimiz (s.a.s.) ise;

مَنْ صَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

"Kim faziletine inanarak ve karşılığını Allah'tan bekleyerek Ramazan orucunu tutarsa, geçmiş günahları bağışlanır."[310] buyurmuştur.

Oruç Kelimesinin Anlamı

Oruç kelimesi ayet ve hadislerde "**savm**" ve "**sıyâm**" kelimeleriyle ifade edilmiştir. Bu kelime sözlükte kişinin kendisini yeme, içme, yürüme ve konuşma gibi herhangi bir söz, eylem ve davranıştan alıkoyması anlamlarına gelir. Kur'an'da bu anlamda kullanılmıştır. (Meryem, 19/26) Dinî bir terim olarak **savm**; mü'minin ibadet niyetiyle imsak vaktinden iftar vaktine kadar kendisini yeme, içme ve cinsel ilişkiden alıkoyması demektir.[311]

Oruç Evrensel Bir İbadettir

Oruç ibadeti insanlık tarihi kadar eskidir. Yüce Allah,

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ

"Sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı" ayeti ile orucun Hz. Âdem'den Hz. Muhammed (s.a.s.)'e kadar bütün insanlara farz kılındığını bildirmektedir.

Tâbiîn müfessirlerinden Katâde b. Dâime, Allah'ın önceki toplumlara farz kıldığı orucun Ramazan orucu olduğunu söylemiştir.[312] Yahudiler, Ramazan orucunu terk etmişler, yerine yılda bir gün oruç tutmaya başlamışlardır. Hıris-

---

* Bu bölüm, Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi **Doç. Dr. İsmail KARAGÖZ** tarafından hazırlanmıştır.

[309] Müslim, İman, 1, 5, I. 37, 40.

[310] [illegible]

Orucun Tarihçesi

Sahabeden Muaz b. Cebel, oruç ibadetinin şu merhalelerde geldiğini bi dirmiştir:[314]

a) Aşûra ve Eyyâm-ı Bîd Orucu

Hz. Âişe validemizin bildirdiğine göre İslâm öncesinde Mekke halkı v Peygamberimiz "*aşûra*" orucu tutuyordu. Peygamberimiz Medine'ye geldiğ zaman Yahudilerin "*aşûra*" orucu tuttuklarını gördü, kendilerine bu orucu n çin tuttuklarını sordu. Onlar, "bu gün hayırlı bir gündür, bu günde Allal İsrailoğullarını düşmanlarından kurtardı. Musa (a.s.), bu günde oruç tuttu" ce vabını verdiler. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.s.), *"Biz Musa'ya sizde daha evlâ ve lâyığız"* dedi ve aşûra orucunu tuttu ve ashabına da tutmaların emretti.[315]

Ramazan orucu farz kılındıktan sonra da Peygamberimiz (s.a.s.), *aşûr* orucunu tutmuş ve

أَفْضَلُ الصِّيَامِ بَعْدَ رَمَضَانَ شَهْرُ اللهِ الْمُحَرَّمُ "*Ramazan orucundan sonra en fazileti oruç Allah'ın ayı olan muharrem ayında tutulan aşûra orucudur*" sözleriyl tutulmasını teşvik etmiştir.[316] Sahabeden isteyen bu orucu tutmuş, isteyen d tutmamıştır.[317] *Aşûra* orucu, Muharrem ayının 9 ve 10. günlerinde tutulur.[318]

Ayrıca Peygamberimiz (s.a.s.), Ramazan orucu farz kılınmadan önce "***ey yâm-i bîd***" olarak nitelenen kamerî ayların 13, 14 ve 15. günlerinde de oru tutmuştur.[319] Peygamberimiz (s.a.s.) Ramazan orucu farz kılındıktan sonra d bu orucu tutmuş ve

صَوْمُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ صَوْمُ الدَّهْرِ كُلِّهِ "*Her ay üç gün oruç tutmak bütün seney oruçla geçirmek gibi olur*" söyleriyle bu orucun tutulmasını teşvik etmiştir.[320]

---

[313] bk. Taberî, II, 130–131. Yazır, Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 626. Eser Neşriyat, İstanbul, 1971.
[314] Ahmed, V, 246.
[315] Buhârî, Savm, 69. II, 251; Müslim, Sıyâm, 128. I, 796;Tirmizî, Savm, 49, III, 117.
[316] Tirmizî, Savm, 46. III, 117; Müslim, Sıyâm, 202, I. 821; Ebû Davud, Savm, 56. No: 2429, II, 811.
[317] Buhârî, Savm, 69, II, 251; Müslim, Sıyâm, 113–126, I, 792–795.
[318] Tirmizî, Savm, 50. III, 128.
[319] Ahmed, V, 246 Tirmizî, Savm, 41, 54. III, 118, 134.
[320] Buhârî, Savm, 59, II, 246; Müslim, Sıyam, 197, I, 819; bk. Tirmizî, Savm, 50, 54, III, 128, 135; Nesâî, Sıyam, 78 82, IV 213, 219.

b) Ramazan Orucu

Ramazan orucu, Bakara sûresinin 183–184. ayetleriyle hicretin ikinci yılında Bedir savaşı öncesinde şaban ayında farz kılınmıştır. Peygamberimiz (s.a.s.), hayatında dokuz sene Ramazan orucu tutmuştur.

183. ayette orucun mutlak olarak farz kılındığı bildirilmekte, ancak orucun ne zaman, nasıl ve kaç gün tutulacağı bildirilmemektedir. 184. ayette bu kapalılık kısmen giderilmiş, orucun "*sayılı günlerde*" tutulacağı beyan edilmiştir. "*Sayılı günler*" ile maksat Ramazan ayıdır.[321] Bakara sûresinin 184 ve185. ayetlerinde şöyle buyurulmaktadır:

أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ *"(Oruç), sayılı günler(dedir)..."*

فَمَنْ شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ *"...Sizden kim bu aya ulaşırsa oruç tutsun..."*

Allah, bu ayetlerle Ramazan orucunu tutmayı müslümanlara farz kılmıştır.

c) Oruç Tutma İle Fidye Verme Arasında Muhayyerlik

Bakara sûresinin 184. ayetinde;

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنتُمْ تَعْلَمُونَ

"(Yaşlılık veya tedavi edilemeyen bir hastalık nedeniyle) oruca zor güç yetirenler, bir yoksul doyumu fidye verirler. Bununla birlikte kim bir hayır yaparsa (daha fazla fakiri duyurursa) bu, kendisi için daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır" (Bakara, 2/184) buyurulmuştur. Sahabeden Muâz b. Cebel'in bildirdiğine göre, bu ayetin hükmü gereğince Müslümanlar oruç tutma ile fidye verme arasında muhayyer bırakılmışlardır.[322] Sahabeden Seleme b. el-Ekva', bu ayet inince isteyenin oruç tuttuğunu, isteyenin fidye verdiğini, 185. ayet inince bu muhayyerliğin kaldırıldığını söylemiştir.[323]

عَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ "Oruç tutmaya gücü zor yetenler" hükmü, çok yaşlı kimseler ile şeker ve kanser gibi tedavisi zor bir hastalığa müptela olanlar için geçerlidir. "***Fidye***" bir fakiri iki öğün doyurmak veya fakire iki öğün doyacağı miktarda ekonomik yardım yapmaktır.

عَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ cümlesi "*oruca gücü yetenler*" anlamında değildir. Bu takdirde ayet "oruç, tutmaya gücü yetenlere fidye farzdır" anlamına gelir ki bu "oruç size farz kılındı" ayeti ile ters düşer. Hasta ve yolcuya farz olduğu hâlde, sağlıklı ve mukim olup gücü yeten kimsenin oruç tutup tutmamakta muhayyer

---

321

tutmaya gücü zor yetenler" anlamında olduğunu ifade eder.[324]

فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا "Kim bir hayır yaparsa" cümlesi, fidyeyi fazla vermeyi veya hem fidye vermeyi hem de oruç tutmayı وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ "oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır" cümlesi ise fidye vermekten veya orucu kazaya bırakmadan daha hayırlıdır, anlamını ifade edebilir.[325]

d) Ramazan Orucunun Sağlıklı ve Mukim Olanlara Farz Olması

فَمَنْ كَانَ مِنكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

"...Sizden kim hasta ya da yolcu olur (da orucunu tutamazsa daha sonra) tutamadığı günler sayısınca başka günlerde oruç tutar..." (Bakara, 2/184)

وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

"...(Bu ayda) kim hasta veya yolcu olur (da oruç tutamazsa) tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun (kaza etsin). Allah size kolaylık diler, zorluk dilemez. Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidayete ulaştırmasına karşılık Allah'ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir." (Bakara, 2/185)

Bu ayetlerde yüce Allah, Ramazan ayına erişen sağlıklı ve mukim kimselerin oruç tutmaları gerektiğini, yolcuların ve hastaların daha sonra kaza etmek üzere oruç tutmayabileceklerini bildirmektedir.

Muâz b. Cebel, 185. ayetteki *"Öyle ise sizden kim bu aya ulaşırsa oruç tutsun"* emri ile Allah'ın, orucu sağlıklı ve mukim olan kimseler için farz kıldığını, hasta ve yolcular için oruç tutmama ruhsatı verildiğini, oruç tutmayıp fidye vermenin, oruca gücü yetmeyen yaşlılara özgü kılındığını bildirmiştir.[326]

Bir mazeret sebebiyle Ramazan orucunu tutamayan kimse, orucunu kaza etmeden ölürse, bu kimsenin tutamadığı oruç sayısı kadar fidye verilir.[327]

e) Orucun Fecr-i Sâdık İle Güneşin Batması Arasında Tutulması Emri

183, 184 ve 185. ayetlerde orucun Ramazan ayında tutulması gerektiği bildirilmekte, ancak oruca başlama ve bitirme zamanı ve orucun nasıl tutulacağı bildirilmemektedir. Muâz b. Cebel'in bildirdiğine göre Bakara sûresinin 187. ayeti inmeden önce mü'minler güneş battıktan sonra uyuyuncaya (veya yatsı

---

[324] Yazır, I, 634-639.
[325] Yazır, I, 640-641.
[326] Ahmed, V, 246.
[327] Tirmizî, Savm, 23, III, 96.

namazını kılıncaya) kadar yiyip içebilirler, eşleriyle cima yapabilirlerdi. Uyuduktan (veya yatsı namazını kıldıktan) sonra artık yeme, içme ve cinsel ilişki ertesi günü akşama kadar yasak idi.[328]

Bu kuralı ihlal eden sahabîler oldu. Meselâ Ensar'dan Sırma b. Kays adında bir mü'min Ramazan ayında oruçlu olarak akşama kadar çalışır, akşam evine gelir, namazı kıldıktan sonra yemek yemeden sabaha kadar uyuya kalır. Ertesi günü Peygamberimiz kendisini çok bitkin, hâlsiz ve oruca dayanamaz bir durumda görür, "*ne oluyor, seni çok yorgun, bitkin ve hâlsiz görüyorum*" der. Sırma da "Ey Allah'ın elçisi! Dün, gün boyu çalıştım, akşam eve geldim, namazı kılınca uyuya kalmışım ve bir şey yiyip içmeden oruç tutuyorum" diye cevap verir.[329]

Hz. Ömer, eşi ile ilişkiye girerek bu yasağı ihlal eder, sonra yaptığına pişman olur ve durumu Peygamberimize bildirir. Ashaptan bazıları da aynı hatayı işlerler. Bunun üzerine Bakara sûresinin 187. ayeti iner.[330] Bu hususa 187. ayette de işaret edilmektedir:

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَائِكُمْ ۚ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ ۗ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ ۖ فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ ۚ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ۖ ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ ۚ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ ۗ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا ۗ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz. Allah (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşarak) kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi de tövbenizi kabul edip sizi affetti. Artık eşlerinize yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın. Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye kadar yiyin, için. Sonra akşama kadar orucu tam tutun. Bununla birlikte siz mescitlerde itikafta iken eşlerinize yaklaşmayın. Bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlardır. Bu sınırlara yaklaşmayın. Allah, kendine karşı gelmekten sakınsınlar diye ayetlerini insanlara böyle açıklar."

Ayetteki أُحِلَّ لَكُمْ *"Size helâl kılındı"* cümlesi, söz konusu yasağın kaldırıldığını ifade eder. Bu yasağın ne olduğu yukarıda zikrettiğimiz hadislerde beyan edildiği gibi ayetin içeriğinden de anlaşılmaktadır. Cinsel ilişkide bulunma yasağı itikaf hâlinde iken devam etmektedir.

Allah'ın koyduğu yasağın ihlal edilmesi, ayette "*nefse ihanet*" olarak ifade edilmiştir. Ayet, itaatsizlik ederek emir ve yasakları ihlal eden mü'minlerin

---

[328] Ahmed, V, 247.

Oruç kimlere farzdır?

Oruç, İslâm'ın beş temel esasından biri olup, akıllı ve ergenlik çağına gelmiş, mukim ve sağlıklı kadın ve erkek her mü'mine farzdır. Âdetli ve loğusa kadınlar oruç tutmazlar, tutmadıkları oruçlarını daha sonra kaza ederler. Oruç ibadetini yerine getiren Allah ve Peygambere itaat etmiş olur.

Oruç nasıl tutulur?

Oruç, fecr-i sâdıktan güneşin batmasına kadar yeme, içme ve cinsel ilişkiyi terk etmek suretiyle tutulacaktır. Ramazan ayı, 29 veya otuz gündür, 28 veya 31 gün olmaz.[331] Ramazan orucuna akşamdan niyet edilebilir. Uyuyakalıp sahura kalkamayanlar bir şey yiyip içmemek şartıyla kaba kuşluk vaktine kadar oruçlarına niyet edebilirler.

Oruç Tutmamayı Mubah Kılan Hâller

İslâm dini, kişileri güçleri nispetinde sorumlu tutmuş, güçlerini aşan veya sıkıntıya yol açan durumlarda kolaylaştırıcı hükümler getirmiştir. Buna göre aşağıdaki durumlarda kişiler, oruç tutmakla yükümlü kılınmamış, daha sonra kaza etmeleri veya yerine fidye vermelerine ruhsat tanınmıştır:

a) Bir kimse Ramazan ayında 90 km. veya daha fazla bir uzaklığa Hanefi bilginlere göre 15 günden, Şâfiî bilginlere göre giriş ve çıkış günleri hariç 4 günden az bir zaman için yolculuğa çıkarlarsa, Ramazan orucunu tutmayabilirler (Bakara, 2/183–184). Yolculuğa çıktıklarında sahabeden bazısı oruç tutmuş bazısı da tutmamıştır.[332] Bu kimseler, daha sonra tutamadıkları oruçlarını kaza ederler.

Geceden oruca niyetlenip de gündüz yolculuğa çıkan kimse, dilerse bu orucunu bozar, dilerse tamamlar. Ancak, ayette de belirtildiği gibi orucunu tamamlaması daha iyidir. Hz. Peygamber, Mekke'nin fethi için sefere çıktığında oruçlu iken, Kedîd denilen yere varınca orucunu bozmuştur.[333]

b) Oruç tuttuğu zaman, hastalığının artmasından veya uzamasından endişe eden kimse ile hastalığı sebebiyle oruç tutmakta zorlanan kişiler Ramazan ayında oruç tutmayabilirler.[334] Uzman doktorlar, bir kimsenin oruç tutması hâlinde hasta olacağını bildirirlerse, bu kimseler de oruç tutmayabilirler. Daha sonra iyileşince oruçlarını kaza ederler. Ölünceye kadar iyileşmeyen, tedavisi

---

[331] Müslim, Sıyâm, 7-20, I, 760-762.
[332] Tirmizî, Savm, 19, III, 92.
[333] Buhârî, Savm, 34, II, 238.
[334] Ebû Davud, Savm, 44, II, 798; Tirmizî, Savm, 21, III, 94.

olmayan bir hastalığı olanlar oruç tutmazlar, imkânları varsa fidye verirler. İmkânları yoksa bir şey yapmaları gerekmez.

c) Hamile ve emzikli kadınlar, oruç tuttuklarında kendilerine veya çocuklarına bir zarar vermesi söz konusu ise, oruç tutmayabilirler.[335] Daha sonra oruçlarını kaza ederler.

d) Oruç tutamayacak kadar yaşlı olan kimseler, oruç tutmayıp yerine fidye verebilirler.[336]

e) Oruçlu bir kimse, açlıktan veya susuzluktan dolayı beden ve ruh sağlığının ciddî derecede bozulması tehlikesi ile karşılaşması hâlinde, orucunu bozup daha sonra kaza edebilir. Böyle bir kimsenin orucuna devam etmesi ölümüne sebep olacak nitelikte ise, orucunu açmaması haram olur.

f) Zor ve meşakkatli bir işte çalışmak zorunda olan bir kişi, oruç tuttuğu takdirde sağlığına bir zarar gelmesinden korkuluyorsa, orucunu tutmayabilir. Bu durumda olanlar, izin günlerinde veya müsait zamanlarda tutamadıkları oruçları kaza etmelidirler. Yıllık izninin bulunmaması ve haftalık izninin de yeterli olmaması gibi mazeretlerle buna da imkân bulamayanlar, fidye vermelidirler.

Orucu Bozup Bozmayan Şeyler

1. Oruçlu iken bilerek bir şey yiyip içmek, cinsel ilişkide bulunmak ve isteyerek ağız dolusu kusmak orucu bozar.[337]

2. Unutarak yiyip içmek, kan vermek. Peygamber Efendimiz,

إِذَا نَسِيَ فَأَكَلَ أَوْ شَرِبَ فَلْيُتِمَّ صَوْمَهُ فَإِنَّمَا أَطْعَمَهُ اللهُ وَسَقَاهُ

"Bir kimse oruçlu olduğunu unutarak yer, içerse orucunu tamamlasın, bozmasın. Çünkü onu, Allah yedirmiş, içirmiştir"[338] buyurmuştur. Unutarak yiyen içen kişi, oruçlu olduğunu hatırlarsa, hemen ağzındakileri çıkarıp ağzını yıkar ve orucuna devam eder. Oruçlu olduğunu hatırladıktan sonra boğazından aşağıya bir şey geçerse orucu bozulur.

3. Oruçlu iken rüyada ihtilam olmak orucu bozmadığı gibi, gusletmeyi geciktirerek cünüp olarak sabahlamak da oruca bir zarar vermez.[339] Ancak, zorunlu bir durum olmadıkça, hemen boy abdesti alınmalıdır. Nitekim Hz. Peygamber'in Ramazan'da imsaktan sonra yıkandıkları hadis kaynaklarında yer almaktadır.

---

[335] Nesâî, Sıyam, 62, IV, 190; İbn Mâce, Sıyam, 3, I, 533.
[336] Bakara, 2/184.
[337] Tirmizî, Savm, 25–26. III, 98, 100.

مَنْ ذَرَعَهُ قَيْئٌ وَهُوَ صَائِمٌ فَلَيْسَ عَلَيْهِ قَضَاءٌ وَإِنْ اِسْتَقَاءَ فَلْيَقْضِ

"*Oruçlu kimseye kusmak gelir de kendisine hâkim olamazsa ona kaza gerekmez. Her kim de kendi isteği ile kusarsa, orucunu kaza etsin*" buyurmuştur.[341]

5. Oruçlu kimselerin iğnelerini iftardan sonra yaptırmaları yerinde olur. Oruçlu iken iğne yaptırmak zorunda olanlar, tedavi ve aşı amaçlı iğne yaptırabilirler; oruçları bozulmaz. Ancak, oruçlu iken gıda ve vitamin iğneleri yaptırmak, damardan serum ve kan almakla oruç bozulur. Daha sonra bu oruç kaza edilir.

6. Ağız veya burnundan su girip yutmadıkça, oruçlu kimsenin yıkanması orucuna zarar vermez. Bu itibarla, ağız ve burnundan su kaçırmamak şartıyla oruçlunun yıkanmasında bir sakınca yoktur.

7. Sprey kullanmak zorunda olan astımlı hastalar oruç tutmayabilirler ve tutamadığı günler sayısınca fidye verebilirler. İleride sağlığına kavuşursa, fidye vermiş olsa da, tutamadığı orucunu kaza eder. Ancak böyle bir kişi oruç tutmak isterse, kullanmak zorunda kaldığı sprey orucunu bozmaz.

8. Parfüm veya kolonya sürünmek ve koklamak orucu bozmaz.

9. Oruçlu bir kimsenin morfinli veya morfinsiz olarak dişlerini tedavi ettirmesi veya çektirmesi orucu bozmaz. Ancak tedavi esnasında, kan veya tedavide kullanılan maddelerden herhangi bir şeyin yutulması orucu bozar.

10. Diş fırçalamakla oruç bozulmaz. Bununla birlikte, diş macununun, misvak parçalarının veya suyun boğaza kaçması hâlinde oruç bozulur. Orucun bozulma ihtimali dikkate alınarak, dişlerin imsaktan önce ve iftardan sonra fırçalanması uygun olur.

11. Günümüzde üretilen sakızlarda, ağızda çözülen katkı maddeleri bulunduğundan, ne kadar itina edilirse edilsin bunların yutulmasından kaçınılması mümkün değildir. Bu sebeple bu tür sakız çiğnemek orucu bozar. Ancak kenger sakızı gibi katkısı bulunmayan sakızlarla daha önce çiğnenmiş olup içinde hiç katkı maddesi kalmamış olan ve çiğnendiğinde hiçbir eksikliğe uğramayan sakızların çiğnenmesi orucu bozmaz. Bununla birlikte, oruçlu iken bu tür sakızları çiğnemek mekruhtur.

12. Kan aldırmak orucu bozmaz. Nitekim Hz. Peygamber, ihramlı iken ve oruçlu bulunduğu sırada kan aldırmış[342] ve

---

[340] Tirmizî, Savm, 24–5, III, 97–98.

[341] Ebû Davud, Savm, 32. II, 776; Tirmizî, Savm, 25, III, 98.

[342] Buhârî, Tıbb, 11. VII, 14; Sayd, 11. II, 214; Savm, 32, II, 237; Ebû Davûd, Savm, 29, II, 773; İbn Mâce, Sıyâm, 18. I, 537.

ثَلاَثٌ لاَيُفْطِرْنَ الصَّائِمَ اَلْحِجَامَةُ وَالْقَيْئُ وَالْاِحْتِلاَمُ "*Üç şey vardır, orucu bozmaz: Kan aldırmak, kusmak, ihtilam olmak*" buyurmuştur.[343]

13. Göz ve burna akıtılan ilaç, genze ulaşması hâlinde orucu bozar. Çünkü genze ulaşan maddeler boğaza, oradan da mideye ulaşır. Bu durumda oruçlu o günkü orucuna devam eder. Ramazan'dan sonra bir gün kaza eder. Kulak ile boğaz arasında da bir kanal bulunmaktadır. Ancak kulak zarı bu kanalı tıkadığından, su veya kulak zarını geçmeyecek nitelikteki ilaçların kullanılması orucu bozmaz. Fakat kulak zarı delik olan kişinin kulağına herhangi bir sıvının akıtılıp boğazına ulaşması hâlinde orucu bozulur. Ayrıca kulak zarını geçip boğaza ulaşabilecek nitelikteki ilaçların kullanılması da orucu bozar.

Mazeretsiz Oruç Bozmak

Geçerli bir mazereti olmadığı hâlde, Ramazan orucunu tutmayan bir Müslüman Allah'a ve Peygambere isyan etmiş, pek çok sevap ve manevî nimetten yoksun kalmış ve büyük günah işlemiş olur. Mazeretsiz olarak tutmadığı bir günlük Ramazan orucunun yerine başka zamanlarda ömür boyu oruç tutsa telâfi edemez. Peygamberimiz (s.a.s.);

مَنْ اَفْطَرَ يَوْمًا مِنْ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ رُخْصَةٍ وَلاَ مَرَضٍ لَمْ يَقْضِ عَنْهُ صَوْمُ الدَّهْرِ كُلِّهِ وَاِنْ صَامَهُ

"*Kim hastalığı ve bir ruhsatı olmaksızın Ramazan ayından bir gün oruç tutmasa, bütün günleri oruç tutsa yine bu orucu yerine getiremez*" buyurmuştur.[344]

Kaza, gününe gün tutmaktır. **Kefaret** ise; peş peşe iki kamerî ay oruç tutmakla, buna gücü yetmeyenler ise akşamlı sabahlı bir fakiri 60 gün veya 60 fakiri bir gün doyurmakla yerine getirirler. Kefaret orucu ara verilmeden peş peşe tutulur. Âdet veya loğusalık hâlinde bulunan kadınlar, bu günlerinde keffaret oruçlarına ara verirler. Bu durumlarından çıkar çıkmaz ara vermeden keffaret orucuna devam ederek 60 günü tamamlarlar.

Mazeret Sebebiyle Orucu bozmak

Yolculuk, hastalık gibi meşru bir mazerete dayalı olarak bozulan orucun, sadece kaza edilmesi gerekir. Ayrıca, kasıt olmaksızın yemek-içmek; beslenme amacı ve anlamı taşımayan, yenilip içilmesi mutat olmayan veya insan tabiatının meyletmediği şeylerin yenilip içilmesi orucu bozup, sadece kazasını gerektirir.

Ramazan ayında dînen geçerli bir mazeret olmaksızın oruç tutmayanlar, Allah'a isyan ve büyük günah işlemiş olurlar.

kul olmayan bir hastalığı olanlar, oruç tutmazlar bunun yerine imkânları varsa her oruç için bir fidye verirler (Bakara, 2/184). **Fidye**, fakir bir kişiyi bir gün akşamlı sabahlı doyurmak veya doyacağı kadar para vermek demektir.

يُرِيدُ اللهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ *"Allah, size kolaylık diler zorluk dilemez"* anlamındaki ayet, ibadetlerdeki kolaylığı ifade eder.

Oruç ve Nefis Terbiyesi

İnsanların yaratılış gayesi olan *ibadet görevi*[345]; ya namaz, oruç, zekât ve Hacc gibi belirli bir zamanda, belirli bir mekânda ve belirli kurallara uyularak yapılır (formel ibadetler), ya da herhangi bir zaman, mekân ve şekille kayıtlı olmaksızın yerine getirilir. Allah'ı zikretmek, ana babaya iyilik etmek, şahitliği, tartı ve ölçüyü dosdoğru yapmak gibi emirlere; alkollü içkiler içmek, uyuşturucular kullanmak, kumar oynamak, hırsızlık yapmak ve cana kıymak gibi yasaklara uyularak yerine getirilir (informel ibadetler).

Formel ibadetlerin temel amaçlarından biri, *informel ibadetlerin* insan hayatında uygulanır hâle gelmesini sağlamaktır. Söz gelimi namaz ibadetinin temel amaçlarından biri insanı her türlü çirkinlik, kötülük ve haramlardan alıkoymasıdır.[346] Formel ibadetlerden biri olan oruç ibadetinin Allah rızasını kazanmanın yanında temel amaçlarından biri de kişinin nefsini terbiye etmesi, söz, fiil ve davranışlarına çeki düzen vermesidir. Bu husus, hem Kur'an'da hem de Peygamberimizin hadislerinde açıkça zikredilmektedir. Orucun farz olduğu bildirilen ayette şöyle buyrulmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

"Ey mü'minler! (Kötülüklerden ve haramlardan) korunmanız için oruç tutmak, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı" (Bakara, 2/183).

Orucun kötülük ve haramlardan korunmak için farz kılındığının bildirilmesi, ibadetin insanın kişisel ve sosyal hayatındaki yerini ve etkisini bildirmeğe yöneliktir. Nitekim yüce Allah, günde beş vakit kılınan namazın insanı hayâsızlık ve haramlardan alıkoyduğunu bildirmektedir.[347] Aynı şekilde orucun da insanı haram ve kötülüklerden alıkoyması gerekir. Peygamberimiz (s.a.s.);

وَالصِّيَامُ جُنَّةٌ فَإِذَا كَانَ يَوْمُ صَوْمِ أَحَدِكُمْ فَلاَ يَرْفُثْ وَلاَ يَسْخَبْ فَإِنْ سَابَّهُ أَحَدٌ أَوْ قَاتَلَهُ فَلْيَقُلْ إِنِّي صَائِمٌ

"Oruç kalkandır. Biriniz oruçlu iken çirkin, kötü ve kaba söz söylemesin, bağırıp çağırmasın, kavga etmesin. Birisi kendisine söver ya da çatarsa ona

---

[345] Zâriyat, 51/56.
[346] Ankebût, 29/45
[347] Ankebût, 29/45.

'ben oruçluyum' desin"[348] buyurmuştur. Orucun şehveti kıran bir özelliği vardır.[349] Hadis-i şerîf, orucun gayesinin insanın edep ve ahlâkını güzelleştirmek olduğunu açıkça ifade etmektedir. Eğer oruç, insanı kötü söz, eylem ve davranışlardan uzaklaştırmıyor, edep ve ahlâkını güzelleştirmiyorsa amacına ulaşamamış demektir, böyle bir oruçtan istenilen sevap da elde edilemez. Nitekim Peygamberimiz (s.a.s.),

مَنْ لَمْ يَدَعْ قَوْلَ الزُّورِ وَالْعَمَلِ بِهِ فَلَيْسَ لِلّٰهِ حَاجَةٌ فِي اَنْ يَدَعَ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ

"*Kim yalan sözü ve yalan ile iş yapmayı bırakmazsa Allah'ın onun yemesini ve içmesini terk etmesine ihtiyacı yoktur*"[350] ve;

رُبَّ صَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ صِيَامِهِ اِلاَّ الْجُوعِ وَرُبَّ قَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ قِيَامِهِ اِلاَّ السَّهَرُ

"*Nice oruç tutanlar vardır ki onların oruçtan nasipleri sadece aç* (ve susuz) *kalmalarıdır. Nice geceleri namaz kılanlar vardır ki onların namazdan nasipleri sadece uykusuz kalmaktır*"[351] buyurmuştur. Dolayısıyla oruç tutan insan; yalan, yalancı şahitlik, gıybet, iftira, hile, aldatma, kötü söz ve benzeri davranışlardan uzak, iş ve işlemlerinde, söz ve sözleşmelerinde, alım ve satımlarında dürüst ve dosdoğru olmalıdır.

Gerçek anlamda tutulan ***oruç,*** hem kötü söz ve davranışlara, hem de cehennem ateşine karşı perde olur; kişiyi fuhuş ve edep dışı davranışlardan alıkoyar, çünkü "*orucun şehveti kıran bir özelliği vardır.*"[352] Oruç tutan insan sabırlı olmayı öğrenir. Çünkü Peygamberimizin beyanı ile

اَلصَّوْمُ نِصْفُ الصَّبْرِ "*Oruç sabrın yarısıdır.*"[353]

İnsanın günah işlemesine genellikle iki şey sebep olur. Biri şehevî arzuları, diğeri dili ve midesidir.

مَنْ يَتَكَفَّلُ لِي مَا بَيْنَ لَحْيَيْهِ وَمَا بَيْنَ رِجْلَيْهِ اَتَكَفَّلُ لَهُ بِالْجَنَّةِ "*Kim diline ve ırzına sahip çıkacağına güvence verirse, ben de o kimsenin cennete gireceğine güvence veririm*"[354] anlamındaki hadis, insanın şehevî arzularına, konuşmasına, yeme ve içmesine dikkat etmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Orucun farz olmasının arka plânında, müslümanın cinsel arzularını, konuşmalarını, yemesini ve içmesini kontrol altında tutması, huyunu ve ahlâkını güzelleştirmesi ve nefsine sahip çıkabilme yeteneğini kazanması vardır. Bu sebeple Kur'an ve Sünnette Müslümanlar oruç tutmaya teşvik edilmiş, oruç tutanlar övülmüş ve onlara Allah'ın rahmeti, rızası, sevap ve mükâfatı va'd

---

[348] Müslim, Sıyâm, 163. I, 807; Buhârî, Savm, 9, II, 228.
[349] Buhârî, Savm,11, II, 229.
[350] Buhârî, Savm, 9. II, 228; Ebû Davud, Savm, 25, I, 767; Tirmizî, Savm, 16, III, 87; İbn Mâce, 21, I, 539.
[351] İbn Mâce, 21. I, 539.
[352] Buhârî. Savm. 11. II. 229.

كُلُّ عَمَلِ اِبْنِ آدَمَ يُضَاعَفُ الْحَسَنَةُ بِعَشْرِ اَمْثَالِهَا اِلَى سَبْعِمِئَةِ ضِعْفٍ

"Âdemoğlunun her ameline kat kat sevap verilir. Bir iyilik on mislinden ye di yüz misline katlanır." buyurmuş, Yüce Allah da,

اِلاَّ الصَّوْمُ فَاِنَّهُ لِي وَاَنَا اَجْزِي بِهِ يَدَعُ شَهْوَتَهُ وَطَعَامَهُ مِنْ اَجْلِي

"Oruç hariç, çünkü oruç benim içindir, onun mükâfatını da ben vereceğim oruç tutan kimse şehvetini ve yemesini-içmesini benim için terk etmektedir."[355]

كُلُّ عَمَلِ اِبْنِ آدَمَ لَهُ اِلاَّ الصِّيَامُ فَاِنَّهُ لِي وَاَنَا اَجْزِي بِهِ

"Oruç hariç, Âdemoğlunun her ameli kendisi içindir. Oruç benim içindir onun ödülünü ben vereceğim"[356] buyurmuştur.

اِنَّ فِي الْجَنَّةِ بَابًا يُقَالُ لَهُ رَيَّانُ يَدْخُلُ مِنْهُ الصَّائِمُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لاَ يَدْخُلُ مِنْهُ اَحَدٌ غَيْرُهُمْ

"Cennette reyyân adında bir kapı vardır ki buradan kıyamet gününde sa dece oruç tutanlar cennete gireceklerdir"[357] ve;

مَنْ صَامَ يَوْمًا فِي سَبِيلِ اللهِ بَاعَدَ اللهُ وَجْهَهُ عَنِ النَّارِ سَبْعِينَ خَرِيفًا

"Kim Allah için bir gün oruç tutarsa, Allah yetmiş yıllık bir mesafe kada onu cehennem ateşinden uzaklaştırır"[358] anlamındaki hadisler de orucun değe rini ifade etmektedir.

Oruç tutan insan;

-Allah ve Peygambere itaat etmiş ve büyük sevap kazanmış olur.

-Allah'ın verdiği nimetlere şükretmiş ve aç kalanların hâllerini öğrenmiş olur.

-Sağlığını korumuş, nefsini terbiye etmiş ve irâde eğitimi yapmış olur.

-Sabır ve metanet kazanmış, kötü söz ve davranışlardan korunmuş olur.

-Ahlâkını güzelleştirmiş ve imanının bilincine ermiş olur.

-İbadet zevkini tatmış, Allah'ın rızasını ve cennetini kazanmış olur.

---

[355] Müslim, Sıyâm, 165, I, 807; Tirmizî, Savm, 55, III, 136.
[356] Buhârî, Sıyâm, 9. I, 228.
[357] *Müslim,* Sıyâm, 166, I, 808.
[358] Müslim, Sıyâm, 168, I, 808.

13

ZEKÂT İBADETİ VE SOSYAL YARDIMLAŞMA*

Sözlükte artma, çoğalma, temizlik, bereket, iyi hâl ve övgü gibi anlamlara gelen ***zekât***, dinî bir terim olarak, belirli bir malın bir kısmının Allah rızası için muayyen kişilere verilmesi demektir.

İslâm'ın beş temel esasından biri olan *zekât*, hicretin ikinci yılında Medine'de farz kılınmıştır. Akıllı, ergenlik çağına ulaşmış ve hür Müslüman, temel ihtiyaçlarından fazla olarak **Nisâp** miktarı artma özelliği taşıyan mala sahip ve bu malını elde etmesinin üzerinden bir yıl geçmiş ise, zekât ile mükelleftir. Yüce Allah,

وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ *"Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin..."* (Bakara, 2/43),[359]

Peygamberimiz (s.a.s.) ise,

بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلٰى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَالْحَجِّ وَصَوْمِ رَمَضَانَ

"İslâm beş esas üzerine kurulmuştur. Allah'tan başka ilâh bulunmadığına, Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şahadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, haccetmek ve Ramazan orucunu tutmak"[360] buyurmuştur.

Namaz, oruç gibi bedenî ibadetler, Allah'ın ihsan ettiği hayat ve sıhhat gibi nimetlerin şükrü; zekât ve sadaka-i fıtır gibi malî ibadetler ise mal nimetinin şükrüdür.

Zekâtın Önemi

Zekât, Kur'an ve hadislerde çok defa namazla birlikte zikredilmektedir. Bu da, zekâtın dinimizdeki yerini ve namaz ile zekât arasındaki kuvvetli bağı göstermektedir. Kişinin Müslümanlığı ancak bu iki farzı yerine getirmekle olgunluğa erişir. Nitekim Yüce Allah, hidayete ermenin ve ahirette müjdelenen mükâfata nail olmanın namaz ve zekâtla olacağına işaret etmiş, Kur'an-ı Kerim'in, namazı kılan, zekâtı veren ve ahirete kesin olarak inanan mü'minlere müjde ve hidayet rehberi olduğunu haber vererek bu ibadetin önemini ortaya koymuştur (Neml, 27/2–3).

---

* Bu bölüm, Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi **Dr. İbrahim PAÇACI** tarafından hazırlanmıştır.

والذين هم للزكوة فاعلون *Onlar zekat (verecek hale gelmek) için çalışa kimselerdir"* (Mü'minûn, 23/4) buyurulmaktadır.

Mü'minlerin vasıflarına işaret eden diğer bir ayette ise;

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ

"Sizin dostunuz ancak Allah, O'nun elçisi, namazını dosdoğru kılan, zekâtını veren mü'min kimselerdir..." (Mâide, 5/55) buyurulmaktadır.

Buna karşılık Kur'an'da müşriklerin vasıflarından birinin, zekât vermemek olduğu haber verilmektedir:

وَوَيْلٌ لِلْمُشْرِكِينَ الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ

"Yazıklar olsun o müşriklere ki, onlar zekât vermezler ve ahireti de inkâr ederler." (Fussilet 41/6–7)

Zekât, geçici olan malı, kalıcı yapmanın en güzel yoludur. Kişinin dünyada elde ettiği malların tamamı, ya harcanıp yok olacak veya mirasçılarına kalacaktır. Yalnız, Allah yolunda harcadıkları zayi olmayacak; bu dünyada kalmayıp ebedî olacaktır. Nitekim Sevgili Peygamberimiz,

يَقُولُ ابْنُ آدَمَ مَالِي مَالِي (قَالَ) وَهَلْ لَكَ مِنْ مَالِكَ إِلاَّ مَا أَكَلْتَ فَأَفْنَيْتَ، أَوْ لَبِسْتَ فَأَبْلَيْتَ، أَوْ تَصَدَّقْتَ فَأَمْضَيْتَ

"İnsanoğlu 'malım, malım' der durur. Hâlbuki senin malın; sadece yiyip tükettiğin veya giyip eskittiğin, ya da sadaka olarak verip kalıcı yaptığındır" buyurmuştur.[361]

Bu sebeple Kur'an'da;

آمِنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلَفِينَ فِيهِ فَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَأَنْفَقُوا لَهُمْ أَجْرٌ كَبِيرٌ

"Allah'a ve Resûlüne iman edin ve sizi üzerinde tasarrufa yetkili kıldığı maldan, Allah yolunda harcayın. İçinizden iman edip de Allah yolunda harcayanlar var ya, onlar için büyük bir mükâfat vardır" (Hadîd, 57/7) buyurulmaktadır.

Hz. Peygamber, muhtaçlara yardım etmenin mükâfatının büyüklüğünü haber verdiği bir hadislerinde;

مَا تَصَدَّقَ أَحَدٌ بِصَدَقَةٍ مِنْ طَيِّبٍ وَلاَ يَقْبَلُ اللهُ إِلاَّ الطَّيِّبَ إِلاَّ أَخَذَهَا الرَّحْمٰنُ بِيَمِينِهِ وَإِنْ كَانَتْ تَمْرَةً فَتَرْبُوا فِي كَفِّ الرَّحْمٰنِ حَتَّى تَكُونَ أَعْظَمَ مِنَ الْجَبَلِ وَيُرَبِّيهَا لَهُ كَمَا يُرَبِّي أَحَدُكُمْ فَلُوَّهُ أَوْ فَصِيلَهُ

"Bir kişi temiz (helâl) olan malından sadaka verirse -Allah, sadece temizi kabul eder- bir tek hurma bile olsa Rahman onu sağ eline alır ve sizin bir bu-

[361] Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an, 89, V, 447.

zağıyı veya tayı büyüttüğünüz gibi onu, dağdan daha büyük oluncaya kadar büyütür" buyurmaktadır.[362]

Başka bir hadisinde de, fakirlere yardım elini uzatmanın Allah'ın rızasına vesile olacağını haber vererek,

إِنَّ الصَّدَقَةَ لَتُطْفِيءُ غَضَبَ الرَّبِّ وَتَدْفَعُ مِيْتَةَ السُّوءِ

"*Sadaka Rabbin öfkesini söndürür ve kötü ölümü bertaraf eder*" buyurmuştur.[363]

Zekâtın Ahlâkî Yönü

Zekâtın ibadet manasının yanında, yüce insanî hedefleri, üstün ahlâkî değerleri ve iktisadî gayeleri vardır.

Kur'an-ı Kerim'de;

خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ ۖ اِنَّ صَلٰوتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ ۗ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

"Onların mallarından, kendilerini temizleyeceğin, arıtıp yücelteceğin bir sadaka al ve onlar için dua et; çünkü senin duan onlara huzur verir. Allah işitendir, bilendir" (Tevbe, 9/103) buyrulmaktadır.

Ayette geçen temizliğin, *bireysel arınma*, *toplumsal arınma* ve *malın temizlenmesi* şeklinde üç boyutu vardır.

Zekât kişinin cimrilik, bencillik gibi kötü huylardan arınmasına vesile olur. Cimrilik, kişinin sahip olduklarından yalnız kendisi yararlanıp başkalarına hiç kaptırmama duygusudur. Kişi bu duygunun esiri olması hâlinde, yalnız kendini düşünür, bütün değerlerini bu duygulara kurban edebilir. Cimrilikle hırsın birleşmesi ise büyük bir felakettir.

Sevgili Peygamberimiz,

إِيَّاكُمْ وَالشُّحَّ، فَإِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِالشُّحِّ: أَمَرَهُمْ بِالْبُخْلِ فَبَخِلُوا، وَأَمَرَهُمْ بِالْقَطِيعَةِ فَقَطَعُوا، وَأَمَرَهُمْ بِالْفُجُورِ فَفَجَرُوا

"*Nefsin hırs ve cimriliğinden sakının. Çünkü sizden öncekiler hırs ve cimrilikleri sebebiyle helâk olmuşlardır. Bu duyguları kendilerine emrettiği için, cimri kesilmişler, akrabalık bağlarını kesmişler ve bozgunculuk çıkarmışlardır*"[364] buyurmuştur.

Benzer bir hadiste;

اِتَّقُوا الظُّلْمَ. فَإِنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. وَاتَّقُوا الشُّحَّ فَإِنَّ الشُّحَّ أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ. حَمَلَهُمْ عَلَى أَنْ سَفَكُوا دِمَاءَهُمْ وَاسْتَحَلُّوا مَحَارِمَهُمْ

[362] Müslim, Zekât, 63, I, 702; İbn Mâce, Zekât, 28, I, 590.

larını helâl kılmaya sevk etmiştir"[365] buyurmuştur.

Bunun için Hz. Peygamber, cimriliğin imandan uzak olduğuna ve bir mü'minde cimriliğin olamayacağına işaret ederek,

لاَ يَجْتَمِعُ الشُّحُّ وَالْإِيمَانُ فِي جَوْفِ عَبْدٍ

"*İman ile cimrilik kulun kalbinde birleşmez*" buyurmuş[366] ve kendisi de cimrilikten Allah'a sığınmıştır.[367] Kur'an-ı Kerim'de de;

وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ ۚ وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِۦ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ

"*... Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.*" (Haşr, 59/9) buyrulmaktadır.

Zekât ise, fertleri maddeye karşı aşırı düşkünlükten koruyan, cimrilikten arındıran bir ibadettir. Nitekim Resûlullah Efendimiz;

بَرِيءٌ مِنَ الشُّحِّ مَنْ أَدَّى الزَّكَاةَ وَقَرَى الضَّيْفَ وَأَعْطَى فِي النَّائِبَةِ

"*Zekâtı veren, misafiri ağırlayan ve sıkıntı zamanında veren, nefsinin cimriliğinden kurtulmuştur*"[368] buyurmuştur.

Zekât ve Sosyal Bünye

Zekât, kişisel arınmaya vesile olmasının yanında, toplumsal arınmaya, sosyal bünyenin sağlıklı bir şekilde gelişmesine de hizmet eder.

Toplum varlığının sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için, toplumsal denge ve barışın bir şekilde sağlanması; toplumu oluşturan bireyler arasında gerilime yol açabilecek etkenlerin giderilmesi gerekir. Bir toplumda zengin ve fakirlerin bulunması doğal olmakla birlikte, bunların birbirlerinin haklarını gözetmemesi ve bu durumun toplumda gerilim ve gerginlik sebebi olması doğal kabul edilemez. Bunun için, zengin ile fakir arasındaki ekonomik düzey farkının uçuruma dönüşmemesi, ayrıca gerilimin alınarak kutuplaşma ve düşmanlık oluşmasının engellenmesi gerekir. Bu noktada zekâtın son derece etkili olacağı açıktır.

Ancak ihtiyaçlar içinde kıvranan fakirin, ekonomik düzeyi yüksek kişileri, kendi dert ve sıkıntılarıyla ilgilenmeden refah içinde, zevk ve eğlenceyle hayatlarını geçirdiklerini görmesi, onları kıskanmasına yol açabilir. Bunun daha ileri boyutları ise, kin ve düşmanlığa kadar uzanabilir.

---

[365] Müslim, Birr, 56, III, 1996.
[366] Nesâî, Cihad, 8, VI, 14.
[367] Nesâî, İstiâze, 27, VIII, 267.
[368] Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebir*, "خ" harfi, IV, 188.

Bu sebeple İslâm dini, servetin toplumun bir kesiminin elinde dolaşan bir saltanat olmasını istememektedir. Haşr sûresinde;

مَآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهٖ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ

كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَآءِ مِنْكُمْ ۗ وَمَآ اٰتٰىكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰىكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۖ اِنَّ اللّٰهَ

شَدِيدُ الْعِقَابِ

"Allah'ın, memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar; Allah'a, peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet ve güç hâline gelmesin diye Allah böyle hükmetmiştir. Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah'ın azabı çetindir" (Haşr, 59/7) buyrulmaktadır.

Bu bağlamda zekât, serveti sadece zenginlerin ellerindeki bir güç olmaktan çıkarıp fakir ve muhtaçların da istifadesine sunmakta; zengin ile fakir arasında bir köprü oluşturmaktadır. Böyle olunca da, İslâm'daki sosyal dayanışmada önemli bir rol üstlenmektedir. İhtiyaç sahipleri, fakirler, miskinler, borçlular, yolda kalmışlar zekât vasıtasıyla gözetilmekte, âdeta onlara sosyal güvenlik sağlanmaktadır. Bu ise, toplumun fakir kesimini kıskançlık ve kinden korumakta, sermaye düşmanlığını ortadan kaldırmaktadır.

Zekâtın sermaye düşmanlığını ortadan kaldıracağına, cimrilik, kıskançlık, kin gibi hastalıkların çözümü olduğuna işaret etmektedir. Bu bakımdan namazın bireysel ahlâkı, zekâtın ise toplumsal ahlâkı gerçekleştirmeye yönelik olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan zekât, servetin atıl bekletilmeyip iktisadî hayata katılmasını teşvik eder. İslâm, servetin toplumun istifadesinden çekilerek atıl bir hâle getirilmesini hoş karşılamaz. Kur'an-ı Kerim'de;

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ ۙ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ. يَوْمَ يُحْمٰى عَلَيْهَا فِي

نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوٰى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ ۖ هٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ

"...Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele. O gün, biriktirdikleri Cehennem ateşinde kızdırılacak ve alınları, böğürleri, sırtları bunlarla dağlanacak, 'İşte bu, kendiniz için biriktirip sakladığınız şeylerdir. Haydi, tadın bakalım biriktirip sakladıklarınızı!' denilecektir." (Tevbe, 9/34–35) buyrulmaktadır.

Zekât ve Ekonomik Hayat

Servetin iktisadî hayattan çekilip atıl bekletilmesini hoş görmeyen yüce di-

اِتَّجِرُوا فِي أَمْوَالِ الْيَتَامَى لاَ تَأْكُلُهَا الزَّكَاةُ "*Yetimlerin mallarıyla ticaret yapınız ki, zekât onların malını yiyip bitirmesin.*"[369]

Bu nedenle, her yıl servetinin % 2,5'unu vermek zorunda olan zengin, malının eriyip yok olmasını engellemek için onu atıl olarak bekletmeyecek, iktisadî hayata katılacak ve servetini işletecektir. Bu da ekonomik hayata canlılık getirecek, toplumun refahına katkıda bulunacaktır.

Zekât, kişilerin ve toplumun arınmasını sağladığı gibi, malın başkalarının hakkından temizlenmesini de sağlar. Kur'an-ı Kerim'de zenginin malında fakirin hakkının bulunduğu bildirilmektedir:

وَفِيْ اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّآئِلِ وَالْمَحْرُوْمِ "*(Zenginlerin) mallarında (yardım) isteyen ve (iffetinden dolayı) mahrum olanlar için bir hak vardır*" (Zâriyât, 51/19).

Fakirler için ayrılan bu hakkın, malda kalması onu kirletmektedir. Zenginin malındaki fakirin ve ihtiyaç sahiplerinin bu hakkı ayrılıp verilmedikçe mal temizlenmiş olmaz.

Zekât, malı başkasının hakkından temizlediği için onu bereketlendirir. Buna karşılık zekâtının verilmemesi hâlinde, bereketi kaçar. Hz. Peygamber, bir hadislerinde, buna işaret ederek;

مَا مِنْ يَوْمٍ يُصْبِحُ الْعِبَادُ فِيهِ، إِلاَّ مَلَكَانِ يَنْزِلاَنِ. فَيَقُولُ أَحَدُهُمَا اَللّٰهُمَّ أَعْطِ مُنْفِقًا خَلَفًا وَيَقُولُ الْآخِرُ

اَللّٰهُمَّ أَعْطِ مُمْسِكًا تَلَفًا

"*Her sabah iki melek yeryüzüne iner ve biri 'Allah'ım, Senin yolunda harcayana, harcadığının yerine yenilerini ver!', diğeri ise, 'Allah'ım, cimrilik yapıp vermeyenlerin mallarını telef et' diye dua eder*"[370] buyurmuştur.

Kur'an'da zekâtın fakir ve muhtaçların bir hakkı olarak belirtilmesinin sonuçlarından biri de, zekât alanın rencide edilmesini, verenin de bundan dolayı övünme ve başa kakmasını engellemektir. Esasen Kur'an, başa kakmanın yapılan hayrın boşa gitmesine sebep olacağını haber vermekte, güzel bir söz ve bağışlamanın, peşinden gönül kıran bir sadakadan daha hayırlı olduğunu bildirmektedir.[371]

Zenginin malındaki bu hakkın ayrılıp sahiplerine verilmemesi, o malı manen kirlettiği gibi Allah'ın gazabını da o mal üzerine çeker. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de;

---

[369] Muvatta', Zekât, 6, 12, I, 251.
[370] Müslim, Zekât, 57, I, 700.
[371] Bakara, 2/263–264.

وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللهَ لَئِنْ اٰتٰينَا مِنْ فَضْلِهٖ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصّٰالِحِينَ فَلَمَّآ اٰتٰيهُمْ مِنْ فَضْلِهٖ بَخِلُوا بِهٖ

وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ فَاَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ اِلٰى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَآ اَخْلَفُوا اللهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ

"İçlerinden, 'Eğer Allah bize lütuf ve kereminden verirse, mutlaka bol bol sadaka veririz ve mutlaka sâlihlerden oluruz' diye Allah'a söz verenler de vardır. Fakat Allah lütuf ve kereminden onlara verince, cimrilik ettiler ve yüz çevirerek dönüp gittiler. Allah'a verdikleri sözü tutmadıkları ve yalan söyledikleri için O da kalplerine, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar (sürecek) bir nifak soktu" (Tevbe, 9/75–77) buyrulmaktadır.

Peygamber Efendimiz de, zekâtı verilmeyen malın, ahirette kişinin aleyhine olacağına işaret ederek;

مَنْ آتَاهُ اللهُ مَالاً فَلَمْ يُؤَدِّ زَكَاتَهُ، مُثِّلَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُجَاعًا أَقْرَعَ، لَهُ زَبِيبَتَانِ، يُطَوَّقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، ثُمَّ يَأْخُذُ

بِلِهْزِمَتَيْهِ، يَعْنِي شِدْقَيْهِ، ثُمَّ يَقُولُ: أَنَا مَالُكَ، أَنَا كَنْزُكَ.

"Allah, bir kimseye bir mal verir de bu kişi zekâtını vermezse, kıyamet gününde o mal onun önüne, gözlerinin üstü noktalı, zehirin fazla oluşundan dolayı tüysüz, son derece korkunç, yaşlı bir erkek yılan olarak çıkarılır. Bu yılan o kimsenin boynuna dolanır, avurtlarından yakalar, sonra adama 'ben senin malınım, ben senin hazinenim' der" buyurur[372] ve şu ayeti okur:

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَآ اٰتٰيهُمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهٖ هُوَ خَيْرًا لَهُمْ ۭ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ ۭ سَيُطَوَّقُوْنَ مَا بَخِلُوا بِهٖ

يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۭ وَلِلّٰهِ مِيْرَاثُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ

"Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O kendileri için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey de kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır..." (Âl-i İmrân, 3/180)

Hz. Peygamber, zekâtını vermeyenlerin ahiretteki cezası ile ilgili olarak;

مَا مِنْ صَاحِبِ ذَهَبٍ وَلاَ فِضَّةٍ، لاَ يُؤَدِّي مِنْهَا حَقَّهَا، إِلاَّ إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ، صُفِّحَتْ لَهُ صَفَائِحُ مِنْ

نَارٍ، فَأُحْمِيَ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ، فَيُكْوَى بِهَا جَنْبُهُ وَجَبِينُهُ وَظَهْرُهُ، كُلَّمَا بَرَدَتْ أُعِيدَتْ لَهُ، فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ

خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ، حَتَّى يُقْضَى بَيْنَ الْعِبَادِ، فَيُرَى سَبِيلُهُ إِمَّا إِلَى الْجَنَّةِ وَإِمَّا إِلَى النَّارِ

"Altını, gümüşü olup da fakirin hakkını vermeyen kişinin bu biriktirdiği mal, kıyamet günü Cehennemde toplânır ve kızdırılarak, yanı, alnı ve sırtı dağlanır. Soğudukça tekrar kızdırılır. Bu, elli bin yıl sürecek uzun kıyamet gününde bütün insanların hesabı görülüp, gideceği yer belli oluncaya kadar devam eder"[373] buyurur.

وَلاَ صَاحِبُ بَقَرٍ وَلاَ غَنَمٍ لاَ يُؤَدِّي مِنْهَا حَقَّهَا. إِلاَّ إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ بُطِحَ لَهَا بِقَاعٍ قَرْقَرٍ. لاَ يَفْقِدُ مِنْهَا شَيْئًا. لَيْسَ فِيهَا عَقْصَاءُ وَلاَ جَلْحَاءُ وَلاَ عَضْبَاءُ تَنْطِحُهُ بِقُرُونِهَا وَتَطَؤُهُ بِأَظْلاَفِهَا. كُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ أُولاَهَا رُدَّ عَلَيْهِ أُخْرَاهَا. فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ. حَتَّى يُقْضَى بَيْنَ الْعِبَادِ. فَيُرَى سَبِيلُهُ إِمَّا إِلَى الْجَنَّةِ وَإِمَّا إِلَى النَّارِ

"*Sığırı, davarı olup da fakirin hakkını vermeyen kişi, kıyamet gününde, ge niş ve düz bir alana konulur, zekâtını vermediği hayvanlar boynuzlarında bi kıvrıklık ve kırıklık olmaksızın her şeyi tam olarak gelir ve sahiplerini boynuz larıyla süser, tırnaklarıyla çiğnerler. Biri geçtiğinde diğeri gelir. Bu, elli bi yıl sürecek uzun kıyamet gününde bütün insanların hesabı görülüp, Cennete m Cehenneme mi gideceği belli oluncaya kadar devam eder*"[374] buyurur.

Zekât toplumsal bir ibadet olduğundan bunun yerine getirilmemesi Al lah'ın öfkesini çektiği için, bu günahın karşılığı sadece ahirette değil dünyad da verilecektir. Zekâtı verilmeyen malın bereketi olmaz.

Zekâtla Mükellef Olma Şartları

Bir kişinin zekât vermekle mükellef olması için Müslüman, akıllı, ergenlil çağına erişmiş ve hür olması; borcundan ve temel ihtiyaçlarından fazla Nisâ miktarı mala sahip olması gerekir.

Buna göre, akıllı olmayan ve buluğ çağına erişmemiş olan kişiler, dîne mükellef olmadıklarından zekât ile sorumlu değillerdir.

Zekâta Tabi Mallar ve Şartları

Zekâta tabi mallar Kur'an-ı Kerim'de, altın ve gümüş,[375] toprak mahsulle ri,[376] elde edilen kazançlar, madenler ve benzeri yeraltı servetleri[377] ve diğe mallar[378] şeklinde belirlenmiştir. Ancak diğer yükümlülüklerde olduğu gibi zekâtta da mükellefin durumu göz önünde bulundurularak, makul ve taşınabili bir sorumluluk yüklendiği için, bu malların, temel ihtiyaçlarından fazla ve Ni sâp miktarı olması gerekir.

Kişinin normal bir şekilde yaşaması için zarurî olan temel ihtiyaçları karşı layacak kadar mal, refah ve zenginlik meydana getirmez. Bu nedenle zekâta tabi değildir. Nitekim Yüce Allah,

---

[374] Müslim, Zekât, 6, 24, I, 681.
[375] Tevbe, 9/34.
[376] En'âm, 6/141.
[377] Bakara, 2/267.
[378] Tevbe, 9/103; Zâriyât, 51/19.

وَيَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ

"Neyi infak edeceklerini sana soruyorlar, de ki: fazlayı, artanı..." (Bakara 2/219) buyurmaktadır.

Zekâttan muaf tutulan *temel ihtiyaçlar* (havâic-i asliye); insanın kendisinin ve bakmakla yükümlü bulunduğu kişilerin hayatını sağlıklı ve güvenli bir şekilde devam ettirebilmesi için vazgeçilmez olan şeylerdir. Genel olarak, barınma, ulaşım, ev eşyası, gıda, giysi, sanat ve mesleğe ait alet ve makineler, ilim için edinilen kitaplar, sağlık giderleri, elektrik, su, telefon gibi cari harcamalar ve benzeri şeyler, temel ihtiyaç içerisinde değerlendirilir. Esasen aslî ihtiyaçlar, zaman, muhit ve durumun değişmesiyle değişir ve gelişir. Bu konuda, zekât mükellefinin temel ihtiyaçlarına itibar edilir.

Bu ihtiyaçları karşılamak için ayrılan para da, temel ihtiyaç kapsamında değerlendirildiğinden, bu paralar zekâta tabi değildir. Ancak barınma, işyeri ve ulaşım gibi temel ihtiyaçları karşılamak için gerek duyulan menkul veya gayrimenkulların mülkiyetine sahip olmak zorunlu değildir. Çünkü bu ihtiyaçlar, kira, iâre veya başka bir yolla da karşılanabilir. Bu nedenle ev, araba, dükkân gibi menkul veya gayrimenkulleri satın almak üzere biriktirilen paranın, bu şeyleri almak için kanalize edilmediği sürece zekâtının verilmesi gerekir; buna karşılık sözlü ya da yazılı taahhüde girilmiş ve başka bir şekilde bu ihtiyaçlar için kanalize edilmiş ise zekâttan muaftır.

Nisâp ise, zekât, sadaka-i fıtır gibi ibadetlerle mükellef olmak için konulan asgarî zenginlik ölçüsüdür. Bu ölçü, Hz. Peygamber tarafından, o dönem İslâm toplumunun ortalama hayat standardı göz önünde bulundurularak belirlenmiştir. Hadislerde belirlenen Nisâp miktarları; 561 gr. gümüş; 80,18 gr. altın; 40 koyun veya keçi, 30 sığır, 5 deve; 650 kg. tahıl şeklinde sıralanabilir.

Alacaklar da kişinin mal varlığından olduğu için, geri ödeneceği kesin olan alacakların, her yıl zekâtının ödenmesi gerekir. Buna rağmen zekâtı verilmemişse, tahsil edildikten sonra, geçmiş yıllara ait zekâtları da ödenmelidir. Ancak inkâr edilen veya geri alınma ihtimali olmayan alacakların her yıl zekâtının verilmesi gerekmez. Şayet böyle bir alacak daha sonra ödenirse, alacaklı bu tarihten itibaren zekât mükellefi olur; geçmiş yıllar için zekât ödemez.

Zekât Oranları

Genel olarak malların zekâtı kırkta bir oranındadır. Ancak tarım ürünlerinde masraflı olup olmamasına göre yirmide bir veya onda bir oranındadır. Hayvanlarda ise özel olarak hayvanın cinsine göre ayrı ayrı belirlenmiştir.

Yüce Allah;

وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

"O, çardaklı, çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmalıklar ve ekinleri, zeytini ve narı birbirine benzer ve birbirinden farklı biçimde yaratandır. Bunlar meyve verince meyvelerinden yiyin. Hasat günü de hakkını (öşrünü) *verin, fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez"* (En'âm, 6/141) buyurmaktadır.

Bu ayetler, topraktan elde edilen her türlü ürünün zekâtının verilmesi gerektiğini hükme bağlamaktadır.

Buna göre toprak mahsullerinin zekâtının hesaplamasında, elde edilen hâsılattan, sulama dışındaki ilaç, gübre, mazot gibi ürün için yapılan günümüz tarım şartlarının getirmiş olduğu ekstra masraflar çıkarılır. Geriye kalan ürün 650 kg.'dan fazla ise, tabiî yollarla sulanan araziden elde edilen üründe 1/10 kova, tulumba, su motoru vb. usullerle masraf veya emekle sulanan arazider elde edilen üründe ise 1/20 oranında zekât verilir.

Zekât Vermenin Zamanı ve Şekli

Zekâtın, farz olduğu andan itibaren verilmesi gerekir. Zekât vermenin belli bir ayı olmadığı gibi, Ramazan'ı beklemeye de gerek yoktur. Ancak, zekât vermekle yükümlü olanların, yükümlü oldukları andan itibaren en kısa zamanda zekâtlarını vermeleri uygun olur. Nitekim Kur'an'da;

وَأَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُنْ مِنَ الصَّالِحِينَ

"Herhangi birinize ölüm gelip de, 'Ey Rabbim! Beni yakın bir zamana kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam!' demeden önce, size rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayın" (Münafikûn, 63/10) buyrulmaktadır.

Ayrıca ibadetlerin hemen yerine getirilmesi, İslâm'da genel bir prensip ve tavsiye edilen bir husustur. Çünkü yüce Allah, فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ *"Hayırlı işlerde yarışınız"* (Bakara, 2/148) buyurmaktadır.

Zekâtın, kişinin kendinin beğenmediği veya eskiyip atılacak hâle gelen eşyadan olmaması; kendisinin beğendiği, hoşlandığı şeylerden olması gerekir. Nitekim Kur'an'da;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ

"Ey İman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki, Allah zengindir, övülmeye lâyık olandır." (Bakara, 2/267);

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ *"Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz"* (Âl-i İmran, 3/92) buyrulmaktadır.

Zekâtın Sarf Yerleri

Zekâtın kimlere verilebileceği Kur'an-ı Kerim'in şu ayetinde bildirilmiştir:

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ ۖ فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

"Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğe kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir." (Tevbe, 9/60)

Zekâtın, bu ayette sayılanlar dışında kalan kişi ve kuruluşlara verilmesi caiz değildir. Ancak aldıkları zekât ve fitreleri bir fonda toplayıp bunu, ayette belirtilen yerlere sarf ettikleri bilinen ve kendilerine her bakımdan güvenilen kimseler eliyle yönetilen dernek, kurum ve yardımlaşma fonlarına zekât ve fitre verilmesinde dinen bir sakınca yoktur.

Ayrıca, zekât alma şartlarını taşısa bile;

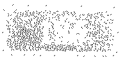
a) Ana, baba, büyük ana ve büyük babalara,

b) Oğul, oğulun çocukları, kız, kızın çocukları ve bunlardan doğan çocuklara,

c) Müslüman olmayanlara zekât verilmez,

d) Karı-koca da birbirlerine zekât veremez,

Kısaca ifade etmek gerekirse, zekât ibadeti, İslâm'ın temel şartlarından biridir. Kur'an ve sünnette bu ibadete özel bir önem atfedilmiş ve namazla birlikte sıklıkla gündeme getirilmiştir. Zekât, ahlâkî ve sosyal yönü de ön plâna çıkan bir ibadettir. Toplum bireyleri arasında ekonomik farklılıkların uçuruma dönüşmesini önleyen bir yapıya sahiptir. İnsanın bencillik, cimrilik, aşırı mal hırsı gibi olumsuz yanlarını törpüler.

14

HACC İBADETİ*

İslâm Dininin temel ibadetlerinden birisi olan ve sözlükte "gitmek, yönelmek, ziyaret etmek" manalarına gelen hacc, imkânı olan her müslümanın, belirli bir zaman içinde Kâbe'yi, Arafat ve Mina'yı ziyaret ederek belli bazı dinî görevleri yerine getirmek suretiyle yaptığı ibadeti ifade eder. Hacc ibadetini yaparken çeşitli zaman ve mekânlarda icra edilen uygulamalara "menâsik" (tekili, mensek) denir.

Kutsal mekân kavramı ve bu yerleri ziyaret, insanlık tarihi boyunca bütün din ve inanç sistemlerinde görülmüştür.[379] İslâmî bazı kaynaklara göre Hacc ibadeti, Hz. Âdem'e kadar uzatılsa da, Kur'an-ı Kerim'in bildirdiğine göre[380], daha önce tahrip olmuş Kâbe'nin eski temelleri Hz.İbrahim ve oğlu Hz.İsmail tarafından bulunarak Kutsal Mabed yeniden inşa edilmiş, Hacc sûresinin 27–29. ayetlerine göre de insanları Hacc yapmak üzere Mekke'ye ilk davet eden peygamber Hz.İbrahim olmuştur. Bu tarihten itibaren diğer peygamberler ve inananlar da Kâbe'yi ziyaret etmişlerdir.

Haccın Farz Kılınışı

İslâm'ın doğuşu sırasında Kâbe'yi tavaf, Umre, Arafat ve Müzdelife'de vakfe ve kurban kesme gibi âdetler devam ettirilmekte, ancak Hacc, putperest geleneklerine uygun olarak sürdürülmekteydi. Hicretin 9. yılında nazil olan;

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ

كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ

"Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi, Mekke'de âlemlere rahmet ve hidayet kaynağı olarak kurulan Kâbe'dir. Onda apaçık deliller, Makâm-ı İbrahim vardır. Oraya kim girerse güven içinde olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse, şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnîdir" (Âl-i İmrân, 3/96–97) ayetleriyle Müslümanlar üzerine farz kılınan Hacc, Hz. Peygamber tarafından putperest âdetlerinden arındırılarak İslâmî usullere uygun hâle getirilmiştir.

---

* Bu bölüm, Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi **Prof. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL** tarafından hazırlanmıştır.

379 Geniş bilgi için bk. Ömer Faruk Harman, "Hac" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 14 / 382

بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسَةٍ عَلَى أَنْ يُوَحَّدَ اللهُ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَصِيَامِ رَمَضَانَ وَالْحَجِّ

"İslâm, beş şey üzerine bina edilmiştir. Allah'tan başka ilâh olmadığını Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna tanıklık etmek, namaz kılmak, zekâ vermek, haccetmek ve Ramazan orucunu tutmak."[381]

Haccın ömürde bir defa farz olduğu hususu, Ebû Hüreyre'ni Hz.Peygamber'den naklettiği şu hadisten anlaşılmaktadır:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ خَطَبَنَا رَسُولُ اللهِ -صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- فَقَالَ أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ فَرَضَ اللهُ عَلَيْكُمُ الْحَجَّ فَحُجُّوا فَقَالَ رَجُلٌ أَكُلَّ عَامٍ يَا رَسُولَ اللهِ فَسَكَتَ حَتَّى قَالَهَا ثَلَاثًا فَقَالَ رَسُولُ اللهِ - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لَوْ قُلْتُ نَعَمْ لَوَجَبَتْ وَلَمَا اسْتَطَعْتُمْ - ثُمَّ قَالَ - ذَرُونِي مَا تَرَكْتُكُمْ فَإِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِكَثْرَةِ سُؤَالِهِمْ وَاخْتِلَافِهِمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ فَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِشَيْءٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَإِذَا نَهَيْتُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَدَعُوهُ

"Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir: Allah'ın Resûlü (s.a.s.) bize hitab etti ve şöyle dedi:

-'Ey insanlar! Allah size haccı farz kıldı, haccediniz.' Bir adam, 'her sene mi ya Resûlullah?' diye sordu. Hz. Peygamber cevap vermedi. Adam sorusunu üç kere tekrarlayınca, Allah'ın Resûlü (s.a.s.) şöyle buyurdu:

-'Evet desem size zorunlu olurdu ve buna güç yetiremezdiniz. Sizi (serbest) bıraktığım hususlarda siz de beni (rahat) bırakın. Sizden öncekiler, çok soru sormaları ve Peygamberleri hakkında ihtilafa düşmeleri sebebiyle helâk oldular. Size bir şeyi emredersem gücünüz yettiğince yerine getirin. Bir şeyden men edersem onu da terk edin."[382]

Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Haccı

Hz. Peygamber, kendisinin tek haccını, haccın farziyetini bildiren ayetin inişini takip eden yıl olan hicretin 10. yılında yerine getirmiştir. Allah'ın elçisi hicretin 8. yılında (M.630) Mekke fethedildikten sonra Hacc zamanını beklemeden Medine'ye dönmüştü. Zaten Mekke'nin fethinden önce de Hacc henüz farz kılınmamıştı. Hacc'ın farz kılındığı hicretin 9. yılında ise Hz. Peygamber hacc'a gitmeyerek, Hz. Ebûbekir'i Hacc emîri olarak Mekke'ye göndermiş kendisi de bir sene sonra, yani hicretin 10. yılında haccetmişti. Peygamberimizin yaptığı bu hacca, son haccı olduğu ve sahabîlerle vedalaştığı için "**Veda Haccı**"; Müslümanlara Hacc ibadetinin bütün hükümlerini hem nazarî olarak bildirdiği, hem de pratik olarak gösterdiği için "**belağ haccı**"; haccın farz kı-

[381] Buhârî, İman, 1 I, 8; Müslim, İman, 19–22, I, 45.
[382] Müslim, Hac, 412. I, 975.

lınmasından sonra ilk haccı olması dolayısıyla da "**İslâm Haccı**" gibi isimler verilmiştir.

Hz. Peygamber, hicretin onuncu yılının Zilkade ayında Hacc için hazırlanmaya başladı. Bunu Müslümanlara duyurarak onların da hazırlanmalarını istedi. Onunla birlikte haccetmek isteyenler Medine'de toplândılar. Hz. Peygamber, 26 Zilkade 10 / 22 Şubat 632 Cumartesi günü yanında hanımları ve kızı Fâtıma da olduğu hâlde, muhacir, ensar ve diğer Arap kabilelerinden oluşan Müslümanlarla birlikte Medine'den hareket etti. Yanına kurbanlık yüz deve aldı. Zülhuleyfe denilen yere vardığında, öğle namazını seferî olarak iki rekât kıldı ve aynı gün burada ihrama girdi.

Hz. Peygamber, 4 Zilhicce Pazar günü kuşluk vakti Kasvâ adlı devesinin üzerinde olduğu hâlde Mekke'ye ulaştı. Kâbe'yi tavaf edip iki rekât namaz kıldı ve Safâ ile Merve arasında sa'y etti. Veda Haccı süresince Mekke'nin Ebtah mevkiinde kendisi için kurulan çadırda konakladı. Perşembe gününe kadar Mekke'de kaldı. Aynı gün (Terviye günü) Mina'ya hareket etti. Öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını orada kıldı. Geceyi de burada geçirdi. Ertesi sabah, namazı kıldıktan sonra güneş doğuncaya kadar burada kaldı. Arafat'taki Nemire mevkiinde çadır kurulmasını emretti. Sonra Mina'dan hareket edip Müzdelife'den geçerek Cuma günü, Arafat'ta hazırlanan çadıra varıp konakladı. Zeval vaktinden sonra çadırından çıkıp devesine binerek Arafat vadisinin ortasına geldi. Urane vadisinde meşhur Veda Hutbe'sini okudu. Bir ezan okutarak ayrı ayrı ikametle öğle ile ikindiyi birlikte kıldırdıktan (cem'i takdim) sonra devesinin üzerinde Arafat'a çıktı. Kıbleye dönüp akşama kadar dua ile meşgul oldu. Arafat'ta iken, kendisine, ilâhî tebliğ görevinin tamamlandığını bildiren şu ayet-i kerime nazil oldu:

اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِينًا

"Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'a razı oldum." (Mâide, 5/3)

Hz. Peygamber, güneş battıktan sonra Arafat'tan ayrıldı ve Müzdelife'ye geldi. Yatsı vaktinde, akşam namazıyla birlikte yatsı namazını birleştirerek (cem'i te'hir), akşamı üç, yatsıyı da iki rekât olarak, tek ezan ve iki ayrı ikametle kıldırdı. Geceyi Müzdelife'de geçirdi. Ertesi sabah, yani Cumartesi (bayramın birinci) günü sabah namazını Müzdelife'de kıldıktan sonra Meş'ar-i Haram'a geldi. Cemre-i Akabe'ye (büyük şeytan) ufak taşlardan yedi tane attıktan sonra Mina'ya gitti. Burada yine deve üstünde bir konuşma yaptı. Kurbanlık olarak hazırladığı yüz deveden altmış üçünü, ömrünün her yılı için bir deve hesabıyla bizzat kendisi kurban olarak kesti. Diğer develeri de Hz.Ali kesti. Kurban etinden bir parça yiyen Peygamberimiz, geri kalanını Müslümanlara dağıttı. Daha sonra tıraş olup ihramdan çıktı. Sonra Kâbe'ye gidip tavaf

Bayramın üçüncü günü Mina'dan tekrar Mekke'ye gelip veda tavafını yaptıktan sonra 29 Zilhicce 10 / 26 Mart 632 tarihinde Medine'ye döndü.[383]

Haccın Çeşitleri, Şartları ve Uygulanışı

Hacc ibadeti uygulanışı bakımından, "ifrad", "temettu" ve "kıran" şeklinde üçe ayrılır.

İfrad haccı, umre[384] yapmaksızın, sadece Hacc menâsikini yerine getirmek suretiyle yapılır. **Temettû'** haccında umre yapıldıktan sonra ihramdan çıkılır, ardından aynı dönemde tekrar Hacc için ihrama girilerek Hacc menâsiki eda edilir.

Kıran haccında ise ihrama girerken hem umreye, hem de hacca niyet edilir ve aynı ihramla her iki ibadet yerine getirilir.

Kıran ve temettû' haccı yapanların şükür kurbanı kesmeleri vacip iken, ifrad haccı yapanların bu kurbanı kesmeleri gerekmez. Bu Hacc türlerinden hangisinin daha faziletli olduğu hususu mezheplere göre farklılık gösterir. Bu, Hz.Peygamber'in yaptığı haccın eda şekli konusundaki rivayetlerin farklılığından kaynaklanmaktadır. Bazı rivayetlerde onun temettû' veya kıran haccına niyet ettiği belirtilirken, bazılarında ifrad haccına niyet ederek ihrama girdiği kaydedilmektedir. Bu durumda, Hacc çeşitleri arasında bir fazilet mukayesesi yaparak bunda ısrar etmenin doğru olmadığı söylenebilir. Bu nedenle, bu üç türden herhangi birine niyet ederek Hacc ibadetini eda eden mü'minlerin Allah katında tam Hacc sevabına nail olacaklarını bilmeleri gerekir.

Hacc ibadetinin yerine getirilebilmesi için bazı şartlar vardır.

Bir kimseye Haccın farz olması için onun;

Müslüman olması,

Akıllı ve bâliğ (ergen) olması,

Sağlıklı olması,

Özgür olması,

Yurt dışına çıkma kısıtlılığı bulunmaması,

Yol güvenliğinin bulunması,

Hacc mevsimine yetişmiş olması,

Can, mal ve namus güvenliğinin sağlanmış olması,

Ekonomik yönden Hacc görevini yapma imkânına sahip bulunması gerekir.

Son şart, Hacc yolculuğuna çıkacak kişinin, gidip dönünceye kadar hem kendisinin, hem de bakmakla yükümlü olduğu kimselerin sosyal seviyelerine

---

[383] İbrahim Sarıçam, Hz. *Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s.386-388. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003.

[384] Umre, belirli bir zamana bağlı olmaksızın ihrama girerek Kâbe'yi tavaf etmek, Safâ ile Merve arasında sa'y yapmak ve tıraş olup ihramdan çıkmaktır.

uygun biçimde geçimlerini sağlayacak mâlî güce ve Hacc için yeterli zamana sahip olması anlamına gelmektedir.

Yukarıda zikredilen şartları taşıyan kimsenin yapacağı haccın geçerli olabilmesi için;

İhrama girmek (niyet edip telbiye getirmek),

Haccı belirlenen zaman içinde yapmak ve

Hacc menâsikini belirlenen mekânlarda yapmak gerekir.

Hanefîlere göre haccın üç farzı vardır. Bunlar, ihrama girmek, Zilhicce'nin 9. günü Arafat vakfesinde bulunmak ve ziyaret tavafı yapmaktır. Hanefîler ihramı şart, diğerlerini aslî unsur (rükün) kabul etmişlerdir. İhrama girdikten sonra bu iki rükün yerine getirilmedikçe Hacc tamamlanmış olmaz ve ihramdan çıkılmaz. Buna göre zamanında Arafat'ta vakfe yapamayan kimse o yıl Hacc yapma imkânını kaybetmiş olur. Bu kişinin yarım bıraktığı haccını daha sonra kaza etmesi gerekir.

Haccın vacip sayılan birtakım menâsiki daha vardır ki bunların terkinden dolayı Hacc geçersiz olmaz. Ancak meşrû mazeret olmaksızın terk edilen her vacip için keffaret ödenmesi gerekir. Meşrû mazeretler, yaşlılık, hastalık, aşırı zayıflık, bayılma ve kadınlara özgü bazı hâller gibi beşerî gücün sınırlarını aşan engellerdir.

Hanefî mezhebine göre haccın başlıca vacipleri şunlardır:

1. Mekke'ye geliş yönlerine göre belirlenen yerlerde (mikat) veya buralara gelmeden önce ihrama girmek.
2. Safâ ile Merve arasında sa'y etmek.
3. Müzdelife'de vakfede bulunmak.
4. Arefe günü akşam ve yatsı namazlarını Müzdelife'de, yatsı namazının vaktinde cem ederek (birleştirerek) kılmak.
5. Cemrelere taş atmak (şeytan taşlamak).
6. İhramdan çıkmak için saçları tıraş etmek veya kısaltmak.
7. Vedâ tavafı yapmak.(Mekkeli olmayan veya Mekkeli hükmünde sayılmayanlar için.)

Hacc yapacak kişinin ilk işi ihrama girmektir. Haccın şartlarından biri olan ihram, Hacc ya da umre yapmaya niyet eden kişinin, başka zamanlarda işlemesi mubah olan bazı fiil ve davranışları belirli bir süre kendisine haram kılması, yasaklamasıdır. Buna "ihrama girme" de denir. İhrama girmenin gereklerinden biri olarak erkeklerin büründüğü havlu ve benzeri türden dikişsiz kıyafete halk arasında ihram denilmekteyse de ihram esasen bu değildir. Onun için, usulüne göre ihrama girilmediği sürece söz konusu örtülere bürünmekle ihrama girilmiş olmaz. İhrama girme konusunda kadınlar da erkekler gibidir. Ancak erkekler "izar (belden aşağı sarılan örtü)" ve "ridâ (belden üstü sarılan örtü)" denilen

لَبَّيْكَ اللهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لا شَرِيكَ لك لَبَّيْك، إِن الحَمْد وَالنِّعْمَة لك وَالمُلك، لا شَرِيك لك

"Allah'ım! Davetine uydum. Emrine boyun eğdim. Senin hiçbir ortağı yoktur. Davetine icabet ederek huzuruna geldim. Hamd sana mahsustur. Nime ve mülk senindir. Senin hiçbir ortağın yoktur." Allah'ın davetine icabet ettiğir bildiren bu irade beyanıyla mü'min Hacc menâsikini yerine getirmek için il adımını atmış olur.[385]

Haccın Fazileti, Önemi ve Hikmeti

Bedenî ve malî bir ibadet olan haccın birçok faydaları ve hikmetleri vardı Kur'an-ı Kerim'de Hacc ibadetinin muhtelif safhaları hem şeklî, hem de ma nevî ve ruhî yönlerden tasvir edilerek çeşitli yararlarının bulunduğu belirtilmiş tir. Hacc sûresinin 27 ve 28. ayetlerinde Hz. İbrahim'e hitaben şöyl buyurulur:

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِن كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ

وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم مِّن بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ

"İnsanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollar dan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler. Gelsinler ki kendilerine ai birtakım menfaatlere şahit olsunlar ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiğ (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ı adını ansınlar."

Peygamber Efendimiz, haccın faziletini şu hadislerinde dile getirmişlerdir:

مَنْ حَجَّ لِلَّهِ فَلَمْ يَرْفُثْ وَلَمْ يَفْسُقْ رَجَعَ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ

"Kim Allah için hacceder, çirkin söz ve günahlardan sakınırsa, annesinde doğduğu gün gibi günahlarından arınmış olarak döner."[386]

اَلْعُمْرَةُ إِلَى الْعُمْرَةِ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُمَا وَالْحَجُّ الْمَبْرُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إِلاَّ الْجَنَّةُ

"Umre, diğer Umre'ye kadar yapılan günahların keffaretidir. Makbul bi Haccın karşılığı da Cennetten başka bir şey değildir."[387]

- قَالَ سُئِلَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَىُّ الأَعْمَالِ أَفْضَلُ قَالَ « إِيمَانٌ بِاللهِ وَرَسُولِهِ » . قِيلَ ثُمَّ مَاذَا

قَالَ «جِهَادٌ فِى سَبِيلِ اللهِ » . قِيلَ ثُمَّ مَاذَا قَالَ « حَجٌّ مَبْرُورٌ »

---

[385] Haccın uygulanışı konusunda geniş bilgi için bk. Salim Öğüt, "Hac" maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 14 / 394–396; İrfan Yücel, Hac Rehberi, Ankara–1981. bk. T.D.V. İlmihal, İstanbul 1999.

[386] Buhârî, Hac, 4, II, 141.

[387] Müslim, Hac, 437, I, 983.

"Hz.Peygamber (s.a.s.)'e, hangi amelin daha faziletli olduğu soruldu: 'Allah ve Resûlüne imandır' buyurdu. Sonra nedir? diye sorulunca, 'Allah yolunda cihaddır' dedi. Bundan sonra nedir? denilince, 'makbul bir Haccdır' karşılığını verdi."[388]

Hacc ibadetini eda eden kimse her şeyden önce, Allah'ın bir emrini yerine getirmiş ve böylece O'nun rızasını kazanmayı amaçlamıştır. Esasen ilâhî buyrukların en önemli esprisi ve hikmeti budur. Bunun yanında, haccı eda eden insanın, ona hazırlanırken, menâsikini yerine getirirken ve ibadetini tamamladıktan sonra, kendi kabiliyetine göre elde edeceği olumlu sonuçlar vardır. Hacc yolculuğuna hazırlanan kişi bir taraftan gerekli hazırlıkları yaparken, diğer taraftan günahlarına tövbe eder, üzerinde kul hakkı varsa bunların sahipleriyle görüşüp helâlleşir ve borçlarını öder. Eş, dost ve akrabaları ile vedalaşır, özellikle, sağ ise, anne-babasının rızasını alır. Bu bir nevi, büyük yolculuk diyebileceğimiz ahiret yolculuğunun âdeta bir provası gibidir.

Mekke'ye varan hacı adayı, Kâbe etrafında, cins, ırk, renk, mevki, makam, zengin, fakir ayrımı olmadan omuz omuza saf tutan, tavaf eden, Arafat'ta dualarıyla Allah'a yönelen büyük kalabalık içerisinde kendisini, âdeta mahşer yerinde Allah'ın huzuruna çıkmış birisi olarak algılar. Hacı, her gün en az beş defa yöneldiği ve Kur'an'da Allah'ın evi olarak nitelenen Kâbe'yi bizzat yerinde görüp, orada, başta Hz.Muhammed olmak üzere, geçmiş peygamberlerin hak din uğrunda verdikleri mücadeleleri hatırlar ve asırlar boyunca birçok mü'minin namaz ve niyazlarına sahne olan bir atmosferde yaşayarak bu manevî zevki tatmış olur. Ayrıca, Hacc esnasında Hz.Peygamber ve ashabının bulunduğu coğrafî mekânları ziyaret ederek, Kur'an'da, "Allah'ın koyduğu dinî işaret ve nişanlar (şeâirullah)" olarak nitelenen[389] mekânlarda bulunarak o dönemin havasından nasiplenmiş olur.

Mü'min, ihrama girerken büründüğü beyaz elbiseyle, kabre girerken bürüneceği kefenin benzerliğinin şuurunda olarak, ihram kelimesinin sözlük anlamının da çağrıştırdığı gibi, bu kıyafeti taşıdığı süre içinde, başka zamanlarda kendisine meşru olan bazı davranışlardan uzak kalıp, gündelik alışkanlıklarından ve bağımlılıklarından kurtulma ve kendisiyle hesaplaşma imkânına kavuşmuş olur.

Hacc esnasında hiçbir şeye zarar vermemek esas olduğundan, insanın çevresiyle ilişkisinde son derece dikkatli davranması gerektiği ortaya çıkar. Bu hususdaki titizliğin ölçüsü, Kur'an-ı Kerim'deki yasaklardan ve bu yasakların çiğnenmesi hâlinde verilecek cezaları bildiren ayetlerden anlaşılmaktadır.[390] Özellikle bitki ve hayvan türünden canlılara karşı gösterilmesi gereken özen, kişiye, başka zamanlarda kazanamayacağı ölçüde bir duyarlılık sağlar. Bunun

---

[388] Buhârî, Hac, 4, II, 141

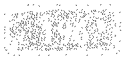
önce teorik olarak haberdar olduğu, fakat lâyıkı ile yaşayamadığı bir dizi imar ve ahlâkî özellikler kazanır.

Hacc görevini yerine getiren mü'minin bu özellikleri kazanabilmesi içi yaptığı ibadetin bilincinde olması ve her davranışında Allah'ın rızasını eld etmeyi gaye edinmiş olması gerekir. Bu nedenle, tavaf etmek, sa'y etmek, şey tan taşlamak, Hacerü'l-Esved'i öpmek gibi sembolik yönü ağır olan uygulama ların gerisinde yatan espriyi ve mesajı düşünmek, Hacc günleri boyunca ibade tin amacını göz önünde bulunduran bir ruh hâli ve manevi atmosfer içinde ol mak önemlidir. Bu yüzden Hacc menâsikinin icrasında, kişinin kendisini tehli keye atarcasına tedbirsiz davranması ve bu arada diğer mü'minleri rahatsı etmesi, elde edilecek sevaba mani olabileceği gibi, fazladan günah kazanmay da vesile olabilir. Ayrıca, o beldelerde ölmenin faziletli olduğu gibi yanlış bi anlayışa kapılarak, bu ibadeti yerine getiremeyecek derecede yaşlı ve hast olanların, bile bile hacca giderek hem kendilerini, hem de kendileriyle ilgile nenleri sıkıntıya sokmalarının o kişilere vebal yüklemeyeceği söylenemez.

Hacc ibadetinin hikmetlerinden birisi de, çeşitli uluslara mensup Müslü manların bir araya gelerek buluşmaları, birtakım sosyal ve kültürel farklılıkla rağmen İslâm kardeşliğinin kucaklayıcı atmosferinde tanışıp kaynaşmalarıdır Gerçekten de, dünyada Müslümanların yaşadığı hemen her ülkeden az veya çok katılımın olduğu bu ibadet, Allah'ın iradesinden başka hiçbir şeyin bi araya getiremeyeceği çok zengin bir ırk, renk ve kültür mozayiğini oluştur maktadır. Allah'ın kulları ve birbirlerinin din kardeşleri olarak tek amaç etra fında toplânan insanların oluşturduğu bu mozayiğin mekânı olan Hacc Kur'an'ın "teâruf" olarak isimlendirdiği tanışıp bilişmenin sağlanabileceği en güzel platformdur. Bu platform genelde, Müslümanların bilgi ve görgülerin tazeledikleri, bazen de kendi yerel Müslümanlıklarının dar çerçevesinde edin dikleri birtakım yanlış düşünce ve tasavvurları tashih ettikleri bir zemin olmak tadır. Bunun en güzel örneği, Amerikalı zenci Müslümanların liderlerinde Malcolm X'in, zenci ırkının üstünlüğüne dayalı İslâm anlayışının yanlışlığın Hacc görevini eda ederken fark etmesi ve bu görüşünden tamamen vazgeçme sidir. Dolayısıyla Hacc, dünyanın neresinde yaşarlarsa yaşasınlar bütün Müs lümanların aynı değerlere sahip oldukları ve bu değerlerin kendileri için ortak bir zemin oluşturduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Hacc görevini yerine getiren mü'minler ülkelerine döndükten sonra, orada kazandıkları tecrübeyle, birtakım fikrî, dinî ve mezhebî ihtilaflara daha hoşgö rülü yaklaşabilmekte, Hz.Peygamberin müjdesinden hareketle, "anasından doğmuş gibi günahlarından temizlendikleri" inancıyla da, özel ve sosyal hayat larında daha özenli ve dikkatli davranmaktadırlar.

Sonuç olarak Hacc, İslâm Dininin temel ibadetlerinden biri olmasının yanı sıra, bireysel ve toplumsal plânda insana kazandırdığı olumlu nitelik ve değerlerle ayrı bir önemi haizdir. Bu önemin farkında olan dünya Müslümanları ve özellikle Müslüman halkımız asırlardan beri Hacc ibadetine ve onu yerine getiren kimselere ayrı bir değer atfetmişler, hacı olmanın onur ve sorumluluğunu, hayat boyu taşınması gereken bir meziyet olarak kabul etmişlerdir.

15

KURBAN İBADETİ*

Yaklaşmak, Allah'a yakın olmaya vesile olan şey anlamına gelen "***kurban***" kelimesi, dinî terim olarak, Allah rızasını kazanmak amacı ve ibadet niyetiyle belirli vakitte, belirli nitelikleri taşıyan hayvanı usulünce kesmek demektir.[391]

Yüce dinimiz insanı yaratıcısına yakınlaştırmak, O'na ulaştırmak veya Allah ile kulu arasındaki bağı sağlamlaştırmak ve benzeri maksatlarla çeşitli ibadetleri meşru kılmıştır ki, namaz, oruç, Hacc, zekât ve kurban ibadeti de bunlardan bazılarıdır.

Bir ibadet olarak kurban insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanlık tarihi boyunca hemen bütün ilâhî dinlerde kurban kesmek, insanı Allah'a manen yaklaştıran bir ibadet sayılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Âdem'in iki oğlunun Allah'a kurban takdim ettiklerinden haber verilmesi (Mâide, 5/27), bunun yanında bir başka ayette ilâhî dinlerin hepsinde kurban hükmünün varlığına işaret edilmesi (Hacc, 22/34), hayli değişikliğe uğramış şekliyle de olsa, kurbandan Yahudilik ve Hıristiyanlıkta da söz edilmesi, bu ibadetin ne kadar eskilere dayandığını göstermektedir.

Sözlük Anlamıyla Kurban

Allah'a yaklaşma ve yaklaştıran şey anlamıyla kurban kelimesi, Âdem (a.s.)'in çocuklarına atıf yapan şu ayette dile getirilmektedir:

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِ

"(Ey Muhammed) Onlara Âdem'in iki oğlu ile ilgili haberi hakkıyla oku. Hani her ikisi birer kurban sunmuşlardı, birinden kabul edilmiş, diğerinden kabul edilmemişti." (Mâide, 5/27)

Ayet-i kerime, Allah'a yaklaşmak maksadıyla O'na kurban ibadetinin insanlıkla birlikte başladığına işaret etmektedir. Âdem'in iki oğlu Hâbil ve Kâbil'dir. O günün uygulaması gereği Kâbil, bir miktar değersiz ekin, Hâbil ise en iyi bir koç kurban olarak Allah'a sunmuşlardır. Allah, Kâbil'in kurbanını kabul etmiş, Hâbil'in kurbanını ise kabul etmemiştir.

---

* Bu bölüm, T.C. Kırgızistan Büyükelçiliği Bişkek Din Hizmetleri Müşaviri **Mehmet Şemsettin ÜNAL** tarafından hazırlanmıştır

kurban anlamında değildir.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنسَكًا لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ...

"Her ümmet için, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar üzerine ismini ansınlar diye kurban kesmeyi meşru kıldık..." (Hacc, 22/34)

Ayette geçen "mensek" kelimesi, "kurban kesmek ve kurban ibadeti, kurban edilecek zaman ve ibadet edilecek yer" manalarına gelir. Bakara sûresinin 196. ayetinde geçen "nüsük" kelimesi de kurban anlamındadır.[393]

Kurban, Dinin Belirgin Özelliklerinden Biridir

Kurban, Allah'ın dininin nişanelerinden biridir.

Yüce Allah, her semavî din mensupları için kurban ibadetini meşru kılmış olduğunu şu ayette açıkça beyan etmektedir:

وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا

فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذَٰلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

"Kurbanlık deve ve sığırları da, sizin için Allah'ın (dininin) nişanelerinden (kurban) kıldık. Sizin için onlarda hayır vardır. O hâlde, onları saf saf sıralanmış dururken (kurban edeceğinizde) üzerlerine Allah'ın adını anın. Yanları yere yaslandığı vakit (yani canları çıktığında) onların etlerinden yiyin, kanaat edip istemeyene de, isteyene de yedirin. Böylece onları sizin emrinize verdik ki, şükredesiniz." (Hacc, 22/36)

Ayette geçen "büdn" kelimesi; büyük baş hayvanlar demektir. "Şeâir" kelimesi, kurbanın dinin âdetlerinden olduğunu ifade eder.[394]

Bugünkü Şekliyle Kurban İbadeti

Bugünkü şekliyle dinimizdeki kurban ibadeti, Hz. İbrahim (a.s.) ile başlar.

Hz. İbrahim, bir oğlu olduğu takdirde onu Allah'a kurban etmeyi adamıştı. Zaman geçip oğulları dünyaya gelmesinden sonra, kendisine bu ahdi rüyasında hatırlatılmış, İbrahim (a.s.) rüyasını, oğlunu kurban etmesi gerektiği şeklinde yorumlamış ve büyük bir imtihan karşısında olduğunu anlamıştı. Hz İbrahim, hiç tereddüt göstermeden bu konuyu oğlu Hz. İsmail'e açmış, baba oğul büyük bir teslimiyetle ilâhî emri yerine getirmeye yöneldikleri sırada, yüce Allah, onların bu bağlılıklarına karşılık Hz. İsmail yerine bir koçun kurban edileceği-

---

[392] Taberî, Muhammed İbn Cerir, *Câmi'u'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, VI, 527; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, II,510. Yeniufuklar Neşriyat, İstanbul 1989.

[393] Taberî, IX,150; Ateş, VI, 26.

[394] Taberî, IX,152,160; Ateş, VI, 28.

ni Cebrail vasıtasıyla kendisine bildirmişti. Bu tarihî olay Kur'an-ı Kerim'de şöyle haber verilmektedir:

رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَى قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ سَلَامٌ عَلَى إِبْرَاهِيمَ كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ

"(İbrahim), 'Ey Rabbim! Bana iyilerden (bir oğul) ihsan et', dedi. Biz de kendisine yumuşak huylu bir oğul müjdeledik. Oğlu yanında koşacak çağa gelince; 'Ey oğlum! Ben seni rüyamda boğazladığımı görüyorum, bir düşün, ne dersin?' dedi. (İsmail), 'Babacığım! Sana ne emrolunuyorsa onu yap, inşallah beni sabredenlerden bulacaksın' dedi. Nihayet her ikisi de (Allah'ın emrine) teslim olup. İbrahim de onu yüz üstü yere yatırınca, ona şöyle seslendik: Ey İbrahim, rüyana gerçekten sadakat gösterdin, şüphesiz biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız. Şüphesiz bu apaçık imtihandır. (İsmail'e karşılık) büyük bir kurbanlık fidye verdik. Kendisinden sonra gelenler arasında ona güzel bir nam bıraktık. Selâm olsun İbrahim'e. İşte biz iyi insanları böyle ödüllendiririz. Çünkü o mü'min kullarımızdandır." (Saffat, 37/100–111)

Diğer bütün ibadetlerde olduğu gibi kurbanda da niyet ve ihlâs şarttır.

Kısaca hatırlatalım ki "*ihlâs*", bir işi, bir ibadeti başka bir şey için değil, sırf Allah rızası için yapmaktır. Kur'an-ı Kerim'de;

لَنْ يَنَالَ اللَّهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَى مِنْكُمْ...

"Onların ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşır. Fakat O'na sadece sizin takvânız ulaşır" (Hacc, 22/37) anlamındaki ayet, bütün ibadetlerin temel şartı olan "ihlâs"a vurgu yapmaktadır.

Sevgili Peygamberimiz de bu hususu şöyle ifade etmektedir:

إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى *"Amellerin kıymeti ancak niyetlere göredir. Herkesin niyet ettiği ne ise, eline geçecek olan ancak odur."* [395]

Kur'an'da kurban kesilmesi emredilmektedir:

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ *"Rabbin için namaz kıl, kurban kes."* (Kevser, 108/2)

Bu ayetteki "venhar" emri, "kurban kes" anlamına geldiği gibi, bunun başka anlamlara da geldiğini söyleyen bilginler bulunmaktadır. Ayetteki emrin sadece Peygamberimize mi, bütün müslümanlara mı yönelik olduğu hususunda da farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Peygamberimiz (s.a.s.), bir çok hadisinde kurban kesilmesini teşvik etmektedir:

مَا عَمِلَ آدَمِيٌّ يَوْمَ النَّحْرِ أَحَبَّ إِلَى اللهِ تَعَالَى مِنْ إِهْرَاقِ الدَّمِ إِنَّهَا لَتَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِقُرُونِهَا وَأَشْعَارِهَا

وَأَظْلاَفِهَا، وَإِنَّ الدَّمَ لَيَقَعُ مِنَ اللهِ تَعَالَى بِمَكَانٍ قَبْلَ أَنْ يَقَعَ فِي الْأَرْضِ فَطِيبُوا بِهَا نَفْساً

"Âdemoğlu kurban bayramı günü, Allah katında kurban kesmekten daha sevimli bir iş yapmaz. Şüphesiz ki kesilen kurban kıyamet günü boynuzları, kılları ve tırnakları ile gelir. Hiç şüphe yok ki kesilen kurban, kanı yere akmadan önce Allah katında kabul görür. Öyleyse gönüllerinizi kurban ile hoş ediniz."[396]

Peygamberimiz (s.a.s.), Medine'de 10 yıl ikamet etmiş ve her yıl kurban kesmiştir:

نَحَرَ النَّبِيُّ سَبْعَ بَدَنَاتٍ بِيَدِهِ قِيَاماً وَضَحَّى فِي الْمَدِينَةِ كَبْشَيْنِ أَقْرَنَيْنِ أَمْلَحَيْنِ، يَذْبَحُ وَيُكَبِّرُ وَيُسَمِّي وَيَضَعُ

رِجْلَهُ عَلَى صَفْحَتِهِمَا

"Enes (r.a.) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.s.), yedi deveyi kurban olarak eli ile ayakta kesti. Medine'de ise, boynuzlu ve alacalı iki koç kurban etti. Resûlullah (s.a.s.) keserken tekbir getiriyor, besmele çekiyor ve ayağını hayvanların boyunlarının üzerine koyuyordu."[397]

Kurban Kesmekle Yükümlü Olanlar

Kurban kesmekle akıllı, buluğa ermiş ve Nisâp miktarı para veya servete sahip olan mukim[398] müslümanlar yükümlüdür. İmam Şâfiî, İmam Malik ve İmam Ahmed b. Hanbel'e göre dinen yolcu sayılan kimseler de kurban kesmekle yükümlüdürler.

Kurban kesmeyi vacip kılan zenginliğin ölçüsü; kişinin aslî ihtiyaçlarının ve borcunun dışında Nisâp miktarı malının veya parasının bulunmasıdır. Nisâp miktarları; beş deve, 30 sığır, 40 koyun-keçi, 80.18 gram altın veya bu değerde para veya ticaret malı, 561 gram gümüş ve 650 kilogram toprak mahsulüdür.

Zekât ile yükümlü olmak için Nisâp miktarı malın artıcı nitelikte olması ve üzerinden bir yıl geçmesi şart olmasına karşılık, kurban ibadeti ile yükümlü olmak için bu şartlar aranmaz.[399]

---

[396] Tirmizî, Edâhî 1, IV,83; İbn Mâce, Edâhî 3, II, 1045.
[397] Buhârî, Hacc, 117, 2,185; İbn Mâce, Edâhî 1, II, 1043.
[398] Züheylî, IV, 395.
[399] Heyet, İlmihal, II,5.

Kurban Kesmenin Dinî Hükmü

Kurban kesmek İmam-ı Azam Ebu Hanife'ye göre vacip, İmam Muhammed, İmam Ebu Yusuf, İmam Şafiî, İmam Malik ve İmam Ahmed b. Hanbel'e göre sünnet-i müekkededir.[400] Hükmünün vacip veya sünnet-i müekkede olması, uygulamaya bir etki yapmamaktadır. Her iki görüş sahipleri de gücü yeten kimsenin kurban kesmelerini öngörmektedir. İmkânı olanların kurban kesmeyi terk etmelerine ruhsat vermemişlerdir.[401]

مَنْ كَانَ لَهُ سَعَةٌ، وَلَمْ يُضَحِّ، فَلاَ يَقْرَبَنَّ مُصَلَّانَا *"Kim imkânı olduğu hâlde kurban kesmezse bizim mescidimize yaklaşmasın"*[402] anlamındaki hadis, İmam-ı A'zam'ın bu konudaki görüşünün dayanaklarından biridir.

Hadisin Ebû Hanife'ye delil oluşu şu yoruma dayanmaktadır: *"Hadiste yer alan böylesine güçlü bir uyarı, ancak vacip olan bir ibadetin terki konusunda yapılmış olabilir. Kurban vacip olmasaydı, terk eden kimse için Hz. Peygamber böyle bir ifadeyi kullanmazdı."*

Ebû Hanife'ye göre kurbanın vacip olduğunun diğer bir delili, Peygamberimizin, kurban kesmeyi hiç terk etmemiş olmasıdır.[403]

Ayrıca, Hz. Peygamberin Ebû Bürde'ye namazdan önce kestiği kurbanın yerine bir başkasını kesmesi gerektiğini söylemiş olması da, kurbanın vacip olduğunu gösteren bir delildir. Bu görüşü destekleyen diğer bir delil de Hz. Peygamberin;

مَنْ كَانَ ذَبَحَ مِنْكُمْ قَبْلَ الصَّلاَةِ فَلْيُعِدْ أُضْحِيَّتَهُ وَمَنْ لاَ فَلْيَذْبَحْ عَلَى اسْمِ اللهِ

"Kim (bayram) namazını kılmadan önce kurbanını kesmişse, yerine bir diğerini kessin. Kurbanını henüz kesmemiş olan da Bismillah diyerek kessin" şeklindeki sözüdür.[404] Kurbanın müekked sünnet olduğunu söyleyenlerin delilleri ise bu konuda Kur'an-ı Kerim'de açık bir emrin bulunmaması ve Peygamberimizin bazı sözleridir:

إِذَا دَخَلَتِ الْعَشْرُ وَأَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يُضَحِّيَ فَلاَ يَمَسَّ مِنْ شَعَرِهِ وَبَشَرِهِ شَيْئًا

"Bilinen on gün (Zilhicce'nin on günü) *girdiği vakit kurban kesmek isteyen kimse*, (kurban edeceği hayvanın bedeninden) *bir kıl almasın, bir tek tırnak kesmesin."*[405] Bu hadiste Peygamberimiz "kurban kesmek isteyen kimse" ifade-

---

[400] İbn Rüşd, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesıd*, I, 347, Ahmet Kamil Matbaası, 1333, İstanbul; Şirbini, Hatîb Şemsüddin Muhammed *Muğni'l-Muhtac ila Marifeti Meâni'l-Elfazi'l-Minhac*, IV,282, Mısır 1958; İbn Kudâme, el-Makdisi, Abdurrahman b. Muhammed. *eş-Şerhu'l- Kebir*, XI, 94, Matbaatu'l-Menar, Mısır, 1348.

[401] Kurtubî, 22/34. ayetinin tefsirinde.

[402] İbn Mâce, Edahî, 2, II,1044.

[403] İbn Hümâm, Muhammed b. Abdulvâhit, *Şerhu Fethu'l-Kadir*, VIII, 467. Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut,

Kurban Edilebilecek Hayvanlar

Dînen kurban edilebilecek hayvanlar; **koyun, keçi, sığır, manda ve devedir**. Bunların dışındaki hayvanlardan kurban edilebileceğine dair bir delil yoktur.[406] Bu itibarla, tavuk, kaz, ördek, deve kuşu ve ceylan gibi hayvanların kurban olarak kesilmesi geçerli olmaz.

Kurbanın geçerliliği açısından kurban edilecek hayvanların erkek veya dişi olmaları arasında fark yoktur.

Kurbanlık hayvanlardan koyun veya keçi ancak bir kişi tarafından kurban edilir. Bunun yanında sığır, manda ve deve yedi kişiye kadar ortaklaşa kurban edilebilir. Ortakların tek veya çift olmalarında da bir sakınca yoktur.

Ortakların iştirakiyle kesilen kurbanlarda, ortakların hepsi ibadet niyetiyle katılımda bulunmalıdırlar. Ortaklardan biri herhangi bir şekilde kurban niyetiyle değil de, et alma kastıyla kurban kesimine iştirak ederse, bu durumda diğerleri de niyet ettikleri kurbanları kesmiş sayılmazlar.

Koyun ve keçi cinsi hayvanlar, bir yaşını doldurduktan sonra kurban edilebilir. Koyunun, altı ayını tamamladığında, bir yaşını doldurmuş, diğer koyunlar gibi semiz ve gösterişli olanı da kurban edilebilir.

Sığır ve manda cinsinden olan hayvanlar iki yaşını, deve ise beş yaşını doldurduktan sonra kurban olarak kesilebilir.

Kurban edilecek hayvanların niteliklerine gelince; kurban bir ibadet olduğu için kurbanlık hayvanların, kurban olmaya mani kusurları taşımaması gerekir. Bu kusurlar Peygamberimizin hadislerinde;

لاَ يُضَحَّى بِالْعَرْجَاءِ بَيِّنٌ ظَلَعُهَا وَلاَ بِالْعَوْرَاءِ بَيِّنٌ عَوَرُهَا وَلاَ بِالْمَرِيضَةِ بَيِّنٌ مَرَضُهَا وَلاَ بِالْعَجْفَاءِ الَّتِي لاَ تُنْقِى.

"Topallığı açıkça belli olan, körlüğü açıkça belli olan, hastalığı açıkça belli olan, hasta ve iliği kurumuş derecede zayıf olan hayvanlar kurban edilmez" şeklinde ifadesini bulmuştur.[407]

Diğer taraftan kurban edilecek hayvanın, sağlıklı, azaları tamam ve besili olması, ibadetin gaye ve mahiyetine uygun olduğu gibi, sağlık kurallarına da uygun düşer. Bu hadisin ışığı altında, kurbanlık hayvanın kurban olmasına mani kusurları şöyle ifade edebiliriz:

a) İki veya bir gözü kör,
b) Aşırı derecede zayıf,
c) Yürüyemeyecek derecede kötürüm ve topal,
d) Kulağının ve kuyruğunun üçte birden fazlası kopmuş,
e) Dişlerinin yarıdan fazlası dökülmüş,

---

[406] Zuhaylî, IV,406.
[407] Tirmizî, Edahî, 5. IV, 86.

f) Doğuştan kulağı olmayan,
g) Koyun ve keçide bir, sığırda iki memesi kurumuş,
h) Ağır hasta olan hayvanları kurban etmek caiz olmaz.

Bu itibarla kurbanlık satın alırken, kusurlu olup olmadığına dikkat etmek gerekir. Bununla birlikte, semiz olması için koyunların kuyruklarının usulünce düşürülmesi, boynuzlarının ilaçla düşürülmesi ve hayvan üretimini ve kökenini kontrol etmek için hayvanların kulaklarına delinerek küpe takılması, bu hayvanların kurban edilmelerine engel teşkil etmez. Çünkü zikredilen hayvanın değerini düşürmez.

Kurban Kesim Zamanı

Kurban, bayram namazı kılınan yerlerde, kurban bayramının ilk üç günü bayram namazının kılınmasından sonra, üçüncü günü akşamına kadar olan süre zarfında kesilebilir. Bayram namazı kılınmayan yerlerde ise, aynı süre içinde sabah namazı vaktinden itibaren kurbanlar kesilebilir.

Arefe günü veya bayramın ilk üç gününden sonra kurban kesmek caiz olmaz. Nitekim bir hadiste Hz. Peygamber;

إِنَّ أَوَّلَ مَا نَبْدَأُ بِهِ فِي يَوْمِنَا هٰذَا أَنْ نُصَلِّيَ ثُمَّ نَرْجِعُ فَنَنْحَرُ مَنْ فَعَلَهُ فَقَدْ أَصَابَ سُنَّتَنَا وَمَنْ ذَبَحَ قَبْلُ

فَإِنَّمَا هُوَ لَحْمٌ قَدَّمَهُ لِأَهْلِهِ لَيْسَ مِنَ النُّسُكِ فِي شَيْءٍ

"*Bu günümüzde yapacağımız ilk şey bayram namazını kılmak, sonra (evlerimize) dönüp kurban kesmek olacaktır. Her kim böyle yaparsa sünnetimize uygun iş yapmış olur. Kim (namazdan) önce kurban keserse, o ancak ailesine bir et sunmuş olur. Bu kestiği kurban olmaz*"[408] buyurmuşlardır.

Kurbanın rüknü, kurban edilmesi caiz olan hayvanlardan birini kesmek olduğundan, kurbanın bedelinin yoksullara verilmesiyle kurban kesilmiş olmaz. Bu şekilde verilen para sadaka olur.

Dinimizde normal zamanlarda olduğu gibi, kurbanlık hayvanın kesiminde de gerekli şartlara uymak gerekir. Efdal olan, kişinin kurbanını bizzat kesmesidir. Peygamberimiz (s.a.s.), kurbanlarını bizzat kendisi kesmiştir.[409] Bir kimse kurbanını bizzat kesemiyorsa, o zaman ehil birine vekâlet vererek kurbanını kestirir. Kendisi de mümkünse orada hazır bulunur.

Kurbanı kesen kimse, kurbanlık hayvana eziyet vermemelidir. Ehil olmayan kişiler kurban kesmemeli ve kesim esnasında hayvana eziyet edilmemelidir. Kesim esnasında hayvan yere yatırılırken;

إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَآ أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ

قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ *"Şüphesiz benim namazım, ibadetim (Kurbanım) hayatım ve ölümüm hep âlemlerin Rabbi olan Allah içindir"* (En'âm, 6/162) meâlindeki ayetleri okur. Kurban kesen kişi devamla, "Allahu ekber Allahu ekber, lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber, Allahu ekber ve lillahi'l-hamd" der; ara vermeden "Bismillahi Allahu ekber" diyerek kesimi yapar. Usulüne göre kesim işlemi, hayvanın yemek ve nefes boruları ile, iki şah damarının kesilmesi ile gerçekleşir. Hayvan henüz ölmeden başını bedeninden ayırmak ve derisini yüzmeye başlamak, uygun bir davranış olmaz. Kurban kesildikten sonra sahibinin iki rekat namaz kılarak şükürde bulunması güzel bir davranış olur.

Deve ve sığır gibi hayvanlar ortaklaşa kurban edildiğinde, etleri ortaklar arasında tahmini olarak değil, tartılarak taksim edilir. Ancak, bir ailenin fertlerinin ortaklaşa kestiği kurbanın etinin bu şekilde taksimi gerekmez. Böyle bir kurban tamamen bir hayır kurumuna verilecekse, etinin taksim edilmesi gerekmez. Kur'an-ı Kerim'de kurban eti hakkında;

فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا *"...Ondan yiyiniz, yediriniz."* (Hacc, 22/36) buyurulmuştur.

Kurban kesmenin maksatlarından biri de, yoksulların evine et girmesini temin etmektir. Bu itibarla, kurban etinin hepsini yoksullara sadaka olarak dağıtmak veya aile efradı için alıkoymak caiz ise de, en uygun olanı kurban etini üçe taksim edip, birini kurban kesemeyen kimselere dağıtmak, bir bölümünü akraba tanıdık ve komşulara ikram etmek, birini de aile için alıkoymaktır. Şayet kurban kesen kimsenin aile fertleri kalabalık ve hâli vakti de çok iyi değilse, kurban etini dağıtmadan tamamını çoluk çocuğu için alıkoyabilir.

Kurban, hayatımızda gerek fert, gerekse toplum açısından çeşitli yararlar taşıyan malî ibadetlerimizden biridir. Kişi kurban kesmekle, Allah'ın emirlerine uymuş ve kulluk bilincini muhafaza ettiğini canlı bir şekilde ortaya koymuş olur. Kurban toplumdaki kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışma ruhunu canlı tutar. Sosyal adaletin gerçekleşmesine katkıda bulunur. Zengine malını Allah rızasına uygun olarak ihtiyaç sahipleriyle paylaşma alışkanlığı verir. Fakirin de bu yardımlaşma vesilesiyle, kendini içinde bulunduğu toplumun bir üyesi olma hissini yaşamasına vesile olur.

Diğer taraftan kurban kesmekle sadece Nisâp miktarı mala sahip olan zenginlerin ve orta tabakanın mükellef oluşu, kesilen kurbanların hastalıklı, sakat, kör ve topal olmamasının istenmesi ve kurbanın etiyle ilgili sünnetteki tavsiyeler göstermektedir ki, dinimiz, kurban kesme emriyle ibadetlerde ihlâs, sosyal sorumlulukların bilincinde olmak gibi birtakım manevî, ahlâkî ve sosyal maksatlara ulaşmayı da hedeflemiştir.

Kurban kesmekle dinimizin bir emrine uyulmakta, sağlıklı, değerli ve önemli bir mal Allah yolunda feda edilmekte, böylece insanlar, Allahın emrine uyma ve cömert olma alışkanlığını kazanmaktadırlar. Kurban, can da dâhil olmak üzere, bir mü'minin yeri geldiğinde bütün varlığını da Allah yolunda feda etmeye hazır ve muktedir olduğunun sembolik bir göstergesidir.

Kurban kesmenin sosyal ve iktisadî açıdan da birtakım faydaları vardır. Kurban bayramı sebebiyle milyonlarca hayvanın kesildiğini ve geniş çapta mal varlığına kıyıldığını ileri sürüp, kurban kesmenin ekonomik bakımdan sakıncalı bir davranış olduğunu iddia edenler olabilir. Ancak kesilen kurbanların dinimizde ifadesini bulan manada değerlendirilmesi, israftan kaçınılması, ihtiyaç sahiplerinin ve çevremizdeki insanların bundan istifade ettirilmesi, sosyal bünyemizde insanî ilişkiler bağlamında faydalı neticeler ortaya çıkarmaktadır. Kaldı ki bir sene boyunca zaten insanların gıda ihtiyacını karşılamak için belirli oranda kesim yapılmaktadır.

Kurban ibadetimizin yerine getirilmesiyle, besiciliğin teşvik edildiği, işsizlere iş sahası açıldığı, pazarlara bir hareket geldiği, bu işle uğraşan insanlarımızın belirli bir kazanç elde ettiği de bir gerçektir.[410]

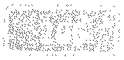
Dinimizin temizliğe ne kadar önem verdiği bilinen bir gerçektir. Müslümanın hayatının her safhasında, dinimizin bu prensibine riayet etmesi gerekir. Kurban kesimi ile ilgili olarak bu prensibi tahakkuk ettirebilmek için, imkânlar oluşturulan yerlerde, kurban kesim işlemleri ilgililerce önceden tespit edilen yerlerde yapılmalıdır. Kurban kesildikten sonra çevre temizliği iyice yapılmalı, yol kenarlarında, insanların ortak kullanım alanlarında, dışarıda, insanlara rahatsızlık verecek hiçbir şey bırakılmamalıdır. Bu husus, kurbanlık hayvana ve kurban ibadetine karşı gösterilecek bir saygının da gereğidir. Bir taraftan kurban ibadetimizi yerine getirirken, diğer taraftan insanlara davranışlarımızla rahatsızlık vermemiz doğru bir davranış olmaz.

Sonuç

İnsan, yaratılışı gereği kendi Yaratıcısı ile yakınlık kurma ihtiyacı hisseden bir varlıktır. Yüce dinimizde insanın Yaratıcısı ile yakınlık kurmasını sağlayan sayısız yollar vardır. Bütün ilâhî dinlerde yer alan ve Allah'a yakınlık sağlamaya vesile olan şey anlamındaki kurban ibadeti de bu yollardan biridir.

Dinimizdeki kurban ibadeti, yüce Allah'a karşı engin ibadet duygusunu bize kazandırır. Kurban, fert ve toplum hayatı açısından çok çeşitli işlevi olan malî bir ibadettir. Bu ibadetimiz, kendisinden hedeflenen insanî ve sosyal manalar özümsenerek ifa edilmelidir.

Olgun insan kimliğimizin oluşmasında ve bu özelliğimizin devam ettirilmesinde en önemli unsur dinî olgulardır. Böylesine ulvî duygularla mücehhez

16

RAMAZAN AYI*

Manevî güzelliklerle dolu olan Ramazan ayı mü'minler için bir rahmet ve mağfiret mevsimidir. Bu kıymetli zaman dilimini ibadet ve iyiliklerle değerlendiren mü'min ebedî mutluluğun kapısını açar. Cehennemden kurtuluş beratını alarak zaman ve mekân cennetine doğru yol alır. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır:

إِذَا دَخَلَ شَهْرُ رَمَضَانَ فُتِّحَتْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَغُلِّقَتْ أَبْوَابُ جَهَنَّمَ وَسُلْسِلَتِ الشَّيَاطِينُ

"*Ramazan ayı gelince, cennet kapıları açılır, cehennem kapıları kapanır ve şeytanlar zincire vurulurlar.*"[411] Bu hadis-i şerif gösteriyor ki; Ramazan ayında iyi işler yapıp kötülüklerden sakınan mü'mine cennetin kapıları açılır, cehennemin kapıları kapanır. Oruç sayesinde nefsine hâkim olup şeytana uymadığı için de, şeytanın eli kolu bağlanmış ve etkisiz hâle gelmiş olur.

İnsanın yaşadığı her an, onun için sonsuzluğa açılan bir zaman parçası olmaya namzettir. İdrak ettiğimiz bu Ramazan-ı şerifin, bu anı, içinde saklamadığını kim bilebilir!

Ramazan, Allah'ın rızasını kazanma kuşağıdır. Ramazan'ın her ögesi böyle bir kazancı sağlayıcı niteliktedir. Oruçlar, beş vakit namazlar, teravihler, dualar, zikir ve tespihler, iftarlar, sahurlar, fitreler, sadakalar hepsi de birer sevap makinesi gibi işlerler. Uygulayıcılarını ebedî nimet ve mutluluklara eriştirirler.

Ramazan'ı Dolu Dolu Yaşamaya Ruhen ve Kalben Niyet Etmek

Mü'min, niyetli bir Ramazan yaşamaya kararlı olmalıdır. Burada oruç tutmak için gerekli olan niyetten söz etmiyoruz. Merkezi Allah rızası olan bir niyeti kast ediyoruz. Hz. Peygamber,

إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى "*Ameller niyetlere göre değerlendirilir. Herkese niyet ettiği şey vardır.*"[412] buyurmaktadır.

O hâlde amelin gerçek değeri amel edenin niyetinde gizlidir. Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır.[413]

---

* Bu bölüm, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı **Dr. Muzaffer ŞAHİN** tarafından hazırlanmıştır.

411 Buhârî, Savm, 5, II, 227

İnsan, Allah için yaptığı mubah olan işlerden, yani normalde sevabı da günahı da olmayan gündelik meşgalelerden bile sevap alabilir. Örneğin niyeti namaz kılmak olan bir mü'minin camiye giderken attığı her adım kendisi için sevaptır. Diğer bir ifade ile insan sevaplara ancak iman, arzu ve niyetle sahip olabilir. Niyetle azlar çok, çoklar sonsuz olur. Allah'ın sonsuz nimetlerine karşı amelle değil niyetle şükredilebilir.

Belirtmeye çalıştığımız bu şuur, hayatın bütün olgularında ve özellikle Ramazan'da bize hâkim olmalıdır. Hz Peygamber,

وَمَنْ صَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

"*Niyet ederek ve ecrini Allah'tan bekleyerek Ramazan orucunu tutan kişinin geçmiş günahları affolunur.*"[414] müjdesini vermektedir. Bu müjde ancak niyet ile gerçekleşir. Oruçlu kimse oruca niyet ettiği gibi bu oruçla Allah'ın rızasını, rahmet ve mağfiretini de dilemelidir.

O hâlde Ramazan'da niyetlerimizi sağlam tutmalıyız ki âdetlerimiz ibadetlere dönüşsün. Ziyafetlerimiz, ziyaretlerimiz ibadet olsun. Dolayısıyla Allah için almalı, Allah için vermeli, Allah için ikram etmeli, Allah için okumalı, Allah için kılmalı... Kısaca her şeyde Allah rızası gözetilmelidir. Mahşerde insanların pişmanlık duyacağı hususlardan birisi de **niyetsiz yaşamak** olacaktır. Bütün bir hayatı ibadete çevirmek mümkün iken bu fırsatı kaçırmak büyük bir zarardır. Allah'ın emir ve yasaklarını yerine getiremeyişimizin arasında en kolay hayırları bile kaçırışımıza yanacağız, keşke diyeceğiz. Öyleyse bu duruma düşmemek için şimdiden dünya hayatımızı hakkıyla değerlendirmeye çalışalım.

Bilgiyi İmanlaştırmak

Bilgi başka, iman başka, bilgiyi imanlaştırmak ise bambaşkadır. Doğru bilgilere inanmamız gerekir. Çok bilmek, çok okumak kâmil bir iman için yeterli bir alt yapı değildir. Esas olan kişinin bildiklerine inanmasıdır. İnsan bilgisi ölçüsünde değil, inancı ölçüsünde amel yapar.

İnsan bildiklerini değil, inandıklarını yaşar. Diğer bir ifadeyle kafasındakini değil, kalbindekini yapar. Bizler kafamızdaki dinî bilgileri kalbimize indirebilirsek, ancak o zaman onları yaşayabiliriz. İşte bilginin imanlaşması bu demektir. Bu gün salt bilgiden ziyade kuvvetli imana ihtiyacımız vardır. Şeytanların zincire vurulduğu Ramazan ayında her mü'min sahip olduğu İslâmî ve

---

[414] Buhârî, Savm, 6, II, 228.

doğru bilgileri kalbine indirip onları hayata geçirmelidir. Ramazanlar bunun için önemli fırsatlardır.

Ramazan Ayı Kur'an Ayıdır

Rahmet ve mağfiret ayı olan Ramazan'a **"Kur'an ayı"** da denilmektedir. Çünkü Allah'ın insanlığa son mesaj olarak gönderdiği Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygambere bu ayda inmeye başlamıştır. Konuyla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle bildirilmektedir:

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِيْٓ اُنْزِلَ فِيْهِ الْقُرْاٰنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنٰتٍ مِّنَ الْهُدٰى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيْضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ اَيَّامٍ اُخَرَ يُرِيْدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيْدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰىكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ

"(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'an kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa onu oruçla geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez. Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidayete ulaştırmasına karşılık Allah'ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir." (Bakara, 2/185)

Vahiy meleği Cebrail (a.s.), her yıl Ramazan ayında Sevgili Peygamberimizle buluşur, karşılıklı olarak birbirlerine Kur'an okurlardı. Ramazan'da camilerimizde ve evlerimizde okunan mukabele ve Kur'an hatimleri Cebrail ile Peygamberimiz arasında yapılan mukabele uygulamasının bir devamıdır.

Ramazan Gecelerinin İhyası ve Teravih Namazı

Ramazan ayı, Allah'ın kullarına lütfettiği çok mübarek bir aydır. Fakat asıl olan bu kıymetli zaman dilimini gereği gibi ihya etmektir.

Ramazan gecelerinin ihyasıyla ilgili olarak rivayet edilen şu hadis-i şerif dikkat çekicidir:

مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

"Kim Ramazan ayının faziletine inanarak ve karşılığını Allah'tan bekleyerek, Ramazan'ı ibadetle ihya ederse, geçmiş günahları bağışlanır."[415]

Hz. Âişe, Hz. Ali, Hz. Zeynep ve Ebû Hüreyre gibi sahabe, Hz.Peygamber'in Ramazan gecelerini ibadetle geçirdiğini özellikle son on gününe çok önem verdiğini bildirmektedirler.

Görüldüğü gibi Ramazan gecelerini ihya etmek, son derece önemlidir. Ancak gecenin ihyasından maksat; sadece teravih namazı kılmak değildir. Başka

Ramazan gecelerini, gündüzleri tuttuğu orucun sevabını yok edici davranışlardan uzak olarak geçirmesi de ihya anlamı taşımaktadır. Bu itibarla insan, Ramazan'da her bakımdan kendini hesaba çekmeli, kazandığı güzellikleri korumalı, işlediği günahlardan dolayı da tevbe etmelidir. Deyim yerinde ise yeniden doğmak için Ramazan'ı bir fırsat bilmelidir.

Belirttiğimiz gibi Ramazan gecelerinin ihyasında en verimli ibadet teravih namazıdır. Hz. Peygamber, bu namazı kılmış ve ashabına da kılmalarını tavsiye etmiştir.

Hz. Ömer döneminden sonra ise teravih namazı İslâm'ın bir şiarı hâline gelmiş ve Müslümanlar bunu devamlı kılmışlardır. Bu sebeple, mümkün olduğu kadar teravih namazını camide ve cemaatle eda ederek Ramazan gecelerini değerlendirme gayreti içinde olmalıyız. Teravih namazını kılarken de diğer namazlarda olduğu gibi usul ve erkânına riayet ederek acele etmeden kılmalıyız.

Burada bir hususu belirtmek istiyorum. Bazı kişiler, teravih namazını kılıp kahvehanelere koşmakta, sabahlara kadar buralarda boş vakit geçirmektedirler. Bu ise son derece yanlış olup ibadet ve taatle, aile yuvalarında huzur ve saadet içerisinde geçirilmesi gereken an ve saatlerin heba edilmesinden, boşa harcanmasından başka bir şey değildir.

Ramazan ve Kadir Gecesi

Ramazan günlerinin en önemli olayı **Kadir Gecesi** olduğu için onun hakkında biraz bilgi vermek istiyorum. Kadir Gecesi, gecelerin en feyizlisi ve bereketlisidir. Bu gece çok şerefli ve müstesna bir gecedir. Kur'an-ı Kerim'de müstakil bir sûre ile şerefi yükseltilmiş, Kur'an'ın **97.** sûresi olan **"Kadir sûresi"** buna tahsis edilmiştir. Bu sûrede gece ile ilgili olarak şöyle buyurulur:

إِنَّآ أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ۝ وَمَآ أَدْرٰيكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ۝ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ ۝ تَنَزَّلُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِم مِّن كُلِّ أَمْرٍ ۝ سَلَامٌ هِيَ حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ

"Doğrusu biz Kur'an'ı Kadir gecesinde indirmişizdir. Kadir Gecesi'nin ne olduğunu bilir misin? Kadir Gecesi bin aydan daha hayırlıdır, melekler ve ruh (Cebrail) o gecede, Rablerinin izniyle her türlü iş için inerler. O gece tan yerinin ağarmasına kadar bir esenliktir." (Kadir, 97/1–5)

Kadir gecesi, Kur'an-ı Kerim'in inmeye başladığı bir gecedir. İşte Kur'an-ı Kerim gibi insanlık için bir hidayet rehberi olan kitabın, böyle bir gecede inmesi, ona müstesna bir şeref kazandırmıştır.

Bin aydan hayırlı olan bu geceyi ihya etmek, insan için ne büyük bir mazhariyettir, ne büyük mutluluktur.

Öyleyse Kur'an-ı Kerîm'in inmeye başladığı böyle mübarek bir gecede yapacağımız ibadetlerden birisi de Kur'an okumak ve anlamı üzerinde düşünmektir.

Kadir gecesinin Ramazan'ın hangi gecesi olduğu konusunda birçok görüş ileri sürülmüştür. Âlimlerin çoğunluğunun görüşü, Ramazanın yirmi yedinci gecesi olduğu şeklindedir. Hz.Peygamber,

اِلْتَمِسُوهَا فِي الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي تَاسِعَةٍ تَبْقَى فِي سَابِعَةٍ تَبْقَى فِي خَامِسَةٍ تَبْقَى

"Siz Kadir gecesini Ramazan'ın son on günü içerisindeki tek rakamlı gecelerde arayınız"[416] buyurmuştur. Başka bir hadisinde de,

فَمَنْ كَانَ مُتَحَرِّيهَا فَلْيَتَحَرَّهَا فِي السَّبْعِ الْأَوَاخِرِ

"Kim Kadir gecesini ararsa, onu (Ramazan'ın) son yedi günü içerisinde arasın"[417] buyurmaktadır.

Kadir gecesinin, senenin herhangi bir gecesi olabileceği de rivayet edilmiştir. Ebû Hanife bu görüştedir. Buna göre senenin her gecesi Kadir gecesi olarak değerlendirilmelidir.

O hâlde gecelerimizi özellikle Ramazan gecelerini iyi değerlendirmek gerekir. Her gün akşam ve yatsı namazını camide cemaatle kılan kişi, o geceyi ihya etmiş demektir. Kim bilir o gece belki de Kadir gecesidir. Sabah namazını camide kılmak da geceyi ihya etmek noktasında çok önemlidir.

Kadir gecesinin öyle bir anı vardır ki, o anda yapılan ibadet ve dualar kabul olur. Bu önemli anı yakalamak için gecenin bütününü tevbe ve istiğfar ile geçirmek gerekir. Bunu yapamayanlar, en azından yatsı ve teravih namazlarından sonra bir miktar dua etmelidirler. Özellikle bu gecede Allah tövbelerimizi kabul eder. Bu itibarla çokça tevbe ve istiğfar edelim.

Ramazan ve Sosyal Yardımlaşma

Sosyal yardımlaşma Kur'an ve Sünnet'in önem verdiği bir konudur.

لاَ يَشْبَعُ الرَّجُلُ دُونَ جَارِهِ *"Komşusu aç iken, mü'minin tok dolaşması yakışık almaz"*[418] anlamındaki hadis, sosyal dayanışma duygusunu en çarpıcı bir biçimde gözler önüne sermektedir. Diğer taraftan bu konuda ilgisiz kalan mü'minler uyarılmaktadır.

---

416 Buhârî, Leylatü'l-Kadr 2, II, 252; Müslim, Sıyam 40, I,828; Tirmizî, Savm 72, IV,158

[illegible] buyurduğu,

وَأَيُّمَا أَهْلُ عَرْصَةٍ أَصْبَحَ فِيهِمُ امْرُؤٌ جَائِعٌ فَقَدْ بَرِئَتْ مِنْهُمْ ذِمَّةُ اللهِ تَعَالَى

"Bir mahallede bir kişi aç kalırsa, o mahalle halkı Allah'ın korumasından çıkar"[419] anlamındaki hadis, hiçbir zaman hatırdan çıkarılmamalıdır.

İşte Ramazan, yardımlaşmanın, dayanışmanın, yaraları sarmanın, ihtiyaç içerisinde olanların dertleri ile dertlenmenin zirveye çıktığı bir aydır.

Oruç, fakirlere karşı yardım duygusunu geliştirir. Ramazan ayı boyunca aç ve susuz kalan insan, yüce Allah'ın ihsan ettiği sayısız nimetlerin kadrini bilir, O'na şükreder, açlığın ne demek olduğunu anlamak suretiyle de bunu devamlı tadan fakirlere yardım ellerini uzatır.

Dolayısıyla mü'min, imanından kaynaklanan hassasiyet ile çevresinde ihtiyaç sahiplerini araştırıp onların dertlerine derman olmaya çalışmalıdır.

Şu gerçeği hiçbir zaman unutmamamız gerekir ki, mal da mülk de Allah'ındır. Allah, kullarını bunlarla imtihan eder.

Ramazan, Oruç Ayıdır

Ramazan, öncelikle oruç gibi türlü hikmetlerle dolu bir kulluk görevinin yerine getirildiği, her türlü hayır, rahmet ve bereketi kendisinde barındıran bir aydır. Dolayısıyla Ramazan ayının en önemli özelliği, oruç ibadetinin bu aya tahsis edilmesidir. Bundan dolayı Ramazan ayına **"Şehr-i Siyam"** denilmiştir.

Ramazan orucu, hicretin ikinci yılı içinde Şaban ayında farz kılınmıştır. Orucun farz olduğu Kitap, Sünnet ve İcma ile sabittir. Kur'an-ı Kerim'de;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı." (Bakara, 2/183) buyurulmuştur.

Orucun Mahiyeti

Oruç Arapça'da **"savm"** kelimesiyle ifade edilir. Savm sözlükte nefsi tutmak ve engellemek anlamındadır.

İslâm dininde oruç, sabahın başlangıcı sayılan ikinci fecirden (tan yerinin ağarmasından) başlayarak güneşin batışına kadarki sürede başka bir deyişle imsaktan iftara kadar ibadet niyetiyle yemekten, içmekten ve cinsel ilişkiden nefsi uzak tutmaktır.

Oruç, ibadetleri değerli kılan ihlâs özelliğini en çok yansıtan bir ibadettir. Çünkü bir kişinin oruçlu olup olmadığını ancak Allah ile kendisi bilir. Oruç, Yaratıcı ile kul arasındaki sevginin doruğa ulaştığı, her türlü gösteriş ve riyanın

[419] Ahmed b. Hanbel, II, 33.

en az karıştığı kalbî bir ibadettir. Çünkü kul, oruçta Rabbi ile baş başadır. Nitekim Yüce Allah, bir hadis-i kudsîde;

كُلُّ عَمَلِ ابْنِ آدَمَ لَهُ إِلاَّ الصِّيَامَ ، فَإِنَّهُ لِى وَأَنَا أَجْزِى بِهِ

"Oruç doğrudan doğruya benim için yapılmış bir ibadettir. Onun (sayısız) karşılığını da doğrudan doğruya ben vereceğim"[420] buyurmaktadır.

Bu itibarla oruç, ibadetlerin en büyüğüdür. İnsanları Miraca yükselten bir Burak'tır. İnsanların nefis ve arzularıyla yaptıkları savaştır.

Oruçtan beklenen amacın gerçekleşmesi için dikkat edilmesi gereken şeyler vardır. Kâmil anlamda oruç bütün organların iştirakiyle gerçekleşir. Şöyle ki: Oruç tutan kişi mideyi yemek içmekten koruduğu gibi, dili de yalandan, gıybetten, kötü ve boş sözden uzak tutmalıdır. Göz harama bakmamalı, kusur aramamalıdır. Kulak gıybet, dedikodu ve boş sözler dinlememelidir. Gönül güzel şeyler düşünmelidir. Bilinmelidir ki, organları oruca iştirak etmeyi başaramayan kişi şeklen oruç tutmuşsa da, oruçtan beklenen gayeye bütünüyle ulaşamamış demektir. Hz Peygamberin,

رُبَّ صَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ صِيَامِهِ إِلَّا الْجُوعُ وَرُبَّ قَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ قِيَامِهِ إِلَّا السَّهَرُ

"Nice oruç tutanlar vardır ki oruçtan onlara kalan sadece açlık ve susuzluktur"[421] hadisi bu gerçeği vurgulamaktadır.

Orucun Sağladığı Bazı Maddî ve Manevî Yararlar

Allah'ın emir ve yasakları kulların iyiliği içindir. Yasaklanan şeylerde büyük zararlar, yapılması istenilen şeylerde de maddî ve manevî sayılamayacak kadar yararlar bulunmaktadır.

Oruç, sırf Allah'ın emri olduğu için tutulan bir ibadet olmakla birlikte fert ve topluma yönelik pek çok faydası da olan bir ibadettir. Orucu, Allah'ın bir emri olarak tutarken bu yararları da göz önünde bulundurmak durumundayız. Orucun başlıca yararları şunlardır:

Oruç Kişiyi Şükre Yöneltir.

İnsan, kendisine verilen nimetlere karşı şükretmekle yükümlüdür. Şükür ise ancak, nimetin kıymetini takdir etmek, nimeti doğrudan doğruya Allah'tan bilmek ve nimete ihtiyaç hissetmekle mümkündür. Ramazan dışında insan, gerçek açlığı tam olarak hissetmediği için nimetlerin değerini tam olarak takdir edemeyebilir. Ramazan ayında kişi, oruç sayesinde nimetlerin asıl sahibinin Allah olduğunu kavrar ve gerçek görevi olan şükre yönelir.

Hz Peygamber (s.a.s.), bu hususu şöyle dile getirmiştir:

اَلصِّيَامُ جُنَّةٌ فَلاَ يَرْفُثْ وَلاَ يَجْهَلْ وَإِنِ امْرُؤٌ قَاتَلَهُ أَوْ شَاتَمَهُ فَلْيَقُلْ إِنِّى صَائِمٌ مَرَّتَيْنِ

"Oruç bir kalkandır. O hâlde oruçlu kötü söz söylemesin. Oruçlu kendisiyl çekişip kavga etmek isteyen kişiye 'ben oruçluyum, ben oruçluyum' desin..."[422]

"Oruç bir kalkandır" ifadesiyle orucun oruçluya melek özelliği kazandıra cağı ve böylece onu kötülüklerden koruyacağı belirtilmiştir.

Oruç, Nefsi Terbiye Eder, Ruhu Olgunlaştırır.

İnsan, yeryüzünün halifesi olarak yaratılmış harika bir varlıktır. Bedenl ruh gibi iki farklı unsur insanda iç içedir. İnsanın mutluluğu bu farklı unsurla rın dengede tutulmasına bağlıdır. Maddî yapı, ruhî ve manevî güçlere baskı çıkma eğilimindedir. Bu eğilim sürekli ve etkili olursa, ruhun olgunlaşması v tekâmülü engellenmiş olur. O bakımdan bedenin ruha boyun eğmesi için bede nin gücünü sınırlayıp ruhun gücünü artırmak gerekir. Bunu gerçekleştirmeni en etkili yolu açlık, susuzluk, cinsel istekleri sınırlamak; kalp, zihin ve diğe organları denetim altına almaktır. İşte bütün bunlar oruç sayesinde sağlanabilir

Oruç, Sabır ve İrade Gücü Kazandırır.

İnsan hayatının tatlı ve huzurlu günleri olduğu gibi, acılı ve sıkıntılı dö nemleri de vardır. Çoğu kere nimet ve rahmete ulaşmanın yolu zahmet ve mih netlere katlanmaktan geçer. Bu yönüyle sabır başarıya ulaşmanın en önemli şartlarından biridir. Oruçlu olduğu için sahip olduğu şeylere el sürmeyen kişi iradesine hâkim olmuş, nefsini zorluklara alıştırarak eğitmiş ve üstün bir mezi yet kazanmış olur. Böyle bir insan acılı ve sıkıntılı durumlar karşısında sabı ve tahammül göstererek soğukkanlılığını koruyabilir. Bu sebeple oruç, insana ileride karşılaşabileceği güçlüklere karşı hazırlık eğitimi yaptırır.

İnsan fıtratı, başkaldıran bir yapıya sahip olduğu için çoğu zaman aşırılık lar gösterir. Onun aşırılıklarını bastırmak için iradeyi güçlendiren, ruhu arındı ran oruca mutlaka ihtiyaç vardır.

Oruç, Ahlâkı Güzelleştirir.

Oruç, insana iyi huylar kazandıran köklü bir irade terbiyesi ve ahlâk eğiti midir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır:

مَنْ لَمْ يَدَعْ قَوْلَ الزُّورِ وَالْعَمَلَ بِهِ فَلَيْسَ لِلّٰهِ حَاجَةٌ فِى أَنْ يَدَعَ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ

[422] Buhârî, Savm,2, II, 226; Müslim, Sıyam,163, I,807; Ebû Davud, Savm, 25, II,768.

"Kim yalan söylemeyi ve yalanla iş görmeyi bırakmazsa, Allah, onun yemesini-içmesini bırakmasına hiç değer vermez"[423] anlamındaki hadis, orucun hedefinin kötü huylardan uzak kalmak olduğunu açıkça göstermektedir.

Oruç, kötü alışkanlıklardan kurtulmak ve iyi alışkanlıklar kazanmak için çok önemli bir fırsattır. Alışkanlıkların insan hayatı üzerinde büyük bir etkisi vardır. Kötü alışkanlıklara müptelâ olan, onların etkisinden kurtulmak için çok kuvvetli bir iradeye sahip olmalıdır. Şeytanın insanları kötü alışkanlıklara çekmek için en çok kullandığı iki yol mide ve şehvettir. Oruçla bu tehlikenin önüne geçilmiş olur. Dolayısıyla Allah rızası için tutulan oruç, insanı günahlardan uzaklaştırdığı gibi, gönüllerde güzel duyguların yeşermesine de vesile olur.

Oruç Sağlığı Korur.

Bugün orucun insan sağlığı üzerindeki olumlu etkileri tüm dünyada bilinen ve kabul edilen bir gerçektir. Orucun sağlığa ilişkin yararları tıp uzmanlarınca ortaya konulmaktadır. İnsan vücudunun bütün gün çalışarak yorulan uzuvları, uyku ve istirahat ile dinlendiği gibi, bir yıl boyunca durmadan çalışan vücut makinesi âdeta Ramazan ayında dinlenmeye ve bakıma alınmış gibi olur. Oruç, özellikle mide ve sindirim organlarının dinlenmesi ve daha sonra görevlerini daha iyi yapabilmesi için verilmiş iyi bir mola, iyi bir perhiz niteliğindedir. Birçok hastalıkların tedavisinde doktorların perhiz ve diyet tavsiye etmeleri de bunu te'yid etmektedir. Burada Hz. Peygamberin konuya ilişkin bir hadisini belirtmek gerekir:

صُومُوا تَصِحُّوا *"Oruç tutunuz ki, sıhhat bulasınız."*[424]

Sonuç

Mü'minlere bir ikram olarak sunulan Ramazan ayı; ibadet, tevbe, dua, zikir, arınma, sosyal yardımlaşma ve dayanışma ayıdır.

Ramazanda orucu bozacak maddî şeylerden kaçınmak ne kadar önemli ise, onun manasını bozan, sevabını götüren İslâm adabına aykırı davranışlardan sakınmak da önemlidir.

Öyleyse, her türlü hayrı, rahmeti, bereketi ve daha nice güzellikleri bünyesinde barındıran Ramazan ayını gereği gibi değerlendirelim. Oruçlarımızı Allah'ın emrine uygun olarak her türlü haram ve kötü davranışlardan sakınarak, bütün uzuvlarımızla tutalım. Tuttuğumuz oruca zarar verici her türlü olumsuz söz, fiil ve davranışlardan uzak duralım. Bu ayı fırsat bilip kendimizi gelecek yıllara ve ahiret hayatına manen hazırlayalım. Belki bir sene sonraki Ramazan ayına yetişemeyebiliriz. Bunun idraki içinde olalım.

17

DİNÎ BAYRAMLAR*

Bilindiği gibi bayram, sevinç ve neşe günü demektir. Öteden beri her milletin birçok millî günleri, tarihî hatıralarını canlandıran bayramları bulunmaktadır. Aynı şekilde bir dine mensup kimselerin de dinî günleri ve dinî bayramları vardır. Bayramlar, inananlar üzerinde çok müspet tesirler meydana getirir, dinî şuur ve duygularını kuvvetlendirir. İnsanlara yeni bir heyecan ve çalışma zevki kazandırır.

Bayramların, millî ve dinî duyguların, inanışların pekişmesi, taze ve canlı tutulması fonksiyonu yanında, toplumun birlik ve beraberliğini sağlamada ve bunun bireylerin bilincinde yer etmesinde de büyük önemi vardır. Gerçekten dinî bayramlar, insanlar arasında kaynaşmanın, dostlukları ve ahbaplıkları ilerletmenin bir yolu olarak belli bir öneme sahip oldukları gibi, dinî duygu ve şuurun sosyal hayatta tazelenmesinin de bir vesilesidir.

Dinî Bayramlarımız

İslam Dininde iki büyük bayram vardır. Ramazan ve Kurban Bayramı. Kaynaklarımızda, Ramazan Bayramına "**îdu'l-fıtr**", Kurban Bayramına ise, "**îdu'l-edhâ**" denilmektedir.

قَدِمَ رَسُولُ اللهِ اَلْمَدِينَةَ وَلَهُمْ يَوْمَانِ يَلْعَبُونَ فِيهِمَا Sevgili Peygamberimiz Medine'ye hicret ettiklerinde, Medinelilerin eğlendikleri iki günleri vardı. Peygamberimiz (s.a.s.);

فَقَالَ مَا هٰذَانِ الْيَوْمَانِ *"Bu günler nedir?" diye sordu*" Medineliler;

قَالُوا كُنَّا نَلْعَبُ فِيهِمَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ *"Biz câhiliyye döneminden beri bu günlerde eğleniriz"* dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz;

فَقَالَ رَسُولُ اللهِ إِنَّ اللهَ قَدْ اَبْدَلَكُمْ بِهِمَا خَيْرًا مِنْهُمَا يَوْمَ الْاَضْحٰى وَيَوْمَ الْفِطْرِ

"Allah, size, o iki gün yerine daha hayırlı iki bayram vermiştir. Bunlar Ramazan ve Kurban Bayramlarıdır"[425] buyurmuştur.

Bayram Günlerini Nasıl Geçirmeliyiz ve Neler Yapmalıyız?

Her iki bayram da bayram namazı ile başlar. Sahabeden Berâ ibn Âzib'in naklettiğine göre Hz. Peygamber bu hususu, okuduğu bir bayram hutbesinde şöyle ifade buyurmuşlardır:

إِنَّ أَوَّلَ مَا نَبْدَءُ بِهِ مِنْ يَوْمِنَا هٰذَا أَنْ نُصَلِّيَ ثُمَّ نَرْجِعَ فَنَنْحَرَ فَمَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَصَابَ سُنَّتَنَا

"Bu günümüzde yapacağımız ilk iş namaz kılmamızdır. Sonra döner kurban keseriz. Her kim böyle yaparsa, şüphesiz bizim sünnetimize uygun iş yapmış olur."[426]

Bayram namazı, biri Ramazan bayramında, diğeri Kurban bayramında olmak üzere yılda iki defa kılınan iki rek'atlık bir namazdır. Bayram namazı Hanefî mezhebinde, Cuma namazının vücûb şartlarını taşıyan kimselere vaciptir. Şafii ve Mâlikiler'e göre müekked sünnet, Hanbeliler'e göre ise farz-kifayedir.[427] Bayram namazına, mükellef olmayan küçük çocuklarımızı da getirmeli ve onlara da bu mânevî havayı teneffüs ettirmeliyiz.

Peygamberimiz (s.a.s.), bayram günleri ve bu günlerin mahiyeti hakkında şöyle buyurmuştur:

يَوْمُ عَرَفَةَ وَيَوْمُ النَّحْرِ وَأَيَّامُ التَّشْرِيقِ عِيدُنَا أَهْلَ الْإِسْلَامِ وَهِيَ أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ

"Arefe, Kurban ve Teşrik günleri biz Müslümanların bayramıdır. Bu günler yeme, içme günleridir."[428]

Hadiste açıkça belirtilmektedir ki, bayram günleri yeme, içme ve ikram günleridir. Bunun için oruç tutmak senenin her gününde caiz olduğu hâlde, Ramazan Bayramının birinci günü ile Kurban Bayramının dört gününde tahrîmen mekruhtur.[429]

Bayram günlerinin yeme, içme ve sevinç günleri olması yanında, her birinin ayrı bir anlamı da bulunmaktadır. Ramazan bayramı, bir ay boyunca Allah için tutulan orucun arkasından verilen bir "**genel iftar ziyafeti**" hükmündedir ve bu anlamından dolayı ona "fıtır bayramı (iftar bayramı)" denilmiştir. Ramazan bayramının ilk günü bu yönüyle bir aylık Ramazan orucunun iftarı olmaktadır. Böyle toplu iftar gününde oruçlu olmak, Allah'ın sembolik ziyafetine katılmamak anlamına gelir ki, bu doğru bir davranış olmaz.

Allah için kurbanların kesildiği kurban bayramı günleri de ziyafet günleridir. Kurban bayramının Arefe ve bayram günleri, İslâm dünyasının en seçkin

---

[426] Buhârî, İdeyn, 3. II, 3.
[427] Abdurrahman el-Cezerî, *el-Fıkh ale'l Mezâhibi'l-Erbea'*, I, 344–345.
[428] Ebû Davud, Savm, 49, II, 804; Tirmizî, Savm, 59, III, 143.
[429] el-Cezerî, I, 559.

günleridir. Çünkü Arefe günü, dünyanın her tarafından gelen hacı adayları Arafat'ta toplânarak Allah'a yönelmekte ve O'ndan af ve bağış dilemektedirler. Arafat, İslâm'ın birlik ve kardeşliğe verdiği önemin bir simgesidir.

Bayram günleri mutlak ibadet günü olmadığı gibi, katıksız eğlenme günü de değildir. Bu iki hususu bir arada toplayan günlerdir. Bayramları, ibadet ve itaatten tecrit edip, sadece oyun, eğlence, zevk ve safâ günü olarak anlamak yanlış olduğu gibi, meşru oyunlardan ve mubah eğlencelerden soyutlayarak sırf bir ibadet ve itaat günü olarak anlamak da hatalıdır. Çünkü insanın manevî varlığı yanında, maddî varlığının da ihtiyacı vardır. İbadet ve itaatlerle ruh, kalp vb. manevî varlığımız tatmin edildiği gibi, çeşitli ikram ve ziyafetlerle, belli ölçüler içinde yapılan meşru oyun ve eğlencelerle de maddî varlığımız tatmin edilmiş olur.

Meşrû sınırlar içinde yapılan oyun ve eğlenceler, bayramların özünde mevcuttur. Nitekim, Hz. Peygamber (s.a.s.), düğünlerde olduğu gibi, bayramlarda da eğlence ve oyuna karşı çıkmamış, hatta bunu teşvik etmiştir. Konuya ışık tutacak iki hadisi burada zikredebiliriz:

Hz. Âişe validemiz şöyle anlatır:

دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللهِ وَ عِنْدِي جَارِيَتَانِ تُغَنِّيَانِ بِغِنَاءِ بُعَاثٍ فَاضْطَجَعَ عَلَى الْفِرَاشِ

وَحَوَّلَ وَجْهَهُ وَ دَخَلَ اَبُو بَكْرٍ فَانْتَهَرَنِي وَقَالَ مِزْمَارَةُ الشَّيْطَانِ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ فَاَقْبَلَ عَلَيْهِ

رَسُولُ اللهِ فَقَالَ دَعْهُمَا يَا اَبَا بَكْرٍ اِنَّ لِكُلِّ قَوْمٍ عِيدًا وَهٰذَا عِيدُنَا

"(Kurban bayramının ilk üç günlerinden birinde) *Resûlullah (s.a.s.) yanıma geldi, karşımda Buâs ezgilerini def çalarak okuyan iki kız vardı. Yatağına uzanmış ve mübarek yüzünü çevirmişti. Derken içeriye Hz. Ebû Bekir girdi. 'Bu ne hâl? Allah Resûlü'nün yanında şeytan mizmarı öyle mi?' diyerek beni azarladı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) ona dönerek; Onlara dokunma ey Ebû Bekr; her milletin bayramı vardır. Bu da bizim bayramımızdır."*[430] buyurdu.

Yine bir bayram günü Hz. Âişe'nin, Habeşlilerin Mescid-i Nebevi'de kalkan mızrak oyunu oynadıkları bir sırada onları seyretmek için izin istemesi üzerine Hz. Peygamber ona izin vermiş ve "Tamam, yeter" deyinceye kadar beraberce bu oyunu seyretmişlerdir.[431]

İslâm dini her konuda itidali (orta yolu) emir ve tavsiye eder. Mü'min olmak, fert ve aileleri mutluluğa götüren meşru yolları tıkayarak, dünyayı zindan hâline getirmek değildir. Anne ve babaya yakışan, bayramları aile ve çevresindekilerle neşe ve zevk içerisinde geçirmeyi gerçekleştirmeye çalışmaktır.

إِنَّ اَعْرَابِيًّا دَخَلَ الْمَسْجِدَ وَ رَسُولُ اللهِ جَالِسٌ فَصَلَّى ثُمَّ قَالَ اَللّٰهُمَّ ارْحَمْنِي وَ مُحَمَّدًا وَلاَ تَرْحَمْ مَعَنَا اَحَدًا

فَقَالَ النَّبِيُّ لَقَدْ تَحَجَّرْتَ وَاسِعًا

"Hz. Peygamber Mescidde iken bir bedevî Mescide girdi, namaz kıldı v 'Allah'ım bana ve Muhammed'e rahmet et, başkasına değil' şeklinde dua ett Hz. Peygamber, bedevîye; Allah'ın geniş olan rahmetini daralttın..."[432] buyu rarak onu uyardı.

Merhamet insan kalbinin merhemidir. Sevgi ve saygı duygusundan uzal kimseler, katı yürekli olmanın yolunu tutmuşlar demektir. Bu duruma düşenle derhal bundan kurtuluş çarelerini aramaya koyulmalıdırlar.

إِنَّ رَجُلاً شَكَا اِلٰى رَسُولِ اللهِ قَسْوَةَ قَلْبِهِ Peygamberimiz (s.a.s.)'e bir sahabî gelerel kalbinin katılaştığını hissettiğinden şikayet etti. Peygamberimiz ona;

فَقَالَ لَهُ اِنْ اَرَدْتَ تَلْيِينَ قَلْبِكَ فَاَطْعِمِ الْمِسْكِينَ وَامْسَحْ رَاْسَ الْيَتِيمِ

"Kalbinin yumuşamasını istiyorsan, yoksulları doyur ve yetim başını ok şa"[433] buyurdu.

İnsanımızın kemal derecesini bulması için bayramlarda yapacağımız en önemli işlerden biri de yetim, kimsesiz ve yoksullarla ilgilenmek, onlara maddî-manevî destek olarak, kendilerine yalnızlıklarını hissettirmemektir. Yetim ve kimsesizlere hep acınır, ama hiç unutmayalım ki onlar, bizler için bu toplumda Allah rızasını kazanmamıza vesile olacak birer can simididir.

Kadın sahabîler arasında kocası öldükten sonra sadece yetim kalan çocuklarını büyütmek ve yetiştirmek için evlenmeyen güzel ve iffetli bir hanıma işaretle bir hadis-i şerifte,

اَنَا وَامْرَاَةٌ سَعْفَاءُ الْخَدِّينِ كَهَاتَيْنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ *"Ben ve bu yanakları çökmüş* (fedakâr) *hanım kıyamet günü cennette şu iki parmağım gibi yan yana beraber olacağız."*[434] buyurulmuştur.

Bayram günleri barış ve sevinç günleridir. Dargınlık dinen yasaktır. Elbette bir arada yaşayan aile ve toplum fertleri arasında anlaşmazlıklar, sürtüşme ve tartışmalar olabilir. Bu gayet normaldir. Ama bunları dargınlık safhasına vardırmamak gerekir. Bilhassa yakınlar, sıla-i rahim denilen ziyaret bağı ile aradaki bağlarını kuvvetlendirmelidirler. Hz. Peygamber, mü'minlerin üç günden fazla dargın durmalarının uygun olmadığını belirterek şöyle buyurmuşlardır:

---

[432] Ebû Davud, Tahâre, 138, I, 264; Tirmizî, Tahare, 147, I, 276.
[433] Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 263, 387.
[434] Ebû Davud, Edeb, 130, V, 356.

لاَ يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ اَنْ يَهْجُرَ اَخَاهُ فَوْقَ ثَلاَثٍ *"Bir Müslümanın diğer müslümana üç günden fazla dargın durması helâl olmaz."*[435]

Akraba ve komşulara iyilik etmek ve onlarla iyi geçinmek Rabbimizin tavsiyesidir. O, bu konuda şöyle buyurmaktadır:

وَاعْبُدُوا اللهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهٖ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيْلِ ۙ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ۭ اِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُوْرًا

"Allah'a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşa, yolcuya, eliniz altındakilere iyilik edin. Şüphesiz Allah, kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez." (Nisâ, 4/36)

وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهٗ وَالْمِسْكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيْرًا اِنَّ الْمُبَذِّرِيْنَ كَانُوْٓا اِخْوَانَ الشَّيٰطِيْنِ ۭ وَكَانَ الشَّيْطٰنُ لِرَبِّهٖ كَفُوْرًا

"Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver, fakat saçıp savurma. Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise, Rabbine karşı çok nankörlük etmiştir." (İsrâ, 17/26–27)

Cenab-ı Hak, yakınlarla ilgiyi kesenlerin ahirette cezaya çarptırılacaklarını belirterek şöyle buyurmaktadır:

وَالَّذِيْنَ يَنْقُضُوْنَ عَهْدَ اللهِ مِنْۢ بَعْدِ مِيْثَاقِهٖ وَيَقْطَعُوْنَ مَآ اَمَرَ اللهُ بِهٖٓ اَنْ يُّوْصَلَ وَيُفْسِدُوْنَ فِي الْاَرْضِ ۙ اُولٰۗىِٕكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوْۗءُ الدَّارِ

"Allah'a verdikleri sözü, pekiştirilmesinden sonra bozanlar, Allah'ın korunmasını emrettiği şeyleri (akrabalık bağlarını) koparanlar ve yeryüzünde fesat çıkaranlar var ya; işte lânet, yurdun kötüsü (cehennem) de onlaradır." (Ra'd, 13/25)

İntikam almak dinimize göre haramdır. İnsanı bu noktaya getirecek kin, nefret, haset ve benzeri duygular yasaklanmıştır. Müslümanın, imana, sevgi ve saygıya yataklık etmesi gereken ve ancak bu şekilde iyi ve doğruya giden yolu aydınlatabilecek olan kalbi, bu kötü ve çirkin duygularla doldurulursa manevî fonksiyonunu icra edemez. Sahibine ışık tutamaz. Bunun içindir ki, intikam alma imkânı varken bağış yolunu tutmak büyüklüğün ta kendisidir ve Allah katında çok makbul bir harekettir. Nitekim Kur'an-ı Kerim, bu hususa şu ayetle işaret etmektedir:

وَجَزٰۗؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا ۚ فَمَنْ عَفَا وَاَصْلَحَ فَاَجْرُهٗ عَلَى اللهِ ۭ اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الظّٰلِمِيْنَ

Daima af yolunu tutmak, mü'minin başta gelen özellikleri arasında sayılır. Bu konuda yine Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur:

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ

"Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir." (A'râf, 7/199)

Bu ayet nâzil olduğunda Hz. Peygamber, ayetin açıklamasını Cebrâil'e sormuş, o da şöyle cevap vermiştir:

إِنَّ اللهَ أَمَرَكَ أَنْ تَعْفُوَ عَنْ مَنْ ظَلَمَكَ وَتُعْطِيَ مَنْ حَرَمَكَ وَتَصِلَ مَنْ قَطَعَكَ

"Allah, sana zulmedeni ve haksızlık edeni affetmeni, sana vermeyene vermeni, sana gelmeyene gitmeni"[436] emretmektedir.

Allah Teala, Kur'an-ı Kerim'de, iyilik ve takvâda yardımlaşmayı, günah ve düşmanlıkta ise yardımlaşmamayı emretmekte ve şöyle buyurmaktadır:

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ

"...İyilik ve takvâ (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın..." (Mâide, 5/2)

Ayrıca, Kur'an-ı Kerim kurtuluşun, ancak Allah'a ibadet etmekte ve hayır işlemekte olduğunu bildirmektedir. Konu ile ilgili bir ayet-i kerime şöyledir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

"Ey iman edenler! Rükû edin, secde edin, Rabbinize kulluk edin ve hayır işleyin ki, kurtuluşa eresiniz." (Hacc, 22/77)

Bayram gecesi ve günlerinde aşağıda sayılan şeylerin yapılması müstahaptır, sevap kazanmaya vesiledir:

a) Bayram gecelerini dua ve ibadetle ihya etmek, kaza namazı kılmak, Kur'an-ı Kerim okumak, Allah Teala'dan af ve mağfiret dilemek. Çünkü duaların makbul olduğu gecelerden birisi de bayram geceleridir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ أَحْيَى لَيْلَةَ الْفِطْرِ وَ لَيْلَةَ الْأَضْحَى مُحْتَسِبًا لَمْ يَمُتْ قَلْبُهُ يَوْمَ تَمُوتُ الْقُلُوبِ

"Ramazan ve Kurban bayramı gecelerini, sevabını ümit ederek ibadetle geçiren kimsenin kalbi, kalplerin öldüğü gün ölmez."[437]

b) Bayram sabahı erken kalkarak yıkanıp temizlendikten sonra namaza gitmek.

---

[436] Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîl Âyi'l-Kur'an*, VI, 154, Beyrut 1999; İbn-i Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, III, 535, Kahire 1373.

[437] Taberânî, bk. Nureddin el-Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, Beyrut, 1967, II, 198.

c) Güzel kokular sürünmek, temiz ve yeni elbiseler giyinmek.

d) Gücü yetiyorsa namaza yürüyerek gitmek ve giderken yolda tekbir getirmek; güler yüzlü ve sevinçli görünmek, yoksullara çokça sadaka vermek, çoluk çocuğuna bolluk göstermek.

e) Ramazan bayramında, namazdan önce bir şeyler yemek; Kurban bayramında ise, kurban kesecekse, kurban etinden yiyinceye kadar bir şey yiyip içmemek.[438]

Bayram günlerinde annemizin-babamızın ellerini öpüp hayır dualarını almalıyız. Dinimizde Allah'a ibadetten sonra anne ve babaya saygı ve iyilik emredilmiş, onlara karşı **"öf"** bile demek yasaklanmıştır. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurur:

وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّآ اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا ۭ اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَآ اَوْ كِلٰهُمَا فَلَا تَقُلْ لَّهُمَآ اُفٍّ وَّلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَّهُمَا قَوْلًا كَرِيْمًا وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَّبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيٰنِيْ صَغِيْرًا

"Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara 'öf' bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı." (İsrâ, 17/23-24)

Akraba ve komşularla tebrikleşerek, karşılıklı sevgi ve saygı duyguları aktarılmalı, karşılaştığımız herkesle selamlaşarak tebrikleşmeliyiz. Tanıdıklarımızı ziyaret ederek hatırlarını sormalı ve gönüllerini almalıyız. Hastanelerde ve evlerde yatan hastaları ziyaret etmeli, şifâ dileklerimizi sunmalıyız. Yetimlerin ve kimsesiz çocukların başını okşamalı, onlara anne ve baba gibi davranmalıyız. Çevremizdeki yoksullara ve bakıma muhtaç çocuklara yardım ellerimizi uzatmalı, onların da bayram sevinci yaşamalarını sağlamalıyız. Bizden hayır dua bekleyen ölülerimize dua etmeli, ruhları için hayır ve hasenatta bulunmalıyız. Tanıdıklarımızdan dargın olanları barıştırmaya çalışmalı ve aralarını bulmalıyız. Çocuklara hediyeler dağıtmalı ve onları sevindirmeliyiz.

Bayram günleri sevinç günleridir. Bu günlerde sevinçli ve güler yüzlü olmak tavsiye edilmiştir. Ashâb-ı kiramdan Ebû Zer, Peygamberimizin kendisine bu konuda şu tavsiyede bulunduğunu rivayet eder:

لَاتَحْقِرَنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ شَيْئًا وَلَوْ اَنْ تَلْقٰى اَخَاكَ بِوَجْهٍ طَلْقٍ

"Kardeşini güler yüzle karşılamak gibi en ufak bir iyilik dahi olsa onu hor görme."[439]

Bayramların toplum hayatına etkisi

Bayramların toplum hayatında üstün bir yeri ve değeri vardır. Bayram gün lerinde akraba ve komşularımızla olan ilişkilerimiz kuvvetlenir, birlik ve kar deşliğimiz güçlenir. Bayram sabahı camilerimizi dolduran Müslümanların he birlikte ve içtenlikle yüce Allah'a yönelmeleri, O'ndan af ve bağış dilemeler ayrı bir önem taşır. Çünkü böyle bir amaçla bir araya gelen, aynı iman ve he yecanı taşıyan toplulukları yüce Allah'ın rahmeti kuşatır ve onları affeder.

İbadetler insan üzerinde müspet tesirler bırakır. Hele bu, Ramazan ayın mahsus oruç, teravih, zekât, sadaka-i fıtr; fedakârlığın sembolü kurban... gib ibadetler olursa, bunların etkisini toplumun her kesiminde görmek mümkün dür. Toplum, bayrama girerken kendisinin dinî yönden güçlenmesini engelle yecek gaflet perdesini yırtmalı, yeni bir aksiyon kazanmalıdır. Bayramda v bayram sonrasında "benim" diyebildiği yegâne iki nimeti, sağlık ve zamanın iyi değerlendirme şuuruna ermelidir.

Sonuç

Bayram günlerinde toplum şuuru bütünleşir. Toplum fertleri birbirleriyl sevişip kaynaşır. Hayatın bitmek tükenmek bilmeyen sıkıntıları içinde bunalan bitkin ve yorgun hâle gelen insanları bayramlar dinçleştirir. Ve çalışma azimle rini artırır.

Bayramlar, sosyal dayanışma ve barış şuurunun fertlere kuvvetle hâkim ol duğu günlerdir. Dargınların kucaklaşması, aralarında kin, nefret bulunan kabi le, aile ve şahısların, düşmanlık ve husûmet duygularının sevgiye dönüşmesi küçüklerin büyüklere saygı, büyüklerin küçüklere sevgi göstermesi, hastaların ziyaret edilmesi, verilecek küçük hediyelerle çocukların gönüllerinin alınması hısım ve akrabanın bir kere daha yeniden kaynaşması, genellikle bayram gün lerinde mümkün olmaktadır. Bütün bunlar, toplumu oluşturan fertleri birbirle riyle kaynaştırarak millî birliğin sağlanmasında ve toplumu rahatsız eden ayrı lık ve düşmanlıkların yok olmasında etkili olan hususlardır.

[439] Müslim, Birr, 144. III, 2026; Ebû Davud, Libâs, 24. IV, 240; Tirmizî, Et'ime, 30, IV, 274–275.

18

DUA VE ADABI*

Dua kelimesi, sözlükte "çağırmak, istemek, yardım talep etmek" anlamına gelmektedir. Ayrıca Allah'a sunulacak talepleri içeren metinlere de dua denir. Dinî bir terim olarak ise **dua**, Allah'ın yüceliği karşısında kulun aczini itiraf etmesi, sevgi ve ta'zîm duyguları içinde lütuf ve yardımını dilemesidir. Başka bir deyişle kulun bütün benliğiyle yüce yaratana yönelerek ondan istek ve dilekte bulunmasıdır.

Dua, kul ile sonsuz kudret sahibi olan Allah arasında bir köprü ve diyalogdur.

Duanın Önemi

Bütün yaratıkların tabiatında Allah'a doğru bir yöneliş vardır. Birçok ayette canlı ve cansız bütün varlıkların Allah'ı andığı açıkça vurgulanmaktadır. Bu ayetlerin birinde şöyle denilmektedir:

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ اِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا

"Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı tespih ederler. Her şey O'nu hamd ile tespih eder. Ancak, siz onların tespihlerini anlamazsınız. O, halîm'dir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır." (İsrâ, 17/44)[440]

Varlıklar arasında en mükemmeli olan insan, özü itibariyle yaratıcısına ulaşma, ona sığınma ve onu tanıma arayışı içinde yaratılmıştır. Bu sebeple insan, tarihinin hiçbir döneminde duadan uzak kalmamıştır.

Dua, kul ile Rabbi arasında irtibatı sağlayan bir ibadettir. Hz. Peygamber, اَلدُّعَاءُ مُخُّ الْعِبَادَةِ *"Dua ibadetin özüdür"*[441] buyurmuştur.

Allah ile kul arasındaki münasebet konusunda Hz. Peygamber'e yöneltilen soruya Kur'an şu cevabı vermiştir:

وَاِذَا سَاَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَاِنِّي قَرِيبٌ اُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ

---

* Bu bölüm, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı **Dr. Muzaffer SAHİN** tarafından hazırlanmıştır.

değil, yola çıkmaları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler. (Bakara, 2/186)

Dua, kulluk makamlarının en önemlisidir. Bir ayette,

قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ *"(Ey Muhammed!) De ki: Duanız / ibadetiniz olmasa Rabbim size ne diye değer versin!..."* (Furkân, 25/77) buyurularak insanın Allah'a ancak bu yönelişiyle değer kazanacağı ifade edilmiştir.

En'âm sûresinin 52, Kehf sûresinin 28. ayetlerinde namazın dua kavramıyla ifade edilmesi, duanın kulluk faaliyetlerinin esas unsuru olduğuna işaret etmektedir.[442] Allah, kuluna cevap vermek için onun her ne vesile ile olursa olsun kendisine yönelmesini istemektedir:

وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ

"Rabbiniz şöyle dedi: Bana dua edin, duanıza cevap vereyim. Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler aşağılanmış bir hâlde cehenneme gireceklerdir." (Mü'min, 40/60)[443]

Duanın Karşılığı ve Tesiri

Dua bir ibadet olduğu için onun esas karşılığı ahirette verilecektir. Dolayısıyla, dünya hayatına yönelik talepleri karşılanmayan kişi, duam kabul edilmedi, dememelidir. Çünkü onun duasına verilecek karşılık, ahirete bırakılmış olabilir. Bununla birlikte Allah, dua eden kulun dünya hayatı açısından kendisi için yararlı isteklerini de ilâhî bir lütuf olarak vermektedir. Hz. Peygamber, dua edene isteğinin ya dünyada hemen verileceğini veya ahirete saklanacağını ya da istediği iyilik kadar kötülüğün giderileceğini bildirerek şöyle buyurmuştur.

مَا مِنْ رَجُلٍ يَدْعُو اللهَ تَعَالَى إِلاَّ اسْتَجَابَ لَهُ، فَإِمَّا أَنْ يُعَجِّلَ لَهُ فِي الدُّنْيَا، وَإِمَّا أَنْ يَدَّخِرَ لَهُ فِي الْآخِرَةِ،

وَإِمَّا أَنْ يُكَفِّرَ عَنْهُ مِنْ ذُنُوبِهِ بِقَدْرِ مَا دَعَا، مَالَمْ يَدْعُ بِإِثْمٍ، أَوْ قَطِيعَةِ رَحِمٍ، أَوْ يَسْتَعْجِلْ

"Allah'a dua eden herkese Allah icabet eder. Bu icâbet, ya dünyada peşin olur, ya da ahirete saklanır, yahut da dua ettiği miktarca günahından hafifletilmek sûretiyle olur, yeter ki günah talep etmemiş veya sıla-ı rahmin kopmasını istememiş olsun, ya da acele etmemiş olsun."[444]

Dua, kişide psikolojik bakımdan bir rahatlık, huzur ve mutluluk doğurur. Ahlâkî arınma ve yücelmeye, duyarlı bir vicdan ve sağduyunun gelişmesine yol açar. Hz. Peygamber;

---

[442] *"Rab'lerinin rızasını isteyerek sabah akşam ona dua edenleri yanından kovma...(En'âm, 6/52); "Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte ol..."* (Kehf, 18/28)

[443] Ayrıca bk. Bakara, 2/152.

[444] Tirmizî, De'avât 133, No: 3604, V,582.

اَللّٰهُمَّ نَقِّنِى مِنْ خَطَايَاىَ كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ. اَللّٰهُمَّ اغْسِلْنِى مِنْ خَطَايَاىَ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ

"Allah'ım! Beyaz elbiseyi kirden temizlediğin gibi kalbimi günahlardan arındır, hatalarımı kar ve dolu suyuyla temizle."[445] buyurarak duanın bu tesirini vurgulamıştır.

Dua, rahmet hazinelerini açan bir anahtar, tükenmez bir güç kaynağı, insanı kulluğun en üst mertebelerine ulaştıran bir vesiledir.

Duanın Kabul Edilmesi

Duanın kabul edilmesi için, şeklî ve ahlâkî bazı hususlara riayet edilmesi istenmiştir. Bunları şöylece sıralayabiliriz:

1. Şuurlu Dua Etmek

Dua ederken Allah insan şuurunun yegâne konusu olmalı, başka yönelişler kalpten silinmelidir. Böyle bir durum, insan vicdanını temizler ve onun gönlünü Allah'a açık bir hâle getirir. Kur'an-ı Kerim'de bu husus, kişinin "dini Allah'a has kılması" olarak ifade edilmiş ve şöyle buyurulmuştur:

هُوَ الْحَيُّ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

"O diridir. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O hâlde sadece Allah'a itaat ederek (samimi olarak) O'na ibadet edin. Hamd âlemlerin Rabbine mahsustur." (Mü'min, 40/65)

2. İnanarak Dua Etmek

Dua eden mü'min, duasının kabul edileceğine inanarak dua etmelidir. Peygamberimiz,

أُدْعُوا اللهَ وَأَنْتُمْ مُوقِنُونَ بِالْإِجَابَةِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ لاَ يَسْتَجِيبُ دُعَاءً مِنْ قَلْبٍ غَافِلٍ لاَهٍ.

"Kabul edileceğine kesin olarak inanarak Allah'a dua ediniz ve biliniz ki, Allah gafil bir kalpten gelen duayı kabul etmez."[446]

إِذَا دَعَا أَحَدُكُمْ فَلْيَعْزِمِ الْمَسْأَلَةَ وَلاَ يَقُولَنَّ اَللّٰهُمَّ إِنْ شِئْتَ فَأَعْطِنِى فَإِنَّهُ لاَ مُسْتَكْرِهَ لَهُ

"Dua ettiğiniz zaman, isteğinizi kesin olarak isteyin. 'Allah'ım! Dilersen beni affeyle, dilersen bana merhamet eyle' demeyiniz. Çünkü Allah'ı zorlayacak herhangi bir güç yoktur"[447] buyurmuştur.

---

[445] Buhârî, Ezân, 89, I, 181; Müslim, Salât 40, I, 346-347; İbn Mâce, Dua, 3, II, 1262.

Peygamberimiz (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır:

يُسْتَجَابُ لِأَحَدِكُمْ مَالَمْ يَعْجَلْ، يَقُولُ: قَدْ دَعَوْتُ رَبِّي فَلَمْ يَسْتَجِبْ لِي

"Allah, dualarınızı kabul eder. Ancak kabul edilmesi için acele etmeyin dua ettim de kabul edilmedi (demeyin)."[448]

Burada şu hususa da dikkat çekmek istiyorum. Bazı insanlar arasında şöyle bir anlayış var: Kur'an-ı Kerim'de her duaya cevap verileceği ifade ediliyor. Öyleyse neden bir türlü yaptığımız dualar kabul olmuyor?

Duaya cevap vermek ile onu kabul etmek farklı şeylerdir. Allah, kulun her duasına mutlaka cevap vermektedir. Şöyle ki; Allah, kulun isteğini hikmetin binaen bazen kabul bazen reddetmektedir. Bazen de istediğinin daha iyisini ona vermektedir. Her üç durumda da bir cevap söz konusudur. Başka bir ifade deyle; Allah, kulun duasına, *"Kulum! İstediğin sana uygun değildir"* diye cevap vermektedir. Meselâ, bir hasta doktora gidip, hastalığı için kendisine ilaç verilmesini ister. Doktor ise, hastanın isteğini dikkate alır. Ancak onu bir muayeneden geçirir ve sonra da onun hastalığına uygun, daha yararlı başka bir ilaç verir, ya da hiç ilaç vermez. Tıpkı bunun gibi, Allah kulun durumuna uygun düşen dualarını kabul, uygun düşmeyenleri de, onun için daha yararlı olan bir başka ikramda bulunur ve onun duasına mutlaka cevap verir.

Diğer taraftan dua bir ibadet olduğu için bunun esas karşılığı ahirette verilecektir. Duanın dünyevî maksatları ise, bu ibadetin yapılmasının vesileleri ve vakitleridirler. Meselâ yağmur duası bir ibadettir. Yağmursuzluk bu ibadetin yapılma vesile ve vaktidir. Cenab-ı Hak, kullarını bu vakitte bir tür ibadete davet etmektedir. Sonuçta yağmur yağar ya da yağmaz. Bu, Allah'ın takdiridir. O hâlde duam kabul olmuyor, diye dua terk edilmemelidir. Bilinmelidir ki dua kulluğun bir sırrıdır. Kul âcizliğini izhar edip her zaman Allah'a sığınmalı, hikmetine karışmamalıdır.

4. İçten ve Yalvararak Dua Edilmeli

Duada taşkınlık göstererek ihlâs ve tazarru sınırının dışına çıkılmamalıdır. Yalvararak dua edilmelidir. Bir ayette şöyle buyurulmaktadır:

اُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

"Rabbimize alçak gönüllüce ve için için dua edin. Çünkü O, haddi aşanları sevmez." (A'râf, 7/55)

---

[448] Buhârî, De'avât, 22, VII, 153; Müslim, Zikir, 92, III, 2095, no: 2735.

Sahabeden Ebû Musa el-Eş'arî der ki: Allah Resulü ile birlikte bulunduğumuz bir seferde, tepelere çıktıkça, derelere indikçe yüksek sesle tekbir ve tehlil getiriyorduk. Bunun üzerine Hz. Peygamber;

يَا اَيُّهَا النَّاسُ ارْبَعُوا عَلٰى أَنْفُسِكُمْ، فَإِنَّكُمْ لاَ تَدْعُونَ أَصَمَّ وَلاَغَائِباً إِنَّكُمْ تَدْعُونَ سَمِيعاً قَرِيبًا وَهُوَ مَعَكُمْ

"*Ey İnsanlar! Kendinizi yormayınız. Çünkü sizler sağır ve uzaktaki birine değil, her an sizinle olan, her şeyi duyan Allah'a dua ediyorsunuz.*"[449] buyurarak bizi uyardı.

Allah'ın kuluna çok yakın olduğu, bir ayette şöyle ifade edilmektedir:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَاتُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

"Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz. Çünkü biz ona şah damarından daha yakınız." (Kâf, 50/16)

Yüce Allah, Zekeriya peygamber hakkında,

اِذْ نَادٰى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا *"Hani o, Rabbine gizli bir sesle yalvarmıştı"* (Meryem, 19/3)

buyurarak onu övmüştür.

Bu itibarla, duada dinleyenleri rahatsız edecek şekilde, gereksiz yere bağırıp çağırmak, süslü olsun ve beğenilsin diye yapmacık hareketlerde bulunmak doğru değildir. Dualar ibadet şuuruyla dinî vakar ve ölçülere uygun olarak yapılmalıdır. Gösterişe düşkün, dinî şuurdan mahrum birtakım kişileri memnun etmek için, mana yavanlığı taşıyan, tumturaklı ifadelerle edebiyatta hüner göstermeye girişmek, duanın özüne aykırıdır.

5. Umut ve Korku İçinde Dua Edilmeli

Kul dua ederken, Allah'a karşı korku ve saygı içinde bulunmalı, aynı zamanda istekli ve ümitli olmalıdır. Umut ve korku içinde dua edenler Kur'an'da övülmekte ve şöyle denilmektedir:

اِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ

"...Onlar gerçekten hayır işlerinde yarışırlar, (rahmetimizi) umarak ve (azabımızdan) korkarak bize dua ederlerdi. Onlar bize derin saygı duyan kimselerdi." (Enbiya, 21/90)

6. Duaya Allah'ı Zikir ve Peygamber'e Salât-ü Selâm İle Başlanmalı ve Bitirilmeli

Peygamberimizin duaya başlarken ve duayı bitirirken Allah'ı zikrettiği hakkında çok sayıda sahih rivayet vardır. Bu bağlamda Seleme b. el-Evka' şöyle demektedir: Hz. Peygamber duaya,

7. Dua, Kıbleye Yönelip Elleri Açarak Yapılmalı

Sahabeden Cabir b. Abdullah şöyle demektedir:

كَانَ رَسُولُ اللهِ -صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- إِذَا رَفَعَ يَدَيْهِ فِي الدُّعَاءِ لَمْ يَحُطَّهُمَا حَتَّى يَمْسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ

"Hz. Peygamber, dua ederken ellerini kaldırdığında onları yüzüne sürme dikçe indirmezdi."[451]

8. Duada, Meşru Olan Şeyler İstenmeli

İşlenmesi ve istenmesi dinimizce günah sayılan konularda istekte bulunul mamalıdır. Peygamberimiz (s.a.s.);

لاَ يَزَالُ يُسْتَجَابُ لِلْعَبْدِ مَالَمْ يَدْعُ بِإِثْمٍ، أَوْ قَطِيعَةِ رَحِمٍ

"Kul, günah talep etmedikçe veya sıla-i rahmin kopmasını istemedikçe du ası icâbet görmeye (kabul edilmeye) devam eder"[452] buyurmuştur.

9. Duaya Konu Olan İşin Oluşması İçin Gereken Şartlar Yerine Getirilmeli

Kul meşru olan her konuda, maddî ve manevî her hususta dua edebilir Peygamberimiz (s.a.s.);

لِيَسْأَلْ أَحَدُكُمْ رَبَّهُ حَاجَتَهُ كُلَّهَا حَتَّى يَسْأَلَ شِسْعَ نَعْلِهِ إِذَا انْقَطَعَ

"Sizden herkes, ihtiyaçlarının tamamını Rabbi'nden istesin, hatta kopa ayakkabı bağına varıncaya kadar istesin"[453] buyurmuştur.

Ancak duaya konu olan dileğin gerçekleşmesinde maddi sebepler söz ko nusu ise, öncelikle bunlara başvurulmalıdır. Kişi, elde etmek istediği her ihti yacı için gereken şartları ve sebepleri, öncelikle bizzat çalışarak yerine getir meli, sonra da lisanen Allah'tan kolaylık vermesini istemelidir. Sebeplere baş vurmak fiilî bir duadır ve sözle yapılan duadan önce gelir. Kişinin, gerekli ola maddî sebeplere başvurduktan sonra, onun samimi dua ve yönelişini, Allal karşılıksız bırakmaz.

10. Duadan Önce Tevbe ve İstiğfar Edilmeli

Günah işleyen, haramlardan uzak durmayan bir kulun duası kabul edilmeye lâyık değildir. Peygamberimizin şu hadisi çok dikkat çekicidir:

---

[450] Ahmed, IV, 54.
[451] Tirmizi, De'avât, 11, V, 463-464.
[452] Müslim, Zikr, 25. III, 2096, no: 2736.
[453] Hindî, Ali el-Müttakî b. Hüsameddîn, *Kenzü'l-Ummal fi Süneni'l-Akvâl ve'l-Efâl,* No:3139, II,65, Halep, tarihsiz.

اَلرَّجُلُ يُطِيلُ السَّفَرَ أَشْعَثَ أَغْبَرَ، يَمُدُّ يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ: يَا رَبِّ، يَا رَبِّ، وَمَطْعَمُهُ حَرَامٌ، وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ،

وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ، وغُذِيَ بِالْحَرَامِ فَأَنَّى يُسْتَجَابُ لِذٰلِكَ

"Allah yolunda seferler yapmış, üstü başı tozlanmış bir adam ellerini semaya kaldırarak, 'Ya Rabbi, Ya Rabbi' diye yalvarıyor. Oysa yediği haram, içtiği haram, giydiği haram, gıdası haramdır. Böyle birisinin duası nasıl kabul olur?"[454]

Duada Zaman ve Mekân

Dua, her zaman ve her yerde yapılabilir. Bununla birlikte mübarek yer ve zamanlarda yapılan duanın kabule daha yakın olduğu hadislerde ifade edilmiştir. Arefe gün ve gecesinin, Ramazan ayının, Cuma gün ve gecesinin, seher vaktinin kıymetli zamanlar olduğu hadis-i şeriflerde belirtilmiştir. Peygamberimiz (s.a.s.);

إِنَّ فِي اللَّيْلِ سَاعَةً يُوَافِقُهَا رَجُلٌ مُسْلِمٌ يَسْأَلُ اللهَ خَيْرًا مِنْ أَمْرِ الدُّنْيَا أَوِ الْآخِرَةِ إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ، وَذٰلِكَ كُلَّ لَيْلَةٍ

"Gecede bir an vardır ki, kişi ona rastlar da dünya ve ahiret için bir şey dilerse, şüphesiz Allah dileğini yerine getirir. Bu an her gecede vardır"[455] buyurmuştur.

Kabe'de, Arafat'ta, Müzdelife'de, Mina'da ve Mescid-i Nebi'de yapılan duaların da başka yerlerde yapılan dualardan daha kıymetli olduğu hadislerde vurgulanmıştır.

Secde hâli de duanın daha makbul olduğu anlardandır. Bir hadis-i şerifte;

وَهُوَ سَاجِدٌ. فَأَكْثِرُوا الدُّعَاءَ أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ

"Kulun Rabbine en yakın olduğu an, secdede bulunduğu andır. O hâlde, secde hâlinde bolca dua ediniz."[456] buyurulmuştur.

Sadece Allah'a Dua

Kur'an'da duanın sadece Allah'a yöneltilmesi önemle vurgulanmıştır. Allah'tan başkasına, putlara veya kendilerine mutlak nitelikler izafe edilen başka yaratıklara dua ve ibadet edilmesi Kur'an'da kesinlikle yasaklanmıştır. Konuyla ilgili ayetlerin bazısı şöyledir:

لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ إِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا

هُوَ بِبَالِغِهِ وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ

---

[454] Müslim, Zekât 10, No: 1015, I 703

daima boşa çıkar." (Ra'd, 13/14)

فَلَا تَدْعُ مَعَ اللهِ إِلٰهًا آخَرَ فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذَّبِينَ

"Öyle ise sakın Allah ile beraber başka bir ilâha yalvarma, sonra azab uğrayanlardan olursun." (Bk. Şu'arâ, 26/213; Kasas, 28/88)

Dua-Kader İlişkisi

Duanın sonuç doğuracak bir sebep olarak görülmesi, konunun kaderle iliş kisini akla getirmektedir. Tabiat olayları, sünnetullah denilen ilâhî irade kanun larına uygun olarak meydana gelmektedir. Başka bir deyişle, doğada ortay çıkan her olayın mutlaka bir sebebi vardır. İnsanın fiilleri de aynı şekilde bi sebep-sonuç ilişkisi içinde cereyan etmektedir. Ancak, sebebi ve o sebebe bağ olarak ortaya çıkan sonucu yaratan Allah'tır. Bu konuda herhangi bir proble yoktur.

Bu duruma göre dua bir bakıma sonuç elde etmek için normal bir sebep m sayılmalıdır, yoksa dua Allah'ın belirlediği kader dışında bir sonuç olmaya m yöneliktir?

Burada şunları söyleyebiliriz: Dua takdirin bir parçasıdır. Ezelde duay bağlı olarak takdir edilmiş şeyler yine dua ile meydana gelecektir. Kulun irade si, kendi kaderini ortaya koyma bakımından belirleyicidir. Allah, ezelî ilmiyl kulun yapacağı duayı bildiği için kaderini ona göre şekillendirmektedir. Dola yısıyla dua, diğer sebepler gibi bir sebeptir. Diğer bir ifadeyle dua sonucund bir değişikliğin olmasını Allah dilemişse bu değişiklik, tabii sebep-sonuç iliş kisi içinde ortaya çıkmaktadır. Dua, kulluğun gereğidir. Yoksa dua, Allah'ı meydana geleceğini ezelde takdir ettiği şeyin gerçekleşmesini önlemesi, takdi etmediği şeyin meydana gelmesini sağlaması için yapılan bir amel değildir.

Ayrıca duadan maksat, Allah'ın bilmediği şeyi ona hatırlatma anlamını asl taşımaz. Dua, kişinin kulluğunu göstermesi, aczini ve ihtiyacını Allah'a ar etmesi demektir. Bundan dolayıdır ki, dua büyük bir kulluk makamıdır.

Ölüler İçin Dua

Ölü için yapılan dua ve istiğfarın ona bir yararı var mıdır? Kişi, yapmış ol duğu herhangi bir amelin sevabını ölüye bağışlayabilir mi? Şimdi bu konu üze rinde biraz durmak istiyorum.

İslâm bilginlerinin büyük çoğunluğu, ölüler için yapılan duanın önemli ol duğu, bağışlanan sevabın onlara yarar sağlayabileceği konusunda görüş birliğ içindedirler. Ayet, hadis ışığında sahabeden itibaren Müslümanların konuyl ilgili uygulamaları, ölüler için dua, istiğfar ve bağışta bulunabileceğini açıkç

göstermektedir. Akıl da bunu kabul etmektedir. Bir ayette şöyle buyurulmaktadır:

وَالَّذِينَ جَآؤُ مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِاخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِّلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَآ إِنَّكَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ

"Onlardan sonra gelenler ise şöyle derler: Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin tutturma! Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin." (Haşr Sûresi, 59/10)

Bu ayette Allah, kendilerinden önce gelip geçmiş, mü'minlerin bağışlanmasını isteyenleri (Ensar ve Muhaciri) övmektedir. Ölülerin bağışlanmasını dilemek yararsız bir iş olsaydı, Allah onları övmezdi.

Hz.Peygamber ölü için cenaze namazı kılmış ve Müslümanlara da kılmalarını emretmiştir. Dinimizde farz-ı kifâye olarak yerini alan cenaze namazı, esas itibariyle ölü için yapılan dua ve istiğfardan ibarettir. Müslümanların ölen hakkındaki dua ve şahadetinin Allah katında değeri olduğu ve ölünün bağışlanmasına vesile olabileceği unutulmamalıdır.

Hz.Peygamber, cenaze defnedildikten sonra kabri başında durur, kabir sualinin kolay geçmesi hususunda dua ederdi.[457]

Bu ayet ve hadisler, ölüler için yapılan dua ve istiğfarın önemini ortaya koymaktadır.

Amellerin sevabının ölülere bağışlanmasına gelince, bu konuda da çok sayıda rivayet mevcuttur:

Sahabeden Sa'd b. Ubade Hz.Peygamber'e gelerek,

فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ أُمِّي تُوُفِّيَتْ وَأَنَا غَائِبٌ عَنْهَا، فَهَلْ يَنْفَعُهَا شَيْءٌ إِنْ تَصَدَّقْتُ بِهِ عَنْهَا قَالَ «نَعَمْ »

"Annem vefat ettiğinde yanında değildim. (Onun için sadaka vermeyi düşünüyorum.) *Annem adına sadaka verirsem, bunun sevabından yararlanabilir mi?* dedi. Hz.Peygamber de, *"Evet yararlanabilir"* buyurdu. Bunun üzerine Sa'd b. Ubade;

قَالَ فَإِنِّي أُشْهِدُكَ أَنَّ حَائِطِي الْمِخْرَافَ صَدَقَةٌ عَلَيْهَا *"O hâlde şahit ol (Ey Allah'ın Resûlü) Mihraf isimli bahçem annem adına sadakadır"*[458] dedi.

Ölüye sevap bağışlama olayı, özünde bir dua işlemidir. Bağışta bulunan kişi, bununla, ölüsünün Allah katındaki derecesinin yükselmesini, günahlarının affedilmesini talep etmektedir. Yoksa ölünün yapmadığı amellerini onun adına yaparak kendini sorumluluktan kurtarmak değildir. Sevap bağışlama ile ölünün hayatta iken yerine getiremediği amelleri onun adına yerine getirmek farklı

Ancak kişi, farz olsun nafile olsun, kendisi için yaptığı bir amelin, sevabını dir ya da ölü bir kişiye bağışlar, o da bundan yarar görebilir. Tabi Allah dilerse...

Sonuç

Dua, biri fiil ve hâl ile diğeri söz ve kalp ile yapılmak üzere iki kısma ayrı lır:

1. Fiil ve hâl ile yapılan dua, kişinin ulaşmasını arzu ettiği şeyin oluşma sını gerekli kılan sebeplere başvurmasıdır. Çiftçinin tarlasını sürüp tohumunu ekmesi, bakımını yapıp onu sulaması fiille yapılan bir duadır. Ürünün elde edilmesi için gerekli olan bu sebeplere başvuran çiftçi, *"Allah'ım! Üzerime düşen gerekli sebeplere başvurdum. Senden rızık istiyorum"* diye dua etmektedir. Fiil ile yapılan dualar, ikram ve ihsanı bol anlamındaki Cenab-ı Hakk'ın "Cevad" ismine ve unvanına yönelik olduğundan, genellikle reddedilmezler.

2. Lisan ve kalp ile yapılan dua, kişinin, elinin erişemediği taleplerini Allah'tan istemesi demektir. Dua denilince, genelde akla gelen bu tür duadır.

Özlü bir dua, sadece dil ve dudaklarla yapılmaktan ibaret olmayıp kalp ve rûhun da duâya iştirak etmesi gerekir. El kaldırıp Allah'a dua ederken, vicdanlarda bir titreme meydana gelmeli, gönül bir vecd ve istiğrakla kaplânmalı, rûh harekete gelmelidir. Yalvarırken, insanı korku ve haşyet havası bürümeli, tazarru ve tezelzül kendisini hissettirmelidir.

Dua gönülden, gizlice ve alçak sesle, günahlara pişmanlık duyularak, kıbleye yönelerek ve Allah'ın adıyla başlanarak yapılmalı, dua esnasında dinî şuur yoğunlaştırılmalı, kabulü için acele edilmemelidir. Duanın kabul edileceğine inanılarak ısrarla duaya devam edilmelidir. Ayrıca isteğini Allah'a arz etmeden önce Allah'a hamd-ü senâ, Peygamberine de salât-ü selâm getirmelidir.

Dua sınırlı, sonlu ve âciz olan varlığın sınırsız ve sonsuz kudret sahibi ile kurduğu bir köprüdür. Dua, manevî dertlerin devası, gönüllerin sefasıdır.

FARZ, VACİP, SÜNNET, MÜSTAHAP, MUBAH, MEKRUH VE HARAM KAVRAMLARI*

İnsan başıboş yaratılmamıştır. Yaptıklarından sorumludur. Çünkü insan, insan olmanın, diğer bir deyişle yeryüzünde Allah'ın halifesi olmanın sorumluluğunu taşımaktadır. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا

"Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yüklendi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir." (Ahzâb, 33/72)

İnsanın yüklendiği emanet; başta akıl, irade ve iradeyi serbestçe kullanmanın gerektirdiği sorumluluk ve dinî görevlerdir.

Bu ayet-i kerimenin yanında insanın yeryüzünde Allah'ın halifesi olduğunu açıklayan ayetler de bulunmaktadır (Meselâ Bakara, 2/30). Bunlar göz önüne alındığı zaman daha iyi anlaşılacağı gibi insan, akıl, fikir ve ruh sahibi olarak yeryüzünde Allah'ın halifesi sıfatıyla sorumluluk sahibi kılınmıştır. Bu sorumluluğun bir sonucu olarak insanın yaptığı her hareketin, söylediği her sözün ve sergilediği her davranışın bir anlamı ve sonucu vardır. İnsanın ortaya koyduğu söz, fiil ve davranışlar anlamsız ve sonuçsuz değildir. Niyetine ve samimiyetine göre kişi yaptığı davranışlardan ya sevap alır ya günah kazanır. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا

"Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur." (İsrâ, 17/36)

Yani insan,

أَيَحْسَبُ الْإِنسَانُ أَن يُتْرَكَ سُدًى *"İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı zanneder"* (Kıyâme, 75/36) ayet-i kerimesinde de ifade edildiği gibi başıboş yaratılmamıştır. Kişi yapıp ettiklerinden, sözlerinden ve eylemlerinden sorumludur. Ağzımızdan çıkan hiçbir söz, içimizde taşıdığımız hiçbir niyet ve ortaya koyduğumuz hiçbir davranış Yüce Allah'ın bilgisinin dışında kalmaz.

هُوَ اللهُ الذِي لا إِلهَ إِلا هُوَ عَالِمُ الغَيبِ وَالشهَادَةِ هوَ الرَّحمنُ الرَّحِيمُ

"O, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allah'tır. Gaybı da, insan kavrayışına giren âlemi de bilendir. O, Rahman'dır, Rahimdir." (Haşr, 59/22)

Her şeyi bilen, her şeyi gören, her şeyi işiten ve her şeyden haberdar olan Yüce Rabbimiz, bizim söylediğimiz her sözden ve sergilediğimiz her davranıştan tamamen haberdardır. Bu bakımdan Müslüman, Allah'a imanının bir gereği olarak İslâmî bir duyarlılıkla hareket etmek durumundadır.

Dinî Yükümlülük ve Buna İlişkin Terimleri Bilme İhtiyacı

İslâmî açıdan dinî sorumluluk, kişinin, dinin söylediklerine muhatap olması durumunu anlatır. Bu sorumluluğu taşıyabilmek için kişinin aklî melekeleri yerinde (âkil) ve ergin (bâliğ) olması gerekir. Bu nitelikleri taşıyan müslümana "mükellef" denir. Mükellef, dinin söylediği ile yükümlü tutulan, düşünce, söz ve davranışlarına birtakım sonuçlar bağlanan insan demektir. Dinî yükümlülüğün temel şartı, ehliyet yani kişinin dinî sorumluluk taşımaya elverişli olmasıdır. Ahzâb sûresinin 72. ayetinde yerin ve göğün taşımaktan çekindiği emaneti insanın yüklendiği belirtilerek diğer varlıklar arasında insanın, ehliyet ve sorumluluk taşıdığına işaret edilmektedir. İnsanın dinin söylediğine ehil olması, akıl denilen anlama, düşünme ve ona göre davranma yeteneğine ve donanımına sahip bulunması sebebiyledir.

Yaratıcısına, kendi şahsına, ailesine, içinde yaşadığı topluma, tüm insanlığa ve nihayet Allah'ın halifesi olarak diğer yaratılmışlara karşı sorumlukları bulunan insan, bu sorumluluklarını yerine getirebilecek bir donanım ve yetenekle yaratılmıştır. Ancak insanın bu yetenek ve donanımını doğru bir şekilde kullanabilmesi ve sorumluluğunun gereğine göre hareket edebilmesi için, kendisine kılavuzluk yapacak gerekli bilgiyi edinmesi icap etmektedir. Bu bilgilerin edinilmesi sırasında birtakım temel fıkıh terimleriyle karşılaşılır. Dinî bilgilenme esnasında sık sık karşılaşılan bu terimlerin tam karşılığını birçoğumuz yeterince bilmeyiz. İşte burada Müslüman olarak bilmemiz gereken bazı temel terimleri açıklamaya çalışacağız. Fakat önce şunu ifade edelim ki, Müslüman'ın sergilediği her davranışın, söylediği her sözün ve yaptığı her hareketin sonucu, mutlaka bunları anlatan terimlerden birisi içine girmektedir.

İslâm'ın, dînen sorumlu olabilecek durumdaki kişilerden bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını istemesi, bu isteğin kesin ve bağlayıcı olup olmaması, bu isteği bildiren delilin, Kur'an ve Sünnet'te yer alması ve belli bir anlamı göstermesinin kesin olup olmaması yahut mükellefin onu yapıp yapmamakta serbest bırakılıp bırakılmaması gibi kriterlere göre belirlenen bu terimler, genellikle **farz, vacip, sünnet, müstahap, mübah, mekruh** ve **haram**

şeklinde yedi kısma ayrılır. Bunlar, dînen sorumlu konumdaki kişinin ortaya koyduğu eylemleri, dinî sorumluluğu açısından anlatan terimlerdir.

Bu terimlerden Müslümanın yapması gerekenleri anlatanlar, kuvvetliden zayıfa doğru **farz, vacip, sünnet ve müstahap**tır. Zayıftan kuvvetliye doğru yapılmaması gerekenleri anlatanlar ise, **tenzihen mekruh, tahrimen mekruh** ve **haram**dır. Bu iki grubun arasında da yapılması veya terk edilmesi hususunda herhangi bir dinî yükümlülük bulunmayan fiil ve davranışları anlatan **mubah** terimi bulunmaktadır.

Hiçbir sözümüz ve davranışımızın sonucu, bunların dışında kalmaz. Ağzımızdan çıkan her sözün ve sergilediğimiz her davranışın sonucu mutlaka bunlardan biri içinde yer alır. Bu bakımdan Müslümanın, daima İslâmî duyarlılıkla hareket ederek söz ve eylemlerinin, dînen yasaklanmış bulunan alana girmemesi hususunda özen göstermesi gerekir.

Dinî Hükümlerin Koyucusu (Şarî)

İnsanı yaratan Allah'tır. Onun için neyin hayırlı neyin zararlı olduğunu en iyi bilen de O'dur. Emrettiklerinde insanlar için muhakkak hayır, yasaklarında da muhakkak zararlar vardır. Bize düşen bunlara sarılmaktır.

Dinimizin iki temel kaynağı, Kur'an ve Sünnet'tir. İcma, kıyas ve diğer deliller temelde bu iki kaynağa dayanır. Hz. Peygamber, dünya hayatına veda etmeden önce mü'minlere şu uyarıda bulunmuştur:

وَقَدْ تَرَكْتُ فِيكُمْ مَا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ إِنْ اِعْتَصَمْتُمْ بِهِ كِتَابُ اللهِ

"Size öyle bir şey bırakıyorum ki ona sıkı sarıldığınız sürece doğru yoldan asla sapmayacaksınız: Allah'ın kitabı."[459]

Kur'an ve Sünnet'te yer alan hükümlerin doğruluğuna ve geçerliliğine inanmak, Müslüman olmanın gereğidir. Meselâ Müslümanın, şartlarını taşıyanlar için namazın, Ramazan orucunun, zekâtın ve haccın farz oluşuna; haram kılınan hususlardan sakınılmasına inanması ve bunları kabul etmesi, mü'min olmasının bir gereğidir. Allah ve Resûlü neyi emretmiş ve neyi yasaklamış ise, Müslümanların bunların doğru ve gerekli olduğuna inanması, sonra da gücü yettiğince bunlara uymaya çalışması dinî bir zorunluluktur.

İslâm'da bir şeyi helâl kılma veya haram kılma, diğer bir ifadeyle helâl ve haram kriterlerini belirleme yetkisi, sadece Allah ve Resûlüne mahsustur. Bu itibarla insanlar, Allah ve Resûlünün açık bir şekilde haram kıldığını helâl yapamayacakları gibi helâl kıldığını da haram yapamazlar. Bu bakımdan özellikle helâl ve haramlara ilişkin olarak neyin doğru neyin yanlış olduğu hususunda keyfî değerlendirmelere girmek, heva ve hevese bağlı görüşler ileri sürmek İslâm'la bağdaşmaz. Zira belirttiğimiz gibi helal, haram ve farz kılma ve bun-

çeğini unutmamak gerekmektedir. Buna göre hiç kimse keyfî olarak kendinc haramlar ve helâller belirleyerek Allah ve Peygambere isnat edemez. Kur'an-Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

وَلاَ تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلاَلٌ وَهٰذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللهِ الْكَذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ لاَ يُفْلِحُونَ

"Kendi yalanınızı (âdeta) Allah'a isnat ederek öyle dilinize geldiği gib yalan yanlış 'Bu helâldir, şu haramdır' demeyin; çünkü haberiniz olsun, Allah'a yalan isnat edenler asla kurtuluşa eremezler!" (Nahl, 16/116)

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

إِنَّ الْحَلاَلَ بَيِّنٌ وَإِنَّ الْحَرَامَ بَيِّنٌ وَبَيْنَهُمَا مُشْتَبِهَاتٌ لاَ يَعْلَمُهُنَّ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ فَمَنِ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعِرْضِهِ وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ وَقَعَ فِي الْحَرَامِ كَالرَّاعِي يَرْعَى حَوْلَ الْحِمَى يُوشِكُ أَنْ يَرْتَعَ فِيهِ أَلاَ وَإِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمًى أَلاَ وَإِنَّ حِمَى اللهِ مَحَارِمُهُ أَلاَ وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ أَلاَ وَهِيَ الْقَلْبُ

"Muhakkak ki, haramlar apaçık bellidir, helâller de apaçık bellidir. Bu iki-si arasında (haram veya helâl olduğu) şüpheli olanlar vardır. İnsanlardan çoğu bunları bilmez. Bu durumda, kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, dinini de, ırzını da korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere dalarsa harama düşmüş olur, tıpkı koruluğun etrafında sürüsünü otlatan çoban gibi ki, her an koruluğa düşebilecek durumdadır. Haberiniz olsun, her melikin bir koruluğu vardır, Allah'ın koruluğu da haramlarıdır. Haberiniz olsun, cesette bir et parçası var ki, eğer o düzgün olursa, vücudun tamamı düzgün olur; eğer o bozulursa, vücudun tamamı bozulur. Haberiniz olsun bu et parçası kalptir."[460]

Bu çerçevede hiç kimse, Allah ve Peygamberin belirlemediği ne yeni bir ibadet ortaya koyabilir, ne de bir farz. Aynı şekilde hiç kimse, ne Allah ve Peygamberinin koyduğu bir ibadeti kaldırabilir, ne de bir haram belirleyebilir. Dinin ve dolayısı ile şer'î hükümlerin koyucusu ve bunlarla ilgili temel kriterlerin belirleyicisi Allah ve Peygamber'dir. Bu hususta İslâm âlimlerinin yaptığı, Allah ve Resûlü'nün koyduğu açık haramları ve helâlleri ve bu hususlaki ölçüleri anlatmak, Allah ve Resûlünün ortaya koyduğu kriterler doğrultusunda dinî meseleleri açıklamak ve güncelleştirmekten ibarettir. Dolayısı İslâm dini, birtakım kimselere dinî ve itikadî anlamda buyruklar ve yasaklar koyma yetkisi

[460] Müslim, Müsâkat 107, II, 1219–1220; Buhârî, İman 39, I, 19, Büyû, 2, III, 4.

tanıyan yaklaşımları temelden reddetmektedir. İslâm'ın orijinalitesini koruyabilen yegâne din oluşu bundandır.

Şer'î Hükümleri Anlatan Terimler

Farz

İslâm âlimleri, farzı, kesin bir delil ile kesin ve bağlayıcı bir şekilde yapılması istenen dinî yükümlülük şeklinde tanımlamaktadırlar. Buna göre farz; Allah ve Resûlü'nün, dînen sorumlu kişiden, yapılmasını kesin ve bağlayıcı bir şekilde istediği dinî yükümlülükler farz kapsamına girmektedir. Namaz kılmak, oruç tutmak ve zekât vermek gibi.

وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ *"Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin..."* (Bakara, 2/43)

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ *"Ey mü'minler! Akitleri yerine getirin..."* (Mâide, 5/1)

anlamındaki ayetler, farz emirler ortaya koyan delillerdir. Aynı şekilde Kur'an'da adaleti, salih amelleri en güzel biçimde yapmayı, akrabaya yardımı, ana babaya iyiliği, yetim malı yenmemesini emreden ayetler (Bakara, 2/183; Nahl, 1/90; İsrâ, 17/23,34) farz emirler ortaya koyan delillere örnektir. Buna göre **farz**, ayet veya mütevatir sünnet gibi kesin olarak sabit olan bir nassla, açık bir şekilde yapılması emredilen dinî yükümlülüktür.

Farz, mükellefin yerine getirme sorumluluğu açısından farz-ı ayın ve farz-ı kifâye şeklinde ikiye ayrılır. Farz-ı ayın, beş vakit namaz, Ramazan orucu gibi her mükellefin ayrı ayrı yapması gereken dinî görevlerdir. Farz-ı ayın, bazılarının yapmasıyla diğer mükelleflerden düşmez.

Farz-ı kifâye, bazı mükelleflerin yapmasıyla diğerlerinin sorumluluğu kalkan farz demektir. Cenâze ile ilgili vazifeler ve cenâze namazı, toplum için zorunlu olan çeşitli ilim dallarında elemanlar yetiştirilmesi ve gerekli meslekleri yerine getirilmesi ve meşru ölçüler içerisindeki vatandaşlık görevleri bunun örneğini teşkil eder. Bu görevleri toplumun bir kesimi yeterince yerine getirince diğerlerinden sorumluluk kalkar. Fakat hiç kimse bunları yerine getirmez veya yeterince yerine getirmezse, bütün Müslümanlar vebal altında kalır. Toplumda farz-ı kifayeyi yerine getirecek ikinci bir kişi bulunmazsa, artık bu farz, o kişi için farz-ı ayına dönüşür. Meselâ, cenazeyi yıkayabilecek tek kişinin bulunması hâlinde, bunun yıkanması onu yapacak kişiye farz-ı ayın olur. Toplumda bir olayla ilgili şahitlik yapacak yahut hastayı tedavi edecek başka kimse bulunmadığında, bu görevlerin yerine getirilmesi, bunu yapacak durumda bulunan kişiler için farzı ayn hâline gelir.

Farzı yapan sevap kazanır, özürsüz olarak yapmayan günahkâr olur, azabı hak eder, inkâr eden ise dinden çıkmış olur. Farz-ı kifayenin sevabı, yalnız onu işleyene aittir.

kride istenen dinî yükümlülüktür. Ancak vacip, delil yönünden farz kadar güçlü değildir. Bunun sebebi, delilinin farz kadar kesin olmamasıdır. Kendi asl tanımlamasıyla söylemek gerekirse, vacibin delili zannîdir. Yani vacibin delili sabit oluş yönüyle veya bir hüküm ortaya koymadaki açıklık bakımından kesin değil zannîdir. Vitir ve bayram namazları gibi.

Farz ve vâcibin her ikisi de bağlayıcı ve kesin olarak yapılması istenen şeylerdir. Ancak belirttiğimiz gibi farz, hem hükmü göstermesi açısından hem de sabit olması bakımından kesin delile dayanmakta iken vâcip, kesin olmayan, zannî bir delile dayanmakta veya hükmü göstermesi açısından farz kadar kesinlik taşımamaktadır.

Farzda olduğu gibi vâcibin de kesin olarak yapılması gerekir. Yerine getiren sevap alır. Özürsüz olarak terk eden ise farzın terki ölçüsünde olmasa da yine de günaha girer ve azabı hak eder. Yerine getirilmesinin gerekliliği bakımdan ikisi arasında bir fark bulunmadığından bazı ilim adamları vacibe amelî farz da demişlerdir. Ancak vâcibi inkâr eden kâfir olmaz. Şu kadar var ki, vacibin inkâr edilmesi dînen bid'at ve günahtır.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, dînen sorumlu kişiden istenen yükümlülüğün dayandığı delil her bakımdan kesin ve bağlayıcı ise bu yükümlülük farz adını almaktadır. Böyle bir delilin sabit oluşunda veya hüküm ifade etmesinde zannîlik var ise bunun gösterdiği yükümlülük de vacip adını almaktadır. Meselâ kesin delille açık ve bağlayıcı bir şekilde emredilen Ramazan orucu farzdır. Zannî delille emredilen sadaka-i fıtır ise vaciptir.

Sünnet

Bir fıkıh terimi olarak **sünnet,** Hz. Peygamberin farz ve vacip olmayarak yaptığı dinî görevlerdir. Buna göre sünnet, dinde farz ve vacip olmaksızın yapılması istenen ve Peygamber Efendimiz tarafından pek terk edilmeyen işlerdir. Sünnet ikiye ayrılmaktadır. Sünnet-i müekkede (kuvvetli sünnet) ve Sünnet-i gayr-i müekkede (kuvvetli olmayan sünnet).

Sünnet-i Müekkede, Peygamber Efendimizin devam edip de pek az terk ettiği ibadetler, davranışlar ve işlerdir. Sabah, öğle ve akşam namazlarının sünnetleri gibi. İslâm dininde büyük bir dikkatle ve önemle benimsenen ezan, ikamet ve cemaate devam gibi sünnetlere **"Sünen-i Hüda"** denir ki bunlar da birer müekked sünnettir.

Sünnet-i gayr-i müekkedeler; dinî vecîbelerin birer tamamlayıcısı konumunda olan fiiller ile Hz. Peygamber'in ibadet maksadı ile bazen yaptığı, bağlayıcı olmadığını göstermek maksadıyla bazen terk ettiği veya bizzat edasının

vacip olmadığına işaret ettiği sünnetlerdir. Yatsı ve ikindi namazlarının ilk sünnetleri gibi.

Peygamber Efendimizin yeme, içme, giyinme, uyuma adabı gibi ibadet kastı olmadan, insan sıfatıyla yaptığı mutat davranışlarına **Sünen-i Zevâid** denir. Bu gibi hususlarda Hz. Peygamber'e uymak müstahaptır ve şefaatine vesiledir. **Sünen-i Zevâide** uymayan bir kimse için dinî açıdan bir ceza ya da kınanma söz konusu değildir.

Müekked sünnetlerle "Sünen-i Hüdâ" adı verilen sünnetlerin yapılmasında sevap vardır. Kasten terk edilmelerinde herhangi bir dinî ceza yok ise de, bunların sevabından mahrumiyet ve dînen hoş karşılanmama durumu söz konusudur.

Gayr-i müekked ile "Zevaid" sünnetlerin yapılması dînen güzeldir. Sevgili Peygamberimize uymanın bir nişanı olduğundan, bunları yapmak, sevaba ve Peygamberimizin şefaatine kavuşmaya bir yoldur. Fakat bunların yapılmaması dînen kınanmaz.

Hadis ilminde ise Sünnet, Hz. Peygamber'den gelen söz, fiil ve onaylara denir ki fıkıh usulünde, Kur'an'dan sonra şer'î delillerin ikincisi olarak kabul edilir.

Müstahap

Sözlük anlamı itibariyle hoşlanılan, sevilen, sevimli olan, tercih edilen şey anlamına gelen Müstahap, fıkıh terimi olarak Peygamber Efendimizin bazen yaptıkları ve bazen de terk ettikleri ibadetler ve ibadetlere ilişkin bazı hususlar ve birtakım davranış ve işlerdir. Kuşluk namazı gibi. Bu bir nevi müekket olmayan sünnettir. Peygamber Efendimiz, müstahap olarak ifade edilen bazı şeyleri sevmiş ve kendi hayatında uygulamıştır. İlk kuşak Müslümanlar da bunları seve seve yapmışlar ve bunların yapılmasını öğütlemişlerdir.

Müstahap olan şeye, sevap kazandırıcı olup yapılması istendiğinden ötürü **mendup** ve **fazilet,** farz ve vacib üzerine ilave olarak yapıldığı için **nafile**, kesin bir emre dayanmaksızın sadece bir sevap isteği ile yapıldığı için **tatavvu**, güzel ve övgüye değer bir iş olduğu için de **edeb** denmiştir.

Müstahap olan şeyin yapılmasında sevap vardır. Terk edilmesinde dinî bir ceza ve kınanma söz konusu değildir. Müstahabın terk edilmesi, daha iyi ve güzel olanın terk edilmesi anlamına gelmektedir. Herhangi bir zorunluluk olmaksızın yapılması teşvik edilen ve özendirilen şey anlamına gelen mendup da bazen sünnet ve müstahab terimleri ile ifade edilir.

Mendubu işleyen sevap ve mükâfata hak kazanır; terk eden ise kınanmaz.

Mubâh

Sözlükte açıklanan, açığa konan, salıverilen, helâl kılınan gibi anlamlara

limi haramdan sakınmak niyetiyle işlenmesi hâlinde işleyen sevap kazanır. Meselâ, çalışıp helâl rızık kazanmak amacıyla zamanında yatıp uyumak ve dinlenmek, ibadete hazırlanmak amacıyla yemek içmek böyledir. Mubah bazı şeylerin terk edilmesi, kişinin sağlığına zarar verecek veya sorumlulukların yerine getirmesini aksatacak olursa; bu takdirde mübahın terk edilmesiyle günaha girilir. Meselâ sağlığını tehlikeye düşürecek derecede yememek içmemek böyledir.

Hakkında hiçbir dinî yasaklama ve kısıtlama bulunmayan hususlar, dînen mubah kapsamına girer. Fıkhın genel kuralları içinde yer alan, 'Eşyada asıl olan mubah olmaktır' külli kaidesi, bunu ifade etmektedir.

Helâl ve **caiz** terimleri de çoğunlukla bir şeyin mubah olduğunu anlatmak için kullanılmaktadır. Buna göre bir şey, dinin açık bir hükmüne, yasağına ve ilkesine aykırı olmadıkça helâldir, meşrudur.

Sözlükte, mümkün olmak, serbest olmak ve geçerli olmak anlamlarına gelen **caiz** kelimesi; bir fıkıh terimi olarak, bir söz veya davranışın dinen yapılmasına müsaade edildiğini ifade eder. **Câiz**, mubahtan daha kapsamlı bir terim olup, farz, vacip, mendub, mubah ve tenzihen mekruhu içine alacak şekilde geniş bir kullanım alanına sahiptir.

Mekruh

Sözlükte sevilmeyen, hoşlanılmayan, kötü görülen ve hoş görülmeyen şey anlamına gelen **mekruh**, bir fıkıh terimi olarak, dînen kesin ve bağlayıcı olmayan bir tarzda yapılmaması istenen şey demektir.

Mekruh iki kısma ayrılır: **Tahrîmen mekruh**, harama yakın olan mekruhtur. **Tenzîhen mekruh** ise, helâle yakın olan mekruhtur.

Aslında tahrîmen mekruhun da haram gibi yapılmaması kesin ve bağlayıcı olarak istenmiştir. Ancak, bunu isteyen delil, haramı belirleyen delil kadar kesin değildir. Tahrîmen mekruh, sonuç bakımından harama yakın derecede bulunduğu için buna **amelî haram** da denilmiştir. Yani tahrîmen mekruhun işlenmesi neredeyse haram hükmündedir. Bu sebeple tahrîmen mekruhu işlemek, haram bir fiili işlemek gibi dînen günah ve cezayı gerektirir; bunlardan uzak durmak ise dînen övülmeye ve sevaba vesiledir. Ancak inanç yönünden haram ile tahrîmen mekruh arasında fark vardır; haramı inkâr eden kişi dinden çıktığı hâlde tahrîmen mekruhu inkâr eden dinden çıkmış olmaz, bid'at sahibi olarak görülür.

Tenzîhen mekruh olan bir şey ise, helâle yakındır. Dînen herhangi bir bağlayıcılığı olmaksızın yapılmaması istenen hususlar genellikle tenzîhen mekruh kapsamına girmektedir. Tenzîhen mekruhun işlenmesi, dînen günah ve cezayı

gerektirmemekle birlikte bunlardan kaçınmak, sevap kazandırıcı olup dinen güzel görülür. Dinî duyarlılığı olan faziletli kişiler bundan kaçınırlar.

Fıkıh kitaplarında bir kayda bağlanmaksızın mutlak olarak mekruh diğer bir deyişle kerahatten söz edildiği zaman, bundan genellikle tahrîmen mekruh kastedilir.

Haram

Dinimizce yapılması kesin bir delille kesin ve bağlayıcı bir şekilde yasaklanan şeye haram denir. Haksız yere adam öldürmek, zina etmek, hırsızlık yapmak, içki içmek, kumar oynamak, domuz eti yemek, anne ve babaya karşı gelmek gibi. Bir şeyin yapılması, kullanılması, yenilip içilmesi kesin bir delille yasaklanmış ise, bunların yapılması dinen haram olur.

Haramı işleyen kimse ceza ve azabı hak eder. Dinî duyarlılığı sebebiyle haramdan kaçınan kişi ise sevap kazanır.

Haramı inkâr eden dinden çıkar. Aynı şekilde haram olduğu kesin olarak bilinen bir şeyi helâl saymak da insanı dinden çıkarır.

Haramların işlenmesi, Allah'ın koyduğu sınırların çiğnenmesi demektir. Bu bakımdan haramlardan kesinlikle uzak durmak gerekmektedir. Çünkü haramlara fütursuzca dalmak, Yüce Allah'ın gazabına yol açabilir. Sanki hiçbir şey olmayacakmış gibi bir rahatlık içerisinde haramlara dalmak, bir Müslüman için en büyük felaketlerdendir. Bu bakımdan haramlara karşı tavır almayan ve bu konuda dikkatsiz davranan kişilerin gerçek takvaya ulaşabilmeleri mümkün olmaz. Allah'ın koyduğu sınırların korunması ve bunların ihlal edilmemesi Müslüman açısından son derece önemlidir. Haramlar, kişiyi ateşe götürür. Bunlar, dünya ve ahirette huzursuzluk kaynağıdır.

Sonuç

Her şeyi bilen yalnızca Allah'tır. Allah'tan başka herkesin bilgisi, sınırlıdır. Bununla birlikte İslâm dini, insanın ilim öğrenmesi için gerekli bütün yolları açık tutmuştur. İlim öğrenmek için, zaman, mekân, yaş sınırı koymamıştır. Erkek ve kadın herkese beşikten mezara kadar ilim öğrenmeyi farz kılmıştır. Kişinin hayatının her aşamasında ve her safhasında asla ilimden kopmamasını istemiştir.

İslâm dini, ilim öğrenmeyi ve ilim öğretmeyi ibadet kabul etmiştir. İbadete gösterilen özenin ilim öğrenirken ve öğretirken de gösterilmesini istemiş, âlimlerin kalemlerinden akan mürekkebin şehitlerin kanlarına denk olduğunu bildirmiştir. Uzmanlık gerektiren işlerde, mutlaka gerekli bilgilerle donandıktan sonra işe başlamayı tavsiye eden dinimiz, yalın bilgiye değil, yaşanan bilgiye önem verir.

Müslümanın günlük hayatıyla ilgili dinî bilgileri içeren ilmihal kitapları

20

YEMİN ETMEK*

Dinî hayatımızda sıkça yaşadığımız hususlardan biri de '**yemin**'dir. Günlük konuşmalardan alışverişlerdeki pazarlıklara, birilerini ikna etme çabalarından bazı hususları ispatlama gayretlerine, dil alışkanlığı olarak yapılanlara varıncaya kadar sıkça ağzımıza aldığımız yeminin dinî açıdan değerlendirmesi nasıldır? Dînen yeminle ilgili ne gibi hükümler vardır? Yapılan yeminlere riayet edildiği veya edilmediği zaman ne gerekir? Müslüman, hayatında şöyle veya böyle bir şekilde yer alan yemin hususunda hiç olmazsa asgari düzeyde bilgi sahibi olmalıdır. Burada bir Müslümanın bu hususta sahip olması arzu edilen bilgiler özetlenmeye çalışılacaktır.

Yeminin Önemi

Yeminin, Müslümanın hayatında önemli bir yeri vardır. Ağız alışkanlığı ile yemin kastı olmaksızın kullanılan yemin lafızlarının dışında bilinçli olarak yemin eden Müslüman, ya söylediğine Allah'ı şahit tutmuş olmakta veya Allah'a söz vermiş bulunmaktadır. Dolayısıyla dînen geçerli bir mazeret bulunmadığı sürece yeminine bağlı kalmak durumundadır.

Kur'an-ı Kerim'de, verilen sözlerin yerine getirilmesi hususunda sıkı talimatlar verilmektedir. Hiç şüphesiz bağlı kalınması ve yerine getirilmesi gereken sözlerin başında bir şeyi yapma veya yapmama tarzında Allah'ı şahit göstererek yapılan yeminler gelir. Çünkü bu yeminlerle kişi Allah'a söz vermiş olmaktadır.

وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عَاهَدْتُّمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْاَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللّٰهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا ۚ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ اَنْكَاثًا ۚ تَتَّخِذُونَ اَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ اَنْ تَكُونَ اُمَّةٌ هِيَ اَرْبٰى مِنْ اُمَّةٍ ۚ اِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللّٰهُ بِهٖ ۚ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ

"Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin. Allah'ı kendinize kefil kılarak pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı bilir. Bir topluluk diğer bir topluluktan daha (güçlü ve) çoktur diye yeminlerinizi aranızda bir hile ve fesat sebebi yaparak, ipliğini iyice eğirip büktükten sonra (tekrar) çözüp bozan kadın gibi olmayın. Allah

meşru yeminlerine bağlı kalmalarının gereği ve ehemmiyeti hususunda önemli mesajlar içermektedir.

Müslüman gereksiz yere yemin etmemeli, fakat yemin ettiğinde de- bu yemin meşru bir yemin ise -mutlaka ona bağlı kalmalı ve yeminini bozmamalıdır. Çünkü yemin, yukarıda da belirttiğimiz gibi Allah'ı şahit tutmak anlamına gelir.

Yemin bazen bir ihtiyaç hâline gelebilir. Yargılama hukukunda bir ispat vasıtası veya tezkiye unsuru olarak yemine başvurulması bunun örneklerindendir. Kur'an-ı Kerim'de vasiyet edecek kişinin şahit tutarken şahitlerin nasıl yemin edeceklerini açıkça zikretmesi de ihtiyaca binaen yemine başvurulabileceğini göstermektedir (Mâide, 5/106-108).

Dili Yemine Alıştırmama Özeni

En güzeli dilimizi yemine alıştırmamaktır. Dilini yemine alıştıran bir kişi yaptığı yeminleri unutarak veya başka sebeplerle bozabilir ve böylece dînen sorumlu konuma düşer. Böyle bir duruma düşmemek için dilimizi yemine alıştırmamalıyız.

Yalan yere olmadıkça ve gerçeğin gizlenmesine yahut bir haksızlığa ve yanlışa aracı kılınmadıkça her ne kadar yemin etmek dînen meşru kılınmış ise de mümkün mertebe yeminden uzak durmak gerekmektedir.

Yeminin Mahiyeti ve Meşruiyeti

Yemin, sözlükte kuvvet ve sağlamlık anlamına gelmektedir. Bundan dolayı sağ ele yemin denmektedir. Terim olarak ise, bir işi yapıp yapmamak veya bir şeyin doğruluğu veya yanlışlığı hususunda sözü güçlendirmek için Allah'ın adını özel bir biçimde anmaktır. Meselâ 'Vallahi falan işi yaptım veya yapmadım yahut yapmayacağım veya yapacağım' demek bir yemindir.

Yemin, dilde kullanılan en önemli tekit ve pekiştirme unsurlarındandır. Bunun içindir ki insanlara hitap eden ve insanlar için indirilmiş bulunan Kur'an-ı Kerim'de de yemin etkin bir şekilde yer almıştır. Kur'an-ı Kerîm ve Hz. Peygamberin Sünneti yeminin meşrû olduğunu göstermektedir. Kur'an-ı Kerim'de Cenab-ı Hak yarattığı bazı önemli şeylere yemin etmiştir. Söz gelimi Kur'an'da kaleme ve yazıya yemin edilmiştir ki[461] bu İslâm'ın ilme verdiği önemi ortaya koymaktadır. Bazı sûreler yeminle başlamaktadır. Bakara sûresinin 225. ve Mâide sûresinin 89. ayetinde Yüce Allah'ın, yemin etme amacıyla değil de yalnızca dil alışkanlığıyla söylenen **yemin-i lağv** (boş yemin)lerden dolayı kullarını sorumlu tutmayacağı, sorumluluk getiren yeminin bir işi yapıp

---

[461] Kalem, 68/1.

yapmama hususunda Allah'ın adını anarak söz verme anlamındaki **yemin-i mün'akide** (söz yemini) olduğu ifade edilmekte, bu tür yeminlere riayet edilmesi emredilmekte ve yeminini bozanların keffaret ödemesi gerektiği açıklanmaktadır.

Resûlullah (s.a.s.), ihtiyaç hissettiğinde bizzat kendileri de yemin etmişlerdir. Onun yemin ederken en çok kullandığı tabirlerden birisi: 'Canım (veya Muhammed'in canı) elinde olana yemin ederim ki...' diye başlayan yemin kalıbıdır.[462]

Yukarıda da belirttiğimiz gibi yemin eden kişi, yemin ettiği şeye Allah'ı şahit tutmuş olmaktadır. Meselâ, dil alışkanlığıyla söylenen boş ve lağv cinsinden olmaksızın bir şeyi yapmaya yahut da yapmamaya yemin eden kişi, âdeta Yüce Allah'la o hususta bir akit yapmış gibidir. Bunun için yemin, samimi mü'minler açısından çok büyük bir taahhüt ifade etmektedir. İşte bundan dolayı bile bile yalan yere yemin etmek en büyük günahlardan sayılmıştır.

Kur'an-ı Kerim'deki "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ *Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getiriniz...*" (Mâide. 5/1) meâlindeki ayet, mü'minlerin akitlerine riayet etmeleri hususunda kesin bir talimat vermektedir. Şüphesiz yeminler de yerine getirilmesi gereken bu akitlere dâhildir.[463]

Yemin ya: 'Vallahi, Billâhi, Tallahi' denilmekle Allah'ın zatına veya Allah'a yemin edilmesi âdet haline gelen 'Rahman ve Rahim' gibi mübarek isimlerinden birine veya 'Allah'ın izzeti ve kudreti' gibi sıfatlarından birine and içmekle olur.

Allah'tan ve O'nun sıfatlarından başka şeylere, Meselâ peygamberlere, yaratıklardan birinin başına ve hayatına yemin edilmez. *'Kasem ederim', 'Yemin ederim', 'Şehadet ederim', 'Allah ile ahd olsun', 'Üzerime yemin olsun', 'Üzerime ahd olsun'* sözleri de birer yemin sayılır.[464]

Allah'ın isim ve sıfatları söylenmeden yemin amacıyla kullanılan birtakım ifadelerin yemin sayılabilmesi için toplumun örfü ölçü alınmaktadır. Bu bakımdan toplumumuzda kullanılan *'Kur'an çarpsın, Kâbe hakkı için, ekmek çarpsın'* gibi sözlerin de yemin olarak değerlendirilmesi ve bu şekilde yapılan yeminler bozulduğu takdirde keffaret ödenmesi gerekir. Aynı şekilde İslâm terbiye ve ahlâkına son derece aykırı olmakla birlikte *'Şöyle yaparsam kâfir olayım'* yahut *'Yahudi, Hıristiyan olayım'*, yahut *'Allah'ın kulu, Peygamberim ümmeti olmayayım'*, yahut *'Kıblesi başka tarafa olanlardan olayım'* yahut *'Allah ruhumu imansız alsın'* yahut *'Peygamberin ümmetinden olmayayım'* gibi sözleri yemin maksadı ile söyleyen kişi bu sözlerle yemin etmiş olur. Bu

Yemin, Allah'ın isim ve sıfatlarından birine ant içmekle yapıldığı için bi şeyi yapmamak için vallahi, billahi ve benzeri bir sözle yemin eden bir kimse nin yaptığı yemine uyması gerekir. Ancak açıklanacağı üzere, yeminine uydu ğu takdirde, bir vazife veya bir iyiliğin yapılmaması gibi bir şey söz konusu is yemin bozulur, sonra da keffareti ödenir.

Yeminin şakası olmaz. Yeminin ciddisi de şakası da geçerli olur. Bu ba kımdan şaka ile de olsa yemin etmemelidir. Yeminlerin hükmü, örfte kullanı lan sözlere göredir. Yemin edenin maksat ve niyetine göre değildir.

Yapılan yeminin geçerli sayılması için yemin eden kişinin akıllı ve ergen lik çağına ulaşmış olması şarttır. Delinin ve çocuğun yemini sahih olmaz.

Yemin Allah adına yapılır. Hz. Peygamber (s.a.s.);

إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَنْهَاكُمْ أَنْ تَحْلِفُوا بِآبَائِكُمْ فَمَنْ كَانَ حَالِفًا فَلْيَحْلِفْ بِاللهِ أَوْ لِيَصْمُتْ

"Yüce Allah, babalarınız üzerine yemin etmenizi yasaklamıştır. Öyleys kim yemin edecekse Allah'a yemin etsin ya da sussun"[466] buyurmuştur. Bu ba kımdan Allah'tan başkasına yemin edilmemelidir. Bu hadiste Allah'tan başkas adına yemin edilmesi yasaklanmıştır. Bu anlamda pek çok hadisi şerif bulun maktadır.

Yemin'in Çeşitleri

Yemin, üç çeşittir. Bunlar boş yemin (yemin-i lağv), yalan yemin (yemin-ğamus) ve söz yemini (yemin-i mün'akide)'dir.

Boş Yemin (Yemin-i lağv)

Boş yemin (Yemin-i Lağv), dil alışkanlığıyla yemin amacı olmaksızın gün lük konuşmalarda kişinin ağzından çıkan yemin ile yanlışlıkla yahut doğru olduğu zannedilerek yapılan fakat gerçeği yansıtmayan yemindir. Bu çeşit ye minden dolayı keffaret gerekmez. Bundan dolayı Allah'ın affetmesi ve bağış laması umulur. Zaten lağv, itibara alınmayacak sözdür. Dolayısı ile lağv (bo şuna) yeminde yemin akdi veya kastı bulunmamaktadır. Burada herhangi bi yalan kastı ve amacı olmadığı için kişi yemin etmiş sayılmamaktadır. Meselâ bir kimse, borcunu ödemediği hâlde ödediğini zannederek yemin etse; böyle bir yemin, boş yemin (yemin-i lağv) olur.

Yalan kastı olmaksızın ve doğru zannedilerek yapılan fakat gerçek olmadı ğı anlaşılan bu tür boşuna yeminlerden dolayı Yüce Allah'ın ahiret hayatında kişiyi sorumlu tutmayacağı ayetlerden anlaşılmaktadır.[467]

---

[465] bk. Heyet, İlmihal, II, 26. İSAM,
[466] Buhârî, Eyman 4, VII, 221; Müslim, Eyman, 1, II, 1266.
[467] Mâide, 5/89.

Bu yemine 'lağv' denilmesinin sebebi, dînen ona itibar edilmemesinden ve herhangi bir sonuç yüklenmemesindendir. Çünkü lağv, faydasız şey demektir. Bir kimse, faydasız bir şey söylese 'lağv (boşuna) konuştu' denir. İşte yanlışlıkla yapılan veya dil alışkanlığı ile yemin amacı taşımaksızın söylenen yeminler bu türdendir. Dînen bu tür yeminlerin yapılması da doğru bulunmamaktadır.

Yalan Yemin (Yemin-i Gâmus)

Yalan yemin (Yemin-i Gâmus), kasten yalan yere yapılan yemindir. Meselâ borcunu ödemediğini bildiği hâlde, bir kişinin borcunu ödediğine dair yaptığı yemin bu kabildendir. Yalan yeminler, büyük günahlardandır. Yüce Allah'ın kişiyi sorumlu tutacağı asıl yemin, işte bile bile yalan yere yapılan bu tür yeminlerdir. Bu tür yeminlerin vebalini keffaret de temizleyemeyeceği için bunların keffareti yoktur. Diğer bir deyişle, bunun günahından keffaret ile de kurtulmak mümkün değildir.

إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

"Şüphesiz, Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir karşılığa değişenler var ya, işte onların ahirette bir payı yoktur. Allah, kıyamet günü onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temizlemeyecektir. Onlar için elem dolu bir azap vardır" (Âl-i İmrân, 3/77) anlamındaki ayet, böyle bir yeminin ne kadar büyük günah olduğu hususunda önemli mesajlar vermektedir.

Hz. Peygamber (s.a.s.), yalan yere başkasının malını almak için yemin etmenin Allah'a ortak koşmak, adam öldürmek, anaya babaya isyan etmek gibi büyük günahlardan olduğunu bildirmiştir.[468]

Yalan yere yemin eden kişinin işlediği bu büyük günah sebebiyle tevbe etmesi, Allah'tan af dilemesi ve istiğfarda bulunması gerekir. Çünkü yalan yemin Allah'a karşı büyük bir saygısızlıktır. Böyle büyük bir günahın keffaretle silinmesi mümkün değildir. Bundan dolayı tevbe edip mağfiret dilemek ve bu yüzden bir kimsenin hakkı zayi olmuşsa, onu mümkün mertebe telafi edip hakkı zayi olan kişi ile helâlleşmek gerekir.

Yalan Yere Yemin Büyük Günahlardandır

Kur'an-ı Kerim'de yalan yere yeminin, Allah'ın gazabına uğramış olanların niteliklerinden sayılması ve özellikle kâfirlerin ve münafıkların yalan yere yaptıkları yeminlere örnekler verilerek yaptıkları bu hareketin çirkinliğinin ortaya konması, bunun ne derece büyük bir vebal olduğunu göstermektedir.

يعلمون اعد الله لهم عذابا شديدا إنهم ساء ما كانوا يعملون ... عَذَابٌ مُهِينٌ

"Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir topluluğu dost edinenleri görmez misin? Onlar ne sizdendirler, ne de onlardan. Onlar bile bile yalan yere yemin ederler. Allah, onlara çetin bir azap hazırlamıştır. Gerçekten onların yaptıkları şey ne kötüdür! Onlar yeminlerini kalkan yapıp (insanları) Allah'ın dininden alıkoydular. Bunun için onlara alçaltıcı bir azap vardır." (Mücadele, 58/14-16)

يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَى شَيْءٍ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ

"Allah'ın onları hep birden dirilteceği, onların da (kendilerini kurtaracak) bir iş üzerinde olduklarını sanarak size yemin ettikleri gibi Allah'a da yemin edecekleri günü düşün! İyi bilin ki, onlar şüphesiz, yalancılardır." (Mücadele, 58/18

وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ عُتُلٍّ بَعْدَ ذَٰلِكَ زَنِيمٍ أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ

"Yemin edip duran, aşağılık, daima kusur arayıp kınayan, durmadan söz taşıyan, iyiliği hep engelleyen, saldırgan, günaha dadanmış, kaba saba; bütün bunlardan sonra bir de soysuz olan hiç kimseye mal ve oğulları vardır diye, sakın boyun eğme." (Kalem, 68/ 10–14)

Yalan yere yemin, hakikatin gizlenmesine ve gerçeğin ters yüz edilmesine, dinî değerleri alet etmek anlamına gelir. Bunu yapan kişi, Allah'ı yeminine şahid göstererek insanları kandırmaya çalışmakta ve böylece Allah'ın adını istismar etmektedir. Bu nedenle Hz. Peygamber, büyük günahlardan birinin de yalan yemin olduğunu ifade buyurmuştur.[469]

وَلَا تَتَّخِذُوا أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا السُّوءَ بِمَا صَدَدْتُمْ عَنْ سَبِيلِ اللهِ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

"Yeminlerinizi aranızda hile ve fesat sebebi yapmayın. Sonra sağlamca bastıktan sonra ayak(larınız) kayar da Allah yolundan sapmanız sebebiyle kötü azabı tadarsınız. Ahirette de sizin için büyük bir azap vardır" (Nahl, 16/94) meâlindeki ayet-i kerime, yalan yeminin cezasına işaret etmektedir.

Başkalarını kandırmak için yalan yere yemin etme vasfı şeytan işidir.

وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ *"(Şeytan) 'Gerçekten ben size öğüt verenlerdenim' diye yemin de etti."* (A'râf, 7/21)

Yalan yere yemin öyle büyük bir günahtır ki, onun günahından keffaretle kurtulmak da mümkün değildir. Böyle bir günah işleyen kişinin, bir daha böyle

---

[469] Buhârî, Edeb, 6, VII, 71.

bir günah işlememeye söz vererek yalanına şahit gösterdiği Allah'a tevbe edip af dilemekten başka çaresi yoktur. Bununla birlikte bu yolla başkalarının hakkı gasp edilmişse, bu hakkın sahibine ödenmesi gerekir. Bu bağlamda özellikle birtakım dünya menfaatleri için yalan yere yemin ederek insanları kandırmaya çalışmak İslâm ahlâkında şiddetle yasaklanmıştır. Peygamber Efendimiz,

اَلْحَلِفُ مُنَفِّقَةٌ لِلسِّلْعَةِ مَمْحَقَةٌ لِلْبَرَكَةِ "*(Ticarette yalan) yemin, (tüccarın zannınca) mala rağbeti artırır. (Hâlbuki gerçekte) kazancı giderir*"[470] buyurmuştur.

Yeminin bazı şeylere siper yapılması, Kur'an-ı Kerim'de yerilmektedir. Meselâ kötü bir malı satabilmek için yemini kalkan yapmak asla tasvip edilemez. Hatta doğru bile olsa, alışveriş yaparken yemin etmemelidir!

Söz Yemini (Yemin-i Mün'akide)

Söz yemini (Yemin-i Mün'akide), mümkün bulunan ve geleceğe ait olan bir şey hakkında yapılan yemindir. 'Vallahi ben yarın borcumu vereceğim, vallahi ben falan kimse ile konuşmayacağım' denilmesi gibi. Bu yemin yapılacak veya yapılmayacak bir işe Allah'ı şahit tutmak anlamına geldiği için âdeta yemin edilen hususta Allah'a söz verilmiş olmaktadır. Bunun için bu yemine, daha anlaşılır bir ifade olmak üzere söz yemini demeyi seçtik.

Söz yemininde aslolan yemine bağlı kalmaktır. Böyle bir yemine riayet edildiği takdirde keffaret gerekmez. Fakat yemin bozulursa, keffaret gerekir. Meselâ *'Allah'a yemin olsun artık sigara içmeyeceğim'* şeklinde yemin eden bir kişi sigara içerse, yeminini bozmuş olur. Böyle bir kişi yemini bozduğu için hem günaha girer, hem de bundan dolayı yemin keffareti ödemekle yükümlü hâle gelir. Bu tür yeminlere riayet edilmemesinden dolayı keffaret gerekir. Ancak söz yeminine riayet edildiği takdirde, birtakım hakların zayi olması, bazı haksızlıklara sebep olunması, genel bir zararın ortaya çıkacak olması veya dinî yahut dünyevî birtakım görev ve sorumlulukların yerine getirilememesi söz konusu olacaksa, bu yemin bozulur ve yemin keffareti ödenir. Ayrıca, Cenab-ı Hak'tan af dilenir.

Söz yemininde, farz olan bir ibadeti terk etmemek, bir haramı işlememek gibi dinî vecibeleri yerine getirme veya haramlardan sakınma türünden işler için yapılan yeminlere bağlı kalınması ve yeminin bozulmaması gerekir. Bu tür yeminlerin bozulması hem keffaret gerektirir, hem de günaha sebep olur. Tevbe ve istiğfar etmesi gerekir. Ayrıca yemin keffareti öder.

Bazı yeminlerin ise dînen bozulması gerekir. Söz gelimi namaz kılmamak, içki içmek, adam öldürmek gibi Allah'ın haram kıldığı bir şeyi yapmaya yemin eden kişinin bu yeminini bozması gerekir. Bu, dinî bir zorunluluktur. Böyle bir kişinin yeminini bozması, sonra da yemininin keffaretini vermesi ve böyle bir

مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ وَلْيَفْعَلْ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ مِنْهُ

"...Kim bir iş için yemin eder de sonra ondan başkasını yapmakta hayı görürse, daha hayırlı gördüğü ne ise onu yapsın ve ettiği yemin için de keffâre ödesin."[472]

وَاللهِ، لَأَنْ يَلَجَّ أَحَدُكُمْ بِيَمِينِهِ فِي أَهْلِهِ آثَمُ لَهُ عِنْدَ اللهِ مِنْ أَنْ يُعْطِيَ كَفَّارَتَهُ الَّتِي فَرَضَ اللهُ

"Allah'a yemin olsun ki, bir kişinin ailesine eziyet verecek yemininde ısra etmesi, yeminini bozup da Allah'ın farz kıldığı keffâreti vermesinden Alla katında daha büyük günahtır"[473] buyurmuştur.

وَلَا تَجْعَلُوا اللهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ وَاللهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ

"İyilik etmemek, takvaya sarılmamak, insanlar arasını ıslah etmemek yo lundaki yeminlerinize Allah'ı siper yapmayın. Allah hakkıyla işitendir, hakkıy la bilendir. Allah sizi, kasıtsız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz, faka sizi kalplerinizin kazandığı (bile bile yaptığınız) yeminlerden sorumlu tutar Allah çok bağışlayandır, halîmdir. (Hemen cezalandırmaz, mühlet verir.)" (Bakara, 2/224–225) anlamındaki ayetlerde yeminler bahane edilerek iyilik etme fenalıktan korunma, dargınlıkları barıştırma gibi hayırlı işlerde Allah'ı ortada bir engel gibi tutmaya çalışmanın yanlışlığına işaret edilmektedir.

Demek ki güzel ve hayırlı işleri yapmayacağına yemin edip de Allah'ı bunlara engel göstermeye kalkışmak yanlıştır. Burada iki türlü çirkinlik vardır. Biri, birtakım hayırlı ve iyi işleri yapmaktan uzak kalmak, diğeri ise hayırdan uzak kalmaya bahane olarak yeminini göstermektir. Böyle bir yemine Allah'ın rızası olmadığı hâlde, güya Allah'a verdiği sözü yerine getirme adına iyilik ve hayırdan uzak kalmak ve güya iyilik ve hayır yapmak istiyor da yemini olduğu için yapamıyor imajı vermek... Bu ayetlerde bu tür çirkinliklere kapı açacak anlayışlar reddedilmektedir.

Yemin Keffareti

Kişinin gelecekte bir şeyi yapacağına veya yapmayacağına dair ettiği yeminin (mün'akide yemin) bozulması hâlinde keffâret gerekir.

---

[471] Buhârî, Sulh 10, III, 170; Müslim, Müsâkât, 19, no:1557, II, 1192.
[472] Buhârî, Ahkâm 5, 6, VIII, 106; Eymân 1, VII, 216; Müslim, Eymân, 19, II, 1274.
[473] Müslim, Eymân, 26, no: 1655, II, 1276.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِيٓ اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَ ۚ فَكَفَّارَتُهٗٓ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِيْنَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُوْنَ اَهْلِيْكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ ۭ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ ۭ ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ ۭ وَاحْفَظُوْٓا اَيْمَانَكُمْ ۭ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ

"Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz. Ama bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar. Bu durumda yeminin keffareti ailenize yedirdiğinizin orta hâllisinden on yoksulu doyurmak yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Kim (bu imkânı) bulamazsa onun keffareti üç gün oruç tutmaktır. İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin keffâreti budur. Yeminlerinizi koruyun. Allah size ayetlerini işte böyle açıklıyor ki şükredesiniz" (Mâide, 5/89) anlamındaki ayet, bu keffâretin nasıl yerine getirileceğini açıklamaktadır.

Normalde keffaret, yemin bozulduktan sonra ödenir. Söz gelimi 'Allah'a yemin olsun, şu işi yapacağım veya yapmayacağım' şeklinde yemin ettikten sonra herhangi bir sebeple bu yeminini tutamayan ve bozan kimsenin yemin keffâreti ödemesi gerekir.

Günümüzde yeminin keffâreti, on fakiri sabah akşam günde iki öğün doyurmak yahut bir fıtır sadakası miktarından az olmamak üzere, yiyecek bedelini kendilerine vermek veya on fakiri giydirmektir. Bunlardan birini yapmaya gücü yetmeyenler ise, yemin keffâreti olarak, ard arda üç gün oruç tutarlar.

Bir şeyi yapmamak için yemin eden bir kimsenin yeminine uyması gerekir. Ancak yemine uyulduğu takdirde, bir vazife veya bir iyiliğin yapılmaması gibi bir şey söz konusu ise yemin bozulur, sonra da keffaret verilir. Fakat dînen yapılması sakıncalı olan bir şeyi yapmamak için yapılan yemine uymak gerekir. Böyle bir yemini bozan kimsenin de yemin keffâreti ödemesi ve Cenab-ı Hak'tan af dilemesi gerekir. Haram işlemek, ibadet yapmamak gibi dînen yasaklanmış şeyleri işlemek için yemin eden kişi hemen yeminini bozmalı ve yemin keffâreti vermelidir.

Keffâretler, bir yönüyle dünyevî açıdan bir cezadır. Uhrevî açıdan da yemini bozmaktan dolayı Ahirette karşılaşılacak cezadan kurtuluş için bir ibadettir.

21

İSLÂM AHLÂKI*

"Ahlâk" "**hulk**" kelimesinin çoğuludur. "**Hulk**", din, tabiat, huy, karakter, seciye, hâl ve hareket anlamlarına gelir.

"Ahlâk", "halk", "mahlûk" ve "hâlik" aynı kökten türeyen kelimelerdir. İnsanın fizikî yapısı için "**halk**", manevî yapısı için "**hulk**" kelimesi kullanılmıştır.[474]

Edep, terbiye, birr, takva, sıdk, istikamet, amel-i salih, hayr, ma'rûf, ihsân kelimeleri eş anlamda; ayıp, fuhş, münker, zulüm, bağy, seyyie, israf, fısk, fücur, nifak, fesat, günah ve yasak kavramları zıt anlamda "ahlâk" kavramının mana alanını oluşturur.

"**Ahlâk**", Hz. Muhammed (s.a.s.)'e peygamberlik verilmesi ve Kur'an'ın indirilmesiyle kullanılmaya başlayan İslâmî bir kavramdır. Câhiliyye döneminde Arap toplumunda bu kelime kullanılmamıştır. "**Ahlâk**"; insandaki iyi ve kötü huyları, fazilet ve rezîletleri ifade eder. Dolayısıyla ahlâk "iyi" ve "kötü" olmak üzere iki kısma ayrılır:

a) İyi ahlâk; Kur'an'a, Sünnete ve akl-ı selîme uygun olan söz, fiil ve davranışlardır. **Abdullah ibn Mubârek,** iyi ahlâkı şöyle tanımlamıştır:

هُوَبَسْطُ الْوَجْهِ وَبَذْلُ الْمَعْرُوفِ وَكَفُّ الْأَذَى "Güler yüzlü olmak, insanlara çok iyilikte bulunmak, onlara eza ve sıkıntı veren şeyleri yok etmektir."[475]

b) Kötü ahlâk; Kur'an'a, Sünnete ve akl-ı selîme uygun olmayan söz, fiil ve davranışlardır.

İslâm ahlâkı, Kur'an ve Sünnet temeline dayanır. Kur'an'ı bize tebliğ edip sözlü ve uygulamalı olarak açıklayan Peygamberimiz (s.a.s.)'dir. Peygamberimiz her konuda olduğu gibi Kur'an konusunda da en güzel örnektir. Kur'an-ı Kerîm'de Peygamberimizin büyük bir ahlâk üzere olduğu bildirilmektedir:

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ *"(Ey Peygamberim!) Sen büyük bir ahlâk üzeresin."* (Kalem, 68/4)

---

* Bu bölüm, Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi **Doç. Dr. İsmail KARAGÖZ** tarafından hazırlanmıştır.

b. Hişâm, Hz. Aişe validemize Allah'ın elçisinin ahlâkını sormuş, o da *"Se Kur'an okumuyor musun?"* demiş. *"Evet"* demesi üzerine;

فَإِنَّ خُلُقَ رَسُولَ اللهِ كَانَ اَلْقُرْآنُ "*Resûlullah'ın ahlâkı Kur'an idi*" demiş[476] ve;

وَإِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ ayetini okumuştur.[477] Başka bir rivayette;

مَا كَانَ اَحَدٌ اَحْسَنَ خُلُقًا مِنْ رَسُولِ اللهِ مَا دَعَاهُ اَحَدٌ مِنَ الصَّحَابَةِ وَلاَ مِنْ اَهْلِ بَيْتِهِ اِلَّا قَالَ لَبَّيْكَ

وَلِذٰلِكَ قَالَ اللهُ وَإِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ

"*Resûlullah'tan daha güzel ahlâklı hiç kimse yoktur. Sahabeden ve ev hal kından herhangi biri onu çağırdığı zaman o 'buyur' demiştir, güzel ahlâkı se bebiyle Allah ona, '(Ey Peygamberim!) Sen büyük bir ahlâk üzeresin'* buyur muştur" demiştir.[478]

Peygamberimiz (s.a.s.), en güzel ahlâka sahip idi.[479] Onun tebliğ ettiği ha din kemâle erdiği gibi[480] güzel ahlâk da onunla kemale ermiştir. O, şöyle bu yurmuştur:

إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ مَكَارِمَ الْاَخْلاَقِ "*Ben ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönde rildim.*"[481]

Peygamberimiz (s.a.s.), ahlâka çok önem vermiş;

اَللّٰهُمَّ كَمَا اَحْسَنْتَ خَلْقِي فَاَحْسِنْ خُلُقِي "*Allah'ım! Yaratılışımı güzel yaptığı gibi ahlâkı mı da güzel yap.*"[482]

اَللّٰهُمَّ اهْدِنِي لِاَحْسَنِ الْاَعْمَالِ وَاَحْسَنِ الْاَخْلاَقِ لاَ يَهْدِي لِاَحْسَنِهَا اِلَّا اَنْتَ وَقِنِي سَيِّئَ الْاَعْمَالِ

وَسَيِّئَ الْاَخْلاَقِ لاَ يَقِي سَيِّئَهَا اِلَّا اَنْتَ

"*...Allah'ım! Beni amellerin en iyisine ve ahlâkın en iyisine ilet. Amel v ahlâkın en iyisine ancak sen hidayet edebilirsin. Amellerin kötüsünden ve ah lâkın kötüsünden beni koru. Amel ve ahlâkın kötüsünden ancak sen koruyabi lirsin.*"[483]

---

[476] Taberî, XIV, 29/18.
[477] Taberî, XIV, 29/1; bk. Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 139, I, 512
[478] Kurtubî, XVIII, 227.
[479] Buhârî, Edeb, 112, VII, 119; Müslim, Mesâcid, 267, I, 457; Fedâil, 55. II, 1805; Ahmed, III, 270; Ebu Davu Edeb, 1, V, 132; Tirmizî, Birr, 69, IV, 368.
[480] Mâide, 5/3.
[481] Ahmed, II, 381; Malik, Husnü'l-Huluk, 8, II, 904.
[482] Ahmed, I, 403, VI, 68, 155.
[483] Nesâî, İftitah, 16. II, 129.

اَللّٰهُمَّ اِنِّي اَعُوذُ بِكَ مِنَ الشِّقَاقِ وَالنِّفَاقِ وَسُوءِ الْاَخْلَاقِ

"Allah'ım! Ayrılıktan, iki yüzlülükten ve ahlâkın kötüsünden sana sığınırım."[484] diye dua etmiştir. İnsanları ahlâklı olmaya çağırmış ve;

اِنَّ مِنْ اَحَبِّكُمْ اِلَيَّ وَاَقْرَبِكُمْ مِنِّي مَجْلِسًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ اَحَاسِنَكُمْ اَخْلَاقًا

"Sizin bana en sevimli olanınız ve kıyamet gününde bana en yakın olanınız ahlâkı en güzel olanınızdır."[485]

اِنَّ مِنْ اَخْيَرِكُمْ اَحْسَنَكُمْ خُلُقًا *"Sizin en hayırlınız ahlâkı en güzel olanınızdır."*[486]

ve

مَا شَيْئٌ اَثْقَلَ فِي مِيزَانِ الْمُؤْمِنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ خُلُقٍ حَسَنٍ

"Kıyamet gününde mü'minin mizanında güzel ahlâktan daha ağır hiçbir şey yoktur..."[487]

عَلَيْكَ بِحُسْنِ الْخُلُقِ فَاِنَّ اَحْسَنَ النَّاسِ خُلُقًا اَحْسَنَهُمْ دِينًا

"Güzel ahlâka sarıl. Çünkü insanların ahlâk bakımından en iyi olanları dindarlığı en iyi olanlarıdır."[488]

كَرَمُ الْمَرْءِ دِينُهُ وَحَسَبُهُ حُسْنُ خُلُقِهِ وَمُرُوئَتُهُ عَقْلُهُ

"İnsanın keremi, değeri, üstünlüğü dini, dindarlığıdır. Hasebi güzel ahlâkıdır. Mürüvveti aklıdır"[489] buyurmuştur.

Ahlâk - İman İlişkisi

Peygamber Efendimizin hadislerine baktığımız zaman "**ahlâk**" kavramının mü'minin imanının gereği olarak söz ve eylem şeklinde yansıttığı davranışları ifade ettiğini görüyoruz. Şu hadisler bu hususu açık seçik beyan etmektedir:

اَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ اِيمَانًا اَحْسَنَهُمْ خُلُقًا "Mü'minlerin iman bakımından en mükemmel olanları ahlâkı en güzel olanlarıdır."[490]

اِنَّ اَحْسَنَ النَّاسِ اِسْلَامًا اَحْسَنَهُمْ خُلُقًا "İnsanların Müslümanlık bakımından en iyi olanları ahlâkı en güzel olanlarıdır."[491]

خِيَارُكُمْ اَحَاسِنُكُمْ اَخْلَاقًا "En hayırlınız ahlâkı en güzel olanınızdır."[492]

---

[484] Nesaî, İstiaze, 21, VIII, 264.
[485] Tirmizî, Birr, 71. IV, 370.
[486] Buhârî, Edeb, 38. VII, 81; Müslim, Fedail, 68, II, 1810; Tirmizî, Birr, 47, IV, 349.
[487] Tirmizî, Birr, 62, IV, 362.
[488] Ahmed, V, 89.
[489] Ahmed, II, 365.
[490] Ebû Davud, Sünnet, 15, V, 60.

"İman yetmiş veya altmış küsur şubedir, en üst mertebesi / en faziletlisi Allah'tan başka ilâh yoktur demek, en alt mertebesi yoldan insanlara zarar veren şeyleri kaldırmaktır. Utanma da imandan bir şubedir."[493]

Hadislerde kişideki iman ve teslimiyetin mükemmelliği ahlâkının mükemmel olmasıyla değerlendirilmiştir. Kişi ahlâkî kurallara ne kadar riayet ediyorsa, imanı o kadar kuvvetli; ne kadar ahlâkî zafiyeti varsa, o kadar iman zafiyet var demektir.

Bir sahâbî (عمرو بن عنبسة) Peygamberimiz (s.a.s.)'e;

مَا الْاِسْلاَمُ *"İslâm nedir?"* diye sorar. Peygamberimiz;

قَالَ طِيبُ الْكَلاَمِ وَاِطْعَامُ الطَّعَامِ *"Güzel söz söylemek ve yemek yedirmek, insanlara ikramda bulunmaktır"* cevabını verir. Sahâbî; قُلْتُ مَاالْاِيمَانُ *"İman nedir?"* diye sorar. Peygamberimiz;

قَالَ الصَّبْرُ وَالسَّمَاحَةُ *"Sabırlı ve hoşgörülü olmaktır"* cevabını verir. Sahâbî;

قُلْتُ اَيُّ الْاِسْلاَمِ اَفْضَلُ *"Hangi İslâm (müslüman) daha faziletlidir?"* diye sorar. Peygamberimiz,

قَالَ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ *"Elinden ve dilinden müslümanların zarar görmediği kimse" cevabını verir.* Sahâbî;

قُلْتُ اَيُّ الْاِيمَانِ اَفْضَلُ *"İman(ın gerektirdiği hangi davranış) daha faziletlidir?"* diye sorar. Peygamberimiz;

قَالَ خُلُقٌ حَسَنٌ *"Güzel ahlâktır"* diye cevap verir. Sahâbî;

قُلْتُ اَيُّ الصَّلاَةِ اَفْضَلُ *"Hangi namaz daha faziletlidir?"* diye sorar. Peygamberimiz; قَالَ طُولُ الْقُنُوتِ *"Kıyamı uzun olan namazdır"* cevabını verir. Sahâbî; قَالَ اَيُّ الْهِجْرَةِ اَفْضَلُ *"Hicretin hangisi daha faziletlidir?"* diye sorar. Peygamberimiz; قَالَ اَنْ تَهْجُرَ مَا كَرِهَ رَبُّكَ *"Rabbinin hoşlanmadığı şeyleri terk etmendir"* cevabını verir...[494]

---

[493] Müslim, İman, 58, I, 63.
[494] Ahmed, IV, 385.

Bu hadiste Peygamberimiz (s.a.s.), iman, amel ve ahlâkı birbiri ile irtibatlandırmıştır. Mü'min ve müslüman olmak ibadet etmeyi, güzel ahlâk sahibi olmayı, kötülükleri terk etmeyi gerektirmektedir. Yoksa iman kuru bir felsefî inançtan ibaret değildir. İman ve İslâm bir aksiyondur, sosyal ilişkileri ahlâkî kurallar çerçevesinde devam ettirmektir.

Ahlâk - Amel İlişkisi

İnsanların yaratılış gayesi, Allah'a ibadet etmektir.[495] İnsan bu görevini ya namaz, oruç, zekât ve Hacc gibi belirli bir zamanda, belirli bir mekânda ve belirli kurallara uyarak yapar (formel ibadetler), ya da herhangi bir zaman, mekân ve şekille kayıtlı olmaksızın yerine getirir. Allah'ı zikretmek, ana babaya iyilik etmek, şahitliği, tartı ve ölçüyü dosdoğru yapmak gibi emirlere; alkollü içkiler içmek, uyuşturucular kullanmak, kumar oynamak, hırsızlık yapmak ve cana kıymak gibi yasaklara uyularak yerine getirilir (informel ibadetler).

Formel ibadetlerin temel amaçlarından biri, *informel ibadetlerin* insan hayatında uygulanır hâle gelmesini sağlamaktır. Söz gelimi formel ibadetlerden biri olan oruç ibadetinin Allah rızasını kazanmanın yanında temel amaçlarından biri de kişinin nefsini terbiye etmesi, söz, fiil ve davranışlarına çeki düzen vermesidir. Bu husus hem Kur'an'da hem de Peygamberimizin hadislerinde açıkça zikredilmektedir.

Orucun farz olduğu bildirilen ayette şöyle buyurulmaktadır:

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

"Ey mü'minler! (Kötülüklerden ve haramlardan) korunmanız için oruç tutmak, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı." (Bakara, 2/183)

Peygamberimiz (s.a.s.);

وَالصِيَامُ جُنَّةٌ فَاِذَا كَانَ يَوْمُ صَوْمِ اَحَدِكُمْ فَلاَ يَرْفَثْ وَلاَ يَسْخَبْ فَاِنْ سَابَّهُ اَحَدٌ اَوْ قَاتَلَهُ فَلْيَقُلْ اِنِّي صَائِمٌ

"Oruç kalkandır. Biriniz oruçlu iken çirkin, kötü ve kaba söz söylemesin, bağırıp çağırmasın, kavga etmesin. Birisi kendisine söver ya da çatarsa, ona 'ben oruçluyum' desin"[496] buyurmuştur. Orucun, şehveti kıran bir özelliği vardır.[497] Hadis-i şerîf, orucun gayesinin insanın edep ve ahlâkını güzelleştirmek olduğunu açıkça ifade etmektedir. Eğer oruç, insanı kötü söz, eylem ve davranışlardan uzaklaştırmıyor, edep ve ahlâkını güzelleştirmiyorsa amacına ulaşamamış demektir; böyle bir oruçtan istenilen sevap da elde edilemez. Nitekim Peygamberimiz (s.a.s.);

مَنْ لَمْ يَدَعْ قَوْلَ الزُّورِ وَالْعَمَلِ بِهِ فَلَيْسَ لِلّٰهِ حَاجَةٌ فِي اَنْ يَدَعَ طَعَمَهُ وَشَرَابَهُ

---

495 [illegible]

رُبَّ صَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ صِيَامِهِ اِلا الجُوعَ وَرُبَّ قَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ قِيَامِهِ اِلا السَّهرُ

"Nice oruç tutanlar vardır ki onların oruçtan nasipleri sadece aç (ve susuz) *kalmalarıdır. Nice geceleri namaz kılanlar vardır ki onların namazdan nasipleri sadece uykusuz kalmaktır."*[499] buyurmuştur.

Orucun kötülük ve haramlardan korunmak için farz kılındığının bildirilmesi, ibadetin insanın kişisel ve sosyal hayatındaki yerini ve etkisini bildirmeye yöneliktir.

Kur'an'da müslümanın günde beş vakit kıldığı namazın insanı hayâsızlık ve haramlardan alıkoyduğu bildirilmektedir:

اَقِمِ الصَّلٰوةَ اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ

"Namazı dosdoğru kıl. Çünkü namaz insanı fuhuş (her türlü çirkin söz, fiil ve davranışlardan) ve münkerden (haramlardan, dinin ve akl-ı selimin çirkin gördüğü işlerden) men eder, alıkor."[500]

Dolayısıyla oruç tutan ve namaz kılan insan; yalan, yalan şahitlik, gıybet, iftira, hile, aldatma, kötü söz ve benzeri davranışlardan uzak, iş ve işlemlerinde, söz ve sözleşmelerinde, alım ve satımlarında dürüst ve dosdoğru olmak zorundadır. Gerçek anlamda tutulan *oruç* ve kılınan *namaz,* hem kötü söz ve davranışlara, hem de cehennem ateşine karşı perde olur; kişiyi fuhuş ve edep dışı davranışlardan alıkoyar.

Buna göre, iman edip sâlih ameller işleyen, İslâm'ın emir ve yasaklarına, helâl ve haramlarına, öğüt ve tavsiyelerine uyan, insanlarla iyi ilişkiler içerisinde olan, onlara kötülük etmekten sakınan kimse "güzel ahlâk" sahibi, aksi davranışta olan kimse ise "kötü ahlâklı" demektir. Sahabeden Abdullah es-Sakafî diyor ki:

قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ قُلْ لِي فِي الْاِسْلَامِ قَوْلاً لاَ اَسْاَلُ عَنْهُ اَحَدًا بَعْدَكَ

"Ey Allah'ın elçisi! İslâm hakkında bana öyle bir söz söyle ki, senden sonra onu kimseye sormayayım" dedim. Hz. Peygamber (s.a.s.);

قُلْ اٰمَنْتُ بِاللهِ فَاسْتَقِمْ *"Allah'a iman ettim de ve dosdoğru ol"* buyurdu.[501]

Peygamberin sahabîye yaptığı bu tavsiye, Kur'an'ın Fussilet sûresinin 30–32. ayetlerinde ifade edilmektedir. Hûd sûresinin 112. ayetinde;

فَاسْتَقِمْ كَمَآ اُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا

---

[498] Buhârî, Savm, 8. I, 228; Ebû Davud, Savm, 25, I, 767; Tirmizî, Savm, 16, III, 87; İbn Mâce, 21, I, 539.
[499] İbn Mâce, 21, I, 539.
[500] Ankebût, 29/45.
[501] Müslim, İman, 62, I, 65.

"(Ey Peygamberim!) Emrolunduğun gibi dosdoğru ol, seninle birlikte tövbe eden müminler de dosdoğru olsunlar" buyurulmaktadır.

Özünde, sözünde, iş ve davranışlarında dosdoğru olan insan söz gelimi; doğru sözlü olan ve yalan söylemeyen,[502] tartıda hile yapmayan,[503] şahitliği dosdoğru yapan ve gizlemeyen,[504] sözünde duran, sözleşmesine uyan[505] zina etmeyen,[506] yetim malı yemeyen ve cana kıymayan,[507] kibirlenmeyen, insanları hakir görmeyen,[508] kötü zandan sakınan, insanların gizli hâllerini ve kusurlarını araştırmayan, kimsenin gıybetini yapmayan,[509] anne-babasını azarlamayan,[510] israf ve cimrilik etmeyen,[511] komşusuna eziyet etmeyen, misafirine ikram eden,[512] kin tutmayan, haset etmeyen,[513] yakınlarıyla ilişkisini sürdüren,[514] kovuculuk yapmayan[515] kimse Kur'an ahlâkına sahip olan, bunların aksini yapan kimse ise Kur'an ahlâkından uzaklaşmış kimsedir.

Sahabeden Nevvâs b. Sem'ân anlatıyor:

سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ عَنِ الْبِرِّ وَالْإِثْمِ "Resûlullah'a *birr'i* ve *günah'ı* sordum;

قَالَ الْبِرُّ حُسْنُ الْخُلُقِ وَالْإِثْمُ مَا حَاكَ فِي صَدْرِكَ وَكَرِهْتَ اَنْ يَطَّلِعَ عَلَيْهِ النَّاسِ

'Birr, güzel ahlâktır. Günah ise göğsünü daraltan ve insanların muttali olmasını istemediğin şeydir' buyurdu."[516]

Bu hadiste Peygamberimiz (s.a.s.), "birr" ile "iyi ahlâkı" eş değerde zikretmiştir. Bakara sûresinin 177. ayetinde hangi söz, eylem ve davranışların **"birr"** olduğu açıklanmıştır. Bunlar;

Allah'a, ahiret gününe, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman, malından isteyerek yakınlara, yetimlere, fakirlere, yolda kalmışa (ihtiyacından dolayı) yardım isteyenlere ve özgürlüğü elinden alınmış olanlara vermek; namazı dosdoğru kılmak, zekâtı vermek, yapılan antlaşmalara uymak, zor durumlarda, hasta olduğunda ve savaşa katıldığında sabırlı olmaktır. Bu nitelikler, aynı zamanda da "sâdık" ve "muttakî" insanın nitelikleridir.

Yüce Allah, Mâide sûresinin ikinci ayetinde mü'minleri "birr" ve "takvâ" konusunda yardımlaşmaya çağırmaktadır:

---

[502] Ahzâb, 33/70; Hacc, 22/30.
[503] Rahman, 55/9.
[504] Mâide, 5/8; Bakara, 2/283.
[505] Mâide, 5/1.
[506] İsrâ, 17/32.
[507] İsrâ, 17/33–34.
[508] Lokman, 31/18.
[509] Hucûrât, 49/12.
[510] İsrâ, 17/23.
[511] A'râf, 7/31; İsrâ, 17/29.
[512] Müslim, İman, 75, I, 68.
[513] Müslim, Birr, 23, III, 1983.
[514] Müslim, Birr, 10, III, 19

Abbâs da;

عَلَيْكَ بِتَقْوَى اللهِ وَالْاِسْتِقَامَةِ *"Sana Allah'a karşı gelmekten sakınmayı ve dosdoğru olmayı tavsiye ederim"* demiştir.[517]

"Birr", "sıdk" "istikamet" ve "takvâ" İslâm'ın bütün emir ve yasaklarını hüküm ve ilkelerini içeren dört kavramdır. Bir insanın "**berr**", "**muttakî**" "**sâdık**" ve "**müstakîm**" olabilmesi için iman edip Allah ve Peygamberin emi ve yasaklarına uyması gerekir. İşte bu kimse "**ahlâk sahibi**" kimsedir.

Peygamberimizin ahlâkının sorulması üzerine Hz. Âişe validemiz cevap olarak Mü'minûn sûresinin ilk on ayetini okumuştur.[518] Mü'minûn sûresinin ilk on ayetinde, Firdevs cennetine girecek olan mü'minlerin özellikleri sıralanmaktadır. Bu nitelikler; namazı huşû içinde kılmak, faydasız işlerden ve boş şeylerden yüz çevirmek, mallarının zekâtlarını vermek, ırz ve namusu korumak, emanetlerine riayet etmek, verilen sözü tutmaktır. Aynı nitelikler Meâric sûresinin 22–35. ayetlerinde namazlarını kılan mü'minlerin nitelikleri olarak sayılmış, ilave olarak; din gününü tasdik etmek, Allah'ın azabından korkmak şahitliği dosdoğru yapmak zikredilmiştir.

Şu'arâ sûresinin 36–39. ayetlerinde; Allah'a güvenmek, büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınmak, öfkeye hâkim olmak, kusur işleyenleri bağışlamak, Allah'ın davetine icabet etmek, işleri istişare ile yapmak, mallarından Allah yolunda infak etmek, zulme uğradıkları zaman yardımlaşmak mü'minlerin nitelikleri olarak zikredilmiştir.

Furkân sûresinin 63–75. ayetlerinde Allah'ın övgüsüne mazhar olan "**Rahman'ın kulları**" olarak isimlendirilen ve cennete girecekleri bildirilen mü'minlerin şu ahlâkî niteliklerine vurgu yapılmıştır: **Rahman'ın kulları** yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen, kendilerine laf atan cahillere uymayan, "selam" deyip geçen, gecelerini ibadetle geçiren, bizi cehennem azabından uzaklaştır diye dua eden, harcadıkları zaman ne israf eden ne de cimrilikte bulunan, harcamaları bu ikisi arasında dengeli olan, Allah'tan başka ilâhlara kulluk etmeyen, Allah'ın haram kıldığı cana kıymayan, zina etmeyen, yalancı şahitlik yapmayan, faydasız ve boş şeyle karşılaştıkları zaman vakar ve hoşgörü ile geçip giden, kendilerine Rab'lerinin ayetleri hatırlatıldığı zaman duymamış ve görmemiş gibi hareket etmeyen, eş ve çocukları için hayır dua eden ve sabırlı olan kimselerdir.

Bu ayetlerde de iman, ibadet ve ahlâkî görevler iç içe sıralanmaktadır. İman ibadeti, ibadetler ahlâkî davranışları gerektirmektedir. Aslında Allah'ın

---

[517] Dârimî, Mukaddime, 19, s. 53.
[518] Kurtubî, *el-Câmi' Liahkâmi'l-Kur'an*, XVIII, 227, Beyrut 1967.

yapılmasını istediği şeyleri yapmak da, yasakladığı şeylerden kaçınmak da ahlâkî davranışlar da birer ibadettir. Bu ibadet, isterse namaz gibi Allah hakkı ile ilgili olsun, isterse şahitlik yapmak gibi insan hakları ile ilgili olsun fark etmez.

اَلاِسْلاَمُ حُسْنُ الْخُلُقِ *"İslâm'ın tamamı güzel ahlâktır."*[519]

Kur'an'ın tümü tarandığı zaman görülecektir ki onlarca ayette ahlâkî ilkeler değişik bağlamlarda anlatılmaktadır. Bazen peş peşe gelen birden fazla ayet, bazen bir ayet özet olarak ve veciz bir şekilde ahlâkî ilkeleri beyan etmektedir. Şu dört ayetten her biri ahlâkî bütün kuralları ifade edecek içeriktedir:

خُذِ الْعَفْوَوَاْمُرْ بِالْعُرْفِ وَاَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ *"(İnsanların kusurlarını) bağışla, ma'rûfu (iyi ve güzel olan söz, fiil ve davranışları) emret ve câhillerden yüz çevir."*[520]

Ayet üç cümlede ahlâkî bütün güzellikleri ifade etmektedir. Affedici olmak, hep iyilik peşinde koşmak ve herkesin böyle olmasını istemek, ahlâk dışı davranışta bulunan, söz dinlemeyen cahillere uymamak.

اِنَّ اللهَ يَاْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَاِيتَآئِ ذِي الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ

"Şüphesiz Allah; size âdil olmayı, ihsanı (iyi amelleri en güzel biçimde yapmayı) ve yakınlara yardım etmeyi emreder. Her türlü edepsizlik ve çirkinliği, haram ve kötülüğü, azgınlık ve zulmü yasaklar."[521]

Ayette üç emir üç yasak ile hem iyi ve kötü, ahlâkî ve gayr-i ahlâkî bütün söz, fiil ve davranışlar özetlenmiştir.

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ اِدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ

"İyilik, iyi söz ve davranış ile kötülük, kötü söz ve davranış bir değildir. Kötülüğü en güzel biçimde sav, bir de bakarsın ki seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak ve samimi bir dost oluvermiştir."[522]

Ayet, sosyal ilişkilerde en güzel ahlâkî kuralı ve en ideal davranış biçimini bize bildirmektedir. Kötülük etmeyeceksiniz, kötülüğe karşılık vermeyeceksiniz, üstelik kötülüğe kötülükle mukabele etmeyecek ve iyilik yapacaksınız. Bu ilkeyi, hayatın her alanında uygulayacaksınız. Kötülüğe karşılık verilmesi gerekiyorsa, meşru sınırlar içerisinde ancak misli ile karşılık verilmesine izin verilmiş fakat sabredip karşılık vermemenin daha hayırlı olduğu bildirilmiştir.

وَاِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَخَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ

---

[519] el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, III, 17, No:5225.

[520] A'râf, 7/199.

وَجَزٰؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَاَصْلَحَ فَاَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظّٰلِمِيْنَ

"Bir kötülüğün karşılığı onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır). Ama kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükâfatı Allah'a aittir. Çünkü Allah zalimleri sevmez." (Şûrâ, 42/40)

Suçu affedebilmek hem ahlâkî bir davranış,[524] hem de muttakî olmanın gereğidir.[525]

Peygamberimiz (s.a.s.), şu hadislerinde ahlâkî ilkeleri üçer cümle ile özetlemektedir:

اِتَّقِ اللّٰهَ حَيْثُ مَا كُنْتَ وَاَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمْحُهَا وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ

"Nerede olursan ol Allah'a karşı gelmekten sakın, yaptığın kötülüğün, kötü amelin arkasından hemen bir iyilik, iyi bir amel yap ki o kötülüğü yok etsin. İnsanlara iyi ahlâk ile muamele et."[526]

صِلْ مَنْ قَطَعَكَ وَاَعْطِ مَنْ حَرَمَكَ وَاعْفُ عَمَّنْ ظَلَمَكَ

"Senin ile ilişkiyi kesen kimse ile ilişkini sürdür, seni mahrum edene ver, sana zulmedeni bağışla."[527]

Bu iki hadis İslâmî ahlâkı veciz ve beliğ bir şekilde ifade etmektedir. Allah'a karşı gelmekten sakınan, yaptığı bir kötülüğü hemen telafi eden, bir günahına hemen tövbe eden, insanlara iyi davranan, kendisiyle darılan kimse ile görüşen, vermeyene veren, zulmedeni affeden insan iman bakımından kemale ermiş, güzel ahlâkın zirvesine çıkmış demektir.

Ahlâk kurallarını bilmek ve öğrenmek, bu kuralları hayata geçirmek için yeterli değildir. Nice insanlar var ki içkinin, kumarın, fuhşun, hırsızlığın, yalanın, sahtekârlığın ve hilenin haram ve günah olduğunu, fert, aile ve toplum hayatına zarar verdiğini biliyor ama bu yasakları işlemekten de geri durmuyor. Bu, Allah ve ahiret inancının, din duygusunun ve dindarlığın zayıf olmasından kaynaklanıyor.

Sonuç

Yaratıkların en değerlisi ve üstünü insandır. İnsanın bu değerini ve üstünlüğünü koruyabilmesi için her şeyden önce şartlarına uygun iman etmesi, yaratılış gayesi olan ibadet görevini yerine getirmesi ve Allah'a karşı gelmekten sakınması gerekir. İbadetlerin temel amacı kişinin imanını koruması, Allah

---

[523] Nahl, 16/122; bk. Yunus, 10/27.
[524] Şûrâ, 42/40
[525] Âl-i İmrân, 3/133–136.
[526] Tirmizî, Birr, 55, IV, 355.
[527] Ahmed, IV, 158.

rızasını ve sevgisini kazanması, takvâ ve ahlâkî faziletlere sahip olmasıdır. İnsanların en değerlisi en muttaki olanlarıdır.[528] Muttakî olan insan, ilahî emir ve yasaklara uyar, böylece en güzel ahlâka sahip olur. En güzel ahlâk Kur'an ahlâkıdır. Kur'an ahlâkına sahip olan insan, kendisine, Yaratanına ve bütün insanlara saygılı olur, söz, fiil ve davranışlarında dürüst olur, edep ve terbiyeli olur.

İnsan ne kadar İslâm'ın emir ve yasaklarına uyarsa, o nispette güzel ahlâk sahibi olur. Ne kadar emir ve yasak ihlâl ederse, o nispette Kur'an ahlâkından taviz vermiş olur.

İnsanı ahlâk sahibi yapan; Allah sevgisi, Allah korkusu, Allah tarafından sürekli murakabe altında bulunma, ahirette bütün söz, eylem ve davranışlardan sorguya çekilme, neticede iman ve itaatine, inkâr ve isyanına göre cennet veya cehenneme gitme inancıdır. Bu inanç, Kur'an'ın her tarafında sık sık vurgulanmış ve insanların Kur'an ahlâkına sahip olmaları amaçlanmıştır.[529] Ahlâkî duyarlılığa veya duyarsızlığa etki eden unsurlardan biri de "**utanma**" duygusunun korunmuş veya kaybedilmiş olmasıdır.

إِذَا لَمْ تَسْتَحِ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ "*Utanmazsan dilediğini yap*"[530] anlamındaki hadis bu gerçeğe işaret etmektedir. Peygamberimizin beyanı ile;

اَلْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ "*Utanma imandan bir şubedir.*"[531] Ancak imanının sesine kulak vermeyen ve utanma duygusunu yitiren insanlar, edepsiz sözler söyleyebilir, çirkin davranışlarda bulunabilir, günahları pervasızca işleyebilir, Allah ve insan haklarını ihlal edebilirler.

---

[528] Hucûrât, 49/13.

[529] Sâd, 38/28; bk. Şu'arâ, 42/22; Zümer, 39/71–75.

22

TAKVÂ*

İslâm dini, itikad, ibadet ve ahlâk esaslarıyla birlikte bir ilâhî kurallar ve değerler bütünüdür. Konumuz olan "**takvâ**" da bunlardan biridir. Kur'an-ı Kerim'de Allah dostlarının nitelikleri anlatılırken iman ve takvâdan bahsedilmektedir. Takvâ kelimesi esas itibariyle, herhangi bir şeyi, ona zarar verecek şeylerden korumaktır. Dinî bir kavram olarak ise takvâ; "Kişinin itaatte bulunarak nefsini Allah'ın korumasına bırakması ve bu suretle, ahirette zarar ve elem verecek şeylerden kendini iyice koruması" şeklinde tarif edilmiştir. Takva sahibine "**muttaki**" denir.

"Takvâ, insanı Allah'tan uzaklaştıracak şeylerden uzak durmaktır" "Takvâ, nefsin arzularını terk etmek ve yasaklardan uzak durmaktır" ve "Takva; Allah'tan korkarak günahlardan kaçınmakta, Allah'ın emir ve yasaklarına uymakta titizlik göstermek, Allah'ın himayesine girmek, emrini tutup azabından korunmaktır"[532] şeklinde de tanımlanmıştır.

Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi takvâ kelimesi; mü'min insanın, Allah'ın emir ve yasaklarına uyma konusunda titizlik göstermesi, yaşantısının her safhasında ölçülü ve tutarlı, dinî hükümler karşısında duyarlı olması anlamına gelmektedir. Hz.Ömer ile ashaptan Übeyy b. Kâ'b arasında geçen şu diyalog da bu tanımın doğruluğunu teyit etmektedir. Hz.Ömer, takvâ kelimesinin ne anlama geldiğini kendisine sorduğunda Übeyy b. Kâ'b ona şu karşılığı vermiştir:

- Dikenli yolda hiç yürümedin mi?
- Yürüdüm.
- O zaman ne yaptın?
- Paçalarımı sıvayıp dikenlere basmamaya gayret ettim.
- İşte takvâ odur.[533]

Muttakî insanı diğerlerinden ayıran en önemli özellik şunlardır:

- Kur'an-ı Kerim'i rehber edinip onun yolundan gitmek,
- Bela ve musibetlere karşı sabırlı olmak,
- Allah'ın takdiri neticesinde meydana gelen tecellilere razı olmak,
- Allah'ın bahşetmiş olduğu nimetlere şükretmek.

---

* Bu bölüm, Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi **Mehmet KESKİN** tarafından hazırlanmıştır.

kınması, iman, ibadet ve ahlâkını son nefesine kadar koruması gerekir.

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللهَ حَقَّ تُقَاتِهٖ وَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa öylece sakının ve siz ancak Müslümanlar olarak ölün" (Âl-i İmrân, 3/102) anlamındaki ayet bu gerçeğe işaret etmektedir.

Bu ayet-i kerimede, insanların dünya ve ahirette mutlu ve huzurlu bir hayat sürmelerini sağlayacak bazı ilahî emirler yer almaktadır ki, bunların ilki ve en önemlisi şudur: **Allah'a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa öylece sakının.** O'na karşı takvâ, ibadet ve itaat görevinizi eksiksiz olarak, hakkıyla yerine getirin.

Mü'minler Allah'a ihlâsla ibadet etmek, hiçbir tarafa sapmaksızın, dosdoğru hidayet yolunu takip etmek, ilâhî gazap ve azaba maruz kalmaktan sakınmak, sevap ve hoşnutluğunu kazanmayı umarak hayırlı ve sâlih ameller işlemek göreviyle yükümlüdürler. Kısaca Allah'ın emir ve yasaklarına riayet etmek, yapılmasını emrettiği işleri yapmak, yasakladığı işleri yapmaktan da uzak durmakla görevlidirler.

Takvâ kelimesinin en güzel tanımını Hz. Ali yapmıştır:

اَلتَّقْوٰي اَلْخَوْفُ مِنَ الْجَلِيلِ وَالْعَمَلُ بِالتَّنْزِيلِ وَالرِّضٰي بِالْقَلِيلِ وَالْاِسْتِعْدَادُ لِيَوْمِ الرَّحِيلِ

"Takvâ, Allah'tan korkmak, Kur'an ile amel etmek, aza razı olmak ve göç gününe (ahirete) *hazırlanmaktır."*[534]

Allah'ın emirlerini yerine getiren, yasaklarını ihlâl etmekten korkup sakınan, O'na karşı saygılı olan, kendisi için takdir edilen rızık az da olsa onunla yetinen ve başkalarının malına göz dikmeyen, hırslı ve tamahkâr olmayan, ahirette ilahî sevap ve mükâfata kavuşmak için dünyada iken gerekli hazırlıkları yapan insana yakışan en güzel vasıf, takvâdır.

Nasıl Muttaki Olunur?

Yüce dinimiz İslâm, bütün hayırları, güzellikleri ve Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaya vesile olacak imkân ve fırsatları bünyesinde bulundurmaktadır. İslâm'ın gösterdiği dosdoğru yoldan giden, İslâmî şiarları koruyan, dinin kendisine yüklediği görevleri eksiksizce yerine getiren ve kendini böyle bir hayat tarzına alıştırma gayreti içinde olan kişi muttakî insandır. Böyle bir yaşantıya sahip olan insana cennet vaad edilmiştir; günahlarının bağışlanacağı müjdesi verilmiştir. Gerçek manada Müslüman, işte bu tarzda bir hayat süren insandır.

---

[534] Abdurrahman İsa, Edebü'l-Hitabeti'd-Diniyye Fî'd-Da'veti'l-İslâmiyye, Halep 1400, H. Dâru'd-Da've Matbaası, II. Baskı, s. 400.

وَسَارِعُوٓا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمٰوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ

"Rabbinizin bağışlamasına ve genişliği göklerle yer arası kadar olup, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun." (Âl-i İmrân, 3/133)

Sevgili Peygamberimiz; ilâhî emir ve yasakların, helâllerin ve haramların belli olduğunu, Müslüman'ın neyi yapıp neyi yapmayacağı konusunda yeterince bilgi sahibi olduğunu, şüpheli şeylere karşı ise tedbirli ve duyarlı olmamız gerektiğini bildirmişlerdir:

أَلْحَلاَلُ بَيِّنٌ وَإِنَّ الْحَرَامَ بَيِّنٌ وَبَيْنَهُمَا أُمُورٌ مُشْتَبِهَاتٌ لاَيَعْلَمُهُنَّ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ فَمَنْ إِتَّقَى الْمُشَبِّهَاتِ

إِسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعِرْضِهِ وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ وَقَعَ فِي الْحَرَامِ كَالرَّاعِي يَرْعَي حَوْلَ الْحِمٰي يُوشِكُ أَنْ يَقَعَ فِيهِ

أَلاَ وَإِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمًي اَلاَ وَإِنَّ حِمٰي اللهِ مَحَارِمُهُ أَلاَ وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَاصَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ وَإِذَا

فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ أَلاَ وَهِيَ الْقَلْبُ

"Şurası muhakkak ki haramlar apaçık bellidir. Helâller de apaçık bellidir. Bu ikisi arasında (haram veya helâl olduğu) şüpheli olanlar vardır. İnsanların çoğu bunu bilmez. Bu durumda kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, dinini de ırzını da korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse, harama düşmüş olur. Tıpkı koruluğun çevresinde sürüsünü otlatan çoban gibi ki, her an koruluğa girebilecek durumdadır. Bilesiniz ki, her hükümdarın bir koruluğu vardır. Allah'ın koruluğu da haramlarıdır. Bilesiniz ki bedende bir et parçası vardır. Eğer o sağlıklı olursa, bedenin tümü sağlıklı olur. Eğer o bozulursa, bedenin tümü bozulur. Bilesiniz ki o kalptir."[535]

Nasıl muttakî olunur? Bu sorunun doğru cevabını bulmalıyız ki, takvanın gerçek mahiyetini öğrenebilelim ve kâmil manada bir takva hayatı yaşayabilelim. Takvanın gerçek ve doyurucu tanımını, her alanda bize nurlu ufuklar açan Allah Resûlünün ifadelerinde aramalıyız. Meselâ ashab-ı kiramdan Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği bir hadis-i şerif, efradını cami ağyarını mani bir şekilde takvayı bize net bir şekilde tanımlamaktadır:

لاَ تَحَاسَدُوا وَلاَ تَنَاجَشُوا وَلاَ تَبَاغَضُوا وَلاَ تَدَابَرُوا وَلاَ يَبِعْ بَعْضُكُمْ عَلٰي بَيْعِ بَعْضٍ وَكُونُوا عِبَادَ اللهِ إِخْوَانًا

أَلْمُسْلِمُ أَخُوا الْمُسْلِمِ لاَ يَظْلِمُهُ وَلاَ يَخْذُلُهُ وَلاَ يَحْقِرُهُ أَلتَّقْوٰى هٰهُنَا . وَيُشِيرُ إِلٰى صَدْرِهِ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ

"Birbirinize haset etmeyin. Kendiniz almak istemediğiniz hâlde, diğerini zarara sokmak için bir malı övüp fiyatını artırma yarışına kalkışmayın. Birbirinize buğz etmeyin. Birbirinize yüz çevirip arka dönmeyin. Sizden bazınız diğer bazınızın alışverişi üzerine alışverişe girişmesin. Ey Allah'ın kulları! Birbirinizle kardeşler olunuz. Müslüman Müslümanın kardeşidir. Müslüman Müs-

süne işaret etmiştir.[536]

Muttakîlerin Özellikleri

Muttakî insanlarda bulunan özellikler nelerdir? Bu sorunun cevabını şu ayet-i kerimeleri esas alarak bulmaya çalışalım:

لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيّٖنَ وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ ذَوِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّآئِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عٰهَدُوا وَالصّٰبِرِينَ فِي الْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ وَحِينَ الْبَاْسِ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

"İyilik (iman, iyi amel, söz, fiil ve davranış), yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir." (Bakara, 2/177)

Bu ayet-i kerimede takvâ sahibi insanın özellikleri şöyle sıralanmıştır:

a) İman

Muttakî insanın ilk temel özelliği imandır. Çünkü iman, takvanın esası, takvâ ise imanın binasıdır. Temelsiz bina kurulamayacağı gibi, sadece temele de bina denilemez. İman, insanı her şeyin ve her değerin üstüne çıkaran, ona şeref ve üstünlük kazandıran bir dönüm noktasıdır. İnsanlık bir tek Allah'a iman edip bağlanmadıkça ne doğru yolu bulabilir, ne de ciddiyet ve eşitlik ölçüsü içinde varlık âleminin birleştiği gibi el ele verip münasebet ve hedeflerini bir noktada toplayabilir.

Ahiret gününe iman ise ceza ve mükâfat konusunda Allah'ın adaletini kayıtsız şartsız kabul etmektir. Ahiret gününe iman yeryüzündeki hayatın başıboş ve hiçbir ölçüye bağlı olmadığı fikrini reddedip her şeyin ölçü içerisinde cereyan ettiğini kabullenmektir. Ceza ve mükâfatların yeryüzünde tam olarak yeri-

[536] Müslim, Birr, 45, 10, III, 1986.

ni bulmadığını gören insanoğlu, ahirete imanı sayesinde, iyiliğin er geç mükâfatının verileceğine inanır ve huzurla yaşar.

Meleklere imana gelince bu insan idrakiyle hayvan idrakinin, insanın varlıklar hakkındaki düşüncesiyle hayvan düşüncesi arasındaki farkların ayrılış noktası olan gayb âleminden bir cüz'e imandan ibarettir.

Kitaplara ve peygamberlere imana gelince; bununla bütün peygamberler ve bütün semavî kitaplara iman kast edilmektedir.

b) İnfak

Mü'minin malını Allah yolunda karşılık beklemeden harcamasıdır. Muttakî insan bencil değildir, Allah'ın kendisine verdiği nimetlerden muhtaç olanları da yararlandırır.

c) Namaz

Muttakîlerin en belirgin özelliklerinden biri beş vakit namaz kılmalarıdır. Kur'an-ı Kerîm'de müteaddit defalar muttakîlerin, mü'minlerin bu özellikleri vurgulanır.

d) Zekât

Mal ve mülkün asıl sahibi yüce Allah olduğundan kullarına servet ihsan ederken, bu servetten fakirlere zekât ismi altında bir hak ayırmalarını da şart koşmuştur. Muttakîler bu görevi eksiksiz yerine getirirler.

e) Ahde Vefa

İslâm'ın temel prensiplerinden biri ahde vefa, verilen söze, yapılan sözleşmelere uymaktır. Ahde vefa; fert, aile, toplum ve millet ve devletler arasında güvenin sağlanabilmesi için önemli bir ilkedir. Muttakî insan, hem Allah'a hem de insanlara verdiği söze tümüyle sadakat eder.

f) Sabır

Muttakî insan, zorluklar karşında yılmaz, haramlara, musibetlere ve ibadetlerin meşakkatlerine karşı sabırlı olur. Muttakî, Yüce Allah'ın her zorluktan sonra bir kolaylık lütfedeceğini bilir; sabır, sebat ve tahammül gösterir.

Bakara sûresinin ilk beş ayetinde muttakîlerin özellikleri şöyle bildirilmiştir:

الٓمٓ ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ ۛ فِيهِ ۛ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ ۚ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ

"Elif lâm mim. Bu, kendisinde şüphe olmayan bir kitaptır. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir. Onlar gayba inanırlar. Namazı

a) Gayba iman etmek,
b) Namaz kılmak,
c) Serveti Allah yolunda harcamak (infak),
d) Kur'an'a tabi olmak,
e) Ahirete iman etmek.

Tefsir âlimleri genel olarak takvâyı üç mertebede değerlendirmişlerdir:

Birinci mertebe, insanın ebedî azaptan kendini korumak için Allah'ı inkâr etmekten ve O'na ortak koşmaktan sakınmasıdır.

İkinci mertebe, büyük günah işlemekten ve küçük günahlarda ısrar etmekten uzak durup farzları yerine getirmektir. Dinî ıstılahta takvâ denilince, daha çok bu mana kastedilmektedir.

Üçüncü mertebe ise kalbi Hak'tan alıkoyacak her şeyden uzak durup gönlü tamamen Yüce Mevlâ'ya bağlamaktır ki, bu mertebenin üst sınırı yoktur.

Aslında takvâya sınırlar çizmek ya da mertebeler belirlemek, beşer için mümkün değildir. Zira takvâyı geliştiren Allah'ı bilme ve tanıma, hayırlı ve sâlih ameller işleme, iyi ve temiz duygular taşıma kişiden kişiye değişiklik arz eder. Dolayısıyla her insanın takvâsı, ancak kendi kulluk şuuru kadardır.

Hayatını Allah'a karşı sorumluluk bilinci içinde şekillendirenlerin, zamanla takvâ duyguları gelişeceğinden böyleleri hak ile batılı, helâl ile haramı kolayca anlayabilirler.

إِتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللهِ

"*Mü'minin ferasetinden sakının, çünkü o, Allah'ın nuru ile bakar*"[537] anlamındaki hadis, muttakî insanın bu özelliğine dikkati çekmektedir. Muttakînin, Allah'ın nuruyla hadiselere bakan bir kalp gözü, basireti ve ileri görüşlülüğü vardır.

Muttakî insanlara Allah her zaman bir çıkış yolu var eder:

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِنْ تَتَّقُوا اللهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ

"Ey iman edenler! Eğer Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, O size iyiyi kötüden ayırt edecek bir anlayış verir ve sizin kötülüklerinizi örter, sizi bağışlar." (Enfâl, 8/29)

Ayette belirtilen "**furkân**", iyiyi kötüden ayırt eden anlayış demektir. Bu anlayış olmadan insanın Kur'an-ı Kerim'den gereği gibi istifade etmesi mümkün değildir. İşte bu sebeple Kur'an-ı Kerim'in yol göstericiliğinden gereği gibi faydalanacak olanlar, ancak takvâ melekeleri sıhhatli bir şekilde çalışan

[537] Tirmizî, *Tefsirü'l-Kur'an*, 44,15, V, 298.

muttakîlerdir. Yoksa kalbi körelmiş ve mühürlenmiş kimselerin, Kur'an hidayetini görüp anlamaları mümkün değildir.

Takvâ Peygamberlerin Ortak Hedefidir

"Takva" Allah'ın peygamber gönderdiği bütün milletlere kesin emridir:

وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنِ اتَّقُوا اللَّهَ

"Sizden önce kendilerine kitap verilenlere de, size de 'Allah'a karşı gelmekten sakının' diye tavsiye ettik." (Nisâ, 4/131)

Bütün peygamberler, tevhit ve hidayete davet ettikleri milletleri takvaya da çağırmışlardır:

وَإِذْ نَادَىٰ رَبُّكَ مُوسَىٰ أَنِ ائْتِ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ قَوْمَ فِرْعَوْنَ ۚ أَلَا يَتَّقُونَ

"Hani Rabb'in, Musâ'ya, 'Zalimler topluluğuna, Firavun'un kavmine git! Başlarına geleceklerden hâlâ korkmuyorlar mı (takvâlı olup kötülüklerden sakınmıyorlar mı)' diye seslenmişti." (Şu'arâ, 26/10–11)

إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ "Hani kardeşleri Nûh, onlara şöyle demişti: Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?" (Şuarâ, 26/106),

إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ *"Hani kardeşleri Hûd, onlara şöyle demişti: Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?"* (Şu'arâ, 26/124),

إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطٌ أَلَا تَتَّقُونَ *"Hani kardeşleri Lût, onlara şöyle demişti: Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?"* (Şu'arâ, 26/161),

إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ *"Hani Şuayb, onlara şöyle demişti: Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?"* (Şu'arâ, 26/177),

وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ۘ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ *"Şüphesiz İlyas da peygamberlerden idi. Hani kavmine şöyle demişti: Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?"* (Sâffât, 37/123-124)

Niçin bütün peygamberler toplumlarını takvaya davet etmişlerdir? Çünkü kalbine takvâ duygusu yerleşmiş olan insan, kendine veya çevresine zarar verecek kötü davranışlarda bulunmaktan uzak durur. Harama el uzatmaz. Takvâ duygusu, onunla kötülükler arasına set çeker. Onu iyiliklere, güzelliklere, hayırlı ve sâlih amellerde bulunmaya sevk eder. Bu niteliklere sahip bir insanın başına polis veya jandarma dikmeye ihtiyaç kalmaz. Çünkü bu nezih insanlardaki oto kontrol dediğimiz nefis muhasebesi, gözle görülmeyen bir polis veya jandarma gibi aktif bir şekilde faaliyette bulunur, onları her türlü kötü fiili işlemekten alıkoyar.

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ اللهِ أَتْقَىٰكُمْ *"Allah katında en değerli olanınız, O'na karş gelmekten en çok sakınanınızdır"* (Hucurât, 49/13) anlamındaki ayet bunun açıl delilidir. Sevgili Peygamberimiz de Veda hutbesinde aynı durumu şöyle izah etmiş tir:

"Ey insanlar! Rabb'iniz birdir. Babanız birdir. Hepiniz Âdem'densiniz v Âdem de topraktandır. Allah'ın yanında en üstün olanınız O'na karşı gelmek ten en çok sakınanınızdır. Araplarla Arap olmayanların birbirine karşı üstün lüğü ancak takvâ iledir."[538]

Yüce Allah, muttakîleri kendi dostları olarak ilân etmekte, dünya ve ahire mutluluğuna ereceklerini müjdelemektedir:

أَلَآ إِنَّ أَوْلِيَآءَ اللهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ ۝ لَهُمُ ٱلْبُشْرَىٰ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ

"Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyecek lerdir de. Onlar iman etmiş ve Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanlardır Dünya hayatında da, ahirette de onlar için müjde vardır..." (Yunus, 10/62–64)

أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ *"Cennet de muttakîler için hazırlanmıştır."* (Âl-i İmrân, 3/133)

Allah, muttakîlerin amellerini kabul eder:

إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ *"Allah, ancak muttakîlerin amellerini kabul buyurur."* (Mâide, 5/27)

Takvâ, Allah'ın şiarlarına karşı kişide saygı ve tazim duygusu oluşturur Kulu Allah'ın dostluğuna yükselten merdiven takvâ ve ihlâstır. Bu sebeple insan tüm gücüyle takvâya ve ihlâsa yönelmelidir. Zira ahiret yolculuğu için hazırlanması gereken en üstün azık takvâdır.

Allah, Muttakîlere Ummadıkları Yerden Rızık Verir

Allah, takvâ sahiplerinin yâr ve yardımcısıdır. Onlar için zorluklar ve sıkıntılar karşısında çaresizlik diye bir şey düşünülemez. Allah, onlara sayısız çıkış yolları lütfeder ve onları ummadıkları yerden rızıklandırır.

وَمَنْ يَتَّقِ اللهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ۝ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ

"Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu açar. Onu beklemediği yerden rızıklandırır." (Talâk, 65/2–3)

---

[538] Müslim, Hac, 19, I, 889.

Şayet bir toplum kendisine takvâyı şiar edinirse, üzerlerine gökten bereket yağar ve böylece sayısız nimetlere nail olurlar. Takvânın hayrı ve faydası sadece dünyaya ait değildir. Onun asıl faydası ve mükâfatı ahirette görülecektir. Zira cennete, ancak muttakî insanlar varis olacaklardır. Mahşer günü bütün dostluklar bittiği hâlde muttakîlerin dostluğu devam edecektir.

Peygamberimiz; اَللّٰهُمَّ آتِ نَفْسِي تَقْوَاهَا *"Allah'ım! Nefsime takvâsını ver"*[539]diye niyazda bulunmuş ve takvanın önemine dikkati çekmiştir.

Sonuç

Kalbin Allah'a yönelişi bakımından vazgeçilmez esaslardan biri olan takvâ, Allah hakkında kalpte bulunan bilgi, korku ve saygı duygusuna bağlı olarak kişinin, Allah'ın çizdiği hudutlar çerçevesinde nefsini dünyevî ve uhrevî her türlü tehlikeden koruma ameliyesidir. Kalp, nefsi koruyacak takvâ melekeleri ile donatılmıştır.

Sevgili Peygamberimiz, bir hadis-i şeriflerinde bu gerçeği şöyle ifade buyurmuştur:

إِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا أَذْنَبَ كَانَتْ نُكْتَةٌ سَوْدَاءُ فِي قَلْبِهِ فَإِنْ تَابَ وَنَزَعَ وَاسْتَغْفَرَ صُقِلَ قَلْبُهُ فَإِنْ زَادَ زَادَتْ

فَذٰلِكَ الرَّانُ الَّذِي ذَكَرَهُ اللهُ فِي كِتَابِهِ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

"Mü'min kişi bir günah işlediği zaman kalbinde siyah bir nokta oluşur. Günah işlemekten vazgeçer ve Allah'tan bağışlanma dilerse, kalbi (temizlenip) cilalanır. Ama günahları artarsa (bu siyah noktalar da) artar. İşte bu, Yüce Allah'ın Kitab'ında; 'Hayır hayır! Doğrusu onların kazanmakta oldukları, kalplerini paslandırmıştır'[540] bahsetmiş olduğu pastır."[541]

Bu melekeler, Allah'a karşı sorumluluk bilinci içerisinde yapılan davranışlarla geliştirilebileceği gibi, bunun tam tersi ameller sebebiyle de köreltilebilecektir. Kişinin manevî kurtuluşu veya kaybı buna bağlıdır. Fıtrî yapısı bozulmamış kimseler, bu melekeler sayesinde, kendilerine zarar verebilecek her şeyden korunma çabası içinde bulunurlar. Her türlü tehlikeye karşı yegâne koruyucu olarak Allah'ı bildikleri için yalnız O'na sığınır ve yalnız O'na kul olurlar. Bunun tabiî bir gereği olarak da O'nun gazabına çarpılmamak için tir tir titrer, hoşnutluğunu elde etmek için emir ve yasaklarına harfi harfine uymaya gayret ederler. Harama düşme korkusuyla şüpheli şeylerden sakındıkları gibi, zahiren mubah gibi görünse de gönüllerine yatmayan her şeyden uzak dururlar.

---

[539] Müslim, Zikir ve Duâ, 48, III, 2088.

23

İSRAF ve CİMRİLİK*

İnsanın değeri kendisine verilen nimet ve yeteneklerle yakından ilgilidir. Düşünme, fikir üretme, bilgi sahibi olma, karar verme ve isteği doğrultusunda amel edebilme yeteneği onu diğer yaratıklardan ayıran başlıca özelliklerdir. Yüce Allah, insanla birlikte yeryüzü ve çevresinde, canlılara yetebilecek ölçüde rızık ve nimet de yaratmıştır. Öyle ki Kur'an-ı Kerim'de, bu nimetlerin sayısal olarak tespitine bile güç yetirilemeyeceği ifade edilmektedir.[542] Yine kâinattaki her canlının rızkının Yaratan tarafından lütfedildiği belirtilmiştir.[543]

Dünya ve erişebildiğimiz diğer âlemlerin sayısız nimetler üretmeye elverişli olduğu gerçeği göz önünde bulundurulursa, Allah'ın nimetlerinin ne denli sayısız olduğu ve her canlı için yetecek ölçüde rızık yarattığı anlaşılır. Kendisine bu derece önem verilen insan, başıboş bırakılmamış[544], yaratılış amacının Allah'a ibadet olduğu[545] ifade edilmiş, bu ibadet yolu da gönderilen peygamberlerle kendisine bildirilmiştir. İnsan, kendisine verilen nimetin değerini bilecek ve şükredecek, niçin yaratıldığının[546] şuurunda hayatını sürdürmeye çalışacaktır.

Mal ve Servetin Kullanımı

İhtiyaçlarımızı gidermek için edindiğimiz şeylere genelde "**Mal**" terimi kullanılır.[547] Sözlükte mal, kişinin malik olduğu eşyanın hepsini ifade eder.[548] Edindiğimiz mallar yığınına da "**Servet**" adını vermekteyiz.[549] İslâm inancına göre, evrendeki her şey Allah'a aittir. İnsanların elde ettiği mal ve mülkün hepsi O'nundur.[550] Nitekim,

وَتَبَارَكَ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا

"Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin mülkü (hükümranlığı) kendisine ait olan Allah ne yücedir!..." (Zuhrûf, 43/85) ayeti bu hususu dile getir-

---

* Bu bölüm, Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı **Dr. Yaşar YİĞİT** tarafından hazırlanmıştır.

542 Nahl, 16/18.

543 Hûd, 11/6.

544 Kıyâme, 75/36.

545 Zâriyât, 51/56.

546 Âl-i İmrân, 3/109; Furkân, 25/2.

547 Yeniçeri, Celal, İslâm İktisadının Esasları, s. 102, İstanbul 1980.

548 İbn Manzûr, XIV, 158.

g. servet harcarken de toplumu zarar verme yecek şekilde meşru ölçüler içinde sarf etmeye özen gösterecektir.

İslâm'da insanlara her ne kadar özel mülkiyet hakkı tanınmış ise de, kişile mülklerinde veya sahip oldukları değerlerde sınırsız tasarruf hakkına sahip değillerdir. Başka bir ifade ile kişinin, "nasıl olsa mülk bana aittir, sahip oldu ğum maddî ve manevî değerleri, gerek fert gerekse toplumsal bazda fayda ve zararı gözetmeden kullanma hakkına sahibim." deme özgürlüğü yoktur. Bu noktada İslâm'ın iktisadî hayata belli ölçüler çerçevesinde müdahale ettiğin görmekteyiz. Şu kadar var ki, hemen her toplumda sahip oldukları mal veya servetlerde insanlara getirilen bazı yükümlülükler, hoş karşılanmamış ve itiraz lara mahal olmuştur.

قَالُوا يَا شُعَيْبُ اَصَلٰوتُكَ تَاْمُرُكَ اَنْ نَّتْرُكَ مَا يَعْبُدُ اٰبَآؤُنَآ اَوْ اَنْ نَّفْعَلَ فِيْٓ اَمْوَالِنَا مَا نَشٰٓؤُا

"Ey Şuayb! Babalarımızın taptıklarını (putları), yahut mallarımız husu sunda dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor?" (Hûd 11/87) ayeti özel mülkiyete getirilen bazı kayıtların tarihî kökeni ve insanların malları ile ilgili olarak getirilen yükümlülüklerde sergiledikleri tavır konusun da bize bir fikir vermektedir. Aslında gerekli şartları taşıyan bireylere getiriler maddî yükümlülükler, genel kamu yararı için getirilen yükümlülüklerdir. Nite kim İslâm, koyduğu bu tür prensiplerle, fert ile toplumun menfaatlerini bağdaş tırmayı hedeflemiştir.

İslâm, kişiyi servet edinmede nasıl birtakım kurallarla bağlı kılmışsa, elde edilen servetin tüketimi ya da tasarrufunda da meşrû ölçüler doğrultusunda hareket edilmesini öngörmüştür. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de;

اٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَاَنْفِقُوْا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُّسْتَخْلَفِيْنَ فِيْهِ ۭ فَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْكُمْ وَاَنْفَقُوْا لَهُمْ اَجْرٌ كَبِيْرٌ

"Allah'a ve Resûlüne iman edin. Sizi, üzerinde tasarrufa yetkili kıldığı şey lerden harcayın. Sizden iman edip de (Allah rızası için) harcayan kimselere büyük mükâfat vardır." (Hadîd, 57/7)

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَآءَ اَمْوَالَكُمُ الَّتِيْ جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِيٰمًا وَّارْزُقُوْهُمْ فِيْهَا وَاكْسُوْهُمْ وَقُوْلُوْا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوْفًا

"Allah'ın sizi koruyucu kılmış olduğu mallarınızı aklı ermezlere (beyinsiz lere) vermeyin." (Nisâ, 4/5) ayetleri ile servetin, ölçüsüzce değil meşrû şekilde harcanması, onun değerini bilmeyenlere verilmemesi emredilmektedir. Sahip olunan değerlerin, hiçbir şekilde zayi edilmesi tasvip edilmediği gibi bu tür davranışlar yasaklanmıştır.

İslâm'da helâlinden kazanmak ve bu kazancı uygun şekilde ve gereği gibi kullanmak temel esas ve hedeftir. Dinimizde, haram kazanç yerildiği gibi, he lâl kazancın da gerekli ölçüler çerçevesinde kullanılmaması kınanmış hatta

yasaklanmıştır. Kazancın ya da sahip olunan değer ve nimetlerin gereği gibi kullanılmaması, israf kavramı ile ifade edilmektedir ki, İslâm'da, her çeşidiyle israf haram kılınmıştır. Hem elimizdeki üretilmiş malları hem de dünyanın kaynaklarını ölçülü ve dengeli bir biçimde kullanmak ve tüketimi ona göre düzenlemek zorundayız.

İsraf ve Cimriliğin Anlamı

İsraf; herhangi bir konuda aşırı gitmek, doğru ve gerçek olandan sapma, meşrû sınırların ötesine geçme; imkânları ve sahip olunan değerleri, gerekli görülen yerler dışında veya gereğinden fazla harcama[551] anlamına gelmektedir.

Cimrilik ise; imkân olduğu hâlde gerekli harcamayı yapmamak demektir.[552]

İsraf kelimesi iki ayette,[553] bunun fiil ve isim şeklindeki türevleri ise, 21 ayette geçmektedir. Ayrıca israf anlamına gelen "**tebzîr**" ve türevleri de kullanılmaktadır. Bu kelimeler, hadislerde de yer almaktadır. Kur'an-ı Kerim'de "meşrûiyet sınırını aşanlar" için sık sık "**müsrif**" ve "**müsrifîn, müsrifûn**" kelimeleri kullanılmaktadır.[554] Ayetlerde israf kavramı, doğru inançtan sapma[555], tutum ve davranışlarında itidalden sapma[556], ahlâkta meşrûiyetten sapma ve azgınlığa düşme[557] anlamlarında kullanılmıştır.

İsraf ve Cimrilik Yasaklanmıştır

İslâm'da israf ve cimrilik, ayet ve hadislerle yasaklanmıştır. Nitekim,

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

"...Yiyiniz, içiniz, fakat israf etmeyiniz; çünkü Allah israf edenleri sevmez." (A'râf, 7/31) ayeti israfın haram olduğunu açıkça dile getirmektedir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de;

كُلُوا وَاشْرَبُوا وَتَصَدَّقُوا وَالْبَسُوا فِي غَيْرِ إِسْرَافٍ وَ مَخِيلَةٍ

"Kibirsiz ve israf etmeden yiyiniz, içiniz, giyiniz ve sadaka veriniz."[558] sözü ile israfın yasaklığını ifade buyurmuştur. Dikkat çekici bulduğumuz şu olay, İslâm'ın israf konusunda ne denli titiz olduğu hususunda bize yeterli fikir vermektedir:

---

[551] Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, Mısır 1374, VII, 272; Yazır, V, 3613.
[552] Çağırıcı, Mustafa, "Cimrilik", DİA.
[553] Nisâ, 4/6; Âl-i İmrân, 3/147.
[554] Örnek olarak bk. Mü'min, 40/28, 34; Mâide, 5/32;A'râf, 7/81.
[555] Tâ-Hâ, 20/127.
[556] Zümer, 39/53.

(onun suyu aşırı kullandığını görünce);

فَقَالَ مَا هٰذَا السَّرْفُ "*Bu israf nedir*"? diye sordu. Sa'd de,

فقَالَ أَفِي الْوُضُوءِ إِسْرَافٌ؟ "*Abdestte de israf olur mu?*" dediğinde,

Hz. Peygamber (s.a.s) de; قَالَ نَعَمْ وَإِنْ كُنْتَ عَلَى نَهَرٍ جَارٍ "*Evet, hatta akmakt olan bir nehirde abdest alsan bile*" şeklinde cevap verdi.[559]

Kur'an-ı Kerim'de, insanın cimrilik duygusundan kurtulması ve bunun yerine cömertlik duygusunu geliştirmesi her vesile ile öğütlenmekte, Allah'ın cimrilik edenleri ve başkalarına da cimriliği tavsiye edenleri sevmediği belirtilmektedir (Nisâ, 4/37). Başka bir ayette cimriliğin insanın kendi yararına bir davranış olmayıp aksine tam aleyhine bir sonuç doğuracağı ifade buyurulmuştur.[560] Hz. Peygamber de cimriliğin yasak ve dinde hoş karşılanmayan bir haslet olduğunu,

خَصْلَتَانِ لاَ تَجْتَمِعَانِ فِي مُؤْمِنٍ: الْبُخْلُ، وَسُوءُ الْخُلُقِ

"*İki haslet vardır ki bir mü'minde asla beraber bulunmazlar: Cimrilik ve kötü ahlâk.*"[561] hadisiyle ifade etmiştir. Ayrıca Resûlullah (s.a.s.), genel olarak insanlar hakkında düşünülebilen en kötü ve alçaltıcı iki huyun cimrilik ve korkaklık olduğunu[562], cimrilik duygusuyla imanın bir arada bulunmayacağına[563] vurgu yapmıştır.

İslâm ahlâkçıları cimriliği ahlâkî ve psikolojik bir hastalık kabul ederek diğer rezîletler gibi bunun da ilim ve amel yoluyla tedavi edilebileceğini ifade etmişlerdir. İlim yolu cimriliğin ahlâkî, dinî ve içtimaî bakımdan zararlarını ve bundan kurtulmanın yollarını araştırıp öğrenmek, amel yolu ise insanların dertleriyle ilgilenmek, nefse güç gelse de insanlara yardım etmeye kendini zorlamak şeklinde özetlenebilir.

İsraf Alanları

Toplumumuzda israf hemen her türüyle yer almaktadır. Ancak biz en çok karşılaştığımız israf alanlarına kısaca işaret ederek bazı değerlendirmelerde bulunacağız.

---

[559] İbn Mâce, Taharet, 48, I,148; Ahmed, II, 221.
[560] Âl-i İmrân, 3/180.
[561] Tirmizî, Bir 41, IV, 343.
[562] Ebû Davud, Cihad, 21, III, 27.
[563] Ahmed, II, 256; Nesâî, Cihad, 8,VI, 13.

Yeme-İçmede İsraf

Varlığımız ve iş yapma gücümüzün devamı için gerekli gıdaları almak insanî olduğu kadar dinî bir görevdir. İnsan bu görevi yerine getirirken yeteri kadar gıdayı almak mecburiyetindedir. Yüce Dinimiz, ihtiyacımız olan gıdayı azaltıp iş gücümüzü kaybetmeyi tasvip etmediği gibi, gereğinden fazla yiyip içmeyi de yasaklamıştır (A'râf, 7/31).

İnsan karnını tıka basa, ölçüsüzce doldurmayacak, ama güç ve takatten düşecek derecede de aç durmayacaktır. Hz. Peygamber (s.a.s.);

مَامَلَأَ آدَمِيٌّ وِعَاءً شَرًّا مِنْ بَطْنٍ، بِحَسَبِ ابْنِ آدَمَ لُقَيْمَاتٌ يُقِمْنَ صُلْبَهُ، فَإِنْ كَانَ لاَ مَحَالَةَ فَاعِلاً فَثُلُثٌ

لِطَعَامِهِ، وَثُلُثٌ لِشَرَابِهِ، وَثُلُثٌ لِنَفَسِهِ

" *Âdemoğlu, karnından daha şerli bir kap doldurmamıştır. İnsana belini doğrultacak birkaç lokma yeter. Yemek yediği zaman, midesinin üçte birini yemeğe, üçte birini içmeğe, üçte birini de nefes almaya ayırsın.*"[564] sözüyle haddinden fazla yemenin insanı sürükleyeceği zarara dikkat çekmektedir.

Günümüz toplumlarına şöyle bir göz attığımızda, yapılan yiyecek ve içecek israflarının haddi hesabının olmadığını görmek hiç de zor olmasa gerektir. Çöplere atılan ekmeklerin, dökülen yemeklerin, boşa akan suların, milyonları bulan şehirlere yetecek miktara ulaştığından bahsedilmektedir. Oysa gerek ülkemizde gerekse dünyada, hoyratça atılan bir parça ekmeğe, dökülen bir tabak çorbaya hatta umursamadığımız miktarda musluklardan sızan bir damla suya muhtaç ne kadar da insan vardır. İşte bütün bunları, ruh terbiyesinden, maneviyattan dahası Allah'a gerçek manada kul olmaktan uzak olmanın sonucu olduğunu görmekteyiz. Hâlbuki mü'minin, yemek yerken sofrasına düşen kırıntıları bile toplayarak yemesi onun terbiyesinin sadece bir parçasıdır. Ona, sevdiği Peygamber'i, akan bir nehirde ibadet niyetiyle abdest alırken bile suyu israf etmemesini öğütlüyor.[565] Bu, hayata ve nimetlere bakışa getirilen bir disiplindir, eğitimdir, değer vermedir.

Giyim-Kuşamda İsraf

İnsan, soğuk-sıcaktan korunmak bir tarafa belli yerlerini örtmek zorundadır. Bu zorunluluğun temeli, bazen dine bazen de örf ve kültüre dayanmakta ve bu değerlere göre değişkenlik arz etmektedir. Ama insanlık âlemine şöyle bir göz atıldığında kaynağı her ne olursa olsun bütün toplumlarda giyinmenin bir zorunluluk olduğu görülür. Öyle ki, giyim-kuşamın tarihsel kökeni, ilk insana kadar dayanmaktadır. Hz. Âdem ve eşinin cennetten yeryüzüne çıplak olarak

varlıklı kimsenin, gurur ve gösterişten uzak kalmak koşuluyla kendisine veri len nimetlerin belirtisini üzerinde hissettirmesinin Allah'ın hoşuna gideceğin işaret etmiştir.[567] Ayrıca huzuruna pejmürde kıyafetle gelen varlıklı birini,

إِنَّ اللهَ يُحِبُّ أَنْ يُرَى أَثَرُ نِعْمَتِهِ عَلَى عَبْدِهِ "*Allah, kulunun üzerinde nimetin görülmesinden hoşnutluk duyar.*"[568] buyurmak suretiyle uyarmıştır.

Varlığı yerinde olan kişinin temiz ve güzel giyinmesi, sahip olduğu nimeti kadrini yerine getirmesidir. Fakat güzel giyineceğim derken lüks ve gösteri yönünden israfa kaçmamalı, henüz giyilebilecek elbiseleri, modası geçti dü şüncesiyle zayi etmemelidir. Üzülerek ifade edelim ki, suni bir olgu olan mod anlayışı, günümüzde insanların israfa yönelmesinde baş etkenlerden birisin teşkil etmektedir. Henüz rengi dahi solmamış, bir iki defa giyilen elbiselerin düşüncesizce zayi edilmesi, israf dışında hangi kavram ile açıklanabilir? Bu tü davranışların İslâm'da bir vebali olduğunu belirtmemizde fayda vardır. İslâm'a göre, insan kendisine verilen her türlü nimetten sorguya çekilecektir.[569]

Törenlerde Yapılan İsraf

Her milletin kendine özgü belirli törenleri vardır. Milletimizin örfünde de bu tür törenler yer almaktadır. Evlilik, sünnet ve cenaze törenleri, bu törenlerin başında gelmektedir. Bir milletin elbette eğlenebileceği, bazı dinî ve millî duygularını canlı tutacağı, toplumsal birlikteliği perçinleyici törenleri olacaktır. Ancak niteliği ve dayanağı ne olursa olsun, yapılan merasimlerde millî ve manevî değerlerin zedelenmemesi temel amaç olmalıdır. Bu tür törenlerde, söz konusu değerler, ayaklar altına alınmamalıdır. Nasıl olsa yılda veya ömürde bir gün veya bir gece anlayışı ile başta israf olmak üzere her şey mubah görülmemelidir. Nitekim günümüzde servetlerin bu tür törenlerde ölçüsüzce israf edildiğini, yapılan davranışların meşrûluk kapsamında olup olmadığının hiç dikkate alınmadığını görmekteyiz. Bu naklettiklerimizi en belirgin şekilde düğün törenlerinde müşahede etmekteyiz. Anlamsızca kırılan tabaklar, yakılan masalar, tüketilen alkollü içkiler ve dahası... Cenaze törenleri ve mezarlıklara yapılan israf ise bu işin başka bir boyutu. Bir mezara harcanan milyarlar acaba israf değil mi? Ülkemiz gibi dar gelirlilerin çoğunlukta olduğu bir ülkede harcanan bu paralarla kaç öğrenciye burs verilir, kaç fakirin karnı doyurulur... Oysa bu

---

[566] A'râf, 7/26.
[567] Tirmizî, Edeb, 54, V, 124. Ayrıca bk. Ebû Davud, Libâs, 14, IV, 333.
[568] Tirmizî, Edeb, 54, V, 124.
[569] Tekâsür, 102/8.

yol hiç düşünülmemekte ve tercih edilmemektedir. Hâlbuki mezarlara yapılan aşırı harcamalar, israfın bir başka versiyonudur.

Zaman İsrafı

İnsan için en değerli mefhumlardan birisi de zamandır. Çünkü her şey zaman içinde var olmakta, gelişmekte ve yine zaman içinde yok olmaktadır. İnsan hayatında önemli bir yere sahip olan ilim, servet ve diğer birçok değer, zaman içinde elde edilebilmektedir. Zamanı, gerektiği şekilde değerlendirebilenler, hem dünyada hem de ahirette huzuru yakalayacaklardır.

Kur'an-ı Kerim'de, وَالْعَصْرِ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ *"Asra yemin ederim ki insan ziyan içindedir..."* (Asr, 103/1–2) buyurularak zamanın öneminin bir sûre ile vurgulanması gerçekten anlamlıdır. Bu ayetler, zamanın önemine işaret etmektedir. Sevgili Peygamberimiz de; نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ: الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ *"İki nimet vardır ki insanların çoğu bunların değerinden habersizdirler. Bunlar sağlık ve boş zamandır"*[570] buyurmak suretiyle zamanın ve sağlığın önemine dikkat çekmiştir.

Hangi akıl sahibi bunların değerli olmadığını iddia edebilir? Hayatımız, saniyelere, dakikalara bağlı değil midir? Bütün servetler feda edilse, Rabbimizin takdir ettiği ömrümüz bittiğinde bir saniyemizi geri getirme gücümüz ve imkânımızın olmadığı düşünülürse, zamanın bizler için ne derece önemli olduğu daha iyi anlaşılır.

İbadetlerimiz zamana bağlı, uykumuz, dahası insan olarak her şeyimiz zaman mefhumu içinde dönüp dolaşmaktadır. Üzülerek belirtelim ki, israf ettiğimiz değerlerin başında zaman israfı gelmektedir. Hiçbir gayeye, amaca matuf olmayan ömür ve ideal sahipleri, zaman bittiğinde hüsranın en büyüğünü yaşayacaklardır. Bir insanın Allah'ın verdiği ömür nimetini pervasız ve sorumsuzca tüketmesinden daha üzücü ne olabilir? Hz. Peygamber (s.a.s.);

لاَ تَزُولُ قَدَمَا ابْنِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ عِنْدِ رَبِّهِ حَتَّى يُسْأَلَ عَنْ خَمْسٍ عَنْ عُمْرِهِ فِيمَا أَفْنَاهُ وَعَنْ شَبَابِهِ فِيمَا أَبْلاَهُ وَمَالِهِ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَهُ وَفِيمَ أَنْفَقَهُ وَمَاذَا عَمِلَ فِيمَا عَلِمَ

"Hiçbir kul, kıyamet gününde, ömrünü nerede tükettiğinden, ilmiyle ne gibi işler yaptığından, malını nereden kazanıp nerede harcadığından, vücudunu nerede yıprattığından ve bildiklerini yaşayıp yaşamadığından sorguya çekilmedikçe bulunduğu yerden kıpırdayamaz."[571] sözüyle insanın sorguya çekileceği değerlerin başlıcalarına işaret etmiştir.

fa bırakıp, lüzumsuz mekânlarda hoyratça zaman harcayan insanların, ömürlerini iyi değerlendirdikleri söylenebilir mi?

Yüce Allah, huzuru yakalayan mü'minlerin özelliklerinden bahsederken وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ *"Onlar ki, boş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler* (Mü'minûn, 23/3) ifadesini kullanmaktadır. Buna göre mü'minin huzuru yakalayabilmesi için, dünya ve ahiretine, kendisi ve topluma faydası olmayacak hiçbir şeyden uzak durması gerekli temel şarttır. Aksi takdirde zamanını ve bir daha sahip olamayacağı ömür servetini israf etmiş olacaktır.

Kaynak İsrafı

Kaynaklar denildiğinde genel anlamıyla bir ülkenin sahip olduğu yer altı ve yer üstü zenginlikleri akla gelmektedir. Denizler, akarsular, ormanlar, tarıma elverişli araziler, kara ve deniz hayvanları, madenler bu bağlamda bir ülkenin başlıca kaynaklarını teşkil etmektedirler. Çağımızda gerek dünya gerekse ülkeler bazında kaynak israfının göz ardı edilemeyecek boyuta ulaştığı bir gerçektir.

Yüce Allah, kâinattaki her şeyi insanın hizmetine sunmuştur. O, evrendeki hiçbir şeyi boşa yaratmamıştır. Yaratılan her şey, denge temeline oturtulmuştur:

وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ أَلاَّ تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ *"Göğü Allah yükseltti ve mîzanı (dengeyi) O koydu. Sakın dengeyi bozmayın"* (Rahman, 55/7–8) anlamındaki ayet, bu gerçeği dile getirmektedir. Bu dengenin bozulması, insanlık âlemi için zor günlerin başlangıcının habercisidir.

Denizlerin, akarsuların, hatta okyanusların, ormanların, geniş anlamıyla çevrenin tahribinde insanlık âlemi için fayda olduğu iddia edilebilir mi? Gerçek şu ki, genel anlamıyla kâinatta özel anlamıyla çevrede tahrip edilen her değer, aslında insanlığın hayatından, geleceğinden kaybettiği bir değerdir. Öyle ki, ekolojik dengenin altüst edilmesi sadece bitkiler ve hayvanlar âlemi için değil, insanlık için de büyük tehlikeler arz etmektedir.

Bozulan denge sonucunda da insanlık âlemi, başta sağlık olmak üzere çeşitli problemlere muhatap olmaktadır. Kâinattaki dengenin bozulmasında insanların eylemleri önemli yer tutmaktadır. Zira Kur'an-ı Kerim'de;

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

"İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu ki Allah, yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın; belki de, (tuttukları

kötü yoldan) dönerler." (Rum, 30/41) buyurulmaktadır. Bu ayet, insanların, yer üstü ve yer altı kaynaklarını, denizleri, ormanları, madenleri ölçüsüzce ve bilinçsizce kullanmaları sonucunda kâinatta dengenin bozulacağına işaret etmektedir. Bozulan denge sonucunda hayatın ne derece problemlere gebe kaldığını çağımızda çok daha iyi gözlemleme imkânına sahibiz.

Allah'ın insanlar için verdiği nimetlerin, olumsuz kullanımı israftır. Yapılan her israf da, ister fert ister toplumsal bazda olsun, o nimetin elden çıkmasına neden olacaktır.

Dünyada kaynakların kullanımı noktasında yapılan israfa ülkemizde de her çeşidiyle rastlamak mümkündür. Oksijen kaynağımız olan ormanlarımız yakılmakta veya kesilmekte, tarıma elverişli arazilere fabrika ve yerleşim merkezleri yapılmakta, denizlerimiz, akarsularımız kirletilmektedir. Sonra kirlenen denizlerimizin ya da akarsularımızın temizlenmesi, yanan ormanların yerine ağaç dikilmesi için yüklü paralar harcanmaktadır. Bütün bunlar israfın bir başka boyutunu teşkil etmektedir.

Bunların yanı sıra bu başlık altında ele alabileceğimiz bir israf çeşidi de enerji israfıdır. Ülkemizde enerji israfı göz ardı edilemeyecek bir derecededir. Kamu kurum ve kuruluşlarımız da dâhil olmak üzere evlerimizde, iş yerlerimizde, sokaklarımızda hatta ibadethanelerimizde dahi enerji israfı konusunda gerekli titizlik gösterilmemektedir. Nasıl olsa faturası bana ait değil mantığıyla hareket eden insanımız, ne için yandığı bilinmeyen lambaları, söndürme bilincine sahip değildir. Hâlbuki israf edilen enerji, ülkenin kaynağının israfıdır. israf edilen her kaynağın faturası da doğrudan ya da dolaylı olarak topluma çıkmaktadır.

Gerçek şu ki, gerek ferdî gerekse toplumsal hayatımızda israfın cereyan ettiği alanlar sadece bunlardan ibaret değildir. Bunların yanında başta da ifade ettiğimiz gibi insan israfı, bilgi israfı, maddî ve manevî değerlerin israfı önemli yer tutmaktadır. Belki bütün bu israfların temelinde, iyi eğitilmemiş, ahlâkî değerlerden habersiz, gayesiz insanlar yatmaktadır. Ama buna alet olan insanlar, bir şekilde birilerinin sorumluluğunu yerine getirmemelerinin sonucu topluma mal olmuş kimselerdir. Yani bu insan gereği gibi eğitilse, millî ve manevî değerler kendisine yeterli derecede aşılansaydı, bu konuma düşmeyebilirdi.

Mü'min de bu dünyadaki her eyleminden sorgulanacağı düşüncesiyle yaşar. Bu nedenle de Allah'ın yasakladığı her şeyden uzak durmaya özen gösterir. Sonuç olarak belirtelim ki, İslâm, israfın her çeşidine karşıdır. Bu israfın kişisel boyutta olması ile kitlesel boyutta olması arasında fark yoktur. Her şeyde itidali (dengeli ve ölçülü olmayı) öneren dinimiz İslâm, yemede, içmede, giyimde kuşamda, ibadette dengeli ve ölçülü davranmamızı emretmiştir. O, dayanağı her ne olursa olsun ifrat ve tefritin karşısındadır.

kün hepsi O'nundur. Yüce Allah, insanla birlikte yeryüzü ve çevresinde, bütün can lılara yetebilecek ölçüde rızık ve nimet de yaratmıştır. Kâinattaki her canlının rızk Yaratan tarafından lütfedilmiştir. Ayrıca yeryüzü ve çevresi yaratılanların geçimir temin etmeye elverişli bir biçimde yaratılmıştır.

İnsanlar, Allah'ın kendileri için yarattığı rızık ve nimetleri, meşrû yollarla eld etmek suretiyle yararlanabilirler ve onları mülk edinebilirler. Her ne kadar öze mülkiyet hakkı tanınmışsa da kişiler, mal varlıklarında mutlak mülkiyet hakkın sahip değillerdir. Meşrû yollarla elde edilen mal ve servetin harcanması veya tüke timinde de meşrû ölçüler çerçevesinde hareket etme zorunluluğu vardır. İslâm'da harcama ve tüketim, israf değil iktisat, diğer bir ifadeyle verim ekonomisi temelin oturtulmuştur.

İsraf, sadece fertlerin değil toplumların çöküşünde de en önde gelen etkenlerde birisidir. Bu bağlamda İslâm, mensuplarını kendilerine gerek fert gerekse toplumsa bazda verilen değerlerin israf edilmemesi konusunda uyarmıştır. İslâm'da mal yığ mayı düşünen ve servetlerini tembelce ellerinde tutanlar da tasvip edilmemişlerdir Zira böyle bir tutum, malların âtıl durumda kalmasına ve dolayısıyla da kaynak isra fına sebep teşkil etmektedir. İslâm, israfın önlenmesi için kişileri manevî yönden d motive etmiştir. Verilen her nimetten sorguya çekilme yaptırımı, israfın önlenme sinde önemli bir etkendir.

EMR-İ BİL-MA'RÛF VE NEHY-İ ANİ'L-MÜNKER*

Son semavi kitap olan Kur'an-ı Kerim'in temel hedeflerinden biri, ahlâklı, Allah'a ve hemcinslerine karşı vazifesinin bilinci ile davranan insanları yetiştirmek ve bunlardan oluşacak bir toplumun kurulmasını gerçekleştirmektir. Kur'an, böyle bir toplumu oluşturacak emir, tavsiye ve prensipler bütünüdür. İşte emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker de bu temel prensiplerden birisidir. Kısaca, iyiliği emir ve tavsiye etmek, kötülükten alıkoymak diye ifade edebileceğimiz bu prensibin usulünce uygulanması toplumsal hayatın kaçınılmaz gereklerindendir.

İyiliğe, doğruluğa ve yararlı olan şeylere çağırmak, toplumun yararına, insanların iyiliğine olan şeyleri tavsiye etmek, toplumun zararına olan şeyleri yasaklamak ve toplumun bütünlüğünü bozmamak, ayrılık çıkarmamak gibi önemli işler bu prensibin kapsamına girmektedir.[572]

Bir Kur'an terimi olarak kısaca, "iyilik" diye ifade ettiğimiz "**ma'rûf",** sözlükte "bilinen, tanınan, benimsenen şey demektir. **Münker ise;** tasvip edilmeyen, yadırganan, görülmesinden veya yapılmasından sıkıntı duyulan şey demektir. Ma'rûf teriminin câhiliye döneminde "iyilik, ikram, gönül okşayıcı söz ve davranış anlamında da kullanıldığını biliyoruz.

İslâmî bir terim olarak Kur'an-ı Kerim ve hadisi şeriflerde yer alan ma'rûf ve **münker** kavramları eski anlamları korunmakla birlikte kapsamlarının değişip genişlediği görülür.[573]

Bu cümleden olmak üzere bazı âlimler, (Meselâ İbn-i Manzur); hadislerde de kullanılış biçimlerinden hareketle, "Ma'rûf; Allah'a itaat sayılan, ona yakın olmayı sağlayan, insanlar için iyilik olarak kabul edilen ve dinimizce değer verilen bütün güzel tutum ve davranışları ifade eder" demişlerdir.[574]

Yine, İmam Gazali, daha geniş bir bakış açısı ile İslâm dininin getirdiği hayat tarzına, görgü kurallarına uygun olan söz ve davranışları **ma'rûf**; uygun olmayanları da **münker** olarak saymıştır. Kısaca, ma'rûf'tan maksat, Allah'ın emir ve tavsiye ettiği söz, fiil ve davranışlardır, diyebiliriz. Buna göre, ma'rûf farz, vâcip, nafile ve mendup hükmünde olan her ameli içine almaktadır. Me-

---

* Bu bölüm, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanvekili **Mehmet Kaya KURT** tarafından hazırlanmıştır.

572 Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, II, 87, Yeniufuklar Neşriyat, İstanbul 1988.

dir. Dinde ve insanların âdetlerinde kötü olmayan şey, nefsin kabul edip sükû bulduğu, aklen ve dînen güzel olduğu kabul edilen söz ve davranış, iman, taa insanların genel düşünce çerçevesinde aklın kabul edip reddetmediği şeyle dir.[575]

Aynı şekilde **münker** de, hırsızlık, zina, iftira, cana kıymak, gıybet ve de dikodu yapmak gibi açıkça yasaklanan işler ile, insan tabiatının hoş karşılama yacağı, toplumun ve bireylerin huzur ve sükûnuna zarar verecek her türlü sö davranış ve işleri kapsamı içine alır.

Buraya kadar söylenenlerden hareketle, "**ma'rûf**"un İslâm'ın öngördüğ davranışlar bütünü, hayat tarzı, "**münker**"in de bunun aksine, İslâm'ın tasvi etmediği davranışlar ve hayat tarzı olduğunu ifade etmek mümkündür.

Nitekim Allah Teala, Hz. Peygamber'in genel nitelikleri sadedinde;

يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهٰيهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ *"(O Peygamber) onlara ma'rûfu (iyiliği) emreder ve onları kötülükten alıkoyar."* (A'râf, 7/157) anlamındaki ayette sözü edilen kimseler sebebi nüzul noktasından yahudi ve hıristiyanlar olmakla birlikte, genelde müslümanlar da dâhil bütün insanlardır.

Emr-i Bi'l-Ma'rûf ve Nehy-i Ani'l-Münker'in Kapsamı

İyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak peygamberlerin temel görevidi Hz. Peygamber ile ilgili olarak bu görev biraz önce zikrettiğimiz ayet-i keri meden açıkça anlaşılmaktadır. Bütün ümmetlerin, kendilerine gönderilen pey gamberlere uymaları onu örnek almaları gereği de temel bir hükümdür. Pey gamberler Allah'tan aldıkları emirleri olduğu gibi kendi toplumlarına iletmel ve duyurmakla görevli olduklarına göre ümmetler de aynı görevi üstlenmi olmaktadırlar. Yüce Allâh, Peygamberimize hitaben:

فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ *"Senin görevin ancak tebliğ etmektir."* (Âl-i İmrân, 3/20) bu yurmuştur.

Tebliğin özünü, "emr-i bil-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker" oluşturur. Bu gerçeği vurgulamak üzere büyük İslâm bilgini İmam Gazâli şöyle der: *"Şaye tebliğ, ortadan kaldırılıp, ilim ve amel de ihmal edilseydi, peygamberlik atalet çöküntüye uğrar, ihtilaflar çoğalır, sapıklık yayılır, cehalet ortalığı kaplar fesat her tarafı etkisi altına alırdı."*[576]

Bundan dolayıdır ki, iyiliği emretmek kötülükten sakındırmak, ilâhî emi ve yasakların insanlara iletilmesi en önde gelen dinî görevlerden birisidir. Yü

---

[575] Ömer Dumlu, *Kur'an-ı Kerim'de Ma'rûf ve Münker*, s. 23, İzmir, 1999.

[576] Gazalî, Muhammed, *İhya-i Ulûmiddîn*, II, 755, Tercüme, Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yayınları, İstanbul 1975.

ce Allah, bu görevin yerine getirilmesini, Müslümanlara farz kılmış ve onları, bundan sorumlu tutmuştur. Kur'an-ı Kerim'de;

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

"İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip, kötülükten men eden bir topluluk bulunsun, işte kurtuluşa erenler onlardır."(Âl-i İmrân, 3/104) buyrulmaktadır.

Bu ayeti kerime, sözü dinlenen, doğru yolu gösteren, iyiliği emredip kötülükten sakındıran bir topluluk oluşturulmasında, bütün müslümanların sorumlu olduklarını açıkça bildirmektedir. Böyle bir topluluğun oluşturulması, imandan sonra müslümanların önde gelen görevlerinden biridir. Bu görevi yerine getiren Müslümanlar hakkında yüce Allah;

وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ *"İşte onlar, kurtuluşa erenlerdir"*[577] buyurmuştur.

Bu ayet, "Siz insanları hayra çağıran, iyiliği emredip, kötülükten men eden bir topluluk olun" şeklinde de yorumlanabilir. Buna göre, sözü edilen görev sadece belirli bir grubun değil, bütün Müslümanlarındır. Çünkü insanları hayra çağırmak, iyiliği emretmek, kötülüğe engel olmak Müslümanlar için toplumsal bir görevdir. Bu husus, Âl-i İmrân sûresinin 110. ayetinde de açıkça ifade edilmiştir. Bu görev yapılmazsa bütün Müslümanlar günah işlemiş olurlar.

Müslümanların görevi kendi içlerinden emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker işini yapacak özel bir topluluk meydana getirerek, onlara yardım etmek sûretiyle kendilerini sorumluluktan kurtarmaktır.

Ayetten çıkan bir önemli sonuç da şudur: Bir toplumun kurtuluşa ermesi, o toplumun "oto kontrol" bilincine ulaşmış olması ile yakından ilgilidir. Hayatın her alanında; doğruların, bilgi ve tecrübe birikiminin paylaşılmasında, yanlışlardan kaçınılmasında bir toplumun bulunduğu nokta, o toplumun oto kontrol bilinci derecesinin de göstergesi olacaktır. Bireysel plânda müslümanın nefis muhasebesinde bulunmasının gerekmesi gibi, Müslüman toplumlar da "emr-i bi'l-ma'rûf" yöntemi ile "oto kontrol"ü sağlamak görevi ile yükümlüdür.

Az önce zikrettiğimiz ayetteki وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ *"Sizden bir topluluk bulunsun"* ifadesi, bu önemli görevin gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır.[578]

Kur'an'dan İbretli Uyarılar

Kur'an, geçmiş peygamberlerin uyarılarına kulak asmayan, emr-i bi'l-ma'rûf görevini dikkate almayan toplumların karşılaştıkları acı sonuçları, ibret tabloları hâlinde önümüze sermektedir:

---

577 Âl-i İmrân, 3/104

كانوا لا يتناهون عن منكرٍ فعلوه لبئس ما كانوا يفعلون

"İsrailoğullarından inkâr edenler, Davud ve Meryem oğlu İsa'nın da dili ile lanetlendi. Bu, onların isyan etmeleri ve hadlerini aşıyor olmalarından ötürüydü. Onlar işledikleri herhangi bir fenalıktan birbirini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Yapmakta oldukları şey ne kötü idi." (Mâide, 5/78–79)

Bu toplumların içine düştükleri yanlışlığın temel etkenlerinden birinin de görevleri din konusunda insanları aydınlatmak olan din bilginlerinin bu görevlerini savsaklamaları ve istismar etmeleri idi. Bu durum şu ayette dile getirilmektedir:

لَوْلَا يَنْهٰيهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ

"Bunları, din adamları ve bilginler günah söz söylemekten ve haram yemekten sakındırsalardı ya! Yapmakta oldukları şey ne kötüdür." (Mâide, 5/63)

Şu ayette de, adı geçen toplumlardaki bu kötü gidişatın sebebine vurgu yapılmakta, müslümanlar da aynı konuma düşmemeleri konusunda uyarılmaktadırlar:

فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ اُولُوا بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْاَرْضِ

"Sizden önceki devirlerde (insanları) *yeryüzünde fesat* (çıkarmak)*tan vazgeçirmeye çalışacak (bu suretle onları helâkten kurtaracak) fazilet sahipleri bulunmalı değil miydi?"* (Hûd, 11/116)

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.), emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkeri yapmamamızın kişi ve toplumu karşı karşıya bırakacağı sonucu bir hadis-i şerifinde şöyle ifade buyurmaktadır:

قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَأْمُرُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوُنَّ عَنِ الْمُنْكَرِ اَوْلَيُوشِكَنَّ اللهُ يَبْعَثُ عَلَيْكُمْ عِقَاباً مِنْهُ

ثُمَّ تَدْعُونَهُ فَلاَ يُسْتَجَابُ لَكُمْ

Hz.Huzeyfe, Peygamber'imizin şöyle dediğini anlatıyor: Peygamberimiz buyurdular ki: *"Nefsimi kudret elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki, ya ma'rûfu emreder ve münkerden nehy edersiniz yahut Allah size açık azap gönderir, sonra Allah'a yalvarırsınız, fakat o zaman duanız da kabul edilmez."*[579]

Emr-i bi'l-ma'rûf görevinin bir yönü ile tebliğ ile örtüştüğünü ifade etmiştik. Her iki görevde de samimiyetin, söylenen ile yapılanın birbirini nakzetmemesi çok önemli noktayı oluşturur. Tebliğ etme konumunda olup da bu görevlerinde kötü uygulama ya da istismarda bulunanların da uyarılması emr-i

[579] Tirmizî, Fiten, 9, IV, 468.

bi'l-ma'rûf görevinin kapsamında yer almaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in bu konuya vurgu yapan bir hadis-i şerifi şöyledir:

مَامِنْ نَبِيٍّ بَعَثَهُ اللهُ فِي أُمَّةٍ قَبْلِي اِلاَّ كَانَ لَهُ مِنْ أُمَّتِهِ حَوَارِيُّونَ وَاَصْحَابٌ يَأْخُذُونَ بِسُنَّتِهِ وَيَقْتَدُونَ بِاَمْرِهِ ثُمَّ اِنَّهَا تَخْلُفُ مِنْ بَعْدِهِمْ خُلُوفٌ يَقُولُونَ مَالاَ يَفْعَلُونَ, وَ يَفْعَلُونَ مَالاَ يُؤْمَرُونَ فَمَنْ جَاهَدَهُمْ بِيَدِهِ فَهُوَ مُؤْمِنٌ وَمَنْ جَاهَدَهُمْ بِلِسَانِهِ فَهُوَ مُؤْمِنٌ وَمَنْ جَاهَدَهُمْ بِقَلْبِهِ فَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَيْسَ وَرَاءَ ذٰلِكَ مِنَ الْاِيمَانِ حَبَّةُ خَرْدَلٍ

Abdullah İbni Mesud, Resûlullah (s.a.s.)'ın şöyle buyurduğunu rivayet ediyor: *"Allah'ın benden önceki ümmetlere gönderdiği her nebinin ümmeti içerisinde sünnetine uyan ve emirlerini yerine getiren birtakım yardımcıları ve arkadaşları vardır. Nebîlerden sonra gelen, yapmayacakları şeyleri söyleyen ve emr olunmadıkları işleri yapan birtakım nesiller zuhur etti. İşte kim bunlara karşı eliyle, diliyle ve kalbiyle mücadele ederse, işte onlar mü'mindir. Bunun ötesinde(ki davranışlarda) ise hardal tanesi kadar bile iman (göstergesi) yoktur."*[580]

İbn-i Abbas'tan gelen bir hadis-i şerifte ise Peygamberimiz;

لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَيُوَقِّرْ كَبِيرَنَا وَيَأْمُرُ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ

"Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimize saygı göstermeyen; iyiliği emredip, kötülüğü de yasaklamayan bizden değildir."[581] buyurmuştur.

Hz. Âişe (r.a.)'den rivayet edilen diğer bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

مُرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ قَبْلَ اَنْ تَدْعُوا فَلاَ يُسْتَجَابَ لَكُمْ

"Ma'rûfu emrediniz, münkeri nehyediniz. Sonra, dua edersiniz de duanız kabul edilmez."[582]

Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker prensibi insanı nemelâzımcılığa düşmekten kurtarır. Fert ve toplumun kendini yenilemesine ve aksayan taraflarının giderilmesine sebep olur. Gazzâlî'nin de ifade ettiği gibi *"Ferdin kendini düzeltmesi asıl, başkasını düzeltmesi ise fer'î'dir."*[583]

Çağdaş bir İslâm bilgini şöyle söylemektedir:*"İyiliği emretmek, kötü olan şeylerden de nehy etmek, her Müslüman için sadece bir hak değil, aynı zamanda bir görevdir. Din kardeşlerimizin maddî saadetlerine olduğu kadar, manevî kurtuluşlarına da lâkayt kalamayız. Fazilet ve takvayı aramızda hâkim kılmak için hep beraber çalışmak zorundayız. Bu ahlâkî tesanüt İslâm'da o kadar bü-*

---

[580] Müslim, İman, 20, I, 70.

[581] Tirmizî, Birr, 15, IV, 322.

Dünyayı kadar hâle etmeye çalıştıklarımızdan hareketle şunu söyleyebiliriz İyiliği emretmeyen, kötülüklerden kaçındırmayanlar Allah'ın rahmetinden uzak kalmayı hak edecek bir tutum sergilemektedirler. Öyle ise, Hz. Peygambere ümmet olma şerefine ulaşmış olan bizler, bu şerefe lâyık olmanın bilinc ve gayreti içinde olmalıyız... Şu ayette Allah Teala bir yandan bize bu teme görevimizi hatırlatmakta, bir yandan da bizi emr-i bi'l-ma'rûf görevine teşvik etmektedir:

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللهِ

"Siz insanlar içinde çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyilikleri emreder, kötülüklerden vazgeçirmeye çalışır ve Allah'a iman edersiniz." (Âl-i İmrân 3/110) Müslümanları niteleyen, aynı kapsamdaki diğer iki ayet-i kerime de şöyledir:

يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ ۖ وَأُولَٰئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ

"Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar. İyiliği emrederler ve kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar. Hayır işlerinde de birbirleri ile yarış yaparlar. İşte onlar salihlerdendir." (Âl-i İmrân, 3/114)

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

"Mü'min erkekler de mü'min kadınlar da birbirlerinin velileri (dostları ve yardımcıları)dır. Bunlar insanlara iyiliği emrederler, kötülükten men ederler." (Tevbe, 9/71)

Bu ayetlerde, Allah'a ve ahirete iman esaslarının yanında, temelde bir davranışlar manzumesi olan emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker görevinin zikredilmesi oldukça anlamlıdır.

Sorumlulukta Eşitlik

"Emr-i bil'-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker" konusunda kadın erkek her mü'min, üzerine düşen görevi yerine getirmekle yükümlüdür. Bu konuda kadın-erkek ayırımı söz konusu değildir.

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ ۖ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ

"İyilik etmek, fenalıktan sakınmak hususunda birbirinizle yardımlaşın, günah işlemek ve haddi aşmak üzerinde yardımlaşmayın!" (Mâide, 5/2)

---

[584] Abdullah Dıraz, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru*, s.111-112, tercüme, Salih Akdemir, Ankara 1983.

Görüldüğü üzere ayeti kerimede bir toplumsal görevin hatırlatılması söz konusudur. Toplumu ilgilendiren problemler, yine toplumun bütününce, organize bir şekilde ve plânlı olarak yerine getirilirse verimli sonuçlara ulaşılabilir.

Yeri gelmiş iken konu ile ilgili şu ayeti kerimeyi de zikretmek gerekmektedir: Allah Teala;

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ اِذَا اهْتَدَيْتُمْ

"Ey iman edenler! Siz nefislerinizi ıslah etmeye bakınız. Kendiniz doğru yola giderseniz, yolunu şaşırmış kimselerin zararı size dokunmaz" (Mâide, 5/105) buyurmaktadır. Hemen şunu ifade etmek gerekir ki, bu ayet-i kerimede, Müslümanları nemelazımcılığa itecek, toplum içinde meydana gelecek olumsuzluklara bigâne kalmasını gerektirecek hiçbir mesaj yoktur. Tam aksine, emr-i bi'l-ma'rûf görevini yerine getirmek durumunda olan müslümana, her şeyden önce kendi duruşunun sağlam olması, öncelikle kendisinin doğru yol üzere olması gerektiği uyarısı yapılmaktadır.

Emr-i Bi'l-Ma'rûf Yapmada Usûl

Emr-i bi'l-ma'rûf görevinin nasıl uygulanacağını bizzat Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle bildirmektedir:

مَنْ رَاَى مِنكُمْ مُنْكَرً فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فَاِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ فَاِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذٰلِكَ اَضْعَفُ الْاِيمَانِ

"Sizden biriniz, bir kötülüğü gördüğü zaman onu eli ile düzeltsin; buna gücü yetmezse dili ile düzeltsin; buna da gücü yetmezse kalbi ile buğz etsin. Bu son uygulama imanın en zayıfıdır."[585]

Görüldüğü üzere, toplumda meydana gelecek olumsuzlukların giderilmesi görevi yerine getirilirken, öncelikle usulünce aktif davranışlar sergilenecektir. Burada "usulünce" ifadesi ile kastedilen şey, mevcut nizamın ve kanunların gözetilmesi ilkesi kast edilmektedir. Emr-i bi'l-ma'rûf görevini yerine getireceğim gerekçesi ile toplumun nizamına ve kanun otoritesine karşı sergilenecek davranışlardan kaçınılması gerektiği anlatılmak istenmektedir.

Fiilen etkili olmanın mümkün olmadığı yerlerde konuşarak ikna yoluna başvurmak gerekmektedir.

Kötülüğe sözle engel olma imkânı da bulunmazsa, en azından yapılan kötülüğün kişiyi rahatsız etmesi, o kötülüğü yapan kimseye karşı kalben de olsa bir tepki gösterilmesi gerekmektedir.

Kötülüğe sadece kalben karşı durmanın, imanın en zayıf noktası olduğu şeklindeki peygamberi ifade çeşitli şekillerde açıklanabilir. Her şeyden önce, elinden geldiği hâlde, kötülüklere karşı koymamak, mü'min olmanın gerektirdiği bir görevin açıkça ihmal edilmesi anlamına gelir. Bu da tabii ki iman zaafının bir göstergesi olur.

yani toplum içinde, yine toplumun yapısını kemirecek, onu çöküntüye sürükleyecek kötülük ve yanlışlıkların engellenmesinde devlet nizamının önemi ve önceliği inkâr edilemez.

Karşılaşılan bir kötülüğün ya da olumsuzluğun giderilmesi konusunda yaşanacak zaaf hâlinin bizi kalben buğuz noktasına kadar getirmesi, arzulanan bir şey değildir ve olmamalıdır. Kalben buğuz hiçbir zaman, bu tür karşı koymanın içe gömülüp bırakılan bir tutum olarak algılanmamalıdır. Hissettiğimiz karşı koyma duygusu aynı zamanda, tavırlarımıza da yansımalı, sadece kalbî bir tavır olarak kalmamalıdır.

Kur'an'ın temel hedeflerinden biri de, insanları mutlu etmek, onların düzenli, âhenkli bir toplumda yaşamalarını sağlamaktır. Bu amacın gerçekleşmesi yolunda iyiliği emredip kötülüğü engelleme görevinin ne derece önem taşıdığı açıktır.

Bu önemli görev yerine getirilirken, birtakım güçlüklerle karşılaşılacaktır bu tabii bir şeydir. İşte Kur'an bu noktada da çıkış yolunu gözler önüne sermektedir. Nitekim Yüce Allah, Lokmân (a.s.)'ın oğluna yaptığı nasihat üzerinden bize şu mesajı vermektedir:

يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلٰوةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلٰى مَآ أَصَابَكَ إِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

"Yavrum! Namaz kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçir ve başına gelene sabret, bunlar yapılması gereken işlerdir." (Lokmân, 31/17) Bu ayet-i kerime ile iyiliği emredip kötülükten men edenlerin sıkıntıya düşebileceklerine işaret edilirken, sabırlı olmaları da ayrıca öğütlenmektedir.

Ayet-i kerimede üç temel esasa işaret edilmektedir. Bunlar: Namaz kılmak, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak ve başa gelecek lere sabretmektir.

Sabır, karşılaşılan her türlü güçlük ve engelin aşılmasında takınılacak temel tavırdır. Sabır, insanın zorluklar karşısında direnç gösterebilmesi yeteneğidir ve Allah'ın bize büyük bir bağışıdır. Güçlükler bu yetenek sayesinde aşılır.[587]

Geniş anlamı ile tebliğ görevini temsil eden emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker görevi, tebliğde takip edilmesi gereken genel prensiplerin gözetilmesini de gerektirir. Farklı ruh, kültür, anlayış ve bilgi yapısına sahip olan insanlara, durumlarına uygun usul ve üsluplarla yaklaşmamız, bu önemli görevde başarı şansımızı arttıracaktır. Yüce Kitabımız, bir reçete şeklinde Hz. Peygamber'in şahsında tüm mü'minlere bu noktaya şöyle işaret etmektedir:

---

[586] Kurtubî, Muhammed b. Ahmed *el-Cami' Li Ahkâmi'l-Kur'an*, IV, 49, Dâru İhyâü't-Türasî'l-Arabiyyi, Beyrut 1952.

[587] Dumlu, s. 62.

اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ

"Ey Peygamberim! Rabb'inin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır. Onlarla en güzel şekilde mücadele et (tartış). Rabb'in elbette yolundan sapanları da doğru yolu bulanları da en iyi bilendir." (Nahl, 16/125)

Allah'ın yoluna hikmet ve güzel öğütle çağırmanın gereklerinden biri de gerektiğinde affedici olmaktır. Bir ayet-i kerimede;

خُذِ الْعَفْوَ وَاْمُرْ بِالْعُرْفِ وَاَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ *"Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir"* (A'râf, 7/199) buyrulmaktadır.

Peygamberimizin tebliğindeki başarısında; yumuşaklık, merhamet, hoşgörü ve affetmek gibi unsurların çok büyük etkisi olmuştur. Bu konuda Kur'an'ın ifadesi şudur:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ

"Allah'ın rahmeti sayesinde Ey Muhammed! Sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın, etrafından dağılırlardı. Onları affet, onlara mağfiret dile..." (Âl-i İmrân, 3/159) buyrulmaktadır. Demek ki topluma din hizmeti sunan kişiler, katı kalpli, inatçı değil, bağışlayıcı ve hoşgörü sahibi olacaktır.

Sonuç

"İyiliği emretme, kötülükten sakındırma" şeklinde ifade ettiğimiz emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker görevi, fert, aile ve toplumun güven ve huzuru için hayatî önemi haizdir. Hoşgörü adına toplumdaki kötülüklere müdahale etmemek ve vurdumduymaz davranmak, toplumun fesadına sebep olur. Bundan kötülüğe katılan, katılmayan herkes zarar görür. Söz gelimi hırsızlık yapanı görüp "bana ne deyip" gerekli müdahaleyi yapmayan, ilgilileri haberdar etmeyen kimse sorumlu olur, bu hırsız bir gün bu kimseye de zarar verebilir. Birlikte yolculuk yaptığı gemiyi delen sorumsuz insana oradakiler müdahale etmezlerse, gemi batar ve hepsi birlikte zarar görürler.

Emr-i bi'l-ma'rûf; *iyi*, güzel ve yararlı olan her şeyi, İslâmî bütün güzellikleri kapsar. ***Nehy-i ani'l-münker*** ise kötü, çirkin ve zararlı her şeyi, İslâm'ın bütün yasaklarını içerir. Bu görev, toplumda oto kontrol sistemidir. Toplumun iyiye gitmesinin, fitne ve zarardan korunmasının temel yapı taşıdır.

Bu görevi yapan insan; samimi, ihlâslı ve dürüst olmalı, sadece Allah rızası için yapmalıdır. Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkeri yerine getirenlerin hiçbir maddî beklentisi olmamalıdır. Çünkü onun maddî ve manevî gıdası ihlâs ve samimiyettir. Allah rızasıdır.

GÖRGÜ KURALLARI*

"**Adab**", edeb kelimesinin çoğuludur. "Edeb", sözlük anlamı ile "terbiye", "utanma", "usul", "yol" ve "kaide" gibi anlamlara gelir. "**Muaşeret**" ise birlikte yaşayıp iyi geçinme demektir. Bir İslâm ahlâkı terimi olarak "**adab**", göz önünde bulundurulması gerekli olan kaideler, usuller, ahlâken uyulması gereken hususlar, terbiye ve nezaket kuralları anlamında kullanılır. "**Adab-ı muaşeret**" ise topluluk içinde normal davranış şekilleri, insanların birbirleriyle geçinmeleri usulü, nezaket, terbiye ve görgü demektir.

Daha geniş bir bakış açısıyla, toplum içinde yaşayan insanın, birlikte bulunduğu diğer insanlarla uyum içinde yaşamasını sağlayan, hayatın günlük akışı sürecinde, insanların uymaları veya sergilemeleri gereken davranış, usul ve şekillerine, ahlâk, terbiye ve nezaket kurallarına, İslâm'ın güzel saydığı söz ve davranışlara, insanların kendisine davet olunan bütün hayır, zarâfet, usluluk ve güzel ahlâk kurallarını **adab-ı muaşeret** diye tanımlamak mümkündür.

Kâinatı en mükemmel bir düzen ve intizam üzere var eden Allah, bu düzen içinde insanı en güzel bir kıvamda yaratmış ve gerçeği şu ayet-i kerimede ifade buyurmuştur:

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ *"Biz, insanı en güzel şekilde yarattık."* (Tîn, 95/4)

Bu güzel yaratılış, maddî yapıyı olduğu kadar, insanın manevî yapısının, soysal ve ahlâkî davranışlarının temel niteliğini ve son noktada olması gereken şekli ve tarzı da kapsamaktadır. Bu temel niteliğin ona verilmesi, kendisine yüklenen kulluk vazifesini en güzel biçimde yerine getirmesini sağlamak hedefine yöneliktir. İşte bundan dolayı, Yaratıcı Kudret diğer varlıkları da insanın istifadesine vermiş, böylece onu, âlem içinde hâkim duruma getirerek kendisine muhatap ve kulluk ile mükellef kılmıştır. Peygamberleri vasıtasıyla mutluluğa ulaştıran yolları göstermiş, iyi ve güzeli, kötü ve çirkini öğretmiştir. Her şeyi mükemmel olarak yaratan Allah, insanlara da bu mükemmel nizama paralel bir hayat sürmelerini sağlayacak düsturları öğretmiş, "doğru"yu ve "yanlış"ı göstermiştir.

Kur'an'ın bize öğrettiği ahlâk ve adab, zamandan zamana, mekândan mekâna değişmeyen, evrensel hayat düsturlarını temsil eder. İslâm ahlâk ve adabı

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ "*Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.*" (Kalem, 68/4)

Bu ayet-i kerime bir yandan Hz. Peygamber'i taltif ederken, bir yandan d mü'minlere hayat tarzlarını ve davranışlarını kendisine uyduracakları müken mel bir örnek sunulduğunu da ifade etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber de;

إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ "*Ben, ahlâkın güzelliklerini tamamlamak içi gönderildim.*"[588] buyurmuştur.

O, Kur'an'dan ibaret olan güzel ahlâkını hayatında yaptığı uygulaması v tavsiyeleri ile ümmetine tebliğ etmiştir. Yüce Allah, şöyle buyuruyor:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا

"Ey inananlar! Andolsun ki, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmay umanlar ve Allah'ı çok anan kimseler için Resûlullah en güzel örnektir. (Ahzâb, 33/21)

Sevgili Peygamberimiz de hadis-i şeriflerinde güzel ahlâkın hayatımızdak önemini şöyle ifade buyurmaktadır:

مَا مِنْ شَيْءٍ أَثْقَلُ فِي مِيزَانِ الْمُؤْمِنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ خُلُقٍ حَسَنٍ، وَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَيُبْغِضُ الْفَاحِشَ الْبَذِيَّ

"Kıyâmet günü, mü'minin mizanında güzel ahlâktan daha ağır basan bi şey yoktur. Allah Teala hazretleri, çirkin, düşük söz (ve davranış) sahiplerin buğz eder."[589]

وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ *"İnsanlara iyi ahlâkla muamele et."*[590]

Her mü'min, birey olarak bütünüyle İslâm'ı temsil etme konumundadır Her davranışı sonuçta onun dinine, yani İslâm'a mâl edilecektir. Bu açıdan İslâm'ın nezaketine gölge düşürecek davranış ve ilişkilerden kaçınmak gerek mektedir.

"Müslüman" olduğunu söyleyen kimse, aynı zamanda İslâm'ı temsil ettiğini de söylemiş olmaktadır. Bu, fiilen de böyledir. Sergilenecek herhangi bir kaba davranış, her şeyden önce davranış sahibinin hayatını şekillendirdiği öngörülen İslâm akla gelecektir.

Hadis bilginleri, Hz. Peygamber'in bizzat yaşadığı ve ümmetine tavsiye ettiği adabı ve ahlâk kaidelerini ihtiva eden hadîsleri, topladıkları hadîs kitaplarında, "Kitâbu'l-Edeb", "Bâbu'l-Edeb" gibi özel başlıklar altında bir araya getirmişlerdir.

---

[588] Malik, Hüsnü'l-Hulk, 8, I, 904.
[589] Tirmizî, Birr, 62. IV, 362.
[590] Tirmizî, Birr, 55, IV, 355.

Edep kurallarının büyük bir bölümü, Hz. Peygamber'in birer sünneti olduğu gibi, daha önce geçen peygamberlerin de sünnetidir.

Rivayetlerle sabit olan edep ve güzel ahlâk hakkındaki Peygamberî emirler bütün ümmeti ilgilendirdiği için adab öğretme ve terbiye etme konumunda olan her kişinin bu emirleri önce şahsında uygulaması, daha sonra da terbiyesi altında bulundurduğu kişileri bu güzel ahlâk ile bezemeye çalışması gerekir. Kur'an'ın bu konudaki uyarısı açıktır:

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا قُوٓا اَنفُسَكُمْ وَاَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَا اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ

"Ey inananlar! Kendinizi ve çoluk çocuğunuzu Cehennem ateşinden koruyun; onun yakıtı, insanlar ve taşlardır; görevlileri, Allah'ın kendilerine verdiği emirlere baş kaldırmayan, kendilerine emredilenleri yerine getiren pek haşin meleklerdir." (Tahrim, 66/6)

Bu ayette yüce Allah, hem kendimizi, hem de himayemiz altında bulunup yetiştirmekle sorumlu olduğumuz çocuklarımızı Allah ve Peygamberi'nin razı olduğu güzel davranış biçimleri ile bezeyerek iyi birer mü'min, "güzel" birer insan olmalarını sağlamamızı istemektedir. Her toplumun kendi sosyal yapısına göre adab anlayışı vardır. Müslümanlığa göre ahlâk adabının temel ölçüsünü Allah'ın koyduğu ölçüler oluşturur. Bu ölçülere aykırı olarak adab geliştirilemez. Kültürler arasındaki etkilenmelerde, milli benliğe aykırı tutumlardan kaçınmak nasıl gerekli ise, dinin bizzat belirlediği adabın da, kültürel etkilenmelere kurban edilmemesine dikkat etmek kaçınılmazdır. Söz gelimi, yemeği sağ elle yemek, İslâmî ölçülere göre sünnet, yani bir Peygamber tavsiyesidir. Yabancı kültürlerin etkisi ile "muaşeret adabındandır" diye yemeği özellikle sol el ile yemeğe kalkışmak, İslâm adabına aykırıdır, bilinçsizce bir harekettir.

Adab-ı Muaşeretten Örnekler

Bir müslümanın toplum hayatında uygulaması gereken pek çok prensip vardır. Biz bunlardan 20 tanesine kısaca değineceğiz:

1. İyi Geçimli Olmak

Bu prensip, beşerî münasebetlerin özünü teşkil eder. İslâm'ın temel anlamlarından biri de barış ve güven esasına dayanan hayat anlayışıdır. Bu anlayışı günlük hayatımızın her safhasında insanlara yansıtmamız gerekir. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmaktadır:

اَلْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ "*Müslüman diğer müslümanların elinden ve dilinden emin olduğu kişidir.*"[591]

irtibatı kesenle irtibat kurmak, esirgeyene esirgemeden vermek, kötülüğü iyilikle savmak gerekir. Bu hususu yüce Allah şöyle bildirmektedir:

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ

"İyilik, (iyi söz ve davranış) *ile kötülük,* (kötü söz ve davranış) *bir değildir. Sen kötülüğü en güzel biçimde sav, bir de bakarsın ki seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki sıcak* (ve samimi bir) *dost oluvermiştir."*[592]

3. Küskünlüğe, dargınlığa ve düşmanlığa son vermek

Müslümanın müslümanla üç günden fazla dargın durması helâl değildir. Peygamberimiz (s.a.s.);

وَكُونُوا عِبَادَ اللهِ إِخْوَانًا. وَلَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثَ

"Ey Allah'ın kulları kardeş olun. Bir müslümanın kardeşine üç günden fazla küsmesi helâl olmaz."[593] buyurmuştur.

4. Dargın iki müslümanın arasını bulmaya çalışmak

Bu sadaka vermek kadar hayırlı bir iştir. Yüce Allah, Enfâl sûresinin birinci ayeti ile Hucûrât sûresinin 10. ayetinde mü'minlerin arasının düzeltilmesini emretmektedir:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ *"Mü'minler ancak kardeştirler. Öyle ise kardeşlerinizin arasını düzeltin."* (Hucurât, 49/10)

5. İnsanların kusurlarını araştırmamak, bilakis bu kusurları örtmeye çalışmak

Başkasının kusurunu arayan, önce kendi kusurunu görmelidir. Başkasının kusurunu örten bir müslümanın kusurunu da Allah örter ve onu affeder. Peygamberimiz (s.a.s.);

مَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ "*Kim bir müslümanın bir ayıbını örterse, Allah da onun kıyamette bir ayıbını örter*"[594] buyurmuştur.

6. İnsanlara karşı kötü zan ve töhmette bulunmamak, nefret uyandırmamak, dedikodu yapmamak. Bu sözlerin konuşulduğu yerleri terk etmek.

Bu davranışlar ayet ve hadislerle yasaklanmıştır. Yüce Allah;

---

[592] Fussilet, 41/34.
[593] Müslim, Birr, 28–34, III, 1984–1985.
[594] Buhârî, Mezalim, 3, III, 98.

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا ۜ اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَاْكُلَ لَحْمَ اَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۚ اِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ

"Ey imân edenler! Çokça zannetmekten kaçınınız. Şüphe yok ki, zannın bazısı günahtır ve araştırmakta bulunmayınız ve bazınız bazınızı gıybet etmeyiniz. Sizden biriniz ölü kardeşinin etini yemeyi sever mi? (Bilakis) Onu kerih görmüş olursunuz. Artık Allah'tan korkunuz, şüphe yok ki, Allah Teala tevbeleri kabul edicidir, çok esirgeyicidir" (Hucurât, 49/12) buyurmuştur.

Peygamberimiz (s.a.s.) ise bu hususu şöyle ifade etmektedir:

إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ، وَلاَ تَجَسَّسُوا، وَلاَ تَحَسَّسُوا، وَلاَتَنَافَسُوا، وَلاَ تَحَاسَدُوا، وَلاَ تَبَاغَضُوا، وَلاَ تَدَابَرُوا، وَكُونُوا عِبَادَ اللهِ إِخْوَانًا كَمَا أَمَرَكُمُ اللهُ تَعَالَى: الْمُسْلِمِ أَخُو الْمُسْلِمِ، لاَيَظْلِمُهُ، وَلاَ يَخْذُلُهُ، وَلاَ يَحْقِرُهُ. بِحَسْبِ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمُ. كُلِّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ، مَالُهُ وَدَمُهُ وَعِرْضُهُ.

"Zandan sakının. Zira zan, sözlerin en yalanıdır. Tecessüs etmeyin, haber koklamayın, birbirinize benlik yarışına girmeyin, birbirinize haset etmeyin, birbirinize buğz etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, ey Allah'ın kulları, Allah'ın emrettiği şekilde kardeş olun. Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona (ihanet etmez), zulmetmez, onu mahrum bırakmaz, onu tahkîr etmez. Kişiye şer olarak, müslüman kardeşini tahkir etmesi yeterlidir. Her müslümanın malı, kanı ve ırzı diğer müslümana haramdır."[595]

7. Büyüklere hürmet ve saygı; küçüklere, düşkünlere şefkat ve merhamet; özellikle aile arasındaki fertlere iyi muamele etmek

Peygamberimiz (s.a.s.), büyüklere saygı, küçüklere sevgi göstermeyi istemektedir.

مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَ يَعْرِفْ حَقَّ كَبِيرِنَا فَلَيْسَ مِنَّا *"Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimizin hakkını tanımayan bizden değildir* (bizim sünnetimizi terk etmiştir)."[596]

لاَ يَرْحَمُ اللهُ مَنْ لاَ يَرْحَمُ النَّاسَ *"İnsanlara merhamet etmeyene Allah merhamet etmez."*[597]

Allah (c.c), özellikle ana babaya saygısızlık bir tarafa, onlara "öf " denilmesini bile yasaklamıştır (İsrâ, 17/23).

---

[595] Müslim. Birr. 28–34. III. 1985–1986.

söz ve tezahürlerle mukabele etmeleri diğer bir ifadeyle "tahiyye"de bulunmalarıdır. Yüce Allah, mü'minlerin selamlaşmasını istemektedir:

وَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا *"Size bir selam verildiği zaman, ondan daha iyisiyle mukabele edin veya aynıyla selam verin..."* (Nisâ, 4/ 86)

Şu hadis-i şerif de kimin kime selam vereceğinin esaslarını ortaya koymaktadır:

يُسَلِّمُ الرَّاكِبُ عَلَى الْمَاشِي، وَالْمَاشِي عَلَى الْقَاعِدِ، وَالْقَلِيلُ عَلَى الْكَثِيرِ

"Binekte olan yürüyene, yürüyen oturana, az çok'a selam verir."[598]

Selâm, müslümanlar arasında sevgi bağlarının kurulmasında önemli bir araçtır. Selâm vermek sünnet, almak ise farzdır. Peygamberimiz (s.a.s.), selâm yaymamızı, tanısak da tanımasak da her müslümana selâm vermemiz gerektiğini bununla da imanımız olgunluğa erdiği için Cennet'e gireceğimizi müjdelemiştir. Bu nedenle gençler ihtiyarlara, binek üzerinde olanlar yürüyenlere yürüyenler oturanlara, arkadan gelenler önden gidenlere, bir kişi çok kişiye selâm vermelidir. Selâma daha güzel bir şekilde karşılık vermek gerekir. Verilen selâmı alma durumunda olmayana selâm vermek mekruhtur. Yemek yiyene, namaz kılana, Kur'an okuyana, hutbe dinleyene selâm verilmemelidir. Topluma verilen selâma bir kişi karşılık verirse, diğerlerinin selâm alma sorumluluğu kalkar. Selâm getiren birinden selâmı almak, mektupta yazılı selâma ya mektupla ya da o anda sözle karşılık vermek gerekir. Eve girerken ev halkına selâm verildiği gibi ayrılırken de selâm vererek ayrılmak güzel bir iştir.

9. Tokalaşmak ve hâl hatır sormak

Peygamberimiz (s.a.s.), müslümanların karşılaşınca tokalaşmalarını tavsiye etmektedir:

مَا مِنْ مُسْلِمَيْنِ يَلْتَقِيَانِ فَيَتَصَافَحَانِ إِلاَّ غُفِرَ لَهُمَا قَبْلَ أَنْ يَفْتَرِقَا

"İki müslüman karşılaşıp musâfahada bulununca, ayrılmalarından önce (küçük günahları) *mutlaka affedilir."*[599]

10. Temiz giyinmek

Temizlik, İslâm'ın üzerinde önemle durduğu hususlardan biridir.

"Oku" emrinden sonra ikinci sırada gelen emir, elbiselerin temizlenmesidir.

---

[598] Müslim, Selâm 1, II, 1703.
[599] Tirmizî, İsti'zân 31, V, 74.

وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ *"Elbiselerini temiz tut."* (Müddessir, 74/4)

Yüce Allah, Kur'an'da temizlenenleri sevdiğini bildirmektedir:

إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ *"Şüphesiz Allah, temizlenenleri sever."* (Tevbe, 9/108)

Peygamberimizin beyanı ile

اَلطُّهُورُ نِصْفُ الْإِيمَانِ *"Temizlik imanın yarısıdır."*[600]

11. Sıla-i rahime riayet etmek

Müslümanlar uygun zamanlarda mü'min kardeşlerini, büyüklerini ve yakınlarını ziyaret etmeli, onların gönüllerini hoş etmeye çalışmalıdır. Ancak ziyaretin, çok uzun ve usandırıcı olmamasına özen göstermelidir. Ziyarete gelenlere imkân nispetinde ikram etmelidir. Allah'a ve ahirete inanan, misafirine izzet ve ikramda bulunmalıdır. Kur'an'da birçok ayette sıla-i rahim emredilmektedir. Peygamberimiz (s.a.s.)

صِلْ مَنْ قَطَعَكَ وَاعْطِ مَنْ حَرَمَكَ وَاعْفُ عَمَّنْ ظَلَمَكَ *"Senin ile ilişkiyi kesen kimse ile ilişkini sürdür, seni mahrum edene ver, sana zulmedeni bağışla"*[601] buyurmuştur.

12. Evlere girerken kurallara uymak

Evlere girmeden önce zil çalarak veya kapı tıklatılarak izin istenir, buyurun edilince girilir ve selam verilir. Bu hususu yüce Allah şöyle ifade etmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّىٰ تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَىٰ أَهْلِهَا ۖ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

"Ey inananlar! Evlerinizden başka evlere, izin almadan, seslenip sahiplerine selam vermeden girmeyiniz. Eğer düşünürseniz bu sizin için daha iyidir." (Nûr, 24/27)

İzin verilmez ise girilmemeli ve eve kabul etmedi diye de alınılmamalıdır. Çünkü gitmek istediğimiz kimse müsait olmayabilir, bir mazereti bulunabilir. Bu husus Kur'an'da şöyle bildirilmektedir:

فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ

"Eğer evde kimseyi bulamazsanız, yine de size izin verilmedikçe içeriye girmeyiniz. Size 'Dönün' denirse dönün. Bu, sizi daha çok temize çıkarır. Allah, yaptıklarınızı bilir." (Nûr, 24/28)

13. İnsanları küçümsememek

Bu husus Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir:

وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا ۖ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ

"İnsanları küçümseyip yüz çevirme, yeryüzünde böbürlenerek yürüme; Allah, kendini beğenip övünen hiç kimseyi şüphesiz ki sevmez." (Lokmân, 31/18)

14. Doğru sözlü olmak

Müslüman doğru sözlü olmalıdır. Kur'an-ı Kerim, mü'minlerin doğru ve dikkatli konuşmasını, söyleyecekleri sözü ölçülü ve bu sözün nereye varacağını düşünerek söylemelerini emretmekte ve onları sâlih amele yol açan güzel söz söylemeye yönlendirmektedir. Çünkü Allah, doğruların, doğru sözlülerin yardımcısıdır. Doğru sözlülerin hareketlerini hatadan korumayı, işlerini düzeltip yoluna koymayı kendilerine bir mükâfat olarak vaat etmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا

"Ey inananlar! Allah'tan sakının, dürüst söz söyleyin de Allah işleriniz kendinize yararlı kılsın ve günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah'a ve Peygamber'ine itaat ederse, şüphesiz büyük bir kurtuluşa ermiş olur." (Ahzâb, 33/70–71)

15. İsraf etmemek

Müslüman israf etmemelidir. Çünkü israf, dînen haram oluşunun yanında bir tür görgüsüzce davranıştır. israf, herhangi bir şeyi gereğinden fazla kullanmak demektir. Yüce Allah, şöyle buyurmaktadır:

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ *"...Yiyin, için fakat israf etmeyin, çünkü Allah müsrifleri sevmez."* (A'râf, 7/31)

İsraf, bütün harcamalarda söz konusu olabilir. İhtiyaç ölçüsünü aşan her harcamada israf vardır. Bu durumdan sakınanları Allah övgü ile anıyor:

وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَٰلِكَ قَوَامًا *"...Onlar, sarf ettikleri zamane israf ederler ne de cimrilik, ikisi arasında orta bir yol tutarlar."* (Furkan, 25/67)

16. Aşırı gitmemek

Müslüman, hayatının her safhasında orta yolu takip etmelidir. En faydalı nimetler dahi sınırını aştığında insana dert olabilir. Beşerî münasebetlerde de

bu denge çok önemlidir. İnsanlarla sohbet güzeldir. Fakat sohbette sürekli konuşan veya dinleyen olmak aşırılıktır. Bu durum cemaat içinde sıkıntıya sebep olur. Tebessüm edilecek yerde kahkaha atmak da anormal bir davranış olarak dikkat çeker. Aşırı yemek sofrada diğer insanlara karşı kişiyi küçük düşürürken, diğer taraftan insanı dert sahibi yapar. Peygamber Efendimiz, aşırılığı men etmiştir:

Sahabeden İbn Abbâs anlatıyor: Resûlullah (s.a.s.), Haccda Akabe cemresine taş atma sabahı, bineğinin üzerindeyken: *"Bana* (taş) *toplayıver!"* dedi. Ben de ufak taşlardan onun için topladım. Avucuna koyduğum sırada şöyle buyurdu:

إِيَّاكُمْ وَالْغُلُوَّ فِي الدِّينِ، فَإِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِالْغُلُوِّ فِي الدِّينِ

"Dinde aşırılıktan sakının. Sizden öncekileri, dinde aşırılıkları helâk etmiştir."[602]

17. Mütevazı olmak

İnsanın kendini büyük görmesi, diğer insanlar nazarında onu küçültürken, bunun tersine alçak gönüllülük o kişiyi insanların nazarında kıymetlendirir. Unutulmamalı ki, şeytanı lanetli kılan şey kibir olmuştur. Bizi yaratan Yüce Allah, insanı tevazu ile sevimli kılmıştır. Yüce Mevla şöyle buyurur:

وَلَا تَمْشِ فِى الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا

"Yeryüzünde böbürlenerek yürüme, çünkü sen ne yeri delebilir ve ne de boyca dağlara ulaşabilirsin." (İsrâ, 17/37)

18. Ahde vefa

Müslüman, verdiği sözde duran insandır. Bu, Allah ve Peygamberin kesin emridir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اَوْفُوا بِالْعُقُودِ *"Ey mü'minler akitlerinizi yerine getirin."* (Mâide, 5/1);

وَاَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُلًا *"...Verdiğiniz sözü yerine getirin. Çünkü söz veren sözünden sorumludur."* (İsrâ, 17/34)

19. Meclislerde konumuna uygun davranmak

Müslüman gittiği meclise temiz elbiseyle gitmelidir. Yaşlı ve bilgili kimselerden üstte oturmamalı, kendine söz düşmedikçe konuşmamalı, söylenilen faydalı şeyleri dinlemelidir. Sonradan gelenlere yer vermeli, birbirlerine karşı güler yüzlü, tatlı sözlü olmalıdır. Meclisten ayrılırken arkadaşlarından izin

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ

فَانْشُزُوا يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

" Ey inananlar! Toplântılarda, size, 'Yer açın' denince yer açın ki Allah d size genişlik versin; 'Kalkın' denildiği zaman da hemen kalkın ki, Allah, içiniz den inanmış olanları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin. Al lah, işlediklerinizden haberdardır." (Mücadele, 58/11)

20. Yemek adabına uymak

Günlük hayatımızda önemli bir yer tutan yeme-içmenin de dinimizde ku ralları vardır. Yemekten önce elleri yıkamak, yiyeceklerimizi helâl ve temiz olarak yemek, Besmele ile başlamak, verilen nimetlere şükretmek, tıka-basa yemeyip henüz iştahı varken sofradan kalkmak, acele etmeden sağ elle yemek yemekten sonra elleri yıkamak önemli görgü kurallarındandır.

Sonuç

Görgü kuralları elbette yukarıda anlattıklarımızdan ibaret değildir. İslâm, hayatın her safhasında müslümanın edepli, terbiyeli, görgülü ve nazik olmasını istemektedir.

İslâm'ın toplum içindeki tavır ve davranışlarını belirleyen görgü kuralları, Kur'an ve sünnette detaylı olarak bildirilmiştir. Dinin her emrine uymak ve her yasağından kaçınmak edeptir, ahlâktır. Mü'minin; inancında, işlerinde, sözlerinde ve davranışlarında dosdoğru olması onun edebinin sonucudur.

Mü'min, hayatında şu hususlara hep riayet etmelidir:

Kızgınlık ve şiddetten sakınarak yumuşak huylu olmak, dostluğa önem vermek, hakkına razı olmak, yapılan iyiliklere karşı teşekkür etmek, bir işte azim ve sebat sahibi olmak, günahlardan kaçınmak, başkalarını kötülemekten kaçınmak, kendini yüksek görmemek, yaptığı iyilikleri başa kakmamak, ağır başlı ve vakur olmak, kovuculuk yapmamak, herkes hakkında hayır dilemek, yardımsever olmak, kendisi için arzu ettiği güzel şeyleri Müslüman kardeşi için de arzu etmek, aksırana karşı hayır dua etmek, hastaları ziyarette bulunmak, onların sıhhat ve afiyetleri için dua etmek, muhtaçlara yardımcı olmak, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak, kaba ve çirkin, edep dışı müstehcen ve kalp kırıcı sözlerden sakınmak...

Görgü kurallarını yaşamak ve yaşatmak insanlar arasında saygınlık ve muhabbet doğurur. Bunlara riayet etmek, İslâm'ın ortaya koyduğu huzur ve mutluluğu hissetmek demektir.

26

NİMETLERE ŞÜKRETMEK*

"Şükür"; iyilik edenin ve nimet verenin kadrini ve kıymetini bilip bunu insanlara göstermek, iyilik ve ihsanda bulunanı övmek anlamlarına gelir.

Dinî bir terim olarak şükür, Allah'ın kullarına verdiği nimetlerin etkisinin onların dilinde övgü olarak, kalbinde sevgi olarak, organlarında da itaat etme/boyun eğme olarak ortaya çıkmasıdır.[603]

"Hamd" ve "medh" kelimeleri, "şükür" kelimesinin eş anlamlısı olup her üçü de esas itibariyle övme ve yüceltme anlamını ifade ederler. Hamd ve şükür kelimeleri birbirinin yerine kullanılır. Ancak aralarında az da olsa anlam farkı vardır.

Hamd, isteyerek yapılan bir iyiliğe karşı, iyilik yapana teşekkür ve övgüdür. Şükür ise, yapılan iyiliğe karşı söz veya fiil ile yerine getirilen bir övgüdür. Buna göre hamd, yalnızca dille yapılır, şükür ise hem dille hem de hareketle yerine getirilir. Bu itibarla, hamd genel olarak şükürden daha kapsamlıdır.

Hamd, nimete kavuşmanın veya gelecekte kavuşulacak olan bir nimetin sevincini, huzurunu duyup, nimet sahibine övgüde bulunmaktır. Şükür ise, ulaştığı/elde ettiği nimete karşı teşekkür etmektir. Buna göre hamd etmek için nimetin, hamd eden kişiye ulaşmış olması şart değildir. Şükürde ise, nimetin şükreden kimseye ulaşmış olması şarttır. Hamd'de sevinç ve arzu anlamı, şükürde ise içten bağlılık ve dostluk anlamı daha çok yer almaktadır.

Medh ise, mutlak olarak övmek anlamındadır ve hamd'den daha kapsamlıdır. Hamd, medh ile şükür arasında bir çeşit övgüdür. Bir başka ifadeyle medh; hamd ve şükrün ortak noktasıdır. Medh, iyilik ve ihsandan önce de sonra da yapılabilir. Hamd ve şükür tamamen meşrû ve ahlâkî oldukları hâlde, "medh" genellikle ahlâkî değildir. Hz. Peygamber'in,

إِذَا رَأَيْتُمُ الْمَدَّاحِينَ فَاحْثُوْا فِي وُجُوهِهِمُ التُّرَابَ "*Meddahları gördüğünüz zaman yüzlerine toprak saçınız*"[604] emri, medhin bu olumsuz yönünü belirtmektedir.

---

* Bu bölüm, Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı **Zafer KOÇ** tarafından hazırlanmıştır.

603 İsfehanî, Rağıp, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, s.265. Mısır 1961; İbn Manzur, Lisanü'l-Arab, Daru'l-Maarif,

Şükür, her türlü nimetin tek ve gerçek sahibinin Allah olduğunun şuuruna varmak ve bunu en derin saygıyla ve usulünce ifade etmek olduğuna göre, insan ne kadar gayret ederse etsin; ne verilen nimetlerin karşılığını hakkıyla ödeyebilir, ne de nimet vereni hakkıyla övebilir. İşte bu nedenle Kur'an-ı Kerim'de;

وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ *"...Kullarımdan şükreden azdır!"* (Sebe', 34/13)

buyurulmuştur.

Şükür, Kur'an'da üzerinde en çok durulan konulardan biridir. Yetmiş beş yerde şükürden, şükretmenin öneminden bahsedilir.

Şükür kelimesinin eş anlamlısı olan ve yaklaşık aynı sayıya ulaşan "hamd" kelimesi ve türevleri de eklendiğinde büyük bir yekûn tutmaktadır.

Şükrün Kur'an'da bu kadar önemle vurgulanmasının sebebi, onun, iman ve tevhidin en önemli göstergelerinden biri olmasındandır. Kur'an, sürekli olarak Allah'ın insanlara verdiği nimetlere, yaptığı bağışlara, ettiği ihsanlara dikkat çekmekte ve insanın bütün bu iyilikler karşısında minnettarlık duymasını, şükran duyguları içerisinde olmasını istemektedir. Çünkü nimete kavuşmanın, iyilik görmenin karşılığı bunu gerektirir. Bu sebeple Kur'an şükrü, Allah'a kulluk etmenin şartı olarak belirtir:

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ

"Ey iman edenler! Eğer siz ancak Allah'a kulluk ediyorsanız, size verdiğimiz rızıkların iyi ve temiz olanlarından yiyin ve yalnızca Allah'a şükredin." (Bakara, 2/172)

Kendisinden Dolayı Şükredilecek Nimetler

İnsan, Allah Teala'nın yarattığı varlıkların içinde en seçkin olanıdır. O'nu en güzel sûrette yaratmış, akıl gibi üstün yeteneklerle donatmıştır. Yer ve gökleri ve bunlarda olan her şeyi ona hizmet için var etmiş ve ona sayılamayacak kadar nimetler vermiştir. Allah onu, başka hiçbir varlığa bahşetmediği halifelik görevi vererek yüceltmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de;

هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَآئِفَ فِي الْاَرْضِ فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهٗ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ اِلَّا مَقْتًا وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ اِلَّا خَسَارًا

"(Ey insanlar!) Sizi yeryüzünde halifeler yapan O'dur. Artık kim inkâr ederse inkârı kendi aleyhinedir. İnkârcıların inkârı, Rableri katında ancak uğrayacakları gazabı artırır. İnkârcıların inkârı, ancak ziyanlarını artırır" (Fâtır, 35/39) buyurulmuştur.

Diğer taraftan onu tüm yaratıkların çoğundan üstün kılmıştır.[605] Üstünlüğün temel göstergesi, ona verilen nimetlerin bolluğu ve büyüklüğüdür. İnsanların Allah'a şükretmelerine sebep olan bu nimetlerin bazılarını ana hatları ile şöyle sıralamak mümkündür:

Allah, insanı en güzel bir biçimde yaratmış, ona göz, kulak, kalp ve duyu organları vermiştir.[606]

Peygamberler ve kitaplar göndererek insanlara mutluluk yolunu göstermiştir.[607]

Sayısız denecek kadar çeşitli gıdalar, beslenme ve barınma imkânlarını insanın hizmetine sunmuştur.[608]

Dinî emirlerde kolaylık prensibini koymuş, güç yetirilemeyen emirlerle insanları sorumlu tutmamıştır.[609]

Tövbe etme, bağışlanma kapılarını açmıştır.[610]

Allah'ın varlığını bilip tanıma noktasında, kevnî ayetlerin açıklaması yapılmış ve insanlara ibret alma imkânı sunulmuştur.[611]

Bir aile yuvası içinde yaşama imkânı sağlamıştır.[612]

Allah'ın insana bahşettiği nimetler sınırsız olduğuna ve tek tek saymak mümkün olmadığına göre[613] şükretmenin de bir sınırı yoktur. O hâlde, insan sürekli şükretmeli, Allah'ın nimetini anmalı, hatırda tutmalı, anlatmalıdır. Bunu yaparken insan bilmelidir ki, şükrün faydası dünya ve ahirette Allah'a değil; yine kendine dönmektedir. Yaptığı şükür ile fayda gören kulun yine kendisidir. Kul, şükrederek yararlandığı nimetlerin karşılığını Rabbine ödemiş olmamaktadır. Zaten buna da hiçbir varlığın gücü yetmez. Şükreden aslında kendisi için şükretmiştir. Şükrettikçe nimetleri artar. Allah'ın şükredilmeye ihtiyacı yoktur. Bu konu ayet-i kerimede şöyle ifade edilmektedir:

وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ

"Kim şükrederse, ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de nankörlük ederse, (bilsin ki) Rabbim her bakımdan sınırsız zengindir, cömerttir." (Neml, 27/40)

Şükrün Önemi

Şu hâlde, şükretmek mü'minlerin en önemli özelliklerinden biridir. Çünkü şükrün başı Allah'ı bilmektir. Allah'ı Rab olarak bilen, O'nun nimet verdiğinin

---

[605] Bakara, 2/34; A'râf, 7/11; Kehf, 18/50; Tâ-Hâ, 20/116; İbrahim, 14/32–34; İsrâ,17/70; Lokman, 31/20.
[606] Nahl, 16/78; Secde, 32/7–9; Mü'minûn, 23/78; Mülk, 67/23.
[607] Bakara, 2/151–152.
[608] Bakara, 2/29; Enfâl, 8/26; Nahl, 16/14; Rûm, 30/46; Yâsîn, 36/32–35,71–73; İbrahim, 14/34; Kasas, 28/73; Câsiye, 45/12.
[609] Bakara, 2.185.286; Mâide, 5/6.
[610] Bakara, 2/51–52; Enfâl, 8/26.
[611] Mâide, 5/89; A'râf, 7/58.

O'na yaklaşma imkânı bulunduğunun farkında olur. Bu nedenle tevhid, yar Allah'ı hakkıyla birlemek şükrün zirvesidir.

Allah'tan başka nimet veren yoktur. İnsan, hayatını sürdürebilmek için he zaman O'nun yarattığı nimetlerden yararlanmak zorundadır. Kul, bu nimetleri karşılığını da ancak ibadetle/kullukla yerine getirebilir.

Kulluk ile şükür arasında çok güçlü bir ilişki vardır. Şükürden kopan bi insanın, kulluk bilincini de yitirmesi kaçınılmazdır. Bu sebeple şeytanın bütün çabası, kulları şükürden alıkoymaya yöneliktir. Şu ayeti kerime bu gerçeğ ortaya koyuyor:

قَالَ فَبِمَآ اَغْوَيْتَنِي لَاَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ثُمَّ لَاٰتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ

اَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَآئِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ اَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ

"İblis; 'Öyle ise beni azdırmana karşılık, and içerim ki, ben de onları (insanları) saptırmak için senin doğru yolunun üstünde tuzak kuracağım. Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım ve sen, onların çoklarını şükredenlerden bulamayacaksın' dedi." (A'râf, 7/16–17)

Şeytan, insana dört bir yandan yaklaşarak günahları süslü ve çekici gösterir, onun ayağını kaydırmaya çalışır. Böylece insanı Allah'a şükürden uzaklaştırmak ister.

Hz.Peygamber (s.a.s)'in Hayatında Şükür

Şükür ahlâkının Hz. Muhammed (s.a.s.)'in hayatında en güzel bir şekilde somutlaştığını gösteren pek çok örnek bulmak mümkündür.

Peygamberimiz, geceleri ayağa kalkıp ayakları kabarıncaya kadar namaz kılardı. Hz. Âişe kendisine; *"Ey Allah'ın Peygamberi, Allah, işlenmiş ve işlenmesi muhtemel günahlarını bağışlamıştır. İbadet için neden bu kadar yoruluyorsun?"* deyince, Peygamberimiz;

اَفَلَا اَكُونُ عَابِدًا شَكُورًا *"Ey Âişe! Ben şükreden bir kul olmayayım mı?"*[614] diye

cevap vermiştir. Peygamberimiz (s.a.s.), bir şeyler yiyip içtikten sonra, bu rızkı veren Allah'a hamd ve şükretmenin gereğini şöyle beyan etmektedir:

مَنْ أَكَلَ طَعَاماً فَقَالَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَطْعَمَنِي هَذَا الطَّعَامَ وَرَزَقَنِي مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِنِّي وَ قُوَّةٍ غُفِرَ لَهُ مَا

تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

[614] Buhârî, Tefsir, Fetih 2, 5/44, Rikak 20, VII, 183; Müslim, Sıfati'l-Münâfikîn 18, No: 79, III, 2171; Tirmizî, Salât, 304, No: 412, I, 269.

"Bir kimse yemek yer de, 'Beni yediren, kuvvet ve kudretim olmadığı hâlde bana rızık veren Allah'a hamd olsun' derse, geçmiş (küçük) günahları bağışlanır."[615]

İnsan, her zaman nimetlere kavuşamayabilir. Kimi zaman da bela ve sıkıntılara maruz kalabilir. Her iki durumda da insan şükrederek ve sabrederek Allah'ın rızasını kazanabilir. Hz. Peygamber;

عَجَباً لِأَمْرِ الْمُؤْمِنِ إِنَّ أَمْرَهُ كُلَّهُ خَيْرٌ، وَلَيْسَ ذٰلِكَ لِأَحَدٍ إِلاَّ لِلْمُؤْمِنِ: إِنْ أَصَابَتْهُ سَرَّاءُ شَكَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ، وَإِنْ أَصَابَتْهُ ضَرَّاءُ صَبَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ

"Mü'minin işi tuhaftır, her işi hayırdır. Bu, yalnız mü'mine özgü bir şeydir. Sevindirici bir işle karşılaşsa şükreder, o iş kendisi hakkında hayırlı olur. Üzücü bir işle karşılaşsa sabreder, kendisi için hayırlı olur"[616] **buyurarak müslümanlara sabrı ve şükrü tavsiye etmiştir.**

Duaların en güzeliyle Rabb'inden istekte bulunan Hz. Peygamber (s.a.s.), Allah'a şöyle yalvarırdı:

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الثَّبَاتَ فِي الْأَمْرِ، وَالْعَزِيمَةَ عَلَى الرُّشْدِ، وَأَسْأَلُكَ شُكْرَ نِعْمَتِكَ، وَحُسْنَ عِبَادَتِكَ، وَأَسْأَلُكَ لِسَاناً صَادِقاً، وَقَلْباً سَلِيماً، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا تَعْلَمُ، وَأَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَا تَعْلَمُ، وَأَسْتَغْفِرُكَ مِمَّا تَعْلَمُ

"Allah'ım! Senden işte (dinde) sebat etmeyi, doğruluğa da azmetmeyi istiyorum. Keza nimetine şükretmeyi, sana güzel ibadette bulunmayı talep ediyor, doğruyu konuşan bir dil, eğriliklerden uzak bir kalp diliyorum. Allah'ım, senin bildiğin her çeşit şerden sana sığınıyorum, bilmekte olduğun bütün hayırları senden istiyorum, bildiğin günahlarımdan sana istiğfar ediyorum!..."[617]

Bu hadislerde de görüleceği üzere mü'minin hayatı sabır ile şükür anlayışı arasında geçmelidir. Bir nimete kavuşulduğu veya kişiyi memnun edecek bir hayır ona ulaştığı zaman, 'şükür secdesi' yapmak müstahaptır. Rivayet edildiğine göre, Peygamberimiz (s.a.s.)'e sevindirici bir haber geldiği zaman veya onun müjdesi verildiğinde hemen Yüce Allah'a şükür için secdeye kapanırdı.[618] Hamd ve şükrün yapılıp-yapılmadığı ahirette sorulacaktır:

يُؤْتَى بِالْعَبْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَيَقُولُ اللهُ تَعَالَى لَهُ: أَلَمْ أَجْعَلْ لَكَ سَمْعًا وَبَصَرًا وَمَالاً وَوَلَدًا، وَسَخَّرْتُ لَكَ الْأَنْعَامَ وَالْحَرْثَ، وَتَرَكْتُكَ تَرْأَسُ وَتَرْبَعُ؟ أَكُنْتَ تَظُنُّ أَنَّكَ كُنْتَ مُلَاقِيَّ يَوْمَكَ هٰذَا؟ فَيَقُولُ لَا، فَيَقُولُ لَهُ: اَلْيَوْمَ أَنْسَاكَ كَمَا نَسِيتَنِي.

---

[615] Tirmizî, De'avat 56, No:3458, V, 508; Ebû Davud, Libâs 1, No: 4023, IV, 310; İbn Mâce, Et'ime 16, No:3285, II, 1093.

emrine vermedim mi? Seni bunlara baş olmak, onlardan istifade etmek üzer serbest bırakmadım mı? Acaba, benimle bugünkü şu karşılaşmanı hiç düşün dün mü?' diye soracak. Kul da;

'Hayır' diyecek. Yüce Allah;

'Öyleyse bugün ben de seni unutacağım, tıpkı senin (dünyada) *beni unuttu ğun/hatırlamadığın gibi!'*[619] buyuracak.

Sâdi-i Şirâzî, *"Bir insan, her nefesinde Allah'a karşı iki şükür borçludur* der.[620] Çünkü bir soluk alıp vermede hayatını iki defa bağışlayan, iki defa can veren Allah'tır. Böyle bir Allah'a elbette dil ile hâl ile ve kalp ile teşekkür etmek gerekir. Bundan dolayı ayette, gerçek anlamda hamd ve şükürde bulunanların çok az olduğu belirtilmiştir.[621]

Şükür Nasıl Yapılmalıdır?

Kur'an'dan anladığımıza göre Allah'a karşı şükür üç şekilde gerçekleştirilmektedir:

a) Dil ile şükür: Nimet sahibini anmak, O'nu övmek, O'nun nimet sahibi olduğuna iman etmek ve bunu Tevhid kelimesiyle ilan etmekle olur. Bu basit bir teşekkür ifadesi değil, dil ile şahadet getirmek, doğru sözlü olmak, Kur'an'ı tasdik etmek, O'nu okumak ve Allah'ı çokça zikretmek ve buna benzer dil ile ilgili kulluk görevlerini yapmakla yerine getirilir.

b) Kalp ile şükür: İmanı kalbe yerleştirdikten sonra nimet sahibinin Allah olduğunu kalp ile tasdik etmek ve kalbi onun sevgisiyle doldurmaktır.

c) Fiil (aksiyon-eylem) ile şükür: Beden organlarıyla nimet verene itaat etmek ve O'nun bütün emirlerini yerine getirmektir. Kısaca İslâm'ın emir ve yasaklarını her bakımdan yaşamaya çalışmaktır. Çünkü nimet vereni bilip O'nu övmek, bir anlamda O'ndan gelen her şeyi kabul etmek demektir.

Yukarıdaki açıklamaların tamamını kapsayacak şekilde şunu söylemek mümkündür: Her nimetin şükrü kendi cinsi ile yapılır. Meselâ sağlık nimetinin şükrü, kendi sağlığının kıymetini bilerek, sağlığını yitirenlere yardımcı olmakla, onları ziyaret etmekle, zenginliğin şükrü, malî ibadetleri yerine getirmek ve düşkünleri kollamakla yerine getirilir.

İnsanların Birbirlerine Karşı Teşekkürü

Şükrün işaret ettiği bütün görüntüler Allah'a ait olmasına rağmen Kur'an, ana-babaya da şükredilmesini emreder:

---

[619] Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyame, 6. IV, 619.
[620] Şeyh Sâdi, Gülistan, Önsöz.
[621] Sebe', 34/13.

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ

"Biz, insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) önce bana, sonra da ana-babana şükret, diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır." (Lokmân, 31/14)

Ayetteki anne-babaya şükretmeyi, onlara teşekkür etme ve iyilik yapma olarak anlamamız gerekir. Allah, ana-babaya şükredilmesini emretmekle, çocukların onlara karşı tavır ve davranışlarına dikkat etmelerini istemektedir. İşte bu ikazın bir sonucu olarak bebekliğimizden itibaren onların yaptıkları iyilikleri unutmamak, onlara nankörlük yapmamak, güç ve kuvvetten düştüklerinde onlara tevazu kanatlarını indirerek "Öf" bile dememek gerektiği belirtilmiştir.[622] Çünkü annesi onu karnında taşımış, zahmetle doğurmuş, bakmış, büyütmüş, emzirmiş, onun için rahatını terk etmiştir. Keza babası onun ihtiyaçları için çalışmış, yiyeceğini, giyeceğini ve barınağını sağlamış, terbiyesi ve eğitimi için pek çok fedakârlıklarda bulunmuştur.

Kur'an'ın anne babaya iyilik ve teşekkür tavsiyesi, anne-baba ile de sınırlı değildir. İlişki içinde olduğumuz, küçük olsun, büyük olsun herhangi bir iyiliğini gördüğümüz kimselere teşekkür etmek de bir görevdir. Hz. Peygamber (s.a.s);

مَنْ لاَ يَشْكُرُ النَّاسَ لاَ يَشْكُرُ اللهَ تَعَالَى *"Halka teşekkürde bulunmayan, Allah'a da şükretmez"*[623] buyurmuştur.

İnsanların yaptıkları iyiliklere teşekkür etmeyi ve bu iyiliği diğer insanlara da söylemeyi tavsiye eden Hz. Peygamber, şöyle buyurur:

مَنْ أُعْطِيَ عَطَاءً فَلْيَجْزِ بِهِ إِنْ وَجَدَ، فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيُثْنِ بِهِ، فَإِنَّ مَنْ أَثْنَى بِهِ فَقَدْ شَكَرَهُ، وَمَنْ كَتَمَهُ فَقَدْ كَفَرَهُ...

"Kendisine bir iyilik yapılan kimse, imkânı varsa bu iyiliğe iyilikle karşılık versin. İyilik yapacak bir şey bulamazsa, iyilik yapanı övsün. Kim iyilik yapanı överse, ona teşekkür etmiş olur. Kim de kendisine yapılan iyiliği gizlerse, ona nankörlük etmiş olur..."[624]

Yapılan iyiliğe karşılık kadirşinaslıkta bulunmayı dile getiren, *"bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır"* atasözü, konumuzla ilgili önemli mesaj vermektedir. Ancak şu önemli konuyu dikkatlerden kaçırmamak gerekir. İyilikler, teşekkür ve övgü almak için değil, Allah rızasını kazanmak için yapılır. Şu ayet, iyilik yapan kimsenin takınması gereken tavrı net bir şekilde ortaya koymaktadır:

إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللهِ لاَ نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَآءً وَلاَ شُكُورًا

---

622 İsrâ, 17/23-24

Şu iki ayette geçen "şükür" kelimesi, "Allah'a iman"; "küfür" ise onu "inkâr" etme anlamında kullanılmıştır.

إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضَى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ

"Şayet inkâr ederseniz (küfrederseniz), şüphesiz Allah, size muhtaç değildir. Bununla beraber O, kullarının küfrüne razı olmaz. Ve eğer şükrederseniz, sizden bunu kabul eder..." (Zümer, 39/7)

Yüce Kitabımızın ilk sûresinin اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ *"Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur"* (Fâtiha, 1/2) cümlesiyle başlaması, takip eden ayetlerde iman ve hidayet gibi nimetlerin vurgulanması son derece önemlidir. Bir günde beş vakit namazın her bir rekâtında Fâtiha sûresini okumak zorunda olduğumuza göre, Allah'a hamd ve şükrün, bir mü'minin hayatındaki vazgeçilmez değerini ve imanla bağlantısını bizzat yaşayarak müşahede ediyoruz, demektir.

Genellikle Allah'ın, kullarına bahşettiği nimetlerden bahseden ayetlerde geçen şükür kelimesi, "nimetlere şükretme"; küfür ise, "nankörlük" anlamlarında kullanılmıştır. Aşağıdaki iki ayette bu özelliği görmemiz mümkündür:

وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

"Allah, rahmetinden ötürü geceyi içinde dinlenesiniz; gündüzü de, lütfundan isteyesiniz ve şükredesiniz diye sizin için yarattı." (Kasas, 28/73)

"Rabbiniz şöyle buyurmuştur: Andolsun, eğer şükrederseniz gerçekten size (nimetimi, mükâfatımı) artırırım ve andolsun eğer küfrederseniz, şüphesiz benim azabım pek şiddetlidir."[630] (İbrahim, 14/7)

Bu ayetler bize çok önemli bir ilkeyi öğretmektedir: Şükür, nimetlerin artmasının en önemli sebebidir. Nankörlük ise, azabın artmasına bir sebeptir. Nankörlük durumunda, nimetler elimizden gitmeyebilir, belki daha da çoğalabilir. Ama Yüce Allah, kimi zaman lütfundan bahşeder, bazen de kahrından

---

[625] Şu'arâ, 26/109, 127; Sebe', 34/47; Sâd, 38/86.
[626] Âl-i İmrân, 3/145; En'âm,6/53; A'râf, 7/17,58; Yunus, 10/22; Zümer, 39/7; Kamer, 54/35.
[627] Bakara, 2/152; Neml, 27/40; Lokman, 31/12; Sebe', 34/13.
[628] Bakara, 2/6,89; Muhammed, 47/1; Âl-i İmrân, 3/97.
[629] Bakara, 2/152; Neml, 27/40; Lokman, 31/12; Şu'ara, 26/19.
[630] Bk. Nahl, 16/14,78; Nisâ, 4/47; Hûd, 11/9; İsrâ, 17/67.

verir. Bu nedenle şükretmeyenler, nimetin azaltılacağından / verilmeyeceğinden değil, şiddetli azapla uyarılmışlardır.

Hiç kuşkusuz şükür, dünyaya imtihan için gönderilen (Mülk, 67/2) insanın hiçbir zaman vazgeçemeyeceği temel kulluk görevlerinden biridir. Şükretmeyen bir kul asla düşünülemez. Böyle bir insanda hayır ve bereket, sevgi ve hoşgörü namına bir şey bulmak mümkün değildir.

Yüce Allah, bizi şükür ve nankörlük noktasında denemektedir. Şükreden bir kul olmak da, nankörlük gösteren asi biri olmak da söz konusudur:

اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ اِمَّا شَاكِرًا وَاِمَّا كَفُورًا

"Hiç şüphesiz, Biz insanı, karmaşık olan bir damla sudan (nutfeden) yarattık. Onu denemekteyiz. Bundan dolayı onu işiten ve gören yaptık. Biz ona yolu gösterdik; (artık o) ya şükredici olur, ya da nankör olur." (İnsan, 76/2–3)

Yüce Allah, yolunu göstermek üzere işitilecek, görülecek ve düşünülecek birçok deliller, alametler sunmuş, bunları anlayabilmek için de insana göz, kulak ve idrak yeteneklerini bahşetmiştir. Tüm bunlara karşılık insan dilerse, o irşat ve hidayet nimetinin kadrini bilerek Rabbine şükreder; isterse nankörlük yapıp bu irşat ve hidayete sırt döner. Her iki yol da gösterilmiş olup, tercih hakkı insana bırakılmıştır.[631]

Sonuç

Konuyu özetlemek gerekirse şükür, Allah'ı tanıma, O'na ta'zim ve dua etme, O'na iman edip ibadet etmedir.

Yüce Allah'ın kullarından istediği en mühim şey, şükürdür.

Kur'an, insanları ısrarla şükre davet ederek, şükürsüzlüğün nimetleri yalanlamak ve inkâr etmek anlamına geldiğini belirtmiştir. Nankörler, Rahman Sûresi'nde şiddetli ve dehşetli bir surette otuz bir defa şu ayetle tehdit edilmişlerdir:

فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ *"O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?"*

Düşünülerek yapılan şükür, bizdeki kulluk şuurunu canlı tutar. İnsanların Allah'a muhtaç olduklarını, Yüce Allah'ın ise her şeyden müstağnî olduğunu, kimsenin şükrüne Allah'ın ihtiyacı olmadığını öğretir.

Şükreden bir kulun en güzel ölçüsü; kanaatkârlığı, başına gelenlere rıza göstermesi ve her durumda memnuniyetini belirtmesidir.

Nankörün ölçüsü ise; aşırı hırslı olması, israf etmesi, saygısız bir insan olması ve haram-helâle dikkat etmeden bulduğunu yemesidir.

Şükür, kalbimiz, dilimiz, organlarımız ve hayatımızın her anıyla yapılmalıdır. Allah'ın verdiği nimetin, yine O'nun yolunda kullanılmasından daha tabii

İnsan, anne-babası başta olmak üzere, bütün insanlara da teşekkür etmek v onlara kadirşinas olmak zorundadır. Zira insanların kendisine yaptığı iyilikl rin kıymetini bilmeyen ve onlara teşekkür etmeyenler, Allah'ın bahşettiği n metlerin değerini ve rızık vereni de tam olarak anlayamazlar.

En küçük bir iyilik yapana bile teşekkür etmeyi insanlık görevi biliyo uzun yıllar onu unutmuyoruz. Hâlbuki bize sonsuz nimetleri karşılıksız vere Yüce Yaratıcımıza ne kadar hamd ü senada bulunsak, yine de o nimetleri karşılığını asla ödemiş olamayız.

Hamd etmek ve şükretmek iyimser olmaktır. Hayata güzel ve olumlu pen cereden bakabilmektir. Mutlu olabilmek, mutluluk elbisesi giymektir. Şikayet çi ve karamsar karakterlerin kararttığı kalplerin, doymak bilmeyen nefislerin aç kurtlar gibi insanların hukukuna saldıran mütecavizlerin dünyasını ancal "şükür" aydınlatabilir.

Aslında her şey Allah'ı hamd ve tespih etmektedir:

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ اِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا

"Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı tespih ederler. Her şey O'nu hamd ile tespih eder. Ancak siz onların tespihlerini anlamazsınız. O, halîmdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır." (İsrâ, 17/44)

Bütün varlıklar hizmetine sunulan insanoğlunun daha çok şükretmesi, asla nankörlük etmemesi gerekir. İman edip Allah ve Peygamberine itaat eden, İslâm'ın emir ve yasaklarına uyan, malındaki fakirin hakkını veren, yakınlarını, yoksul ve muhtaçları görüp gözeten kimse Allah'ın nimetlerine şükrediyor demektir. Sahip olduğu nimetleri Allah'ın verdiğini unutan, haramlara dalan, ibadetleri terk eden kimsenin nimet karşısında sadece diliyle "çok şükür", "elhamdülillah" gibi sözleri söylemesi nimete şükür için yeterli değildir.

Nimetlere şükretmenin en önemli unsuru o nimeti vereni tanımak ve Allah'ın kullarını o nimetten yararlandırmaktır. İlmi, sanatı, mesleği ve serveti ile insanlara faydalı olan nimetlere şükretmiş olur.

27

SILA-İ RAHİM VE ÖNEMİ*

İslâm'a göre insan, Yüce Allah'ın yarattığı varlıkların en mükemmelidir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de; لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ *"Şüphesiz biz, insanı en güzel biçimde yarattık."* (Tîn, 95/4) buyurulmuştur. Kendisine nispet edilen, *"Sen kendini küçük bir varlık sanırsın, oysa sende en büyük âlem dürülmüş hâlde mevcuttur"*[632] mısralarıyla Hz. Ali, insanın sahip olduğu potansiyeli gayet güzel ve veciz bir şekilde dile getirmeye çalışmıştır.

İnsan, yaratılışı ve ihtiyaçları gereği toplum hâlinde yaşamaya mecburdur. Çünkü o, bütün ihtiyaçlarını bireysel olarak karşılama imkânına sahip değildir. Çoğu yazar ve bilim adamı tarafından onun sosyal bir varlık olarak nitelendirilmesi, bu gerçeğin formüle edilmiş şekli olsa gerek. Ayrıca dinimizin mü'minleri bölünme yerine birlikteliğe, beraberliğe davet eden emirlerini de insanın bu ihtiyacı paralelinde değerlendirmenin gereği ortaya çıkmaktadır. İnancı, sosyal ve kültürel yapısı her ne olursa olsun toplum hâlinde yaşamanın insana yüklediği belli birtakım sorumluluklar vardır. Bu sorumlulukların temel dayanağını kamu yararı, başka bir ifadeyle toplumsal fayda teşkil etmektedir. Toplumu teşkil eden insanlara fert olarak yüklenen sorumluluklar, onların faydalarına yöneliktir. Her sorumluluk, dolaylı ya da dolaysız bir şekilde yine onlara hak olarak döner. Unutulmamalıdır ki, kişisel veya kitlesel olarak ihlal ve ihmal edilen her sorumluluk, bir anlamda bireysel ya da toplumsal hakkın iptali olarak nitelendirilebilir. Hak talebi veya toplumsal hayatın getirilerinden faydalanma, bir yönüyle sorumluluğun yerine getirilmesi ile ilintilidir. Şüphesiz toplum olarak yaşamanın belli ilke ve kuralları vardır.

Dinimizde, başta insan olmak üzere bütün canlılara karşı iyi davranmak genel ilkedir. Bu iyi davranış sadece insanları değil, diğer canlıları da kapsar. Zira varlık âlemi Cenab-ı Hakk'ın eseridir. Yunus'un;

'Elif okuduk ötürü / Pazar eyledik götürü / Yaratılanı hoş gör / Yaratan'dan ötürü'[633] mısralarında dile getirdiği gibi bizler bütün yaratılanları yaratandan ötürü severiz, onların haklarına riayet ederiz. Zira evrendeki canlı-

* Bu bölüm, Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı Dr. Yusuf YİĞİT [illegible]

وَمِنْ اٰيَاتِهٖ خَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافُ اَلْسِنَتِكُمْ وَاَلْوَانِكُمْ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِّلْعٰلِمِيْنَ

"O'nun ayetlerinden biri de göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin değişik olmasıdır. Şüphesiz bunda bilenler için ibretler vardır" (Rûm, 30/22) anlamındaki ayet, insanlar arasında söz konusu olan kültürel, sosyal ve etnik farklılıkların fıtrî olduğuna işaret etmekte ve bu farklılıkları, Allah'ın yüceliğini gösteren deliller olarak nitelemektedir. İnsanlar, değişik renklerde farklı isimlerde aynı bahçenin gülleridir. Bu geniş yelpaze içinde herkesin birbirine karşı yakınlık ve ilişki derecesi farklı farklıdır. Davranışlar, bu yakınlık ve ilişki derecesine göre şekil ve anlam kazanır. Bilindiği gibi insana en yakın olanlar; anne, baba, dede, nine, kardeşler, torunlar, amcalar, halalar, teyzeler ve diğer yakınlardır. Bunlar bir ağacın kökleri, gövdesi ve dalları mesabesindedirler. Ağacın gövdesi, dalları ve kökleri arasındaki ilişki neyse, akraba arasındaki ilişki de odur. Bu ilişkinin koparılmayıp, aksine sağlamlaştırılması asıldır. Yakınlar arasındaki bu bağ, dinî terminolojide "*sıla-i rahim*" şeklinde nitelendirilmektedir.

Kavram ve Kapsam Olarak Sıla-i Rahim

Sıla-i rahim; gerek kan, gerekse evlilik vesilesiyle oluşan hısımlara, yakınlara iyilikte ve yardımda bulunma, onlarla ilgilenme, akrabalık bağlarını güçlendirip koruma şeklinde tanımlanabilir.

İslâm dini, yakınlar arasındaki bu bağın koparılmasını, büyük günahlar arasında saymıştır. Zira insanın diğer insanlarla olan ilişkileri, yakınları ile olan ilişkilerine göre şekillenmektedir. Buna göre yakınları ile iyi ilişkiler içinde olmayan insan, diğer insanlarla nasıl iyi ilişkiler içinde olabilir? Toplumdaki sevgi ve dayanışma bağlarının çözülmesi aileden başlar, komşulara ve diğer kesimlere sirayet eder, neticede fert ve toplum bazında âhenk bozulur. Kur'an-ı Kerim'de;

وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوْا بِهٖ شَيْـًٔا وَّبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَّبِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْۢبِ وَابْنِ السَّبِيْلِ ۙ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُوْرًا ۙ

"Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya, idare ve himayeniz altında olanlara iyi davranın. Allah, kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kimseyi sevmez" (Nisâ, 4/36) anlamındaki ayet Müslümanların yapması gerekli görevlerden bir kısmını dile getirmektedir. Allah'a ibadet dışında başta ana-baba olmak üzere toplumun diğer bireyleri ile iyi ilişkiler kurulması bir görev olarak vurgulanmaktadır. Ayete konu ola

gruplarla iyi ilişkiler kurabilmenin yollarından birisi de sıla-i rahim kavramı içinde değerlendirilen ve belki de onun özünü teşkil eden ziyarettir. Zira nice yalnız anne-babalar, bir dost ve evlat yolu gözlemektedirler. Kendilerinin hâlini soracak, bir nebze olsun dertlerini paylaşacak çocuklar, akrabalar, dostlar zaman zaman ne kadar da aranır. Gerek akrabalarımız gerekse diğer insanlarla ilişkilerimiz gün geçtikçe zayıflıyor. Kendimizin dışındaki insanları ve onların problemlerini gün geçtikçe umursamaz oluyoruz. Huzuru, sevinci, üzüntüyü, varlığı, yokluğu bireysel olarak yaşamaya doğru hızla ilerliyoruz. Oysa problemler, üzüntüler paylaşıldıkça hafifler, aynı şekilde de sevinçler de paylaşıldıkça daha büyük bir anlam kazanır. Ahlâkımız, ticaretimiz, sanatımız, dinlenme ve eğlence kültürümüz, insanî ilişkilerimiz gittikçe yozlaşmaktadır. Bunun en önemli sebebi modern dünyanın bizlere sunduğu hayat tarzı ve kendi değerlerimizden uzaklaşmamız olsa gerek. Kentlere doğru yaklaştıkça akraba ilişkilerinin zayıfladığını, hatta kaybolma noktasına geldiğini görmekteyiz. Oysa dinimiz, bir taraftan akraba ilişkilerini mümkün mertebe kuvvetlendirmemizi, onlardan muhtaç konumda olanları koruyup kollamamızı emrederken, diğer taraftan da yakınlarla ilişkilerimizi koparmamızı yasaklamaktadır. Dinimizde sıla-i rahimin, bu derece önemli görülmesinin temelinde, işte bu tür kaygıların yattığı ifade edilebilir. Bu itibarla sıla-i rahimin, bu tür problemlerin çözümünde etkin bir yol olduğu söylenebilir.

Allah'a Olan Sıla

Sıla-i rahim denince ilk olarak yakınlarımızla olan ilişkimizi sürdürme akla gelmekle birlikte insan, Yüce Yaratıcısı olan Allah ile de bağını devam ettirmelidir. Zaten yakınlarla olan sıla, Rab ile olan sılanın varlığı durumunda daha da bir önem kazanmaktadır. İnsan önce yaratıcısına bağlanmak zorundadır. Yani o, öncelikle kendisine her türlü nimeti bahşeden yaratıcısı ile sılasını kesmemekle yükümlüdür. Çünkü Rabbi ile muhabbet ve minnet bağları kopmuş bir insanın artık tutunacak bir dalı, sığınacak bir yeri kalmamıştır. Böyle bir insanın diğer insanlarla oluşturduğu bağ ve birlik, özünde bir kıymet ifade etmez. Çünkü kurduğu aile ve toplum, ancak zaruretlerin, dünyevî menfaatlerin bir araya getirdiği bir topluluk hüviyetinde olabilir. Çağımızda bu konumda olan fert veya toplumlarının yaşadığı büyük problem ve sosyal bunalımların asıl sebebi, Yüce Yaratıcı ile olan sılanın koparılması değil midir? O'nunla olan sıla (iman ve onun gereğini yerine getirme), sılaların en güçlüsü ve insanı huzura ulaştıran bir sıladır. Kur'an-ı Kerim'de;

لَآ اِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى لَا انْفِصَامَ لَهَا

lam yolu seçtiği belirtilmektedir. Yüce Rabbimiz;

اَلَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَآ اَمَرَ اللهُ بِهِ اَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِ اُولٰٓئِكَ

هُمُ الْخَاسِرُونَ

"Onlar, Allah'a verdikleri sözü, pekiştirilmesinden sonra bozan, Allah'ın korunmasını emrettiği bağları (iman, akrabalık, beşerî ve ahlâkî bütün ilişkileri) koparan ve yeryüzünde bozgunculuk yapan kimselerdir. İşte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir" (Bakara, 2/27) buyuruyor. Bir başka ayette ise şu ihtar var:

وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَآ اَمَرَ اللهُ بِهِ اَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِ اُولٰٓئِكَ

لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوٓءُ الدَّارِ

"Allah'a verdikleri sözü, pekiştirilmesinden sonra bozanlar, Allah'ın korunmasını emrettiği şeyleri (akrabalık bağlarını) koparanlar ve yeryüzünde bozgunculuk çıkaranlar var ya; işte lanet onlara, yurdun kötüsü (cehennem) de onlaradır" (Ra'd, 13/25). Buna göre sıla-i rahimin çekirdeğini Allah ile olan kulluk ya da O'na olan iman bağı teşkil etmektedir. Başka bir ifadeyle Allah'a imân, sıla-i rahmin esasıdır. Allah'a verdikleri sözden dönenler, imandan dönmüş kimselerdir. İmanından dönenler ise, Rabbi ile kalbî bağını, yani "sılasını" kesenlerdir. Bu açıdan düşünüldüğünde imanın, namazın, orucun, haccın ve diğer bütün salih amellerin Allah'a olan sılanın göstergeleri olduğu söylenebilir.

Yakınlarla Olan Sıla

Dinimiz, yakınlar arasındaki ilişkilerin sağlam, sıcak ve devamlı olmasına onların birbirine maddeten ve mânen destek olmalarına çok önem vermektedir. Yakınların haklarını gözetmek, Allah ve Resûlü'nün ısrarla emrettiği şeylerdendir. Kur'an-ı Kerim'de;

وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللهِ

"...Birbirinin mirasçısı olan akraba (rahim sahipleri)*, Allah'ın Kitab'ına göre birbirine daha yakındırlar"* (Enfâl, 8/75) anlamındaki ayet, yaratılış gereği akraba olanların, yakınlık derecelerine göre birbirlerine diğer insanlardan daha çok ilgi duyacaklarını, birbirlerini daha çok koruyacaklarını bildirmektedir. Rahim bağı, kan bağı, aile bağı gibi biyolojik ve sosyolojik faktörler, onları birbirlerine yakınlaştırmaktadır. İnsanın, önce kendi yakınlarına yardım etmesi,

yaratılış yasasının gereğidir. Bu husus, Kur'an-ı Kerim'de değişik vesilelerle birkaç yerde dile getirilmiştir.[634]

وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيْرًا

"Akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver, ama saçıp savurma!" (İsrâ, 17/26)

Bu ayette önce akrabaya, sonra miskine, sonra yolcuya yardım edilmesi emredilmektedir. Bu durum, yardımda akrabanın önceliği bulunduğuna işaret etmektedir. Zira herkes kendi kapısının önünü temizlerse, bütün sokak temizlenir.

İnsan, kendisi üzerinde hakkı olanlara daha çok saygı ve hürmet göstermek durumundadır. Zira iyiliğe karşı kötülük, ikrama karşı nankörlük insana yakışmaz. Şüphesiz insan üzerinde en çok ikram ve ihsan sahibi Yüce Allah'tır. Zira onu ve yaşadığı âlemi yaratan, ona sayısız nimetler bahşeden Hak Teâlâ'dır. Yukarıda naklettiğimiz ayet-i kerimede öncelikle Allah'a ibadet emri bundan dolayıdır. Zaten Kur'an'da insanların Allah'a ibadet için yaratıldığı ifade buyurulmaktadır.[635] İkinci olarak ana-baba zikredilmiştir. Çünkü insanın dünyaya geliş sebepleri onlardır. Diğer akrabanın da insanın yetişmesinde payı vardır. Aynı sevgi ikliminde yetişen, aynı hatıraları paylaşan, birbirlerine hakları geçen insanların öncelikle kendi aralarında hak-şinas ve kadir-şinas olmaları gerekir.

Toplumun çekirdeğini oluşturan aile ve onun etrafını sıkıca saran akrabalık bağları ne kadar sağlam olursa, toplum da o kadar sağlam ve güçlü olur. İlâhî kanun gereği insanoğlu, dünyaya bazı kişilerle arasında hısımlık bağları ile birlikte gelir; bu bağın sağlam olması, insana yüksek bir moral gücü kazandırır. İşte bu güç kişiye, hayatın zorluklarını göğüsleme ve ondan zevk alma şansını sağlar.

Hadislerde Sıla-i Rahim

Peygamberimizin ilk tebliğleri arasında sıla-i rahim de yer almıştır. Sıla-i rahimin önemini vurgulayan hadislerden bir kısmını nakletmek istiyoruz:

مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُبْسَطَ لَهُ فِي رِزْقِهِ، وَأَنْ يُنْسَأَ لَهُ فِي أَثَرِهِ، فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ

"Kim, rızkının genişletilmesini, ecelinin uzatılmasını isterse, sıla-i rahim yapsın."[636]

Allah Teala'nın insan için takdir buyurduğu ömür ne artar ne de eksilir. Bu ve benzeri hadisi şeriflerde sadakaların ve güzel işlerin ömrü artıracağı ifade buyurulmuştur. Bu artma, bizim anladığımız manada bir artma değildir. Allah Teala, insanların yapacakları ibadetleri ve güzel işleri ezelde biliyor. Bunun

---

[634] Bakara, 2/83, 177; Nahl, 16/90; Enfâl, 8/75; Ahzâb, 33/6; Rûm, 30/38.

Akrabadan muhtaç olanlara yardım etmek sıla-i rahimin kapsamı içindedir Zekât ve fitrelerimizi öncelikle bakmakla yükümlü olduğumuz yakınlarımızır dışındaki akrabadan yoksul olanlara vermemiz, bu tür malî ibadetlerimizir daha çok kabulüne vesile olacaktır. Zira Peygamberimiz;

اَلصَّدَقَةُ عَلَى الْمِسْكِينِ صَدَقَةٌ وَهِيَ عَلَى ذِي الرَّحِمِ ثِنْتَانِ صَدَقَةٌ وَصِلَةٌ

"*Yoksula bir şey vermek sadakadır. Akrabaya bir şey vermenin ise iki sevabı vardır. Birisi sadaka sevabı, diğeri de akrabayı görüp gözetme sevabıdır*"[637] buyuruyor.

Resûlullah (s.a.s.), sıla-i rahimin önemini bir başka hadisinde şöyle dile getirmiştir:

إِنَّ الرَّحِمَ شُجْنَةٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ. فَقَالَ اللهُ: مَنْ وَصَلَكِ وَصَلْتُهُ، وَمَنْ قَطَعَكِ قَطَعْتُهُ

"*Rahim (akrabalık), Allah'ın rahmetinin eserlerindendir. Kim bu bağı korursa, Allah ona merhamet eder. Kim onu koparırsa, Allah da ondan ihsan ve rahmetini keser.*"[638]

Bu hadisten anlaşıldığına göre, akrabalık, Allah'ın rahmeti olarak nitelenmiş ve bu rahmete ulaşabilmenin yolu akrabalık bağının muhafazasına bağlanmıştır. İnsan olarak Allah'ın ihsan ve rahmetine ne derece muhtaç olduğumuz izahtan vârestedir. Çağımızda insanların birbirinden uzaklaştığı, yalnızlığı tercih ettiği bir gerçektir. Oysa İslâm, aile, akraba ve toplum olarak beraber, birlikte yaşamayı emretmektedir. Zira birliktelikte güç, paylaşım ve yardımlaşma vardır. İnsanların problemleri, üzüntü ve kederleri paylaşıldığı takdirde hafifler. Akrabalık bazında sağlanamayan bu birlikteliğin toplumsal bazda sağlanması elbette zordur. Şu nakledeceğimiz hadis de akrabalık bağlarının gözetilmesi konusunda bize bir fikir vermektedir.

اَلرَّحِمُ مُعَلَّقَةٌ بِالْعَرْشِ. تَقُولُ: مَنْ وَصَلَنِي وَصَلَهُ اللهُ. وَمَنْ قَطَعَنِي قَطَعَهُ اللهُ

"*Rahm Arş'a tutunmuş, akrabalık Arş'ın Rabbine sığınmış ve şöyle demiştir; 'Beni görüp gözeteni Allah gözetsin, benimle ilgiyi kesenden de Allah rahmetini kessin.*"[639]

Bir adam Peygamberimize sordu:

يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّ لِي قَرَابَةً. أَصِلُهُمْ وَيَقْطَعُونِي. وَأُحْسِنُ إِلَيْهِمْ وَيُسِيئُونَ إِلَيَّ. وَأَحْلُمُ عَنْهُمْ وَيَجْهَلُونَ عَلَيَّ

---

[637] Tirmizî, Zekât 26. III, 46.
[638] Buhârî, Edeb, 13. VII, 73.
[639] Müslim, Birr, 6. IV, 1981.

- Ey Allah'ın elçisi, benim yakınlarım var. Ben onları ziyaret ederim, onlar bana gelmez. Ben onlara iyilik ederim, onlar bana kötülük eder. Ben onlara yumuşak davranırım, onlar bana kaba davranır.

Peygamberimiz (s.a.s.), şöyle buyurdu:

فَقَالَ "لَئِنْ كُنْتَ كَمَا قُلْتَ، فَكَأَنَّمَا تُسِفُّهُمُ الْمَلَّ. وَلاَ يَزَالُ مَعَكَ مِنَ اللهِ ظَهِيرٌ عَلَيْهِمْ، مَا دُمْتَ عَلَى ذٰلِكَ

"Eğer dediğin gibi isen, onlara sıcak kül yutturmuş oluyorsun. Sen böyle davrandığın sürece, Allah'ın yardımı seninledir."[640]

Hadis-i şerifte geçen *"onlara sıcak kül yediriyor gibisin"* ifadesi bir benzetmedir. Peygamberimiz, kişinin akrabasına karşı bu örnek davranışı karşısında, onların çirkin davranışlarından ötürü başlarına gelecek elem ve ıstırabı, sıcak kül yiyenin ıstırabına benzetmiştir. Başka bir ifadeyle akrabasının anlayışsızlığına göz yuman, kötülüğünü iyilikle/anlayışla karşılayan, kabalığını bağışlayan bir kimse, ilâhî emre uymanın ve onu uygulamanın derin hazzını ve huzurunu tadarken, ona kötü davranan yakınları, yaptıklarından dolayı bir müddet sonra elem ve pişmanlık duymaya başlarlar. Bu asil davranış karşısında ezilir, perişan olurlar.

Bir başka hadiste Peygamberimiz (s.a.s.); لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَاطِعٌ *"Akrabasıyla ilişkiyi kesen* (cezasını çekmeden veya affedilmeden) *Cennet'e giremez"*[641] buyurmuştur.

Bir sahabî, Peygamberimize,

دُلَّنِي عَلَى عَمَلٍ أَعْمَلُهُ يُدْنِينِي مِنَ الْجَنَّةِ وَيُبَاعِدُنِي مِنَ النَّارِ. قَالَ

-Ey Allah'ın Resûlü! Beni cennete yaklaştıracak ve cehennemden uzaklaştıracak bir ameli haber verir misiniz? dedi. Peygamberimiz;

"تَعْبُدُ اللهَ لاَ تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا. وَتُقِيمُ الصَّلاَةَ وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ وَتَصِلُ ذَا رَحِمِكَ

"Allah'a ibadet eder, O'na hiçbir şeyi ortak koşmaz, namazı doğru kılar, zekâtı verir, yakınlarını ziyaret edersin."

Adam uzaklaşınca, Peygamber (s.a.s.),

إِنْ تَمَسَّكَ بِمَا أُمِرَ بِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ *"Emrolunduğu şeyleri yaparsa, cennete girer"*[642]

buyurdu.

Sıla-i rahimin en güzeli, akrabadan muhtaç olanları ziyaret ederek onlara yardım etmek ve geçim darlıklarını hafifletmektir. Sıla-i rahim görevini ihmal etmek, Allah'ın rahmetinin üzerimizden kesilmesine sebeptir. Peygamberimiz;

لَيْسَ الْوَاصِلُ بِالْمُكَافِئِ وَلٰكِنِ الْوَاصِلُ الَّذِي إِذَا قَطَعَتْ رَحِمُهُ وَصَلَهَا

---

[640] Müslim, Birr, 6, IV, 1982

Mü'min kimse artık bu ayet ve hadisler karşısında yakınları ile ilgisini kesemez. Onları rahatsız edici ve kabul edilemez davranışları karşısında bile onlara iyilik etmek ve yardımda bulunmak durumunda olmalıdır.

Şu hadis akraba ile ilişkinin önemini ne güzel vurgulamaktadır:

إِنَّ اللهَ خَلَقَ الْخَلْقَ حَتَّى إِذَا فَرَغَ مِنْهُمْ قَامَتِ الرَّحِمُ فَقَالَتْ

"Allah, mahlûkatı yaratıp bunların takdiratını tamamlayınca, akrabalık ayağa kalkarak;

هٰذَا مَقَامُ الْعَائِذِ مِنَ الْقَطِيعَةِ *"(Ya Rabbi!) Burası, akrabalık münasebetlerini kesmekten sana sığınanların makamıdır, dedi.* Cenab-ı Hak;

قَالَ: نَعَمْ. أَمَا تَرْضَيْنَ أَنْ أَصِلَ مَنْ وَصَلَكِ وَأَقْطَعَ مَنْ قَطَعَكِ

- Evet. Sana sıla yapana benim de sıla yapmama; senden alâkayı kesenlerden benim de kesmeme razı olmaz mısın? buyurdu. Akrabalık;

قَالَتْ: بَلَى *Evet,* diye cevap verdi. Yüce Allah;

قَالَ: فَذَاكِ لَكَ *"Bu sana verilmiştir"* buyurdu.

ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ Bundan sonra Allah Resûlü;

اِقْرَؤُا إِنْ شِئْتُمْ *İsterseniz şu ayetleri okuyunuz"* buyurdu:

فَهَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ تَوَلَّيْتُمْ اَنْ تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ وَتُقَطِّعُوْٓا اَرْحَامَكُمْ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فَاَصَمَّهُمْ وَاَعْمٰٓى اَبْصَارَهُمْ اَفَلَا يَتَدَبَّرُوْنَ الْقُرْاٰنَ اَمْ عَلٰى قُلُوْبٍ اَقْفَالُهَا

"Geri dönerseniz hemen yeryüzünde fesat çıkaracak, akrabalık bağlarınızı keseceksiniz, öyle mi? Onlar öyle kimselerdir ki Allah onları lânetlemiş, sağırlaştırmış ve gözlerini kör etmiştir. Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerinde kilitler mi var?" (Muhammed, 47/22–23)[644]

Unutulmamanın Yolu Unutmamaktan Geçer

Kültürümüzde sıla-i rahime vesile olacak, onu etkin kılacak çeşitli dinî ve geleneksel etkinlikler mevcuttur. Şüphesiz bayramlar bu etkinliklerin en başta gelen örneklerindendir. Şu kadarını ilave etmek gerekir ki, bayramlar temel esprisini kaybetmediği sürece gerek yakınlar gerekse toplumun diğer bireyleri arasında kaynaşma ve dayanışmanın belirginleştiği özel zaman dilimleridir.

---

[643] Buhârî, Edep, 15, VII, 73.

[644] Buhârî, Edeb, 13, VII, 72; Müslim, Birr, 6, IV, 1980.

Bayramlar vesilesiyle yapılan ziyaretler, kalplerin yumuşamasına, sevginin paylaşılmasına ve bireysel bazdaki huzurun kitlesel boyutta hissedilmesine katkı sağlayan önemli günlerdir.

Çoğu ilişkilerin menfaat temeli üzerine inşa edildiği, insanların çoğu zaman kendilerine sağlayacağı menfaatler ölçüsünde başkalarıyla ilgilendiği, hatta kendinden önce başkalarını tanımlamaya kalkıştığı, uhrevî ve inanç boyutundan uzaklaşmaların yaşandığı, bunun sonucu olarak da çoğu kez üst kattaki komşunun alt kattakinden habersiz yaşadığı, aileler ve yakınlar arasındaki irtibat ve ilişkilerin zayıfladığı, nesiller arasında kalın duvarların örüldüğü, vefa, hayâ, iffet gibi bizi biz yapan değerlerin kaybolmaya yüz tuttuğu bir dönemde yaşamaktayız. İşte söz konusu olumsuzlukların giderilmesi veya asgariye indirilmesinde sıla-i rahimin başka bir ifadeyle akrabalık bağlarının güçlendirilmesinin etkisi inkâr edilemez. Bu itibarla bayramlar, birbirimizden kaçış anları değil birbirimize yakınlaşma anları olmalıdır.

Başkalarını unutan insanın, kendisinin de onlar tarafından unutulacağı açıktır. İnsanların zor gününde onların yanında yer almayan, zor gününde kimseyi yanında bulamayacaktır. Bu itibarla ana-babamızı, eşimizi dostumuzu unutmamalıyız. Müslümanlar arasında kardeşlik hakları bulunmasının yanı sıra, yakınlar arasında bir de sıla-i rahim kapsamında ele alınacak haklar olduğunu hatırımızdan çıkarmamalıyız. Gerçekten de sıla-i rahim, insanları boncuk taneleri gibi bir araya getiren ipliğe benzer. Bu bağı koparmak hoş görülmediği gibi, güçlendirmek övülmüştür. Akrabalarını ihmal edip, ziyaret etmeyen kimselerin bulundukları meclise Allah'ın rahmetinin inmemesinden büyük tehdit olur mu?

Yardım Önce Akrabaya

Sadaka ve zekât gibi malî ibadetlerimizde öncelik bakmakla yükümlü olmadığımız fakir ve muhtaç yakınlara verilmelidir. Eğer kişinin kendi hısımlarında muhtaç insanlar var ise, sadaka ve zekâtlarımızı vermede onlara öncelik tanımamız gerekir. Akrabaya iyiliğin ölçüsü, onların yakınlık derecesine, ihtiyaç durumlarına, bizim de maddî gücümüze göre değişiklik gösterir. Amcalar, dayılar, teyzeler ve bunların çocukları akrabamızdır.

Sıla-i rahimi, salt ziyaret olarak algılamak isabetli değildir. Sıla-i rahim, yakınlarımızla maddî ve manevî, söylem-eylem olarak dayanışmanın, bütünleşmenin ifadesidir.

Akrabaya iyilik, fakir bir akrabanın ihtiyacını gidermekle olabileceği gibi, buna güç yetmiyorsa şefkat ve sevgiyi güçlendiren bir ziyaretle, hatta güzel bir söz veya bir gülümseme ile de olabilir. Gerek Kur'an'da gerek Hz. Peygamber'in hadislerinde, güzel bir sözün insanları incitecek veya onurunu zedeleyecek maddî yardımdan daha iyi olacağı ifade edilmektedir.

dan daha iyidir. Allah, her bakımdan sınırsız zengindir, halîmdir" (Bakara, 2/263) anlamındaki ayet, bu hususa işaret etmektedir. Bu bağlamda Peygamber (s.a.s.)'in de, وَالْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ *"Güzel söz sadakadır"*[645] ifadesi ne kadar da anlamlıdır.

Nice yüklü paraların, malın, tamir edemeyeceği kırık kalpleri, dünyası kararmış insanları, selam gibi nasılsınız gibi bir sevgi ve şefkat sözcüğü hayata döndürebilmektedir.

Dinimizin bir insana hayat vermeyi, bütün insanlara hayat vermekle eşdeğer tuttuğunu[646] zihinlerimizde canlandıralım. Söz, fiil ve davranışlarımızı, bu zaviyeden bakarak bir daha gözden geçirelim.

Sonuç

Toplumsal hayatta hemen her şey bizim hedeflediğimiz, arzuladığımız şekilde cereyan etmeyebilir. Yakınlar arasında da zaman zaman çeşitli sebeplerle hoş olmayan hadiselerle karşılaşmak mümkündür. Bu bağlamda akrabamız bizi terk etse, görüşmek istemese, hatta kötülük yapsa bile şuurlu bir müslüman olarak, akrabalık bağını koparmamalıyız.

Akraba ve dost ziyaretlerini asla küçümsememeliyiz.

Sıla-i rahmi, bizim Allah rızasını kazanmamıza vesile olacak bir amel olarak algılamalıyız. Bu düşünce ile başta ana-babamız, kardeşlerimiz, dostlarımız olmak üzere imkânlarımız ölçüsünde yakınlarımızın ziyaretlerine gidip hâl ve hatırlarını sormalı, sıkıntı ve üzüntülerini paylaşmalı, problemleri varsa, imkân nispetinde çözümüne yardımcı olmalıyız. Bunun dinimizin bir gereği olduğunu unutmamalıyız.

Ayrıca akraba ile ilgiyi koparmanın ve onlara kötü davranmanın, büyük günahlardan olduğunu da hatırımızdan çıkarmamalıyız.

---

[645] Müslim, Zekât, 16, I, 699.
[646] Mâide, 5/32.

ŞAHİTLİK ve ÖNEMİ*

Bir olaya tanık olan ve onu ilgili yerlerde anlatan kişiye **şahit** denir. İslâm'da şahitliğe büyük önem verilmiştir. Çünkü davaların ispatında en önemli delillerden birini şahitler oluşturmaktadır. Şahitlik dinî bir görevdir. Adaletin gerçekleşmesi ve hakkın ortaya çıkması büyük ölçüde şahitlerin bu görevi yerine getirmelerine bağlıdır. Konuyla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ

"...Bir de şahitliği gizlemeyin. Kim şahitliği gizlerse, şüphesiz onun kalbi günahkârdır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla bilendir." (Bakara, 2/283) Hz. Peygamber de kendisine dava geldiği zaman taraflardan önce şahit getirmelerini talep etmiştir.[647]

Adaletin sağlanması ve hukukun korunması konusunda böylesine önem taşıyan şahitlik görevini yerine getirecek kimselerin elbette uyması gereken birtakım esaslar ve taşımaları gereken birtakım nitelikler olmalıdır. Bunun içindir ki İslâm hukukçuları tarafından tespit edilen şahitlerde bulunması gereken bu şartları "şahidin âdil davranması gerektiği" prensibi ile özetlemek mümkündür.

Ayrıca, şahitlerin dürüst, güvenilir ve şahsiyetli kişiler olup olmadıklarının tespiti yapılır ki, buna "şahitlerin tezkiye edilmeleri"[648] denir. Bu işlemi, "güvenilirlik soruşturması" olarak adlandırmamız da mümkündür.

Adalet, doğruluk, dürüstlük ve güvenilirlik, herkeste aranan bir özellik ise de, adaletin tecellisi ile doğrudan ilgisi bulunduğu için özellikle şahitlerin bu nitelikleri taşıması gerekir.

Kur'an-ı Kerim'de cennetliklerin nitelikleri sayılırken, bunlar arasında yalancı şahitlik yapmadıkları ifadesi de yer alır. İlgili ayette şöyle buyurulur:

وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا

"Onlar, yalana şahitlik etmeyen, faydasız boş bir şeyle karşılaştıkları zaman vakar ve hoşgörü ile geçip gidenlerdir." (Furkân, 25/72)

---

* Bu bölüm, Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı **Dr. Mehmet CANBULAT** tarafından hazırlanmıştır.

Yalancı Şahitlik Haramdır

Yalan, insanların aralarının açılıp birbirlerine düşmanlık beslemelerine, toplumdaki denge ve âhengin ortadan kalkmasına ve böylece sosyal barışın bozulmasına sebep olduğu için, hemen hemen bütün toplumlarda çok çirkin bir fiil olarak kabul edilmiştir. Yüce Dinimiz İslâm, yalan söylemeyi ve yalancı şahitlikte bulunmayı haram kılmış, dünyada da ahirette de huzur, mutluluk ve kurtuluşun doğrulukta olduğunu bildirmiştir. Konuyla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ *"...Artık putlara tapma pisliğinden kaçının, yalan sözden (ve yalan yere şahitlik yapmaktan) kaçının."* (Hacc, 22/30)

Bu ayet-i kerimede yalan ve yalancı şahitlikten kaçınma gereği ile inanç ve bir davranış olarak murdarlık ve pislik anlamını taşıyan putlara saygı göstermekten kaçınma emrinin birlikte zikredilmiş olması oldukça düşündürücüdür. Konuyla ilgili diğer bir ayet-i kerimede ise şöyle buyurulur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا * يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا

"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğru söz söyleyin ki Allah sizin işlerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah ve Resûlüne itaat ederse, muhakkak büyük bir başarıya ulaşmıştır." (Ahzâb, 33/70–71)

Doğruluk, insana kalp huzuru verirken, yalan ve yalancı şahitliği, fıtratı bozulmamış bir insanı sürekli olarak ıstırap içerisinde bırakır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.);

فَإِنَّ الصِّدْقَ طُمَأْنِينَةٌ وَإِنَّ الْكَذِبَ رِيبَةٌ *"Kalp, doğruluktan huzur, yalandan ızdırap duyar."*[649] şeklindeki sözleriyle gerçek bir mü'minin yalandan rahatsızlık duyacağını belirtmiştir. Yalan söyleyen kimse, bu yalanının er geç meydana çıkacağını hatırından çıkarmamalıdır. Atalarımız, *"Yalancının mumu yatsıya kadar yanar"* derken bu gerçeği dile getirmişlerdir. Çünkü yalan, sahibini toplum içerisinde utandırır, rezil ve rüsva eder. Kişinin yalancı olduğu anlaşılırsa, artık söylediği doğru sözlere de kimse inanmaz.

[649] Tirmizî, Kıyamet, 60, IV, 668.

Yalancı Şahitliğin Uhrevî Cezası

"*Yalancı şahitlik*"; bir kimsenin hakkında bilgi sahibi olmadığı, görmediği, duymadığı bir konuda bildiğini, gördüğünü ve duyduğunu söylemesidir. Böyle bir şahitlik, insanların zarar görmesine ve pek çok hakkın zayi olmasına sebebiyet vereceğinden dinimizce haram kılınmış ve büyük günahlardan sayılmıştır.

Yalanın ve yalancı şahitliğin ahiretteki cezası oldukça ağırdır. Dolayısıyla bu kimselerin dünyada iken huzurlu ve mutlu bir hayat sürmeleri mümkün olmadığı gibi, duyduğu nedamet neticesinde tövbe edip hakkı geçenlerden helâllik dilemeden öldükleri takdirde, öbür âlemde de kendilerini can yakıcı bir azap beklemektedir. Konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber'in şu sözleri oldukça önemlidir:

أَلاَ أُنَبِّئُكُمْ بِأَكْبَرِ الْكَبَائِرِ ثَلاَثًا قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ . قَالَ اَلْإِشْرَاكُ بِاللهِ ، وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ وَجَلَسَ وَكَانَ مُتَّكِئًا فَقَالَ أَلاَ وَقَوْلُ الزُّورِ

Ebû Bekre (r.a.), anlatıyor. Hz. Peygamber (s.a.s.);

"*Büyük günahların en büyüğünü size haber vereyim mi?*" dedi. Biz de,

"*Evet ey Allah'ın Resûlü!*" dedik. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.);

"*Allah'a şirk koşmak ve ana-babaya itaatsizlik etmek*" buyurduktan sonra, yaslandığı yerden doğrulup oturdu ve;

"*Dikkat edin, bir de yalan söylemek ve yalancı şahitlik yapmak* (da en büyük günahlardandır)" buyurdu.

Bu son cümleyi o kadar çok tekrarladı ki, biz daha fazla üzülmesini arzu etmediğimiz için "keşke sussa" diye temennide bulunduk.[650]

Dikkat edilecek olursa Hz. Peygamber, en büyük günah ya da büyük günahların en büyüğü olarak, Allah'a şirk koşmayı ve ana babaya itaatsizlik etmeyi zikrediyor, hemen akabinde de söyleyeceği sözün öneminin lâyıkı veçhile kavranması için yaslandığı yerden doğrularak, "dikkat edin" vurgusuyla "Bir de yalan söylemek ve yalancı şahitlik yapmaktır" buyuruyor.

Hz. Peygamber'in sergilediği tavır ve kullandığı üslûp göstermektedir ki, yalan söylemek ve yalancı şahitlikte bulunmak, günahın büyüklüğü bakımından Allah'a ortak koşmak ve ebeveyne itaatsizlikten hemen sonra gelmektedir.

Doğruluğun mü'minin hayatında ne denli önemli olduğunu göstermesi bakımından Hz. Peygamber (s.a.s.)'in şu sözlerine de kulak verelim:

إِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِى إِلَى الْبِرِّ، وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِى إِلَى الْجَنَّةِ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَصْدُقُ حَتَّى يَكُونَ صِدِّيقًا، وَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِى إِلَى الْفُجُورِ، وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِى إِلَى النَّارِ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَكْذِبُ، حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللهِ كَذَّابًا

yalancılık, kötülüğe sürükleyip (kişiyi) yoldan çıkarır. Kötülük de cehenneme götürür. Kişi, yalan söylemeyi meslek edinince, Allah katında çok yalancı (kezzâb) diye yazılır."[651]

Hz. Peygamber (s.a.s);

مَنْ شَهِدَ عَلَى مُسْلِمٍ شَهَادَةً لَيْسَ لَهَا بِأَهْلٍ فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ

"Kim şahitlik edecek durumda olmadığı hâlde bir müslümanın aleyhine şahitlik ederse, cehennemdeki yerine hazırlansın"[652] buyurarak şahitlik edecek kimselerin bu konuda oldukça titiz ve dikkatli davranmaları gerektiğine işaret etmiştir.

Yalancı şahitlik yapan kimse, en büyük kötülüğü, başkasının dünyası için kendi ahiretini satarak cehennemi tercih etmek suretiyle kendisine yapmış olmaktadır. Bunun yanı sıra, hem haksız iken haklı çıkarmak için lehinde şahitlik yaptığı kimseye, hem de aleyhine yalancı şahitlikte bulunarak mağdur ettiği masuma kötülükte bulunmuş olmaktadır. O, bu davranışıyla birinin hakkını ötekine çiğnetmiş, hakkının zâyi olmasına yol açmış, onu herkesin nazarında haklı iken haksız konumuna düşürmüş ve ayrıca mahkemeyi de yanıltmıştır.

Yalancı Şahitliğin Vebâli

Yalancı şahitliğin kefareti yoktur. Tövbe etmekle de bunun manevî sorumluluğundan kurtulmak mümkün değildir. Çünkü bu, bir kul hakkıdır. Kul hakkı ihlâlinde bulunan kişi de, öncelikle mağdurun zararını telâfi eder, kendisinden helâllik dileyip gönlünü alır ve bir daha yapmamak üzere tövbe edip Allah'tan af diledikten sonra O'nun affını ümit edebilir.

Mü'min, her zaman ve her yerde gerçeği söyleyen ve kendi aleyhine de olsa hak, adalet ve doğruluktan ayrılmayan insandır.

Hâkimin kararında şahitlerin vereceği ifadelerin önemi büyüktür. Zira hâkim, delil ve şahitlerin verdiği bilgileri esas alır ve topladığı bilgi ve belgelere göre hüküm verir. Şahitler, hâkimi yalan ve yanlış bilgi ile yanıltırlarsa, vebâli hâkime değil, lehine hüküm verilenle yalancı şahitlere ait olur. Bu durum bir hadis-i şerifte şöyle ifade olunmuştur:

إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ ، وَإِنَّكُمْ تَخْتَصِمُونَ إِلَيَّ ، وَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ أَنْ يَكُونَ أَلْحَنَ بِحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ ، فَأَقْضِي لَهُ بِنَحْوِ مَا أَسْمَعُ فَمَنْ قَضَيْتُ لَهُ بِحَقِّ أَخِيهِ فَإِنَّمَا أَقْطَعُ لَهُ قِطْعَةً مِنَ النَّارِ

---

[651] Buhârî, Edeb, 69, VII, 95; Müslim, Birr, 103-105, III, 2012-2013.
[652] Ahmed, II, 509.

"Ben sadece bir beşerim. Sizler bana yargılanmak üzere geliyorsunuz. Belki sizden biriniz, delilini getirmekte diğerinden daha becerikli ve üstün anlatımlı olabilir. Ben de dinlediğime göre, o kimsenin lehinde hüküm veririm. Kimin lehine kardeşinin hakkını alıp hüküm vermişsem, ona cehennemden bir parça ayırmış olurum."[653]

Şahitliğin Önemi

Kur'an-ı Kerim'de adaletle şahitlik edilmesini ve bir kimsenin şahit olarak gösterildiğinde şahitlikten kaçınmayarak gördüklerini ve bildiklerini anlatması gerektiğini ifade eden ayetler vardır. Konuyla ilgili ayetlerden bazıları şunlardır:

وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى وَلاَ يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا... وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلاَ يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَلاَ شَهِيدٌ وَإِنْ تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللهُ وَاللهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

"(Yaptığınız işlemlere) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun.

Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir. Şahitler çağırıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar...

Alış-veriş yaptığınız zaman da şahit tutun.

Yazana da, şahide de bir zarar verilmesin.[654]

Eğer aksini yaparsanız, bu sizin için günahkârca bir davranış olur.

Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah, size öğretiyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir (Bakara, 2/282).

Bu ayette, borç ve alışveriş işlemlerinde anlaşmazlık çıkmasını önleyecek, tarafların haksızlığa uğramamasını sağlayacak belgelendirme, şahit tutma ve rehin gibi önlemlerin alınması istenmektedir. Bu uygulamaların ne şekilde gerçekleştirileceği konusunda ayrıntılara kadar inilmiş olması konuya verilen önemi göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ancak prensip, işlemin sağlama alınması olmakla beraber karşılıklı güven duygusunun da önemli bir unsur olduğu ve bunun kötüye kullanılmaması gerektiği vurgulanmaktadır.

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلهِ وَلَوْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللهُ أَوْلَى بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَى أَنْ تَعْدِلُوا وَإِنْ تَلْوُوا أَوْ تُعْرِضُوا فَإِنَّ اللهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

"Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun.

---

653 Buhârî, Şehâdât 27, III,162; Hiyel 10, VIII, 62; Ahkâm 20, VIII,112; Müslim, Akdiye 4, II,1337.

sanız veya (şahitlikten) çekinirseniz (bilin ki) şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır." (Nisâ, 4/135)

Ayrıca Resûl-i Ekrem (s.a.s.)'in, bir sahabeye hitaben,

إِذَا عَلِمْتَ مِثْلَ الشَّمْسِ فَاشْهَدْ وَ إِلَّا فَدَعْ *"Eğer güneşi gördüğün gibi gördüysen şahitlik et! Aksi takdirde yapma"*[655] emrini verdiği de malumdur.

Şimdi kendi kendimize soralım. Sevdiğimiz, ancak doğru yoldan sapmış bir kişi hakkında karar verirken tarafsız, dürüst ve hakkaniyetli olabiliyor muyuz? Mü'min, verilecek karar kendi yakınları ile ilgili olsa dahi, adaletle hükmetmek ya da adaletin tecellisi için şahitliği adaletle yapmakla sorumludur. Adaletten söz açıldığı zaman belki adaletli davranmanın çok kolay olduğunu, tüm kararlarımızda her zaman âdil davrandığımızı içimizden geçirmiş olabiliriz. Ancak sevdiğimiz, fakat doğru yoldan sapmış bir kişi hakkında karar verirken de tarafsız, dürüst ve hakkaniyetli olabiliyor muyuz?

Böyle bir soru karşısında çoğu insan duraklar. Gerçekten de böyle bir durumda âdil olmak pek çok kişiye zor gelebilir. Sevdiği bir kişiye, başkalarından daha toleranslı davranabilir, bir an olsun bazı gerçekleri görmezden gelebilir. Gerçek şu ki, önemli olan insanın her şart ve durumda adaletten hiçbir şekilde ödün vermemesi ve Cenabı Hakk'ın,

"Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. (Şahitlik ettikleriniz) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın)." (Nisâ, 4/135) emrine titizlikle uymasıdır. Esasen insanlarda güven duygusu oluşturacak olan da karşıdaki kimsenin her şart altında doğrudan yana tavır alacağını bilmektir. Şahitlikte bulunurken bu ilâhî buyruğa kulak vermeyip de kendi dostlarını, hısım ve akrabalarını arada kan veya dostluk bağı bulunduğu için koruyup-gözetenler, bu davranışlarıyla hem toplumun kendilerine olan güvenlerini sarsarlar, hem de toplumsal huzursuzluğa yol açarlar.

Kur'an-ı Kerim'in hükümlerine göre hareket eden bir mü'min, Allah'ın,

وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى وَبِعَهْدِ اللهِ أَوْفُوا ذٰلِكُمْ وَصّٰاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

"(Birisi hakkında) konuştuğunuz zaman yakınınız dahi olsa âdil olun. Allah'a verdiğiniz sözü tutun. İşte bunları Allah size öğüt alasınız diye emretti" (En'âm, 6/152) buyruğuna uyar. Kuşkusuz, böyle bir davranış onun Allah'a olan güçlü imanının ve güzel ahlâkının bir göstergesidir.

---

[655] Hâkim, IV, 98; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, no: 1781.

İyiliğin, huzur ve mutluluğun temelinin doğruluk olduğu; doğruluğun olmadığı yerde huzûr, sükûn ve mutluluktan eser kalmayacağı, dolayısıyla hiçbir ilerleme de sağlanamayacağı gerçeğini hatırımızdan hiç çıkarmayalım. Ayrıca, bilmemiz gerekir ki, fert, aile ve toplum hayatının nizam ve intizamı da doğrulukla mümkündür. Bir aile içinde doğruluk olmazsa, o ailenin bireyleri arasında sevgi, saygı, ülfet, muhabbet, huzur ve güvenin varlığından söz edilmesi mümkün değildir.

Aleyhimize bile olsa nefsimizi doğru söylemeye, şahitliği dosdoğru yapmaya alıştırmalı, çocuklarımıza her zaman ve her yerde gerçeği söylemenin büyük bir erdem olduğunu öğretmeliyiz. Böylece kazanacakları şeref ve meziyeti örneklerle anlatarak, yalan söylemenin ve yalancı şahitliği yapmanın çok kötü bir huy olduğunu, onların körpe dimağlarına nakşetmeliyiz. Sağlıklı bir toplum inşa edebilmemiz de büyük ölçüde bu değerlere sahip çıkmamıza bağlıdır.

Kızgınlık, Âdil Şahitliğe Mani Olmamalıdır

Kuşkusuz, bir kimsenin sağduyulu düşünüp âdil karar vermesine ve akılcı davranmasına engel olabilecek etkenlerden biri de karşısındaki kişiye ya da topluluğa olan kızgınlığı ve kinidir. Ahlâkî olgunluğa erişmemiş her birey, böyle bir bakış açısına sahip olabileceğinden farkına varmadan bu hatayı işleyebilir. Bu durum kültürel seviyesi düşük her toplumda oldukça yaygın olan bir husustur. Bu nedenledir ki, bazı kişiler düşmanca duygular besledikleri kimselere karşı her türlü haksızlığı, adaletsizliği ve ahlâksızlığı kolaylıkla sergilemekte, işlemediği suçları o kişinin üzerine atmakta, masum olduğunu bile bile bu kişi aleyhinde şahitlik yapmakta beis görmezler. Öyle ki, insanlar onların bu düşmanca tutum ve davranışlarından dolayı suçsuz yere çok büyük mağduriyetler yaşayabilirler. Bazı kimseler de doğruyu bildikleri hâlde, kendilerine düşman gördükleri kimselerin lehinde şahitlik yapmazlar, ellerinde bu kişilerin suçsuzluğunu kanıtlayacak deliller olsa bile ortaya çıkarmazlar. Hatta bu kimselerin başlarına birtakım bela ve musibetlerin gelmesi, haksızlıklarla karşılaşmaları ya da zulüm görmeleri, söz konusu kişilerde büyük bir sevinç uyandırır. En büyük tedirginlikleri ise adaletin tecelli ederek bu kimselerin suçsuzluğunun ortaya çıkmasıdır. Bir ayet-i kerimede insanların bu zaafına dikkat çekilerek bu konuda oldukça duyarlı olmaları gerektiği belirtilmektedir:

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلّٰهِ شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُوا اِعْدِلُوا هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

"Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz sizi adaletsizliğe itmesin. Âdil

ettiği kimseye iftirada bulunan kimsenin yaptığı bu çirkin davranışın Cenab-Hakk'ın gazabını çekeceği ve buna bağlı olarak da o kimsenin dünyada büyük sıkıntılara ve ahirette de can yakıcı bir azaba duçar olacağı gerçeğidir.

Yalancı Şahitlik Bir İftiradır

İslâm'da bizatihi iftiranın kendisi haram kılındığı gibi, atılan bir iftiranın doğru olduğu yönünde gerek muhakeme gerekse yapılan bir soruşturma esnasında tanıklık yapmak da haramdır. Müslümanın bu tür davranışlardan şiddetle kaçınması gerekir.

Ayrıca, dinimizde asılsız olması muhtemel haberlere doğruymuş gibi ilgi göstermek ve bunlara gerekli araştırmayı yapmadan inanmak da yasaklanmıştır.[656] Çünkü insan,

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ ۚ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا

"Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur." (İsrâ, 17/36) ayet-i kerimesinde de ifade edildiği gibi gözünün, kulağının ve kalbinin her türlü tasarrufundan sorumlu tutulacaktır. Nitekim Hz. Peygamber de,

كَفَى بِالْمَرْءِ كَذِبًا أَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ

"Her duyduğunu nakletmesi kişiye yalan olarak yeter."[657] buyurarak müslümanların bu hususta oldukça duyarlı olmalarını, aksi takdirde sorumlu duruma düşeceklerini dile getirmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Âişe'ye yapılan iftira karşısında müslümanların gösterdikleri tutum değerlendirilirken;

لَوْلَآ إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَٰذَآ إِفْكٌ مُبِينٌ إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ

الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

"Bu iftirayı işittiğiniz zaman, iman eden erkek ve kadınlar, kendi (din kardeş)leri hakkında iyi zan besleyip de, 'Bu apaçık bir iftiradır' deselerdi ya!" (Nûr, 24/12) ve *"İnananlar arasında hayâsızlığın yayılmasını arzu eden kimseler var ya; onlar için dünya ve ahirette elem dolu bir azap vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz"* (Nûr, 24/19) buyurularak bütün mü'minlerin, böyle bir habere hemen inanmayıp iftiraya uğrayan hakkında hüsnü zanda bulunmaları gerektiği vurgulanmakta, bu tür asılsız isnat ve iftiraların yayılmasından hoşlananların dünya-

---

[656] Hucurât, 49/ 6.
[657] Müslim, Mukaddime, 3. I, 10.

da da ahirette de ağır bir şekilde cezalandırılmayı hak ettikleri haber verilmektedir.

Kuşkusuz, yalan ve iftiranın çoğaldığı toplumlarda huzur ve mutluluktan eser olmaz. Bu tür hastalıkların yaygın olduğu toplumlarda insanların birbirlerine güvenmeleri oldukça zordur. Çünkü herkes her an bir başkasından kendisine kötülük gelebileceği korku ve endişesiyle yaşar. Birbirlerine karşı güvenlerini kaybetmelerinin sonucunda ise yardımlaşma, dayanışma, şefkat, merhamet, hoşgörü ve kardeşlik gibi insanî duygu ve özellikler zamanla yitirilerek birbirlerinden nefret eder hâle gelirler. Hâlbuki iman eden bir kişinin herhangi bir kişi ya da topluluğa karşı hissettiği duygular ne olursa olsun onun aldığı kararlarda kesinlikle etki etmez. Hakkında karar vereceği veya tanıklıkta bulunacağı kişi kötü ahlâklı da olsa, kendisine karşı düşmanca bir tutum ve davranış içerisine de girse, onun hakkındaki bütün bu duygu ve düşüncelerini bir kenara bırakıp adaletle davranır, adaletle karar verir, adaletle şahitlik eder. O kimseye karşı hissettikleri aklının ve vicdanının önüne geçemez. Çünkü vicdanı ona her zaman ve her yerde Allah'ın emir ve tavsiyelerine uymayı, yasaklarından kaçınmayı ve Kur'an ahlâkı ile ahlâklanmayı söylemektedir. Bu, Allah'ın iman edenlere Kur'an'da bildirdiği bir emridir. Ayet-i kerimede de ifade edildiği üzere takvaya en yakın âdil bir tavır sergilemektir. Mü'min, ancak adaletle davrandığı zaman Allah katında bir hoşnutluk kazanacağını bilir.

Güzel ahlâkına tanık olan herkes bu kimseye güvenir, yanında rahat eder, sorumluluk gerektiren her türlü görevi gönül rahatlığı ile kendisine verebilir. Bu kişiler, sadece dostlarının sevgisine değil, düşmanlarının saygısına da mazhar olurlar. Öyle ki, bu örnek davranış, inkâr eden birçok insanın iman etmelerine bile vesile olabilir.

Sonuç

İslâm'da şahitliğe büyük önem verilmiştir. Çünkü davaların ispatında en önemli delillerden birini şahitler oluşturmaktadır. Şahitlik dinî bir görevdir. Adaletin gerçekleşmesi ve hakkın ortaya çıkması büyük ölçüde şahitlerin bu görevi yerine getirmelerine bağlıdır. Bundan dolayıdır ki, şahitlik yapacak kimselerde her şeyden önce âdil olmaları şartı aranmıştır. Cenab-ı Hak, bizden şahitliği *"Allah için ve dosdoğru yapmamızı"*, *"bir topluma olan kinimizin bizi adaletsizliğe sevk etmemesini, âdil olmamızı"*, "(Birisi hakkında) *konuştuğumuz zaman yakınımız dahi olsa doğrudan ayrılmamamızı"*, *"kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olmamızı"* istemektedir.

Şahitlik vazifemizi, dünyevî endişelerimizi bir kenara bırakıp; sadece ve sadece Cenab-ı Hakk'ın hoşnutluğunu kazanmak niyetiyle, adaletle eda edelim. Aksi takdirde ahirette sorumlu oluruz.

ANA-BABA HAKLARI VE YAŞLILARA SAYGI*

Aile, sosyal, kültürel, dinî ve ahlâkî değerlerin yeni nesillere aktarılması ve toplumda yaşatılmasında en etkili olan kurumların ilkidir. Birey dayanışmayı, paylaşmayı, yardımlaşmayı ve karşılıksız hizmet vermeyi, hizmet etmeyi, hakkı gözetmeyi, sevgiyi-saygıyı ve merhamet etmeyi ailede öğrenir. Burada yaşananlar, toplumun geleceği açısından da önem arz eder. Sosyal dayanışma ve uzlaşmanın, birlik ve beraberliğin en güçlü dayanağı olan aile ocağının temel esprisi sevgi ve saygıdır.

Anne-Babaya Saygı ve İyilik Allah'ın Emridir

Ailede çocukların anne ve babaları üzerinde hakları olduğu gibi anne babaların da çocukları üzerinde hakları vardır. Ancak anne ve babaların çocuklar üzerindeki hakları daha önemli ve önceliklidir. Anne ve baba haklarına riayet, İslâm dininde hem itikâdî hem de ahlâkî sorumluluklar arasında yer almaktadır. Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde Allah'a kulluk ve itaatten hemen sonra anne ve babaya iyi davranmanın gerekliliği vurgulanmıştır. Bir insanın Allah'a şirk koşması, anne ve babasına kötü davranması ve fakirlik endişesiyle çocuklarını öldürmesi, Allah'a karşı yapılabilecek en büyük itaatsizlik ve isyan sayılan fiillerdendir. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilmektedir:

قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ اَلَّا تُشْرِكُوا بِهٖ شَيْـًٔا وَّبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوْٓا اَوْلَادَكُمْ مِّنْ اِمْلَاقٍ

"De ki: Gelin, Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya iyi davranın. Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin..." (En'âm, 6/151)

Allah'a ortak koşmanın herhangi bir mazereti olmadığı gibi, anne ve babaya kötü davranmanın da haklı bir mazereti yoktur. Bu tür davranışların, büyük günahların en büyüğü olduğunu Hz. Peygamber şöyle ifade etmiştir:

اَلاَ اُنَبِّئُكُمْ بِاَكْبَرِ الْكَبَائِرِ (ثَلَاثًا) اَلْاِشْرَاكُ بِاللهِ وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ وَشَهَادَةِ الزُّوْرِ (اَوْ قَوْلُ الزُّوْرِ)

Peygamberimiz (s.a.s.), üç defa: "*Size büyük günahların en büyüğünü haber vereyim mi? Allah'a şirk koşmak, ana-babaya itaatsizlik etmek ve yalancı şahitliği yapmaktır* (ya da yalan sözdür)" buyurmuştur.[658]

nü dinlemek gerekir.

Anne ve baba, çocukların hem varlık sebebidir, hem de onları sevgiyle yetiştiren, büyüten ve terbiye eden insanlardır. Gönüllerindeki sonsuz sevgi ve evlat sahibi olmanın mutluluğuyla, onların katlandıkları fedakârlıklar her türlü takdirin üstündedir. Çocuğun bakımında, temizliğinde, eğitiminde ve her türlü ihtiyacının karşılanmasında anne ve babaların gösterdiği ilgi ve titizliğin derecesini kelimelere dökmek âdeta imkânsızdır. Bu sebeple, insanı yaratan ve ruh hâlini en iyi bilen Yüce Rabbimiz, bu konuyu insanın fıtratına uygun olarak ilahî kelâmında şu şekilde bildirmektedir:

وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّآ اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا ۭ اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَآ اَوْ كِلٰهُمَا فَلَا تَقُلْ لَّهُمَآ اُفٍّ

وَّلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَّهُمَا قَوْلًا كَرِيْمًا وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَّبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيٰنِيْ صَغِيْرًا

"Rabb'in, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, ana-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara 'öf' bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: 'Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.'" (İsrâ, 17/23–24)

Rızık veren, besleyen, büyüten ve terbiye eden anlamlarına gelen "**Rabb**" ve "**mürebbî**" aynı kökten gelen kelimeler olup, Rabb Allah için; mürebbî ise insanlar için kullanılır. İnsanî fiiller olarak, çocuğun ilk mürebbîsi anne ve babasıdır. Bu ilahî görev ve sorumluluğu üzerine almış olması sebebiyle, insanın anne ve babasına iyi davranması, mutlak anlamda rızık veren ve insanı fıtrat üzere yaratan Rabbine kulluk ve ibadet etmesi kadar önemlidir. Bu konu ile ilgili olarak, Abdullah b. Amr'dan rivayet edilen bir hadis-i şerif oldukça dikkat çekicidir:

قَالَ اَقْبَلَ رَجُلٌ اِلٰى نَبِيِّ اللهِ فَقَالَ اُبَايِعُكَ عَلَى الْهِجْرَةِ وَالْجِهَادِ. اَبْتَغِى الْاَجْرَ مِنَ اللهِ. قَالَ:

فَهَلْ مِنْ وَالِدَيْكَ اَحَدٌ حَيٌّ قَالَ نَعَمْ. بَلْ كِلَاهُمَا. قَالَ: فَتَبْتَغِى الْاَجْرَ مِنَ اللهِ؟" قَالَ نَعَمْ قَالَ

"فَارْجِعْ إِلٰى وَالِدَيْكَ فَاَحْسِنْ صُحْبَتَهُمَا"

Bir gün Hz. Peygambere bir adam geldi ve;

"Sana hicret ve cihad şartı ile biat etmek istiyorum. Ecri Allah'tan dilerim" dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.);

"Annenle babandan sağ olan var mı?" diye sordu. Adam;

"Evet! Hatta ikisi de!" diye cevap verdi. Hz. Peygamber (s.a.s.);

"Allah'tan ecir diler misin?" dedi. Adam;

"Evet" cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber;

"O hâlde hemen annenle babanın yanına dön ve onlarla güzel sohbette bulun"[659] buyurdu.

Anne-Babayı Üzecek Davranışlardan Sakınılmalıdır

Toplumun yapı taşı diyebileceğimiz aile içerisinde gerek yetişkinler gerekse çocuklar açısından aile bireylerinin diğerlerine göre daha kıdemli olan yaşlıların, bu birlik için büyük önemi bulunmaktadır. Kendine has özellikleri olan bu dönemde takınılacak her tavır, söylenecek her söz, tabiatıyla özen gerektirmektedir. Özellikle ihtiyarlık çağında kişinin enerjisinin, canlılığının, duygularını kullanma kabiliyetinin bazen de algılama gücünün azalmaya başlamasının, iletişim kazalarının daha sıklıkla yaşanması gibi tezahürleri olabilir. Bütün yaşlılar için aynı durum söz konusu olmasa bile, bazen yaşlılığın birtakım korkuları beraberinde getirdiği de görülmektedir.

Yaşlılarımızın daha nazik bir yapıya sahip oldukları bu dönemde duyguları rencide edilmemeli, onlara kızgın bakılmamalı, yanlarında sesler yükseltilmemeli, hizmet edip gönülleri alınmalıdır. Kendilerini istenmeyen kişiler olarak görmelerine yol açan her davranış, onların güven duygularını zedelediği gibi bireysel ve toplumsal uyumlarını da azaltabilir.

Çoğunlukla yaşlıların tedavî altında bulunduruldukları bir sağlık merkezine resmî erkanın yaptığı bir ziyarette, ileri derecede yaşlı hastanın bulunduğu katı ziyaret etmelerine izin verilmeme sebebi şöyle zikredilir: *"Buradaki yaşlı hastaların sayılı nefesleri kalmıştır. Belki Yüce Allah'ın onlara verdiği ömrün son anlarını yaşamaktadırlar. Onları gördüğünüzde yüzünüzde belirlenecek olan ifade yaşama sevinçlerini kararabilir ve mutsuzluklarına neden olabilir. Bu sebeple onları ziyaret etmeniz uygun görülmemiştir, onların hizmetinde bulunan görevlilerimiz bu dikkatle hareket etmektedirler."*

Ömürlerinin son demlerini yaşayan hasta ve yaşlı insanlara gösterilen bu hassasiyetin hayatın bütün anlarını kuşatması gerekir.

Anne-Babaya Hizmet Kişinin Cennete Girmesine Vesile Olur

Anne-babaya karşı içtenlikle yapılan her hizmet, gönüllerini alan her söz insana sadece sevap kazandırmakla kalmayıp, evladın günahlarının affedilmesine de vesile olmaktadır. Zira bir kişinin cennete girebilmesi için, iman ve hayırlı amelleri yanında, günahlarının da affedilmiş olması gerekir. İşte bu noktada Hz. Peygamber (s.a.s.), ihtiyarlıkları sırasında anne ve babaya iyi davranmanın Allah katında ne derece önemli olduğunu şu sözleriyle dile getirmektedir:

"Burnu yere sürünsün! Sonra burnu yere sürünsün! Sonra burnu yere sürünsün" demiş; Sahabe,

"Kimin (burnu yerde sürünsün) *ey Allah'ın Elçisi!)"* diye sorunca,

"İhtiyarlığı anında annesi ile babasından birine yahut her ikisine yetişip de, onlar sebebiyle cennete giremeyenin."[660] buyurmuştur.

Genel olarak, bakıma ve ilgiye daha çok ihtiyaç duyulan ihtiyarlık çağında, hem Allah'ın emri hem de bir vefa borcu olarak anne ve babanın kalplerinin kırılmaması, en çok dikkat edilmesi gereken bir husustur. Hatta sonsuz sevgi ve merhametle dolu bir kalple onlara yaklaşıp gönüllerini hoş etmek ve onlarla tatlı sohbet etmek gerekir. Onların zayıf, güçsüz ve garip hâllerini gördükçe, özellikle onlar için dua edip esenlik istemek her evladın yapması lazım gelen bir vazifedir.

İnsan doğumdan ölüme kadar farklı süreçlerden geçer ve farklı deneyimler kazanır. 'Gençler bilebilseydi, yaşlılar yapabilseydi' şeklindeki ifadeden yola çıkarak her iki neslin birbirinden alabileceği çok şeylerin olduğu ifade edilebilir. Genç insanın kendisinden daha önce hayatın basamaklarını adımlayan yaşlıların tecrübe birikimlerinden yararlanması en akıllıca davranış olarak gözükmektedir.

Sağlam temeller üzerine kurulan aile yapımızda, akrabalık ilişkilerinin kuvvetli olması, eşlerden birinin annesinin diğerinin kayınvalidesi, babasının, diğerinin kayınbabası olarak görülmesi, aile içinde mecburiyetlerin ötesinde bir anlayış ve yaklaşımla davranılmasını sağlamaktadır ki bu, bir toplumsal değer olarak yaşatıldıkça ve yeni nesillere bir kültür kodlaması olarak aktarıldıkça, aile yapımız sağlamlığını daha rahat koruyacaktır.

Ancak bugün aile yapımızı tehdit eden pek çok unsurla karşı karşıyayız. Ahlâkî yozlaşma, rahata düşkünlük, kimlik bunalımı, özgürleşme ve bağımsız olma söylemlerinin kavramsal boyutunun doğru algılanamamasına bağlı olarak 'biz' şuurunun yerini almakta olan 'ben' (aşırı bireycilik eğilimleri) ve neticede gittikçe küçülen yapı, üzerinde önemle durulması gereken hususlardandır.

Yukarıdaki ayetlerde ve hadislerde tarif edilen davranış biçimi ile ulaşılması gereken ruh hâli, İslâm inancının ve İslâm ahlâkının gereğidir. Nasıl ki, insanoğlu herhangi bir şarta bağlı olmaksızın her hâlükârda Allah'a kulluk etmesi gerekiyor ise, aynı şekilde anne ve babasına da iyi davranması gerekir.

---

[660] Müslim, Birr, 9, IV, 1978.

İnsan Aile Ocağında Yetişir

Konuyu çocuklar açısından ele aldığımızda, yaşlılarla birlikte yaşanılan daha geniş aile ortamların, onların bedenî ve ruhî kabiliyetlerinin geliştirilmeleri ve olumlu birtakım beceriler kazandırılması, kültür ve medeniyetimizin nesilden nesile aktarılması üzerinde müspet etkilerinin olduğu gerçeği göz ardı edilemez. Zira çocuk ilk sosyal deneyimlerini aile ortamında edinir. Sözden ziyade davranışların daha etkili olduğu bu dönemde çocuğun aralarında sevgi bağı bulunan kişilerle daha iyi iletişim kurduğu ve daha itaatkâr olduğu gözlenmektedir. Çocukların duygusal eğitimlerinde yaşlıların pozitif katkıları ile aile bağlarının daha güçlendiği alan uzmanları tarafından vurgu yapılan bir husustur.

Yaşlılarımızın aile içinde yaşaması, kendilerine sevgi ve saygı gösterilmesi, güzel muamelede bulunulması ile çocuk, aile ortamında ilk defa daha büyük birisine saygı ve sınırları doğru belirlenmiş itaatin ne olduğunu görmektedir. Eğitimin tevarüs yoluyla özellikle modelleme yöntemiyle gerçekleştiği düşünüldüğünde, anne ve babanın ailenin büyüklerine karşı tavırları ile aslında kendi geleceklerini hazırladıklarını söyleyebiliriz. Zira her birimiz kendi varlığımız içinde bize verdikleriyle onlardan çok şey taşırız.

Çocukların büyükanne-büyükbaba sevgisi tatmaları, büyükanne-büyükbabanın da torun sevgisi tatmaları hayata daha kuvvetle tutunmayı sağlayan bir bağdır ve bu bağ "zamanım yok" bahanesiyle inceltilmemelidir. Bayram günleri evladının ve torununun yolunu gözleyen yaşlılarımızın, anne-babaların yaşam sevincini diri tutmak, hepimizin ihmal edilmez sorumluluklarındandır.

Anne-Babaya Bakmak Dinî Bir Görevdir

Evladın anne ve babasına karşı sorumluluğu sadece maddî bir sorumluluk değildir. Bu sebeple, İslâm dininde, hâli vakti yerinde olan evladın, fakir olan anne ve babasına zekât vermesi caiz görülmemiştir. Çünkü anne ve babanın bakıma muhtaç olması hâlinde, onların her türlü ihtiyacını karşılama mükellefiyeti öncelikle çocuklarınındır. Zekât sadece malî bir sorumluluk iken, maddî ve manevî her türlü ihtiyacın karşılanması sorumluluğu çok daha kapsamlıdır.

İman etmek ve hayırlı ameller işlemek her insanın vazifesidir. İslâm dininde hayırlı amellerin en güzellerinden birisi de yine anne ve babaya iyi davranmak olarak va'z edilmiş, yaşlılara saygı ahlâkî bir kural olarak ortaya konulmuş ve onların yalnızlığa terk edilmeden çevreleri ile diyaloglarını koparmadan hayatlarına devam etmelerini sağlamak için gereken tedbirlerin alınması istenmiştir. Bu hususta Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

أَيُّ الْعَمَلِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: اَلصَّلَاةُ لِوَقْتِهَا قَالَ قُلْتُ ثُمَّ أَيٌّ؟ قَالَ بِرُّ الْوَالِدَيْنِ

'Vaktinde kılınan namazdır' buyurdu.

'Ondan sonra hangisidir?' diye sordum.

'Ana-babaya iyilik yapmaktır'[661] buyurdu.

Sahibi için bağışlanmaya sebep olan sıkıntı, üzüntü hastalık gibi problemler insanın karşı karşıya olduğu imtihanın bir parçasıdır. Yaşlılığın getirdiği güçlüklere evladın göstereceği tahammül, aynı zamanda Allah'a yakınlığa açılan bir fırsat olarak görülebilmeli ve değerlendirilebilmelidir. Onlar aynı zamanda Allah'ın bir emanetidir.

Hz. Peygamber s.a.s.), anne ve babasına saygıda kusur etmeyen ve onlara ihsanda bulunan kişilerin karşılaştıkları büyük zorluk ve sıkıntılar karşısında çaresizlik hâlinde yaptıkları duaların kabul edildiğini haber vermektedir. Nitekim Buharî'de geçen uzun bir hadis-i şerifte; üç genç bir mağaraya sığınmış iken, büyük bir kaya parçası düşerek mağara kapısını kapatır. Çaresizlik içerisinde, yaptıkları iyilikleri dile getirerek dua eden gençlerin duası kabul olunur ve mağaranın kapısı açılır. Bu gençlerden birisi de anne ve babasına karşı saygısını ve ikramını gösteren davranışlarından birini dile getirerek dua ve niyazda bulunmuştur.[662]

Toplum hayatı içerisinde bazı anne ve babalarda görülen birtakım hatalı tutum ve davranışlara bakarak, anne ve babalarımıza karşı görev ve sorumluluklarımızı asla hafife almamalıyız. Zira eğitimsizlik, psikolojik veya ekonomik sorunlar sebebiyle yapılan bazı yanlışlıklar örnek alınması gereken davranışlar olmayıp, düzeltilmesi ve bunun için de yardım edilmesi gereken istisnaî durumlardır. Bu gibi hatalı davranışların düzeltilmesi için sadece bireysel bir sorumlulukla değil aynı zamanda toplumsal sorumlulukla hareket etmenin gerekli olduğunu burada özellikle belirtmek gerekir.

Kişinin anne ve babasına iyi davranması gerektiği, ayet ve hadislerde ısrarla dile getirilmekte; insanı günaha ve isyana sevk edecek bir istekte bulunmaları hâlinde, onların bu isteklerini yerine getirmemekle birlikte, onlara iyi davranmaya devam edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ اُمُّهُ وَهْنًا عَلٰى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ اَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ اِلَيَّ الْمَصِيرُ

وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰى اَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ

مَنْ اَنَابَ اِلَيَّ ثُمَّ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ.

"İnsana da anne babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi onu her gü biraz daha güçsüz düşerek karnında taşımıştır. Onun sütten kesilmesi de i

---

[661] Müslim, İman, 137, I, 90.

[662] Buhârî, Edeb, 5, VII, 69.

yılda olur. (İşte onun için) insana şöyle emrettik: 'Bana ve anne babana şükret. Dönüş banadır. Eğer, hakkında hiç bir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seninle uğraşırlarsa, onlara itaat etme. Fakat dünyada onlarla iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonra dönüşünüz ancak banadır. Ben de size yapmakta olduğunuz şeyleri haber vereceğim." (Lokmân, 31/14–15)

Ana-babanın evladı üzerindeki haklarından biri de onların maddî ihtiyaçlarını karşılamaktır.

Anne-Baba Müslüman Olmasa Bile Saygıya Lâyıktır

Meryem sûresinin 41–48. ayetlerinde anlatılan Hz. İbrahim (a.s.) ile iman etmeyen babası Azer arasında geçen konuşmalar, böyle bir durumda bir evlat olarak nasıl davranılması gerektiğini gösteren güzel bir örnektir. Hz. İbrahim (a.s.)'in putlara tapmaktan vazgeçirmek ve imana davet için babasına söylediği her söze "babacığım" diye başlaması, babasına selam ve hayır dualar ile sözlerini bitirmesi, İslâm ahlâkının yüceliğini göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir:

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِبْرٰهِيمَ اِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ يَآ اَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا يَآ اَبَتِ اِنِّي قَدْ جَآءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَاْتِكَ فَاتَّبِعْنِيٓ اَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا يَآ اَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ اِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ عَصِيًّا

يَآ اَبَتِ اِنِّيٓ اَخَافُ اَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا قَالَ اَرَاغِبٌ اَنْتَ عَنْ اٰلِهَتِي يَآ اِبْرٰهِيمُ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ لَاَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَاَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي اِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا

وَاَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَاَدْعُوا

"Kitapta İbrahim'i de an. Gerçekten o, son derece dürüst bir kimse, bir peygamber idi. Hani babasına şöyle demişti: 'Babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana bir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun?

Babacığım! Doğrusu sana gelmeyen bir ilim bana geldi. Bana uy ki seni doğru yola ileteyim.

Babacığım! Şeytana tapma! Çünkü şeytan, Rahman'a isyankâr olmuştur.

Babacığım! Doğrusu ben, sana, çok esirgeyici Rahman tarafından bir azabın dokunmasından, böylece şeytana bir dost olmandan korkuyorum.'

Babası, 'Ey İbrahim! Sen benim ilâhlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, mutlaka seni taşa tutarım. Uzun bir süre benden uzaklaş!' dedi.

İbrahim, şöyle dedi: Esen kal! Senin için Rabbimden af dileyeceğim. Şüphesiz O, beni nimetleriyle kuşatmıştır. Sizi ve Allah'tan başka taptıklarınızı terk ediyor ve Rabb'ime ibadet ediyorum. Rabbime ibadet etmekle de mutsuz

da büyüklere saygı, küçüklere de sevgi göstermek ve merhamet etmek her Müslümanın ahlâkî görevlerindendir. Esasen sevgi ve saygı birbirini tamamlayan unsurlardır. Seven bir insan sevdiğini belli etmelidir. Zira belli etmeden sevme olmaz. Dokunmadan, dinlemeden ve paylaşmadan bir sevgi olmaz. Çünkü sevgi paylaşmayı gerektirir. Sevgi paylaştıkça da çoğalır. Genellikle büyüklerin küçükler için söylediği "seviyorum ama belli etmiyorum" veya "sevdiğimi belli edersem şımarır" gibi sözler, bu yöndeki eksikliğin bir göstergesidir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.s.) de çeşitli hadislerinde, karşılaşınca selam vermeyle ve gülümsemeyle bile olsa sevginin belli edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Bir gün otururken sütannesi, sütbabası ve sütkardeşi yanına geldiğinde onlara sevgi ve saygısını ifade etmek üzere Hz. Peygamberin (s.a.s.) ayağa kalktığı, elbisesini yere sererek bir ucuna sütbabasını, diğer ucuna sütannesini, aralarına da sütkardeşini oturttuğu rivayet edilmektedir.[663]

Resûlullah (s.a.s.)'ın davranışlarında olduğu gibi, saygı göstermenin de severek yapılması gerekir. Sevgisiz bir saygı ya korku ifadesidir, ya da gösteriş (riyakârlık) ifadesidir. İnsanları korkutarak istemedikleri bir şeyi yapmaya mecbur bırakmak da riyakârlık yapmak da dinimizde yasak olan davranışlardandır.

Yine Hz. Peygamber (s.a.s.)'in kızı Hz. Fatıma'nın yanına varınca, Hz. Fatıma'nın ayağa kalktığı, Hz Peygamber'i öperek yanına oturduğu; Hz. Fatıma'nın da Hz. Peygamberin yanına vardığı zaman Resûlullah'ın ayağa kalktığı, onu öperek yanına oturttuğu rivayet edilmektedir.[664]

Büyüklere saygı gösterme, küçüklere de merhametle muamelede bulunma hususu ile ilgili olarak Peygamberimiz şöyle buyurmaktadır:

لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَيُوَقِّرْ كَبِيرَنَا

"Küçüğümüze merhamet etmeyen ve büyüğümüzün hakkını gözetmeyen bizden değildir."[665]

Sevgi ve saygı, ifade edilebildiği ölçüde çoğalır ve yaygınlaşır. Ana-babayı en mesut eden, yüzünü güldüren davranışlardan biri de gönül dostlukları kurdukları kimselere evladı tarafından saygı ve itibar gösterilmesidir. Nitekim Efendimizin şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"En iyi iyilik, insanın babasının samimi dostuna iyiliği ve ihsanı devam ettirmesidir."*[666]

---

[663] Ebû Davud, Edeb, 129, No: 5145, V, 354.
[664] Ebû Davud, 5217, V, 391.
[665] Tirmizî, Birr, 15, IV, 1919.
[666] Müslim, Birr, 12, IV, 1979.

Anne ve babanın dost ve arkadaşlarını ziyaret etmek, onlara ikramda bulunmak, anne ve babaya gösterilen sevgi ve saygı gibi değerli ve önemlidir. Bu hususu Resûlullah (s.a.s.) bir başka hadislerinde şöyle ifade etmiştir:

إِنَّ اَبَرَّ الْبِرِّ صِلَةُ الْوَلَدِ اَهْلَ وُدِّ اَبِيه

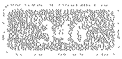
"Şüphesiz ki iyiliğin en iyisi, evladın baba dostlarını ziyaret (sıla) etmesidir."[667]

Sonuç

Görüldüğü gibi İslâm dini anne ve babaya iyi davranmayı, onların ihtiyaçlarını karşılamayı, meşru ölçüler içerisinde isteklerini yerine getirmeyi, gönüllerini almayı ve onlara merhamet kanatlarını gererek hayır dualar etmeyi emretmektedir. Onlarla alâkayı kesmeyi, kaba ve sert konuşmayı, gönüllerini kırmayı, onlara karşı her türlü isyankâr söz ve davranışlarda bulunmayı da kesin olarak yasaklamaktadır. Aynı şekilde öncelikle aile içinde ve yakın akrabalar arasında olmak üzere büyüklere saygı gösterip küçüklere de merhametle muamelede bulunmayı ahlâkî bir sorumluluk saymaktadır.

Modern toplumda, ilişkilerin mekanikliği içinde âdeta kaybolurcasına yaşadığımız hayatlarımızda, anne-baba ve yaşlılarımızın her zamandan daha çok sevgiye, ilgiye ve yakınlığa ihtiyaçları var. Sevgiyi yaşarken hissettirmek, onları manen kuşatır, yalnızlıktan, çaresizlikten kurtarır, kişiliklerine katılır ve gıda olur. Böylece aile ocağı herkes için huzurun soluklandığı mekânlar hâline gelebilir ve en umulmadık güzellikleri yakalama fırsatı bulunabilir.

Toprak tohuma, tohum yağmura, yağmur buluta ne kadar muhtaç ise, insan da ana-babaya öyle muhtaçtır. Sevgilerini yüreğimizde büyüterek, sözlerimize ve davranışlarımıza yansıttığımız ölçüde onları mutlu edebiliriz.

KOMŞULUK İLİŞKİLERİ*

İşimiz, durumumuz, konumumuz her ne olursa olsun, yaşadığımız sürece yanımızda, yakınımızda, çevremizde mutlaka birileri bulunur. Dolayısıyla birey olarak diğer insanlarla mutlaka birtakım ilişkilerimiz olur. Bu, toplum hayatının kaçınılmaz bir gereğidir.

Hayatı yaşanır kılan, insanın hemcinsleri ile bir arada bulunması, zorlukları ve güzellikleri paylaşmasıdır. Bu paylaşımın olmadığı ortamlarda, sağlıklı bir toplum hayatından söz etmek mümkün olmaz. Bu paylaşım, ailelerimizin yaşadığı sabit mekânlar olan meskenlerimizin yanında ve civarında yaşayan insanlarla başka bir ifade ile komşularımızla olan ilişkilerimiz konusunda ise daha da büyük bir önem kazanır. Çünkü komşular arası ilişkiler, toplumsal ilişkilerin ilk basamağı ve önemli bir göstergesidir. Öyle ki ailemizden sonra en yakın ilişki kurduğumuz insanlar, şüphesiz komşularımızdır. Onlar; günün her saatinde değişik nedenlerle yüz yüze geldiğimiz insanlardır. Hatta süreç içinde komşularımız evlatlarımızdan bile bizlere yakındırlar.

Komşularımız, zor zamanlarımızda yardım istediğimiz, sevinçli anlarımızda mutluluğumuzu paylaştığımız insanlardır. Bu açıdan onlar sanki ailemizin birer üyesi gibidirler. Bu sebepten aile üyelerine gösterilen ilgi ve alâka, komşulardan esirgenmemelidir. Dert ve problemleriyle yakından ilgilenilmeli, sevinç ve üzüntüleri paylaşılmalıdır.

İnsan hayatına yön ve şekil vermeyi amaçlayan dinimiz, işte bu bakımdan komşuluk ilişkilerine özel bir önem atfeder.

Yüce Allah buyuruyor ki;

وَاعْبُدُوا اللهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا

"Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya, babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşa, yolcuya ve elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz, Allah kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez." (Nisâ, 4/36)

Görüldüğü üzere, ayet bir taraftan, ibadetin Allah'a yapılması ve O'na ortak koşulmaması mesajını verirken diğer taraftan da bir mü'minin toplum için-

dini yaşayan insandır.

Şurası unutulmamalıdır ki insan, hem cinsleriyle birlikte yaşamakta ve onlarla pek çok ilişkilerde bulunmaktadır. Dinin, Allah ile kul arasında gerçekleşen iman ve ibadet boyutunun meyvesini verebilmesi, başkalarıyla girişiler ilişkilerde, onların da Allah'ın kulları olduğu gerçeğinin göz önünde bulundurulması ile sıkı sıkıya bağlantılıdır. Bu sebeple, ayet temel mesajını verdikten sonra, insanın yakın ilişki içinde bulunduğu diğer insanları gündeme getirmekte ve onlarla olan ilişkinin temelini, *iyilik etmek* ve *alçak gönüllü ve mütevazı olmak esaslarına* oturtmaktadır.

İnsanın sosyal çevresini oluşturan kesimler arasında özellikle komşulara vurgu yapılmış olması oldukça anlamlıdır. Ayetin bu vurgusu, şu hadis-i şerifte daha belirgindir:

مَا زَالَ جِبْرِيلُ يُوصِينِي بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُوَرِّثُهُ *"Cebrail, bana komşu hakkında o kadar tavsiyede bulundu ki, onu mirasçı kılacak sandım."*[668]

Hadisin bize verdiği temel fikir şudur: İnsan kendi mirasçıları olan yakınlarına; çocuklarına, ana-babasına, kardeşlerine nasıl davranıyorsa, komşularına da öyle davranmalıdır. Çünkü insanın aile fertlerinden sonra en çok ilişki içinde olduğu kimseler komşulardır. Kişilerin aile dışı insanlarla gerçekleştirdikleri sosyal ilişkiler, komşularla başlar.

Komşuluk ilişkileri, toplumsal ilişkilerin esasını ve hareket noktasını oluşturur. Bu sebeple komşuluk ilişkileri toplumun geniş katmanları arasındaki ilişkilerin küçük çaplı bir örneğini oluşturur. Komşuluk çerçevesi içindeki davranış ve ilişki biçimleri, bir şekilde geniş kitleler arasında da etkisini gösterir.

Bu durum, komşular arası iyi ilişkilerin önemini açıkça ortaya koymaktadır. İşte Sevgili Peygamberimiz;

وَأَحْسِنْ جِوَارَ مَنْ جَاوَرَكَ تَكُنْ مُسْلِمًا *"Komşularına iyi komşuluk et ki gerçek müslüman olasın."*[669] buyurmak suretiyle, bir anlamda gerçek Müslüman olmayı, komşularla iyi ilişkiler içinde bulunmaya bağlamıştır.

İnsan, hayatı boyunca mutluluğun peşinden koşar durur. Onu uzaklarda arar durur. Hâlbuki mutluluk çoğu kere onun hemen yanı başındadır, ama o bunun farkında değildir. Mutluluğu sağlayacak sebepleri keşfetmek gerekir. İşte Hz. Peygamber (s.a.s.), şu hadisinde bize mutluluğa ve huzura götüren yollardan üçünü gösteriyor:

---

[668] Buhârî, Edeb, 28; VII, 78.
[669] İbn Mâce, Zühd, 24; II, 1410.

مِنْ سَعَادَةِ الْمَرْءِ اَلْجَارُ الصَّالِحُ وَالْمَرْكَبُ الْهَنِئُ وَالْمَسْكَنُ الْوَاسِعُ

"İyi bir komşu, rahat bir binek ve geniş bir ev insanı mutlu eden sebeplerdendir."[670] Kültürümüzden süzülmüş bir anlayışın ifadesi olan, "Ev alma, komşu al" özdeyişi, özü itibariyle bu hadisten mülhem olsa gerektir. Zaten bu tür atasözleri, belli bir tarihi tecrübe ve birikimin sonucu kitaplarımıza, dillerimize, gönüllerimize yerleşmiştir.

Çağımızda hızlı şehirleşmenin, şehir yapılaşmasının ve değişen iş hayatının komşuluk ilişkilerini olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Aynı apartmanda yaşadıkları hâlde, yardımlaşma ve dayanışma içinde olmayan, birbiriyle tanışmayan, konuşmayan insanlar bulunmaktadır. Hatta karşılaştıklarında birbirinden bir "Selam"ı bile esirgemektedirler.

Komşuluk Hakları

Dinimiz kul hakkının çiğnenmemesi konusunda mü'minlere ciddî uyarılarda bulunur. Kul hakkını çiğnemenin büyük manevî sorumluluğu gerektirdiğini önemle vurgular. Hele hakkı çiğnenmesi söz konusu olan kul komşu ise konunun önemi daha da artar.

Bir gün sevgili Peygamberimiz;

وَاللهِ لاَيُؤْمِنُ وَاللهِ لاَيُؤْمِنُ وَاللهِ لاَيُؤْمِنُ *"Vallahi iman etmiş olamaz, vallahi iman etmiş olamaz, vallahi iman etmiş olamaz"* buyurmuşlar, sahabilerden biri de;

مَنْ يَا رَسُولَ للهِ؟ *"Kim iman etmiş olmaz ey Allah'ın Resûlü?"* diye sorunca, Resûlullah Efendimiz;

قَالَ الَّذِى لاَ يُأْمِنُ جَارُهُ بِوَاءِقَهُ *"Kötülüğünden komşusunun emin olmadığı kimse"* cevabını vermişlerdir.[671]

Ebû Hüreyre (r.a)'nin konumuzla ilgili olarak rivayet ettiği bir başka hadis de şöyledir:

اَنَّ رَسُولُ اللهِ وَقَفَ عَلٰى أُنَاسٍ جُلُوسٍ فَقَالَ اَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِكُمْ مِنْ شَرِّكُمْ؟ قَالَ فَسَكَتُوا فَقَالَ ذٰلِكَ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ فَقَالَ رَجُلٌ بَلٰى يَا رَسُولَ اللهِ اَخْبِرْنَا بِخَيْرِنَا مِنْ شَرِّنَا قَالَ خَيْرُكُمْ مَنْ يُرْجٰى خَيْرُهُ وَ يُؤْمَنُ شَرُّهُ وَ شَرُّكُمْ مَنْ لاَ يُرْجٰى خَيْرُهُ وَلاَ يُؤْمَنُ شَرُّهُ

"Resûlullah (s.a.s.), ashaptan bir grup insanın yanında durdu ve;

'Size, en hayırlınızın kim olduğunu, en kötünüzün kim olduğunu haber vereyim mi?' diye sordu. Oradakiler bir şey söylemediler. Allah'ın Resûlü, sorusunu üç kere tekrarladı. Bunun üzerine bir adam;

Sizin en hayırlınız, hayrı dokunması umulan ve kötülüğünden emin olunan kimsedir. En kötünüz de hayrı dokunması umulmayan ve kötülüğünden emin olunmayandır."[672]

Bu hadisi şeriften açıkça anlıyoruz ki, Allah katında makbul bir kul olmanın şartlarında biri de insanlar katında kabul görmüş bir insan olmaktır. İnsanların, -bu arada komşuların- güvenini kazanmayan, herkesin kendisinden endişeye kapıldığı, etrafına rahatsızlık ve huzursuzluk saçan, birlikte insanca yaşamanın gereklerini yerine getirmeyen kimseler, Allah'ın hoşnut olmayacağı kimselerdir.

Ekonomik durumları, sosyal konumları, itibar düzeyleri her ne olursa olsun, komşularımıza öncelikle, birer insan ve Allah'ın kulu olmaları açısından bakmak gerekir. Hangi sebeple olursa olsun onlara karşı açıkça, ya da dolaylı olarak küçümseyici tavır içine girmek İslâm ahlâkı ile bağdaşır bir tutum değildir.

İslâm'da "insan" niteliğini taşıyan herkese aynı düzlemde davranılır. Kişinin inancı, etnik kökeni, sosyal statü ve konumu, ona yönelik davranışın niteliğinin belirlenmesinde etkin değildir. Her insana, *"Allah'ın yarattığı mükerrem bir varlık"* anlayışı ile muamele edilir. Onun haklarının kutsal (dokunulmaz) olduğu kabul edilir. Bu kutsallık ya da dokunulmazlığın belirlenmesinde kişinin inancı, sosyal konumu ve etnik kökeni dikkate alınmaz.

Başkalarını küçük görmek, onlarla alay etmek, İslâm'ın yasakladığı çirkin işlerden biridir. Alay etmek, insanları küçük görmekten ve kişinin kendisini üstün görmesinden kaynaklanır. İslâm'ın öngördüğü ideal toplum düzeni, yüce bir edep ve ahlâkı gerçekleştirmeyi hedefler. Bu sistemde inancı, sosyal statü ve konumu, etnik kökeni her ne olursa olsun her bireyin diğerinden daha aşağı düzeyde kabul edilmeyen, haysiyet ve şerefi vardır. Onun namus ve şerefi, dokunulmazdır. Nitekim;

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسٰى اَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَآءٌ مِنْ نِسَآءٍ عَسٰى اَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ

"Ey İman edenler! Bir topluluk, diğer bir toplulukla alay etmesin. Belki (alay ettikleri kimseler) kendilerinden daha iyidirler..." (Hucurât, 49/11) ayeti, gerekçesi ne olursa olsun insanlarla alay edilmesini yasaklamaktadır.

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ *"İnsanları arkadan çekiştirip kaş-göz işaretiyle eğlenmeyi âdet hâline getirenlerin vay hâline!"* (Hümeze, 104/1) ayeti de insanlarla alay

---

[672] Tirmizî, Fiten, 76; IV, 528.

etmenin manevî boyutuna işaret etmektedir. Hz. Peygamber de insanlarla alay edilmesini, onların küçümsenmesini, tahkir edilmelerini yasaklamıştır.

بِحَسَبِ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ اَنْ يَحْقِرَ اَخَاهُ *"Kişiye, mü'min kardeşini küçümsemesi, tahkir etmesi kötülük olarak yeter."*[673] hadisi bu hususu dile getirmektedir. Hele küçük görülen, alay edilen bir komşu ise, yapılan yanlış daha da farklı bir boyut kazanır. Ebû Hüreyre (r.a.) diyor ki:

كَانَ النَّبِيُّ يَقُولُ يَا نِسَاءَ الْمُسْلِمَاتِ لاَ تَحْقِرَنَّ جَارَةٌ لِجَارَتِهَا وَلَوْ فِرْسِنَ شَاةٍ

"Resûlullah, 'Ey müslüman hanımlar! Tırnak ucu kadar da olsa, sakın ha, komşu komşuyu hakîr görmesin! derdi."[674]

Hz. Peygamber bu hadislerinde, komşu hakkının ne kadar önemli olduğunu, komşulara sözlü, ya da fiilî olarak zarar vermenin ne derece büyük bir sorumluluk getirdiğini çok açık bir şekilde ifade etmektedir. Demek ki, komşularımızla olan ilişkilerimizin niteliği imanımızın da niteliğini etkilemektedir. Hadis-i şerifteki "*iman etmiş olamaz*" ifadesini "*kâmil anlamda iman etmiş olamaz –olgun mü'min olamaz*" şeklinde anlamak gerekir.

Aynı mesajı veren bir başka nebevî uyarı şudur:

لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ لاَ يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَاءِقَهُ *"Kötülüğünden komşusunun emin olmadığı kimse cennete giremez."*[675]

Komşuluk hukukunun önemini vurgulayan bir başka hadisi şerifinde Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuşlardır:

اَوَّلُ خَصْمَيْنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ اَلْجَارَانِ *"Kıyamet gününde muhakeme edilecek ilk iki hasım, iki komşu olacaktır."*[676]

Hz. Peygamber'in hadisleri ışığında komşuların birbirlerine karşı görevleri şöylece özetlenebilir:

1. Hastalandığında ziyaretine gitmek.
2. Öldüğünde cenazesinin kaldırılmasında bulunmak.
3. Borç istediğinde imkân nispetinde yardımcı olmak.
4. Darda kaldığında yardımına koşmak.
5. Bir nimete kavuştuğunda tebrik etmek.
6. Başına bir musibet geldiğinde teselli etmek.[677]

---

[673] Müslim, Birr, 32, III, 1986.
[674] Buhârî, Edeb, 30; VII, 78.
[675] Müslim, İman, 73; I, 68.

kıntıya dayanmak demektir. Kur'an-ı Kerim'de değişik vesilelerle birçok ayette sabır tavsiye edilmekte, hatta emredilmektedir.[678]

Resûlullah (s.a.s.), karşılaşılan güçlüklerde sabredilmesi gerektiğini ifade ediyor[679] ve bu noktada gerçek sabrın ölçüsünü,

اَلصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَى "*Sabır, (musibetin, felaketin) geldiği ilk andadır.*"[680]

مَا أُعْطِيَ اَحَدٌ مِنْ عَطَاءٍ خَيْرٌ وَ اَوْسَعَ مِنَ الصَّبْرِ "*Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş bir bağışta bulunulmamıştır.*"[681] buyurmak suretiyle dile getiriyor. Nitekim onun hayatına baktığımızda, karşılaştığı nice güçlüklere karşı sabır ve teenni ile göğüs gerdiğini müşahede ediyoruz.[682] İslâm dini, mensuplarına öfkeyi değil sekineti, teenniyi, sabrı tavsiye etmekte, hatta emretmektedir.[683] Zira karşılaşılan olumsuz bir davranışa öfke yerine sabırla tahammül çoğu defa güzel dostlukların başlangıcı ve başarıya ulaşmanın en güzel yolu olabilmektedir. Nitekim *"İyilikle kötülük bir olmaz. Sen kötülüğü en güzel şekilde sav. O zaman aranızda düşmanlık bulunan kimse, sanki samimi bir dost gibi oluverir"* (Fussilet, 41/34) ayeti bu gerçeği gayet güzel bir şekilde vurguluyor.

İslâm, sosyal hayatın âhenk içinde yürümesi için her türlü şarta riayet edilmesini öngörür. Söz gelimi bir yandan komşulara eza edilmemesi, onlara iyi davranılması emredilirken, bir yandan da komşulardan gelecek olumsuzluklara, kötülük ve zararlara mümkün olduğunca sabredilmesi tavsiye edilmektedir. Allah'ın sevdiği üç tür insandan söz ettiği hadisinin konumuzla ilgili kısmında Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır:

وَ الرَّجُلُ يَكُونُ لَهُ الْجَارُ يُؤْذِيهِ جِوَارَهُ فَيَصْبِرُ عَلَى اَذَاهُ حَتّٰى يَفْرِقَ بَيْنَهُمَا مَوْتٌ اَوْ ظَعْنٌ...

"(Allah'ın sevdiği kimselerden üçüncüsü de) bir adamdır ki, kendisine eziyet eden bir komşusu vardır. O da buna sabreder, nihayet ölüm yahut göç etmek aralarını ayırır..."[684]

"Komşuluk hakları" deyince akla sadece, komşulara zarar vermek yahut zarar vermekten doğacak sorumluluk akla gelmemelidir. Bu, hak kelimesinin sadece olumsuz yönünü oluşturur. Pasif olması gerektiren bir durumdur. Bir de işin olumlu ve aktif olmayı gerektiren yanı vardır. Yani iyi bir komşuluk için

---

[678] bk. En'âm, 6/34; Ahkâf, 46/35; Tâhâ, 20/130; Rûm, 30/60; Lokman, 31/17; Meâric, 70/5.
[679] Buhârî, Zekât, 50, I, 129.
[680] Buhârî, Cenâiz, 32, II, 79.
[681] Müslim, Zekât, 124, II, 729.
[682] Örnek olarak bk. Buhârî, Bed'ül-Halk, 7, IV, 81- 85.
[683] Âl-i İmrân, 3/200; Bakara, 2/153–155; Zümer, 39/10; Şûrâ, 42/43.
[684] Ahmed, V, 151.

sadece komşuya zarar vermemek yetmez, iyilikte de bulunmak gerekir. Hz. Peygamber (s.a.s.);

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ جَارَهُ *"Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa, komşusuna iyilik etsin"*[685] hadisi ile bu gerçeği ifade buyurmuştur.

Bitişik Yabancılar

Modern hayatın getirdiği bazı şartlar insanı "kalabalıklar içindeki yabancı" durumuna getirmiştir. Zorunlu ilişkiler dışında "herkesin kendi işine baktığı" bir hayat anlayışı günümüzde hâkim bir durumdur. Bunun olumlu yanları olmakla birlikte, psikolojik ve sosyal olumsuzlukları da vardır. Söz gelimi, yıllardır aynı binada yaşadıkları hâlde bir biri ile tanışmayan, komşuluk ilişkilerine girmeyen nice insanların, ailelerin varlığına şahit oluyoruz. Evet, sosyal hayatımız pek çok alanları ile değişikliğe uğramıştır, daha da uğrayacaktır. Bu kaçınılmazdır. Ama bu değişikliğin, bizim bazı olmazsa olmaz değerlerimizi de alıp götürmesine izin vermemeliyiz. Bu gibi konularda duyarlı olmamız gerekiyor. Aynı çatının farklı bölümlerinde oturan aileler arasındaki komşuluk ilişkileri de bu konular arasında yer alıyor. Aslında komşuluk ilişkileri biraz da kendiliğinden oluşan tabiî ilişkilerdir. Bu tabiî akışı bozacak durumların ortaya çıkması hâlinde, komşular arası bağı yeniden oluşturmak için özel bir çaba harcamak gerekebilir. İlk bakışta basit gibi görünen küçücük girişimler, böyle bir komşuluk ilişkisinin oluşumunu ve devamını sağlayabilir. Merdivende karşılaştığımız bir apartman komşumuza vereceğimiz bir selam, göstereceğimiz bir güler yüz, samimi bir hâl-hatır sormak, gerektiğinde kapı komşumuza bir ihtiyacının olup olmadığını sormak, hatta pişirilen yemekten bir tabak ikram edivermek komşular arasında oluşacak sıkı bağların bir ilk adımını oluşturabilir. Dinimizde bu tür davranışlar sadaka kapsamında değerlendirilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de;

قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَآ اَذًى وَاللهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ *"Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden eza (gönül kırma) gelen bir sadakadan daha iyidir. Allah, her bakımdan sınırsız zengindir, halîmdir."* (Bakara, 2/163) ayeti, muhatabımıza söylenecek bir çift güzel sözün önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda Peygamber (s.a.s.)'in de, اَلْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ *"Güzel söz sadakadır"*[686] ifadesi ne kadar da anlamlıdır. Nice yüklü paraların, malın, tamir edemeyeceği kırık kalpleri, dünyası kararmış insanları, selâm gibi, nasılsınız gibi, bir sevgi ve şefkat sözcüğü hayata döndürebilmektedir.

Hz. Âişe anlatıyor:

yım? Allah'ın Resûlü; 'kapısı sana daha yakın olana', buyurdular."[687]

Komşular arası ilişkilerin sıcak ve canlı tutulması önemli ölçüde samimi duyguların açığa çıkmasını sağlayacak fırsatların oluşturulmasına bağlıdır Sahabîlerden Ebû Zer (r.a.)'in rivayetine göre Sevgili Peygamberimiz kendisine,

يَا اَبَا ذَرٍّ اِذَا طَبَخْتَ مَرَقَةً فَاَكْثِرْ مَاءَهَا وَتَعَاهَدْ جِيرَانَكَ *"Ey Ebû Zer! Çorba pişirdiğin zaman suyunu fazla koy ve komşularını da gözet."*[688] buyurmuştur. Hadis-i şerif, imkânsızlıklar içinde bile komşularla iyi ilişkilerin devamı için nasıl her fırsatı değerlendirmemiz gerektiği konusunda ilginç bir örnek oluşturmaktadır.

Komşuları Ziyaret

Komşular arası ilişkileri sıcak tutmanın yollarından biri de karşılıklı ziyaretlerdir. Ziyaretlerin davet üzerine gerçekleşmesi daha da yapıcı olur. Hz. Peygamber (s.a.s.);

اِذَا اجْتَمَعَ الدَّاعِيَانِ فَاَجِبْ اَقْرَبَهُمَا جِوَارًا وَاِنْ اِسْتَبَقَ اَحَدُهُمَا فَاَجِبِ الَّذِي سَبَقَ

"Aynı vakit için iki komşundan davet alırsan, önce daha yakın olanın davetine git. Aynı vakit için ayrı zamanlarda davet edilirsen, önce davet edenin davetine git."[689]

İmam Gazalî, komşuluk arası ilişkilerin çerçevesini İslâmî bakış açısı ile şöyle çizmektedir:

"Komşuluk hukuku, sadece komşuya eza etmemekle yerine getirilmiş olmaz, ayrıca eza ihtimali olan şeylerden de kaçınmak gerekir... Bu da yetmez;

a) Komşuya yumuşaklıkla muamele etmek, ona iyi ve güzel davranmak,

b) Komşuyla karşılaşınca ona selam vermek,

c) Hastalandığında onu ziyaret etmek,

d) Bir musibetle karşı karşıya kaldığında taziyede bulunmak,

e) Sevinçli anında onu tebrik etmek, sevincine ortak olmak,

g) Hatalarını görmezlikten gelmek, mahremine bakmamak, uzakta bulunduğunda evine göz kulak olmak, çocuklarına lütufkâr davranmak,

h) Din ve dünya ile ilgili bilmediği konularda ona yol göstermek... Bütün Müslümanlara karşı görevlerimiz dışında komşularımıza karşı olan görevlerimizdendir."[690]

---

[687] Buhari, Edeb, 32, VII, 79.
[688] Müslim, Birr, 143, III, 2025.
[689] Ebû Davud, Et'ime, 9, IV, 134.
[690] Gazâlî, *İhyaü Ulûmiddîn*,. II, 271-272, Kahire 1386.

Komşunun Şahitliği Allah Katında Makbuldür

Komşunun komşu hakkındaki kanaat ve şahitliği Allah katında bir kriter olma niteliğine sahiptir. Hz. Peygamber (s.a.s.);

مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ فَيَشْهَدُ لَهُ ثَلَاثَةٌ اَهْلَ بَيْتٍ مِنْ جِيرَانِهِ اْلاَدْ نَيْنِ بِخَيْرٍ اِلَّا قَالَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَبِلْتُ شَهَادَةَ عِبَادِى عَلَى مَا عَلِمُوا اَوْ غَفَرْتُ لَهُ مَا اَعْلَمُ

"Bir müslüman ölür de en yakın komşularından üç kişi onun hakkında iyi şahitlikte bulunursa, Allah Teala şöyle buyurur: 'Bildikleri şey konusunda kullarımın şahitliğini kabul ettim', Yahut, 'Kulumun bildiğim günahlarını affettim.'"[691] buyurmuştur. Resûlullah, komşunun şahadetine böyle büyük bir değer atfederek, komşuların iyi şahadetini hak ettirecek davranışlar sergilememizi teşvik etmiş olmaktadır. Bunun yolu da Kur'an ve sünnet çizgisinde sergilenecek iyi komşuluk ilişkilerinden geçmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.s.), iyi komşuluk ilişkilerini, ülkenin imarının ve ömrün uzamasının sebepleri arasında saymıştır. Hz. Âişe anlatıyor; Resûlullah bana şöyle dedi:

مَنْ اُعْطِىَ حَظُّهُ مِنَ الرِّفْقِ اُعْطِىَ حَظُّهُ مِنْ خَيْرِ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَصِلَةِ الرَّحِمِ وَ حُسْنِ الْخُلْقِ وَحُسْنِ الْجِوَارِ يَزِيدَانِ فِى الْاَعْمَارِ

"Kime yumuşak huyluluktan nasibi verilmişse, dünya ve ahiret iyiliğinden de payı verilmiş demektir. Akrabalık bağlarını gözetmek, güzel ahlâk ve iyi komşuluk ilişkileri ülkeyi imar eder ve ömrü arttırır."[692]

Sonuç

İnsan toplum hâlinde yaşamak zorundadır. Çevresinde mutlaka başkaları da yaşamak durumundadır. Evimizin yanında, civarında yaşayan insanlarla, komşularımızla birtakım ilişkilerimizin olması kaçınılmazdır. Toplum hayatının düzeninin temellerinden biri de komşululuk ilişkilerinin insanî temele dayalı olmasıdır. Bunu sağlamanın yolunu Kur'an ve Sünnet, teorik ve pratik olarak ortaya koymuştur. Bu teori ve pratiğin temelinde,

لاَ يُؤْمِنُ اَحَدُكُمْ حَتّٰى يُحِبَّ لِاَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ *"... İçinizden bir kimse kendisi için arzuladığını mü'min kardeşi için de arzulamadıkça kâmil imana ulaşamaz."*[693] esası yer alır. Komşularımız, kara gün dostlarımızdır, can yoldaşlarımızdır. Hayat komşularımızla güzeldir. Beşerî ilişkilerimizin ilk adımını komşuluk ilişkilerimiz oluşturur.

---

[691] Ahmed. II. 408–409.

dünyası yaşıyor demektir. Çevresi ile komşuları ile sürtüşme ve geçimsizlik hâlinde olan, çevre ilişkilerinde sürekli olarak problem kaynağı olan kimseler dengeli bir hayattan mahrum olurlar. Bir denge ve huzur dini olan İslâm bu türlü olumsuzlukların önüne geçmek amacı ile topluma açılan ilk kapılarımız komşularımızla olan ilişkilerimizde titiz ve hassas davranmamızı bizden istemektedir.

Kâinatın Efendisi (s.a.s.) aslında gerek komşularımız gerekse diğer mü'minlerle olan ilişkilerimizi şu sözüyle gayet veciz bir şekilde dile getiriyor:

لاَتَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتّٰى تُؤْمِنُوا وَ لاَ تُؤْمِنُوا حَتّٰى تَحَابُّوا

"İman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de gerçek manada iman etmiş olamazsınız."[694]

تَرَى الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادِّهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ وَ تَعَاطُفِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ اِذَا اشْتَكٰى عُضْوًا تَدَاعٰى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالسَّهَرِ وَالْحُمّٰى

"Birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerine şefkat hususunda mü'minleri âdeta tek bir vücut (beden) *gibi görürsün. Mü'min bir uzvundan şikayet ederse, vücudun diğer uzuvları da uykusuzluk ve ateşle ona iştirak ederler."*[695]

اِنَّ الْمُؤْمِنَ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا *"Mü'minin mü'mine göre konumu, parçaları (bölümleri) birbirini destekleyen bir tek bina gibidir."*[696] buyuruyor. Hz. Peygamber'in bu sözleri doğrultusunda her mü'min, komşuları ve diğer Müslümanlara bakış açısını şöyle bir daha gözden geçirmelidir.

---

[694] Müslim, İmân, 94, I, 74.
[695] Müslim, Birr, 66, IV, 1999.
[696] Buhârî, Salât, 88, I, 123.

EŞLERİN KARŞILIKLI GÖREV VE SORUMLULUKLARI*

Yüce Allah, kâinatta her şeyi erkekli ve dişili olarak çift yaratmıştır. Konuyla ilgili ayet-i kerimede;

وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

"Düşünüp ibret alasınız diye her şeyden (erkekli-dişili) iki eş yarattık." buyurulmaktadır. (Zâriyât, 51/49)

İnsan da aynı kanun gereği çift olarak erkekli ve dişili yaratılmıştır. İlk insan ve ilk peygamber Âdem (a.s.)'ı topraktan yaratan Cenab-ı Hak, ondan da eşi Havva validemizi yaratmıştır. Bu konuda da Kur'an'da;

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا ...

"Allah, sizi bir tek nefisten yaratan ve kendisi ile huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir" buyurulmaktadır. (A'râf, 7/189)

İnsan neslinin devamını ve meşru bir şekilde çoğalmasını sağlamak için nikâhla evlenme emredilmiş; fıtrata ve ahlâka aykırı; nesle, nefse ve sosyal hayata zararlı olan zina ve fuhuş haram kılınmıştır. Ana babaya, velilere evlenme çağına giren bekârların evlendirilmelerini emreden Yüce Allah, Kur'an'da şöyle buyurmaktadır:

وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ ۚ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

"Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah, lütfu geniş olandır" (Nûr, 24/32) Konuyla ilgili bir başka ayet ise şöyledir:

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

"Kendileriyle huzur bulasınız diye size kendi (cinsi)nizden eşler yaratması ve aranıza bir sevgi ve merhamet vermesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir." (Rûm, 30/21)

yaratmış, eşlere böylece hayatı yaşanır hâle getirmiştir. İnsan olarak yaratılma, Allah'a karşı sorumlu olma bakımından kadınla erkek arasında fark gözetmeyen İslâm, kadına annelik, erkeğe de babalık görevi vermiş ve aile düzeninin yürümesi için eşlere yüklenen fonksiyonların bizatihi bir üstünlük sebebi olmadığını, üstünlüğün takvada olduğunu bildirmiştir.

Şu ayet-i kerimede verilen mesaj konumuzu da kapsamına almaktadır:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ أَتْقَيكُمْ

إِنَّ اللهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

"Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah katında en değerli ve en üstün olanınız, ona karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır." (Hucurât, 49/13)

İnsanın yaratılışı itibariyle eşe ihtiyacı vardır. İnsanın sıcak bir yuvaya, hayatını birlikte geçirebileceği bir eşe, sahip olacakları çocuklara fıtrat gereği muhtaç olduğu açık bir gerçektir. Konuya bu açıdan baktığımızda, insanın bir eşe olan ihtiyacının sadece cinsel tatmin ihtiyacının giderilmesinden ibaret olmadığı anlaşılır. Evlilik bir hayat arkadaşlığıdır. Hayatın sayısız zorlukları, bu birlik sayesinde daha kolay aşılabilir. Eşlerin, zorlukları aşma mücadelesinde birbirlerine maddî ve manevî olarak destek ve yardım verdikleri oranda bu alandaki başarıları da artacaktır.

Toplumun Temeli Aile, Ailenin Temeli ise Evlilik Kurumudur

İnsanın insanca yaşayabilmesi için en uygun ortam şüphesiz toplumsal hayat ortamıdır. Toplumsal hayatın sağlam temellere dayanması için onun temelini oluşturan aile kurumunun varlığı kaçınılmazdır.

Büyük bir fabrika, üretimini yaptığı bir ürünün her bir bölümünü, ayrı birimlerde üretir, sonra bunları bir araya getirir. Alt birimlerde üretilen parçalar kalitesiz olursa, ürünün bütünü de kalitesiz ve verimsiz olur. Tıpkı bunun gibi, toplumun yapı taşları olan aile sağlam temeller üzerine kurulu sağlam bir yapıya sahip olursa, toplumun bütünü de sağlıklı bir yapıya sahip olur. Ailenin sağlıklı olmasının ilk şartı, beraberliğin nikâh esasına dayanmasıdır.

Evlenmeyi teşvik eden, aile hayatının düzenli ve sağlıklı olarak yürümesi için köklü prensipler getiren ayet-i kerimelerden başka Peygamberimiz (s.a.s.) de birçok tavsiyelerde bulunmuştur. Cinsel ihtiyaç, özellikle genç yaşlarda baskındır. Bu ihtiyaçların yanlış ve gayr-i meşru yollarla giderilmemesi konu-

sunda İslâm Peygamberinin özel uyarılarda bulunduğunu ve çözüm yolları sunduğunu görüyoruz.

Bir hadis-i şerifte Peygamberimiz;

يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ، مَنِ اسْتَطَاعَ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ، فَإِنَّهُ أَغَضُّ لِلْبَصَرِ وَأَحْصَنُ لِلْفَرْجِ ...

"Ey gençler, sizden evlenmeye güç yetirenler evlensin. Zira evlilik gözü harama bakmaktan, iffet ve namusu harama düşmekten daha çok korur..."[697] buyurmuştur.

Aile yuvası kurulması belli ölçüde ekonomik gücü de gerektirdiğinden, maddî gücü yeterli olmayanların, bu imkânı buluncaya kadar, cinsel ihtiyacı sınırlayıcı bir yol olarak orucu tavsiye etmiş olması ilgi çekicidir. Ancak, cinsel ihtiyacı kontrol altında bulundurmanın yolu asla, evlilikten uzak durmak değildir. Esas olan evlenip aile yuvası kurmaktır.

Bir başka hadisi şerifte;

اَلنِّكَاحُ سُنَّتِي فَمَنْ لَمْ يَعْمَلْ بِسُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي. وَتَزَوَّجُوا، فَإِنِّي مُكَاثِرٌ بِكُمُ الْأُمَمَ

"Nikâh benim sünnetimdir. Benim sünnetimle amel etmeyen benden değildir. Evleniniz, çoğalınız. Zira ben kıyamet günü sizin çokluğunuzla diğer ümmetlere karşı iftihar edeceğim..."[698] buyurulmuştur.

Konuyla ilgili gerek ayeti kerimeler ve gerekse hadisi şeriflerin temelde, evliliğin İslâmî esaslar gözetilerek oluşturulması ve evlilik sonucu doğacak çocukların İslâmî terbiye üzere yetiştirilmelerini de ana-babaya görev olarak yüklemiştir.

İslâmî aile hayatının korunması ve evliliğin devamı hususunda, eşlerin birbirlerine karşı saygılı ve ölçülü davranmalarını öngörmüş, aile hayatını tehlikeye sokacak tutum ve davranışlardan da eşlerin kaçınmalarını tavsiye etmiştir. Evliliğin normal yürüyebilmesi için de evlilik öncesi eş seçiminden başlamak üzere, nişan, nikâh ve düğün gibi hususlarda gerekli tedbirlerin alınmasını öngörmüştür.

Eş Seçimi

Aile yuvasının verimli ve düzenli olması, kendisinden beklenen olumlu sonuçlara ulaştırabilmesi için birtakım temel kriterlerin mutlaka gözetilmesi gerekir. Bunların başında, evlenme yasağı bulunan kimselerin dışındakilerden birini eş olarak seçmek şartı gelmektedir. Evlenecek kadın ve erkeğin evlenmelerinde dînen herhangi bir sakınca olmamalıdır. Evlenecek kimselerin bu engellerden biri ile karşı karşıya olup olmadıklarını iyice araştırmaları gerekir. Söz konusu evlilik engelleri, değişik bir ifade ile, kendileriyle evlenilmesi yasak olan kimseler ana hatları ile şöyle belirtilebilir:

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَّ *"Müşrik kadınlarla iman edinceye kadar evlenmeyin."* (Bakara, 2/221) buyurmaktadır.

Yine, Müslüman bir kadının gayr-i müslimlerle evlenmesi de yasaktır.

Zira az önce okuduğumuz ayetin devamında,

وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا *"İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan erkeklerle kadınlarınızı evlendirmeyin"* (Bakara, 2/221) buyurulmaktadır.

Ancak Müslüman erkeğin ehli kitap kadınlarla evlenmelerine cevaz verilmiştir (Mâide, 5/5).

2. Müslüman olan kadınlardan evlenilmesi yasak olanlar da şu ayet-i kerime ile tespit edilmiştir.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ الَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ الَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ الَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ

"Şu kadınlarla evlenmeniz size haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeşlerinizin kızları, kız kardeşlerinizin kızları, sizi emziren sütanneleriniz, sütkardeşleriniz, karılarınızın anneleri, gerdeğe girdiğiniz kadınlarınızın yanında kalan üvey kızlarınız, -onlarla gerdeğe girmemişseniz size bir engel yoktur- öz oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi bir arada almanız..." (Nisâ, 4/23)

Başkasının nikâhı altında bulunan yahut boşanmış olup iddet bekleyen bir kadınla da evlenilemez. Zira iddet bekleyen kadın hükmen nikâhlı gibidir.

Bir erkek üç kere boşadığı bir kadın ile bir daha evlenemez. Ancak bu kadın, normal şartlar altında başka bir erkekle evlenir ve ayrılırsa, o zaman ilk koca ile evlenmesi mümkündür.

Eş Seçiminde Dikkat Edilecek Hususlar

Evlenme engeli dışında, evliliğin mutlu bir aile yuvası oluşturması ve sağlıklı şekilde devamı için, belli ölçülere dikkat etmek gerekir. Bu ölçüleri ana hatları ile Hz. Peygamber (s.a.s.) şu hadisi ile ortaya koymaktadır:

تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ لِأَرْبَعٍ خِصَالٍ: لِمَالِهَا، وَلِحَسَبِهَا، وَلِجَمَالِهَا، وَلِدِينِهَا. فَاظْفَرْ بِذَاتِ الدِّينِ، تَرِبَتْ يَدَاكَ

"Kadın dört özelliğinden dolayı nikâhlanır. Malından dolayı, soyundan dolayı, güzelliğinden veya dindarlığından dolayı, eli bereketlenesice sen dindar olanını tercih et."[699]

Hadisi şerifte evlenecek eşlere yapılan tavsiyenin özü şudur: Dünya geçicidir, insan bugün zengin, yarın fakir olabilir. Allah katında kişiyi değerli yapan şey maddî zenginlik değildir. Her şey maddî imkândan ibaret değildir. Evlilik hayatının temellerinin atıldığı böylesine kritik bir noktada, ölçü olarak kabul edilen şeyler, iki dünya mutluluğuna da esas olacak şekilde belirlenmelidir. Eş olarak seçilecek olan kişi, sırf maddî imkânları yerinde değildir, diye reddedilmemelidir. Evlilik gibi ciddi bir kurumu oluşturma konusunda samimi duygularla işe başlanırsa, birtakım güçlüklerin ortadan kaldırılmasında yardımcı olacaktır. Nitekim girişte de zikrettiğimiz bir ayet-i kerimede;

وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ ۚ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

"Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir." (Nûr, 24/32) anlamındaki ayette bu konuya işaret edilmektedir.

Yine hadisin mesajından şunları da çıkarıyoruz: Kişinin soyunun sopunun iyi olması, her şeyden önce dîne, ahlâka uygun, doğru, güzel ve asil davranışlar içinde olması hâlinde mümkün olur. Önemli olan kişinin davranışları ve yaşayışıdır. Seçilecek eşte asaletin gündeme getirilmesinden önce kişisel niteliklerin ön plâna çıkarılması gerekir.

Hz. Peygamber, bu hadisi ile bize buyuruyor ki; güzellik denen şey nisbîdir ve geçicidir. Geçici olan şeylerin, kalıcı olan şeyler karşısında, olmaları gereken yerde tutulmaları gerekir. Bu bakımdan güzellik eş seçiminde tek kriter olarak alınmamalıdır. Eş olarak seçilecek kimsenin maddî durumuna, güzelliğine, asalet durumuna bakılacaksa ve mutlaka bunlardan birini tercih etme durumu varsa, dindar olan eş adayının, güzel, zengin ya da soylu olana tercih edilmesi gerekir. Zira evlenmenin asıl maksatlarından biri de Allah'ın rızasına uygun bir hayat yaşama konusunda destek ve destekçi bulmak, gelecek nesiller için de bu imkânların bulunduğu uygun ortamlar bırakmaktır.

Dinin bu tavsiyelerinin dikkate alınmadığı evliliklerde, akla gelmedik sayısız problemler çıkmaktadır. Kulu yaratan Allah, onun kuracağı yuvanın hangi şartlarda sağlıklı yürüyeceğini de bildirmiştir.

أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ *"Yaratan bilmez mi? O, en gizli şeyleri bilir, hakkıyla haberdardır."* (Mülk, 67/14)

bu noktada ebeveyn ve bilhassa özel konumu sebebi ile annenin üstleneceği rol çok önemlidir. Zira çocuğa asıl kişiliğini kazandıran, ilk eğitimini veren, ona kendinden bir şeyler katan, annedir. Hadis-i şerifte kadının/annenin de dindar olması gereğine dikkat çekilmiş olması, bu bakımdan da dikkat çekicidir.

Kur'an, sünnet ve güzel örflerimizin belirlediği ölçüler içinde eş seçmek ve aile yuvası kurmak için gerekli bilgilerle donanma için özel bir gayret de göstermek gerekir. Bu tür bilgilerin alınabileceği özel eserler okunmalı, gerektiğinde bilenlere danışmalıdır. Zira plânlanan şey, hayat boyunca sürdürülecek bir beraberliktir. İş asla tesadüflere bırakılmamalı, aldatıcı ve geçici kriterler esas alınmamalıdır.

Eş Seçimi Sonrası

Eş seçimi yapıldıktan sonra karşılıklı karar ve karşılıklı anlaşma gerçekleşince, yörelere göre nişan uygulaması yapılır. Bu noktada şu konu çok önemlidir. Nikâh yapılmadığı sürece nişanlılar evlenmiş sayılmazlar. Karşılıklı ilişkilerde dinî ölçülerin gözetilmesi gerekir. Nişanlılık döneminde dinî nikâh adı altında nikâh kıyılmamalıdır. Zira anlaşmazlık durumunda özellikle kız açısından sıkıntı ortaya çıkmaktadır.

Nişan ve nikâh törenleri yapılırken, israftan, gösterişten ve aileleri sıkıntıya sokacak davranışlardan, harcamalardan kaçınmak gerekir. Zira Peygamberimiz;

خَيْرُ النِّكَاحِ أَيْسَرُهُ *"Nikâhın en hayırlısı, kolay ve külfetsiz olanıdır"*[700] buyurmuştur.

Altından kalkılamayacak ağır şartlar ve masraflar ileri sürmek, evlenmeyi zorlaştırır. Cemiyeti ve evlenecek gençleri hem de ailelerini sıkıntıya sokar. Evlenmek kolaylaştırılmalı ve evleneceklere yardımcı olunmalıdır.

Törenler sırasında dinimizin haram kıldığı tutum ve davranışlardan kaçınmalı, toplântı adabı konusunda İslâmî duyarlılıklar gözetilmelidir. Söz gelimi, yörenin örf ve âdeti dîne aykırı ise, bundan vazgeçilmelidir. Bu gibi durumlarda usulünce uyarıda bulunulmalı ve "âdetimiz böyledir" diye karşı çıkılır endişesine yer verilmemelidir. Zira İslâmî bilinç bunu gerektirir. Ayet-i kerimede mü'minler hakkında;

وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَآئِمٍ *"...Onlar kınayanın kınamasından korkmazlar (aldırmazlar)..."* (Mâide, 5/54) buyurulmuştur.

---

[700] Ebû Davud, Nikâh, 31. II, 591.

Eşlerin karşılıklı hak ve sorumlulukları

Bir aile yuvası çatısı altında buluşan eşler, evlendikleri andan itibaren karşılıklı birtakım hak ve sorumluluklar altına girerler. Kur'an'da Yüce Allah, bu konuda şöyle buyurmaktadır:

وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

"...Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde belli hakları vardır. Ancak erkekler bu haklarda kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler. Allah, azizdir, hakîmdir." (Bakara, 2/228)

Peygamber Efendimiz de Veda haccında karı koca haklarıyla ilgili şöyle buyurmuşlardır:

أَلاَ وَإِنَّ لَكُمْ عَلَى نِسَائِكُمْ حَقًّا، وَلِنِسَائِكُمْ عَلَيْكُمْ حَقًّا

"(Ey erkekler!) Sizin kadınlarınız üzerinde hakkınız olduğu gibi, kadınlarınız da sizin üzerinizde hakları vardır."[701]

Bu hakların bir kısmı ortak ve karşılıklı riayet edilmesi gereken haklardır. Bir kısmı erkeğin hakları, bir kısmı da sadece kadına ait haklardır. Hemen belirtelim ki insan ve müslüman olmaktan dolayı gereken haklar zaten başta gelmektedir. Yani müslüman müslümanın din kardeşidir. Ona zulmetmez, ona yalan söylemez, hile yapmaz, haksızlık etmez, zarar vermez, kalbini kırmaz, onu incitmez, güler yüzle ve tatlı dille mukabele eder, saygısızlık yapmaz, sevinciyle sevinir, üzüntüsünü paylaşır. İhtiyacı olduğunda yardımına koşar. Bu İslâmî tavsiyelerin eşler arasında en ileri seviyede hayata geçirilmesi gerekir. Bu genel esasların yanında eşlerin karşılıklı özel hak ve görevlerini kısaca şöyle özetleyebiliriz:

1. Emanet: Eşler, birbirlerinden son derece emin olmalı ve birbirlerine güvenmelidirler. Birbirlerinden saklı gizli bir işleri olmamalıdır. Zira onlar hayatı paylaşan iki ortaktırlar. Ortaklar ne kadar dürüst olurlarsa, Allah onlara yardım eder. Hilekârların ortağı şeytandır. İhlâslı, samimi ve dürüst olan, birbirlerine hayır ve sabır tavsiyesinde bulunan, hayatın acı tatlı günlerinde destek olan eşler olmaları gerekmektedir.

2. Birbirlerine güven vermeleri gerekir. Birbirlerini şüpheye düşürecek söz ve davranışlardan kaçınmalıdırlar.

3. Karşılıklı sevgi ve saygı bulunmalıdır. Taraflardan birinin, diğerine saygı duymadığı, sevgi beslemediği evlilik, ya tuzsuz bir yemek gibi tat vermez, ya da günün birinde yıkılır.

4. Aile yuvasına karşılıklı iyi niyet ve iyi davranış hâkim olmalıdır. Yüce Allah, Kur'an'da;

tadır.

Eşlerin karşılıklı ortak haklarının dışında kadının erkeğe, erkeğin kadına karşı hakları da vardır.

Kadının Kocası Üzerindeki Hakları

a) Erkek, eşiyle iyi geçinmeli, sinirli, hırçın ve kırıcı olmamalıdır. Kur'an'da; وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ *"Onlarla iyi geçinin"* (Nisâ, 4/19) buyurulmaktadır. Ayet, aile yuvasının devamını sağlayacak temel prensibi getirmektedir. Erkekler eşleri ile iyi geçinecekler, bunun için uygun ortamı hazırlayacaklardır. Eşin, mizacı, ruhî yapısı ve karakteri dikkate alınmalıdır. Erkek, her şeyden önce eşine bir insan olması açısından bakmalı; onun, aile yuvasının temelini oluşturan iki temel unsurdan biri olduğunu hatırından çıkarmamalıdır.

"-Ey Allah'ın elçisi! Kadınların erkekler üzerindeki hakları nelerdir?" sorusuna; Peygamberimiz (s.a.s.);

...أَنْ يُطْعِمَهَا إِذَا طَعِمَ. وَأَنْ يَكْسُوهَا إِذَا اكْتَسَى. وَلاَ يَضْرِبِ الْوَجْهَ. وَلاَ يُقَبِّحْ. وَلاَ يَهْجُرْ إِلَّا فِي الْبَيْتِ

"Yediğinden yedirmesi, giydiğinden giydirmesi (kadının kocası üzerindeki hakkıdır.) Sakın (eşinin) yüzüne vurmasın, ona kötü muamelede bulunmasın, evin dışında onu terk etmesin"[702] cevabını vermiştir.

b) Erkek, imkânları ölçüsünde, eşinin bilgi ve kültür düzeyinin yükselmesi için gayret sarf etmelidir. Özellikle Dinî konularda eşlerin kendilerine yeter hâle gelmeleri önemlidir. Bunun gerçekleşmesi için günün şartlarına göre neler yapmak gerekiyorsa o yapılmalı, asla ihmalkâr davranılmamalıdır. İlim olmadan sâlih amel işlenemez, doğru karar verilemez. Dünya için de ahiret için de bilgi temel ihtiyaçtır. Bilgi, yanlış davranışa engel olur.

c) Erkek, eşini maddî ve manevî her türlü kötülüklere, olumsuzluklara, fesada karşı korumalı, ailenin şeref ve haysiyetini koruyucu tedbirleri almalıdır. Yüce Allah;

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا قُوٓا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا

يَعْصُونَ اللّٰهَ مَآ اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ

"Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun" (Tahrim, 66/6) buyurmaktadır.

İnsanın gerek kendini ve gerekse aile fertlerini ateşten koruması, ancak onları bilgilendirmesiyle mümkündür. Erkek, ailenin yöneticisi ve sorumlusudur.

---

[702] İbn Mâce, Nikâh, 3, I, 594.

اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ *"...Erkekler kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar..."* (Nisâ, 4/34) anlamındaki ayet ve

اَلرَّجُلُ رَاعٍ فِي أَهْلِهِ، وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ *"Kişi, ailesinin koruyucusudur ve onlardan sorumludur."*[703] anlamındaki hadis, bu gerçeği beyan etmektedir.

d) Erkek, aile fertleri arasında, yeme, içme, mesken, giyim, kuşam gibi her konuda ayrım yapmamalı, âdil olmalıdır. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), bir hadisinde;

خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ، وَأَنَا خَيْرُكُم لِأَهْلِهِ *"Sizin hayırlınız ailesi* (eşi) *için hayırlı olanınızdır. Ben ailem için hayırlıyım."*[704] buyurmuştur.

e) Erkek, hanımının gizli sırlarını ifşâ etmemelidir. Zira eşlerin birbirlerine karşı emin, güvenilir kişiler olmaları gerekir. Sırrın ifşâsını Peygamberimiz (s.a.s.), şer olarak nitelemiştir:

إِنَّ مِنْ أَعْظَمِ الْأَمَانَةِ عِنْدَ اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الرَّجُلُ يُفْضِي إِلَى امْرَأَتِهِ، وَالْمَرْأَةُ تُفْضِي إِلَى زَوْجِهَا ثُمَّ يَنْشُرُ أَحَدُهُمَا سِرَّ صَاحِبِهِ

"Şüphesiz ki Kıyamet günü, Allah'ın en çok ehemmiyet vereceği emanet, kadın-koca arasındaki emanettir. Kadınla koca birbiriyle içli dışlı olduktan sonra, hanımının sırlarını erkeğin etrafa yayması, o gün en büyük ihanettir."[705]

Kocanın Kadın Üzerindeki Hakları

a) Allah'a isyana, günaha teşvik etmediği müddetçe kadın, kocasının meşrû ve mubah olan istek ve arzularına riayet etmelidir. Yüce Allah;

فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا *"...Eğer (o kadınlar size) itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın..."* (Nisâ 4/34) buyurmaktadır.

b) Kadın kocasının şerefini, namusunu, malını ve çocuklarını korumakla görevli ve sorumludur. Bu konuda bir ayet-i kerimede;

فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللهُ *"...İyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah'ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da gaybı korurlar..."* (Nisâ, 4/34) buyurulmuştur.

Ayet-i kerimedeki "gayb", hanımından uzakta bulunan erkeğin namusu, malı ve her türlü hakları anlamındadır. Peygamber Efendimiz;

"Kadın, kocasının evinin ve çocuklarının koruyucusudur."[706] buyurmuştur.

---

[703] Buhârî, Ahkâm 1, VIII, 104, Nikâh 81, VI, 146; 90, VI, 152; Tirmizî, Cihâd 27, 1705, IV, 208; Ebû Davud, İmâret 1, III, 232.

[704] İbn Mâce, Nikâh 50, I, 636.

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ...

"Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar..." (Nûr, 24/31) buyurmaktadır. Şu hadis-i şerif de aynı konuyu vurgulamaktadır:

قِيلَ لِرَسُولِ اللهِ أَيُّ النِّسَاءِ خَيْرٌ قَالَ الَّتِي تَسُرُّهُ إِذَا نَظَرَ وَتُطِيعُهُ إِذَا أَمَرَ وَلاَ تُخَالِفُهُ فِي نَفْسِهَا وَمَالِهَا بِمَا يَكْرَهُ

"Hz. Peygamber (s.a.s)'e 'Hangi kadın daha hayırlıdır?' diye soruldu; o da: Kocası yüzüne baktığı zaman onu sevindiren, emrettiği vakit itaat eden, yanında bulunmadığı vakit malını ve iffetini koruyandır"[707] cevabını vermiştir.

Netice itibariyle, dinimizde evlenme emredilmiş, teşvik edilmiş, evlenmenin kolaylaştırılması; tavsiyesi edilmiştir. Nişan, nikâh ve düğün törenlerinde gösteriş ve israftan kaçınılması tavsiye edilmiştir. Karı-kocanın birbirlerine karşı hak ve sorumlulukları açıklanmış, bu kurallara uyulduğu takdirde sağlıklı bir aile yuvasının kurulup devam edeceği ortaya konmuştur.

[707] Nesâî, Nikâh, 14, IV, 208.

32

ENGELLİLER VE İSLÂM*

"Engelli" kavramı; zihin, ruh, beden ve uzuvlarda bulunan bir ârıza ve hastalık sebebiyle hayatını sürdürmede, işlerini görmede ve topluma uyum sağlamada sıkıntısı bulunan kimseleri ifade eder. Engelliler "özürlü" kavramı ile de ifade edilmektedir. Özürlüler hakkında hazırlanan kanun tasarısında "engelli" şöyle tanımlanmaktadır: "Doğuştan veya sonradan, herhangi bir hastalık veya kaza sonucu, bedensel, zihinsel, ruhsal, sosyal, duyusal ve duygusal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılamada güçlükleri olan bireydir."[708]

İster sağlıklı ister engelli olsun her insan, Allah'ın yeryüzünde yarattığı en kıymetli ve en değerli varlıktır.

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِيٓ اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ *"Biz, gerçekten insanı en güzel biçimde yarattık."* (Tîn, 95/4)

وَصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ *"Allah, size şekil verdi ve şeklinizi en güzel yaptı."* (Teğâbun, 64/3) ve

ثُمَّ سَوّٰيهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَ

"Sonra insanı şekillendirip ona ruhundan üfledi. Sizin için işitme, görme ve idrâk organları yarattı" (Secde, 32/9) anlamındaki ayetler, Allah'ın insanları en güzel ve en mükemmel biçimde yarattığını ifade etmektedir.

Yüce Allah, insanları servetleri, ırkları, renkleri, cinsiyetleri, dilleri, nesepleri, fizyolojik yapıları, engelli veya sağlıklı oluşları açısından değerlendirmez. Onları iman, sâlih amel, güzel ahlâk, ibadet ve itaatleri veya inkâr, şirk, nifâk, isyan ve kötü davranışları, takvâ veya zulüm sahibi olup olmamaları açısından değerlendirir.

اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ اَتْقٰيكُمْ *"Allah katında en üstün olanınız en muttakî olanınızdır."* (Hucûrât, 49/13) anlamındaki ayet ile,

اِنَّ اللهَ لاَ يَنْظُرُ اِلٰى صُوَرِكُمْ وَاَمْوَالِكُمْ وَلٰكِنْ يَنْظُرُ اِلٰى قُلُوبِكُمْ وَاَعْمَالِكُمْ

verilmektedir.

Kur'an Engelliler Hakkında Ne Diyor?

Kur'an'da görme, işitme, konuşma, ortopedik ve zihinsel engelliler ile hastalıklardan söz edilmektedir. Konu ile ilgili ayetlerin büyük çoğunluğu mecazî anlamdadır. Fiziksel anlamda engellilik ve hastalık ile ilgili ayetlerin sayısı oldukça azdır.

Görme, İşitme ve Konuşma Engelliliği

Kur'an'da dünya ve ahirette fiziksel ve mecazî anlamda körlük, sağırlık ve dilsizlikten söz edilmektedir.

Fiziksel Anlamda

Fiziksel anlamda körlük; gözlerin görme özelliğini kaybetmesi, sağırlık, kulakların sesleri ve konuşulanları duyamaması, dilsizlik konuşma yetisinin yetirilmesidir.

Kur'an'da körlük; sorumluluk, değer verme, benzetme yapma, ruhsat bildirme ve tedavi bağlamında; sağırlık ve dilsizlik ise benzetme bağlamında geçmektedir.

a) Fiziksel anlamda körlük

Sorumluluk bağlamında; لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ *"Köre güçlük yoktur"* (Nûr, 24/61; Fetih, 48/17) anlamındaki ayet, görme engellilerin savaşa katılma zorunluluğunun bulunmadığını ifade etmektedir.

Benzetme bağlamında; Allah, inkâr edip isyan edenler ile iman edip sâlih amel işleyenleri, kör ve sağır ile işiten ve gören insanlara benzetmektedir:

مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَى وَالْأَصَمِّ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

"Bu iki zümrenin durumu kör ve sağır ile gören ve işiten kimseler gibidir. Bunların durumları hiç birbirlerine denk olur mu? Hâlâ düşünmez misiniz?" (Hûd, 11/24)

Bu ayette, sadece bir durum tespiti ve benzetme yapılmaktadır; yoksa görme ve işitme engelliler yerilip aşağılanmamaktadır. Böyle bir şeyi Allah hakkında düşünmek bile mümkün değildir.

Değer verme bağlamında; Allah'a ve Peygambere yönelen görme özürlü insan, inkâr edip isyan eden zengin ve itibarlı insandan daha değerlidir. Bu

[709] Müslim, Birr, 34, III, 1987; İbn Mâce, Zühd, 9, II, 1388; Ahmed, II, 285.

husus, Abese sûresinin ilk on iki ayetinde açıkça bildirilmektedir. Âlemlere rahmet, bütün insanlara peygamber, örnek, uyarıcı ve müjdeci olarak gönderilen Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.), Mekke'nin ileri gelenlerini dine davet ile meşgul olması sebebiyle bir a'ma ile ilgilenmediği için uyarılmıştır:

عَبَسَ وَتَوَلّٰى اَنْ جَآءَهُ الْاَعْمٰى وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكّٰى اَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرٰى اَمَّا مَنِ اسْتَغْنٰى فَاَنْتَ لَهُ تَصَدّٰى وَمَا عَلَيْكَ اَلَّا يَزَّكّٰى وَاَمَّا مَنْ جَآءَكَ يَسْعٰى وَهُوَ يَخْشٰى فَاَنْتَ عَنْهُ تَلَهّٰى كَلَّآ اِنَّهَا تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَآءَ ذَكَرَهُ

"Kendisine o a'mâ geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü, yüz çevirdi. (Ey Peygamberim!) Ne bilirsin belki o a'mâ temizlenip arınacak yahut öğüt alacak da bu öğüt kendisine fayda verecek, kendisini muhtaç hissetmeyene gelince sen ona yöneliyor, onun sesine kulak veriyorsun, (istemiyorsa) onun temizlenmesinden sana ne, ama sana Allah'a derin bir saygı ile korku içinde koşarak geleni bırakıp ondan gaflet ediyorsun; hayır böyle yapma, çünkü bu (Kur'an sûreleri) bir öğüttür, dileyen ondan öğüt alır." (Abese, 80/1–2)

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), Mekke'nin zengin ve ileri gelenlerinden Ebû Cehil (Amr ibn Hişâm), Ümeyye ibn Ebî Halef, Abbâs İbn Abdülmuttalib ve Utbe ibn Ebî Rebî'a ile özel bir görüşme yapar, bunları İslâm'a davet eder. İslâm'ın güçlenmesi açısından bu kimselerin Müslüman olmalarını çok arzu eder. Peygamberimiz, Ümeyye ibn Halef ile konuşurken Fihr oğullarından Abdullah ibn Ümmi Mektum adında görme özürlü biri gelir ve Peygamberimizden kendisine Kur'an'dan bir ayet okumasını ister: *'Ey Allah'ın Peygamberi! Allah'ın sana öğrettiklerinden bana öğret'* der. Peygamberimiz (s.a.s.), sözünün kesilmesinden hoşlanmaz, yüzünü ekşitir, ondan yüz çevirir ve diğerlerine döner. Peygamberimiz sözünü bitirip kalkacağı sırada vahiy gelir, Abese sûresinin konu ile ilgili ayetleri iner.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), bu olaydan sonra Abdullah ibn Ümmi Mektum'a ikram etmiş, onunla konuşmuş, hatırını ve bir ihtiyacının olup olmadığını sorarak onunla ilgilenmiştir.

Tedavi Bağlamında; Kur'an'da iki ayette Hz. İsa'nın Allah'ın izni ile doğuştan körleri iyileştirdiği ve Yakub (a.s.)'ın kör olan gözlerinin iyileştiği bildirilmektedir.

وَاُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ *"Körü ve alacalıyı iyileştiririm."* (Âl-i İmrân, 3/49)

وَتُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ بِاِذْنِي *"Yine benim iznimle sen doğuştan körü ve alacalıyı iyileştiriyordun."* (Mâide, 5/110)

Üç ayette Yakup Peygamberin gözlerinin kör olduktan sonra iyileşmesinden söz edilmektedir. Yakup (a.s.), oğlu Yusuf için döktüğü göz yaşlarından

وَقَالَ يَا اَسَفٰى عَلٰى يُوسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ

"(Yakup), 'Vah Yusuf'a vah' dedi. Üzüntüden iki gözüne ak düştü, acısını içinde saklıyordu" (Yûsuf, 12/ 84).

اِذْهَبُوا بِقَمِيصِي هٰذَا فَاَلْقُوهُ عَلٰى وَجْهِ اَبِي يَاْتِ بَصِيرًا

"(Yusuf, kardeşlerine) bu gömleğimi götürün, babamın yüzüne koyun ki gözleri açılsın" (Yûsuf, 12/93).

فَلَمَّآ اَنْ جَآءَ الْبَشِيرُ اَلْقٰيهُ عَلٰى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا

"Müjdeci gelip gömleği Yakub'un yüzüne koyunca gözleri açılıverdi..." (Yusuf, 12/96).

b) Fiziksel anlamda sağırlık:

مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْاَعْمٰى وَالْاَصَمِّ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا اَفَلَا تَذَكَّرُونَ

"Bu iki zümrenin durumu kör ve sağır ile gören ve işiten kimseler gibidir. Bunların durumları hiç birbirlerine denk olur mu? Hâlâ düşünmez misiniz?" (Hûd, 11/24)

c) Fiziksel anlamda dilsizlik:

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ اَحَدُهُمَآ اَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰيهُ اَيْنَمَا يُوَجِّهْهُ لَا يَاْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَنْ يَاْمُرُ بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

"Allah, (şöyle) iki adamı misal verdi: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şeye gücü yetmez, efendisine sadece bir yüktür. Nereye göndersen olumlu bir sonuç alamaz. Bu, adalet ile emreden ve doğru yol üzere olan kimse ile eşit olur mu?" (Nahl, 16/76)

Mecazî Anlamda

Kur'an'da körlük, sağırlık ve dilsizlik ile ilgili ayetlerin büyük çoğunluğu mecazî anlamdadır.

Mecazî anlamda körlük; gözlerin varlıkları görememesi değil, insanın gerçekleri görememesi yani "kalp körlüğü"dür. Mecazî anlamda sağırlık; Allah ve peygamberin çağrısını duymazlıktan gelmek, ilâhî gerçeklere kulak tıkamaktır. Mecazî anlamda dilsizlik; gerçekleri konuşmamak, hak sözü söylememektir.

Yüce Allah, kalbi, aklı ve zihni, gözleri, kulakları ve dilleri sadece eşyayı değil aynı zamanda gerçekleri anlasın, görsün, duysun ve konuşsun diye yaratmıştır.

وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

"Allah, sizi annelerinizin karınlarından hiçbir şey bilmezken çıkardı; şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi." (Nahl, 16/78)

Yüce Allah, A'râf sûresinin 179. ayetinde gerçekleri anlamayan kalp, gerçekleri görmeyen göz ve gerçekleri işitmeyen kulak sahiplerini sapık ve cehennemlik insanlar olarak nitelemektedir.

Kur'an'a baktığımız zaman bu anlamda kâfir, müşrik ve münafıklara a'mâ denildiğini görmekteyiz.

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُ *"Hiç gören ile görmeyen bir olur mu?"* (En'âm, 5/50; bk. Ra'd, 13/16)

وَمَا يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُ *"Kör ile gören bir olmaz."* (Fâtır, 35/19; bk. Mü'min, 40/58)

صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ *"Münâfıklar, sağır, kör (ve) dilsizdirler."* (Bakara, 2/18)

صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ *"Kâfirler; sağır, dilsiz (ve) kördürler, bundan dolayı anlamazlar."* (Bakara, 2/171) anlamındaki ayetlerde geçen kör ile gören mecazî anlamda olup bununla kastedilen, kâfir ile mü'min veya cahil ile âlim veya Allah ile put veya gâfil ile gerçeği gören insandır.

Gerçeklere gözlerini ve kulaklarını kapamış olan kâfir, müşrik ve münafıklar, gözlerini, kulaklarını ve gönlünü Allah'a ve peygambere açmadıkça ilâhî hakikatleri anlayıp göremezler. Yüce Allah, Peygamberine şöyle seslenmektedir:

وَمَآ اَنْتَ بِهَادِي الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ *"Sen körleri sapıklıklarından vazgeçirip yola getiremezsin."* (Neml, 27/81; Rûm, 30/53)

وَمَنْ كَانَ فِي هٰذِهٖٓ اَعْمٰى فَهُوَفِي الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَبِيلً *"Kim bu dünyada kör olursa, o ahirette de kördür, yolunu daha da şaşırmıştır."* (İsrâ, 17/72) anlamındaki ayette geçen (a'mâ) kelimesi mecazî anlamda olup kalp gözü kör olan, dünyada Allah'ın gücünü, nimetlerini, varlığına işaret eden delilleri ve doğru yolu göremeyen, Allah'a ve Peygamberine iman etmeyen kimse anlamındadır.[710]

Görüldüğü gibi ayetlerde münafıklar ve ayetleri yalanlayan kâfirler, yerilme bağlamında körler ve sağırlar olarak nitelenmektedir. Hatta Allah, bu tür insanların, canlıların en kötüleri olduğunu bildirmektedir:

اِنَّ شَرَّ الدَّوَآبِّ عِنْدَ اللّٰهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ

---

[710] et-Taberî, Abdullah ibn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, IX, 10/128. Beyrut, 1988; el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *al-Câmi Li Ahkâmi'l-Kur'an*, X 298. Dârü İhyâü't-Türâsî'l-Arabiyyi, Beyrut, tarihsiz; el-

Kâfirler hâlâ gerçekleri duymazlar, çünkü وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِيٓ اٰذَانِهِمْ *"İnanmayanların kulaklarında bir ağırlık vardır."* (Fussilet, 41/44) Artık bu kimselerin kulaklarına hak söz girmez, Peygamber de onlara gerçeği duyuramaz, çünkü bunlar akıllarını da kullanmazlar:

اَفَاَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ

"Sağırlara hele akıllarını da kullanmıyorlarsa, gerçeği sen mi duyuracaksın?" (Yûnus, 10/42; Zuhrûf, 43/40)

Ahirette Sağırlık, Körlük ve Dilsizlik

Kur'an'da ahirette körlük, sağırlık ve dilsizlikten söz edilmektedir:

وَمَنْ كَانَ فِي هٰذِهٖٓ اَعْمٰى فَهُوَفِي الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَبِيلًا

"Kim bu dünyada kör olursa, o ahirette de kördür." (İsrâ, 17/72)

وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَلٰى وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا مَاْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ

"Onları kıyamet günü, körler, dilsizler ve sağırlar olarak yüz üstü haşredeceğiz, varacakları yer cehennemdir." (İsrâ, 17/97)

Yâsîn sûresinin 65. ayetinde, kıyamet günü Allah'ın kâfirlerin ağızlarını mühürleyeceği, ellerinin konuşup ayaklarının şahitlik edeceği bildirilmektedir.

İbn Abbâs, ahiret körlüğünü, kâfirlerin kendilerini sevindirecek şeyleri görememeleri; dilsizliği, delil ile konuşamamaları; sağırlığı, kendilerini sevindirecek şeyleri duyamamaları şeklinde yorumlamıştır.[711]

Ortopedik ve Zihinsel Engellilik

Ortopedik engellilik: وَلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ *"...Topala güçlük yoktur..."* (Nûr, 24/61; Fetih, 48/17) Ayet, yürüme engeli olan insanlara Allah yolunda cihada ve savaşa katılma zorunluluklarının olmadığını bildirmektedir.

Zihinsel engellilik: Kur'an'da zihinsel engellilik hakîkî ve mecazî anlamda "mecnûn (deli)" ve "sefîh" kelimeleri ile ifade edilmektedir.

Fiziksel Anlamda

Kur'an'da hakikî anlamda zihinsel engellilik iftira ve koruma bağlamında geçmektedir.

---

[711] Taberî, IX, 15/168.

İftira bağlamında

Mekkeli müşriklerin Peygamber Efendimize, Firavun'un Mûsâ (a.s.)'a, Nuh kavminin Nuh (a.s.)'a ve diğer kavimlerin Peygamberlerine "deli" diyerek iftira etmeleri bağlamında geçmektedir.

Mekke müşrikleri, Peygamberimize,[712]; Firavun Musa (a.s.)'a,[713]; Nuh kavmi, Nuh (a.s.)'a,[714]; Hûd kavmi, Hûd (a.s)'a[715] ve diğer kavimler peygamberlerine deli diye iftira etmişlerdir:

كَذٰلِكَ مَآ اَتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ اَوْ مَجْنُونٌ

"İşte böyle, onlardan öncekilere hiçbir peygamber gelmemişti ki, 'o, bir büyücüdür' veya 'o, bir delidir' demiş olmasınlar." (Zâriyât, 51/52) anlamındaki ayet bu hususu açıkça ifade etmektedir.

Kur'an'da zihinsel özürlülüğün ifade edildiği "sefîh" kavramı; Dinî ve dünyevî işlerde akıl noksanlığından kaynaklanan görüş ve muhakeme zayıflığı demektir.[716] Sefîh kimse zihinsel özürlülük nedeniyle aklın ve dinin gereğinin aksine hareket eder. Bunun sebebi budalalık veya akıl noksanlığıdır.

Koruma bağlamında

Zihinsel özürlü kimse, özellikle ticârî ve medenî iş ve işlemlerde yararına hareket edemeyeceği için, Kur'an'da velisinin onu koruyup kollaması emredilmektedir. Konu ile ilgili iki ayet vardır. Bakara sûresinin 282. ayetinde belli bir süreye kadar borçlananların, borçlanmayı yazmalarıyla ilgili olarak;

فَاِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا اَوْ ضَعِيفًا اَوْ لَا يَسْتَطِيعُ اَنْ يُمِلَّ هُوَفَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ

"Eğer borçlu aklı ermeyen veya zayıf bir kimse ise ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın..." buyurulmaktadır. Nisâ sûresinin 5. ayetinde ise velilere aklı ermeyenlere (süfehâ) mallarını vermemeleri emredilmektedir. Bu ayette "aklı ermeyenler" ile maksat mallarını saçıp savuran, gereği gibi harcayamayan kimselerdir.[717] Ayet, malını akıllıca kullanamayan zihinsel özürlüleri yerme bağlamında değil, akıllarının yetersizliği, yararlı ve zararlı olanı ayırt edebilme yetersizliği, malını muhafazada zayıflığı sebebiyle onları koruyup kollama bağlamında zikredilmiştir.[718]

---

[712] Hicr, 15/6; bk. Duhân, 44/14; Kalem, 68/51.
[713] Şu'arâ, 26/27; bk. Zâriyât, 51/39.
[714] Kamer,54/ 9; bk. Kalem, 68/2.
[715] A'râf, 7/66–67.
[716] Yazır, I, 234.
[717] en-Nesefî, Ebû'l-Berekât, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, (Mecmûatün Mine't-Tefâsîr içinde) II, 10.

nitemamasıdır.

Kur'an'da; kâfir, müşrik ve münafıklar,[719] buzağıya tapan Yahudiler[720] Allah'a ortak koşan cinler,[721] çocuklarını öldüren insanlar[722] zihinsel özürlüler akıllarını hayırda kullanmayanlar (süfehâ') olarak nitelenmiştir. Bu kimseler "gerçekleri anlamayan insanlar" olarak nitelenmişlerdir. A'râf sûresinin 179 ayetinde bu husus açıkça ifade edilmektedir.

Hastalar

Kur'an'da bedensel ve zihinsel hastalıklar; Dinî ruhsat bildirme, tedavi olma, Allah'a dua etme, Allah'ın hastalıklara şifa vermesi ve insanın nankörlüğünü beyan etme bağlamında geçmektedir.

Dinî ruhsat bildirme bağlamında

وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ *"...Hastaya güçlük yoktur..."* (Nûr, 24/61; Fetih, 48/17) Bu ayette ve Nisâ sûresinin 95. ayetinde bedensel ve zihinsel her türlü hastalık sahibi olanların savaşa katılmayabilecekleri bildirilmektedir. Savaşa katılma konusunda ruhsat bulunduğu gibi diğer Dinî görevler konusunda da hasta ve özürlü kimselere ruhsat vardır.

Dinimiz kişileri ancak güçlerinin yettiği şeylerden sorumlu tutar.[723] Dolayısıyla özürlü, engelli ve hasta olanlar ibadetleri güçleri nispetinde yerine getirirler. Meselâ namazı ayakta kılmaya gücü yetmeyen bir yere yaslanarak, buna da gücü yetmeyen oturarak, buna da gücü yetmeyen sırt üstü ve yanı üzerine yatarak ima ile kılar. Hasta kimseler hastalığı süresince oruç tutmaz, iyileşince kaza yapar. Tedavisi olmayan bir hastalığa yakalanmış ise imkânı varsa fidye verir.[724] Abdest uzuvlarından birinde yara ve sargı bulunan kimse, yarayı yıkamak zarar veriyorsa, sadece mesh etmekle yetinir. Görme özürlü, kendisini Cuma namazına götürecek kimse yoksa Cuma namazı yerine evinde öğle namazını kılar. Aklî melekesini yitiren kimse Dinî görevlerden sorumlu değildir.[725] Bedensel engeli bulunan veya sağlığı yerinde olmayan kimse Hacc görevini yerine getirmekle yükümlü değildir. Çünkü Hacc, ancak gücü yetenlere,

---

[719] Bakara, 2/130, 142.
[720] A'râf, 7/155.
[721] Cîn, 72/4.
[722] En'âm, 6/140.
[723] Bakara, 2/286.
[724] Bakara, 2/184–185.
[725] Buhârî, Talâk, 11, VI, 168; Hudûd, 22,VII, 21; Ebû Davud, Hudûd, 16, IV, 559; Tirmizî, Hudûd, 1, IV, 32; Nesâî, Talâk, 21, VI, 156; İbn Mâce, Talâk, 15. I, 658.

imkânı olanlara farzdır.[726] Hasta ve bedensel engeli olanlar, ekonomik imkânları varsa yerlerine vekil gönderebilirler.

Sabırlı olma bağlamında

Bakara sûresinin 177. ayetinde muttakî ve sâdık insanların nitelikleri arasında felç, bunama, kanser ve benzeri bedensel ve zihinsel hastalıklara, zarar ve sıkıntılara[727] karşı sabırlı olanlar da zikredilmektedir.

Allah, musibetler karşısında insanların sabırlı olmalarını istemektedir. Biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz noksanlaştırmak suretiyle imtihan edeceğini bildirdiği ayetin sonunda;

وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ۙ الَّذِينَ اِذَآ اَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوٓا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّآ اِلَيْهِ رَاجِعُونَ

"...Sabredenleri müjdele. Onlar, başlarına bir musibet gelince 'biz şüphesiz (ki her şeyimizle) *Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz derler."* (Bakara, 2/155–156) buyurmaktadır. Böylece Allah, hem insanların musibet ile karşılaşabileceklerini, hem de musibetler karşısında insanların nasıl tavır takınmaları gerektiğini bildirmektedir.

Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber'den naklettiği kudsî bir hadise göre, Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

اِذَا اَخَذْتُ كَرِيمَتَيْ عَبْدِي فِي الدُّنْيَا لَمْ يَكُنْ لَهُ جَزَاءٌ عِنْدِي اِلَّا الْجَنَّةَ

"Ben, kulumu –iki gözünü kastederek- iki sevgilisiyle imtihan ettiğimde, o buna sabrederse, iki göze bedel olarak ona cenneti veririm."[728]

مَنْ اَذْهَبْتُ حَبِيبَتَيْهِ فَصَبَرَ وَاحْتَسَبَ لَمْ اَرْضَ لَهُ ثَوَابًا دُونَ الْجَنَّةِ

"Kimin iki sevgilisi (gözünü) *alır da, buna sabreder ve ecrini Allah'tan umarsa, sevap olarak cennetten başka bir şeye razı olmam."*[729]

İnsanın hastalık, sakatlık, bedensel veya ruhsal bir sıkıntıya düşmesi, sabırlı ve metanetli olabilmesi, inkâr ve isyana dalmaması şartıyla kendisi için bir bağışlanmasına ve ahirette derece kazanmasına sebep olur.

مَا يُصِيبُ الْمُسْلِمَ مِنْ نَصَبٍ وَلَا وَصَبٍ وَلَا هَمٍّ وَلَا حَزَنٍ وَلَا اَذًى حَتَّى الشَّوْكَةِ يُشَاكُهَا اِلَّا كَفَّرَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ خَطَايَاهُ

"Mü'min kişiye bir ağrı, bir yorgunluk, bir hastalık, bir üzüntü hatta küçük bir tasa hâli isabet edecek olsa, bunlar mü'minin bir bölüm günahlarına keffâret olur."[730]

---

[726] Âl-i İmrân, 3/97.
[727] Beydâvî, I, 249; Hâzin, I, 249; Nesefî, I, 249.

صَبَرَهُ على ذلك حتى يبلغه المنزلة التي سبقت له من الله

"Kul, Allah'ın kendisi için takdir ettiği dereceye ameli ile ulaşamazsa, Allah onun canına, malına veya çocuğuna bir musibet verir, sonra ona sabretme gücü ihsan eder ve böylece onu Allah'ın kendisi için takdir ettiği mertebeye ulaştırır."[731] anlamındaki hadisler bu gerçeği ifade etmektedir.

Sabır, Allah'a isyan etmemek, bir imtihan geçirdiğinin bilincinde olmak, hata ve kusurlarını gözden geçirebilmek, olayları metanetle karşılayabilmektir.

Sabretmek; hastalanınca tedavi olmamak, bir musibete maruz kalınca tedbir almamak, maddî ve manevî sıkıntılardan kurtulmak için çarelere başvurmamak anlamında değildir.

Tedâvî bağlamında

وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ *"Körü ve alacalıyı iyileştiririm."* (Âl-i İmrân, 3/49)

İslâm dininin korunmasını istediği beş şeyden birisi de sağlıklı yaşamadır.

وَلَا تَقْتُلُوٓا أَنفُسَكُمْ *"...Kendinizi öldürmeyiniz."* (Nisâ, 4/29),

وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ *"Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın."* (Bakara, 2/195) anlamındaki ayetler;

تَدَاوَوْا فَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ لَمْ يَضَعْ دَاءً إِلاَّ وَضَعَ لَهُ دَوَاءً

"Ey Allah'ın kulları tedavi olunuz. Zira yüce Allah hiçbir hastalık yaratmamıştır ki, şifasını da birlikte yaratmış olmasın."[732] anlamındaki hadis sağlığın korunması ve tedavi olunmasını öngörmektedir.

Eyyûb peygamberin bedenine, malına ve ev halkına bela isabet etmiş ve 18 yıl sıkıntılı günler geçirmiştir.[733] Eyyub (a.s.), hastalığının ve sıkıntısının iyileşmesi için Allah'a dua etmiş, (Enbiyâ, 83–84; Sâd, 41–42) Allah'ın emri üzerine ayağını yere vurmuş, çıkan sudan içip yıkanmış, iç ve dış bütün hastalıkları iyileşmiş ve sıkıntıları gitmiştir. Yüce Allah, Yakup peygamberi örnek vererek bedensel ve zihinsel her türlü hastalıktan kurtulmak için tedavi yollarına başvurulması gerektiğini ve şifayı verenin Allah olduğunu bilmemizi istemektedir.[734]

Eyyûb Peygamber gibi diğer Peygamberler de musibetlere maruz kalmışlardır.[735] Meselâ Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.), Taif'te taşlanmış,

---

[731] Ahmed, V, 272; Ebû Davud, Cenâiz, 1. III, 470.
[732] Ebû Davud, Tıb, 1. IV, 193; Tirmizî, Tıb, 2, IV, 383; İbn Mâce, Tıb, 1, II, 1137; Ahmed, I, IV, 278.
[733] Sâbûnî Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, III, 60, Dâru'l-Kur'ani'l-Kerîm, Beyrut 1981.
[734] bk. En'âm, 14; bk. Yunus, 107; Zümer, 38; bk. Bakara, 214; İsrâ, 67; Yâsîn, 23; Ahzâb, 17; bk. Ra'd, 11; Neml, 62.
[735] Tirmizî, Zühd, 56. IV, 601; İbn Mâce, Fiten, 23, II, 1335.

ayakları kan revan içerisinde kalmış, Uhud savaşında dişi kırılmış, yüzü yaralanmıştır. Hz. Âişe, Peygamberimizden daha şiddetli acı çeken birisini görmediğini söylemiştir.[736] Mü'minlerin başlarına gelen musibetlere sabretmeleri durumunda, bu tavırları onların sevap kazanmalarına, günahlarının bağışlanmasına ve manevî derecelerinin artmasına sebep olur.

Engellilerle Sosyal İlişkiler

İslâm, sosyal ilişkilere büyük önem vermektedir. Bu konuda sağlıklı ve engelli diye bir ayırım yapmaz. Ancak yardıma, ilgiye ve bakıma muhtaç insanlarla daha çok ilgilenmeyi teşvik eder. Peygamberimiz, görme engellilere karşı kötü davrananları, Meselâ onların yoluna engel olanları kınamıştır.[737]

Hz. Hatîce validemiz, Peygamberimizi "güçsüzü yüklenen (tahmîlü'l-kelle)" kimse olarak tanıtmıştır. "el-kell", kendi işini kendisi yapamayan, zayıf ve güçsüz olması hasebiyle insanlara muhtaç olan âciz kimse diye tarif edilmektedir. Bu kavram, her türlü engelliliği içine alır. Bu, Hz. Peygamber'in daha peygamberlik öncesinde zayıf, güçsüz ve âcizlere arka çıktığı, onların sıkıntılarını ve ihtiyaçlarını giderme çabası içinde olduğunun beyanıdır.

Dinimiz, engellilerle ilgilenmeyi ve onlara yardımı teşvik etmekte ve bunu sevap bir davranış olarak görmektedir. Görme engelli bir kimseye yol göstermek, sağır ve dilsiz ile ilgilenmek[738] ve aracına binmeye çalışan bir engelliye yardımcı olmak sadakadır.[739]

Peygamberimiz sahabeden Ebû'd-Derdâ'ya;

حُبُّكَ الشَّيْئَ يُعْمِي وَيُصِمُّ *"Bir* şeyi (aşırı) *sevmen, seni kör ve sağır eder!"*[740]

demesi gibi mecazî anlamda "kör, sağır ve dilsiz" kelimelerini kullanmış ancak hiçbir engelliyi bu kelimelerle nitelememiştir. Aksine insanların fiziksel nitelikleriyle aşağılanmasına karşı çıkmıştır. Annesini dile dolayarak bir köleye ayıplayan Ebû Zerr'e;

يَا اَبَا ذَرٍّ اَعَيَّرْتَهُ بِاُمِّهِ اِنَّكَ امْرُؤٌ فِيكَ جَاهِلِيَّةٌ *"Sende hâlâ câhiliyye* (tavrı) *var!"*[741] diyerek azarlamıştır.

Bu rivayetler, Peygamberimizin, bırakın herhangi bir engellinin engeliyle tahkîr edilmesini veya sakatlığıyla hitap edilmesini, engelsiz kimselerin dahi

---

[736] Buhârî, Merdâ, 2, VII, 2; Tirmizî, Zühd, 57, IV, 601.
[737] Ahmed, I, 217, 309.
[738] Ahmed, V, 169.
[739] Ahmed, II, 350.
[740] Ahmed, V. 194, VI. 450.
[741] Buhârî, İman 22, I. 13, Edeb, 44, VII. 85; Ahmed, V. 161; İbn Hacer, söz konusu kölenin Bilal-i Habeşî olduğunu ve annesinin Arapça'yı iyi konuşamaması veya siyahî olusu sebebiyle ona 'kara karının oğlu!' diyerek ayıpladığını

Peygamberimiz engelli insanları, onları onore edecek kelimelerle hitetmiş onlara iltifat etmiştir. Görme özürlü bir sahâbîden söz ederken, ona "basîr (ba sîretli, iyi gören)" demiştir.[742]

Peygamberimiz, bir gün ashabına "her gün" için sadaka verilmesi gereğin den söz eder. Sahabe, her gün için sadaka verecek imkânlarının olmadığın söyler. Bunun üzerine Peygamberimiz, sadakanın birçok çeşidinin olduğun bildirir ve;

تَهْدِي الْأَعْمٰى وَتُسْمِعُ الْأَصَمَّ وَالْأَبْكَمَ حَتّٰى يَفْقَهَ وَتَدُلُّ الْمُسْتَدِلَّ عَلٰى حَاجَةٍ لَهُ قَدْ عَلِمْتَ مَكَانَهَا

وَتَسْعٰى بِشِدَّةِ سَاقِيكَ اِلَى اللَّهْفَانِ الْمُسْتَغِيثِ وَتَرْفَعُ بِشِدَّةِ زِرَاعِيكَ مَعَ الضَّعِيفِ كَانَ ذٰلِكَ مِنْ اَبْوَابِ

الصَّدَقَةِ مِنْكَ عَلٰى نَفْسِكَ

"Görme özürlüye rehberlik etmen, sağır ve dilsize anlayacakları bir şekil de anlatman, bir ihtiyacı konusunda senden yol göstermeni isteyen kimseye yo göstermen, yardım isteyen kimsenin yardımına koşuşturman, koluna girip güç süze yardım etmen, bütün bunlar senin kendine yapacağın sadaka çeşitlerin dendir..."[743] buyurur.

Engellilere yapılacak bu tür yardımların sadaka olduğunu, diğer bir ifad ile Allah'a olan sadakatin bir ifadesi olduğunu belirten Peygamberimiz, her hangi bir görme özürlüyü yoldan saptıranları, onu kasten yanlış yola yönlen dirme sadakatsizliğini gösterenleri de lanetliler arasında saymıştır.[744]

Peygamberimiz;

مَنْ تَرَكَ مَالاً فَلِوَرَثَتِهِ وَمَنْ تَرَكَ كَلاًّ فَاِلَيْنَا *"Kim ölür de mal bırakırsa, malı veresesi*

nindir. Kim bakıma muhtaç kimseler bırakırsa (kellen) *onun sorumluluğu ba na aittir."*[745] sözüyle Devletin, hasta, zayıf, engelli, yetim ve benzeri bakıma muhtaç kimseleri koruyup gözetmesi gerektiğine işaret etmiştir.

Engellilere İş İmkânı Sağlanması

Peygamberimiz engellilere yeteneklerine göre kamu alanında görev vermiş onları topluma kazandırmaya çalışmıştır. Engellileri başkalarına el açan bi dilenci ve toplumun üretken olmayan bir kesimi olarak görmemiştir. Aksin çeşitli hizmetlerde kendilerinden yararlanma cihetine gitmiştir. Örneğin, orto pedik özürlü (topal) Muâz b. Cebel'i Yemen'e vali olarak göndermiş, çeşitl vesilelerle Medine dışına çıktığında yerine vekâlet etmek üzere 13 defa görm

---

[742] Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, X. 337, Daru'l-Kütübi'l-ılmiyye, Beyrut 1994.
[743] Ahmed, V. 168–169, 154.
[744] Ahmed, I. 217, 309, 317.
[745] Buhârî, Ferâiz, 25, VIII. 11; Müslim, Ferâiz 17, II. 1238; Ahmed, II. 356, 456, IV, 131–133.

özürlü Abdullah İbn Ümmi Mektum'u vekil bırakmıştır. İbn Ümmi Mektum, cemaate namaz kıldırmış, Mekke ve Medine'de uzun yıllar müezzinlik yapmıştır.[746] Sahabeden görme özürlü İtbân b. Mâlik kendi kabilesine imamlık yapmıştır.

Peygamberimiz bu uygulamalarıyla, engellilerin yeteneklerine uygun alanlarda istihdam edilerek onların üretici bireyler olmalarını, onları topluma kazandırma ve kişiliklerini geliştirmelerini amaçladığını ve gelecek nesillere yol göstericilik yaptığını söyleyebiliriz.

Sonuç ve Değerlendirme

İnsan, Allah'ın yeryüzünde yarattığı en değerli ve en üstün varlıktır. Yaratılış ve temel haklar açısından insanlar arasında fark yoktur. Allah, insanları fizik yapıları, engelli veya engelsiz oluşlarına göre değil iman, ahlâk, takva veya inkâr, isyan ve zulüm açısından değerlendirir. Allah katında en üstün insan en muttaki insandır.

Kur'an'da az sayıda fiziksel anlamda, çoğunlukla mecazî anlamda görme, işitme, konuşma, ortopedik ve zihinsel engellilik ile genel anlamda hastalıklardan söz edilmektedir. Fiziksel anlamdaki engellilik, ya benzetme veya Dinî görevlerde ruhsat bildirme veya tedavi etme veya değer verme bağlamında zikredilmektedir.

Mecazî anlamda engellilik; îman etmeyen insanların ilâhî gerçekleri anlamamaları, görmemeleri, duymamaları ve konuşamamaları bağlamında geçmektedir. Ahiret hayatında görme, duyma ve konuşma engelli olmak ise; hakîkî ve mecazî anlamda, kâfirler için gerçekten kör, sağır ve dilsiz olmaları veya kendilerini sevindirecek şeyleri görememeleri, duyamamaları ve delil ile konuşamamalarıdır.

Özürlü, engelli ve hasta olan insanlar, ibadetlerini ancak güçleri nispetinde yaparlar. Bu kimselere Dinî her türlü kolaylık sağlanmıştır. Aklî melekesini yitirenler ise ibadetle sorumlu değillerdir.

İnsanın fizîkî ve ruhî varlığını sağlıklı olarak sürdürmesi temel görevidir. Bu görevin ihmali, insanda birtakım özürlerin meydana gelmesine sebep olabilmektedir. Öte yandan insan, ölümü ve hayatı ile imtihan hâlindedir. Bazen nimetlerle bazen de musibetlerle imtihan olur. Dolayısıyla başına gelen her sıkıntının müsebbibi bizzat kendisi olmayabilir. İlâhî imtihanın yanı sıra, annebaba ve toplumun da ihmal ve kusurları olabilir.

İster ilâhî bir imtihan sonucu, isterse kendisi ve diğer insanların kusuru sebebiyle olsun bir musibetle karşılaşsın, insanın her şeyden önce metanet ve sabır gösterebilmesi gerekir. Bu, sıkıntılarından kurtulmak için maddî ve ma-

muştur; O, izin vermeseydi olmazdı, bunda da bir hayır vardır diyerek" raha
olma bilincini kazanabilmesi, insanın Allah'a olan imanının sonucudur.

CAN VE MAL GÜVENLİĞİ*

İnsanın hayatını onurlu bir şekilde sürdürebilmesi için vazgeçilmez kabul edilen temel hakları vardır. Din, akıl, namus, can ve mal güvenliği bu hakların önde gelenleridir. Korunması gereken bu beş şeye "**zarurât-ı diniyye** (dinin vazgeçilmez temel değerleri)" denir. İslâm dininin emir ve yasaklarının temel amacı, bu değerlerin korunması ve insanın güven, huzur ve mutluluk içerisinde yaşamasıdır.

Can Güvenliği

Can güvenliği deyince akla ilk gelen insanın yaşama hakkıdır. Bu hak bütün hakların başında gelir. Bu hakka sahip olmayan bir kimsenin diğer haklara da sahip olması ve birtakım sorumluluklar yüklenmesi mümkün değildir. Allah'ın en güzel biçimde yarattığı insanın varlıklar arasında ayrı bir yeri ve değeri vardır. Kur'an-ı Kerim, *"insanın şerefli ve üstün olduğunu"* (Tin, 95/2) belirterek onun Allah nazarındaki yerine ve bu âlemdeki konumuna işaret etmiştir. Kur'an-ı Kerim'in insanı "ey insanlar" diye muhatap alması ve kâinattaki her şeyin onun emrine verilmesinden bahsetmesi, insana verilen değerin önemini belirtmektedir. O hâlde, insan kendisine verilen bu değerin karşılığını, Allah'a ve yarattıklarına karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmekle verebilir. Müslümanın bu görevlerini en güzel şekilde yapabilmesi; yetkililer tarafından can güvenliğinin sağlanmasına, kendisine değer verilmesine, kişilerin hak ve hürriyetine riayet edilmesine bağlıdır.

İslâm'da insan hayatına büyük önem ve değer verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah;

أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا

النَّاسَ جَمِيعًا

"...Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarma (gibi bir sebep) olmaksızın öldürürse, o bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa, bütün insanları yaşatmış gibi olur..." (Mâide, 5/ 32) buyurmaktadır.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلَّا خَطَـًٔا ۚ وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلٰى اَهْلِهٖٓ اِلَّآ
اَنْ يَصَّدَّقُوا ۭ فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَّكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ ۭ وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍۢ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِّيْثَاقٌ
فَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِهٖ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۚ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ ۡ تَوْبَةً مِّنَ اللّٰهِ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا
حَكِيْمًا وَمَنْ يَّقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَاۗؤُهٗ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيْهَا وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهٗ وَاَعَدَّ لَهٗ عَذَابًا عَظِيْمًا

"Bir mü'minin bir mü'mini hatanın dışında öldüremez. Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi ve bağışlamadıkları sürece ailesine diyet ödemesi gerekir. (Öldürülen kimse) *mü'min olur ve düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa, mü'min bir köle azad etmek gerekir. Eğer sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle azad etmek gerekir. Bunlara imkân bulamayanın, Allah tarafından tövbesinin kabulü için iki ay ard arda oruç tutması gerekir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Kim bir mü'mini kasten öldürürse, cezası, içinde ebedî kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, lânet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır."* (Nisâ, 4/92–93) Başka bir ayette Yüce Allah;

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللهُ اِلَّا بِالْحَقِّ *"Haklı bir sebep olmadıkça, Allah'ın, öldürülmesini haram kıldığı cana kıymayın."* (İsrâ,17/33) buyurmuştur.

İnsanın en başta gelen hakkının, yaşama hakkı olduğunu gösteren birçok hadis vardır. Bu hususta Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.), ilk "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi" niteliğinde olan Veda hutbesinde şöyle buyurmuştur:

فَاِنَّ دِمَاءَكُمْ وَاَمْوَالَكُمْ وَاَعْرَاضَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هٰذَا فِي بَلَدِكُمْ هٰذَا فِي شَهْرِكُمْ هٰذَا

"Bu gün, bu ay ve bu belde nasıl kutsal ise, canlarınız, mallarınız ve ırzlarınız da öylesine kutsaldır, her türlü tecavüzden korunmuştur; yani toplumun sorumluluğu ve hukukun güvencesi altındadır"[747] buyurarak insanın yaşama hakkının dokunulmazlığını belirtmiştir. Bir başka hadiste de;

اِجْتَنِبُواالسَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ.... وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللهُ اِلاَّ بِالْحَقِّ

"Yedi helâk edici şeyden sakınınız... Bunlardan biri de, haklı durumlar müstesna, Allah'ın haram kıldığı bir cana kıymaktır..."[748] buyurmuştur.

Yine O, bir diğer hadislerinde, adam öldürmeyi aynen Allah'a ortak koşmak gibi insanı mahveden en büyük günahlardan biri olarak göstermiştir.[749]

---

[747] Buhârî, İlim, 37. I, 35; Müslim, Hac, 147. I, 889; Ebû Davud, Menâsik, 57, II, 461.
[748] Buhârî, Vesâya, 23. III, 195; Müslim, İman, 145. I, 192; Ebû Davud, Vesâyâ, 10, III, 295.

Başka hadisinde ise;

مَنْ حَمَلَ عَلَيْنَا السِّلَاحَ فَلَيْسَ مِنَّا "*Bize silah çeken bizden değildir*" [750] buyurmuştur.

Peygamberimiz, bu hadisleriyle, insanların mal ve canlarının kutsal olduğunu ve mutlaka saygı gösterilmesi gerektiğini, herkesin mal ve can güvenliği içinde olduğunu beyan etmiştir. Peygamberimiz, diğer bir hadisinde ise; birbirlerine silah çeken iki müslümandan birinin diğerini öldürmesi hâlinde her ikisinin de cehenneme gideceğini, çünkü öldürülenin de katili öldürmeye kastetmiş olduğunu bildirmiştir.[751]

Yüce Allah, insanları alaya almak, kötü lakapla çağırmak, onlar hakkında kötü zanda bulunmak, onların kusurlarını araştırmak ve kişileri çekiştirmek gibi kötü davranışlardan sakınmalarını müslümanlara emretmiştir (Hucurât, 49/6-12). Zira bu olumsuz davranışların sonunda mal veya can kaybına sebebiyet verecek eylemler olabilir. Hâlbuki insanın kendi canına veya başkasının canına kıymasının onun için en büyük yanlışlık olduğunu yukarıda belirttik.

Dinimiz, kan davalarını, intihar etmeyi, töre adına insan öldürmeyi haram ve büyük günah saymıştır. Peygamberimiz Veda hutbesinde Câhiliyye devrindeki kan gütme davalarının tamamen kaldırıldığını belirtmiş, İslâm ile şereflendikten sonra mal ve can güvenliğinin ortadan kalktığı, kötülüklerin ön plâna çıktığı o döneme dönülmemesini ısrarla ashabından istemiştir. Hatta bu konuda müslümanları bilgilendirdikten ve uyardıktan sonra "*Ya Rabbi! Şahit ol, Şahit ol, Şahit ol!*" diyerek yüce Allah'a üç defa niyazda bulunmuştur.[752] Bu da; insanların can ve mal güvenliğinin sağlanmasıyla huzurlu, sağlıklı, birlik ve beraberlik içinde yaşayan bir toplum düzeninin temin edilebileceğini ortaya koymaktadır.

İslâm dini, kişilerin can güvenliğinin sağlanması konusunda birtakım tedbirler almıştır. Bunun ilk tedbiri cezaî müeyyidelerdir. Hatâen bile olsa bir hayata son vermenin "diyet" ve "keffâret" gibi cezaları vardır (Nisâ, 4/93-94). Kasten cana kıyanların cezasının ise yüce Allah Bakara sûresinin 178 ve 179. ayetlerinde "ölüm" olduğunu bildirmiştir. İslâm Dini, suça iten sebepleri azami ölçüde ortadan kaldırmış, insanı; iman, ibadet ve ahlâkla olgunlaştırmak için gerekli tedbirleri almış ve bundan sonra da kasıtlı olarak "**cana kıyanların canına kıyılır**" hükmünü koymuştur. Hiçbir kimse gerekçesi ne olursa olsun bir kişiyi öldüremez. Kişiler kanaatlerine göre hüküm koyamaz. Kişilerin suçlarından dolayı onları bir otorite cezalandırır. Herkes kanaatine, düşüncesine göre müeyyide belirleyemez. Aksi hâlde toplumda anarşi ve huzursuzluk mey-

---

[749] Bk. Buhârî, Hudud, 44, VIII, 34.
[750] Buhârî, Fiten, 7, VIII, 90.

Yüce Allah; وَلاَ تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ *"Kendi ellerinizle kendinizi tehlikey atmayın."* (Bakara, 2/195) buyurmaktadır. İnsanın asıl görevi ve onu mutlu edece olan Allah'a kul olmasıdır. Müslümanın, ibadetleri ve her türlü faydalı hizmet leri Allah nezdinde kulluktur. Bu görevini yapabilmesi için sağlığına dikka etmesi de Yüce Allah'ın bir emridir. Ben canıma kıyarım diye kimse intiha edemez. Dinimiz bunu yasaklamıştır. Peygamberimiz, *"intihar etmenin cezası nın cehennem olduğunu"*[753]; ayrıca, cüzzamlıdan uzak durulmasını, taun (veba hastalığı olan bir yere girilmemesi gerektiğini[754]; böylece bulaşıcı hastalıklar dan korunulmasını ve gerekli tedbirlerin alınmasını emretmektedir. Görülüyo ki dinimiz 1400 küsur sene önce insan sağlığı ile ilgili olarak gerekli tedbirler ortaya koymuştur.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.);

نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ اَلصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ *"İki nimet vardır ki insanların çoğu bunun kıymetini bilmezler: Bunlar, sağlık ve boş vakittir"* [755] buyurmuştur.

İnsanın sağlığı o kadar önemli ki ihmal edildiğinde telafisi mümkün olma yan sonuçlar meydana gelebilir. Bu bakımdan müslümanın sağlığına dikka etmesi Allah'ın emri olan, önemli bir sorumluluktur. Zira müslümanların Al lah'a kul, yaratılmışlara şefkat ve merhamet gösterebilmesi sağlıklı olmalarına bağlıdır.

Can Güvenliği Konusunda Yöneticilerin Sorumluluğu

Müslümanın can güvenliği konusunda o memleketin idarecileri gerekl tedbiri almakla yükümlüdürler. Belki bundan önce de kişileri Allah'a iman sorumluluk ve ahiret hayatına iman hakkında bilinçlendirmelidir. Yaptığı he eylemin yok olmadığına âdeta bir kayıt cihazı ile kaydedildiğine; ahirette hay rının veya şerrinin (kötü eylemlerinin) karşılığını göreceğine inanan insan başkasına zarar vermeyi düşünebilir mi? Cana kıyabilir mi? Bu manevî düşün celerle devlet ve millet arasında güven sağlanır ve kişiler görev sorumluluğu içinde faydalı hizmette bulunur, gerçek birlik ve beraberlik sağlanmış olur Şanlı ecdadımız işte bunu toplum hayatında başarmış ve arkalarında bizlere örnek almamız gereken pek çok güzellikler bırakmıştır.

---

[753] Buhârî, Tıbb 56, VII, 32; Müslim, İman 175.I, 103–104.
[754] Buhârî, Tıbb, 31, VII, 23.
[755] Tirmizî, Zühd, 1, IV, 550.

Ecdadımız insanların can güvenliğini sağlamışlar, güven ve huzur ortamı hazırlamışlardır. On dokuzuncu asrın başlarında Türkiye'ye gelmiş ve memleketimiz hakkında muhtelif eserler neşretmiş olan bir Fransız yazar,[756] o devrin Türk Zabıta ve Adliyesinin sürat ve adaletini gösteren misaller zikrettikten sonra sonucu şöyle anlatmıştır:

"İstanbul'da gündüz olduğu gibi geceleyin de insan hiçbir taarruz korkusu olmadan dolaşabilir. Zaten ahali bilhassa evlerde hırsızlık vakaları olmamasına büyük bir itina gösterir. Çünkü öyle bir olay cereyan eden sokağın bütün sakinleri çalınan malın tazminiyle mükelleftir."

Osmanlı'daki emniyet ve asayişten bahseden yazarlar; emniyetin sadece İstanbul'da değil bütün şehirlerde hatta köylerde de aynı şekilde sağlandığını ve bunun millî bir görev olarak algılandığını, bu başarının temelinde ise Müslümanların, Kur'an-ı Kerim'in "kardeşçe geçinilmesi" prensibine uymalarının yattığını belirtmiştir.[757]

O hâlde neslimize; başkalarına değer verme, saygı gösterme ve hizmet etmenin kendisini yücelteceğini, bu güzel sıfatın da Allah'a ve inanılması gereken bütün kurallara inanmakla elde edilebileceğini, başta ailede olmak üzere bütün kurum ve kuruluşlarımızda, eğitim müesseselerimizde öğretmeliyiz. Böylece gençliğimizin içinde bulunduğu huzursuzluktan kurtulabilmeleri için çok faydalı bir tedavi uygulandığı gibi, kişilere başta can güvenliği olmak üzere, birbirlerinin haklarına saygı göstermelerinin önemi anlatılmış olur. Zira, kişinin başkalarına saygı göstermesi, kendisine saygı göstermesidir. Başkalarına değer vermesi kendisinin değerini artırmasıdır.

Mal-Mülk Edinme

Dinimiz, "bir hırka bir lokma" anlayışına dayalı bir hayat tarzını uygun bulmamıştır. Kur'an ve Sünnet'te, dünyayı ve dünya hayatını öven deliller olduğu gibi, bunların kötülendiği, fani olduğunun vurgulandığı ayet ve hadisler de vardır. Yani ayet ve hadislerde dünya hem övülmüş ve hem de yerilmiştir. Bundan amaçlanan, dünyaya ve dünyalığa kul olunmaması, her şeyin sahibi ve hâkimi Allah'a kul olunmasıdır.

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de;

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللهِ الَّتِيٓ اَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

"(Ey Peygamberim!) De ki: 'Allah'ın, kulları için yarattığı zîneti ve temiz rızkı kim haram kılmış?' De ki: 'Bunlar, dünya hayatında mü'minler içindir.

وَابْتَغِ فِيمَا اٰتٰيكَ اللّٰهُ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَاَحْسِنْ كَمَا اَحْسَنَ اللّٰهُ اِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ

الْفَسَادَ فِي الْاَرْضِ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ

"Allah'ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah, bozguncuları sevmez." (Kasas, 28/77) buyurmuştur. Peygamberimiz (s.a.s.) de;

اَلْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى *"Veren el alan elden hayırlıdır."*[758]

اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ اَنْ يَرٰى اَثَرَ نِعْمَتِهِ عَلٰى عَبْدِهِ *"Allah,* (kuluna verdiği) *nimetinin izini kulunun üzerinde görmeyi sever"*[759] buyurmuşlardır.

İslâm dini dünya ile ahiret arasında bir denge kurmuş, ahiret hayatıyla ilgili görevleri engelleyecek dünyayı kınamış, bu hayata yardımcı olan dünyayı terk etmemek, hiç ölüm yokmuş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi de ahiret için çalışmayı öngörmüş, hatta Müslümanların,

رَبَّنَآ اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

"Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru" (Bakara, 2/201) diye dua etmelerini istemiştir. Ayrıca dinimiz zekât vermeyi ve hacca gitmeyi emretmiştir. Bunun altında servet sahibi olmanın önemi vurgulanmıştır. Malı olmayanlar bu ibadetleri yapamazlar.

Aslında yerilen ve kınanan, övülen ve güzel görülen dünya değil, ona yönelen insan arzusunun derecesi ve şeklidir. Gazalî'nin deyimiyle dünya ve ahiret kalbin iki hâlidir.[760] İnsan, dünyayı hırsla ve tamahla istiyorsa, onu eline geçirmek için haksızlıkların her türlüsünü veya bir bölümünü göze almaktan sakınmıyorsa, İslâm'da şiddetle yerilen ve karalanan dünya budur. Dinî görevleri ifaya engel olmayan ve haksızlık yapmaya yol açmayan dünyalık, mal ve servet ne kadar çok olursa olsun, İslâm asla ona karşı olmaz. Nitekim Hz. Peygamber'in en yakın dostları arasında Hz. Osman ve Hz. Zübeyr gibi çok zengin kimseler vardı.

İslâm, dünya işlerine ve mala çok büyük önem ve değer vererek temel ihtiyaçtan biri hâline getirmiştir. Ancak İslâm nazarında mal ve servet ne kadar değerli olursa olsun, ahlâkî esaslar ve dinî hükümler ondan daha değerlidir. Yani ruh bedenden, ahiret dünyadan, din maldan evvel gelir. O hâlde bunlardan birini diğerine feda etmek, birini diğerine tabi kılmak gerekirse, ikinciler

---

[758] Tirmizî, Zühd, 32, IV, 573; Müslim, Zekât, 32, I, 717–718.
[759] Tirmizî, Edeb, 54. V, 124; bk. Ahmed, VI, 226.
[760] İmam Gazalî, *İhya-u Ulumu'd-Din*, III, 214–240, Çeviri, Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay. İstanbul 1974.

birinciler için feda edilir ve servet insan içindir. Malı gaye, insanı onun vasıtası hâline getirmek İslâm'ın temel görüşüne aykırıdır. İslâm'da mana ve manevî değerler daima maddeden ve maddî değerlerden üstün tutulmuştur. Onun için paraya kul olan menfaatperest insanlar şiddetle kötülenmiştir. İnsanî değerlere, beşerî hasletlere, ahlakî faziletlere ve yüce meziyetlere zarar veren bir maddî varlığın olmasından olmaması daha hayırlıdır.

Mal Güvenliği ve Çalışma

"**Mal güvenliği**", bir başka deyişle "**malı muhafaza**"dan maksat, üretme anından tüketilmesine kadar her noktasında onu en uygun biçimde insanın istifadesine sunmak ve malı ziyan edecek veya ona zarar verecek her türlü davranıştan uzak durmaktır. İnsan yaşadığı sürece mala ve maddeye muhtaçtır. İnsan hayatı mal ve madde olmadan devam edemez. Bunun için çalışmayı tabii bir hak ve görev olarak gören İslâm önce çalışmayı ve üretmeyi teşvik etmiştir. Yüce Allah; yeryüzünde olan her şeyi insan için yaratmış (Bakara, 2/29) ve bunları onun emrine ve istifadesine vermiştir (İbrahim, 14/32–33; Nahl, 16/12, 14). Ancak bunları elde etmeyi ise çalışıp kazanmaya bağlamıştır. Bu hususta Yüce Allah, şöyle buyurmaktadır:

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللهِ وَاذْكُرُوا اللهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

"Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın. Allah'ı çok zikredin ki kurtuluşa eresiniz." (Cum'a, 62/10)

وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعٰى وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرٰى *"İnsan için ancak çalıştığı vardır. Şüphesiz onun çalışması ileride görülecektir."* (Necm, 53/39–40)

وَجَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاسًا وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا *"Geceyi (sizi örten) bir elbise yaptık. Gündüzü de geçimi temin zamanı kıldık."* (Nebe, 78/10–11)

İslâm'da çalışan ve kazanan, yani üreten insan Allah'ın sevgili kuludur. Bir toplumun efendisi onlara hizmette bulunan zattır. Çalışmanın önemiyle ilgili pek çok hadis vardır. Bunlardan birinde Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَامًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ وَإِنَّ نَبِيَّ اللهِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَأْكُلُ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ

"Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir yiyecek yememiştir. Allah'ın peygamberi Davud (a.s.) da elinin emeğinden yerdi."[761]

Hadislere göre; öyle günahlar vardır ki onları ancak insanlardaki geçim kaygısı ve kazanma tasası siler. Dilenmemek, ailesinin nafakasını sağlamak, konu komşuya iyilik etmek maksadıyla bir kimse helâl yoldan mal kazanır ve

Bir kimsenin eline ip alıp sırtında odun taşıyarak geçimini sağlaması, d lenmesinden çok daha hayırlıdır.

مَرَّ عَلَى النَّبِيِّ رَجُلٌ فَرَأَى اَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ مَنْ جَلَدَهُ وَنَشَاطَهُ

Hz. Peygambere biri uğrar. Resûlullah'ın ashabı; bu kimsenin güçlü v gürbüz biri olduğunu görünce,

فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ لَوْ كَانَ هٰذَا فِي سَبِيلِ اللهِ "Ey Allah'ın elçisi! Keşke bu kimse (gücünü ve gençliğini) Allah yolunda harcasa" derler. Allah Resûlü;

فَقَالَ رَسُولُ اللهِ اِنْ كَانَ خَرَجَ يَسْعٰى عَلٰى وَلَدٍ صِغَارِهِ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ وَاِنْ كَانَ خَرَجَ يَسْعٰى عَلٰى اَبَوَيْهِ شَيْخَيْنِ كَبِيرَيْنِ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ فَاِنْ كَانَ يَسْعٰى عَلٰى نَفْسِهِ يَعِفُّهَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ وَاِنْ كَانَ خَرَجَ رِيَاءً وَمَفَاخِرَةً فَهُوَ فِي سَبِيلِ الشَّيْطَانِ

"Eğer bu kimse küçük çocuklarının (geçimi) için çalışmak üzere (evinden çıkmış ise o, Allah yolundadır. Eğer yaşlı ana babası(nın ihtiyaçlarını temi etmek) için (evinden) çıkmış ise yine Allah yolundadır. Eğer kendi ihtiyaçların karşılamak için çıkmış ise yine Allah yolundadır. Eğer riyâ ve gösteriş için çıkmış ise Şeytan yolundadır"[762] buyurmuştur.

İslâm'da her ne suretle olursa olsun para kazanmak değil, helâl ve meşru yollardan kazanmak önemlidir. Bunun için çalışmak esastır. Alın teri ile eld edilen mal kıymetlidir. İnsan meşru yollardan giderek mubah olan her şey sahip ve malik olma hak ve hürriyetine sahiptir. İslâm'da mal ve mülk edinme edinilen malı ve mülkü artırma, bunun üzerinde tasarrufta bulunma ve mülki yet hakkına sahip olma esastır. Fertler meşru yollardan kazanmak ve zekâtın vermek kaydıyla diledikleri kadar servet sahibi olabilirler. İslâm, tembelliği işsizliği, dilenciliği, ele güne yük olmayı caiz görmez. Fakirlik küfre yakındır İki cihanda yüz karasıdır.

Mal edinmeye sevk eden iki unsur vardır. Biri hırs ve ihtiras, diğeri eme ve hevestir. Eğer insanda dünyadan faydalanma ve dünyalık edinme emeli v hevesi olmasa dünya mamur olmaz, harap ve viran olur. İnsan vasıtasıyla âle min imar edilmesini irade buyuran Yüce Allah, bu maksatla insana yaşama hevesi ve gücü, mal ve mülk edinme arzusu ve isteği vermiştir.

İnsan, Allah'ın nimetlerinden alın teri ile elde eder, kazanır; bu helal ka zançtır. Kazancını bir ölçü içinde harcamakla görevlidir. Mal benim diye iste-

---

[762] Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 487. No: 1574. Beyrut 1994; Taberânî, *el-Mucemü'l-Kebîr*, XIX, 129, *el-Mu'cemü's-Sağîr*, I, 60.

diğini yapamaz. Parasını, malını mülkünü yakamaz, canına son veremez. Nitekim Yüce Allah;

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلاَ تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ *"Yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez."* (A'râf, 7/31) buyurarak kazanılan malın harcanmasında uygulanması gereken usulü belirtmiştir. Gerçek müslüman savurgan olamaz.

Dinimiz, aldatma ve dalavere ile elde edilen bütün malları haram kılmıştır. Yüce Allah;

وَلاَ تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ

"Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için onları hâkimlere / yöneticilere (rüşvet olarak) *vermeyin."* (Bakara, 2/188) buyurmaktadır.

İstanbul'da birkaç sene tetkikatta bulunduktan sonra 1855 yılında "La Turquie Actuelle" ismindeki kıymetli eserini Paris'te neşretmiş olan tarihçi (A. Ubicini), çok tarafsız bir zihniyet mahsulü olan kitabının 329–330'uncu sayfalarında o devrin taşraya da şâmil olan mutlak emniyeti şöyle anlatır: *"Bir İngiliz seyyahının anlattığı şu menkıbeyi lütfen dinleyin. Bugün kendi eşyamla yol arkadaşım olan eski bir Macar zabitinin eşyasını nakletmek üzere bir köylünün yük arabasını kiraladım. Sandıklar, port-mantolar, paltolar, kürkler, atkılar hep açıktaydı. Buralarda yatağın hayali bile mevcut olmadığı için, gece üstüne uzanmak üzere ben biraz kuru ot satın almak isteyince son derece nazik bir Türk bana refakat teklifinde bulundu. Köylü de öküzlerini koşumdan çıkarıp bizim bütün eşyamızla beraber sokağın ortasında bıraktı. Ben onun uzaklaştığını görünce;*

-Burada birisi kalmalı! dedim. Yanımdaki Türk hayretle sordu:

-Niçin?

-Eşyalarımızı beklemek için. Müslüman Türk şu cevabı verdi:

-A! Ne lüzumu var? Eşyanız bir hafta gece-gündüz burada kalsa bile dokunan olmaz.

Ben bu sözü kabul ettim ve avdetimde her şeyi yerli-yerinde buldum. Şu noktayı da unutmamalı ki o sırada İslâm askerleri mütemadiyen gelip geçmekteydi. Bu vakıa bütün Londra kiliselerinden Hıristiyanlara ilân edilmelidir; içlerinden bazıları rüya gördüklerini zannedeceklerdir. Artık uykularından uyansınlar!"

Tarih sayfalarında atalarımızın örnek davranışlarını anlatmakla övünüyoruz. Ya biz nasılız, dindarlığımızı gözden geçirme cesaretimiz var mı?

cüler trafik kurallarına uymadan araba kullanırken; arabasını düşünmediği gib canını da düşünmüyor. Arabasında ciğerpare yavrusu, eşi ve arkadaşının bulun duğuna aldırış etmediğini görüyoruz. Zira meydana gelen kazaları, milyonlarc liralık mal ve telafisi mümkün olmayan can kaybını düşündüğümüzde, bu sonu ca varıyoruz. Ağıtlar, gözyaşları, binlerce keşkeler. Birkaç saniyeye değer mi bı kadar kayıplar ve üzüntüler... Kurallara uymadan araç kullanıp da ölümlere se bep olanlara katil denir mi, bunu düşünmek gerekir. 90 Km. hızla gidilmesi ge reken bir yolda; 120–150 Km. hızla gidiliyor ve sonunda mal ve can kaybın sebep veriliyorsa, önce Allah nezdindeki durumumuzu düşünmek zorundayız Dinimiz açısından bu doğru bir davranıştır demek mümkün değildir.

Ülkemizin başta gelen sorunlarından birisi de, **Trafik** olaylarıdır. Trafik olaylarından dolayı her yıl ülkemizde en az 16.000 civarında ölüm, 115.000 kadar yaralanma, yüz elli trilyonu bulan maddî hasar oluşmaktadır. Bu, son ik yılın bilânçosudur.

Trafik kazaları; şoför ve sürücülerimizin trafik kurallarına uymamaları; uy kusuz ve alkollü araç kullanmaları ve şuursuz hareket etmeleri nedeniyle orta ya çıkmaktadır. Bilinçsizce araba kullanan ve trafik kurallarına uymayan kişi ler, arkalarında yüzlerce öksüz, yetim çocuk ve eşler bırakıyorlar. Her yıl yüz lerce insanımız özürlü kalıyor. Hem bu durumlar, hem de sadece 2000 yılında ki ekonomik hasar ki, yaklaşık 230 trilyon liradır. Bu para ülkemiz için çok büyük kayıptır.

Bütün şoför ve sürücülerimizin dikkatli olmaları, trafik kurallarına mutlaka uymaları, hem kendileri, hem başkaları, hem de ülkemiz için gereklidir. Trafik kurallarına uymadığı için mal ve can kaybına neden olanlar, Allah nezdinde de sorumlu olduklarını ve hesap vereceklerini bilmelidirler.

Sonuç

Mal ve can; birbirinden ayrılmayan ve birbirine muhtaç olan iki önemli unsurdur. Atalarımız; "mal, canın yongasıdır." diyerek bu birlikteliğin önemini belirtmişlerdir. Hepimiz mal ve can güvenliği içinde yaşamak isteriz. Bu dileğimizin gerçekleşmesi, başkalarının mal ve can güvenliğine saygı göstermemize bağlıdır. "Ben rahat edeyim de başkasından bana ne" anlayışı ile toplumsal huzurun sağlanamayacağı hepimizin malumudur. Can ve mal güvenliğinin sağlanmasında, insanlar arasında paylaşma duygusunun öne çıkmasında en etkili unsur Allah'a ve ahirete imandır ve O'na hesap verme inancının akıllara yerleşmesidir.

O hâlde, aile ve eğitim müesseselerinde; çocuklarımızın inançlı yetiştirilmesine önem verilmeli ve insanlara hizmet etmenin de Allah'a kulluk etmek

olduğu öğretilmelidir. Bu bilgi ve öğütler davranışlarımıza yansıdığında, kendimizin ve başkalarının can ve mal gibi değer verdiğimiz bütün konulardaki güvenliğimizin sağlandığını görürüz. Unutmayalım ki, gönüllerinde Allah sevgisi ve hizmet etme aşkı bulunan nesillerin çoğalmasıyla gerçek toplumsal barış, güvenlik ve huzur sağlanacaktır.

TOPLUMSAL GÖREV VE SORUMLULUKLARIMIZ*

Yüce Allah, insanı, bizzat kendi kudretiyle[763], en güzel bir şekilde yaratmış[764] ve kendi ruhundan üfleyip[765], halife olarak yeryüzüne göndermiş[766], gökte ve yerde ne varsa hepsini onun emrine amade kılmıştır[767]. Kendisine bunca nimet verilen insan elbette başıboş bırakılmayacaktır. Nitekim Kur'an'da;

أَيَحْسَبُ الْإِنسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى *"İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı zanneder?"* (Kıyame, 75/36) buyurulmaktadır. Dolayısıyla insan yapıp ettiklerinden sorumludur. Hatta görülen âlemde, sorumluluk bilincine sahip tek yaratık insandır. Kur'an'da;

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا

"Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yüklendi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir" (Ahzâb, 33/72) buyurulmaktadır.

Sorumluluklarımızın en önemli boyutunu Allah'a karşı olan sorumluluklarımız oluşturmaktadır. Çünkü yaratılış gayemiz, Kur'an-ı Kerim'de de belirtildiği gibi O'na kulluk etmektir. Yüce Allah;

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ *"Ben, cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım"* (Zariyât, 51/56) buyurmuştur.

Allah'a karşı sorumluluklarımızın yanında, kendimize ve diğer varlıklara karşı da sorumluluklarımız bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde, insanın bu sorumluluklarına çeşitli vesilelerle işaret edilmektedir.

Ashaptan Selmân, bir gün Hz. Peygamber'in kendisiyle kardeş yaptığı Ebu'd-Derdâ'yı ziyarete gider. Ancak, Ebu'd-Derdâ evde yoktur ve eşi de perişan bir vaziyettedir. Selmân, bu hâlinin sebebini sorar. O da, *"kardeşinin dünyalığa bir ihtiyacı yok ki!"* diye cevap verir. Bu esnada Ebu'd-Derdâ gele-

---

* Bu bölüm, Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi **Dr. İbrahim PAÇACI** tarafından hazırlanmıştır.

763 Sâd, 38/75.

764 Tîn, 95/4.

765 Hicr, 15/29; Sâd, 38/72.

kalkmak ister. Selmân, *"uyu"* der. Biraz sonra tekrar kalkmak ister, Selmân tekrar *"uyu"* der. Gecenin sonu yaklaştığında Selman *"hadi artık kalk"* der ve birlikte namaz kılarlar. Daha sonra Selmân,

إِنَّ لِرَبِّكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَلِنَفْسِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَلِأَهْلِكَ عَلَيْكَ حَقًّا فَأَعْطِ كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ

"Rabb'inin senin üzerinde hakkı vardır, kendi nefsinin üzerinde hakkı vardır, ailenin üzerinde hakkı vardır. Her hak sahibine hakkını ver" der. Ebu'd Derdâ, Hz. Peygamber'e giderek başlarından geçeni anlatır. Sevgili Peygamberimiz de, *"Selmân doğru söylemiş"* [768] buyurur.

Peygamber Efendimiz, insanın sorumluluklarına işaret ettikleri bir hadislerinde;

اَلْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ أَوْ بِضْعٌ وَسِتُّونَ شُعْبَةً فَأَفْضَلُهَا قَوْلُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ

"İman altmış veya yetmiş küsur şubedir; en faziletlisi 'lâ ilâhe illallah' (Allâh'tan başka ilâh yoktur) *demek, en aşağısı da yoldan eziyet veren şeyi kaldırmaktır. Hayâ da imandan bir şubedir"*[769] buyurmuştur.

Bütün bunlar göstermektedir ki, insanın, başta Allâh olmak üzere, kendisine, ailesine, komşularına ve topluma karşı sorumlulukları vardır.

Genel olarak topluma karşı vazife ve sorumluluklarımızı maddeler hâlinde şöyle ele alabiliriz:

Birbirimizi sevmek, saymak ve diğerlerinin haklarına saygı göstermek

Topluma karşı sorumluluklarımızın başında, birbirimizi sevmek ve karşılıklı haklarımıza saygı göstermek gelmektedir. Sevgili Peygamberimiz, birbirimizi sevmeyi imanın gereği olarak kabul etmiş ve şöyle buyurmuştur:

لاَ تَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا وَلاَ تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا أَوَلاَ أَدُلُّكُمْ عَلَى شَيْءٍ إِذَا فَعَلْتُمُوهُ تَحَابَبْتُمْ أَفْشُوا السَّلاَمَ بَيْنَكُمْ

"İman etmedikçe Cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de kâmil bir imana sahip olamazsınız. Yaptığınız zaman birbirinizi seveceğiniz bir şey söyleyeyim mi? Aranızda selâmı yayınız."[770] Başka bir hadisinde de bu sevginin ölçüsünü şöyle açıklamıştır:

---

[768] Buhârî, Savm, 51, II, 243.
[769] Müslim, İman, 12. I, 63.
[770] Müslim, İman, 22. I,74.

تَرَى الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَاحُمِهِمْ وَتَوَادِّهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى عُضْوًا تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ جَسَدِهِ بِالسَّهَرِ وَالْحُمَّى

"Mü'minler birbirlerini sevmede, birbirlerine acımada ve merhamette, bir vücut gibidir. Bir organ rahatsız olduğunda, diğer organlar da onunla birlikte ateşlenir, uykusuz kalırlar."[771]

Sevginin göstergelerinden biri de, sevdiğimizin hakkına saygı duymak, ona zarar verecek söz ve davranışlardan uzak durmaktır. Nitekim Sevgili Peygamberimiz,

لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ لاَ يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ *"Komşusu, zararlarından emin olmayan kimse cennete giremez"*[772] buyurmuştur.

İslâm dini, fert ve toplum haklarına yönelik bütün tecavüz çeşitlerini yasaklamıştır. Bu çerçeveden olarak, kişisel çıkarlar uğruna toplum menfaatlerini çiğnemek, başarılamayacak işlere talip olmak, görevi kötüye kullanmak, rüşvet ve faiz almak, karaborsacılık yapmak, kamu veya şahıs menkul ve gayrimenkullerini zimmete geçirmek, alışveriş ve ticarette hile yapmak, aldatmak, sövmek, dövmek, kalp kırmak, gıybet etmek, iftira atmak, kişilerin şahsiyetlerine ve namuslarına dil uzatmak, yalan söylemek, haksız yere baskıda bulunmak, topluma zarar veren çirkin ve yüz kızartıcı işleri yaparak kötü örnek olmak haram kılınmıştır. Bütün bunlar kul ve kamu haklarına tecavüzdür. Ahirette bunun hesabını vermek ise çok zordur.

لَتُؤَدُّنَّ الْحُقُوقُ إِلَى أَهْلِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُقَادَ لِلشَّاةِ الْجَلْحَاءِ مِنَ الشَّاةِ الْقَرْنَاءِ

"Kıyamet günü bütün hak sahiplerine hakları iade edilecektir. Hatta boynuzlu koyun boynuzsuz olandan hakkını alacaktır"[773] anlamındaki hadis bunun delilidir. Bir defasında sevgili Peygamberimiz, kul hakkının önemine dikkat çekmek amacıyla ashabına *"Müflis kimdir?"* diye sorar. Ashap, malı mülkü olmayan şeklinde cevap verince;

إِنَّ الْمُفْلِسَ مِنْ أُمَّتِي يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِصَلاَةٍ وَصِيَامٍ وَزَكَاةٍ وَيَأْتِي قَدْ شَتَمَ هٰذَا وَقَذَفَ هٰذَا وَأَكَلَ مَالَ هٰذَا وَسَفَكَ دَمَ هٰذَا وَضَرَبَ هٰذَا فَيُعْطَى هٰذَا مِنْ حَسَنَاتِهِ وَهٰذَا مِنْ حَسَنَاتِهِ فَإِنْ فَنِيَتْ حَسَنَاتُهُ قَبْلَ أَنْ يُقْضَى مَا عَلَيْهِ أُخِذَ مِنْ خَطَايَاهُمْ فَطُرِحَتْ عَلَيْهِ فِي النَّارِ

"Ümmetimin gerçek müflisleri şunlardır: Kıyamet günü mahşer yerine namaz, oruç, zekât gibi ibadetlerinin sevabıyla gelir, fakat dünyada şuna sövmüş, buna iftira atmış, diğerinin malını yemiş, başkasının kanını akıtmış, dövmüş-

---

[771] Buhârî, Edeb 27, VII, 77–78.

ne inanan, kimsenin hakkına tecavüz etmez; eliyle, diliyle ve davranışlarıyla kimseyi rahatsız etmez, kimseye zarar vermez.

Çünkü Müslüman uyumlu, uyum sağlanılan ve kendisinden kötülük beklenilmeyen insandır.[775] Nitekim bir gün Hz. Peygamber, oturan bir grup sahabînin yanında durarak, *"Size en iyiniz ve en kötünüzü bildireyim mi?"* diye sorar. Orada oturanlar susar, cevap vermezler. Hz. Peygamber üç defa tekrar edince, içlerinden biri, *"Evet ey Allah'ın elçisi, bize en iyimizi ve en kötümüzü haber ver"* der. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz;

خَيْرُكُمْ مَنْ يُرْجَى خَيْرُهُ وَيُؤْمَنُ شَرُّهُ وَشَرُّكُمْ مَنْ لاَ يُرْجَى خَيْرُهُ وَلاَ يُؤْمَنُ شَرُّهُ

"Sizin en iyiniz kendisinden iyilik beklenen ve kötülüğünden emin olunandır. Sizin en kötünüz de, kendisinden iyilik beklenmeyen, kötülüğünden de emin olunmayanınızdır."[776] buyururlar.

Müslüman, kendisine kötü davranıldığında dahi, din kardeşine güzellikle yaklaşır. Atalarımız, *iyiliğe karşı iyilik her kişinin, kötülüğe karşı iyilik er kişinin harcıdır,* demiştir. Zira güzel ahlâk; mahrum edene vermek, ilgiyi kesene alaka göstermek, zulmedeni affetmektir. Kur'an-ı Kerim'de;

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ

"İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki sıcak bir dost oluvermiştir" (Fussilet, 41/34) buyrulmaktadır.

İyilikte yardımlaşmak

Toplumsal görevlerimizden biri de iyilikte yardımlaşmak, muhtaçlara yardım elini uzatmaktır. Yüce Allah, Kur'an'da;

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ

"...İyilik ve takvâ üzere yardımlaşın; günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın" (Mâide, 5/2) buyurmaktadır.

Sevgili Peygamberimiz de, Müslümanların yardımlaşmaları, birbirlerini desteklemeleri konusunda onları, tuğlaları birbirine kenetlenmiş, ayakta durması için bir kısmı diğerini destekleyen binaya benzetmiştir.[777] Bir hadisinde de, bunun Müslüman'ın bir sorumluluğu olduğuna işaret etmektedir:

---

[774] Müslim, Birr ve Sıla, 15, 59, III, 1997.
[775] Ahmed, Bakî Müsnedi'l-Müksirîn, No: 8831, II, 400, V,235.
[776] Tirmizî, Fiten, 76. IV, 528.
[777] Müslim, Birr ve Sıla, 17. III, 1999.

مَنْ نَفَّسَ عَنْ مُؤْمِنٍ كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ الدُّنْيَا نَفَّسَ اللهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَمَنْ يَسَّرَ عَلَى مُعْسِرٍ يَسَّرَ اللهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ

"Bir mü'minin dünya sıkıntılarından bir sıkıntısını giderenin, Allah kıyamet günündeki sıkıntılarından bir sıkıntısını giderir; darlıkta olana kolaylık gösterene, dünyada ve ahirette kolaylık sağlar; bir Müslüman'ın ayıbını örtenin, dünyada ve ahirette kusurlarını örter; kul kardeşinin yardımında olduğu sürece, Allah da ona yardım eder..."[7778]

وَابْتَغِ فِيمَآ اٰتٰيكَ اللهُ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَاَحْسِنْ كَمَآ اَحْسَنَ اللهُ اِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْاَرْضِ اِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ

"Allah'ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah bozguncuları sevmez." (Kasas, 28/77) anlamındaki ayet, insanlara iyilik yapılmasını öngörmektedir. Dolayısıyla Allah'ın rahmetini, yardımını ve rızasını isteyen kişinin, mutlaka ihtiyaç sahiplerine yardım elini uzatması gerekir. Zaten bu aynı zamanda dinî bir ödev, toplumsal bir sorumluluktur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de zenginin malında fakirin hakkının bulunduğu bildirilmektedir:

وَفِيٓ اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّآئِلِ وَالْمَحْرُومِ *"(Zenginlerin) mallarında (yardım) isteyen ve (iffetinden dolayı) mahrum olanlar için bir hak vardır."* (Zâriyât, 51/19) Başka bir ayette de şöyle buyurulmaktadır:

وَاَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَاْتِيَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَآ اَخَّرْتَنِيٓ اِلٰٓى اَجَلٍ قَرِيبٍ فَاَصَّدَّقَ وَاَكُنْ مِنَ الصَّالِحِينَ

"Herhangi birinize ölüm gelip de, 'Ey Rabbim! Beni yakın bir zamana kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam!' demeden önce, size rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayın." (Münafikûn, 63/10)

Bunlar göstermektedir ki, ihtiyacını giderecek miktarın fakire ödenmesi, zenginlerin üzerine farzdır. Eğer fakirler aç veya susuz kalacak olurlarsa, Allah, zenginleri bundan sorumlu tutacaktır. Hz. Peygamber üç defa yemin ederek, *"gerçekten iman etmiş olmaz"* der. Ashap, *"kim ey Allah'ın elçisi?"* diye sorunca;

Fakır ve muhtaçlara yardım elini uzatmak bir ödev olduğu için, ne yardım alan için bir utanma ne de yardımda bulunan için bir övünme ve başa kakma vardır. Yüce Allah;

اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَآ اَنْفَقُوا مَنًّا وَلَآ اَذًى لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

"Mallarını Allah yolunda harcayan, sonra da harcadıklarının peşinden başa kakmayan ve gönül incitmeyenlerin, Rab'leri katında mükâfatları vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de" (Bakara, 2/262) buyurmaktadır. Daha sonra da başa kakmanın yapılan hayrın boşa gitmesine sebep olacağını haber vermekte, güzel bir söz ve bağışlamanın, peşinden gönül kıran bir sadakadan daha hayırlı olduğunu bildirmektedir.[780] Diğer taraftan bu yardımın kişinin kendinin beğenmediği veya eskiyip atılacak hâle gelen eşyaları olması; kendisinin beğendiği, hoşlandığı şeylerden olması gerekir. Nitekim Kur'an'da;

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّآ اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِاٰخِذِيهِ اِلَّآ اَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ

"Ey İman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki, Allah zengindir, övülmeye lâyık olandır." (Bakara, 2/267)

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ... *"Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz"* (Âl-i İmrân, 3/92) buyurulmaktadır.

Müslümanların birbirlerine karşı sorumlu oldukları yardımlaşmanın bir şekli de ödünç vermektir. Dinimizde borç vermek, Allah rızasına erdirecek bir amel olarak kabul edilmiştir. Zira bu, insanların karşılıksız olarak ihtiyacını karşılar, maddî bunalımları giderir. Bunun için Hz. Peygamber, borç vermenin sadakadan daha güzel, daha faziletli olduğunu bildirmiştir.[781] Allah rızası için borç vermek Kur'an-ı Kerim'de, Allah'a borç vermek gibi kabul edilmiş ve karşılığının kat kat ödeneceği haber verilmiştir.[782]

Borcunu ödeyemeyene alacağı bağışlamak çok faziletli bir davranış olduğu

---

[779] Heysemî, Mec*ma'u'z-Zevâid,* Birr ve Sıla, XIV, 4, No:13554.
[780] Bakara, 2/263–264.
[781] İbn Mâce, Sadakat, 19. II, 812.
[782] Bakara , 2/245.

gibi, sadece süre tanıyıp kolaylık göstermek bile çok sevaplı bir ameldir. Nitekim Yüce Allah;

وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَى مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

"Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. Eğer bilirseniz, sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır" (Bakara, 2/280) buyurmaktadır.

Borçlu olan kişi de, borcunu ödemek için gayret etmeli, imkânı olduğunda da geciktirmeden ödemelidir. Hz. Peygamber;

فَإِنَّ خَيْرَكُمْ أَحْسَنُكُمْ قَضَاءً *"...Sizin en hayırlınız, borcunu en güzel şekilde ödeyeninizdir."*[783] buyurmuştur. Gücü yettiği hâlde borcunu ödememek ise hadislerde zulüm olarak kabul edilmiştir.[784]

Yardımlaşma sadece maddî alanda ve ihtiyacın karşılanması yönünde olmaz. Kişinin kötülük yapmasına engel olmak da ona yardım etmektir. Peygamber Efendimiz;

انْصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا *"Zalim de mazlum da olsa kardeşine yardım et."* buyurur. Bunun üzerine, *"Yâ Resûlullah, mazlumsa yardım etmeyi anlıyorum fakat, zalimse nasıl yardım ederim?"* diye sorulur. Sevgili Peygamberimiz; تَأْخُذُ فَوْقَ يَدَيْهِ *"Onu zulümden alıkoyarsan, bu da ona yardımdır"* buyurur.[785]

Hz. Peygamber, insanların toplumsal sorumluluklarına işaret etmek üzere bir gemiyi paylaşan ve bir kısmı üstte, bir kısmı altta bulunan insanları örnek vermiştir. Altta bulunanlar, su ihtiyaçlarını karşılamak için gemiyi delmek istediklerinde üsttekiler buna mani olmazlarsa gemi batar ve hepsi birden boğulurlar; eğer mani olurlarsa hepsi de kurtulur, demiştir.[786]

Bir defasında Allah'ın Resûlü;

إِذَا ظَهَرَتِ الْمَعَاصِي فِي أُمَّتِي عَمَّهُمُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ بِعَذَابٍ مِنْ عِنْدِهِ

"Ümmetimin arasında isyan ve günahlar çoğaldığında, Allah Teala kendi katından onların hepsini kapsayacak bir azap gönderir" buyurur. Ümmü Seleme, *"Ya Resûlullah, o zaman insanların içinde hiç iyileri olmayacak mı?"* diye sorunca Hz. Peygamber, *"evet, olacak"* diye cevap verir. Ümmü Seleme, onlara ne olacağını sorunca da;

يُصِيبُهُمْ مَا أَصَابَ النَّاسَ ثُمَّ يَصِيرُونَ إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنَ اللهِ وَرِضْوَانٍ

"Diğerlerine isabet eden azap onlara da isabet edecek, fakat sonra Al-

---

[783] Buhârî, İstikrâz, 4, 6, 7,13, III, 83–85; Müslim, Müsâkât, 22. II, 1224.
[784] Buhârî, İstikrâz, 12, III, 85; Müslim, Müsâkât, 7. II, 1197.

Allah'ın kullarına bahşetmiş olduğu bir nimet ve imkân, ihtiyaca göre en uygun bir şekilde kullanılmalı, dinî ve ahlâkî ölçülere göre gereken yerlere gerektiği kadar harcanmalıdır. Bunların toplumun zararına kullanılması; harcamada lüks ve israfa kaçılması yasaklanmıştır. israf, şahsî ve ailevî harcamalarda ileri gitmek, nefsin kötü arzularını tatmin için harcama yapmak, insanî ve dinî bir amaç taşımaksızın eldeki imkânları, ihtiyacın dışında saçıp savurmaktır. Bunun için israf ve lüks, toplum ekonomisini zaafa uğratır, kalkınmayı engeller ve kötü örnek teşkil ettiği için toplumda huzursuzluklara neden olur. Diğer taraftan lüks ve israf, bencillik ve hasedi doğurur. Bu da, toplum barışını bozar, çekişmeye, dağılmaya yol açar.

Kur'an'da muhtaçlara yardım etmek tavsiye edilirken, israf Şeytan'ın işi olarak nitelenmiş ve;

وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهٗ وَالْمِسْكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيْرًا. اِنَّ الْمُبَذِّرِيْنَ كَانُوْٓا اِخْوَانَ الشَّيٰطِيْنِ ۭ وَكَانَ الشَّيْطٰنُ لِرَبِّهٖ كَفُوْرًا

"Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver, fakat saçıp savurma. Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankörlük etmiştir" (İsrâ, 17/26–27) buyurulmuştur.

Bütün işlerinde ve davranışlarında orta yolu tutmak, Müslüman'ın özelliklerindendir. Kur'an'da;

وَالَّذِيْنَ اِذَآ اَنْفَقُوْا لَمْ يُسْرِفُوْا وَلَمْ يَقْتُرُوْا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا

"Onlar, harcadıklarında ne israf, ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, ikisi arasında dengeli bir harcamadır." (Furkan, 25/67) buyurulmaktadır. Hz. Peygamber de;

مَا أَحْسَنَ الْقَصْدُ فِي الْغِنَى! مَا أَحْسَنَ الْقَصْدُ فِي الْفَقْرِ! أَحْسَنُ الْقَصْدِ فِي الْعِبَادَةِ

"Zenginlikte orta yolu tutmak ne güzeldir; fakirlikte orta yolu tutmak ne güzeldir, ibadette orta yolu tutmak ne güzeldir"[788] buyurmuştur.

Dînen haram kılınan ve lüks sayılan şeylerin tüketimi israf olduğu gibi, helâl olan yiyecek ve içeceklerin gereğinden fazla tüketilmesi de haramdır. Nitekim Kur'an'da;

يَا بَنِيْٓ اٰدَمَ خُذُوْا زِيْنَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَّكُلُوْا وَاشْرَبُوْا وَلَا تُسْرِفُوْا ۚ اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِيْنَ

"Ey Âdemoğulları! Her mescitte ziynetlerinizi takının (güzel ve temiz giyinin). Yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü o, israf edenleri sevmez." (A'râf, 7/31)

---

[787] Ahmed, VI, 304.

[788] Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, Zühd, 36/1.

buyurulmaktadır. Hz. Peygamber de;

كُلُوا وَاشْرَبُوا وَتَصَدَّقُوا وَالْبَسُوا، مَالَمْ يُخَالِطْهُ إِسْرَافَ أَوْ مَخِيلَةٌ

"israf etmeksizin, kibre kapılmaksızın yiyiniz, giyiniz ve fakirlere yardım ediniz"[789] buyurmuştur.

Çalışmak, Üretmek

Çalışmak, üretmek ve kazanmak bireysel bir hak olduğu gibi, aynı zamanda kendimize, ailemize ve topluma karşı bir vazifedir. Kendimizin ve bakmakla yükümlü olduğumuz aile fertlerinin ihtiyaçlarını karşılamak, yakınlarımıza ve topluma yük olmamak için çalışmak, dinî ve sosyal görevlerimiz arasındadır. Hz. Peygamber, dağdan odun toplayıp satmanın, başkalarına el açmaktan daha iyi olduğunu söylemiştir.[790] Başka bir hadislerinde de,

قَالَ مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَامًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ

"Hiç kimse, çalışıp kazandığından daha hayırlı bir yemek yememiştir..."[791] buyurmuştur.

İnsanın, kazanması ve başarması için çalışması gerektiğine Kur'an'da işaret edilmektedir:

وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى *"İnsan için ancak çalışıp kazandığı vardır"* (Necm, 53/39).

Kendimiz ve ailemizin geçimi için çalışmak, bir vazife ve Allah'ın rızasını celbeden bir ibadet olduğu gibi, kabiliyetlerimizi toplumun gelişmesine ve refahına yararlı kılmak da toplumsal bir görevdir. Zira ülkelerin gelişmesi ve mamur bir hâle gelmesi, o ülke halkının çalışıp kazanmasına bağlıdır. Bir toplumda refah ve bolluğun yaygınlaşması, kişileri cömert, tok gözlü ve güvenilir yapar, fakirler de bu refahtan pay alırlar. Yokluktan kaynaklanan kıskançlık ve düşmanlıkları da böylece ortadan kalkar. Bunun için Müslüman'ın vaktini boş geçirmemesi, çalışıp kazanması istenmiştir. Kur'an-ı Kerim'de, Müslümanların işlerini bırakıp Cuma namazına gitmeleri emredildikten sonra,

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللهِ وَاذْكُرُوا اللهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

"Namaz kılınınca, artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın. Allah'ı çok zikredin ki kurtuluşa eresiniz." (Cum'a, 62/10) buyurulmaktadır.

Hz. Peygamber de, toplumun kalkınması için dayanışmayı, şirketleşmeyi tavsiye etmiş ve Allah'ın ortaklara yardım edeceğini belirterek, Yüce Allah'ın,

إِنَّ اللهَ تَعَالَى يَقُولُ: أَنَا ثَالِثُ الشَّرِيكَيْنِ، مَا لَمْ يَخُنْ أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ، فَإِذَا خَانَهُ خَرَجْتُ مِنْ بَيْنِهِمَا

---

[789] İbn Mâce, Libas, 23, II, 1192.

devlet sektörü, özel sektör veya diğer kuruluşlarda, başarılı olamayacağımız görevlere talip olmamak ve üzerimize aldığımız vazifeyi zamanında ve olması gereken şekilde yapmak da dinî ve sosyal sorumluluklarımız arasındadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de;

إِنَّ اللهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلَى اَهْلِهَا *"Allah, emanetleri (yani idarî ve sosyal görevleri) mutlaka ehline vermenizi emreder..."* (Nisâ, 4/58)

وَاَحْسِنُوا اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ *"İşlerinizi en güzel bir şekilde yapın. Çünkü Allâh, işlerini güzel bir şekilde yapanları sever"* (Bakara, 2/195) buyurulmaktadır.

Kamu mallarını korumak, haksız yollarla bunları elde etmemek

Toplumsal görevlerimizden bir diğeri de, kamu mallarını korumak, haksız yollarla bunları elde etmeye çalışmamaktır. Kamu hakları ve kişinin topluma karşı vazifeleri, öneminden dolayı, ibadetler gibi, Allah hakkı olarak kabul edilmiştir. Bu haklar, af, sulh gibi bir yolla ıskat edilemez, kaldırılamaz veya değiştirilemez. Toplumda bütün fertlerin, bu hakları koruma, kollama hak ve sorumluluğu vardır.

Yüce Allah, fert olsun, toplum olsun başkasının malını yemeyi yasaklamıştır. Kur'an'da;

وَلَا تَأْكُلُوٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَآ اِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْاِثْمِ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

"Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını, bile bile, günaha girerek yemek için onları hâkimlere (ve sorumlulara) yetki sahiplerine rüşvet olarak vermeyin." (Bakara, 2/188) buyurulmaktadır. Peygamberimiz (s.a.s.) ise;

عَلَى الْيَدِ مَا أَخَذَتْ حَتَّى تُؤَدِّيَ *"Aldığı şeyi geri verinceye kadar kişinin üzerinde bir borçtur."*[793] buyurmaktadır. Yani, onu koruyup sahibine iade etmesi gerekir. Aksi hâlde dünyevî ve uhrevî sorumluluk vardır. Kamu malları, belirli kişilere değil bütün cemiyete ait olduğundan, bunlara tecavüz edildiğinde, manevî sorumluluğundan kurtulmak oldukça güçtür.

Nitekim Hz. Peygamber, Hayber savaşında alınan ve henüz taksim edilmemiş olan kamuya ait ganimetlerden değersiz birtakım eşyayı alan, daha sonra da düşman tarafından öldürülen sahabînin büyük bir günah işlediğini, dolayısıyla şehit olmadığını belirtmiş ve kendisi cenaze namazını kıldırmaktan

[792] Ebû Davud, Büyû', 27. III, 677.
[793] Ebû Davud, Büyû', 90. III, 822.

kaçınmıştır.[794]

Kamu mallarına tecavüz sadece devlet mallarını talan etmek, zimmete geçirmekle değil, hazineye, belediyeye, vakıflara ve çeşitli kamu kuruluşlarına ait menkul ve gayrimenkulleri şahsî menfaatler doğrultusunda kullanmak; bunları, özellikle vapur, tren, otobüs gibi çok aşınan araçları öz malımız gibi ihtimamla kullanmamak; trafik kurallarını ihlal ederek akaryakıt ve işgücü israfına sebep olmak; Devlet sektöründe başarılı olamayacağımız görevlere talip olmak, üzerimize aldığımız vazifeyi zamanında ve olması gereken şekilde yapmamak da kamu mallarına tecavüzdür.

Sonuç

Sonuç olarak, sorumluluk bilinciyle yaratılan insanın, başta Allah olmak üzere, kendisine, ailesine, komşularına ve topluma karşı sorumlulukları vardır. Topluma karşı sorumlulukların başında, Müslümanların birbirini sevmesi ve birbirlerinin haklarına saygı göstermesi gelmektedir. İslâmî terbiye ile yetişmiş insan, seven ve sevilen, merhamet eden, herkesle hoş geçinen ve kendisiyle hoş geçinilen; kendisiyle, ailesiyle, içinde yaşadığı toplumla, milletiyle ve bütün insanlıkla barışık olandır. Böyle bir Müslüman, maddî ve manevî alanda iyilikte yardımlaşır, muhtaçlara yardım elini uzatır. Kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu aile fertlerinin ihtiyaçlarını karşılamak, yakınlarına ve topluma yük olmamak için çalışır; harcarken ne israf eder, ne de cimrilik yapar. Dinî sorumluluğa sahip olan kişi, Allah hakkı olarak kabul edilen kamu mallarını korur, haksız yollarla bunları elde etmeye çalışmaz.

404

ÇALIŞMA VE DÜRÜSTLÜK*

Çalışma

Fert ve toplum hayatının huzurlu ve düzenli bir şekilde devam edebilmesi için mutlaka yerine getirilmesi gereken temel ilkeler ve değerler vardır. İşte hayatın bu zorunlu ve vazgeçilemez ilkelerinden biri de "dürüst çalışma" ilkesidir.

Burada öncelikle Yüce dinimiz İslâm'ın çalışma ve dürüstlüğe vermiş olduğu önem üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Allah, en güzel biçimde yaratıp,[795] varlıkların en şereflisi kıldığı insana sayısız nimetler bahşetmiş,[796] ancak bu nimetleri elde ederek onlardan faydalanabilmeyi insanın çalışıp kazanmasına bağlamıştır.

Kur'an-ı Kerim'de çalışmanın önemini ve gerekliliğini gösteren birçok ayet-i kerime bulunmaktadır. Bu ayetlerden bazılarında Cenab-ı Hak, şöyle buyurmaktadır:

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللهِ وَاذْكُرُوا اللهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

"Namaz kılınınca, artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın. Allah'ı çok zikredin ki kurtuluşa eresiniz." (Cum'a, 62/10)

Ayette geçen "Allah'ın fazlı (lütfu)" ifadesi, çalışmayı da kapsamaktadır.[797]

وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعٰى وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرٰى

"İnsan için ancak çalıştığı vardır. Şüphesiz onun çalışması ileride görülecektir." (Necm, 53/39–40)

Bu ayet, ahirette herkesin dünyada yaptığının karşılığını göreceğini ifade etmekte ise de dünyada çalışmayı da içermektedir.[798]

Ayetler, çalışmanın gerekli olduğuna, dünya işlerinde başarılı olmanın çalışmaya ve üretmeye bağlı olduğuna işaret etmektedir.

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) de birçok hadisinde çalışmanın önemini ve gerekliliğini ortaya koymuş, insanları çalışıp kazanmaya teşvik etmiştir. Bu hadislerden bazılarında Peygamber Efendimiz şöyle buyurmaktadır:

---

* Bu bölüm, T.C. Karlsruhe Başkonsolosluğu Din Hizmetleri Ataşesi **Dr. Dursun AYGÜN** tarafından hazırlanmıştır.

795 Tîn, 95/4.

796 İbrahim, 14/34.

عَمَلِ يَدِهِ

"Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir yiyecek yememiştir. Allah'ın peygamberi Davut (a.s.) da elinin emeğinden yerdi."[799]

مَا كَسَبَ الرَّجُلُ كَسْبًا أَطْيَبَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ

"Kişi kendi elinin emeğinden daha temiz bir kazanç elde etmemiştir."[800]

Bu hadisler, hem çalışmanın önemini ve hem de bizzat çalışarak, emek sarf ederek, üreterek elde edilen kazancın ne kadar değerli olduğunu göstermektedir.

Bu hadislerde övgüyle bahsedilen çalışma, sadece tarlada, bağ ve bahçede bedenen çalışmayı değil, gerek beden ve gerekse zihin gücüne dayalı olarak sarf edilen, hayatı daha da yaşanabilir hâle getirmeye katkı sağlayan her türlü emek ve çalışmayı kapsamaktadır.

Sevgili Peygamberimiz, sözleriyle insanları çalışmaya teşvik etmekle kalmamış, bizzat çalışmak suretiyle de insanlara örnek olmuş ve şu olayda olduğu gibi onlara çeşitli çalışma ve kazanç yollarını da göstermiştir.

Bir sahâbî, Peygamberimizden bir şeyler istemişti.

"Evinde hiçbir şey yok mu?" buyurdular. Adam;

"Evet, Bir çulumuz var. Bir kısmıyla örtünüp, bir kısmını da yaygı olarak yere seriyoruz! Bir de su içtiğimiz kabımız var." dedi. Peygamberimiz (s.a.s.);

"Onları bana getir!" dedi. Adam gidip getirdi. Peygamberimiz, eşyayı eline aldı ve;

"Şunları satın alacak yok mu?" diye sordu. Biri;

"Ben bir dirheme satın alıyorum" dedi. Peygamber Efendimiz;

"Bir dirhemden fazla veren yok mu?" dedi ve iki üç sefer tekrarlayarak (açık artırmaya çıkardı). Orada bulunan biri;

"Ben onlara iki dirhem veriyorum" dedi. Peygamberimiz eşyayı ona sattı. İki dirhemi alıp istekte bulunan kişiye verdi ve;

"Bunun biriyle ailen için yiyecek al, ailene ver. Diğeriyle de bir balta al bana getir!" buyurdular. Adam gidip bir balta alıp getirdi. Peygamber Efendimiz, ona eliyle bir saplık geçirdi. Sonra,

"Git, odun topla, sat ve on beş gün bana gözükme!" buyurdu. Adam aynen böyle yaptı, sonra yanına geldi. Bu esnada on dirhem kazanmış, bunun bir kısmıyla giyecek, bir kısmıyla da yiyecek satın almıştı. Resûlullah Efendimiz ona şöyle buyurdular:

---

[799] Buhârî, Büyû', 15, I, 9.
[800] İbn Mâce, Ticârât, 1, XVIII, 724.

هٰذَا خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ تَجِيءَ الْمَسْأَلَةُ نُكْتَةً فِي وَجْهِكَ يَوْمَ الْقِيامَةِ إِنَّ الْمَسْأَلَةَ لَا تَصْلُحُ إِلَّا لِثَلَاثَةٍ لِذِي

فَقْرٍ مُدْقِعٍ أَوْ لِذِي غُرْمٍ مُفْظِعٍ أَوْ لِذِي دَمٍ مُوجِعٍ

"Bu senin için, Kıyamet günü alnında dilenme lekesiyle gelmenden daha hayırlıdır. Dilenmek, sersefil, fakir düşmüş veya rüsva edici borca batmış veya elem verici kana bulaşmış insanlar dışında, kimseye caiz değildir."[801]

Bu hadis ile dilenmeyi yasaklayan çok sayıdaki diğer hadisler[802], mutlaka çalışmak gerektiğini, tembellik, miskinlik ve dilenciliğin insan onuruyla bağdaşmadığını, bu kötü tutum ve davranışların asla bir müslümana yakışmayacağını göstermektedir.

Zikredilen ayet ve hadisler, kişinin kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kimseleri geçindirmeye, ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kadar helâlinden kazanmasının farz olduğuna delâlet etmektedir. Ayrıca dinimizde meşru yollardan çalışıp kazanma, ibadet ölçüsünde değerli bir davranış olarak kabul edilmiştir.

Öte yandan, İslâm'ın, iş ve ticaret hayatıyla ilgili olarak çeşitli hukukî ve ahlâkî düzenlemeler getirmiş olması da, çalışmaya verdiği önemin bir başka göstergesidir.

Kur'an'da, yalnız dünya varlığını isteyenlerin yerilip, her iki dünyanın güzelliklerini isteyenlerden takdirle söz edilmesi;[803] insana, Allah'ın kendisine verdiği şeylerde ahiret yurdunu arayıp, dünyadan da nasibini unutmamasının emredilmesi[804] İslâm'ın, hem dünya, hem de ahiret için çalışmayı ve aynı zamanda ikisi arasında makul bir denge kurulmasını öngördüğüne işaret etmektedir.

İnsanların, dünyada huzurlu, mutlu, onurlu bir hayat sürdürebilmeleri, dünya nimetlerinden yararlanabilmeleri, ülkelerin mamur hâle gelmesi, gelişip kalkınması, refah, huzur ve düzene kavuşması hiç şüphesiz çalışmaya bağlıdır.

Fertler ve toplumlar söz konusu nimet ve güzelliklere çalışmaları nispetinde kavuşurlarken, tembellikleri nispetinde de bunlardan mahrum kalırlar.

İnsanın çalışma ruhunu ve azmini yok ederek onu sefalet ve rezalete sürükleyen tembellik, toplumun da geri kalmasına, diğer toplumlar karşısında onur ve saygınlığının sarsılmasına yol açar.

Meşru yollardan çalışıp kazanan fert ve toplumlar huzur, sükûn ve refah içerisinde yaşamanın zevk ve mutluluğuna ererken, tembellik hastalığına yakalanan ve bundan kendisini bir türlü kurtaramayan fert ve toplumlar ise fakirlik,

---

[801] Ebû Davud, Zekât, 26, VIII, 292; İbn Mâce, Ticârât 25, XVIII, 740.

[802] Bakara, 2/273; Nisâ, 4/5; Buhârî, Zekât, 50, 52, I, 129, 130; Büyû', 15, I, 9; Müslim, Zekât, 35, IV, 720.

Dürüstlük

Yüce dinimiz İslâm'ın çok değer verdiği temel ahlâkî prensiplerden biri de dürüstlüktür.

Dürüstlük, sözde ve davranışlarda din, ahlâk ve toplumun öngördüğü ilkelere uygun davranma, özü-sözü bir olma hâlini ifade eder. Daha açık bir ifade ile gerçeğe ve kurala, akla ve mantığa uygun; tam, eksiksiz, istenildiği gibi, kusursuz, yanlışsız, hilesiz; eğri, çarpık ve yalan olmayan; her türlü kötülükten uzak; yasa, yöntem ve ahlâka bağlı olmak demektir.[805]

Dürüstlük konusundaki pek çok ayet ve hadisten bazıları şunlardır:

Kur'an'ın daha ilk sûresinde kendisine;

اِهْدِنَــا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ... *"...Bizi dosdoğru yola ilet..."* (Fâtiha, 1/6) diye dua etmemizi emrederek, bizleri dürüstlüğe sevk eden Yüce Allah, bir başka ayette ise şöyle buyurmaktadır:

فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلاَ تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

"Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Beraberindeki tövbe edenler de dosdoğru olsunlar. Hak ve adalet ölçülerini aşmayın. Şüphesiz O, yaptıklarınızı hakkıyla görür." (Hûd, 11/112)

Bu ayetle ilgili olarak Abdullah b. Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Bütün Kur'an içinde Allah Resûlüne bu ayetten daha ağır ve daha çetin bir ayet inmemiştir. Bu nedenle Peygamberimiz;* شَيَّبَتْنِي هُودٌ وَأَخَوَاتُهَا *"Hûd sûresi ve benzerleri beni ihtiyarlattı."*[806] buyurmuştur.

Bu ayette Resûlullah'a *"beni ihtiyarlattı"* dedirtecek kadar zor gelen nokta, dosdoğru olma emrinin asıl kendisiyle ilgili olan kısmından ziyade, ümmetiyle ilgili olan kısmıdır. Zira istikamet (doğruluk) kadar yüksek bir makam olmadığı gibi, onun kadar da zor hiçbir emir yoktur.[807]

Dürüstlüğün mükâfatı hakkında Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

"Şüphesiz Rabbimiz Allah'tır, deyip sonra da dosdoğru olanlara hiçbir korku yoktur, onlar üzülmeyecekler de." (Ahkâf, 46/13)

---

[805] TDK Türkçe Sözlük, I, 389–390, 421.
[806] Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an, 57, V, 402.
[807] Yazır, V,18.

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ

"Şüphesiz 'Rabbimiz Allah'tır' deyip de, sonra dosdoğru olanlar var ya, onların üzerine akın akın melekler iner ve derler ki: 'Korkmayın, üzülmeyin, size (dünyada iken) va'dedilmekte olan cennetle sevinin!" (Fussilet, 41/30)

قَالَ اللهُ هَٰذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

"Allah, şöyle diyecek: 'Bugün, doğrulara, doğruluklarının yarar sağlayacağı gündür.' Onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler vardır. Allah, onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. İşte bu büyük başarıdır." (Mâide, 5/119)

Sevgili Peygamberimiz de birçok hadisinde, zikredilen ayetlere paralel olarak dürüstlüğü emretmiştir. Bu hadislerden biri şöyledir:

Sahabeden biri Peygamberimize gelerek;

يَا رَسُولَ اللهِ قُلْ لِي فِي الْإِسْلَامِ قَوْلًا لَا أَسْأَلُ عَنْهُ غَيْرَكَ

"Ey Allah'ın Resûlü! İslâmiyet hakkında bana bir öğüt veriniz ki, sizden sonra artık kimseden bir şey sormaya ihtiyacım kalmasın" demesi üzerine Peygamberimiz; قُلْ آمَنْتُ بِاللهِ فَاسْتَقِمْ *"Allah'a inandım de, sonra da dosdoğru ol"*[808] buyurmuştur.

Yukarıdaki ayetler ve hadiste dürüstlüğü ifade için kullanılan "istikamet", Allah'ın emrine uygun şekilde doğru, dürüst ve temiz kalpli olma; "sıdk" ise, insanın söz ve davranışlarında, niyet ve inancında doğru, dürüst ve iyilikten yana olması; yalanın zıddı anlamlarına gelmektedir.[809]

Zikredilen ayet ve hadislerden anlaşıldığı üzere dürüstlüğün dinimizde çok önemli bir yeri vardır. Çünkü dürüstlük;

İnsan onurunun ve sağlıklı toplum yapısının vazgeçilmez şartlarından, insanın kendi kişiliğine karşı en önemli ödevlerindendir.

Fert ve toplum açısından huzurlu, güvenli, düzenli, mutlu ve müreffeh bir hayatın sağlanabilmesinin en önemli ve olmazsa olmaz unsurlarındandır.

Kişisel ilişkilerden toplumsal ilişkilere, ticarî ve meslekî faaliyetlerden kamu görevlerine kadar hayatın bütün alanlarını ilgilendiren ve bütün bu alanlarda mutlaka riayet edilmesi gereken bir erdemdir.

Bu itibarla dürüstlük; niyette, düşüncede, iradede, özde, sözde, bütün iş ve davranışlarda doğru ve dürüst olmayı kapsar.

Bu konuda Yüce Allah, şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا

"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğru söz söyleyin ki Allah sizin işlerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah'a ve Resûlüne itaat ederse, muhakkak büyük bir başarıya ulaşmıştır." (Ahzâb, 33/70–71)

Her konuda olduğu gibi doğru sözlülükte de en büyük örnek olan ve kendisine Peygamberlik verilmeden önce dahi yaşadığı toplumda doğru sözlülüğü ve güvenilirliği ile herkesin takdir, övgü ve hayranlığını kazanan Sevgili Peygamberimiz de bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur:

عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ فَإِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَصْدُقُ وَيَتَحَرَّى الصِّدْقَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللهِ صِدِّيقًا وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الْكَذِبَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللهِ كَذَّابًا

"Size doğruluğu tavsiye ederim. Zira doğruluk iyiliğe götürür, iyilik de cennete iletir. Kişi doğru söyledikçe, doğruyu araştırdıkça, Allah katında doğru yazılır. Yalandan kaçının, zira yalan kötülüğe götürür, kötülük de cehenneme iletir. Kişi yalan söyledikçe ve yalan peşinde koştukça Allah katında yalancı yazılır."[810]

Peygamberimiz, bir başka hadisi ile de yalan söylemenin münafıklık alameti olduğunu belirterek insanları yalan söylemekten sakındırmıştır:

آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا اؤْتُمِنَ خَانَ

"Münafığın alameti üçtür: Konuştu mu yalan söyler, söz verirse sözünde durmaz, va'dederse va'dinden döner."[811]

Çalışma Hayatında Dürüstlük

Dürüstlüğün en belirgin bir başka göstergesi de çalışma hayatında doğruluktur. Bir Müslüman yaptığı işte ve sergilediği bütün davranışlarında doğruluktan, dürüstlükten ayrılmamalı, işini sağlam ve doğru yapmalı, hile ve haksızlıktan uzak durmalıdır. Sevgili Peygamberimiz şu hadisi ile işinde hile yapan bir kişiye çok sert tepki göstermek suretiyle, dürüstlükten asla taviz verilmemesi hususunda ümmetine ikazda bulunmuştur:

---

[810] Müslim, Birr, 29, VI, 2013.
[811] Buhârî, İman, 24, I, 14; Müslim, İman, 25, IV, 78.

إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ عَلَى صُبْرَةِ طَعَامٍ فَأَدْخَلَ يَدَهُ فِيهَا فَنَالَتْ أَصَابِعُهُ بَلَلًا فَقَالَ مَا هٰذَا يَا صَاحِبَ الطَّعَامِ قَالَ أَصَابَتْهُ السَّمَاءُ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ أَفَلَا جَعَلْتَهُ فَوْقَ الطَّعَامِ كَيْ يَرَاهُ النَّاسُ مَنْ غَشَّ فَلَيْسَ مِنِّي

Peygamberimiz, bir gün bir buğday yığınının yanına gelmiş, elini buğdayın içine soktuğunda parmaklarına ıslaklık dokunmuştu. Bunun üzerine sahibine,

"Bu ne?" diye sordu. Buğdayın sahibi;

"Onu yağmur ıslattı, ey Allah'ın Resûlü!" deyince, Peygamberimiz;

"O ıslak kısmı, insanların görmesi için üste çıkarsaydın ya. Aldatan benden değildir"[812] buyurdu.

Peygamberimiz bu hadisi ile işinde hile yapan kişinin, İslâm ahlâkına aykırı bu davranışı ile İslâm toplumunun onurlu bir ferdi olma özelliğini yitirebileceği tehlikesine işaret etmiş, böylece işte dürüstlüğün ne kadar önemli ve onurlu bir davranış olduğunu ortaya koymuştur.

Sonuç

Buraya kadar zikredilen ayet ve hadisler ile yapılan izahlar İslâm'da çalışmanın ve dürüstlüğün ne kadar gerekli ve önemli olduğunu göstermektedir. Buna göre her insanın mutlaka çalışması gerekmektedir. Ancak "çalışma"nın fert ve topluma azami faydayı sağlayabilmesi, dürüstlükle bütünleşmesine bağlıdır. Dürüstlük ilkesi çerçevesinde olmayan çalışmalar, kişilere belki kısa vadede haksız ve geçici yararlar ile sahte mutluluklar sağlar gözükse de, uzun vadede bu tür çalışmaların kişileri ve toplumları korkunç felaketlerle karşı karşıya getireceği gerçeği unutulmamalıdır.

Dürüst çalışma ilkesi, her şeyden önce İslâm'ın belirlediği şu kurallara riayet etmeyi gerektirir:

1. İyi niyetli olmak, yani iş hayatında hem Allah rızasına nail olma ve hem de insanların huzur ve mutluluğuna katkıda bulunma, toplumsal hayatı rahatlatma gibi amaçlar taşımak.
2. Kötü mal ve hizmet üreterek insanlara zarar vermekten sakınmak.
3. Meslekî bilgi ve ehliyetini geliştirmek.
4. Allah'ın haram kıldığı şeylerin üretim ve ticaretini yapmamak.
5. Çalışma hayatında İslâm'ın yasakladığı aldatma, rüşvet, faiz, gasp, hırsızlık gibi yasaklardan sakınmak.
6. İslâm'ın genel ahlâk ilkeleri çerçevesinde işçinin ve iş sahibinin haklarını gözetmek.[813]

---

[812] Müslim, İman 43, IV, 99

Dürüst çalışma ilkesinin benimsendiği ve hayatın ilgili bütün alanlarında uygulandığı toplumlar, gelişmesini ve kalkınmasını gerektiği şekilde tamamlar ve böylece hem fertlerinin huzurlu, mutlu ve müreffeh bir hayata kavuşmalarını sağlar ve hem de diğer toplumlar arasında etkin ve saygın bir konuma ulaşır.

Dürüst çalışma prensibinin egemen olduğu toplumlarda;

Kaliteli, standartlara uygun, sağlam ve sağlıklı mal, eşya ve ürünler üretilir, binalar inşa edilir; kalitesiz, çürük, sağlıksız, hileli ve standartlara aykırı mal, eşya ve ürünler üretilmez, binalar yapılmaz.

İnsanlar, ticaret, sanayi, sanat, ziraat, kamu görevi gibi meşru alanlarda çalışmak suretiyle bir yandan geçimlerini sağlarken, diğer yandan ülkenin kalkınmasına ve ilerlemesine katkıda bulunurlar; ancak rüşvet, kumar, hırsızlık, gasp, faiz, tefecilik, yolsuzluk, haksız kazanç vb. gayr-i meşru kazanç yollarına itibar etmezler.

İşçiler, işlerini hakkıyla yaparken, işverenler de onların emeklerinin karşılığını hakkıyla öderler.

Kamu görevlileri görevlerini tam, doğru ve eksiksiz bir şekilde yaparlar; görevi aksatma, savsama ve kötüye kullanma, adam kayırma, haksızlık, kamu malını şahsî işlerde kullanma, kamu kaynaklarını çarçur etme, rüşvet, zimmet gibi bütün yolsuzluk ve usulsüzlüklerden şiddetle kaçınırlar.

Çalışma hayatının her alanı için, iş, meslek ve görevin gerektirdiği bilgi, beceri ve formasyona sahip nitelikli elemanların yetiştirilmeleri sağlanır.

Tembellik, dilencilik gibi insan onuruyla bağdaşmayan kötü davranışlar zamanla yerini, onurlu bir yaşam için çalışma azim ve gayretine bırakır.

Güven ve istikrar ortamı sağlanır; sevgi, saygı ve kardeşlik bağları güçlenir; birlik ve beraberlik ruhu pekişir.

Dürüst çalışma ilkesinin gereklerinden olan söz konusu esasları hakkıyla yerine getiren bir toplumun, gelişme, ilerleme ve kalkınmasını sağlayarak, diğer milletler arasında etkin ve saygın bir konuma ulaşacağında, fertlerinin de huzurlu, mutlu ve müreffeh bir hayata kavuşacağında hiç şüphe yoktur.

İSLÂM VE BARIŞ*

S-l-m kökünden gelen, İslâm", barış demektir. İslâm, insanlara Allah'ın sonsuz merhamet ve şefkatinin yeryüzünde tecelli ettiği huzur ve barış dolu bir hayatı sunmaktadır. İnsanların, yeryüzünde öfke, kin, nefret ve şiddetin karşısında merhamet, şefkat, hoşgörü ve barış içerisinde yaşayabilecekleri güzel ahlâk ve fazilet kurallarını içerir. Onları hem dünya ve hem de ahirette mutlu etmeyi ilke edinir. Nitekim Cenâb-ı Hak;

يَهْدِي بِهِ اللهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

"Rızasını arayanı Allah onunla barış yollarına götürür ve onları iradesiyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır, selâm (barış) yollarına iletir" (Mâide, 5/16) buyurmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de, barış anlamına gelen "silm" ve "selâm" kelimelerine onlarca ayet-i Kerimede yer verilmiş, barış temel esaslardan biri sayılmıştır. Bunlardan bazılarına burada temas etmekte yarar vardır.

Yüce Allah'ın güzel isimlerinden biri, barış anlamına gelen "selâm"dır. Kur'an-ı Kerim'de;

هُوَ اللهُ الَّذِي لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ *"O, öyle bir Allah'tır ki, O'ndan başka hiçbir tanrı yoktur. O, mülkün sahibidir, eksiklikten çok uzaktır, barış ve güven verendir..."* (Haşr, 59/23) buyurulur.

Barış anlamına gelen selâm kelimesinin Allah'ın isimlerinden biri olması, İslâm'da barışın önemini ifade etmek bakımından çok anlamlıdır. Bu, anlaşıldığı ve özümsendiği zaman İslâm Dininin barışa verdiği önem, daha iyi anlaşılacaktır.

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de bütün inananların barışa girmelerini istemiş ve;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۚ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

"Ey inananlar! Hep birden barışa girin. Sakın şeytanın peşinden gitmeyin. Çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır" (Bakara, 2/208) buyurmuştur.

lerini istemektedir. Barışın lüzumuna inanarak barış yapmanın yanında sadece Yüce Allah'ın emri olduğu için inanan insanların bu emri yerine getirmesinin bir vecibe olması açısından bir değerlendirme yapıldığı zaman barış yapmak sade, tabiî, külfetsiz ve kolay bir iş olacaktır. Zira barış, bir Müslüman'ın inandığı, ibadet kabul ettiği ve meleke edinmiş olduğu bir iş olarak kolaylıkla yaptığı ve yaşattığı en önemli özelliklerinden biridir. Artık insanda yeni tanıştığı bir şeyi yapmanın zorluk ve sıkıntısı yoktur.

İslâm'da barış, kuru bir dava değil, her vicdanda yerini bulmuş, insanın yönünü tayin eden ulaşmayı ve yaşatmayı hedeflediği bir değerdir. Bu nedenle bütün inananları barışa çağırarak ve barışı beşerî münasebetlerde vazgeçilmez temel esas kabul edip onu bir ahlâk ve bir meleke olarak insan hayatına sokan tek din İslâm'dır.

Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah, kullarını ve bazı peygamberleri barış anlamına gelen "selâm" kelimesiyle selâmlamaktadır. Birkaç örnek verelim:

سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ *"Onlara (cennetliklere) merhametli Rabbin söylediği selâm vardır."* (Yâsîn, 36/58)

عَلَىٰ نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ سَلَامٌ *"Bütün âlemlerde Nuh'a selâm olsun!"* (Saffât, 37/79)

سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ *"İbrahim'e selâm! dedik."* (Saffât, 37/109)

وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْآخِرِينَ سَلَامٌ عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ *"Sonra gelenler içinde, Musa ve Harun'a selâm olsun, diye (iyi bir nam) bıraktık."* (Saffât, 37/119–120)

وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ سَلَامٌ عَلَىٰ إِلْ يَاسِينَ *"Sonra gelenler içinde, kendisine bir ün bıraktık. 'İlyas'a selâm!' dedik."* (Saffât, 37/129–130)

Yüce Yaratanın insanları selâmlaması, kulun Rabbi ile münasebetlerinin barış zemini üzerine oturmuş olduğuna işaret etmesi bakımından son derece anlamlıdır. Özellikle Kur'an-ı Kerim'de bazı peygamberlerin isimleri belirtilerek onlara Yüce Allah'ın barış anlamında olan "Selâm" kelimesiyle hitap etmiş olmasının bu zevatın görevleri icabı barışa hizmet ettiklerini anımsatarak Yüce Allah'ın sevdiği insanlar olduğuna da işaret etmektedir. Böylece barışa inanan bir kişiyi sevdiğini, Yüce Allah, onu selâmlayarak hem kendisine hem de başkalarına bildirmiş olur. Yüce Allah'a gönül veren herkesin, Mevlâ'sının sevgisine mazhar olması, en büyük hedefidir.

Müslümanlar, karşılaştıkları ve ayrıldıkları zaman "Selâmün aleyküm" diyerek selâm verir; "aleyküm selâm" diyerek selâm alırlar. Bu şekilde selâm vermek sünnet ve selâm almak farz olarak genel kabul görmüştür. Selâm, Müs-

lümanların Müslüman olduğunun bir alameti ve Müslümanların bir şiarıdır. Peygamber Efendimiz, selâm vermenin Müslümanların birbiri üzerinde olan haklarından olduğunu şöyle açıklamıştır:

أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ

خَمْسٌ رَدُّ السَّلَامِ وَعِيَادَةُ الْمَرِيضِ وَاتِّبَاعُ الْجَنَائِزِ وَإِجَابَةُ الدَّعْوَةِ وَتَشْمِيتُ الْعَاطِسِ

Ebû Hüreyre, *"Resûlullah'ı şöyle söylerken işittim"* dedi: *"Müslüman'ın, Müslüman üzerinde beş hakkı vardır. Bunlar, selâm almak, hastayı ziyaret etmek, cenaze törenine katılmak, daveti kabul etmek ve hapşıran kimseye 'Allah, rahmet etsin' demektir."* (Buhârî, Cenâiz, 2, II/70)

Böylece barış anlamına gelen "selâm" kelimesini kullanarak selâmlaşma sadece iki insan arasında cereyan eden bir olay olmanın ötesinde, iyi bir Müslüman olmak için yapılması gereken bir kulluk görevi olmaktadır. Dinî bir inancın ve ahlâkî bir faziletin gereği olarak insanlar arasında güzel münasebetlerin tesis edilmesi ve devamının sağlanması, karşılıklı her türlü maddî menfaatin üzerinde yüksek seviyede bir anlayışın mahsulü mukaddes bir olaydır. Böyle bir anlayışın göstergesi olarak "barış" bir Müslüman'ın Müslüman olarak sosyal hayatının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Selâm, yeryüzündeki Müslümanların birbirleriyle her karşılaşma ve ayrılmalarında binlerce defa tekrarlanmaktadır. Bu şekilde "barış"ı, İslâm, âdeta bir "slogan" hâline getirmiştir. Müslümanlar, selâmlaşarak insanlığın hasretini çektiği üstün bir gayeye hizmet etmektedirler. Bu gaye, barışın bütün kâinata hâkim olmasıdır. Böylece de İslâm, bütün kâinata barış getirmeyi amaç edinen bir dindir.

Dünyada olduğu gibi cennettekiler de cennette "Selâm" kelimesini kullanarak selâmlaşacaklardır. Nitekim Yüce Allah, şöyle buyurmaktadır:

تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ وَأَعَدَّ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا

"Kendisine kavuştukları gün, Allah'ın onlara iltifatı, "selâm"dır. Allah onlara çok değerli mükâfat hazırlamıştır." (Ahzâb, 33/44)

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ

"(Melekler;) Sabrettiğinize karşılık size selâm olsun! Dünya yurdunun sonu (cennet) ne güzeldir! (derler)." (Ra'd, 13/24)

Cennet, kin, nefret, şiddet ve adavet yeri değil, barış yurdudur. Orası imtihan yeri değil, ödül yeridir. Böyle bir mekânda barış anlamını taşıyan bir kelime ile selâmlaşmanın o yere özgü farklı bir anlamı olması gerekir. Barış kavramının, görünen dünyayı aşan ve ahirete uzanan geniş bir tatbikat alanına sahip olduğunu ifade etmenin yanında cennete girmeye hak kazandıran güzel amellerin başında "barış"ın geldiği, bundan dolayı şükran vesilesi olarak cen-

barışın mahiyetini tanıtmak açısından da fevkalâde önemi haiz bir ifadedir Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

وَاللّٰهُ يَدْعُوٓا اِلٰى دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِي مَنْ يَّشَآءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ

"Allah, kullarını barış yurduna çağırıyor ve O, dilediğini doğru yola iletir." (Yunus, 10/ 25)

لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

"Rab'leri katında onlara barış yurdu (cennet) *vardır. Ve yapmakta oldukları (güzel) işler sebebiyle Allah onların dostudur."* (En'âm, 6/127)

Yüce Mevlâ, cennete girecek olan kullarının barışı simgeleyen selâm sözüyle selâmlanarak karşılanacaklarını beyan buyurmaktadır:

اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ۛ اُدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ اٰمِنِينَ

"Takvâ sahipleri mutlaka cennetlerde ve pınar başlarında olacaklardır. 'Oraya emniyet ve selâmetle girin' (denilir, onlara)." (Hicr, 15/45–46)

اُدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ۛ ذٰلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ *"Oraya selâmetle girin. İşte bu, ebedî yaşamanın başladığı gündür."* (Kâf, 50/34)

وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ اِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا ۛ حَتّٰٓى اِذَا جَآؤُهَا وَفُتِحَتْ اَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ

"Rab'lerine karşı gelmekten sakınanlar ise, bölük bölük cennete sevk edilir, oraya varıp da kapıları açıldığında bekçileri onlara: Selâm size! Tertemiz geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere girin buraya, derler." (Zümer, 39/73)

اَلَّذِينَ تَتَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ طَيِّبِينَ ۙ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمُ ۙ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

"(Onlar,) meleklerin, 'Size selâm olsun. Yapmış olduğunuz (iyi) işlere karşılık cennete girin' diyerek tertemiz olarak canlarını aldıkları kimselerdir." (Nahl, 16/32)

Yüce Allah'ın kendilerinden razı ve memnun olduğu kimselere vereceği ödül, "Barış Yolu"nu göstermek olacaktır. Barış yolu ise insanı dünya ve ahirette mutlu edecek olan İslâm'dır. Böylece Cenab-ı Mevlâ, İslâm'ın barış demek olduğuna işaret etmektedir. Bir ayet-i Kerimede Cenâb-ı Hak;

يَهْدِي بِهِ اللّٰهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ بِاِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ

"Rızasını arayanı Allah onunla barış yollarına götürür ve onları iradesiyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır, dosdoğru bir yola iletir..." (Mâide, 5/16) buyurur.

Müslümanların barış anlayışı, barışı sadece inanan insanlarla sınırlı tutmak değil, aksine onu bütün insanlığa sunmaktır. Onlar, kendileriyle barışık olmayan insanlara, bilgisiz hatta inançsız olanlarla bile barışık olduklarını ve kendilerine güvenebileceklerini söyleyen Yüce Allah'ın "kulum" diyerek sahiplendiği insanlardır. Nitekim Yüce Mevlâ şöyle buyurur:

وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا

"Rahman'ın (has) kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler onlara laf attığında (incitmeksizin) 'selâm!' derler (geçerler)." (Furkan, 25/63)

وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ

"Onlar, boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler ve; 'bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz size. Size selâm (barış) olsun. Biz kendini bilmezleri (arkadaş edinmek) istemeyiz', derler." (Kasas, 28/55)

وَقِيلِهِ يَا رَبِّ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ

"(Resûlullah'ın) Ya Rabbi! Bunlar, iman etmeyen bir kavimdir, demesine karşı Allah; Şimdilik sen onlardan yüz çevir ve size selâm olsun de. Yakında bilecekler!" (Zuhrûf, 43/88–89) buyurdu.

Müslümanlar, kıldıkları her namazın sonunda "es-selâmu aleyküm ve rahmetullâh" derler. Orada olan ve olmayan; görünen ve görünmeyen varlıkları selâmlayarak onlarla barışık olduklarını ilan ederler. Namaz ibadetinin bu şekilde bitirilmesi anlamlıdır. Kulun sırf Allah ile münasebette bulunduğu ibadetini bitirirken diğer yaratıklarla münasebete geçeceği bir zamanda onları selâmlayarak işe başlaması, onun diğer yaratıklara karşı iyi niyetini ifade etmenin yanında barışa ne denli önem verdiğinin bir başka kanıtıdır. Aynı zamanda barışın, ibadet ederken yaşanılan manevî duygularla yüklü olgun bir insanın ulaştığı bir hâsıla olarak da değerlendirilmesi mümkündür. Çünkü barışı gerçek anlamda yaşamak, yüksek değerlerle beslenip olgunlaşmış olmakla yakından ilgilidir.

Bütün bu ve benzeri ayet ve hadislerden çıkacak olan netice özetlenecek olursa denilebilir ki; İslâm'ın bulunduğu her yerde ve her gönülde barış vardır. Barış gerçek bir Müslüman'ın karakter ve şahsiyetinin simgesidir. Barış, İslâm dininin kendisidir.

Kâinata bir göz attığımız zaman bütün varlıkların kendi yaratılış gayelerine yönelik ve bununla kayıtlı olarak bir fonksiyon icra ettiklerini görürüz. Bununla birlikte her varlık, kâinatta var olan denge ve düzenin oluşması ve devam [illegible] düşen görevi de yapar. Çünkü bu denge ve âhenk

aynı gayeye yönelik işbirliği akıllara durgunluk verecek mahiyettedir. Zira bu birlik ve uyum olmasaydı, doğadaki denge ve âhenk sağlanamayacak ve bu bütün varlıkların sonu olacaktı. Nitekim Yüce Mevlâ, Kur'an-ı Kerim'de;

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَصْبَحَ مَآؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَاْتِيكُمْ بِمَآءٍ مَعِينٍ

"De ki, suyunuz çekiliverse söyleyin bakalım, size kim bir akarsu getirebilir?" (Mülk, 67/30) buyurur.

Böylece bütün varlıklar bu ilâhî denge ve ahenge muhtaç ve bunun temini için birbiriyle uyumlu bir şekilde işbirliği yapmak zorundadırlar. Buna "Ekolojik Barış" demek mümkündür. Bu barışın ekolojik denge ve düzenin sağlanması ve devamı için önemi ne ise bütün yönleriyle insan yaşamının dengeli ve âhenkli olması ve devam etmesi için de insanların kendileri ve dış dünya ile barışık olmasının önemi odur.

İslâm, barışın temini ve devamı için önemli temel kurallar getirmiştir. Bunlardan bir kısmını şöyle özetlemek mümkündür:

1-Hak ve Hukuka Riayet

İslâm, toplumda hak ve hukuka riayet edilmesini ister. İslâm dini ile tanışmış, Kur`an`la kucaklaşmış bir Müslüman, haksızlık yapamaz ve herkesin hakkını gözetir. Barışın sağlanması için karşılıklı olarak hak ve hukuka riayet etmek şarttır. Allah'ın Resûlü şöyle buyurur:

اَلْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يُسْلِمُهُ وَمَنْ كَانَ فِي حَاجَةِ أَخِيهِ كَانَ اللهُ فِي حَاجَتِهِ

"Mü'min mü'minin kardeşidir. Ne ona zulüm eder, ne de onu zalimlere teslim eder. Kim kardeşinin ihtiyacını karşılarsa, Allah da onun ihtiyacını karşılar." (Buhârî, el-Mezâlim ve'l-Gadab, 3, III/98)

2-Adalet ve güzel muamele

İnsanların hayatının dengeli ve düzenli olabilmesi için aralarında eşitliğin sağlanması ve adaletin gerçekleştirilmesi gerekir. Barışın sağlanması için bu hususun önemi büyüktür. İnsanlara karşı farklı muamele yapmak, onlara eşit muamele etmemek, aralarında adaleti sağlayamamak kin ve nefreti, şiddeti ve birtakım tepkileri beraberinde getirir. Hele vicdanlara hiç hâkim olunamaz. Böyle bir ortamda ise barıştan söz etmek mümkün değildir. Adalet ve güzel muamele olmaksızın barışı sağlamak zordur. Oysa Cenâb-ı Allah, adaletli olmayı ve güzel iş yapmayı emretmiştir:

إِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَآئِ ذِي الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

"Muhakkak ki Allah, adaleti, yararlı amelleri en güzel biçimde yapmayı, akrabaya yardım etmeyi emreder; çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor." (Nahl, 16/90)

3- Güzel ahlâk

İslâm, güzel ahlâktan ibarettir. Bu ahlâk, Kur'an ahlâkıdır. İnsanın kemali ve dünyanın düzeni güzel ahlâk üzerine kurulmuştur. Barış ortamının oluşması ve yaşaması için güzel ahlâk büyük önemi haizdir. Yüce Allah, her türlü iyiliği emretmiş; bunun yanında kötülük yapmayı, küfrü, fıskı, isyanı, zulmü, zorbalığı ve her türlü bozgunculuğu yasaklamış ve bu tür bir eylem içinde olanları lanetlemiştir. Kur'an'ın getirdiği güzel ahlâkla yetişen bir Müslüman, herkese İslâm'ın öngördüğü sevgiyle yaklaşır; her türlü fikre karşı saygılıdır; olaylar karşısında her zaman uzlaştırıcı, gerilimi azaltan, kucaklayıcı, itidalli davranışlar sergiler. Hülasa barışa hizmet eder.

4-İnanç ve düşünce hürriyeti

İnsanların fikir ve ifade özgürlüğünü güvence altına alan İslâm, gerginliğe, anlaşmazlığa sebep olacak işler yapılmasını, insanların serbest düşüncelerine karşı baskı kurulmasını yasaklamıştır. İnsanların bir dine inanmaya zorlanması, İslâm'ın özüne ters düşer. Çünkü İslâm, kişilerin özgür iradeleriyle inanmalarını ve ibadet etmelerini şart koşar. Yalnız Allah rızasını temin etmek için hür iradeyle inanmanın ve ibadet etmenin değeri vardır. Hür iradeye dayalı olmayan inancın ve ibadetin kıymeti yoktur. Yüce Allah;

لَآ إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ *"Dinde zorlama yoktur. Doğru yanlıştan kesin olarak ayrılmıştır."* (Bakara, 2/256);

لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ *"Onlara 'zor ve baskı' kullanacak değilsin."* (Gâşiye, 88/22)

buyurur.

5-Hayat Hakkına Saygılı Olmak

مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَآ أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا

"...Kim bir nefsi, bir başka nefse ya da yeryüzündeki bir fesada karşılık olmaksızın (haksız yere) öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur.

ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ

"Sonra iman eden, birbirlerine sabrı tavsiye eden, birbirlerine merhamet tavsiye edenlerden olmaktır. İşte bunlar, sağdakilerdir." (Beled, 90/ 17–18)

7-Affedici olmak

Allah, affedici olmayı emretmiştir. "Affedicilik" kavramı, İslâm dininin temel kaidelerinden birini oluşturur. Gerçek anlamda Müslümanlara mahsus olan affedicilik, Kur'an'ın emrettiği doğrultuda uygulandığı zaman bütün dünyaya barış ve esenlik getirir. Kur'an-ı Kerim'de;

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ *"(Resûlüm!) Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir"* (A'râf, 7/199) buyurulur.

Savaş Son Çaredir

Hz. Peygamber Efendimiz, Mekke devrinde İslâm'a davet etmeye başlamasıyla birlikte çeşitli sıkıntı ve zorluklarla karşı karşıya gelmişti. Onun davetini kabul edip İslâm'a giren ashabı da sırf inançlarından dolayı ciddî sıkıntılara maruz bırakılmışlardı. Bazılarına işkence edilmiş, öldürülmüş; bir kısmı Habeşistan'a hicret etmek zorunda kalmıştı. Bu insanlar, inançlarından dolayı kendilerine düşman olan müşriklerin yaptıkları eza ve cefaya aynı şekilde karşılık vermek için Hz. Peygamber (s.a.s.)'den izin istemişlerdir. Ancak henüz Yüce Allah tarafından savaşa izin verilmemiş olmasından dolayı bu izni alamamışlardır. Müşrikler yaptıkları işkence, eza ve cefalarını Hz. Peygamber Efendimizi öldürmeye karar verecek kadar ileri götürdüler. Hz. Peygamber Efendimiz, yine savaş yoluna başvurmadı ve Medine'ye hicret etti. Müşrikler durmadılar. Etraftaki kabileleri kışkırttılar ve Hz. Peygamber Efendimizin İslâm'a davetine engel olmak ve onu öldürmek hususunda birleştiler. Artık Yüce Mevla da savaşa izin verdi. Mekke devrinde dinlerini rahatça yaşamalarına izin verilmemiş, onlar ağır işkencelere maruz bırakılmışlardı.

İnançlarından dolayı vatanlarından çıkarılan ve canlarına kastedilen Müslümanların, barış yapma yollarını sonuna kadar aradıkları hâlde barış yapmaya muvaffak olamadıklarını, yurtlarını ve canlarını korumak için kendileri ile savaşan müşriklere karşı son çare olarak savaşmalarına izin verildiğini görüyoruz. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyuruyor:

أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا ۚ وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ۙ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِم بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَن يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ ۗ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَّهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا ۗ وَلَيَنصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنصُرُهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ

"Kendilerine savaş açılan Müslümanlara zulme uğramaları sebebiyle cihad için izin verildi. Şüphe yok ki, Allah'ın onlara yardım etmeye gücü yeter. Onlar haksız yere, sırf 'Rabbimiz Allah'tır' demelerinden dolayı yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah'ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, içlerinde Allah'ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler muhakkak yerle bir edilirlerdi. Şüphesiz ki Allah, kendi dinine yardım edene mutlaka yardım eder. Şüphesiz ki Allah çok kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir." (Hacc, 22/39–40)

Bu ayetlerden ve Hz. Peygamber'in uygulamalarından anlıyoruz ki İslâm'da izin verilen savaş (cihad) savunma savaşıdır. Çünkü İslâm'da barış esastır, öldürmek bir yana hiçbir canlının incitilmemesi İslâm'da genel prensiptir. Ayrıca inanç hürriyeti vardır ve dinde zorlama da yoktur.

İslâm dininde izin verilen savaştan maksat, İslâm Dinini kabul etmeye zorlamak olmadığı gibi ülke coğrafyasını genişletmek, ganimet elde etmek, başkalarının ekonomik değerlerine ve gelir kaynaklarına el koymak, başkalarına üstünlük sağlamak gibi hususlar da değildir. Savaş'ın temel amacı savunma ve dini tebliğ görevinin önündeki engelleri kaldırmaktır. Savaşmak istemeyenlerle de savaşılmaz. Yüce Allah, şöyle buyurur:

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُم مِّنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ ۚ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ ۚ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِندَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّىٰ يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ ۖ فَإِن قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ ۗ كَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ

فَإِنِ انتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ ۖ فَإِنِ انتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ

"Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın; ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah, aşırı gidenleri sevmez. Onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den) siz de onları çıkarın. Zulüm ve baskı adam öldürmekten daha ağırdır. Yalnız, Mescid-i Haram yanında, onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Sizinle savaşırlarsa (siz de onlarla savaşın) onları öldürün. Kâfirlerin cezası böyledir. Eğer onlar (savaştan ve küfürden) vazgeçerlerse, (şunu iyi bilin ki) Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Hiçbir zulüm ve baskı kalmayıncaya ve din yalnız Allah'ın

yanlarla savaşmamak, savaşılacaksa Allah yolunda yani insanlık adına savaşmak, savaşta aşırı gitmemek, karşı taraf savaşa son verir ve haksızlıktan vazgeçerse Müslümanların da savaşa son vermeleri ve düşmanlık etmemeleri gerektiği gibi çok önemli kayıtlara tabi olduğu açıkça ifade edilmektedir. Böylece İslâm dininin savaş değil, barış dini olduğu anlatılmış olmaktadır.

Müslüman, kendisiyle; çevresi ve bütün yaratıklarla barışık olan insandır. O, dinin emrettikleri şeyleri yapar, yasak ettiği şeyleri yapmaz. Hak sahibine hakkını verir, düşmanlık yapmaz. İnsan diğer canlılar, fert ile toplum, beyaz ile siyah ve tüm insanlar arasında barışın sağlanması için çalışır çabalar. İslâm, sevgiye dayalı bir inançtır. Bütün insanların barış içerisinde yaşamalarını ister. O kuru bir barış sloganıyla yetinmez, insanlığın mutluluğunu engelleyecek, huzurunu kaçıracak şeyleri de yasaklar. O, toplumda barışı sağlamak için gerekli bütün ön tedbirleri almıştır. Bu güne kadar insanlık tesis etmek istediği barışa ulaşamamıştır. Burada sözü sevgili Peygamberimize bırakarak son verelim:

قَالَ اللّٰهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ

"Allah'ım! Sen barış ve esenliksin, barış ve esenliği de yalnız sen verirsin. Ey celâl ve ikram sahibi! Senin rahmet ve bereketin boldur."[814]

---

[814] Müslim, Mesâcid ve Mevâzıu's-Salât, 26, I, 414.

37

ŞEHİTLİK VE GAZİLİK*

Vatan; insanın halen üzerinde yaşadığı, geçmişin acı ve tatlı hatıraları ile avunduğu, istikbale ümitle baktığı, kısacası her üç zamanı da idrak ettiği bütün bir mekândır. Bir toprak parçasının vatan olabilmesi kolay değildir. Yüzlerce yıl yurt edinilen, uğrunda şehitler verilerek kanla yoğrulan toprak parçası vatandır. Uğrunda can verilen ve üzerinde bir medeniyet kurulan yerdir vatan. Yoksa uğrunda kan akıtılıp can verilmeyen toprak parçasının adı vatan değildir. Şair Mithat Cemal Kuntay, bu gerçeği şöyle dile getirir:

Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır,
Toprak, eğer uğrunda ölen varsa; Vatandır.

Atalarımız dünyanın en güzel ve bereketli topraklarını vatan olarak seçmişler ve bize emanet etmişlerdir. Bu cennet vatanı yüzlerce yıl ecdadımız canları ve kanları pahasına korumuşlar ve binlerce abide dikerek üzerinde bir medeniyet kurmuşlardır. Bu vatanın, bu millete ait olduğunu camileri, türbeleri, çeşmeleri, sarayları, mezar taşları, hanları ve hamamları ile âdeta tescil etmişlerdir.

Vatan, bizim en kıymetli varlığımızdır. Bu bakımdan "anavatan" tabiri, bizim milletimiz arasında önem kazanmış ve atasözlerimize kadar girmiştir.

Vatan, bütün kutsal değerlerimizin toplândığı yerdir. Artık o, bir toprak parçasından çok, tüm manevî değerlerin yaşandığı bir ortamdır. Zira sevgiler onun kucağında yaşanmış, ocaklar onun kucağında tütmüş, acı-tatlı bütün hatıralarımızda onunla birlikte olmuşuzdur. O, bizim için bir bahçe, bir nehir, düşmanlara karşı savunduğumuz bir kale, istirahata çekildiğimiz bir huzur evi gibidir. Kısacası o bizim için her şeydir. Minaresine çıkıp ezan okuduğumuz camimiz, ağacına çıkıp meyve yediğimiz bahçemiz, göklere el kaldırıp dua ettiğimiz mabedimiz, kısaca canımızdan çok sevdiğimiz varlığımızdır. Onun için ne yiğitler, ne babalar ve ne dedeler canlarını ve kanlarını feda etmişlerdir. Onun uğruna şarkılar bestelenmiş, destanlar yazılmış, türküler yakılmıştır. O, bütünüyle bir milletin sesi olmuş, hepimiz bir ağızdan onun marşını gür bir sesle okullarımızda ve kışlalarımızda söylemişizdir.

Vatan olmaksızın millet, millet olmaksızın da devlet olamaz. Bir milletin varlığı, vatanın varlığına, aynı zamanda hür ve bağımsız olmasına bağlıdır.

için milyonlarca can feda edilmiş, ırmaklar gibi kan akıtılmıştır.

Bu vatanın mübarekliğine dikkat çeken Mehmet Akif mısralarında şöyle der:

"Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan şüheda!
Canı cânânı, bütün varımı alsın da Hüdâ,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ."

Vatan şâiri Namık Kemal, ünlü "vatan" makalesinde; en küçüğünden en büyüğüne kadar bütün insanların, bağlanılan muhtelif şeylere karşı beslediği hissiyat ile vatan sevgisini birleştirir ve şöyle der: "*...Henüz memede olan süt çocukları beşiğini, çocuklar eğlendiği yeri, gençler geçimlerinin temin edildiği yeri, ihtiyarlar yalnız kaldıkları köşelerini, evlat anasını, baba ailesini ne türlü duygularla severse, insan da vatanını o duygularla sever.*"

Bunun niçin böyle olduğunu ise arka arkaya tekrarladığı "insan vatanını sever" şeklindeki hüküm cümlelerini takiben şöyle izah eder:

"İnsan vatanını sever. Çünkü Allah'ın insanlara bahşettiği şeylerin en azizi olan hayat, vatan havasını teneffüsle başlar. Bir diğer ifadeyle; vatanı olmayan, kendisine Allah'ın ihsan ettiği şeylerin en azizi olan hayattan yeteri kadar zevk alamaz. Demek ki, hayatın gerçek anlamıyla lezzetine varabilmenin ilk şartı, vatana sahip olmaktır.

İnsan vatanını sever. Çünkü Allah'ın bağışladığı şeylerin en parlağı olan nazar, göz, dünyaya ilk baktığı zaman, vatan toprağını görür. Onun için vatanını sever.

İnsan vatanını sever. Çünkü etrafına baktıkça, her köşesinde geçen ömrünün, geçmiş hayatının hazin bir hatırasını, taşlaşmış, taş kesilmiş gibi görür.

İnsan vatanını sever. Çünkü hürriyeti, rahatı, hakkı, menfaati, vatan sayesinde ayakta kalabilir.

İnsan vatanını sever. Çünkü varlık sebebi olan atalarının sakin mezarlığı ve ömrünün neticesi olacak evladının meydana geleceği yer vatandır.

İnsan vatanını sever. Çünkü vatan çocukları arasında dil birliği, menfaat birliği ve birbirine fazla alışmış oldukları için bir gönül yakınlığı ve fikir kardeşliği hâsıl olmuştur. O sayede bir adama; dünyaya göre vatan, oturduğu şehre göre kendi evi hükmünde görünür.

İnsan vatanını sever. Çünkü vatanda mevcut olan hâkimiyetin bir kısmının hakiki sahibi bizzat kendisidir.

İnsan vatanını sever. Çünkü vatan, bir galibin kılıcı veya bir kâtibin kalemi ile çizilen belirsiz hatlardan ibaret değildir. Vatan, millet, hürriyet, menfaat, kardeşlik, tasarruf, hâkimiyet, ecdada hürmet, aileye muhabbet, gençlik hatı-

rası gibi birçok ulvî hislerin bir araya gelmesinden hâsıl olmuş mukaddes bir fikirdir." [815]

Vatanı Korumak Dinimizin Emridir

Dünyada, namus ve şerefimizi koruyarak huzur ve güven içinde yaşamak, ancak bağımsız bir vatana sahip olmakla mümkündür. Dinî görevlerimizi gereği gibi yerine getirmemiz de yine vatan sayesinde mümkün olur. Bu sebeple Yüce dinimiz, vatanın korunmasına büyük önem vermiş, vatan sevgisini imandan saymıştır. Vatanı korumak, hem dinî hem de millî bir görevdir. İnsanın kişiliğine ehemmiyet veren ve onu her yönden korumak için kurallar koyan dinimiz, insanın hak ve hürriyetlerini garanti altına almayı ve barışı gaye edinmiştir. İslam Dinî, hiçbir insanın ezilmesine ve baskı altına alınmasına izin vermez. Düşmanlara karşı çarpışmayı emretmesi de, tamamıyla temel hak ve hürriyetlere saldırıyı ortadan kaldırmayı, adaleti ve hakkaniyeti yeniden kurmayı hedeflemesindendir. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا ۚ إِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

"Sizinle savaşanlara karşı, Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah, aşırı gidenleri sevmez." (Bakara, 2/190)

Buna göre vatanımızı korumak Rabbimizin emridir. Dinimiz zorunlu olduğu hâllerde savaşmayı, sevabı çok bir ibadet olarak göstermiştir. Savaşta da kurallar koymuş, aşırılıkları kesinlikle yasaklamıştır. Savaşta, Müslümanların dışında hiçbir millet, hukuka uygun davranışlar içinde olamamıştır.

Biraz önce de belirttiğimiz gibi, savaş, insanların yaşayışında arzu edilmeyen fakat millet hayatında bazen kaçınılması mümkün olmayan bir olaydır. Savaş için hazırlıklı olmayan, gerektiğinde vatanı, istiklal ve hürriyeti için maddî-manevî bütün varlıklarını veremeyen milletler, tarih sahnesinden silinmeye veya esaret altında yaşamaya mahkûmdur. Bu itibarla istiklal ve hürriyetimizi korumak için her bakımdan güçlü ve muhtemel bir düşman saldırısına karşı her an hazırlıklı olmaya mecburuz. Bu konuda Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ ۖ لَا تَعْلَمُونَهُمْ ۖ اللهُ يَعْلَمُهُمْ ۚ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ

"Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığı size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez." (Enfâl, 8/60)

yet, ekonomi, insan gücü gibi, maddî ve manevî her şey "kuvvet" kavramına dâhildir.[816] Yeryüzünde şerefli bir millet olarak yaşayabilmek için bütün bunları tam ve eksiksiz bir şekilde hazırlamaya mecburuz. Dinen de bu konuda bütün gücümüzü kullanmakla yükümlüyüz.

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) de birçok hadislerinde vatan sevgisinin ve savunmasının önemli bir görev ve sevabı çok bir hareket olduğunu haber vermişlerdir. Bu konuda birkaç hadis zikredelim:

يَا اَيُّهَا النَّاسُ لاَ تَتَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ وَاَسْأَلُوا اللهَ الْعَافِيَةَ فَاِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا

"Siz düşmanla karşılaşmayı dilemeyiniz; Allah'tan afiyet isteyiniz. Düşmanla karşılaştığınız zaman da sabır ve gücünüzle karşı koyunuz."[817],

عَيْنَانِ لاَ تَمَسُّهُمَا النَّارُ عَيْنٌ بَكَتْ مِنْ خَشْيَةِ اللهِ وَعَيْنٌ بَاتَتْ تَحْرُسُ فِي سَبِيلِ اللهِ

"İki göze ateş dokunmayacaktır. Biri Allah korkusundan ağlayan göz; diğeri de Allah yolunda, gece vakti (karakol) *bekleyen* (nöbet tutan) *ve düşman gözleyen göz."*[818]

رِبَاطُ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ خَيْرٌ مِنْ صِيَامِ شَهْرٍ وَقِيَامِهِ وَاِنْ مَاتَ جَرَى عَلَيْهِ عَمَلُهُ الَّذِي كَانَ يَعْمَلُهُ وَاُجْرِيَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ وَاَمِنَ الْفَتَّانُ

"Bir gün bir gece hudut boyunda nöbet tutmak, gündüzleri oruçla, geceleri de ibadetle geçirilen bir aydan daha hayırlıdır. Vazife başında ölürse, yapmakta olduğu amelin sevabı ve rızkı devam eder ve kabir fitnesinden kurtulur."[819]

Şehitlik ve Gaziliğin Fazileti

Şimdi de şehit ve gazi kime denir, bunların Allah katındaki derece ve fazileletleri nedir? Bunlardan bahsetmeye çalışalım.

İnsan çalışarak pek çok rütbe ve unvanlar elde edebilir. Şehitlik ve gazilik rütbesi ise, hayat karşılığında elde edilmekte ve inanç sayesinde kazanılmaktadır. Bu bakımdan rütbelerin en üstünü hiç şüphe yok ki şehitlik ve gaziliktir. Şehitlik mertebesine yükselmek hem Cenab-ı Hak katında, hem de halk yanında büyük bir şereftir.

Şehit, Allah'ın huzurunda diri olarak hazır bulunup, nimetlere erişeceği ve cennete gireceğine şahit olunacağı için bu adı almıştır.

---

[816] Sabunî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefasir*, I, 511, Beyrut 1981.
[817] Müslim, Cihad, 20, III, 1362; bk. Buhârî, Cihad,112. IV, 9.
[818] Tirmizî, Fedâilü'l-Cihâd, 12. No: 1639, IV, 175.
[819] Müslim, İmâre, 163, II, 1520.

Gazi ise, Allah yolunda ve vatan uğrunda savaştığı ve şehit olmayı arzu ettiği hâlde ölmeyip, sağ kalan kimseye verilen addır. Gazi de şehit olmak ve bu mertebeye yükselmek için savaştığından dolayı o da şehitler derecesinde kabul edilmiştir. Bu konuda sevgili Peygamberimiz şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ سَأَلَ اللهَ الشَّهَادَةَ بِصِدْقٍ بَلَّغَهُ اللهُ مَنَازِلَ الشُّهَدَاءِ وَإِنْ مَاتَ عَلَى فِرَاشِهِ

"Bir kimse Allah yolunda şehit olmayı can-u gönülden isterse, yatağında ölse bile, Allah onu şehitler derecesine ulaştırır."[820]

Cenab-ı Hak, şehitlerin ölü değil, diri olduklarını ve O'nun tarafından rızıklandırıldıklarını bildiriyor. İnsan, ölmekle bu mertebeye yükseldiği hâlde, Yüce Allah, onların ölü değil, bizim anlayamayacağımız bir hayat ile diri olduklarını bildiriyor ve şöyle buyuruyor:

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلٰكِنْ لَا تَشْعُرُونَ

"Allah yolunda öldürülenlere (şehitlere) ölüler demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz." (Bakara, 2/154)

Başka bir ayette de şöyle buyuruyor:

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ

وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

"Allah yolunda öldürülenleri (şehitleri) sakın ölüler sanma. Bilakis onlar diridirler. Rableri katında, Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeyeceklerine sevinirler." (Âl-i İmrân, 3/169–170)

Sevgili Peygamberimiz, şehitliğin derecesiyle ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

مَا أَحَدٌ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ يُحِبُّ أَنْ يَرْجِعَ إِلَى الدُّنْيَا وَلَهُ مَا عَلَى الْأَرْضِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا الشَّهِيدُ يَتَمَنَّى أَنْ يَرْجِعَ

إِلَى الدُّنْيَا فَيُقْتَلَ عَشْرَ مَرَّاتٍ لِمَا يَرَى مِنَ الْكَرَامَةِ

"Hiç kimse cennete girdikten sonra -bütün dünyaya sahip olsa bile- tekrar dünyaya dönmek istemez. Yalnız şehitler, erdikleri nimetler sebebiyle dünyaya dönüp, on defa şehit olmayı arzu ederler."[821]

Bizzat Peygamberimiz, bir defa değil birkaç defa şehit olmayı istemiş ve şöyle buyurmuştur:

وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوَدِدْتُ أَنْ أَغْزُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ فَأُقْتَلُ ثُمَّ أَغْزُوَ فَأُقْتَلُ ثُمَّ أَغْزُوَ فَأُقْتَلُ

Şehitlerin Kısımları

İslâm bilginleri, konu ile ilgili hadislerden yola çıkarak şehitleri üç kısımda değerlendirmişlerdir:

a) Hem dünya hem ahiret hükümleri bakımından şehit sayılanlar: Bunlar Allah yolunda savaşırken öldürülen kişilerdir. Tam anlamıyla şehit bunlardır. Bu gruptaki şehitler, yıkanmaksızın kanlı elbiseleri ile defnedilir, elbiseleri onların kefenleri yerine geçer. Üzerindeki silah ve başka ağırlıklar alındıktan sonra cenaze namazı kılınarak defnedilir.

b) Sadece dünya hükümleri bakımından şehit sayılanlar: Kalbinde nifak bulunmakla yani münafık olmakla birlikte, dış görünüşü itibariyle müslüman olduğuna hükmedilen ve müslümanların safında bulunduğu sırada düşman tarafından öldürülen kişiler bu grupta yer alır. Bunlar, dünyada yapılacak işler bakımından şehit muamelesi görürler.

c) Sadece ahiret hükümleri bakımından şehit sayılanlar: Allah yolunda savaşırken aldığı bir yaradan dolayı o anda değil de, daha sonra ölen kişiler bu grupta yer alırlar.

Ayrıca hadislerde şehit oldukları bildirilmekte olan, yanlışlıkla veya haksız yere öldürülen kişi, yangında, denizde veya göçük altında can veren kişiler; veba, kolera gibi yaygın ve önlenmesi zor hastalıklar sebebiyle ölenler, ilim tahsili yolunda, helâl kazanç uğrunda, gerek kendisinin, gerekse başkalarının, can, mal ve namusları uğrunda ölenler, loğusa iken ölen ve cuma gecesinde ölen kimseler de bu grupta yer alan şehitlerdir.[823]

Şehitlik Ruhu ve Millet Sevgisi

Milletimizi zaferden zafere koşturan ve tarih sayfalarını kahramanlık destanları ile süsleten, Allah'ın hak olan va'dine ermek ve O'nun şehitler için hazırladığı mükâfata mazhar olma arzu ve isteğidir.

İslâm için ve müslümanlar için büyük bir felaket olan Haçlı ordularını, bu ruh ve heyecanla durdurmuş, 1071 tarihinden itibaren Anadolu'yu müslüman Türk'e anavatan yapmış, 1453'te İstanbul'un fethiyle Bizans İmparatorluğu'nu ortadan kaldırarak Orta Çağı kapatıp Yeni Çağı açmış, 30 Ağustos 1922'de Dumlupınar Meydan Savaşı'nı kazanarak ülkeyi düşmandan temizlemiştir. Yakın tarihte 1974'te yine bu ruh ile Mehmetçik Kıbrıs'ta savaşmış, soydaş ve kardeşlerini Yunan mezaliminden kurtarmıştır.

---

[822] Buhârî,Cihad.7, III, 203.

[823] Cezerî, Abdurrahman, *el-Fıkh alel Mezahibi'l-Erbaa*, Beyrut, t.y. I, 527-528.

Şehitlik olmadan vatan olmaz. Bugün sahip olduğumuz bu cennet vatan, kahraman atalarımızın her karışını, kanları ile sulayarak bize emanet ettikleri topraklardır.

Şair ne güzel söyler:

"Ecdadını zannetme asırlarca uyurdu,
Nereden bulacaktın o zaman eldeki yurdu.
Bir başka şair de şöyle der:
Dokuz yüz yıldan beri yaşamaktayız burada,
Milyonlarca can verdik sahip olduk bu yurda."

Vatan bir müslümanın her şeyidir. Çünkü din, namus, şeref ve bağımsızlık gibi kutsal değerler ancak vatan sayesinde korunabilir. Bunun için atalarımız, bu güzel vatan için her türlü fedakârlıkta bulunmuşlar, kanlarını akıtarak onu düşmana teslim etmemişlerdir.

Atalarımızın kanı ile yoğrulmuş bu vatanı elbette seveceğiz ve elbette ki, gerekirse onun uğrunda seve seve öleceğiz. Necip milletimizdeki vatan sevgisi bütün canlılığı ile yaşamaktadır. Milletimizin hislerine tercüman olan şairler, bunu mısralarında ne güzel ifade ederler. Bunlardan bir iki örnek verelim:

"Bir gün olup kucağına ulaşsam,
Gözlerimden döksem sevinç yaşını.
Sancağının gölgesinde dolaşsam,
Öpsem, öpsem toprağını taşını!" (Orhan Seyfi Orhon)

"Bizi bugün için beslemiş vatan,
Ne mutlu bu yolda olaydım kurban." (Aşık Veysel)

Olgun bir mü'min yalnız vatanını değil milletini de sevmelidir. Sevgi güç verir, nihayet mutluluk verir. Ayrılık gayrılık sinirleri bozar, dayanışmayı yıkar ve milletin arasına nifak sokar. Bu sebeple millet olarak birbirimizi sevmeliyiz.

Dinimiz fertler arasındaki münasebetlere büyük önem vermiş ve riayet edilmesi gereken hukukî ve ahlâkî kurallar koymuştur. Bunlara uyulduğu takdirde; toplumda düzen sağlanır ve müslümanlar böylece huzur ve güven içinde birlik ve beraberliklerini sağlayarak mutlu olurlar.

Felâket anlarında tam bir dayanışma ile birleşen ve barış zamanlarında el ele tam bir anlayışla çalışan milletler daima başarıya ulaşmışlardır. Bizim tarih birliğimiz, kültür birliğimiz, din ve ülkü birliğimiz millet olarak ne kadar sağlam bir yapıya sahip olduğumuzu gösterir. İnanan insanların ortak dinî duyguları da bir milletin gücüne güç katar. Aynı zamanda o milletin fertlerinin birbirini sevmelerini kolaylaştırır. Yüce Allah;

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ *"Mü'minler ancak kardeştirler. Öyle ise kardeşlerinizin arasını düzeltin..."* (Hucurât, 49/10) diye buyururken bu gerçeğe

Nitekim Yüce Allah; ...وَالصُّلْحُ خَيْرٌ "*Uzlaşmak daha hayırlıdır...*" (Nisâ, 4/128) buyurmuştur. O hâlde, her ferdin milletini yürekten sevmesi ve barış içinde yaşamaya çalışması, hem millî, hem de dinî bir görevdir.[824]

Sonuç

Şehitlerimiz, kanlarını akıtarak bu cennet vatanı bize emanet etmişlerdir. Bize düşen de bu toprakları imar etmek, korumak ve bizden sonraki nesillere devretmektir. Bunu yapmadığımız takdirde, hem vatanımıza ve hem de şehitlerimize karşı görevlerimizi yapmamış ve onların ruhlarını incitmiş oluruz.

Bütün şehitlerimize Cenâb-ı Hak'tan rahmet diliyor, gazilerimize minnet ve şükranlarımızı sunuyoruz.

[824] Çubukçu, İbrahim Agâh, *İslâm'da Ahlâk ve Manevî Vazifeler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s.86, Ankara 1995.

BİRLİK VE BERABERLİK*

İnsan, fıtratı gereği daima mutluluğu aramaktadır. Kişinin aradığı mutluluğa kavuşabilmesi ve onu huzurlu bir şekilde yaşayabilmesi için toplum hayatına ihtiyacı vardır. Toplu yaşamaktan başka alternatifi olmayan insanın huzuru ve mutluluğu da, toplumun huzur ve mutluluğuna bağlıdır. İnsan, karşılaştığı sıkıntıları, içinde yaşadığı toplumun bireyleri ile paylaşma ihtiyacını hisseder. Çünkü insan karşı karşıya kaldığı bazı problemleri, kişisel imkân ve gayretiyle her zaman aşması mümkün olmayabilir. İşte bu noktada, birçok değişik mesleklerden ve farklı yetenek sahibi kimselerden teşekkül etmiş olan birlik ve dayanışma içerisindeki bir toplum büyük önem arz etmektedir. Farklı görüş ve özelliklere sahip, çeşitli bireylerden oluşan toplum fertlerinden hiç birinin üslendiği görev, diğerine kıyasla küçümsenemez. Toplumda âlim-cahil, zengin-fakir bütün kesimleriyle tam bir birlik-beraberlik oluştuğunda, birlikte yaşamanın bir anlamı olabilir.

İnsanlığın mutluluğunu hedefleyen yüce dinimiz İslâm, Tevhid dinidir. Tevhid, tek Allah inancı etrafında birleşmektir. Bilindiği gibi, لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ *"Allah'tan başka ilâh yoktur"* sözü, bu tevhidin özünü teşkil etmektedir. İslâm dininin üzerinde durduğu en önemli konulardan birisi, mutluluğun vazgeçilmez şartlarından olan birlik ve beraberliktir. Birlik ve beraberliğin olduğu yerde kardeşlik, huzur, bolluk, bereket ve rahmet vardır. Dünya ve ahirette mutlu olmak ancak Allah'ın Kitabına sarılmak, birlik ve beraberlik içinde olmakla mümkündür.

Bu gerçeği Yüce Allah, şöyle dile getirmektedir:

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

"Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sımsıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O'nun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de O sizi oradan

ni;

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ۚ وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

"Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır." (Âl-i İmrân, 3/105) ayetiyle hatırlatmaktadır.

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) ise;

عَلَيْكُمْ بِالْجَمَاعَةِ وَإِيَّاكُمْ وَالْفُرْقَةَ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ مَعَ الْوَاحِدِ وَهُوَ مِنَ الاثْنَيْنِ أَبْعَدُ مَنْ أَرَادَ بُحْبُوحَةَ الْجَنَّةِ

فَلْيَلْزَمِ الْجَمَاعَةَ مَنْ سَرَّتْهُ حَسَنَتُهُ وَسَاءَتْهُ سَيِّئَتُهُ فَذَلِكَ الْمُؤْمِنُ

"*... Size cemaati tavsiye ederim. Ayrılıktan sakının. Zira şeytan, tek kalanla birlikte olur. İki kişiden uzak durur. Kim cennetin ortasını dilerse, cemaatten ayrılmasın. Kimi yaptığı hayır sevindirir ve kötülüğü de üzerse, işte o, mü'mindir.*"[825]

إِنَّ الْمُؤْمِنَ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضاً

"*Mü'minin mü'mine karşı durumu yekpare bir binayı meydana getiren, perçinlenmiş kayaların birbirlerine karşı durumu gibidir.*"[826]

لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ

"*Sizden biriniz, kendisi için sevip istediğini kardeşi için de istemedikçe gerçekten iman etmiş olamaz*"[827] buyruklarıyla cemaatten uzaklaşmamayı sık sık hatırlatmış ve her vesile ile birlik ve beraberliğin önemini vurgulamıştır.

İslâm dini, ayet ve hadislerle temellendirdiği kardeşlik bağıyla, toplumda ilişkilerin sağlıklı ve düzgün olmasını hedeflemiş ve aynı zamanda bunu imanla ilintilendirmiştir.

Tek bir Allah'a, aynı Peygambere ve aynı Kitab'a inanmış olan Müslümanların Kur'an'ın etrafında birleşmeleri, *"birlikte dirlik vardır."* ilkesine sarılmaları, asla bölünüp parçalanmamaları öğütlenmiştir.

Tarihe baktığımız zaman görürüz ki, birlik ve beraberliğini devam ettiren milletler, yücelmiş ve yükselmişlerdir. Bölünüp parçalanan ve bölücülüğün pençesine düşen milletler ise tarih sahnesinden silinip gitmişlerdir.

Milli Şairimiz Mehmet Akif Ersoy;

"Girmeden bir millete tefrika, düşman giremez,
Toplu vurdukça gönüller, onu top sindiremez.

---

[825] Tirmizî, Fiten ,7. IV, 465–466.
[826] Buhârî Salât, 88, I, 123.
[827] Buhârî, İman 7, I, 9.

Sen, ben desin efrat, aradan vahdeti kaldır.

Milletler için, işte kıyamet o zamandır" dizeleriyle bu gerçeği açık bir şekilde ifade etmiştir.

Tevhit inancına dayalı birlik ve beraberlik ruhuna sahip olamayan, en temel asgari müştereklerde bile bir araya gelemeyen milletler, kendi sonlarını hazırlamış olurlar. Bu sebeple Yüce Rabbimiz;

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ

"Allah'a ve Resûlüne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider. Sabırlı olun. Çünkü Allah, sabredenlerle beraberdir." (Enfâl, 8/46) buyurmaktadır.

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) de;

مَنْ خَرَجَ عَنِ الطَّاعَةِ، وَفَارَقَ الْجَمَاعَةَ فَمَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً

"Kim itaatten dışarı çıkar ve cemaatten ayrılır ve bu hâlde ölürse, cahiliye ölümü ile ölür."[828] öğütleriyle ilâhî beyanı açıklamaktadır.

İslâm'ın Birlik ve Dayanışmaya Verdiği Önem

İnsan, yaratılışı gereği toplum içinde yaşamak mecburiyetindedir. Toplum içinde fertler karşılıklı birtakım hak ve vazifelerle yükümlüdürler. Bu yükümlülüğün yerine getirilebilmesi için, kişinin hak ve vazifenin kutsiyetine inanması gerekir. Bu kutsiyeti belirleyecek olan en önemli kaynak dindir. Allah'a ve ahirete inanan, yaptığı işlerden dolayı Allah'ın huzurunda hesaba çekileceğini kesinlikle bilen bir insan, başta sorumluluk gibi birtakım mefhumlara bağlı olarak hareket eder.

Cemiyetin nizam ve bekâsı, dinî duyguların geliştirilmesi ve bu anlayışın yerleşmesi ile sağlanır. Bir cemiyette dinin boşluğu, hiçbir şeyle doldurulamaz. Filozof Jül Simon'un dediği gibi, *"Din duygusu, kuvvetli içtimaî bir bağdır. Bir milletten, Allah fikrini kaldırırsanız, o zaman onlar, ancak menfaat korkusunun tesiri altında bulunan bir topluluk olurlar. O topluluğu teşkil eden vatandaşlar ise, birer kardeş değil, sadece müşterek menfaatli birer ortaktırlar."* Menfaat bağları çözülmeye başlayınca da, birlik ve dirlikten eser kalmayacağı tabiîdir.[829]

Toplumu oluşturan fertlerin birlik ve dayanışma içinde olmaları, dinî ve millî varlığımızın korunup devam ettirilmesinin zorunlu kıldığı bir sorumluluktur. Ayrıca bu, barış ve huzurun da teminatıdır.

İslâm dini söz konusu birlik ve dayanışmanın sağlanması için, öncelikle mü'minleri kardeş ilan etmiştir. Nitekim Kur'an'da;

Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin." (Hucurât, 49/10) buyurulmuştur.

Yüce dinimiz, toplumu oluşturan fertleri bir bütün olarak ele almış ve onların her birini vücudu oluşturan organlara benzetmiştir. Mü'minleri bir bedene benzeten İslâm, herhangi bir uzvun rahatsızlığını bütün vücudun paylaştığı gibi, başkalarının uğradıkları sıkıntı ve musibetlerin de, el ve gönül birliğiyle paylaşılmasını öngörmüştür.

Nitekim Nu'man İbn Beşîr (r.a.)'in anlattığına göre; Sevgili Peygamberimiz bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادِّهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ وَتَعاطُفِهِمْ مَثَلُ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالسَّهَرِ وَالْحُمَّى

"Resûlullah (s.a.s.), buyurdular ki: *Birbirlerini sevmede, birbirlerine merhamette, birbirlerine şefkatte mü'minlerin misali, bir bedenin misalidir. Ondan bir uzuv rahatsız olsa, diğer uzuvlar uykusuzluk ve hararette ona iştirak ederler."* [830]

Vücudu meydana getiren organlar, tam bir âhenk içinde çalıştığı zaman vücut sıhhatli olduğu gibi, cemiyetin birer üyesi olan fertler de, şuurlu ve düzenli çalışırlarsa, o toplumda huzur ve barış kendiliğinden oluşur. Çünkü insanlar daima birbirlerine muhtaçtırlar ve hiçbir insan tek başına ihtiyaçlarını ve güvenliğini sağlama imkânına sahip değildir.

Binaenaleyh İslâm, sadece kendini düşünmeye karşı çıkmıştır. Tarihte de pek çok acı örneklerine şahit olunduğu gibi, birlik ve dayanışmadan uzak, sadece kendi şahsî çıkarları peşinde koşmayı âdet hâline getiren fertlerin oluşturduğu toplumlar, bu yanlışlığın bedelini çok ağır bir şekilde, tarih sahnesinden çekilmek suretiyle ödemişlerdir.

Toplumları sağlıklı bir şekilde ayakta tutan faktörlerin başında birlik ve beraberlik yer alır. Bu önemli faktörün zıddı olan tefrika yani bölücülük hastalığına müptela olmak ise, toplumları içten içe yiyerek temelden çökmelerine neden olur.

Toplumu birleştiren, gerçek manada huzur, barış ve güven ortamını sağlayan tek yol; millî ve manevî birlik anlayışı içerisinde, yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamaktır.

İnanan insanların huzur ve barışı bozucu davranışlardan sakınmaları, karşılıklı hoşgörü anlayışına sahip olmaları, kenetlenme ve birleşmenin tek yoludur. Tüm insanların aynı görüş, düşünce veya çizgide olmaları mümkün olmadığı

---

830 Müslim, Birr,17, IV, 1999–2000.

gibi zorlama, kaba davranma ve dayatmalarla birlik ve beraberliğin sağlanamayacağı, aksine bölünüp parçalanmalara neden olunacağı unutulmamalıdır. Nitekim Yüce Allah, Kur'an'da Peygamber (s.a.s.)'e hitaben;

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ

"O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi." (Âl-i İmrân, 3/159) buyurmuş, başka bir ayette ise yine Peygamber (s.a.s.)'e hitaben;

وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

"Şayet yeryüzündeki şeyleri tümüyle harcasaydın, sen onların kalplerini uzlaştıramazdın. Fakat Allah onların arasını uzlaştırdı. Şüphesiz O mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir" (Enfâl, 8/63) buyurmuştur.

Allah Resûlü (s.a.s.)'nün huzurlu ve ahenkli bir toplum yapısını en güzel şekilde yansıtan şu mübarek sözleri de bu konuda evrensel bir yaklaşım olarak düşünülmelidir:

إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ وَلاَ تَحَسَّسُوا، وَلاَ تَجَسَّسُوا، وَلاَ تَنَافَسُوا، وَلاَ تَحَاسَدُوا، وَلاَ تَبَاغَضُوا، وَلاَتَدَابَرُوا، وَكُونُوا عِبَادَ اللهِ إِخْوَانًا

Hz. Ebû Hüreyre (r.a.) anlatıyor: *"Resûlullah (s.a.s.) buyurdular ki: Zandan sakının. Zira zan, sözlerin en yalanıdır. Birbirinizin eksikliğini görmeye ve işitmeye çalışmayın, birbirinizin özel ve mahrem hayatını araştırmayın, menfaatte benlik yarışına girmeyin birbirinizi çekememezlik etmeyin, birbirinize buğz etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, ey Allah'ın kulları kardeş olun."*[831]

اَلْمُسْلِمِ أَخُو الْمُسْلِمِ، لاَيَظْلِمُهُ، وَلاَ يَخْذُلُهُ، وَلاَ يَحْقِرُهُ . اَلتَّقْوَى هٰهُنَا وَيُشِيرُ إِلَى صَدْرِهِ. بِحَسْبِ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْقِرَ أَخَا الْمُسْلِمِ. كُلّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ، دَمُهُ وَمَالُهُ وَعِرْضُهُ

"Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona (ihanet etmez), zulmetmez, onu mahrum bırakmaz, onu tahkîr etmez. Takva şuradadır-eliyle göğsünü işaret etti. Kişiye şer olarak, müslüman kardeşini tahkîr etmesi yeterlidir. Her Müslümanın malı, kanı ve ırzı diğer Müslümana haramdır."[832]

Peygamberimiz, bu buyrukları ile toplumun huzuru, birliği, dirliği ve düzeni için vazgeçilmez evrensel düsturlar ortaya koymuştur. Bu düsturların ışığında toplum fertlerine düşen en önemli görev, birlik ve beraberliği pekiştirmek, el ele, gönül gönüle, omuz omuza vererek gece gündüz demeden çalışmaktır. Arzu edilen hedefe ulaşmanın sırrı *"iman, irade, sabır ve çalışma"*dan geçmektedir.

hayatını zinde tutan bu ilke ve kuralların bazılarını dinî ve ahlâkî normlar belirlerken, bazılarını da gelenek ve görenekler belirlemektedir. Kurallar yaklaşık her toplumda birbirine benzemesine rağmen toplumun bütün fertlerinin bu kurallara aynı ölçüde uyması doğal olarak beklenemez. Vakıa da bunu göstermektedir. Sonuçta ise, uyulması gereken bu kuralların çiğnenmesiyle, toplum fertleri arasındaki âhenk bozularak, kişilerin birbirleriyle olan ilişkileri kötüye gitmekte veya tamamen kesilmektedir. Başka bir ifade ile toplumsal dayanışma zayıflamakta ve huzur yok olmaktadır.

İnsan olmak noktasında İslâm toplumlarında da farklı sebeplerle birbirleriyle karşılıklı çekişmeler, çatışmalar olabilmektedir. Bu durumda, söz konusu olumsuzlukların, ileri boyutlara taşınması engellenerek, İslâm dininin getirmiş olduğu güzel yollarla problemlerin çözümü için her bireyin üzerine düşeni yerine getirmesi gerekmektedir. Nitekim İslâm, bu tür hadiselerin çözümü için birtakım tedbirler almış ve problemleri giderecek yolları inananlara açık bir şekilde göstermiştir. Toplumda meydana gelen problemlerin halledilmesinde takip edilecek yol Kur'an'da şöyle gösterilmiştir:

وَاِنْ طَآئِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اقْتَتَلُوا فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا ۚ فَاِنْ بَغَتْ اِحْدٰيهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِيْ تَبْغِيْ
حَتّٰى تَفِيْٓءَ اِلٰٓى اَمْرِ اللّٰهِ ۚ فَاِنْ فَآءَتْ فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَاَقْسِطُوْا ۖ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ
اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ

"Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin. Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın. Eğer (Allah'ın emrine) dönerse, artık aralarını adaletle düzeltin ve (onlara) adaletli davranın. Çünkü Allah, adaletli davrananları sever. Mü'minler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki, size merhamet edilsin."[833]

Bu ayet-i kerimelerde çeşitli etkenler sonucunda meydana gelecek anlaşmazlıklarda takip edilecek metoda işaret edilmektedir. Kısaca ifade ettiğimiz bu tür olayların çözümünde İslâm, kendisinin tesis ettiği "***kardeşlik***" metodunu öngörmektedir.

Kur'an'ın öngördüğü kardeşliğin tesisi kadar, korunması ve sürdürülmesi de önem arz etmektedir. İnsanî ilişkilerde bireylerin aralarını bozacak ve kardeşliğe zarar verebilecek pek çok husus meydana gelebilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde bütün bu hususlar açık bir biçimde belirtilmekte ve insanlara yol gösterilmektedir.

---

833 Hucurât, 49/9–10.

Bir Müslüman, tefrika ve bölünmenin zararlarını ve bunun yaşanan acı tecrübelerini bile bile, birlik ve *beraberliği* bozacak davranışlarda bulunamaz. Bir saadet güneşi olarak doğan ve insanlığı eşsiz bir medeniyet seviyesine eriştiren İslâmiyet, renkleri ve dilleri farklı olan insanları, aynı inanç etrafında birleştirmiş, kin ve düşmanlıkları ortadan kaldırarak gerçek anlamda huzur ve barışı getirmiştir.

Esasen İslâm kelimesinin bir anlamı da "barıştır". Bu sebeple Müslüman, huzur ve barış içinde yaşayan insan demektir. Huzur ve barış içinde olmak, ancak birlik ve beraberliğimizi pekiştirmekle mümkündür.

Yüce Rabbimiz, yukarıda metnini vermiş olduğumuz;

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا وَلاَ تَفَرَّقُوا *"Hepiniz birden Allah'ın ipine sımsıkı sarılın, sakın ayrılıp bölünmeyin..."* (Âl-i İmrân, 3/103) ayetiyle, Müslümanları felakete sürükleyen bölücülüğe karşı uyarmakta, inananları birlik ve beraberliğin muhafazasına çağırmaktadır.

Kur'an'ın ve Hz. Peygamberin gösterdiği doğrultuda örnek bir kardeşlik ve birlik-beraberlik tesis edilmiş ve bu, tarihe önemli bir numune olarak sunulmuştur. İslâmiyet öncesi büyük bir kargaşanın hüküm sürdüğü, her türlü vahşet ve zulmün yaygın olduğu Arap toplumu İslâmiyet'in gelişi ile birlikte, birlik ve beraberliğin en güzel örneğini oluşturmuştur. Fakat bu birlik ve beraberliğin oluşması kadar sürdürülmesi de bir o kadar önem arz etmektedir. Resûlullah döneminde ara sıra bu birlik ve beraberliğe zarar verebilecek birtakım olumsuzluklar da olmuş ve ancak onun yerinde müdahalesiyle bu hadiseler önlenmiştir. Bunlardan bir tanesi şu şekilde cereyan etmiştir:

Medine'de Evs ve Hazrec adında iki kabile vardı. Bunlar İslâm'dan önce birbirleri ile nesiller boyu savaşmışlardı. İslâmiyet'in gelişi ile birlikte kaynaşarak kardeş olmuşlar ve aralarındaki kavgaya son vermişlerdi. Bu iki kabileden bir grup Müslümanı birbirleri ile sohbet ederken gören ve bu manzaradan hoşlanmayan Ş'as b. Kays adındaki azılı bir münafık, bunların arasını açmak ve onları yeniden kavgaya sürüklemek maksadıyla bir fesat planı tasarlamış ve planını gerçekleştirmek için de bir yahudi gencini çağırarak orada oturup kardeşçe sohbet eden müslümanlara, aralarında geçen eski savaşları hatırlatarak onları birbirine düşürmesini istemişti.

Genç, onun dediği şekilde hareket etti. İki kabile arasında daha önce geçmiş olan Buas harbinden söz açarak eski yaraları kurcaladı. Bunun üzerine iki kabileye mensup müslümanlar eski günlerini hatırlayarak galeyana geldiler ve birbirlerine kırıcı sözler söylemeye başladılar. Derken tartışma büyüdü. Her iki taraf, silahlarıyla birlikte Harre meydanında buluşmak üzere harekete geçtiler. Böylece silahlı bir çatışmanın eşiğine gelinmiş oldu.

onlara şöyle hıtap ettı:

"Ey Müslümanlar topluluğu! Bu yaptığınız nedir? Allah, sizi İslâm ile hı dayete erdirdikten ve sizi küfürden kurtarıp kardeş yaptıktan sonra yine küfr mi dönmek istiyorsunuz?"

Peygamberimizin bu nasihati üzerine kabileler, şeytanın oyununa ve düş manlarının tuzağına düştüklerini anladılar. Silahlarını atıp birbirleri ile kucak laştılar ve Peygamberimizle beraber oradan ayrıldılar.[834]

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللهِ عَلَيْكُمْ اِذْكُنْتُمْ اَعْدَآءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ

فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ اِخْوَاناً

"Toptan Allah'ın ipine sarılın, ayrılmayın, Allah'ın size olan nimetin anın. Bir zamanlar birbirinize düşmandınız, kalplerinizin arasını uzlaştırdı da O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz." (Âl-i İmrân, 3/103) ayetiyle onları dah önce kardeş yapan İslâm dini, bu olaydan sonra da, yine aynı kardeşliğin, birlil ve beraberliğin devam etmesini sağladı.

Görüldüğü gibi İslâm'ın önerdiği "**kardeşlik**" toplumsal dayanışma ve hu zuru tesis ederek cemiyet hayatını beslemektedir. Din kardeşliği, toplum fertle rini daima birlikteliğe davet eder. Bu bakımdan insanlığın, özünü dinden alaı ve böylesine sağlam temeller üzerine oturan bu kardeşliğe ve birlikteliğe muh taçtır.

Allah, Birlik ve Beraberlik İçinde Olanlara Yardım Eder

Dinimizin emirlerine uygun olarak birlik ve beraberlik içinde hareket edeı ecdadımız, tarih boyunca büyük işler başarmış, vatanımıza ve milletimize yö nelen tehlikeleri de bu sayede etkisiz hâle getirmiştir. Tarihte eşine ender rast lanan pek çok zaferler kazanmış olan milletimiz, çok yakın bir geçmişte Ça nakkale Savaşı'nda büyük bir kahramanlık destanı yazarak, tarihine yeni ve muhteşem yeni bir sayfa eklemiş, birlik ve beraberliğin en güzel örneklerinder birisini daha sergilemiştir.

Bugün sahip olduğumuz milli kültürümüzün her alanı dinle yoğrulmuştur Milletimizin İslâm dinini kabul ettikleri tarihten bu güne kadar dinimiz, mill kültürümüzle âdeta özdeşleşmiştir. Millî kültürümüzden, dinî motifler çıkarıl dığı zaman geriye fazla bir şey kalmaz. Bu da, millî kültürümüzün dinden so yutlanamayacağını gösterir. Çünkü İslâm dininin tebliğ etmiş olduğu ilâhî me sajın özü, bilgi, hikmet, adalet, hak, hukuk, huzur ve mutluluktur.

Yüce dinimiz kavgaları sona erdirmiş, haksızlıkları ortadan kaldırmış, in sanlığa huzur, barış ve istikrar getirmiştir. Enerji dolu milletimizi tarih boyun-

[834] İbn Hişâm, es-Sîretü'n-Nebeviyye, II, 131-132, Thk. Nureddîn en-Nevfe. İkinci baskı, Beyrut 2003.

ca büyük bir medeniyetin mimarı yapan ve onu yücelten İslâm'ın bu kutlu mesajıdır. Bugün de, aziz milletimizi birlik ve beraberlik içinde tutan, aynı gayelere yönelten yine yüce dinimizin emirleridir ve öyle olmaya devam etmelidir.

Türkiye'de farklı kökenlerden gelen insanların, bu aziz milletin bir ferdi olarak en geniş ortak paydası İslâmiyet ve vatandaşlıktır. İslâmiyet'ten beslenen millî kültürümüz, tarih boyunca vatandaşı olan fertlerin kökenlerine göre değil, sahip oldukları kıymet ve değerlerine göre davranmayı öğretmiştir. Etnik milliyetçiliğin dünyayı sardığı bir dönemde, bizi birleştirecek olan yegâne güç, yine İslâm dinidir.

Unutmayalım ki, tarih boyunca bizi ayakta tutan, millî ve manevî değerlerimizdir. Dün olduğu gibi bugün de, birlik ve beraberliğimizi bozmaya, kutsal değerlerimizi sarsmaya çalışanlar olacaktır. Bu çabalar, sağduyu sahibi milletimizin sağlam ve sarsılmaz imanı karşısında elbette başarıya ulaşamayacaktır. Çünkü Müslüman milletimiz, kesin olarak bilmektedir ki, Kur'an-ı Kerim'de Cenab-ı Hak;

وَأَنَّ هٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ۚ ذٰلِكُمْ وَصَّىٰكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

"İşte bu, benim dosdoğru yolum. Artık ona uyun. Başka yollara uymayın. Yoksa o yollar, sizi parça parça edip, doğru yoldan ayırır. İşte bunları, sakınasınız diye Allah size emreder." (En'âm, 6/153) buyurarak, Kur'an'ın çizdiği dosdoğru yolu göstermiş ve bu yoldan sapmanın, parçalanarak haktan sapmak olduğunu bildirmiştir.

Arzu edilen birliğin sağlanması, inananların içten gelen samimi bir duyguyla birbirlerini severek kardeşlik duygularını pekiştirmesi ile mümkündür. Kuvvetli bir rüzgârın önünde savrulan bir kum yığınını çimento ile yoğurduğumuzda oluşan beton nasıl sağlam olursa, İslâm kardeşliği ile yoğrulmuş toplum da tıpkı bunun gibi sağlam olacaktır.

Tarih boyu milyonlarca Müslüman'ı birbirine kenetleyip tek vücut ve parçalanmaz bir millet hâline getiren harç, İslâm kardeşliğidir. Bu kardeşliğin sağlam ve kalıcı olabilmesi için Müslümanların, dinin bu emrine uymaları ve Allah rızası için birbirlerini sevmeleri gerekir. Peygamber Efendimiz;

لَا تُؤْمِنُوا حَتّٰى تَحَابُّوا *"Birbirinizi sevmedikçe mü'min olamazsınız..."*[835] buyurarak, gerçek Müslüman olabilmek için birbirimizi sevmenin şart olduğunu belirtmiştir.

Birliğimizi ve dirliğimizi bozmaya çalışan düşmanların aramıza sokmak istedikleri fitne ve fesat karşısında son derece uyanık ve tedbirli olmalıyız. Unutmayalım ki hepimiz aynı geminin yolcularıyız. Kurtuluşumuz için tek çıkar yol, içinde bulunduğumuz gemiyi hep birlikte korumak ve kollamaktır.

yerilmiştir. Irk, soy, cins vs. türünden cahil toplum değerleri yerine, takva kri teri getirilmek suretiyle toplumsal kardeşlik âhengi sağlanmıştır. Nitekim b amaçla bir araya gelen kimseler övülmüş ve onlara Allah'ın rahmet edeceğ bildirilmiştir. Kardeş olmak; sevinçte ve kederde beraber olmayı göze alma ve bunu her türlü eyleminde göstermektir ki, bunun sonucunda, sevmek, say mak, güvenmek, merhamet etmek, yardımlaşmak ve dayanışmak gibi huzu ortamının temel taşları olan değerler oluşmaktadır. Dinimizin öngördüğü kar deşlik, bütün bunları içeren bir hayat biçimidir. Dinde kardeşliğin en güze numunesini Hz. Peygamber'in zamanında onunla birlikte yaşayan seçkin saha beler ortaya koymuşlardır. Ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerle bize anlatıla Muhacir-Ensar ilişkisi, kardeşliğin ne anlama geldiğini canlı olarak bizler gösteren son derece mükemmel bir örnekliktir.

Millî ve manevî değerlerin zayıflamaya başladığı, basit menfaatler uğrun karşılıklı diyalogun terk edildiği, buna karşın; dostlukları, menfaat ilişkilerini belirlediği günümüz toplumunda Müslümanlar kendilerine bir huzur reçetes gibi verilmiş olan "***din kardeşliği***" mefhumunu ve bu çerçevede birlik beraberlik anlayışlarını yeniden gözden geçirmeleri gerekmektedir.

Bizi dünyada ve ahirette hüsrana götürecek olan tefrikaya düşmeyelim. Bi lakis hem dünyada, hem de ahirette bizleri huzur ve mutluluğa götürecek ola İslâm'ın sesine kulak verelim. Tarih boyunca yaşanan ve bu gün de dünyanı birçok bölgesinde yaşanmakta olan felaketlerden ders alalım.

Hepimizin bildiği gibi huzur ve güven içinde yaşayabilmemiz için daim güçlü olmak zorundayız. Güçlü olmanın en önemli şartı milletçe dayanışma birlik ve beraberlik içinde bulunmaktır.

DİNDE TAASSUBA YER YOKTUR*

"***Taassup***", Arapça kökenli bir isim olup sözlükte "bağnazlık" anlamına gelmektedir. Bir görüş ve düşünceye, bir kişi ve topluluğa körü körüne bağlanmak, taraf olmak, akraba ve kavminin fertlerine aşırı ölçüde sevgi gösterip yardımcı olmak ve onları kayırmak anlamlarına gelir. ***Taassup***, terim olarak: Din, ahlâk, âdet, görüş ve düşünce gibi konularda haksızlık ve husumet derecesine varacak ölçüde bir saplântıya düşmek demektir.

Bir insanın içinde yaşadığı toplumun ortak değerlerine bağlı olması ve onları koruyup savunması, taassup değildir. Aksine, dinî, millî ve ahlâkî değerleri koruyup yaşatmak için gösterilen salâbet ve kararlılık demektir. Yüce Allah'ın,

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ

"Ey iman edenler! Size hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah'ın ve Resûlü'nün çağrısına uyun..." (Enfâl, 8/24) emrini yerine getirmektir. Allah ve Resûlü'nün davetine icabet ederek, büyük bir samimiyetle İslâm dinînin emirlerine uymak; toplum hayatının kanı, canı hükmünde olan dinî, millî ve ahlâkî değerleri korumaktır. Hiç şüphe yok ki, yüce değerlerine karşı duyarsız olan bir milletin, tarih sahnesinde söz sahibi olabilmesi mümkün olmaz.

Taassup, sevgiyle kucaklama anlamına da gelmektedir. Buna göre, aklî ve naklî delillere dayanan hususlarda gösterilen duyarlılıklar, tutuculuk veya bağnazlık olmadığı gibi; doğrulukları, İslâm âlimleri tarafından aklî ve naklî delillerle ispatlanmış olan dinî meseleleri, herhangi bir şüphe ve tereddüt eseri göstermeden kararlı bir tavırla yerine getirmeleri de, asla bir aşırılık veya taassup sayılamaz. Buna, doğruda ve hakta kararlılık anlamında güzel bir sebat ve salâbet denilir. Ancak, elinde hiçbir delili ve makul bir gerekçesi olmayan bir insanın, herhangi bir konuda, körü körüne inat ve ısrar göstermesi ise, tam bir taassuptur. Bilgisizlik, ölçüsüzlük, muhakemesizlik gibi olumsuz zeminlerde yeşeren ve sınır tanımayan nefsanî arzulara kapılmaktan kaynaklanan taassup, fert ve toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmesinin önünde duran büyük bir engeldir.

Güvenmek

Sevilip sayılan bazı itibarlı kişilerin görüşlerini, bir muhakeme ve değer lendirmeye tabi tutmadan, onlara güvenerek olduğu gibi kabullenmektir. As lında böyle bir güven anlayışı, İslâm'a aykırıdır. Çünkü İslâm dinî, aklî ve nak lî delillere dayanır. Dolayısıyla, ileri sürülen görüşün delillerini ve gerçeğ uygunluk durumunu araştırıp bir sonuca varmadan, bir Müslümanın onu kabul ya da reddetmesi doğru olmaz. Şayet, güvendiği için kabul ederse, bu anlayı onu hataya veya taassuba düşmekten koruyamaz.

Bilgi Yetersizliği

İslâm'ın temel meseleleri olan itikat, ibadet ve ahlâkla ilgili esasları bilme yen ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'e tabi olmanın ne demek olduğunu henüz anla yıp kavrayacak bir durumda bulunmayan bir insan, eğer biliyormuş gibi davra nır, kendi bildiklerini dinden sayar ve onları din diye savunmaya kalkışırsa taassubun içine düşmüş olur. Yüce Rabbimizin,

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۗ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ

"*De ki: 'Hiç bilenlerle* bilmeyenler *bir olur mu?' Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar*" (Zümer, 39/9) meâlindeki ayeti, ilmin önemini vurgulamakta ve bilgisizliğin de, bir değer olmadığını ortaya koymaktadır.

Ehlinden Sormamak

Bir insanın, bilmediği bir konuyu, ehil olmayan kişilerden sorması ve onlardan aldığı cevaplara dayanarak öğrendiklerinin doğruluğunu savunması, taassuba götüren bir yoldur. Bir ayette;

فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ "*Eğer bilmiyorsanız, ilim sahiplerine sorun.*" (Enbiyâ, 21/7) şeklinde buyrularak, bilinmeyen her konunun, uzmanından sorulup öğrenilmesi istenmektedir. Din konusunda hataya düşmek istemeyen bir Müslüman'ın, bilmediği bir meseleyi temel kaynaklardan, ya bizzat araştırarak veya bilenlerden sorarak öğrenmesi gerekir. Çünkü bilen bir insan, dikkatli ve ölçülü olur. Hakkın ve hayrın ne olduğunu anlar ve ona göre hareket eder. Bütün işlerini hep bu çerçevede araştırır, ölçer, biçer, değerlendirir ve yapar.

Kişinin Kendini Ölçü Alması

Bir insanın, yalnız kendi yapısına ve huyuna uyan bir görüşü, bir mezhebi hak, diğerlerini de yanlış görmesi, kendini ölçü alması ve bencillik duygusuna kapılması, taassubun başka bir sebebidir.

Kendisini hakkın ve doğrunun ölçüsü sayan bir kişi, bu dar görüşüne kapılarak daha da ileri gider ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'e de ölçüler vermeye çalışır. Sonuçta, Yüce Allah'ın,

قُلْ أَتُعَلِّمُونَ اللهَ بِدِينِكُمْ وَاللهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

"(Ey Peygamberim!) De ki: 'Siz Allah'a dinînizi mi öğretiyorsunuz? Oysa Allah, göklerde ve yerde olan her şeyi bilir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir" (Hucurât, 49/16) anlamındaki ayetinde bildirdiği, daha aşırı bir taassuba düşer. Böyle bir anlayışın akla, dine ve ilme uyan bir tarafı yoktur. Sırf kendini beğenmişliğin canlı bir örneği olmaktan başka bir şey değildir. Gerçeği sadece kendisinin beğenip savunduğu fikir ve görüşlerden ibaret sayanlar, basiret, ilim ve irfandan mahrum olan kimselerdir. Sosyolojik açıdan gelişememiş bu tür insanlar, şahsî bir görüşün, dar bir anlayışın dışına çıkamazlar. İşte bu gibi dar görüşlüler, toplumda çeşitli sıkıntıların ve huzur bozucu rahatsızlıkların oluşmasında da etkili olurlar.

Kolaycılık

Eski dinlerden kalma bazı bilgi, âdet ve gelenekleri hiç araştırmadan benimseyip onlara uymak ve bunları İslâm'dan saymak, kolaycı bir yaklaşımın tipik bir örneğidir. Gerçekleri öğrenmekten korkan veya böyle bir zahmete katlanmaktan çekinen bazı insanların seçtiği, bir başka taassup yolu da budur. Çünkü bu tutum, geçmişin mirası ile yetinmek, doğruları araştırmaya yönelmemek, ilim ve anlayış açısından gelişmeyi durdurarak, dar kalıplar arasında sıkışıp kalan bir hayata razı olmak demektir.

Şahsî Görüş

Dinî sorunları çözüme kavuşturma konusunda, İslâmî ölçülerin değil, şahsî görüşlerin esas alınıp savunulmasıdır. İslâm dinî kıyamete kadar devam edecek hak bir din olduğundan, hayatın akışı içerisinde karşılaşılacak yeni sorunların çözümlerine yeterli ölçüler getirmiştir. Bu bakımdan, İslâm âlimlerinden uzman bir topluluğun, dinî ölçüleri esas alan ilmî toplântılar düzenleyerek yapacakları ortak akıl çalışmalarıyla yeni sorunlara çözümler bulmaları, en isabetli olanıdır.

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

"Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir toplum

bileceği bir üslupla güzelce açıklanıp anlatılması, geçmişten gelen büyük mirasın iyi korunması ve gerekiyorsa, çeşitli konulara değişik açılardan da bakılması elbette güzeldir. Ancak, hoş görülsün diye kaş yaparken göze zarar verilmemeli; araştırırken de Kur'an ve sünnetin ölçü ve esasları dışına çıkılmamalıdır. Şunu da unutmamak gerekir ki, geçmişten gelen bir konuyu muhakeme etmeden, onun dinî ve ilmî bir araştırmasını yapmadan, şahsî görüşlere dayanıp reddetmek nasıl bir taassup ise, belirli anlayışlarla yetinip dinî tefekkürü susturmak da öyle bir taassuptur.

Taassubun mezhep, tarikat, meslek gibi kavramlar ve soy, kabile, bölge, millet ve şahıs gibi insanlar adına gösterilen birçok çeşidi ve etkeni vardır. Ancak, taassubun çeşidi ve sebebi ne olursa olsun, sonuçta insanı haksızlığa ve zulme itiyorsa, onun, artık makul ve meşru görülebilir bir tarafı kalmaz.

İslâm Dini, Akla Hitap Eder

İslâm dinî, akla hitap eden ve aklın güzelce işletilmesini isteyen bir dindir. Yüce Rabbimiz, İslâm dinînin temel kaynağı Kur'an-ı Kerim için,

وَهٰذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

"Bu (Kur'an) da bizim indirdiğimiz bereket kaynağı bir kitaptır. Artık ona uyun ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin" (En'âm, 6/155) buyurarak bu dinîn, böylesine yüce bir kitaba dayandığını bildirmektedir. Allah kelâmı olan bu yüce kitap, aklî ve naklî delilleri, aklın önüne koyarak insanlara yol gösterir. İlim, irfan sahiplerini ve akıllarını güzelce işletenleri över; yanlış inanış, görüş ve arzuların peşine düşenleri de yerer. İnkârcılığı ve cehaleti en büyük düşman sayar. Güçlü bir imana sahip olmayı, inançta hakka ve amelde hayra yönelmeyi ister. Aklı, ilim ve irfanla geliştirmenin gerekli olduğunu bildirir. Faydalı ilimlerin öğrenilmesini, güzel işlerin ve salih amellerin işlenmesini teşvik eder.

Akla hitap eden İslâm dinî, insanları nefsî davranışlardan sakındırır ve bu hususta gereken ölçüleri bildirerek, onlara uyulmasını ister. Kur'an-ı Kerim'de;

وَأَنَّ هٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذٰلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

"İşte bu, benim dosdoğru yolumdur. Artık ona uyun. Başka yollara uymayın. Yoksa o yollar sizi parça parça edip O'nun yolundan ayırır. İşte size bunları Allah, sakınasınız diye emretti" (En'âm, 6/153) buyurularak insanların, Hz. Muhammed (s.a.s.)'i örnek almaları gerektiğini açıklar. Birtakım batıl inançlar-

dan, uydurma masal ve hurafelerden uzak durmaları için de, onlara gerekli uyarılarda bulunur.

Ne var ki, bazı insanlar, nefsanî arzularının doğrultusunda hareket etmekten hoşlanır, sanki dönüşü olmayan bir yola girilmiş gibi bunu kabullenir ve işi, daha da aşırı boyutlara taşırlar. Sonuçta,

إِيَّاكُمْ وَالْهَوَاءَ فَإِنَّ الْهَوَاءَ يُصِمُّ وَ يُعْمِي *"Sakın heva ve hevesinize kapılmayın! Çünkü bu tutku, kulağı sağır, gözü de kör eder"*[836] anlamındaki hadiste belirtilen duruma düşer ve hiç de istenmeyen fena bir akıbetin yolunu tutmuş olurlar. Artık bundan sonra onların kulakları, ne bir hak sözü duyar ve ne de gözleri bir gerçeği görür. Sanki hiç hisleri ve şuurları yokmuş gibi, kendi tutkularının peşinde ömürlerini tüketir giderler. Yüce Rabbimiz, Kur'an-ı Kerim'de;

اَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰيهُ اَفَاَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلً

"Kendi nefsinin arzusunu kendisine ilâh edineni gördün mü? Ona sen mi vekil olacaksın?" (Furkân, 25/43) buyurarak, kendi heva ve heveslerini ilâh yerine koyanların, yalnızlık içinde nasıl acı bir akıbete maruz kalacaklarını bildirmektedir.

Aşırılık, dinimizin getirdiği ölçülerin dışına çıkan her duygu için söz konusudur. Çünkü kendi hâline bırakılan duygular, sınır tanımaz ve doymak da bilmezler. Kur'an-ı Kerim'de;

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَي الْبِرِّ وَالتَّقْوَي وَلَا تَعَاوَنُوا

عَلَي الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَالتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

"...Sizi Mescid-i Haram'dan alıkoydular diye bir takımlarına beslediğiniz kin, sakın ha sizi, haddi aşmaya sürüklemesin. İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah'a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah'ın cezası şiddetlidir." (Mâide, 5/2) buyrularak bize, canlı bir örnek verilmekte ve ondan ders almamız istenmektedir.

Mekkeliler, başta Peygamber Efendimiz olmak üzere ilk müslümanları doğup büyüdükleri yurtlarından çıkardılar ve sonra da onların Mekke'ye gelip **Beytullah**'ı ziyaret etmelerine bile izin vermediler. Çünkü Mekkeliler, müslümanlara karşı kin güdüyor ve düşmanlık besliyorlardı. İşte bu maksatla Yüce Allah, Mekke'yi fethe giden müslümanları bu ayetiyle uyararak, onlara karşı kin ve düşmanlık duygularına kapılıp da, haksız ve aşırı bir davranışta bulunmamalarını emretmektedir.

Bu ayette, akla, dîne, ilme ve hukuka uyulması, meşru işlerde yardımlaşma ve dayanışma içinde bulunulması, haktan ve adaletten sapılmaması gerektiği

sup denen aşırılık, işte bu şaşkın ve şuursuz hislerin taşkın gidişlerinin adıdır. Bu bakımdan, insanın aslî görevlerini yerine getirmesi ve hislerini, meşru sınırları içerisinde tutarak, onları, aklın, dinin ve iradenin kontrolü altına alması, güzel hedeflere yönlendirmesi ve aşırı gidişlerine fırsat vermemesi gerekir.

Hak ve hayır yolunun çeşitli engelleri vardır. Aşırılığa sapmış nefsanî arzular, bu engellerin başında gelir. Bir hadis-i şerifte;

أَعْدٰى عَدُوِّكَ نَفْسُكَ الَّتِي بَيْنَ جَنْبَيْكَ "*En azılı düşmanın, iki yanın arasındaki nefsindir.*"[837] buyurulmuştur. İnsan, eğer bu uyarıyı dikkate alır, nefsanî arzularını, meşru ölçüler içerisinde tutarsa, onları hakka ve hayra yönlendirmiş ve aynı zamanda,

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَخُونُوا اللهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوٓا اَمَانَاتِكُمْ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

"Ey İman edenler! Allah'a ve Resûlü'ne hainlik etmeyin; (sonra) bile bile kendi emanetlerinize hainlik etmiş olursunuz" (Enfâl, 8/27) meâlindeki ayette bildirilen hainlikten de kurtulmuş olur. Çünkü bu arzuların hepsi, tüm varlığımız gibi birer emanettirler. Emanetlerin de iyi korunması gerekir. Aksi takdirde, emanete hıyanet edilmiş olur. Yüce Rabbimizin verdiği emanetlere hıyanet etmenin cezası da çok ağırdır. Bir hadis-i şerifte;

لاَ اِيمَانَ لِمَنْ لاَ اَمَانَةَ لَهُ وَلاَ دِينَ لِمَنْ لاَ عَهْدَ لَهُ

"Emanete riayeti olmayanın imanı, ahdine sadık olmayanın da dini yoktur"[838] diye buyurulmuştur.

İşte bu gerçeklere uymayan o şuursuz arzular, işiten, gören ve anlayan insanı, kendilerine tabi olan bir esir gibi sürükleyip götürürler. Şımarmış olan bu arzular, kendi sahiplerinin akıl, bilgi, sanat gibi değerlerini, bütün varlığıyla birlikte ele geçirir ve onu sıradan bir alet gibi, kendi hesaplarına kullanırlar. Örnek olarak sevmek, hoşlanmak ve taraftar olmak, aslında güzel şeylerdir. Ancak bunlar, eğer ölçüsüz olurlarsa, adına **"taassup"** denilen, sevimsiz bir aşırılığa saparlar. Bunun bir sonucu olarak, sahiplerine **"mutaassıp"** damgasını vurdurur ve o insandan hiç beklenmeyen fena işleri, ona yaptırırlar.

Sevgide Ölçü

Genellikle her insan, kendi milletini, akrabasını ve hoşlandığı şeyleri sever. Bu, son derece normal bir durumdur. Ancak bu sevgi, eğer dinîn ve aklın meşru sınırlarını aşarak, haklıyı haksız gösterecek kadar ileri giderse, o zaman

---

[837] Beyhakî, Zühd, 343.
[838] Ahmed, 3, 135

zulme çanak tutan zalim bir sevgi olur. Peygamber Efendimiz, Ebû Zer (r.a.)'e, حُبُّكَ يُعْمِي وَيُصِمُّ *"Bir şeyi aşırı sevmen, seni kör ve sağır eder"*[839] buyurmuşlar ve sevgide aşırılıktan men etmişlerdir. Bir insanın, kendi yakınlarını, hatta tüm insanları sevip onlarla yardımlaşma ve dayanışma içinde olması, dinimizce makbul bir tutumdur. Ancak bu tutum onu, birlik içinde oldukları insanların birtakım haksız işlerini hoş görmeye kadar da götürmemelidir. Çünkü sevme, hoşlanma ve taraftar olma gibi duyguları, meşru yönde olabilecekleri gibi, gayri meşru bir yönde de olabilirler. Öyle ise, bu duygulara dayanan gelişmelerin doğru yönde olup olmadığını, iyice tespit etmeli ve ona göre bir tavır takınmalıdır.

Yüce kitabımız, bu geçeği,

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلّٰهِ شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُوا اِعْدِلُوا هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

"Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz, sizi adaletsizliğe itmesin. Âdil olun. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır." (Mâide, 5/8) meâlindeki ayetiyle en güzel bir şekilde açıklamakta ve nasıl bir yol izlenmesi gerektiği bildirilmektedir.

Aslında mantık ve muhakemeden uzak bir tutkunun peşinden gidilmesini, akıl kabul etmez. Ancak, insanların gönül dünyasında yer tutarak, onları kendi peşlerinden sürükleyen çeşitli arzular, giderek zihinlerde derin izler bırakır ve sahiplerini, şuursuz bir taassubun içerisine düşürürler. Bu tür tutkuların peşinden koşan insanlar, bir de onların etrafında, kendilerine göre bir felsefe geliştirir ve bir meziyet varmışçasına savunmaya kalkışırlarsa, artık o taassuptan kurtulmaları kolay olmaz. Bu gibi tutkuların hâkim olduğu bir toplumda itişip kakışmaların ardı arkası da kesilmez. Kur'an-Kerim'de;

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ وَالَّذِينَ اٰمَنُوٓا اَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوٓا اِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ اَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا وَاَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ

"İnsanlar arasında Allah'ı bırakıp da ona ortak koşanlar vardır. Onları, Allah'ı severcesine severler. Mü'minlerin Allah'a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir. Zulmedenler, azaba uğrayacakları zaman bütün kuvvetin Allah'ın olduğunu ve Allah'ın azabının pek şiddetli olduğunu bir bilselerdi." (Bakara, 2/165) buyrularak sevgide aşırılık yerilmekte ve böyle bir sevginin, insanı hangi noktalara sürükleyeceği açıkça vurgulanmaktadır. Aşırılığa tutulan insanlar, Yüce

Allah'a isyan ederler ve böylece onları, ulûhiyette Allah'a ortak yapmış olur lar.

Yukarıdaki ayette yer alan, *"Mü'minlerin Allah'a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir"* ifadesinden, her şeyi yoktan yaratıp yöneten Allah'tan başka ilâl olmadığına imanın içinde, sevginin de önemli bir esas olduğu anlaşılmaktadır Ancak, bu sevginin ölçüsünü bulmak ve ona uymak gerekir. Bunun en sağlan ölçüsü, Sevgili Peygamberimizin sünnetidir. Kur'an-ı Kerim, bu ölçüyü,

قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve gü nahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir" (Âl-i İmrân, 3/31) meâlindeki ayetiyle bildirmektedir.

Bir insan,

اَشْهَدُ اَنْ لاَاِلٰهَ اِلاَّ اللهُ وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

diyerek kelime-i şahadet getirirken, Allah'tan başka bütün ilâhları ve onla rın sevgilerini reddederek, tertemiz bir kalple Hz. Muhammed'in, Allah'a kul luk ve elçilikle bağlı olduğu gerçeğini tasdik edip şahitlikte bulunmaktadır. Ayrıca, **Kelime-i Şahadet**, Allah sevgisinden sonra, Hz. Peygamber'e de bu sevgiyle bağlılık gösterip O'nu sevdiğini bildirir ki iman, işte bu sevgiyle ta mam olur.

Kendisine kulluk edilen bir mabuda, elbette en büyük bir sevgi ve saygı gösterilir. Buna göre, Allah'ı severcesine sevilen şeyler, ne olursa olsun, mabut yerine konulmuş sayılırlar. Seven, sevdiğine itaat eder, saygı gösterir ve kendi hayat programını, ona göre düzenler. İşte böyle bir sevginin derecesi, eğer Al lah sevgisine denk olursa, o sevilen şey, Allah'a ortak yapılmış olur. İnsanlar arasındaki çekişme ve kavgaların en önemli sebeplerinden birisi de işte bu gibi sevgilerdir. Demek ki taassup, şımartılan hissiyatın elinde kalan bir insanı, dar görüşlerin, peşin hükümlerin, gürültülü kavgaların içine iten ve onu şuursuzca küfür batağına saplânıp kalmaya sürükleyen, akıl, din, ilim ve insanlık dışı bir aşırılıktır.

Sonuç

Dünya hayatı, bir imtihandır. Yüce Rabbimiz;

اَلَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ

"O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır." (Mülk, 67/2) buyurarak, dünyanın imtihan yeri olduğunu bildirmekte-

dir. Bu imtihan, nefsin arzularına veya hakkın istediğine uyup uymamak biçiminde cereyan eder. Nefsanî arzular, insanı aşırılıklara, dünyanın geçici zevklerine çağırır. Yüce Rabbi de, aşırılıklardan, dünyanın geçici haram zevklerinden uzak durmaya, O'nun rızasını kazanarak ebedî mutluluğa ermeye davet eder. Bu iki davetten birisini seçmek ise, insana aittir.

İşte Allah'a kulluk sınavında başarılı ya da başarısız olmanın durumu, bu seçimle ortaya çıkar. İnsan, eğer hak sese kulak verir ve hakkı dinlerse, Rabb'inin davetini seçmiş ve bu yolda adım atmış olur. Eğer nefsanî arzuların geçici zevkleri doğrultusunda hareket ederse, başarısızlık yoluna girmiş bulunur. Bu gerçek,

فَاَمَّا مَنْ طَغٰى ۙ وَاٰثَرَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ۙ فَاِنَّ الْجَحِيْمَ هِيَ الْمَاْوٰى ؕ وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى ۙ فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَاْوٰى

"Kim azgınlık eder ve dünya hayatını tercih ederse, şüphesiz, cehennem onun sığınağıdır. Kim de Rabb'inin huzurunda duracağından korkar ve nefsini arzularından alıkoyarsa, şüphesiz, cennet onun sığınağıdır" (Nâzi'ât, 79/37–41) anlamındaki ayette açıkça belirtilmiştir.

Yüce Rabbimizin bize emanet olarak verdiği her organ ve duygularımızı, güzelce kullanıp korumaktan sorumluyuz. Kendilerine verilen emanetleri iyi koruyup işleten mü'minlerin, cennetin varisleri olup kurtuluşa eren insanlar olacaklarını, Kur'an-ı Kerim bize, açıkça bildirmektedir. (bk. Mü'minûn, 23/1–10) Nefsinin arzularına kapılan ve şeytana uyup giden bir insan, fırsat elde iken,

وَاتَّبِعُوْٓا اَحْسَنَ مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَّاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُوْنَ ۙ اَنْ تَقُوْلَ نَفْسٌ يّٰحَسْرَتٰى عَلٰى مَا فَرَّطْتُّ فِيْ جَنْۢبِ اللّٰهِ وَاِنْ كُنْتُ لَمِنَ السّٰخِرِيْنَ

"Farkında olmadan azap size ansızın gelmeden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun ki, kişi, 'Allah'ın yanında işlediğim kusurlardan dolayı vay hâlime! Gerçekten ben alay edenlerden idim' demesin" (Zümer, 39/55–56) meâlindeki ayet-i kerimeyi düşünmeli, yarın hesap gününde, feryad ü figana düşmenin artık hiçbir yarar sağlamayacağını bilmelidir. Hesap günü, akla kara ortaya çıkınca, kendisine uyanlara şeytanın vereceği cevabı, Yüce Rabbimiz bize şöyle bildirmektedir:

وَقَالَ الشَّيْطٰنُ لَمَّا قُضِيَ الْاَمْرُ اِنَّ اللّٰهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُّكُمْ فَاَخْلَفْتُكُمْ ؕ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطٰنٍ اِلَّآ اَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِيْ ۚ فَلَا تَلُوْمُوْنِيْ وَلُوْمُوْٓا اَنْفُسَكُمْ ؕ مَآ اَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَآ اَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ ؕ اِنِّيْ كَفَرْتُ بِمَآ اَشْرَكْتُمُوْنِ مِنْ قَبْلُ ؕ اِنَّ الظّٰلِمِيْنَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ

"İş bitirilince şeytan da diyecek ki: 'Şüphesiz Allah size gerçek olanı söz

kabul etmemiştim. Şüphesiz, zalimlere elem dolu bir azap vardır." (İbrahim, 14/22)

Hak sese kulak veren mü'minlere, Yüce Allah'ın müjdesi ise şöyledir:

وَأُدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ

"İnanan ve salih ameller işleyenler, Rab'lerinin izniyle, ebedî kalacakları ve içlerinden ırmaklar akan cennetlere konulacaklardır. Oradaki esenlik dilekleri 'selâm'dır" (İbrahim, 14/23)

Öyle ise geliniz, bir Müslüman olarak, Kur'an-ı Kerim'in;

وَاتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا

"Rabb'inin Kitab'ından sana vahy edileni oku. O'nun kelimelerini değiştirecek hiçbir kimse yoktur. O'ndan başka asla bir sığınak da bulamazsın. Sabah akşam Rabb'lerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte ol. Dünya hayatının zînetini arzu edip de gözlerini onlardan ayırma. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme" (Kehf, 18/27–28) meâlindeki ayetini, hep göz önünde tutalım. Aşırılıklara sapıp da, çeşitli hatalara düşmeyelim. Hangi temele dayanırsa dayansın, taassubun her çeşidinden sakınmak için, Resûlullah (s.a.s.)'ın sünnetine uyalım.

Bir insan ve aynı zamanda Müslüman olarak, haddimizi bilelim. Kendi bilgimizi, ilgimizi, sevgimizi, acımamızı, yardımımızı, korumamızı, ölçülü tutalım. Bu gibi duygularımızı, Yüce Rabbimizin rahmetinden daha ileriye götürüp de, iki yönlü bir haksızlıkla kendimize fenalık etmeyelim. Ayrıca hiç unutmayalım ki, bütün âlemlerin Rabbi olan Yüce Allah'ın rahmetinden daha ileri bir merhamet olamaz. O, her şeyi bilen, gören, gözeten, her canlının sesini işiten ve ihtiyaçlarını karşılayan, rahmet hazinesinde "yok" diye bir şey olmayan bir rahmet ve hikmet sahibidir. Her derdin devasını, her sıkıntının çaresini, yoktan var eden ve veren O'dur.

MUHARREM AYI VE AŞÛRE*

Her dinin, milletin kutsal veya diğer zaman dilimlerinden farklı kabul ettiği kendine özgü belirli gün ya da ayları vardır. Yüce Dinimiz İslâm'da da bu tür gün, gece ve aylar vardır. Şüphesiz insan için en değerli mefhumlardan birisi de zamandır. Çünkü her şey zaman içinde var olmakta, gelişmekte ve yine zaman içinde yok olmaktadır. İnsan hayatında önemli bir yere sahip olan ilim, amel, servet ve diğer birçok değer, zaman içinde elde edilebilmektedir. Zamanı, gerektiği şekilde değerlendirebilenler hem dünyada hem de ahirette huzuru yakalayacaklardır. Zira Kur'an-ı Kerim'de zamanın öneminin bir sûre ile vurgulanması gerçekten anlamlıdır:

وَالْعَصْرِ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ *"Andolsun asra ki insan gerçekten ziyan içindedir..."* (Asr. 103/1) ayetinde yer alan "Asr" kelimesinin, zaman anlamında kullanıldığı müfessirlerin çoğunluğu tarafından ifade edilmiştir.[840] Bu ayet, zamanın önemine işaret etmektedir. Sevgili Peygamberimiz de;

نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ: اَلصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ "*İki nimet vardır ki insanların çoğu bunların değerinden habersizdirler. Bunlar, sağlık ve boş zamandır.*"[841] buyurmak suretiyle zamanın ve sağlığın önemine dikkat çekmiştir.

Zaman kavramı, yaratılmış varlıkların "ömür"lerini içinde yaşadıkları bir süreçtir. Yüce Kitabımız Kur'an-ı Kerim'de zaman konusuna doğrudan ya da dolaylı yollarla dikkat çekilmektedir. Bu yolla, bir yandan her şeyi yaratan Yüce Allah'ın varlığının ve birliğinin bir delili olarak zaman ön plâna çıkarılmakta, bir yandan da son derece kısa bir zaman diliminden ibaret olan insan ömrünün iyi değerlendirilmesi ve ahiret mutluluğunun elde edilmesi yolunda zamanın iyi değerlendirilmesi gerektiğine işaret edilmektedir.

Soyut bir kavram olan zamanın insanlar tarafından algılanabilmesi, bizzat zaman içinde meydana gelen birtakım olayların esas alınması ile gerçekleşebilmektedir. Bu yolla insan, belli zaman dilimlerini isimlendirme imkânını elde etmiş, "önce"yi ve "sonra"yı , "geçmiş"i ve "gelecek"i tasavvur edebilmiştir; böylece düşüncelerini, bilgilerini bir zemine oturtma imkânını yakalamış, başkaları ile olan ilişkilerini düzene sokabilmiştir. Medeniyetin oluşması ve "dün-

---

* Bu bölüm, Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi **Doç. Dr. Halil ALTUNTAŞ** tarafından hazırlanmıştır.

kavramları bu hareket düzeninin birer sonucudur. Yüce Allah, bu gerçeğe şu ayette işaret etmektedir:

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِندَ اللهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَآ أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنفُسَكُمْ

"Şüphesiz, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah katında ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır. İşte bu, Allah'ın dosdoğru kanunudur. Öyleyse o aylarda kendinize zulmetmeyin." (Tevbe, 9/36)

"Haram aylar" Cahiliye devri uygulamasına göre, hürmet edilmesi gereken, savaş yapılması ve kan dökülmesi yasak olan Kamerî aylar demektir. "Haram aylar" nitelemesinin, bu aylarda yapılacak ibadetlere daha çok sevap, günahlara ise daha çok ceza verilecek olmasına dayandığı da ifade edilmiştir.[842] Bu aylardan **Muharrem** birinci, **Recep** yedinci, **Zilkâde** on birinci ve **Zilhicce** de on ikinci aydır.

Hz. Peygamber (s.a.s.), Veda Haccı sırasında Mina'da irad ettiği hutbede şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الزَّمَانَ قَدْ اِسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللهُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ السَّنَةُ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ثَلَاثٌ مُتَوَالِيَاتٌ ذُو الْقَعْدَةِ وَ ذُو الْحِجَّةِ وَالْمُحَرَّمُ وَرَجَبُ مُضَرَ الَّذِي بَيْنَ جُمَادِى وَشَعْبَانَ

"İşte zaman, hakikaten Allah Teala'nın gökleri ve yeri yarattığı günkü durumu gibi bir devre girdi: Yıl on iki aydır. Bunlardan dördü haramdır ki; üçü birbirinin ardında Zilkâde, Zilhicce, Muharrem, biri de Cumâdâ ile Şa'ban arasındaki Receb'dir." [843]

Bu dört ayın hürmeti öteden beri süre gelen dinî bir uygulamadır. Hz.İbrahim ve İsmail (a.s.) zamanından beri Araplar bu esasa riayet edegelmişlerdi. Cahiliye devrinde bile buna riayet edilmiş, haram aylarda savaş yapılmamıştır, yılın bu dönemi bir barış zamanı olmuştur.

İslâm'ın gelmesi ile barış genel bir prensip, savaş ise saldırıya maruz kalma ve tebliğe engel olunması hâllerine has zorunlu bir durum hâline geldiği için, "haram aylar" uygulaması da kalkmış oldu.

Muharrem Ayının Ayrıcalığı

"**Haram aylar**" içinde Muharrem ayının ayrı bir yeri ve önemi vardır. Bu ayrıcalığı "Muharrem" adından da fark etmek mümkündür. Zira "muharrem"

---

[842] Cassâs, Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Akmâmu'l-Kur'an*, II, 110–111. Thk. Muhammed es-Sâdık el-Kamhâvî, ikinci baskı, Dâru'l-Mushaf, Kâhire, baskı tarihi yok.

[843] Buhârî, Tesîru Süre 9, 8, V, 204; Müslim, Kasâme, 29, II, 1305.

kelimesi, "haram kılınmış", "hürmete lâyık" anlamlarına gelmektedir. Kısacası "haram aylar" uygulamasının genel adı, anlam itibarı ile bu aya özel bir ad olarak verilmiştir. Bu özel uygulama, şüphesiz Muharrem ayına atfedilen önemin bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. Aynı önem İslâm kültür ve tarihi sürecinde de devam edegelmiştir. Zira İslâm, Hz. İbrahim'in tebliğ ettiği Hanif dini esaslarının devamı niteliğinde olması sebebi ile o geleneğin değerlerinin de sahibidir; dolayısı ile bu ayı değerli kılan tarihî olayları önemser. Diğer yandan, İslâm'ın zuhurundan sonra da Muharrem ayı, dinî, sosyal ve tarihî önemi haiz olaylara sahne olmuştur. Bu durum Muharrem ayını, İslâm kültürü açısından daha da ön plâna çıkarmaktadır.

Muharrem ayını önemli kılan özellikleri kısaca şöyle sıralamak mümkündür:

1.Hicrî Yılbaşı

Muharrem ayı, 12 ay ve 355 gün olan kamerî yılın ilk ayıdır. Adından da anlaşılacağı üzere, kamerî yılda -güneşin değil- ayın hareketleri esas alınmaktadır. Hicrî tarih, Hz. Muhammed (s.a.s.)' in Mekke'den Medine'ye göç edişi ile başlar. Hicretin takvim başlangıcı olarak kabul edilmesi, Hz. Ömer devrinde olmuştur. Onun devrine gelinceye kadar, Araplar düzenli bir tarih belirleme sistemine sahip değillerdi. Fil vakası gibi önemli olayları kıstas olarak benimsemişlerdi. Hz. Ömer devrinde, Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicret ettiği yıl (Miladî 622) İslâmî takvimin başlangıç yılı (Hicrî 1) olarak, Muharrem ayı da bu takvimin ilk ayı olarak kabul edildi.

2. Aşûre Günü (On Muharrem)

Bilindiği üzere Hz. Peygamber (s.a.s.), Medine'ye hicret ettiğinde orada Arap halkla birlikte yaşayan Yahudiler vardı. İşte bu Yahudiler, Hz. Musa ile İsrailoğullarının, Firavun'un zulmünden Aşûre günü kurtulduğunu söyleyen Yahudileri Hz. Peygamber yalanlamamış ve hatta bu yönde olumlu bir tavır sergilemiştir. Bunun yanı sıra tüm Samî dinlerde özel bir yere sahip görünen aşûre günü, Cahiliyye Araplarınca da önemli kabul edilmiştir. Hatta Resûl-i Ekrem'in de peygamberlik öncesi ve sonrası dönemde bir süre bu günde oruç tuttuğuna dair rivayetlere de rastlanır. Medine döneminde bu orucu müslümanlara tavsiye ettiği bilinen bir hususdur.[844]

İbn Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hz. Peygamber, Medine'ye geldiğinde Yahudilerin Aşûre günü oruç tuttuklarını gördü. *'Bu nedir?'* diye sordu. *'Bu hayırlı bir gündür. Bu, Allah'ın İsrailoğullarını düşmanlarından kurtardığı, bu sebeple de Musa'nın oruç tuttuğu gündür'* dediler. Bunun üzeri-

tur;

صِيَامُ يَوْمِ عَاشُورَاءَ إِنِّي أَحْتَسِبُ عَلَى اللهِ أَنْ يُكَفِّرَ السَّنَةَ الَّتِي قَبْلَهَا

"Aşûre gününün orucunun, bir önceki yılın günahlarına keffâret olmasını Allah'tan umarım."[846]

Ramazan Ayı ve Aşûre Günü

Aşûre gününün oruç tutulması uygulaması, Ramazan orucunun farz kılınmasına kadar devam etti.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere olduğu gibi size de farz kılındı." (Bakara, 2/183) ayeti inince, Aşûre orucu isteğe bağlı hâle geldi. Hz. Âişe, bunu şöyle anlatıyor:

كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ بِصِيَامِ يَوْمِ عَاشُورَاءَ فَلَمَّا فُرِضَ رَمَضَانُ كَانَ مَنْ شَاءَ صَامَ

وَمَنْ شَاءَ أَفْطَرَ

"Resûlullah (s.a.s.), Aşûre günü oruç tutulmasını emretti. Ramazan orucu farz kılınınca, dileyen Aşûre günü oruç tuttu, dileyen tutmadı."[847]

Aynı konuda yine Hz. Âişe'den gelen diğer rivayet de şöyledir:

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانُوا يَصُومُونَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ قَبْلَ أَنْ يُفْتَرَضَ رَمَضَانُ وَكَانَ يَوْمٌ فِيهِ تُسْتَرُ الْكَعْبَةُ فَلَمَّا

فَرَضَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ رَمَضَانَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ شَاءَ أَنْ يَصُومَهُ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ شَاءَ أَنْ يَتْرُكَهُ

فَلْيَتْرُكْهُ

"Ramazan orucu farz kılınmadan önce (Kureyşliler) Aşûre günü oruç tutarlardı. Aşûre günü, Kabe'nin örtüsünün değiştirildiği gündü. Allah Teâla, Ramazan orucunu farz kılınca, Resûlullah (s.a.s.), *'Dileyen Aşûre günü oruç tutsun, tutmak istemeyen de tutmasın'* dedi."[848]

Bu hadisin farklı bir rivayeti de şöyledir:

---

[845] Buhârî, Savm, 69, II, 251; Müslim, Savm, 127, I, 795.
[846] Tirmizî, Savm, 48, III, 126.
[847] Buhârî, Savm, 69, II, 250,
[848] Ahmed, VI, 244.

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ عَاشُورَاءَ يَوْمًا تَصُومُهُ قُرَيْشٌ فِي الْجَاهِلِيَّةِ وَكَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُهُ فَلَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ صَامَهُ وَأَمَرَ النَّاسَ بِصِيَامِهِ فَلَمَّا افْتُرِضَ رَمَضَانُ كَانَ رَمَضَانُ هُوَ الْفَرِيضَةُ وَتَرَكَ عَاشُورَاءَ فَمَنْ شَاءَ صَامَهُ وَمَنْ شَاءَ تَرَكَهُ

"Hz. Âişe'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: *Aşûre günü, Cahiliye devrinde Kureyşlilerin oruç tuttuğu bir gündü. Resûlullah da bu günde oruç tutardı. Medine'ye gelince insanlara o günde oruç tutmayı emretti. Ramazan orucu farz olunca, Ramazan'da oruç tutmaya başladı ve Aşûre orucunu terk etti. Ondan sonra, dileyen Aşûre orucunu tuttu, dileyen terk etti.*"[849]

Hz. Peygamber (s.a.s.), Muharrem ayının 9, 10 ve 11. günlerinde oruç tutmayı ashabına tavsiye etmiştir. Bir hadisi şerifte şöyle buyurulmuştur:

حِينَ صَامَ رَسُولُ اللهِ يَوْمَ عَاشُورَاءَ وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّهُ يَوْمٌ تُعَظِّمُهُ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِذَا كَانَ الْعَامُ الْمُقْبِلُ إِنْ شَاءَ اللهُ صُمْنَا الْيَوْمَ التَّاسِعَ قَالَ فَلَمْ يَأْتِ الْعَامُ الْمُقْبِلُ حَتَّى تُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

"Resûlullah (s.a.s.), Aşûre günü oruç tutunca kendisine; *'Ey Allah'ın Resûlü, bu gün, Yahudilerin ve Hıristiyanların hürmet gösterdikleri bir gündür'* dediler. Bunun üzerine Resûlullah "*Gelecek yıl inşallah Muharrem'in dokuzuncu gününde de oruç tutacağız.*" dedi. Ertesi yıla ulaşmadan Resûlullah vefat etti."[850]

أَفْضَلُ الصِّيَامِ بَعْدَ رَمَضَانَ شَهْرُ اللهِ الْمُحَرَّمِ وَأَفْضَلُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الْفَرِيضَةِ صَلَاةُ اللَّيْلِ

"*Ramazan ayından sonra tutulan oruçların en hayırlısı, Allah'a izafetle (Allah'ın ayı denilerek) şereflendirilen Muharrem ayında tutulan oruçtur. Farz namazlardan sonra en faziletli namaz ise geceleyin kılınan namazdır.*"[851]

Peygamberimiz, bir başka hadisinde de, "*Aşûre günü'nde tutulan orucun, bir yıl önce işlenen hata ve günahların bağışlanmasına vesile olacağı müjdelenmiştir.*"[852] Ancak, Hz. Peygamberin bildirdiğine göre yalnızca Aşûre günü değil, Muharrem'in 9, 10 ve 11. günlerinde oruç tutulması tavsiye edilmiştir.[853]

Aşûre günü oruç tutmanın faziletine ilişkin sahih hadisler bulunmasına karşılık, o günde hububat karışımı aş (aşûre) pişirmek, sadaka vermek, mescitleri ziyaret etmek ve kurban kesmek gibi fiiller hakkında sahih habere rastlanmamaktadır.[854] Bununla birlikte, Müslüman Türklerin Dinî halk geleneğinde

---

[849] Tirmizî, Savm, 49; III, 127.
[850] Müslim, Sıyâm,133, I, 797-798.
[851] Müslim, Sıyâm, 202, I, 821.
[852] Tirmizî, Savm, 48, III, 126.

[illegible] bulunmuştur. Çok eskiden beri devam eden aşûre aşı, Osmanlılar döneminde sarayda da pişirilmiş, "aşûre testisi" adı verilen özel kaplarla da saray dairelerine ve halka birkaç gün süreyle dağıtılmıştır.

Aşûre Gününde Meydana Gelen Diğer Tarihî Olaylar

Aşûre günü adı verilen 10 Muharrem gününde meydana geldiği rivayet edilen diğer bazı önemli olayları da kısaca şöyle sıralamak mümkündür:

a) Rivayete göre, Hz. Nuh'un gemisi Tufan'dan kurtulup Cûdî dağına Aşûre günü oturmuştur. Bilindiği üzere Hz.Nuh, Allah'ın emri üzerine kendine inananları yaptığı bir gemiye bindirmiş, tufan gerçekleşince, inanmayanlar suda boğularak helâk olmuşlardı.[855]

b) Hz. Âdem'in tövbesinin kabul edilmesi,

c) Hz. İbrahim'in Nemrut'un ateşinden kurtulması,

d) Hz. Yakub'un oğlu Yusuf'a kavuşması,

e) Hz. Musa ve İsrailoğullarının Firavun'un zulmünden kurtulmaları, 10 Muharrem (Aşûre) günü gerçekleştiği rivayet edilen olaylar arasındadır.

İslâm Tarihinde 10 Muharrem

Emeviler'in ikinci hükümdarı Yezid zamanında ve Hicrî 61, Miladî 680 yılı Muharrem ayının onuncu Cuma günü Hz. Hüseyin şahadeti ile sona eren tarihî olay meydana gelmiştir. Ehlibeytin çok değerli bir ferdinin hayatına mal olan bu elîm olay sebebi ile 10 Muharrem, Şiî müslümanlarca yas günü sayılmış ve bu matem daha sonraları geniş çaplı hâle gelmiş ve bir nevi resmî hüviyete bürünmüştür.

Öncelikle şunu ifade edelim ki, Yüce Allah, insanı ruh ve beden yapısıyla en güzel bir şekilde yaratmış,[856] ona şan ve şeref vermiş[857], ona ruhundan üflemiş[858] ve yeryüzündeki her şeyi onun hizmetine sunmuştur.[859] Bütün bu özellikleriyle insan, yaratılanlar arasında en seçkin ve en değerli varlıktır. Yaratılış gayesine uygun olarak yaşayan insan, sevgi dolu, merhametli, hoş geçimli, güvenilir, içinde yaşadığı toplumla ve bütün insanlıkla barışık olandır. Bu vasıflar, kuşkusuz olgun müslümanın da belirgin özelliklerindendir.

Hz. Peygamber'in, اَلْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ "*Müslüman, elinden ve dilinden insanların emin olduğu kimsedir. Mü'min ise, insanların*

---

[855] Hûd,11/ 25–43.
[856] Tîn, 95/4.
[857] İsrâ, 17/70.
[858] Hicr, 15/29.
[859] Mülk, 67/15.

canları ve malları konusunda kendisinden emin olduğu kimsedir"[860] buyurarak, Müslümanlık ile güvenilirlik arasında bağ kurması oldukça anlamlıdır.

Temeli barış, uzlaşma ve hoşgörüye dayanan, ismini de bu anlamlara gelen "İslâm" kelimesinden alan yüce dinimiz; birliği, sevgiyi ve kardeşliği emrederken, haksızlığı, insan hayatına, kişi dokunulmazlığına ve insanın onur ve haysiyetine zarar verecek her şeyi de kesin bir dille yasaklamıştır. İnsanların can, din, mal, nesil ve akıl emniyetini temin etmek İslâm'ın temel hedeflerindendir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, haksız yere cana kıymak haram kılınmış ve bir insanı öldürmek bütün insanlığı öldürmeye, bir hayatı kurtarmak da bütün insanlığı kurtarmaya denk tutulmuştur.[861]

Hz. Peygamber (s.a.s.), savaş ortamında bile, müslümanlarla savaşmayan gayr-i müslim kadınların, çocukların, yaşlıların ve ibadetle meşgul din adamlarının öldürülmesini, hatta ibadethanelerinin yıkılmasını, ağaçların kesilmesini ve hayvanların öldürülmesini yasaklamıştır. Bütün insanlığa seslendiği Veda Haccı hutbesinde de, Hz. Âdem'in çocukları olmaları itibariyle, insanların kardeş olduklarını; mallarının, canlarının ve kişilik haklarının dokunulmaz olduğunu ve her türlü haksız saldırıdan korunduğunu bütün dünyaya ilan etmiştir.

Genel bir ilke olarak yeryüzündeki bütün canlılara merhametle yaklaşmayı öngören İslâm dini, "*insanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez*"[862] peygamberi buyruğuyla da bu ilkeyi âdeta perçinlemiştir. Bütün bunlardan da açıkça anlaşılacağı üzere kime karşı işlenirse işlensin, insan hayatına yönelik haksız davranışların onaylanması söz konusu olamaz.

Muharrem ayı içerisinde Hz. Hüseyin gibi büyük bir şahsiyetin şehit edilmiş olması, bütün Müslümanlar için büyük bir acı olmuş ve Müslümanları derinden etkilemiştir. Bu zatın, Hz. Peygamberin sevgili torunu olması ise bu acıyı daha da artırmaktadır. Tarihin belli bir kesitinde meydana gelen bu üzücü olayları iyi düşünmek ve bunlardan ders çıkarmak gerekir. Müslümanlara düşen görev, bu tür müessif olayların tekrarlanmasını önleyecek bir bilinç ve anlayışa sahip olmak; kardeşlik, birlik ve beraberliğimizi korumaktır.

Ehl-i Beyt

Ehli beyt, "ev halkı", "ev sahibi ile eşi, çocukları ve torunları" demektir. Terim anlamı ile "Hz. Peygamber (s.a.s.)'in ailesi ve soyu" demektir. Şiî kaynaklarda genellikle "ehli beyt" karşılığında "el-İtre" kelimesi kullanılır.

Kur'an'da Hz. Peygamberin ev halkına yönelik özel açıklamalar içeren ayetler yer almaktadır. Allah Teala, şöyle buyuruyor:

---

[860] Tirmizî, "İman", 12, IV, 17; Nesâî, "İman", 8, VIII, 104–105.

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ إِنَّمَا

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا

"Ey Peygamberin hanımları! Siz kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer Allah'a karşı gelmekten sakınıyorsanız (erkeklerle konuşurken) sözü yumuşak bir eda ile söylemeyin ki, kalbinde hastalık (kötü niyet) olan kimse ümide kapılmasın. (Güzel ve) doğru söz söyleyin. Evlerinizde oturun. Önceki Cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namaz kılın, zekât verin, Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı (ehl-i beyti)! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor." (Ahzâb, 33/32–33)

Bir hadis-i şerifte de şöyle buyurulmaktadır.

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّتِهِ يَوْمَ عَرَفَةَ وَهُوَ عَلَى نَاقَتِهِ ا

لْقُصْوَاءِ يَخْطُبُ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ يَاأَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي قَدْ تَرَكْتُ فِيكُمْ مَا إِنْ أَخَذْتُمْ بِهِ لَنْ تَضِلُّوا كِتَابَ اللهِ:

وَعِتْرَتِي أَهْلَ بَيْتِي

"Câbir b. Abdillah diyor ki: 'Resûlullah (s.a.s.)'ı haccettiği yıl Arefe günü **Kusvâ** adlı devesi üzerinde insanlara hitap ederken gördüm. Onun şöyle dediğini işittim: *Ey insanlar! Aranızda iki şey bıraktım ki, onlara tutunduğunuz sürece asla sapkınlığa düşmezsiniz: Allah'ın Kitabı ve benim ehl-i beytim."* [863]

Şu hâlde, ehli beyt Kur'an'a ve Sünnet'e bağlı, bu iki kaynağı hayatına yansıtan, onların canlı birer örneği olan seçkin insanları ifade ediyor. Kısaca ehli beyt sünneti ve bu bağlamda da Hz. Peygamberin yaşam biçimini temsil etmektedir, diyebiliriz.

Buradan hareketle şunu ifade etmek gerekir ki, Kur'an'ın ve Sünnet'in getirdiği esaslara sırt çevirerek, onları hayatımızın dışına çıkararak ehli beyti sevmek mümkün değildir. Zira seven kişi, sevdiğine benzemeye, onun gibi olmaya çalışır ve bunu sözleri ve davranışları ile ispat eder. Şüphesiz Hz. Peygamber (s.a.s.)'in aile halkından, ehlibeytinden birinin hiç hak etmediği bir muameleye tabi tutulması, şehit edilmesi, bütün müslümanlar adına son derece üzüntü verici, acı bir olaydır. Sıradan bir insanın canına kıyılmasını bütün insanları öldürmek gibi telakki eden bir din mensuplarını, böyle seçkin bir insana haksız yere kıyılmasını tabi ki tel'in eder; böyle üzücü olayların yeniden mey-

[863] Tirmizî, Menâkıb, 32, V, 662.

dana gelmemesi için ne gerekiyorsa onu yapmayı temel görevleri arasında görür.

Ancak şu noktayı asla gözden kaçırmamalıyız:

Hz.Hüseyin'e reva görülen bu muamele ne kadar haksız ve ne kadar üzücü olursa olsun, Müslümanlar arasında ayrılık ve husumet sebebi olmamalıdır. Tarihin belli döneminde gerçekleşen bu üzücü olayı gene tarihin hakemliğine emanet etmek ve duygulardan çok, aklı hâkim kılmak gerekir. Zira günümüzde Müslümanların her zamankinden daha fazla birlik ve beraberliğe ihtiyacı olduğu inkâr edilemez.

Kerbelâ olayının hatırasını yâd etme gerekçesi ile yas günü olarak algılanan 10 Muharrem'de sergilenen etkinliklerde Bazı Şiî müslümanlar, "kendi kendine işkence" denebilecek uygulamalar sergilemektedirler. Hâlbuki bu tür uygulamalar İslâm'a aykırıdır. Yas tutmanın da bir ölçüsü vardır ve bu ölçüyü Hz. Peygamber (s.a.s.) belirlemiştir. İslâm'dan önce Cahiliye Arapları, ölen kimse için aşırı derece yas tutar, ölünün yakınları avazı çıktığı kadar bağırır, eşi kendini eve hapseder, yıkanmazdı. Hatta profesyonel ağlayıcılar da tutarlardı. Resûlullah, bu geleneği şu hadisi ile ortadan kaldırmıştır:

"Yüzüne vurarak, yakasını yırtarak, cahiliye âdetlerini sürdüren bizden değildir."[864]

Muharrem ayı, tarih boyunca insanlık için dönüm noktaları sayılabilecek önemli olayların yer aldığı bir aydır. İslâm'dan önceki semavî dinlerce de değerli bir zaman dilimi olarak kabul edilmiştir. İslâm tarihi açısından da önem arz eden bu ayda Hz. Peygamber (s.a.s), özellikle bu ayın "Aşûre günü" diye adlandırılan onuncu gününde oruç tutmayı tavsiye etmiştir.

Muharrem ayına, Osmanlılar döneminde de ayrı bir önem verilmiştir. Bu ay dolayısıyla şairlerin yazdığı ve "*Muharremiye*" adı verilen manzum şiirlerin sayısı oldukça kabarıktır. Ayrıca, yeni yılın başlangıcı olması sebebiyle, bu ayda devlet erkanı, padişahın huzuruna çıkarak yeni yılı tebrik ettiği ve padişahın "*Muharremiye*" denilen hediyeler dağıttığı nakledilmektedir.

Sonuç

Muharrem ayı, İslâm kültür tarihinde önemli yeri olan bir zaman dilimini temsil etmektedir. Bu ayın önemi, içinde meydana gelmiş olan önemli olaylardan kaynaklanmaktadır. İslâm tarihinin en üzücü olaylarından biri olan Kerbela olayı da bu ayda gerçekleşmiştir. Bütün Müslümanları üzen bu tarihî olay, tarihin hakemliğine bırakılmalı, mü'minler arasında soğukluğun ve kırgınlığın sebebi kılınmamalıdır. Bütün müslümanlara düşen görev, tarihin güzelliklerini yaşadığımız dönemin şartları içinde yeniden yaşamaya gayret gös-

FİTNE VE ZARARLARI*

"Fitne"; sözlükte, saflığını anlamak için altın ve gümüş gibi değerli maddeleri ateşte eritmek anlamına gelen fetn (fütûn) kökünden türemiştir.[865] Nitekim iyiliği ve kötülüğü belli olsun diye insanın değişik muamelelere tabi tutulup denenmesi, kısaca insanın herhangi bir şekilde imtihana tabi tutulması karşılığında da "fitne" kelimesi kullanılmıştır.[866]

Fitne kelimesinin Kur'an'da şu manalarda da kullanıldığını görüyoruz:
"Saptırma"[867]
"Azap"[868]
"Yakmak"[869]
"İşkence"[870]
"Fenalık yapmak"[871]
"Belâya uğratmak"[872]
"Delilik"[873]
"Şirk ve tefrika"[874]
"Kargaşa ve ölümü temenni ettiren hâl"[875]
"İman zayıflığı-Küfür"[876]
"İsyan-Muhalefet"[877]

Kur'an-ı Kerim'de böyle değişik manalarda kullanılmış olan fitne kelimesi dilimizde insanlara fenalık yapmak, onları belâya uğratmak ve genelde toplumda kargaşa çıkarmak gibi kötü fiil ve davranışlar için kullanılmaktadır. Fitne denince münferit birtakım olaylar sebebiyle ortaya çıkan küçük çaptaki

---

* Bu bölüm, Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi **Dr. Sadık ERASLAN** tarafından hazırlanmıştır.

865 Çağrıcı, Mustafa, "Fitne", DİA, XIII, 156.

866 En'âm 6/53; Tâ-Hâ, 20/85; Sâd, 38/34.

867 Âl-i İmrân, 3/ 7; İsrâ, 17/73.

868 Sâd, 38/ 24.

869 Hadîd, 57/14.

870 Nahl, 16/110.

871 Nisâ, 4/101.

872 Bürûc, 85/10.

873 Kalem, 68/6.

874 Bakara, 2/ 193.

875 Bakara, 2/191.

surunu önemli bir rol oynamaktadır. Bir toplumun, fitneye kaynaklık edebilecek insanları ya da anlayışları içinde barındırması ve böyle bir konumun varlığına razı olması, her şeyden önce o toplumun kendi varlığını ve bekasını ilgilendiren bir konudur. Toplum, kendi içlerinde bu tür bozulma ve düzensizlik ortamlarına zemin oluşturmama yolunda gerekli tedbirleri almak zorundadır.

İslâm dini, fitneyi şiddetle yasakladığı gibi, fitneye götüren fiil ve davranışları da yasaklar. Toplumda, fitneye sebep olan pek çok kötü fiil ve davranış bulunmakla birlikte, biz bunlardan gerekli gördüklerimize temas edeceğiz.

Sûizan, Dedikodu ve Gıybet:

Sûizan, dedikodu ve gıybet İslâm dininde yasaklanmıştır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de;

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا

اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَاْكُلَ لَحْمَ اَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ

"Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir." (Hucurât, 49/12) buyrulmaktadır.

Ayette açıkça belirtildiği gibi, bir Müslüman diğer Müslüman kardeşleri hakkında iyi niyet (hüsnü zan) beslemelidir. Zira bu, dinimizin gereğidir. Ayrıca fitnenin def'i böyle bir tutumu gerekli kılmaktadır. Birbirimiz hakkında iyi düşünmeli ve birbirimize mü'minler olarak güvenmeliyiz. Bir kişi hakkında iyi düşünmek ve ona güvenmek, onunla ilgili gerekli tedbirlerin alınmasına engel de teşkil etmemelidir. Bu, herkes için geçerli ve hatta gerekli bir kuraldır. İman sahibi oluşundan dolayı Müslüman kardeşimize güvendiğimiz ve hakkında kötü düşünmediğimiz gibi, nefis sahibi olduğumuzdan dolayı da hiçbirimizin kötü bir davranış sergilemeyeceğimiz ihtimal dışı değildir.

Bir insan hakkında hüsnü zanda bulunmakla birlikte, ona karşı tedbirli olmak ve ona tam güvenmemek birbirine zıt hususlar gibi görülmemelidir. Çünkü evham ve asılsız şüphelere yol açmamak için gerekli tedbire başvurmak daha uygundur. Zira bu tedbir, hem insanı sûizandan korur, hem de bu yolla günaha girmesini önlemiş olur.

Müslüman'ın, diğer Müslüman kardeşi hakkındaki düşüncesinin ve özellikle hüsnü zannını ortaya koyması açısından şu hadis dikkat çekicidir:

رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ يَطُوفُ بِالْكَعْبَةِ وَيَقُولُ مَا اَطْيَبَكِ وَاَطْيَبَ رِيحَكِ مَا اَعْظَمَكِ وَاَعْظَمَ حُرْمَتَكِ! وَالَّذِى نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَحُرْمَةُ الْمُؤْمِنِ اَعْظَمُ عِنْدَ اللهِ حُرْمَةً مِنْكِ مَالِهِ وَدَمِهِ وَاَنْ نَظُنَّ بِهِ اِلاَّ خَيْرًا

Sahabeden Abdullah ibn Amr, *"Ben Hz. Peygamber'in Kâbe'yi tavaf ettiğini ve* (tavaf esnasında) *şöyle söylediğini gördüm:* '(Ey Kâbe!) *Sen ne güzelsin ve senin kokun ne güzeldir. Senin azametine ve senin kutsallığının azametine hayranım. Muhammed'in canı kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, mü'minin hürmeti Allah katında senin hürmetinden şüphesiz daha büyüktür. Mü'minin malı, kanı ve hakkında hüsnü zanda bulunma kutsallığı* (seninkinden üstündür)"[878] diye dua ediyordu.

Bu hadis-i şerifte Hz. Peygamber, bir Müslüman hakkında hüsnü zanda bulunmanın önemini, onun can ve malının önemiyle birlikte zikretmektedir. Zira bir insanın iyi veya kötü olarak bilinmesi, özellikle onun şeref ve haysiyetini ilgilendirmekte olup yerine göre en az mal ve can kadar önem arz etmektedir. Sûizan ise, tüm huzursuzluk ve düşmanlıkların kaynağı olan fitne-fesada sebep teşkil ettiğinden, o derece zararlı olup dinen yasaklanmıştır. Bu sebeple, Hz. Peygamber diğer bir hadis-i şeriflerinde;

اِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَاِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ *"(Kötü) zandan sakın, çünkü (kötü) sözlerin en yalanıdır..."* buyurmaktadır.

Burada da Hz.Peygamber (s.a.s.), Zann (sûizannı)'ı, en sevmediği ve hatta nefret ettiği hasletlerden olan yalancılıkla ilişkilendirmektedir. Bu da, sûizanın Müslüman için ne derece tehlikeli bir tuzak olduğunun açık bir delilidir. Hadisin devamında Hz. Peygamber (s.a.s.), zanna ilave olarak Müslümanları şu konularda uyarmaktadır:

وَلاَ تَجَسَّسُوا, وَلاَ تَحَسَّسُوا, وَلاَ تَنَافَسُوا, وَلاَ تَحَاسَدُوا, وَلاَ تَبَاغَضُوا, وَلاَ تَدَابَرُوا, وَكُونُوا عِبَادَ اللهِ اِخْوَانًا كَمَا اَمَرَكُمُ اللهُ تَعَالَي: أَلْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ, لاَيَظْلِمُهُ, وَلاَ يَخْذُلُهُ, وَلاَ يَحْقِرُهُ. بِحَسْبِ امْرِىءٍ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ. كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَي الْمُسْلِمِ حَرَامٌ, مَا لُهُ وَدَمُهُ وَعِرْضُهُ. اِنَّ اللهَ لاَ يَنْظُرُ اِلَي صُوَرِكُمْ وَأَجْسَادِكُمْ, وَلٰكِنْ يَنْظُرُ اِلَي قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَا لِكُمْ. اَلتَّقْوٰى هٰهُنَا, وَيُشِيرُ اِلَي صَدْرِهِ أَلاَ لاَ يَبِعْ بَعْضُكُمْ عَلَي بَيْعِ بَعْضٍ, وَكُونُوا عِبَادَ اللهِ اِخْوَانًا. وَلاَ يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلاَثٍ

"(Ey Müslümanlar!) *Birbirinizin eksikliğini görmeye ve işitmeye çalışmayın, birbirinizin özel ve mahrem hayatını araştırmayın, menfaatte benlik yarışına girmeyin, birbirinizi çekememezlik etmeyin, birbirinize kin tutmayın, birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları! Allah'ın emrettiği şekilde kardeş olun. Müslüman Müslüman'ın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu mahrum bırak-*

Allah, sizin suretlerinize ve kalıplarınıza bakmaz, fakat kalplerinize ve amellerinize bakar. Takvâ şuradadır. Hz. Peygamber (s.a.s.), eliyle göğsünü işaret etti (bazı rivayetlerde üç kere). *"Sakın ha! Birbirinizin satışı üzerine satış yapmayın. Ey Allah'ın kulları kardeş olun. Bir Müslüman'ın kardeşine, üç günden fazla küsmesi helâl olmaz."*[879]

Hz. Peygamber (s.a.s.)'in burada özellikle Müslüman'ın ırzı, namusu ve kalbinde mevcut olan duygu ve düşüncenin önemi ile ilgili yapmış olduğu uyarı, fitne-fesadın iki önemli kaynağı olan sûizan ve gıybet (diğer adıyla dedikodu)'i kapsamaktadır. Zira genellikle insanlar önce kalplerinde birbiri hakkında sûizanda bulunur, daha sonra da bunun dedikodusunu yaparak arkadan çekiştirirler, böylece dinimizde çirkin bir davranış olarak nitelendirilen gıybeti işlemiş olurlar.

Gıybetin tanımını Hz.Peygamber gayet özlü bir şekilde yapmıştır:

قَالَ رَسُولُ اللهِ أَتَدْرُونَ مَا الْغِيبَةِ؟ قَالُوا: اَللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: ذِكْرُ أَحَدِكُمْ أَخَاهُ بِمَا يَكْرَهُ. فَقَالَ رَجُلٌ:

أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ فِي أَخِي مَا أَقُولُ؟ قَالَ: إِنْ كَانَتْ فِيهِ مَا تَقُولُ ,فَقَدِ اغْتَبْتَهُ. وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِيهِ مَا تَقُولُ فَقَدْ بَهَتَّهُ

"Gıybet nedir bilir misiniz?" diye sordu Resûlullah. Ashap: *"Allah ve Resûlü daha iyi bilir."* dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Birinizin kardeşini onun hoşlanmadığı bir vasıf ile tavsif etmesidir."diye tarif etti. Kardeşimde dediğim vasıf varsa ne buyurursunuz?* denilmesi üzerine Resûlullah (s.a.s.), *"Eğer dediğin sıfat kardeşinde varsa, işte o zaman gıybet olur. Yoksa ona bühtan ve iftira etmiş olursun"*[880] buyurdu.

Bu hadiste de geçtiği gibi, halk arasında gıybetin bazen yanlış anlaşıldığı ve gerçek olan olayları dile getirmenin gıybet sayılmayacağı düşüncesinin hâkim olduğu görülmektedir. İşte Hz. Peygamber (s.a.s.)'in bu hadis-i şerifi, gıybetin ne olduğunu açıkça ortaya koyduğundan böyle bir yanlış anlaşılmaya mahal bırakmamaktadır.

Hz. Peygamber, bir başka hadisinde gıybet yoluyla fitne çıkaran insanları bir bakıma azarlamakta ve bunun Cenab-ı Hak tarafından dünyada iken dahi karşılıksız bırakılmayacağını ifade etmektedir:

يَا مَعْشَرَ مَنْ آمَنَ بِلِسَانِهِ وَلَمْ يَدْخُلِ الْإِيمَانُ قَلْبَهُ لاَتَغْتَابُوا الْمُسْلِمِينَ وَلاَ تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ فَإِنَّهُ مَنْ اِتَّبَعَ

عَوْرَاتِهِمْ يَتَّبِعُ اللهُ عَوْرَتَهُ وَمَنْ يَتَّبِعِ اللهُ عَوْرَتَهُ يَفْضَحْهُ فِي بَيْتِهِ.

---

[879] Buhârî, Nikâh, 45 VI, 136–137. Edeb, 57, 58, VII, 88–89, Feraiz, 2; Müslim, Birr, 28–34, III, 1985–1987; Ebû Davud, Edeb, 40–56, V, 196–217; Tirmizî, Birr, 18, IV, 325.

[880] Müslim, Birr, 70. III, 2001.

"Ey dilleriyle iman edip fakat kalbine iman girmemiş olan topluluk! Müslümanların gıybetini yapmayınız, onların mahremlerinin (ırz ve namuslarının) peşine düşüp kusurlarını ortaya koymaya çalışmayınız. Muhakkak bilin, kim ki, Müslümanların kusurlarını araştırıp ortaya çıkarmaya çalışırsa (fitne fesat çıkarırsa), Allah da onun kusurlarını ortaya çıkarmaya çalışır. Kim ki, Allah onun kusurlarını ortaya çıkarmaya çalışırsa onu, evinin içerisinde dahi rezîl eder."[881]

Nitekim gıybet ve dedikodu fitnesinden korunmak için Kur'an-ı Kerim bizleri şu şekilde uyarmaktadır:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ

"Ey iman edenler! Eğer fâsıkın biri size bir haber getirirse, onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz." (Hucurât, 49/6)

Cenab-ı Hak burada da, Müslümanları her an için fitne tehlikesine karşı uyanık olmaya çağırmaktadır. Zira fitneyi çıkarmanın en kolay yollarından biri de, yalan haber yaymak, insanların kusurunu araştırmak ve söz taşımaktır. Onun için Müslüman bir kimse, kendisine getirilen her haberi doğru kabul edip peşine düşmeyecektir. Her zaman, kendisine ulaştırılan bilgilerin aslının olup olmadığını araştıracak ve dedikoducuların, fitnecilerin tuzağına düşmeyecektir. Zaten Hz. Peygamber de, birçok hadisinde olduğu gibi Müslümanları, dillerini kötüye kullanmama konusunda da şu şekilde uyarmaktadır:

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَسْكُتْ

"Kim, Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa, hayır söylesin veya sussun (faydasız veya zararlı söz söylemesin)."[882] Diğer bir hadiste de Hz. Peygamber (s.a.s.), şöyle buyurmuştur:

اَلْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ وَالْمُؤْمِنُ مَنْ أَمِنَهُ النَّاسُ عَلَى دِمَائِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ

"(Kâmil) Müslüman, diğer Müslüman kardeşlerinin elinden ve dilinden zarar görmediği kişidir. Mü'min de insanların canları ve malları konusunda kendisine güvendiği kişidir."[883]

Müslüman, emin, güvenilir kimsedir. Ondan hiç kimseye zarar gelmez, gelmemelidir. Çünkü müslümanın inancı bunu gerektirir. Aksine Müslüman, başkasının kusurunu, eksiğini görmezden gelmeli, ayıbını örtmelidir. Müslüman her ne olursa olsun fitneye çanak tutmamalıdır. Hz. Peygamber, dilin, fitne ve kötülükte ne kadar etkili bir araç olduğunu ve dili iyiye kullanmanın

---

[881] Ebû Davud, Edeb, 40, V, 194

ان سُفيَان بْنَ عَبْدِ اللهِ الثقفِيَّ قال قلت يا رَسُولَ اللهِ حدِثنِي بِأمرٍ اعتصِم بِهِ. قال « قل ربِّي اللهُ ثم استقِم

». قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ مَا أَكْثَرُ مَا تَخَافُ عَلَيَّ فَأَخَذَ رَسُولُ اللهِ -صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- بِلِسَانِ نَفْسِهِ ثُمَّ قَالَ « هٰذَا»

"Süfyan bin Abdillah es-Sakafî (r.a.)'den, şöyle demiştir: Ben; *"Ey Allah'ın Resûlü! Sıkıca sarılacağım bir şeyi bana anlat* (tavsiye buyur), dedim. O da; *'Rabbim Allah'tır' de ve dosdoğru ol.'* buyurdu. Ben de; *'Ya Resûlullah! Benim hakkımda en çok korktuğun şey nedir?'* diye sordum. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) kendi dilini tuttu. Sonra; *'İşte bu'* buyurdu."[884]

Yalan

Fitneyi körükleyen en önemli fiil ve davranışlardan biri de yalan söylemektir. Özellikle bazı insanlar olmayan şeyleri olmuş gibi göstermek suretiyle ortalığı, toplumu daima fitne ve fesada sürükler.

Hz. Peygamber (s.a.s.), bu tür fiil ve davranışları şiddetle kınamış ve yalan sözün sahibini bu davranışından vazgeçirinceye kadar ısrar etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in en nefret ettiği şey yalan söylemekti. Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.s.), yalan üzerine bina edilen her şeyi reddetmiş ve bu hususta şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِى إِلَى الْبِرِّ ، وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِى إِلَى الْجَنَّةِ ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَصْدُقُ حَتَّى يَكُونَ صِدِّيقًا ، وَإِنَّ

الْكَذِبَ يَهْدِى إِلَى الْفُجُورِ ، وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِى إِلَى النَّارِ ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَكْذِبُ ، حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللهِ كَذَّابًا

"Doğruluk (insanı) hayra götürür. Hayır da cennete götürür. Kişi doğru konuşa konuşa, Allah'ın yanında doğru kişi olarak yazılır. Yalan ise kötülüğe, kötülük de ateşe götürür. Kişi yalan konuşa konuşa Allah'ın yanında yalancı olarak yazılır."[885]

Yalancılık aynı zamanda nifak/iki yüzlülük alametlerinden biridir. Yalan söylemekten kaçınmayan kişi, her türlü fitneyi rahatlıkla çıkarabilir. Özellikle yalancı şahitlik konusunda Hz. Peygamber (s.a.s.), çok şiddetli bir şekilde insanları uyarmış ve bu tür şahitliğin sebep olduğu fitnenin karşılığını şu sözlerle dile getirmiştir:

مَنْ لَمْ يَدَعْ قَوْلَ الزُّورِ وَالْعَمَلَ بِهِ فَلَيْسَ للهِ حَاجَةٌ فِى أَنْ يَدَعَ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ

" Kim ki, yalancı şahitliği ve onunla amel etmeyi terk etmezse, (oruçlu için) Allah'ın onun aç ve susuz kalmasına ihtiyacı yoktur."[886]

---

[884] İbn Mâce, Fiten, 12, II, 1914.
[885] Müslim, Birr, 103, III, 2012–2013.
[886] Buhârî, Savm, 8. II, 228.

Kovuculuk

Fitnenin en yaygın şekillerinden biri de "Nemime" denilen kovuculuktur. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur:

وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ

"(Resûlüm) Alabildiğine yemin eden, aşağılık, daima kusur arayıp kınayan, durmadan laf götürüp getiren, iyiliği hep engelleyen, mütecaviz, günaha dadanmış... kimselerden hiç birine boyun eğme." (Kalem, 68/10-12) Nitekim bu konudaki hadis-i şerif de şöyledir:

لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَتَّاتٌ *"Kattat (iftira eden, laf götürüp getirerek fitne çıkaran) Cennet'e giremez."*[887]

İkiyüzlülük (Nifak)

Fitne ve fesat çıkarmada "ikiyüzlü" denilen insanlar da, fitneye kaynaklık eden gruba girer. Bunlar için de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

تَجِدُ مِنْ شَرِّ النَّاسِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ اللهِ ذَا الْوَجْهَيْنِ، الَّذِي يَأْتِي هَؤُلَاءِ بِوَجْهٍ، وَهَؤُلَاءِ بِوَجْهٍ.

"Kıyamet günü, insanların şerlileri arasında ikiyüzlüleri bulursun; onlar ki, şuna gelir bir türlü söyler, diğerine gider başka türlü söyler."[888]

İnsan bir beşer olarak kusurdan hâli değildir. Önemli olan insanın, kusurlu olduğunun idrakinde olması ve bir an evvel kusurunu düzelterek tövbe etmesi ve pişman olmasıdır. Cenab-ı Hak, hatasını gizlemeye çalışan insanların hatasının ortaya çıkarılmasını istemez. Onun için Hz. Peygamber (s.a.s.), konu ile ilgili hadis-i şerifinde şöyle buyurur:

وَمَنْ كَانَ فِي حَاجَةِ أَخِيهِ كَانَ اللهُ فِي حَاجَتِهِ، وَمَنْ فَرَّجَ عَنْ مُسْلِمٍ كُرْبَةً فَرَّجَ اللهُ عَنْهُ بِهَا كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"...Kim (Müslüman) kardeşinin ihtiyacını karşılarsa, Allah da onun ihtiyacını karşılar. Kim bir Müslüman'ı bir sıkıntıdan kurtarırsa, Allah da o sebeple onu Kıyamet gününün sıkıntısından kurtarır. Kim bir Müslümanı örterse, Allah da onu Kıyamet günü örter."[889]

Burada Hz. Peygamber (s.a.s.), "örtme"nin kapsamını herhangi bir kusur veya ayıpla ya da günah ile kayıtlamamıştır. Bu sebeple ilim adamları bu hadisi; "Bedenini örtmek, ayıbını örtmek, ihtiyacını gidermek, gıybetini yapmamak suretiyle kusurlarını örtmek gibi birçok ayıp veya kusurun örtülmesi" şeklinde yorumlamışlardır. Buna göre, Müslüman'ın diğer Müslüman kardeşlerinin her

---

[887] Ebû Davud, Edeb, 38, V, 190.

Bu konuda da Hz Peygamber (s.a.s.)'in ortaya koyduğu ölçüye bakmalıyız: Sevgili Peygamberimiz, bir Müslüman'ın namus ve haysiyetine sahip çıkan Müslüman'ın kıyamet gününde Allah tarafından mükâfatlandırılacağını haber vermektedir:

مَنْ رَدَّ عَنْ عِرْضِ أَخِيهِ رَدَّ اللهُ عَنْ وَجْهِهِ النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Kim (Müslüman) kardeşinin ırzını korursa, Kıyamet günü Allah, onun yüzünden ateşi çevirir."[890]

Bu konuda dikkat edilmesi gereken diğer önemli bir husus da şudur: Gerek sûizan gerekse gıybet ve dedikodu, toplum için öyle tehlikeli ve yıkıcı davranışlardır ki, bunları sadece işlememek Müslümanları sorumluluktan kurtarmamaktadır. Özellikle gıybet ve dedikoduyu dinlemek ve bunların meydana getirdiği fitne-fesada seyirci kalmak da Müslüman'ın takınacağı bir tavır değildir. Zira bir Müslüman, toplumu felâkete götüren fitne-fesat ve bozgunculuğun devamına seyirci kalamaz. Böyle bir durum, mü'minin dinî sorumluluğu ile bağdaşmaz. Mü'min, toplum içerisindeki sorumluluğunun idrakinde olmalıdır. Kur'an-ı Kerim'de mü'minin özellikleri sıralanırken

وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ *"Onlar ki, faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirirler."* (Mü'minûn, 23/3) buyurulmaktadır. Zira Müslüman, diğer bir Müslüman kardeşine herhangi bir şekilde kötülük yapılmasına seyirci kalamaz. Faydasız ve özellikle fert veya topluma zararlı işlerle uğraşmaz. Nitekim Hz. Peygamber de, Müslümanları şu şekilde uyarmaktadır:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: أَخْرَجَ مَرْوَانُ الْمِنْبَرَ فِي يَوْمِ عِيدٍ .فَبَدَأَ بِالْخُطْبَةِ قَبْلَ الصَّلاَةِ. فَقَالَ رَجُلٌ: يَا مَرْوَانُ! خَالَفْتَ السُّنَّةَ: أَخْرَجْتَ الْمِنْبَرَ فِي هٰذَا الْيَوْمِ. وَلَمْ يَكُنْ يُخْرَجُ. وَبَدَأْتَ بِالْخُطْبَةِ قَبْلَ الصَّلاَةِ. وَلَمْ يَكُنْ يُبْدَأُ بِهَا. فَقَالَ أَبُوسَعِيدٍ: اَمَّا هٰذَا فَقَدْ قَضٰي مَا عَلَيْهِ. سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ يَقُولُ: "مَنْ رَآى مِنكُمْ مُنْكَرًا إِنْ فَاسْتَطَاعَ أَنْ يُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ. فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ. فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ. فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ. وَذٰلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانُ

"Mervan, bir bayram günü minberi (namazgâha) çıkarttı. Sonra bayram namazından önce hutbe okumaya başladı. Bunun üzerine bir adam:

-Ey Mervân! Sen sünnete muhalefet ettin. Bugün minberi (Mescidden namazgâha) çıkarttın. Hâlbuki minber (bayram namazı için mescidden namazgâha) çıkarılmazdı ve sen bayram namazından önce hutbeye başladın. Hâlbuki hutbe bayram namazından önce okunmazdı yani namazdan sonra okunurdu),

[890] Tirmizî, Birr, 20. IV, 327.

dedi. Bunun üzerine Ebû Said el-Hudrî; 'Bu adam kendisine düşen görevi ifa etti. (Çünkü) ben, Resûlullah'tan işittim, buyurdu ki: Kim bir münkeri (dine aykırı bir şeyi) görüp de onu eliyle değiştirmeye gücü yetiyorsa, eliyle değiştirsin. Eğer gücü (buna) yetmiyorsa, dili ile değiştirsin. (Buna da) gücü yetmiyorsa, kalbiyle değiştirsin ve kalp ile değiştirmek iman (meyvesinin)in en zayıfıdır."[891]

Müslümanlar arasında sûizan, dedikodu ve gıybetin yaygınlaşması sonucunda fitne-fesadın yaygınlaşması, toplumsal bir felâket olarak kabul edilmelidir. Zira toplumu ayakta tutan en önemli dayanaklardan biri, birlik ve beraberliktir. Bunu sağlayan en güçlü bağ ise sevgi, hak ve hukuka saygıdır. Bu sevgi bağının ve toplumun birlik ve beraberliğinin en büyük düşmanı fertler arasında kin ve nefretin yayılmasıdır. Kin ve nefreti körükleyen ve bunun toplumda çoğalmasına yol açan fitnenin, Müslümanlar için ne kadar tehlikeli olduğu, birlik ve beraberliklerinin ise ne derece önemli olduğunu şu ayet-i kerime ne güzel ortaya koymaktadır:

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللهَ حَقَّ تُقَاتِهٖ وَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا

وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَآءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهٖ اِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ

مِنَ النَّارِ فَاَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمْ اٰيَاتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

"(Ey iman edenler) Hep birlikte Allah'ın ipine sarılın; parçalanmayın. Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmiş ve O'nun nimeti sayesinde kardeş olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah, ayetlerini size böyle açıklar ki, doğru yolu bulasınız." (Âl-i İmrân, 3/102–103)

Birlik ve beraberliğin nimet, ayrılık ve parçalanmanın da felâket olduğunu beyan eden Cenab-ı Hak, başka bir ayette de fitne sonucu Müslümanları bölünerek, ilişkilerini keserek birbirlerine düşmeleri durumunda başlarına gelecek felaket konusunda şöyle uyarmaktadır:

وَأَطِيعُوا اللهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللهَ مَعَ الصَّابِرِينَ

"Allah ve Resûlü'ne itaat edin, birbirinizle çekişmeyin. Sonra korkuya kapılırsınız da gücünüz elinizden gider. Bir de sabredin. Çünkü Allah, sabredenlerle beraberdir." (Enfâl, 8/46)

Cenab-ı Hak, bir önceki ayette bölünüp parçalanmanın Müslümanlar için felâket olduğunu beyandan sonra, bu ayette de onların fitneye kapılıp birbirleriyle uğraşmalarının güçlerini nasıl yok edeceğini ifade buyurmaktadır. Güçleri kalmayınca da düşmanları karşısında perişan olmaları kaçınılmaz olacaktır.

rihî süreç içinde Müslümanlar arasında etkili olan fitneler olmuştur. Elbett bunların zarar ve etkileri de o nispette büyük ve kalıcıdır. Meselâ İslâm tari hinde fitnenin en önemli başlangıç noktası kabul edilen ve Hz. Osman'ın şehi edilmesi çerçevesinde cereyan eden üzücü olaylar o günden beri etkisini sür dürmüştür. Bu olayları fırsat bilen İslâm düşmanları, Müslümanları sürekl birbirlerine düşürmeyi başarmıştır.

Bir ülke veya toplumda ortaya çıkan fitne, çoğu zaman o ülkenin parça lanmasına ve o toplumun da perişan veya yok olmasına sebebiyet vermiştir Tarih bunun ibret verici örnekleriyle doludur. Küçük bir topluluk ve hatta bi aile içerisinde vuku bulan fitne, genellikle o topluluk veya ailenin dağılmasın yol açabilmiş, hem dünya hem de ahiret hayatlarını mahvetmiştir. Onun için Kur'an-ı Kerim'de;

وَالْفِتْنَةُ اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ "..*Fitne* (zulüm ve baskı) *adam öldürmekten daha ağır dır...*"[892]

Dolayısıyla Müslüman, daima fitneden kaçınmalıdır. Fitneden kaçınabil mek için mutlaka yukarıda saydığımız ve fitnenin kaynağını teşkil eden fiil ve davranışlardan sakınmalıdır. Aksi takdirde, gittikçe çığ gibi büyüyen fitne suçlu-suçsuz her şeyi ve herkesi yutabilir.

[892] Bakara, 2/191, 217

CANA KIYMA VE İNTİHAR*

Hiçbir fark gözetmeden, yaşama hakkını bütün insanlara tanıyan İslâm, yalnızca bu hakka yönelik tecâvüzleri önleyici tedbirleri almakla yetinmemiş, aynı zamanda kurduğu yardımlaşma ve dayanışma düzeni içinde insanların asgarî hayat şartlarını ve temel ihtiyaçlarını temin etmeyi topluma vazîfe olarak vermiştir.

Adam Öldürmek

İnsan, mü'min olsun olmasın, Allah'ın kulu ve güzel bir emanetidir. Bundan dolayı, haysiyet sahibi olup, hürmet edilmeye lâyıktır. İnsanlar arasında, insan olma bakımından herhangi bir fark görmemek, onları eşit hak ve görevlere, kıymet ve değerlere sahip varlıklar olarak kabul etmek, İslâm'ın temel anlayışıdır.

İnsanın Değeri

Yaratılmış varlıklar arasında insanın özel ve şerefli bir yeri vardır. İnsanı diğer varlıklar arasında şerefli kılan, Allah'ın yarattığı esnada ona üflediği ilâhî ruh olmalıdır. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur:

الَّذِيٓ اَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَاَ خَلْقَ الْاِنْسَانِ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَآءٍ مَهِينٍ ثُمَّ سَوّٰيهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ

"O ki, yarattığı her şeyi güzel yaptı. İnsanı yaratmaya da çamurdan başladı. Sonra onun neslini, bir öz sudan, değersiz bir sudan yarattı. Sonra onu şekillendirip ona ruhundan üfledi..." (Secde, 32/7–9)

İnsan, içinde taşıdığı bu ruh sayesinde, meleklerden daha üstündür ve yeryüzünde Allah'ın halifesidir. İnsanın Allah'ın halifesi olduğu Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifâde edilir:

وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّي جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَلِيفَةً

"Hani Rabb'in meleklere; 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' demişti..." (Bakara, 2/30)

yüce yaratıcının sayısız nimetlerinden yararlanıp O'na kulluk ve şükür hâlin bulunacaktır. İnsanın yaratılış gayesi de budur. Kısaca insanın halife olar görevi, Allah'ın iradesi doğrultusunda hareket etmek ve mutlu olmakt Cenab-ı Hak da bunu ister, peygamberleri ve kutsal kitapları bunun için gö dermiştir.

Âlemlerin yaratıcısı olan Yüce Allah, her şeyin yaratılışını en güzel biçin de yapmıştır (bk. Secde, 32/7). Yaratanların en güzeli olan Allah (bk. Mü'minûn, 23/14) i insanı yaratıp ona en güzel biçimi verdiği gibi her insanı da en güzel biçimd en mükemmel şekilde var etmiştir. Allah, Kur'an-ı Kerim'de insan için şöy buyurmaktadır:

لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِيْٓ اَحْسَنِ تَقْوِيْمٍ *"Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçim yarattık."* (Tîn, 95/4)

Gerçekten yaratıkların en güzeli insandır. Ayette geçen "ahsen-i takvîm ifâdesi, maddî-manevî her türlü güzelliği içine alır. Boyunun düzgünlüğü, er damının eşsizliği, akıl, irfan ve düşünce sahibi, konuşan, yazan, sanat kabiliye ti olan bir varlık oluşu, güzeli çirkinden, hayrı şerden, ayırabilme özelliği... B güzelliklerden bazılarıdır.[893]

İslâm inancına göre insan; aklî, bedenî, ahlâkî ve rûhânî en mükemmel me leke ve yeteneklerle donatılmıştır. Tertemiz hâlde, maddî ve manevî her çeş yükselmeye müsait olarak doğar. Bu yeteneklerle yaratılmış olan insan, şahika ların en yükseklerine çıkabilir. O, böyle bir şerefe sahiptir.

Hz. Ali, insan için ne güzel söylemiştir:

"İlacın sendedir de farkında değilsin
Derdin de sendedir fakat göremezsin
Sanırsın ki sen sâde küçük bir cirimsin
Hâlbuki sende dürülmüş, en büyük âlem"[894]

Büyük şâir Şeyh Gâlip, İslâm'ın insan konusundaki anlayışını şöyle şiirleş tirmiştir:

"Hoşça bak zatına kîm zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen"[895]

Yani;

Kendine iyi bak ki âlemin özüsün sen,
Kâinatın göz bebeği olan insansın sen.

---

[893] Hamdi Yazır; *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 5025. Eser Neşriyat, İstanbul 1971.
[894] Yazır, VIII, 5936.
[895] Abdülbâki Gölpınarlı, Şeyh Galip Divanından Seçmeler, s.10, İstanbul 1971.

Erzurumlu İbrahim Hakkı, Marifetnâme adlı eserinde; *"İnsan bedeni, küçük âlem, ruhu ise büyük âlemdir. Âlemde yaratılan her şeyin benzeri insan vücudunda mevcuttur. İnsanın cismi ve canı bütün âlemin bir nüshasıdır."*[896] diyerek insanın değerini vurgulamıştır.

Yüce Allah, İsrâ sûresinin 70. ayetinde, insana verdiği değeri şöyle beyan etmektedir:

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِيٓ ءَادَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا

"Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık."

İnsan Hayatına Verilen Önem

İslâm'da insanın can güvenliğine, diğer bir ifadeyle hayat hakkına büyük önem verilmiş ve insan hayatının dokunulmaz olduğu belirtilmiştir. Öyle ki, İslâm'da *"zarûrât-ı diniyye"* şeklinde ifade edilen temel değerler sıralamasında "canın muhafazası" önemli bir yer tutmaktadır. Hatta dinin, canın, aklın, neslin ve malın korunması şeklinde sıralanan bu beş temel ilkenin hepsinin, dolaylı ya da doğrudan, canın korunması ile bir ilgisinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu değerler sıralamasında canın muhafazası, bazı durumlarda, ilk sırada yer alan dinin muhafazasından daha önce gelmektedir. Nitekim canın muhafazası için, dinin kesin olarak yasakladığı bazı haramların yapılmasına izin verilmesi, hatta bazı durumlarda, bu tür yasakların işlenmesinin zorunlu oluşu, insan hayatına verilen önemi vurgulayacak nitelikteki uygulamalardır.

İnsan Hayatını Korumaya Yönelik Tedbirler

İslâm dini de, insanın en tabiî hakkı olan hayatı, hukukun teminatı altına almış; kişinin yaşama hakkına tam bir saygı gösterilmesini sağlamak için birtakım maddî ve manevî yaptırımlar koymuştur. Bunları şöyle özetleyebiliriz:

Maddî Yaptırımlar

Kur'an'da insanın dünyaya gönderilişi anlatılırken meleklerin insanoğlunun yeryüzünde fesat çıkarıp kan dökeceği itirazında bulunduğundan söz edilir (bk. Bakara, 2/30). Gerçekten de çok geçmeden Hz. Âdem'in iki oğlu arasında kıskançlıktan doğan aşırı kin ve düşmanlık sebebiyle ilk kan dökme olayı meydana gelmiştir. Olay, Ahd-i Atik'te ve Kur'an'da yaklaşık ifadelerle anlatılır (bk.Tekvîn, 4/1–8; Mâide, 5/27–31).

Kur'an-ı Kerim'de haksız yere bir cana kıymanın, bütün insanları öldürmüş gibi ağır bir suç olduğu; bir insanın hayatını kurtarmanın da bütün insanlara

أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اوْ فَسَادٍ فِي الارْضِ فَكَانَمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا. وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَانَمَا اَحْيَا

النَّاسَ جَمِيعًا

"... Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk ç karmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştü Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa sanki bütün insanları yaşa mıştır..." (Mâide, 5/32)

İslâm dininde kişilere karşı işlenen öldürme ve yaralama suçlarında mis ile cezalandırma (kısas) ilkesi esastır. Konu ile ilgili birçok ayet ve hadis var dır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de;

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلٰى اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰى فَمَنْ عُفِيَ

لَهُ مِنْ اَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَاَدَآءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ ذٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ

فَلَهُ عَذَابٌ اَلِيمٌ

"Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre kar şı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse kardeşi (öldürenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gerekle rine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bi hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecâvüzde bulunana elem dolu bir azap vardır." (Bakara, 2/178);

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللهُ اِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفْ فِي

الْقَتْلِ اِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا

"Haklı bir sebep olmadıkça, Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı cana kıymayın. Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir. Ancak o da (kısas yoluyla) öldürmede meşru ölçüleri aşmasın. Çünkü kendisi ne yardım edilmiştir." (İsrâ, 17/33) buyurulmuştur.

Hz. Peygamber'in birçok söz ve uygulaması[897] da misli ile cezalandırmanın meşrû olduğuna delil kabul edilmektedir. Bu bağlamda Resûlullah da;

وَمَنْ قَتَلَ عَمْدًا فَهُوَ قَوَدٌ *"... Kim kasten bir cana kıyarsa (cezası), kısastır..."*[898]

buyurmuştur.

---

[897] Meselâ bk. Buhârî, Diyât, 6, 8, VIII, 38; Müslim, Kasâme, 6, II, 1302-1303.
[898] İbn Mâce, Diyât, 8, II, 880.

Kişilerin can güvenliğine diğer bir ifadeyle hayat haklarına yöneltilen haksız saldırılara karşı cezaî yaptırımlar getirilmesi, can güvenliğine verilen önem doğrultusunda yapılmış düzenlemelerdir.

Ayrıca, cinayet işleyen kimsenin, öldürülenin yakınları tarafından öldürülmesi değil, suçlunun devlet eliyle, objektif ve âdil yargılama sonucu cezalandırılması ilkesi benimsenmiştir. Bütün bunlar, insan hayatını korumaya verilen değerin bir başka açıdan ifadesidir.

İslâm dininde savaş hâlinde bile müslüman savaşçıların düşmanı öldürme hakkı çok sınırlı tutulmuş; kadın, çocuk, din adamı, yaşlı kimseler gibi fiilen savaşa katılmayanların öldürülmesi yasaklanmış, savaş esirlerinin yaşama hakkı korunmuştur. Fiilî savaş durumu veya cezanın infazı, meşrû müdafaa gibi hukuka uygunluk hâllerinin bu yasak dışında kaldığı açıktır.

Manevî Yaptırımlar

İslâm dininde insan canına kıymanın kısas ve diyet gibi dünyevî yaptırımları yanında manevî (uhrevî) yönden de birtakım müeyyideleri vardır.

Kur'an-ı Kerim'de, hukukî bir gerekçeye dayanmaksızın kişilerin canlarına kıymanın, Allah'ın gazap ve lânetine uğramaya sebep olacağı, dolayısıyla ne derece ağır bir manevî sorumluluğu bulunduğu şöyle dile getirilir:

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا

"Kim, bir mü'mini kasten öldürürse, cezası, içinde ebedî kalacağı cehennemdir. Allah, ona gazap etmiş, lânet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır." (Nisâ, 4/93)

Hz. Peygamber, Vedâ Hacc'ında bütün müslümanlara hitaben;

فَإِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ وَأَعْرَاضَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هٰذَا فِي بَلَدِكُمْ هٰذَا فِي شَهْرِكُمْ هٰذَا...

"Bu gün, bu ay ve bu belde nasıl kutsal ise, canlarınız, mallarınız ve ırzlarınız da öylesine kutsaldır, her türlü tecavüzden korunmuştur; yani toplumun sorumluluğu ve hukukun güvencesi altındadır..."[899] buyurarak insanın yaşama hakkının dokunulmazlığını belirtmiştir. Bir başka hadiste de;

اِجْتَنِبُواالسَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ ... وَ قَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللهُ اِلاَّ بِالْحَقِّ...

"Yedi helâk edici şeyden sakınınız... Bunlardan biri de, haklı durumlar müstesnâ, Allah'ın haram kıldığı bir cana kıymaktır..."[900] buyurmuştur.

İntihar

İntihar, kişinin kendi hür iradesiyle ölümü seçip istemesi ve sonuçlarını bilerek kendisini öldürmesi demektir.

...dokunulmaz bir değer olarak kabul edip, insan hayatına yönelik h türlü saldırı ve tehlikeyi en etkili şekilde önlemeye çalışır. Bu nedenledir İslâm, kişilere yaşama haklarını kendi elleriyle yok etme demek olan intiha hakkını vermemiş, bunu büyük günahlar arasında saymış, inancı ve ameli n olursa olsun bu kimselerin sırf intihar etmiş olması sebebiyle ahirette büyük b cezaya çarptırılacağını bildirmiştir.

Kur'an ve Sünnette İntihar Yasağı

İslâm'da dinin temel amaçlarının başında gelen *"canın korunması"* ilkesi nin bir sonucu olarak kişinin haksız yere başkasını öldürmesi gibi (bk. İsrâ, 17/3 kendi canına kıyması da kesin biçimde yasaklanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de ge çen ve öldürmeyi yasaklayan ayetler her iki durum için de söz konusudur. Ay rıca;

وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ *"...Kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmay ınız..."* (Bakara, 2/195) anlamındaki ayet de dikkate alınarak, kişinin kendi ölümüne yol açacak davranışlara girişmemesi gerektiği belirtilmiştir.[901]

Hadislerde, intihardan şiddetle kaçınmayı gerektiren ifadeler yer alır. Bu hadislerin anlatmak istediği şey; insanın kendi canına kıymasının affedileme yecek ölçüde büyük bir suç ve günah olduğu gerçeğidir. Söz konusu hadisler den bazıları şöyledir:

اَلَّذِي يَخْنُقُ نَفْسَهُ يَخْنُقُهَا فِي النَّارِ وَالَّذِي يَطْعُنُ نَفْسَهُ يَطْعُنُهَا فِي النَّارِ

"(Dünyada ip ve benzeri) şeyle kendisini boğan kimse cehennemde kendi sini (onunla) boğar; dünyada kendisini vuran, cehennemde kendisini vurur (azabı böyle olur)."[902]

مَنْ تَرَدَّى مِنْ جَبَلٍ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَهُوَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ يَتَرَدَّى فِيهَا خَالِدًا مُخَلَّدًا فِيهَا وَمَنْ تَحَسَّى سَمًّا فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَسَمُّهُ فِي يَدِهِ يَتَحَسَّاهُ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدًا مُخَلَّدًا فِيهَا أَبَدًا

"Kim kendisini bir dağın tepesinden atar da ölürse, cehennem ateşinde de ebedî olarak böyle (azap) görür. Kim zehir içerek kendisini öldürürse, cehennemde zehir kadehi elinde olduğu hâlde devamlı ceza çeker."[903]

Bütün bu hadisler intiharın ne denli büyük bir günah olduğunu ortaya koymaktadır. İnsan, ne kadar zor ve acıklı bir durumda olursa olsun, kendi hayatını sona erdirme hak ve yetkisine sahip değildir.

---

[901] İbn Kesîr, İsmail b. Fida, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Azîm*, I, 480, Mısır, tarihsiz; Yazır, II, 1343–1344.
[902] Buhârî, Cenâiz, 84, II, 100.
[903] Müslim, İman, 175, I, 103–104; Tirmizî, Tıbb, 7, IV, 386.

Büyük acı ve ızdıraplar içerisinde kıvranan insanlar için bile, kendi canına kıyarak hayatına son vermesi meşru bir yol değildir. Hz. Peygamber, gerek geçmiş ümmetlerden gerekse kendi ashâbı arasından bazı örneklerle bu hususa dikkat çekmiştir. Nitekim O, daha önce yaşayan insanlardan birinin dayanamadığı bir acıdan dolayı, ölüme teşebbüs ettiğini bundan dolayı da Cenâb-ı Hakk'ın, kendisine cenneti haram kıldığını haber vererek;

كَانَ فِيمَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ رَجُلٌ بِهِ جُرْحٌ فَجَزِعَ فَأَخَذَ سِكِّينًا فَحَزَّ بِهَا يَدَهُ فَمَا رَقَأَ الدَّمُ حَتَّى مَاتَ قَالَ اللهُ

تَعَالَى بَادَرَنِي عَبْدِي بِنَفْسِهِ حَرَّمْتُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ

"Sizden önce geçen ümmetlerden bir kişi vardı. Onun vücudunda bir yarası vardı. Kangren hâline gelmişti. O yaranın elem ve ızdırabına dayanamayıp, bir bıçak almış da onunla elini kesmişti. Fakat kan bir türlü kesilmemiş nihayet ölmüştü. Yüce Allah; kulum kendi kendine ölüme teşebbüs ederek benim önüme geçti. Ben de ona cenneti haram kıldım."[904] buyurmuştur.

Kuzman isimli sahabînin durumu da çarpıcı bir örnek olarak zikredilmektedir. Hayber savaşında gösterdiği kahramanlıklar sebebiyle ashab-ı kirâm, Peygamberimizin huzurunda ondan övgüyle bahsetmiş, ancak Hz. Peygamber, bu kişinin cehennemlik olduğunu haber vermişti. Daha sonra onun savaşta aldığı yaraların acısına dayanamayarak kılıcı üzerine yatıp intihar ettiği görüldü.[905]

Acı ve Sıkıntılar Karşısında Müslüman'ın Tavrı Ne Olmalı?

Sıkıntılara göğüs germek, acıya ve kedere karşı sabır göstermek, şartları ne kadar kötü olursa olsun, Allah'a olan inanç ve güveni yitirmemek, müslümanın temel karakteri ve ilkesi olmalıdır. Üstelik bu yolda gösterilen sabır ve mücadelenin Allah katında büyük bir ecri ve değeri vardır. Kur'an-ı Kerim'de hayatta karşılaşılan sıkıntı ve problemlerin birer sınav aracı olduğu, bunlara karşı sabır ve metanet gösterildiğinde iyi müslüman olunacağı sıkça hatırlatılır. Bu konuda, örnek olarak, bir iki ayet zikredelim:

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ

"Andolsun ki, sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele." (Bakara, 2/155)

الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلَى مَا أَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِي الصَّلٰوةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ

"Onlar, Allah anıldığı zaman kalpleri ürperen, başlarına gelen musîbetlere sabreden, namazı dosdoğru kılan ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayan kimselerdir." (Hacc, 22/35)

Hoştur bana senden gelen
Ya gonca gül yahut diken
Ya hıl'atü yahut kefen."

Müslüman her şeyin Allah'tan geldiğine inanmalı, acı ve sıkıntılar karşısında Allah'a sığınmalı, O'na yönelmeli ve sevabını Rabbinden dilemelidir.

İnanç Boşluğu-İntihar İlişkisi

İslâm tarihinde toplu intihar olayları hiç yaşanmadığı gibi münferit bazı olaylar dışında intiharın toplumsal bir sorun hâline geldiği de hiç görülmemiştir. Çünkü İslâm, ümitsizlik hâllerinde, çözüm şeklinin intihar olmasına müsamaha ile bakmamaktadır. Günümüzde ise özellikle Batı toplumlarında intiharın, sosyal bir âfet hâlini aldığı bir gerçektir.

Ahlâkî ve mânevî değerlerin zayıfladığı durumlarda kendisine sağlam bir dayanak ve güvenli bir sığınak bulamayan kimselere ölüm yaşamaktan daha çok tercih edilir bir yol olarak görünmektedir. İlmî veriler, dinî inançlarına bağlı kimselerde intihar nispetinin çok düşük olduğunu göstermektedir.[906]

Dinî Değerlerin İntiharı Önlemedeki Rolü

a) İnanç ve Güven Duygusu

Dinî inancın, insanın ruhsal hayatındaki olumlu etkisi bilinen bir husustur. İnsan için ana, baba, dost, makam-mevki, para vs. güvence olabilir. İnsan, yerine göre bu tür güvencelere dayanır. Ancak bu tür güvenceler geçicidir; bugün varlarsa yarın yok olabilirler. Bu bakımdan bunlarla sürekli güven duygusu sağlanamaz. Türkçemizde de bu durumu anlatan şöyle bir deyim vardır: *"İnsana dayanma ölür, ağaca dayanma kurur, duvara dayanma yıkılır."* Bu tür güvencelerin ikinci bir niteliği de güven sağlama alanlarının sınırlı oluşudur. Güvensizlik doğurabilecek sayısız olaylar karşısında, doğması muhtemel bütün hâlleri karşılayacak geniş bir etki alanına sahip değillerdir.

İnsan için sürekli yani geçici olmayan, güvensizlik duygusu doğurabilecek muhtemel her olay karşısında sığınılabilecek, gücü sonsuz olan bir güvence gerektir ki o da Allah'tır. Çünkü Allah, her şeye kâdir, mutlak bir varlıktır. İşte böyle bir varlığı güvence olarak kabul edip, ona teslim olan kişi, çevresinde olup biten ve durumunu sarsabilecek her türlü hadiseye karşı mukavemet gösterir, kişiliği rencide olmaz, dolayısıyla strese girmez. Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın ifadesi ile;

---

[906] Hayati Hökelekli, "İntihar", DİA, XXII, 353, İstanbul.

"Hak şerleri hayreyler
Zannetme ki gayreyler
Ârif anı seyreyler
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler."

diyebilen ve buna içtenlikle inanan kişi, olaylar karşısında güvensizlik duygusuna kapılmaz, ruhen yıkılmaz.

Stres ve bunalımdan kurtulmak için esas olan Allah'a tam teslim olabilmedir. Bu hâl, ruhun mutlak'a açılabilme hâlidir. Bunun için gerekli olan şey de dinî inançtır. Dinde iki müessese mutlak'a açılmada en büyük rolü oynar. Bunlardan birincisi ibadet, ikincisi duâdır. Bu arada temeli güven duygusu olan sabır da önemlidir.

b) İbadet

İbadet ruhu yüceltir, kalbi kötü düşüncelerden arındırır, davranışları düzelterek kişiyi ahlâken olgunlaştırır. İbadet esnasında insan kendisini Allah'ın huzurunda hisseder. İbadet süresince insan mümkün olduğu ölçüde Allah'la olan ilişkiler dışındaki uğraşılarından uzak durur. Kendisini dış etkilerden âdeta soyutlar, Allah'la baş başa olduğunun bilincine erişmeye çalışır. Böyle bir tutum ruhu mutlak'a açılmaya hazır duruma getirir.[907]

c) Duâ

Duâ; kulun Allah'tan yardım istemesi, iyilik ve rahmet dilemesi demektir. Bir başka deyişle, insanın gönülden Allah'a yönelmesi, hem kalbi hem de dili ile dileklerini O'na sunmasıdır.

Normal zamanlarda insanın gücüne güç katan dua, karamsarlığa düşüp ümidini yitirdiği anlarda da kalbinde parlayan ve ümit kapılarını açan bir ışıktır. Yine dua, insanın keder ve üzüntülerini hafifleten, ruhunu huzura kavuşturan bir deva, felaketler karşısında ve acılı günlerde bizi sarsılıp yıkılmaktan koruyan manevî bir güçtür. Allah ile kul arasında bir bağ olan dua, ilâhî rahmetin imdada yetişmesini sağlayan önemli bir vasıtadır.[908]

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de;أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ *"...Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm..."* (Bakara, 2/186) buyurarak duaları kabul edeceğini ve isteklere karşılık vereceğini bildirmektedir.

d) Sabır

Stres ve bunalım doğuran hadiseleri etkisiz bırakan önemli bir etken de sabırdır. Sabır, başa gelen musibetlerden dolayı Allah'tan başka kimseye şika-

erdemlere de kaynaklık etmesi sebebiyledir ki, Kur'an'da mü'minlere ısrar sabırlı olmaları tavsiye olunmuştur (bk. Kehf, 18/28).

Peygamberler, çevresindekilere daima sabrı tavsiye etmişlerdir. Meselâ H. Musa İsrailoğullarına;

وَاسْتَعِينُوا بِاللهِ وَاصْبِرُوا *"...Allah'tan yardım isteyin ve sabredin..."* (A'râf, 7/128)

tavsiyesinde bulunmuş, Hz. Lokmân da oğluna;

يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلٰوةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلٰى مَآ أَصَابَكَ إِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

"Yavrucuğum! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir." (Lokmân, 31/17) diye öğütte bulunmuştur. Ayrıca Yüce Allah, başına gelen musibetlere sabırla katlandığı için, Hz. Eyyub'u,

نِعْمَ الْعَبْدُ *"...O ne güzel bir kuldu!..."* (Sâd, 38/44) buyurarak övmüştür. Hz. Peygamber de, mü'minlere başlarına gelen belâ ve musibetlere karşı sabırlı olmaları tavsiyesinde bulunmuş, kendisi de;

وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللهِ *"Sabret! Senin sabrın ancak Allah'ın yardımı iledir..."* (Nahl, 16/127) ilâhî buyruğuna uyarak, hayatı boyunca sabır konusunda bizlere örneklik etmiştir.

Mü'min, başına gelecek çeşitli sıkıntılar karşısında imtihan geçirebilir. O sabır ve metaneti, Allah'a olan güveni ile bu ağır sınavı kazanmak durumundadır. Bu hususta Allah, Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurur:

لَتُبْلَوُنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

"Andolsun, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz. Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah'a ortak koşanlardan üzücü birçok söz işiteceksiniz. Eğer sabreder ve karşı gelmekten sakınırsanız bilin ki, bunlar (yapmaya değer) azmi gerektiren işlerdendir." (Âl-i İmrân, 3/186)

Sonuç

Aklî, bedenî, ahlâkî ve ruhanî en mükemmel meleke ve yeteneklerle donatılmış olan insan tertemiz hâlde, maddî ve manevî her çeşit yükselmeye müsait olarak doğar.

Dinimizde insanın can güvenliğine, başka bir deyişle hayat hakkına büyük önem verilmiş ve insan hayatının dokunulmaz (masum) olduğu belirtilmiştir.

Kişinin yaşama hakkına tam bir saygı gösterilmesini sağlamak için de birtakım maddî ve manevî yaptırımlar konmuştur.

İslâm dininin temel amaçlarının başında gelen "canın korunması" ilkesinin bir sonucu olarak kişinin haksız yere başkasını öldürmesi gibi, kendi canına kıyması (intihar) da kesin biçimde yasaklanmıştır. Peygamberimiz (s.a.s.)'in intiharla ilgili hadislerinde vurguladığı husus ise, insanın kendi canına kıymasının affedilemeyecek ölçüde büyük bir suç, günah ve haram olduğu gerçeğidir.

GIYBET, NEMİME, İFTİRA VE YALAN*

İslâm dini; sosyal ilişkilere, ahlâkî davranışlara, kişilik haklarının korunmasına, güven, huzur ve barış ortamını yok edecek, kavga, tartışma ve dargınlıklara sebep olacak davranışlardan kaçınılmasına büyük önem vermiştir. Bu sebeple sosyal ilişkileri zedeleyen, temel hakları ihlal eden ve ahlâkî zaafiyete sebebiyet veren gıybet, iftira, yalan, nifak, fesat, tecessüs, haset, hiciv ve benzeri söz, fiil ve davranışları yasaklamıştır.

Gıybet

"**Gıybet**"; bir insanı gıyabında eleştirmek, çekiştirmek ve hoşlanmayacağı sözler söylemektir. Halk arasında buna "dedi-kodu" da denir. Kişinin bedeni, nesebi, ahlâkı, işi, dini, elbisesi, evi, bineği ve benzeri şeyler dedikodu konusu olabilir. Gözün şaşılığı, saçların döküklüğü, uzun veya kısa boylu, siyah veya sarı renkte olmak gibi nitelikler hakkında alaylı bir şekilde bahsedilmesi gıybet olur. Peygamberimiz (s.a.s.), ashabına;

أَتَدْرُونَ مَا الْغِيبَةُ *"Gıybet nedir bilir misiniz?"* diye sormuş, sahabe;

قَالُوا اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ *"Allah ve Resûlü daha iyi bilir"* cevabını vermişler, bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.s.);

قَالَ ذِكْرُكَ أَخَاكَ بِمَا يَكْرَهُ *"Kardeşini onun hoşlanmadığı bir nitelik ile anmandır."* diye tarif etmiştir. Kendisine,

قِيلَ أَفَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ فِي أَخِي مَا أَقُولُ *"Kardeşimde dediğim nitelik varsa, ne buyurursunuz?"* denilmesi üzerine;

قَالَ إِنْ كَانَ فِيهِ مَا تَقُولُ فَقَدِ اغْتَبْتَهُ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِيهِ فَقَدْ بَهَتَّهُ *"Eğer dediğin sıfat kardeşinde varsa, işte o zaman gıybet olur. Yoksa ona bühtan ve iftira etmiş olursun"*[909] buyurmuştur.

Dolayısıyla gıyabında konuşulan nitelik o kişide yoksa, buna gıybet değil "**iftira**" denir. İftira gıybetten daha kötü bir davranıştır. Zira gıybette zikredilen

قلتُ لِلنَّبِيِّ صَلى الله عليه وسلم حسبك من صفية كذا وكذا

"Ey Allah'ın elçisi! (Kısa boylu oluşunu kastederek) *şöyle şöyle olan Safiye sana yeter."* dedim. Bunun üzerine bana;

فَقَالَ : لَقَدْ قُلْتِ كَلِمَةً لَوْ مُزِجَتْ بِمَاءِ الْبَحْرِ لَمَزَجَتْهُ *"Ey Âişe! Öyle bir söz söyledin ki, eğer o söz denizin suyu ile karışsa herhâlde onu ifsat eder, tadını ve kokusunu bozardı."* buyurdu.

قالَتْ وَحَكَيْتُ لَهُ إِنْسَاناً Bir gün Hz. Peygambere bir insanı, davranışların taklit ederek anlattım. Bunun üzerine Allah'ın elçisi,

فَقَالَ مَا أُحِبُّ أَنِّي حَكَيْتُ إِنْسَاناً وَأَنَّ لِي كَذَا وَكَذَا *"Mukabilinde bana dünyayı verseler bile, bir insanı hoşlanmayacağı bir şey ile taklit ve tavsif etmeyi kati-yen sevmem"* [910] buyurdu.

Peygamberimiz (s.a.s.), bu sözleriyle bize gıybetin uygun olmayan kötü bir davranış olduğunu bildirmektedir. Yüce Allah da Kur'an'da gıybeti kesin olarak yasaklamaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا

أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ

"Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir." (Hucurât, 49/12)

Bu ayet-i kerîme'de yüce Allah, kişilik haklarını ihlal eden üç davranıştan sakınılmasını emretmektedir. Bunlar; "kötü zanda bulunmak", "insanların gizli hâllerini araştırmak" ve "gıybet etmek"tir. Her üçü, kişilik haklarını ihlal eden, toplumun huzur ve güvenini sarsan davranışlardır. Her üçü de kişi ve toplum hayatında tedavisi çok zor yaralar açan birer hastalıktır. Özellikle gıybet çok çirkin bir davranıştır. Bu çirkinliği yüce Allah, ölen bir insanın etini yemeye benzetmiştir. Ölü bir insanın etini yemek ne kadar çirkin ise gıybet de o kadar çirkin bir davranıştır. Bu benzetme, mü'minleri bu davranıştan alıkoymaya ve gıybet günahının büyüklüğünü beyan etmeye yöneliktir.

Bir sonraki ayette, Allah katında üstünlüğün **takva**da olduğu vurgulanarak insandaki fizikî niteliklerin önemli olmadığı, bunun kusur sayılmayacağı,

---

910 Ebû Davud, Edep, 40, V, 192–193.

iman, ibadet ve ahlâk ile bezenmenin önemli olduğuna işaret edilmiştir. İnsan iman edip Allah ve Peygamberin emir ve yasaklarına uyduğu zaman **takva** sahibi olabilir. Gıybet eden insan takvanın gerektirdiği bir davranışı sergileyememiş, ahlâkından taviz vermiş, **kul hakkı** yüklenmiş ve **büyük günah** işlemiş olur. **Gıybet**; zayıf, zelil, manen ve ahlâken aşağı mertebede olan insanların yapabileceği bir davranıştır.

Sahabeden Süfyân b. Abdullah (r.a.) anlatıyor:

قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ حَدِّثْنِي بِأَمْرٍ اَعْتَصِمُ بِهِ قَالَ *"Ey Allah'ın elçisi! Bana sımsıkı sarılacağım bir amel söyle."* dedim. Peygamber Efendimiz; قُلْ رَبِّيَ اللهُ ثُمَّ اسْتَقِمْ *"Rabbim Allah'tır de, sonra dosdoğru ol"* buyurdu. Kendisine;

قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ مَا أَخْوَفُ مَا أَخَافُ عَلَيَّ ؟ *"Ey Allah'ın Elçisi! Hakkımda korkacağım şeyin en tehlikelisi nedir?"* dedim. فَأَخَذَ بِلِسَانِ نَفْسِهِ ثُمَّ قَالَ : هٰذَا Mübarek dilini (eliyle) tuttu sonra, *"İşte budur"* buyurdu.[911]

Gıybet; kişi, aile, toplum hatta bir milletin bütün mensuplarını rencide edebilir. Bu; kişiler, aileler ve toplumlar arasında huzursuzluk, kırgınlık hatta kavgaya bile sebebiyet verebilir. Bu sebeple yüce Rabbimiz ve sevgili Peygamberimiz gıybet etmeyi şiddetle yasaklamış ve büyük günah olduğunu bildirmiştir. Gıybet, mü'minin "fâsık" ve "âsî" olmasına sebep olur. Gıybeti yapılan kimse hakkını helâl etmedikçe, kişi gıybetin günahından kurtulamaz. Çünkü gıybet etmek kul hakkı yüklenmektir. Kul hakkını ise Allah bağışlamaz.

Söylediği söz, yaptığı fiil ve sergilediği davranış ile her türlü günahı ve kötülüğü işleyen, fert ve topluma zararlı olan, söz gelimi hırsızlık ve iftira eden, ırz ve namus düşmanlığı yapan bir kimsenin bu ahlâk dışı niteliği zararından korunması için bir başkasına söylenebilir. Bu gıybet değildir. Peygamberimiz (s.a.s.), şöyle buyurmuştur:

كُلُّ أُمَّتِي مُعَافًى اِلَّا الْمُجَاهِرُونَ *"Mücahir* (açıktan günah işleyen) *kimse hariç bütün ümmetim affa mazhar olmuştur."*[912]

"Mücâhir"; kötülüğünü açığa vuran, Allah'ın örttüğü günahı açan kimsedir. İbn Battal; *"Günahı aleni yapmada Allah, Peygamber ve sâlih mü'minlerin haklarını hafife alma vardır"*[913] demektedir. Ancak kötülükleri ile topluma zarar veren kişilerin durumunu açıklarken bir fitneye sebep verilmemesine özen gösterilmelidir. Gayri meşru sözleri hiç çekinmeksizin yapıp duran fâsık kimselerin bu çirkin hâllerinden korunma konusunda tedbirli olunmalıdır. Bu tedbir ve çalışmada şahsî bir kin ve garez öne çıkmamalıdır.

---

[911] Tirmizî, Zühd, 60, IV, 607.

Gıybeti yapılan kimse hakkında yapılan gıybeti duymuş ise, ben de onu gıybetini yapayım diyemez. Bu takdirde kendisi de gıybet eden kişinin konumuna düşmüş, büyük günah işlemiş olur. Öyle ise ne yapması gerekir? Sözkonusu edilen gıybet yanlış bilgiden kaynaklanıyorsa, gıybete eden uygun bir üslup ile durumu anlatabilir. Sabırlı olmak, hiç duymamış gibi davranmak en isabetli olanıdır. Böyle davranabilen insan yüce Allah'ın şu emrine uymuş olur:

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ۚ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ

"İyilik, iyi söz ve davranış ile kötülük, kötü söz ve davranış bir değildir Sen kötülüğü en güzel biçimde sav, bir de bakarsın ki seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak ve samimi bir dost oluvermiştir." (Fussilet, 41/34)

Gıybeti yapılan kimse gıybet sebebiyle zarara uğramış veya zarara uğraması söz konusu ise duruma müdahale edebilir, ilgili mercilere şikayet edebilir zalimin yüzüne zulmünü söyleyebilir.

لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظُلِمَ *"Allah, zulme uğrayanın dile getirmesi dışında çirkin sözün açıklanması sevmez..."* (Nisâ, 4/148) anlamındaki ayet, bunun delilidir. Ancak gıybeti edilen kimsenin sabretmesi, sızlanıp şikayet etmesinden daha hayırlıdır. Böyle yapabilirse;

وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ *"...Eğer sabrederseniz elbette bu sabredenler için daha hayırlıdır"* (Nahl, 16/126) anlamındaki ayetin gereğini yerine getirmiş olur.

Yanında gıybet yapılan kimsenin hiçbir şey söylemeden gıybeti dinlemesi ahlâkî bir davranış değildir. Ne yapması gerekir? Mü'minin aleyhine konuşulmasına, gıybetinin yapılmasına müsaade etmemesi gerekir. Bunu iki şekilde yapabilir:

a) Sözlü olarak müdahale eder, bunun doğru olmadığını, gıybet etmenin haram ve büyük günah olduğunu söyler. Bu, mü'minin iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma görevidir. Kur'an'ın birçok ayetinde bu husus mü'minlere görev olarak yüklenmektedir. Yüce Allah;

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

"Mü'min erkek ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır, iyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar..." (Tevbe, 9/71) buyurmuştur. Peygamberimiz (s.a.s.) ise;

مَنْ رَأَى مِنكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ

"Sizden kim bir kötülüğü görürse onu eliyle değiştirsin, eliyle değiştirmeye gücü yetmiyorsa onu diliyle değiştirsin, dili ile değiştirmeye gücü yetmiyorsa kalbiyle (fikriyle onu tasvip etmesin, protesto etsin). Bu imanın(ın gerektirdiği amellerin) en zayıf olanıdır."[914] buyurmaktadır. Mü'min, bu emirlere uyarak bir haramın işlenmesine izin vermemeli, engel olmalıdır.

b) Sözlü olarak gıybetin yapılmasına engel olamayacaksa, hiç olmazsa yapılan gıybete ortak olmamalı, gıybet sözlerini dinlememeli, gıybet yapılan ortamı terk etmelidir. Bu husus, yukarıdaki hadisin üçüncü şıkkında ifade edilen davranışı sergilemektir.

Gıybet Etmenin Müeyyidesi

Gıybet etmenin ayet ve hadislerde dünyada uygulanacak bir müeyyidesi bildirilmemiştir. Ancak tövbe edilmediği veya affedilmediği takdirde ahirette cezasını çeker. Onun için mü'min gıybet etmemelidir. Etti ise günahına tövbe etmeli, gıybet ettiği kimseden af ve helâllık dilemelidir. Aksi takdirde ahirette "müflis" durumuna düşecek sevaplarından gıybet ettiği kimseye vermek durumunda kalacaktır.[915] Tâbiîn âlimlerinden Hasan Basrî, kendisinin gıybetini yapan birine bir tabak hurma göndermiş ve işittiğime göre; *"amelinden bir miktar bana hediye etmişsin, ben de hurma göndererek karşılık verdim, hediyemi kabul et"* demiştir.[916]

Bu itibarla aklını kullanan, ayet ve hadisleri iyice düşünen, ahirete iman eden müslüman, gıybet belâsından kendisini korumalıdır.

Kovuculuk

"Kovuculuk" insanlar arasında söz taşımaktır. Bu, İslâm'ın yasak ettiği ve büyük günah olarak saydığı ahlâk dışı kötü davranışlardan biridir. Kovuculuk yapan kimseler, Peygamber Efendimizin hadislerinde "nemmâm" ve "kattât" olarak isimlendirilmiş ve bu kimselerin (cezalarını) çekmeden cennete giremeyecekleri bildirilmiştir:

لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ نَـمَّامٌ *"Nemmâm cennete girmeyecektir",*

لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَتَّاتٌ *"Kattât cennete giremez."*[917]

Hadiste geçen "kattât" ve "nemmâm" kişiler arasında söz taşıyıcısı demektir. Bazı âlimler; "nemmâm" sözü bizzat dinleyip nakleden kimse; "kattât"ı ise, söylenenlere kulak kabartıp işittiği gelişi güzel dedikoduları nakleden kimsedir, şeklinde tanımlamışlardır.

---

[914] Müslim, İman, 78, I, 69; Ebû Davud, Salât, 248, I, 677.
[915] Tirmizî, Kıyame, 2, IV, 613.

yecek bir söz, bir davranış, kötü bir huy anlatılmamasını, onlar hakkındaki iyi zannı yok edecek bir durumun olmamasını istemiş ve onlara;

لاَ يُبَلِّغْنِي أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِي عَنْ أَحَدٍ شَيْئاً *"Kimse bana ashabımdan birinden* (canımı sıkacak) *bir söz getirmesin"* buyurmuş, sebebini,

فَإِنِّي أُحِبُّ أَنْ أَخْرُجَ إِلَيْكُمْ وَأَنَا سَلِيمُ الصَّدْرِ *"Çünkü ben, karşınıza zihnimde hiçbir şey olmadan çıkmayı seviyorum."*[918] şeklinde açıklamıştır.

Nemîme; fertler arasındaki iyi ilişkileri bozan, toplumun huzurunu kaçıran, kardeşlik, birlik ve beraberliği olumsuz yönde etkileyen gayr-i ahlâkî bir davranıştır.

Nemîmeye taraf olanlar, nemmâmın sözüne itibar etmemeleri gerekir. Yüce Allah;

وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ اَثِيمٍ عُتُلٍّ بَعْدَ ذٰلِكَ زَنِيمٍ اَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ

"Yemin edip duran, aşağılık, daima kusur arayıp kınayan, durmadan söz taşıyan, iyiliği hep engelleyen, saldırgan, günaha dadanmış, kaba saba, bütün bunların ötesinde soysuz olan kimseye mal ve oğulları var diye boyun eğme" (Kalem, 68/10–14) anlamındaki ayette sözünün dinlenmemesi gerekenler arasında kovuculuk yapanları da zikretmiştir.

İftira

Bir kimsenin işlemediği bir suçu yapmış gibi anlatmak, onda bulunmayan bir kötülüğü varmış gibi göstermek iftiradır. Özellikle ahlâklı erkek ve kadınlar hakkında namuslarıyla ilgili konularda iftirada bulunmak büyük günahtır. Peygamberimiz (s.a.s.); اِجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ *"Helâk edici yedi büyük günahtan sakının"* buyurmuş; büyük günahlar arasında iffetli ve namuslu kadınlara iftirada bulunmayı da saymıştır.[919]

Bu konuda Yüce Allah, şöyle buyurmaktadır:

وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا

"Mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara yapmadıkları bir şeyden dolayı eziyet edenler, şüphesiz bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir." (Ahzâb, 33/58)

Kişinin sorumluluğunu unutarak isteklerine ulaşmak amacıyla insanlara iftira etmek bir hastalıktır. İftiranın gayesi; insanları işinden ve şerefinden et-

---

[918] Ebû Davud, Edeb, 33, V, 183.
[919] Buhârî, Vasâyâ, 23, III, 195; Müslim, İman, 144, I,91.

mek, şerefli ve dürüst insanları yıpratmaktır. Bu bakımdan her söze, her habere inanmamak, onu iyice araştırmak gerekir. Özellikle ırz ve namus konularında hemen görüş belirtmemek, sonucu itibariyle son derece isabetli bir tutum olur. Nitekim Yüce Allah;

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِنْ جَآءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوٓا اَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلٰى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ

"Ey iman edenler! Size fâsık birisi bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için haberin doğruluğunu araştırın" (Hucurât, 49/6) buyurmaktadır.

Yüce Allah, ağızdan çıkan her sözün yazıcı melekleri tarafından kaydedildiğini bildirmektedir:

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ اِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ "İnsan, (iyi veya kötü) herhangi bir söz söylemez ki, yanında (yaptıklarını) gözetleyen (ve tespit eden) hazır bir melek bulunmasın." (Kâf, 50/18)

İftiranın Müeyyidesi

Yüce Allah, Kur'an'da, namuslu bir erkek ve kadına iftira eden kimsenin cezası; bunu dört âdil şahit ile ispat edemeyen müfterîlerin cezalarının seksen sopa vurulması olduğunu ve bunların tanıklıklarının ebedî olarak kabul edilmemesi gerektiğini bildirmektedir (Nûr, 24/40). Bu ceza, iftiranın ne kadar büyük günah olduğunu ifade etmektedir. Yüce Allah, iffetli insanlara iftira edenlerin dünya ve ahirette lanet ve büyük bir ceza olduğunu bildirmektedir:

اِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

"İffetli ve (haklarında uydurulan kötülüklerden) habersiz mü'min kadınlara zina isnat edenler gerçekten dünya ve ahirette lanetlenmişlerdir ve onlara çok büyük bir azap vardır." (Nûr, 24/23)

Yüce Allah Nûr sûresinde Peygamberimizin eşi Âişe validemize böyle bir suçu isnat eden ve ileri geri konuşanları kınamakta, mü'minlerin böyle bir davranışta bulunmamaları gerektiğini bildirmektedir (Nûr, 24/11–20).

Mü'min, başkasının kusurlarını saymak veya söylemek yerine kendi kusurlarını gözünün önüne getirmelidir; başkalarının yanlışlarını ve kusurlarını söylemek ve anlatmak mü'minin görevi değildir. Bu günahlar, kalbimizi, aklımızı ve vicdanımızı kirletir, bizi suçlu yapar.

Yalan Söylemek

Yalan, gerçek dışı ve aslı olmayan söz söylemektir. Yalan, İslâm'ın şiddetle yasak kıldığı ve büyük günah saydığı davranışlardan biridir. Yalan söylemek, münafıklığın alâmetidir. Peygamberimiz (s.a.s.);

[illegible] Yüce Allah;

وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ *"Yalan sözden kaçının."* (Hacc, 22/30),

وَقُولُوا قَوْلاً سَدِيدًا *"Doğru söz söyleyin"* (Ahzâb, 33/70) buyurmaktadır. Peygamberimiz (s.a.s.) de;

إِنَّ الْكِذْبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَكْذِبُ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللهِ كَذَّابًا

"Yalan insanı itaatsizliğe, kötülüğe götürür. Kötülük de insanı cehenneme götürür. Kişi yalan söyleye söyle Allah katında çok yalancı olarak yazılır."[921] buyurmuştur. Bir insan "çok yalancı" damgasını yedi mi hem Allah katında hem insanların nazarında itibarı kalmaz. Allah, bu kimseye yardım etmez, onu doğru yola iletmez. Yüce Allah;

إِنَّ اللهَ لاَ يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ *"Allah, haddi aşan, yalancı kimseyi doğru yola iletmez."* (Mü'min, 40/28) buyurmaktadır. Yalan söylemek şöyle dursun iyice bilmediğimiz bir konuda söz söylememizi bile yüce Allah yasaklamaktadır:

وَلاَ تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُولًا

"İyice bilmediğin bir şeyin ardına düşme, arkasına düşme! Çünkü kulak, göz, kalp bunların hepsi yaptıklarından mesuldür." (İsrâ,17/36) Peygamberimiz (s.a.s.) ise;

وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَسْكُتْ

"Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse, ya doğru ve faydalı söz söylesin ya da sussun."[922] buyurmaktadır.

Yalancılık, ahlâkın bozulmasına, ailelerin yıkılmasına, toplumun fesadına, işlerin dağılmasına sebebiyet verebilir. Yalan söyleyen kimse insanların gözünden düşer, sözüne itibar edilmez, doğru söylediğine de inanılmaz duruma düşer. *"Yalan söyleyenin evi yanmış, buna kimse inanmamış,"* atasözü, yalancının sonunun nasıl hüsran olduğunu belirtmektedir. Yine atalarımız; *"yalancının mumu yatsıya kadar yanar"*, *"şehrin yukarısında bir yalan söyledim, aşağıda kendim de inandım"*, "yalan söyle, tutunmazsa izi kalır" sözleriyle yalanın toplum hayatındaki olumsuz etkisine dikkati çekmişlerdir. Yalanın etkisi uzun ömürlü değildir. Yalancının yalanı mutlaka bir vesile ile ortaya çıkar ve o kişiler musalla taşına konduğunda; *"ey cemaat bu mevtayı nasıl bi-*

---

[920] Tirmizî, İman, 14, V, 19.
[921] Buhârî, Edeb, 69, VII, 95; Müslim, Birr, 103–104, III, 2012–2013.
[922] Müslim, İman, 75. I, 68.

lirsiniz" diyen imam-hatibin sorusuna, diliyle, *"Allah rahmet etsin"* dese bile *"içinden yalancının biriydi"* der.

Peygamberimiz, çocukları avutmak amacıyla bile yalan söylenmesini hoş karşılamamaktadır. Sahabeden Abdullah İbn Amir (r.a.) anlatıyor:

أَنَّهُ قَالَ دَعَتْنِي أُمِّي يَوْماً وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَاعِدٌ فِي بَيْتِنَا فَقَالَتْ : هَا تَعَالَ أُعْطِيكَ

Bir gün, Allah'ın elçisi (s.a.s.) evimizde otururken, annem beni çağırdı ve *'Hele bir gel, sana ne vereceğim!'* dedi. Resûlullah (s.a.s.), anneme;

فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : وَمَا أَرَدْتِ أَنْ تُعْطِيهِ

'Çocuğa ne vermek istemiştin?' diye sordu. Annem;

قَالَتْ : أَرَدْتُ أَنْ أُعْطِيَهُ تَمْراً *"Ona bir hurma vermek istemiştim."* deyince, Peygamberimiz (s.a.s.);

فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : أَمَا إِنَّكِ لَوْ لَمْ تُعْطِهِ شَيْئاً كُتِبَتْ عَلَيْكِ كَذْبَةٌ

"Dikkat et! Eğer ona bir şey vermeyecek olursan üzerine bir yalan yazılacak!"[923] buyurdu.

Bu hadiste, çocuk terbiyesinde yalan söylememenin çok önemli olduğu vurgulanmaktadır. Peygamberimiz bu yanlışlığı, karşılıklı bir diyalog ve mantık çerçevesi içinde sürdürerek öğretmiştir. Hepimiz biliriz ki yanlış yolda yürüyerek doğru yola çıkılmaz. Hayatımızı doğrular üzerine programlayarak yaptıklarımızla toplum içinde şahsiyetli bir yerimizin olacağını unutmamalıyız.

Yalancı Şahitlik

İnsanların ruhuna zarar veren, hakkını zayi eden, anarşiyi yayan yalancı şahitlik de; toplumsal kötülüklerin en tehlikelisi ve en çirkin olanıdır. Yüce Allah;

كُونُوا قَوَّامِينَ لِلّٰهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ *"Allah için adaletle şahitlik edenler olun."* (Mâide, 5/8) buyurmuş; bırakın yalancı şahitlik yapmayı, şahitlik yapmamanın bile günah olduğunu bildirmiştir:

وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ *"Şahitliği gizlemeyin. Kim tanıklığı gizlerse bilsin ki onun kalbi günahkârdır."* (Bakara, 2/283) Yüce Allah, "Rahman'ın kulları" diye övdüğü ve cennete koyacağını bildirdiği mü'minlerin özellikleri arasında, onların yalancı şahitlik yapmamalarını da zikretmiştir:

وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ *"(O Rahman'ın kulları), yalan yere şahitlik etmeyen kimselerdir."* (Furkân, 25/72)

sanız da Allah onu bilir ve onunla sizi hesaba çeker." (Bakara, 2/284) buyurmaktadır. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) ise;

لاَ يَسْتَقِيمُ إِيمَانُ عَبْدٍ حَتَّى يَسْتَقِيمَ قَلْبُهُ وَلاَ يَسْتَقِيمُ قَلْبُهُ حَتَّى يَسْتَقِيمَ لِسَانُهُ وَلَا يَدْخُلُ رَجُلُ الْجَنَّةَ لَايَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهِ

"Kulun kalbi doğru olmadıkça imanı doğru olmaz, dili doğru olmadıkça kalbi doğru olmaz. Komşusu zararlarından emin olmadıkça, kişi cennete giremez"[924] buyurmuştur.

Yalancı şahitlik yapmak, hem yalan söylemek hem de dolaylı olarak iftira etmektir. Yalancı şahitlik ile kul hakkının ihlal edilmesine ve zulüm yapılmasına sebep olunmuş olur. Bu, büyük günahlardan biridir.

Sonuç

Dinimiz, aile ve toplum hayatının güvenli ve huzurlu olmasına, fertlerin dindar ve ahlâklı olmasına büyük önem vermiştir. Gıybet, kovuculuk, iftira, yalan ve yalancı şahitlik, aile ve toplumun güven ve huzurunu yok eden, fertlerin gayr-i ahlâkî olmasına neden olan kötü davranışlardır; bu sebeple yüce Rabbimiz ve sevgili Peygamberimiz tarafından yasaklanmıştır. Bu davranışlar, tövbe etmeyi gerektiren büyük günahlardan sayılmıştır. Bu itibarla müslüman, gıybet, kovuculuk, iftira, yalan ve yalancı şahitlik gibi kötü davranışlardan uzak durmak zorundadır. Mü'min, bu davranışlardan herhangi birini yaptı ise hemen Allah'a tövbe etmelidir. Bir yerde batıl ve zararlı konuşmalar, dedikodu, gıybet ve kovuculuk yapılıyorsa, ortam müsait ise önce ikaz edilmeli, ikaz edilemiyor veya ikaz fayda vermiyorsa o meclis terk edilmelidir. Bu, mü'min için bir sorumluluk, bilinçli bir davranış, günahtan kaçış ve günaha vasıta olmama duygusudur. Peygamberimiz, konuştuğu zaman mü'minin doğru konuşmasını veya susmasını tavsiye etmektedir. Müslüman, ne eliyle ne de diliyle insanlara zarar veremez, vermemelidir. Bu, mü'min olmanın gereğidir.

Çok söze yalan karışabilir; çok konuşma kalbe kasvet verebilir, zihni yorabilir, tefekküre mani olabilir, dinleyenleri usandırabilir. Çok konuşan çok hata eder ve sözün tesirini azaltır. Bu itibarla az, öz, doğru ve yararlı şeyler konuşmak mü'minin şiarı olmalıdır.

Müslüman, çok kıymetli olan ömür sermayesini Allah'ın rızası doğrultusunda harcamalı, olumsuzlukları terk etmeli, nefis muhasebesi yaparak kusurlarından dolayı tövbe etmelidir.

---

[924] Ahmed, III, 198.

ZARARLI ALIŞKANLIKLAR VE SONUÇLARI*

İnsan, Allah'ın, en güzel bir şekilde yarattığı,[925] şeklini güzel yaptığı,[926] bilgi nimeti ile donattığı,[927] yaratılan her şeyi emrine verdiği,[928] sayısız nimetler bahşettiği;[929] duygu, düşünce ve akıl gibi özelliklerle diğer varlıklara üstün kıldığı, meleklerin kendisine secde ettiği değerli bir varlıktır.[930]

Bütün üstün vasıflarla donatılan insanın; dünya hayatında yaratılışına uygun bir hayat sürmesi, ebedî yurdunda da saadete ulaşması için yaratılıştan kendisine verilen mükemmeliyetini muhafaza etmesi, onu bozmaması başta gelen bir sorumluluğudur. Bu sorumluluğun farkında olarak hayatını plânlayan insan, devamlı bir mükâfata ulaşacak, aksine hareket edenler de aşağı derecelere düşeceklerdir.[931]

İslâm, bu sorumluluğun gereği olarak insanı yaratılış mükemmeliyetinin dışına atacak, Yaratan ve kullarının katında itibarını zedeleyecek davranışlardan uzak kalmasının yollarını göstermiştir. Mükemmeliyetin devamı için dinin, canın, aklın, neslin ve malın korunması esas alınmıştır.[932] İlâhî dinlerin beş aslî ilkesi sayılan bu temel kriterlerin zedelenmesine sebep olacak her türlü davranış yasaklanmıştır. İnsanın ruh ve beden sağlığının korunması, bu temel ilkelerin korunmasına bağlıdır.

İnsanı itibarından eden, olması gereken yerden aşağılara düşürecek olan davranışların başında kötü alışkanlıklar gelmektedir. Kötü alışkanlıkların başında da her türlü felaketin temel sebebi olan içki, kumar, uyuşturucu vb. maddeler gelir. İnsanı her türlü kötülüğün kıskacına sürükleyen felaketlere kısaca bir göz atalım:

İçki

İçki deyince, içilmesi dînen yasak olan sarhoş edici alkollü sıvı maddeler anlaşılır.

---

* Bu bölüm, Teftiş Kurulu Üyesi **Dr. Mehmet Besim İSMAİLEFENDİOĞLU** tarafından hazırlanmıştır.

925 Tîn, 95/4.

926 Teğâbun, 64/3.

927 Bakara, 2/31.

928 İbrahim, 14/32–33; Hacc, 22/65; Lokman, 31/20; Câsiye, 45/12–13.

929 İbrahim, 14/34.

930 Bakara, 2/34.

tülüklerden uzaklaştırmayı hedeflediğinden, kişinin aklında, malında, sosyal itibar ve konumunda büyük zararlara, yıkımlara yol açan içkiyi kesin bir dille yasaklamıştır. Bu kötülüğe karşı vereceği mücadelede de insana büyük bir destek vermiştir. Bunun için İslâm, aklî ve ruhî dengeyi bozan, sarhoşluk veren ve sinir sistemini alt üst eden içkiyi haram kılmıştır. Bu konuda Kur'an'da şöyle buyurulmaktadır:

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ اِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ

"Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan, içki ve kumarla ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?" (Mâide, 5/90–91)

İnsanlık için büyük felaketlere yol açan içkinin yasaklanması ile, insan aklının korunması sağlanmış, kişiler arasında kin, nefret ve düşmanlığın yayılması engellenmiş ve Allah'a ibadet etmeyi unutma tehlikesi ortadan kaldırılmış olmaktadır.

Bunun tersi, yani içkiye müptela olmak, büyük problemleri getirecektir. İçkiye müptela olan insanlarda davranış bozuklukları başlar, ailesinde huzursuzluk ve mutsuzluklar artar, suçluluk duyguları gelişir ve büyük bir depresyonun içine düşer. Bunun neticesinde de, sosyal hayatı ve sosyal ilişkileri kötü bir şekilde etkilenir. Ailesi ve çocuklarına karşı davranışları değişir ve neticede aile yuvasının yıkılması ile karşı karşıya kalır.

Mü'minler için en güzel örnekleri şahsında toplayan Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.) de sözleriyle bu haram kılmanın, yasaklamanın özü ve kapsamına açıklık getirmiştir. Bunlardan birkaçını zikredelim:

لَعَنَ رَسُولُ اللّٰهِ فِي الْخَمْرِ عَشْرَةً عَاصِرَهَا وَمُعْتَصِرَهَا وَشَارِبَهَا وَحَامِلَهَا وَالْمَحْمُولَةَ اِلَيْهِ وَسَاقِيَهَا وَبَايِعَهَا وَآكِلَ ثَمَنِهَا وَالْمُشْتَرِيَ لَهَا وَالْمُشْتَرَاتَ لَهُ

Hz. Enes (r.a); "Resûlullah (s.a.s.), içki ile ilgili olarak on kişiye; *'Üretene, kendisi için üretilene, içene, taşıyana ve taşıtana, sunana, satana ve bunun parasını yiyene, satın alana ve satın aldırana'* lanet etti" demiştir.[933]

[933] Tirmizî, Büyû' 59, III, 589; İbn Mâce, Eşribe, 6, II, 1122.

Peygamberimizin içkiyi üretenlere, içenlere ve bu konuda hizmet verenlere "lanet" etmesi, bu kimselerin Allah'ın rahmetinden uzak olmasını dilemesidir. Peygamberin lanetine uğramak, mü'min için iyi ve hoş olmayan bir durumdur.

Dinimizin haram kıldığı "**içki**", sarhoşluk veren her şeydir. İçki içen insan tövbe etmeden ölürse, ahiret nimetlerinden yararlanamaz. Bu konuda Peygamberimiz (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır:

كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ وَكُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ وَمَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فِي الدُّنْيَا فَمَاتَ وَهُوَ يُدْمِنُهَا لَمْ يَتُبْ لَمْ يَشْرَبْهَا فِي الْآخِرَةِ

"Her sarhoş edici içkidir ve her sarhoş edici içki ise haramdır. Kim dünyada içki içer ve tövbe etmeden ölürse, ahiret içkilerinden içemez."[934]

Peygamberimiz (s.a.s.), mü'minlerin içki içmeleri şöyle dursun, içki bulunan sofraya oturulmasına bile izin vermemektedir:

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يَجْلِسْ عَلَى مَائِدَةٍ يُدَارُ عَلَيْهَا بِالْخَمْرِ

"Kim Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsa, üzerinde şarap içilen bir sofraya oturmasın."[935]

İman ile içkinin bağdaşmayacağını Peygamberimiz şöyle bildirmektedir:

لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَا يَشْرَبُ الْخَمْرَ حِينَ يَشْرَبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَا يَسْرِقُ السَّارِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ

"Zina eden kimse, zina ettiğinde mü'min olarak zina etmez; şarap içen kimse, onu içtiğinde mü'min olarak içmez; hırsızlık yapan kimse de, hırsızlık yaptığında mü'min olarak hırsızlık yapmaz."[936]

Bir mü'min, içkinin haramlığını kabul etmez veya haram oluşunu küçümseyerek içerse dinden çıkar. Haram olduğunu kabul eder, buna rağmen içerse büyük günah işlemiş, Allah'a isyan etmiş olur.

İçki, deva değil derttir; şifa değil hastalıklara sebeptir. Peygamberimiz (s.a.s.);

إِنَّهُ لَيْسَ بِدَوَاءٍ وَلٰكِنَّهُ دَاءٌ "Muhakkak ki içki deva değildir, bilakis hastalıktır (hastalık vericidir.)"[937] buyurmuştur.

Alkollü içkilerin az içilmesi de çok içilmesi de haramdır. Peygamberimiz (s.a.s.); مَا أَسْكَرَ كَثِيرُهُ فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ *"Çoğu sarhoşluk veren şeyin azı da haramdır"*[938] buyurmuştur.

---

[934] Buhârî, Eşribe 1. VI, 240; Müslim, Eşribe 7. II, 1587; Muvatta, Eşribe, 11. II, 846; Ebû Davud, Eşribe 5. IV, 85–86; Tirmizî, Eşribe, 1. IV, 290–291.

[935] Tirmizî, Edeb 43. V, 113.

da haram kılınmıştır. Maide suresinin 90. ayetinde geçen "**meysir**" kelimesi kumar olarak açıklanmış,[939] şarabın kardeşi, arkadaşı olarak isimlendirilmiştir. Kumar, Allah'ı anmaktan, namazdan alıkoyduğu, insanlar arasında düşmanlık doğurduğu için günah sayılmış ve yasaklanmıştır.[940]

Kumarın haram olduğu hükmünü ortaya koyan ayet, bu hükmün hikmetlerini de gözler önüne sermektedir:

1. Müslüman, hayat ve kazancını şansa ve tesadüfe değil, aldığı tedbirlere ve verdiği emeğin sonucuna bağlamalıdır.

2. Başkasının malı haramdır, kumar haksız bir kazançtır.

3. Kumar, ibadetlere engel olur."[941]

4. Kumar, aile fertlerini ve toplumu menfî yönde etkiler. Sosyal bunalımların kaynağı olan işsiz ve güçsüzlerin artmasına sebep olur.

Müslüman'ın eğlenmeye hakkı vardır. Ancak, eğlenirken meşruiyet çizgisini aşmamak ve İslâm'ın yasakladığı kumara bulaşmamak esastır.

Başkalarının mallarını meşru olmayan yollarla almak ve yemek haramdır. Kur'an'da;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَأْكُلُواْ أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلاَّ أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا

أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا

"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helâk etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir." (Nisâ, 4/29) buyurulmak suretiyle meşru olmayan yollarla, gönül rızasına dayanmayan şekliyle başkasının malına sahip olmak yasaklanmıştır. Mal canın yongasıdır. Parasını kaybeden insan, kumar arkadaşları ile kavgaya tutuşur ve bu kavga cinayete kadar da gidebilir. Kumar sonucu parasını ve malını kaybeden insan, dışarıda başladığı kavgayı ailesine kadar taşıyabilir. Aile içerisinde meydana gelen bu kavga, aile fertleri arasındaki sevginin ve saygının ortadan kalkmasına ve neticede aile yuvasının yıkılmasına yol açabilir.

Vakit insan için çok önemli bir nimettir. Kumara bulaşan insanlar, Allah tarafından kendilerine bahşedilen bu nimeti zayi ederler ve zamanlarını Allah'ın hoşlanmadığı bir fiil ile harcarlar.

---

[938] Ebû Davud, Eşribe, 5, IV,87; Tirmizî, Eşribe, 3, IV, 292; İbn Mâce, Eşribe, 10, II, 1124; Nesâî, Eşribe, 25, VIII, 300–301.

[939] Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III,1804, Eser Neşriyat, İstanbul 1979.

[940] Mâide, 5/91.

[941] Hayrettin Karaman, *Günlük Hayatımızda Haramlar-Helâller*, s.135, Nesil Yayınları, İstanbul 1979.

Kumar, fertler arasında ve toplumda kin, nefret ve düşmanlık tohumlarının yeşermesine sebep olur. Bu sebeple, Kur'an'ın ve Hz. Peygamberin ikazlarına kulak veren Müslümanlar, fertleri, aileleri ve toplumları temelinden sarsan kumar illetine karşı hassas davranmalı ve bu hastalığın yayılmaması ve engellenmesi konusunda kendilerini görevli addetmelidirler.

Sigara

Toplumumuzu ve gençliğimizi menfî yönden etkileyen bir başka kötü alışkanlık da sigaradır. İnsan sağlığı ve hayatı ölçü alındığında, sigara toplumsal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Her yıl yüz bin insanımızı sigaraya kurban vermekteyiz. Sigaranın yol açtığı ölümler, trafik, terör, iş kazaları vb. tüm ölümlerin toplamından beş kat daha fazladır.

Sigara, sağlıklı nefesimizi dumanıyla alır gider, içimizde bizi adım adım ölüme götüren zehirini bırakır ve Allah'ın bize vermiş olduğu en büyük "devlet" olan sağlığımızı ve hayatımızı yitirmemize sebep olur. Sigaranın esiri olan bir toplumda sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi mümkün olmaz ve sigaranın esiri olan bir toplum da medeni bir toplum olma şansını yakalayamaz.[942]

Sigara insan sağlığını olumsuz yönde etkilediği gibi çevre kirliliğine de sebep olur.

Uyuşturucu Maddeler

Uyuşturucu madde deyince ilk aklımıza gelen esrar, eroin, afyon, kokain gibi maddelerdir. Bu maddeler, insan vücudunda büyük tahriplere sebep olduğu gibi, toplumda da büyük ölçüde zararlar meydana getirmektedir.

Sorumluluktan kaçan, iyi bir eğitim alamayan, kötü aile ve çevrede yetişen, lükse ve gösterişe meraklı olan, manevî bir boşluk içerisinde bocalayan insanlar, uyuşturucunun etkisine rahatlıkla girebilmekte ve bu kötü alışkanlığa müptela olabilmektedirler.

İslâm Dini, uyuşturucu madde kullanımına yol açan bütün faktörlere savaş açmış, uyuşturucu madde kullanımını da kesin bir dille yasaklamıştır.

Uyuşturucu, kişiyi dış dünyadan koparmakta, her türlü suçu ve kötülüğü işlemeye hazırlamakta, böylece kişiyi öz benliğinden uzaklaştırmaktadır. Bugün modern tıp, psikoloji ve toplum bilimleri esrar, eroin gibi uyuşturucu maddelerin insan sağlığı ve toplum düzeni için içkiden daha zararlı olduğunda birleşmektedir.

Uyuşturucu, asla tecrübe edilemeyecek bir tehlikedir. Onu bir defa tecrübe eden, ondan bir daha kurtulma şansı bulamaz. Uyuşturucu müptelası insanlar, âdeta bir suç makinesi hâline gelirler. Kullananlara sahte dünya sunan uyuştu-

etmeye çalışmaları, onları uyuşturucu gibi bağımlılık oluşturan maddeleri kullanmaya sevk etmektedir.

Toplum tarafından tanınan insanların uyuşturucuya bağımlı hâle gelmeleri, içine düştükleri kötü hâllerinin her gün kamuoyu önünde sergilenmesi, toplumda büyük yaralara yol açmaktadır. Medyanın bu durumda olan insanları sürekli gündemde tutması ile gençlere kötü örnekler sunulmakta ve âdeta gençler zehirlenmektedir.

Her gün yazılı ve görsel basında, içki, kumar ve uyuşturucu müptelası insanların içine düştükleri içler acısı manzaralar yer almaktadır. Yapılan araştırmalarda, bu tür alışkanlıklardan kaynaklanan cinayetlerin, tecavüz olaylarının, boşanma hadiselerinin ve trafik kazalarının oranının yüksekliği insanı dehşete sürüklemektedir.

Bir ülkenin geleceği demek olan gençliğin her yönden son derece sağlıklı olması gerekmektedir. Bütün milletler, bütün devletler ve bütün toplumlar, iyi bir gençlik yetiştirmek için büyük fedakârlıklar yapmak durumundadırlar. Bu hedefi gerçekleştirmek için gençlerin ilk yetiştiği ortam olan ailenin sağlam bir yapıya sahip olması büyük bir önem arz etmektedir.

Anne-babaların, çocuklarını çok iyi koruyup kollamaları, onları bu tür alışkanlıklardan uzak tutmaları gerekir. Bu konuda anne-babalar, çocukların yemesi ve içmesinden, eğitim ve terbiyesine kadar her konuda dikkatli olmak zorundadırlar. Ailenin nafakasını temin etmek durumunda olan ebeveynler kazançlarını helâl yoldan kazanmalı ve çocuklarına haram lokma yedirmeme gayreti içerisinde olmalıdırlar. Çünkü haram lokma ile büyütülen nesiller, aileye ve topluma problem olacaklardır. İslâm'da çocuk eğitimi doğumdan önce başlamaktadır. Bunun ilk merhalesi de onun besleneceği gıdanın temiz olmasıdır. Aksi takdirde, Allah'ın yasakladığı yollarla elde edilen kazançla beslenen çocukların eğitiminde ciddi problemlerle karşılaşılacaktır. Bu tip çocukların toplumda var olan kötü alışkanlıklara meyletmeleri daha kolay olacaktır. İslâm'ın evrensel temel prensiplerinden biri olan neslin korunmasının önemi burada daha net olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun gerçekleşmesi için anne-baba adaylarının sağlam bir din eğitimine ihtiyaçları vardır. Bu eğitimi alan fertlerin oluşturduğu ailelerin çocuklarında kötü alışkanlıklara karşı bir direnç olduğu, bu tür alışkanlıklara meylin çok az olduğu görülmektedir.

Uyuşturucu ve benzeri kötü alışkanlıkların menfî sonuçlarından fertleri ve toplumu korumak için ciddi tedbirler alınmalı, bu tür alışkanlıklara meylettirmeyi teşvik edecek her türlü faaliyetlere karşı programlar geliştirilmelidir.

Aileler, çocuklarına, bu tür alışkanlıkların fert ve toplum hayatında yol açtıkları zararları anlatmalı, çocuklarının kimlerle arkadaşlık yaptıklarını yakînen takip etmeli, ne tür yayınları okuduklarını kontrol etmelidirler.

Yüzyıllardan beri nesilden nesile intikal ettirilen millî ve manevî değerlerimiz gençlerimizin beyinlerine nakşedilmelidir.

Yönetici durumunda olanlar, okullarda öğretmenler, gençlere güzel örnek olacak davranışlar sergilemeli, kötü hareketlerden ve davranışlardan şiddetle kaçınmalıdırlar.

Çocuklarımızın doğum günlerinde, okullarda değişik vesilelerle tertip edilen partilerde içki içilmesi, gençlerimizin içki ile tanışmasında ve ileriki dönemlerde içki kullanmasında hiç de küçümsenmeyecek bir rolü vardır. Okul idarelerinin ve ailelerinin bu konuda çok hassas davranmaları şarttır. Yüce Rabbimizin;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ...

"Ey mü'minler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun..." (Tahrîm, 66/6) emrini, toplumun her kesiminde sorumluluk üstlenmiş olanların, hayatlarının her safhasında dikkate almaları ve hayatlarının en önemli bir umdesi hâline getirmeleri gerekmektedir.

Sağlıklı bir gelecek ve sağlıklı bir neslin; fertlerin dayanışması, toplumda örnek olacak konumda olanların iyi hareketler sergilemesi ile gerçekleşeceği unutulmamalıdır.

Sonuç

İslâm, kişinin dinini, canını, malını, aklını ve neslini korumayı hedef aldığından, temiz ve faydalı olan şeyleri mubah kılmış; fert ve toplum için zararlı olan şeyleri de yasaklamış olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bize düşen, İslâm'ın koyduğu dünya ve ahiret saadetine ulaşma hedefi doğrultusunda gayret sarf ederek, toplumda güzel örnek olacak davranışları sergileyecek fertleri yetiştirmektir. Şurası hatırdan çıkarılmamalıdır ki; kendilerine, ailelerine, topluma ve Yaratan'ına karşı sorumluluk ve saygı duymasını sağlayacak bir inanç ve ahlâk bilincine sahip fertlerin yetiştirilmesi ile fertlerde, ailelerde ve toplumda büyük yıkımlara yol açan bu büyük felaketlerin önünü almak mümkün olacaktır.

500

HAYÂ / UTANMA DUYGUSU*

Hayâ'nın Tanımı

Sözlükte, "utanma, çekinme, âr, edep, namus, iffet, Allah korkusuyla günahtan kaçınma gibi anlamlara gelen[943] **hayâ** kelimesi, bir ahlâk terimi olarak, nefsin çirkin davranışlardan rahatsız olup onları terk etmesi,[944] kötü bir işin yapılmasından veya iyi bir işin terk edilmesinden dolayı kişinin yüzünü kızartan sıkıntı hâli[945] gibi farklı şekillerde tanımlanmaktadır.

Türkçe'de **hayâ,** insanı her türlü çirkinlikten uzak durmaya yönelten duygu ve bunu yansıtan tutumu ifade etmektedir. Arapça'da, "yerme", "kınama" ve "onur kırıcı tutum ve davranış" anlamlarına gelen "âr" kelimesi de Türkçe'deki ağırlıklı olarak "hayâ" ile eş anlamlı olarak kullanılır.[946]

Milli şairimiz Mehmet Akif Ersoy, ne güzel söylemiştir:

"Hayâ sıyrılmış inmiş, öyle yüzsüzlük ki her yerde;
Ne çirkin yüzler örtermiş, meğer o incecik perde."

Kınalızâde Ali Efendi, hayâ hakkında şu tanım ve değerlendirmeyi yapmaktadır:

*"**Hayâ**; utanma, hicap, âr anlamlarına gelir. Edebe aykırı olan olaylar meydana gelince kalbin duyarlılık kazanması ve ıstırap duymasıdır. Bu hâlin belirtisi derhal hayâ sahibi kişinin üzerinde görülür. Çünkü, bu çirkin olaydan dolayı, hayâ faziletine bürünmüş kişinin benliği bundan etkilenir.*

***Hayâ,** kişiye fazilet yollarını, maddeten ve mânen ilerleme yollarını gösterir. Edep ve hayâdan mahrum olan insan, her türlü iğrenç işe girişir. Yaptığı çirkin işlerden üzüntü duymayan insanı, ahlâk ve fazilet yollarına sevk etmek zordur. Toplumun gelişmesi, utanma duygusunun canlı bir şekilde aralarında yaygınlaşmasıyla yakından ilgilidir."*[947]

İslâm ahlâk bilginleri, kelimenin çeşitli kullanımlarını da dikkate alarak hayâyı çeşitli kategorilere ayırmışlardır. Mâverdî, **hayâyı;**

---

* Bu bölüm, Dini Yayınlar Dairesi Başkanı **Dr.Yüksel SALMAN** tarafından hazırlanmıştır.

943 Sami, Şemsettin, *Kâmûsu Türkî,* I, 194. Dersaâdet, 1317; Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat,* s. 411. Ankara, 1970.

944 Cürcânî, Şerif *et-Ta'rifât,* s. 94. Baskı yeri ve tarihi yok.

945 Kadı İyâz, *eş-Şifâ,* I, 118, Beyrut, tarihsiz, I, 118.

946 Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat,* s. 411. Ankara 1970.

şöyle açıklamaktadır:

Allah'a karşı hayâ, O'nun emir ve yasaklarına uymakla olur.

İnsanlara karşı hayâ, onlara eziyet etmemek ve yanlarında çirkin işle yapmaktan ve çirkin sözler söylemekten kaçınmakla olur.

Kişinin kendine karşı hayâsı ise, edepli olması demektir.[948]

Mâverdî'nin hayâ konusundaki bu yaklaşımı genellikle "utanma duygusu" olarak algılanan hayâ kavramından oldukça farklı ve anlamlıdır.

Ahmet Rifat ise hayâyı, fıtrî hayâ ve dinî hayâ olmak üzere iki kısımda el almaktadır. Kişinin, edep yerlerini insanların önünde açmaktan kaçınması ***fıtrî hayânın***, halkın ve Hakk'ın huzurunda edepli davranmak da ***dinî hayânın*** bir ürünüdür.[949]

"Hayâ" kelimesinin, "ölüm"ün zıddı olan "dirilik/canlılık" manasında olan "hayat" kelimesinden türetilmiş olmasıyla, insanın maddî hayatiyetini devam ettiren kan damarları gibi hayânın da insanın manevî canlılığını ve diriliğini temin eden can damarı mesabesinde olduğuna işaret edilmektedir. Maddî canlılığı devam ettiren kan damarları çatladığında ve önlem alınmadığında hayat sona ererse, manevî canlılığı devam ettiren hayâ damarı da çatlayınca, insan da manevî hayatını kaybeder ve maneviyattan yoksun bir canlı hâline gelir. Yine vücudun maddî canlılığını ve organların birbiriyle kenetlenmiş şekilde ayakta durmasını sağlayan ruh olduğu gibi, manevî hayatı da ayakta tutan hayâdır. Bu bakımdan insanın hayâsı, ruhu ve can damarı kadar hatta ondan daha da önemlidir. Bunun için Hz. Peygamber (s.a.s);

لِكُلِّ دِينٍ خُلُقٌ وَخُلُقُ الْإِسْلَامِ الْحَيَاءُ *"Her dinin bir ahlâkı vardır. İslâm'ın ahlâkı da hayâdır"*[950] buyurmuşlardır.

Kur'an'da üç ayette hayâ kelimesinin türevleri geçmektedir. Kasas sûresinde, Hz. Şuayb'ın kızlarından birinin Hz. Musa ile utanarak konuştuğu,[951] Ahzâb sûresinde de bazı Müslümanların Hz. Peygamberi uygun olmayan zamanlarda rahatsız ettikleri, fakat Peygamberimizin, hayâsından dolayı bu rahatsızlığı açığa vurmadığı, ancak Allah'ın gerçeği bildirmekten hayâ etmeyeceği belirtilmektedir.[952]

---

[948] Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *Edebü'd-Dünya ve'd-Dîn*, s. 392–393. İkinci baskı, Daru İbn-i Kesîr, 1990,

[949] Ahmet Rifat, *Tasvir-i Ahlâk / Ahlâk Sözlüğü*, s. 121. (Baskıya hazırlayan: Hüseyin Algül), Tercüman 1001 Temel Eser serisi, Kervan Kitapçılık, tarihsiz.

[950] Malik, Hüsnü'l-Huluk, 2, II, 905

[951] Kasas, 28/25.

[952] Ahzâb, 33/53.

Başka bir ayette ise, müşriklerin Kur'an'da arı, karınca, sinek gibi küçük varlıkların örneklendirilmesinin fesâhatla bağdaşmayacağı yönündeki iddialarına karşı,

إِنَّ اللهَ لاَ يَسْتَحْيِي أَن يَضْرِبَ مَثَلاً مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا

"Şüphesiz Allah bir sivrisineği, ondan daha da ötesi bir varlığı örnek olarak vermekten çekinmez..."[953] ayetiyle cevap verilmektedir.

Bu ayetlere bakılırsa, Kur'an'da hayâ kavramının; iffet ve terbiye gereği utanma ve sıkılma gibi anlamlarının yanı sıra çekinme anlamında da kullanıldığı görülmektedir.

Hadis kaynaklarında da hayâ konusu detaylı bir şekilde ele alınmış, hayânın imanla ilişkisi ve hayânın kişiye sağladığı hayır ve iyilikler yanında, Hz. Peygamberin hayâsından söz edilmektedir.

Hayânın daha iyi anlaşılabilmesi için farklı yönleriyle konuyu incelemek daha faydalı olacaktır:

Hayâ ve İman

Hz. Peygamber (s.a.s.), hayâ ile iman arasında önemli bir ilişki bulunduğuna dikkat çekmekte ve hayâyı imanın bir şubesi olarak nitelendirmektedir:

اَلْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ أَوْ بِضْعٌ وَسِتُّونَ شُعْبَةً فَأَفْضَلُهَا قَوْلُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ

الطَّرِيقِ وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ

"İman yetmiş/altmış küsur şubedir. En üst derecesi 'lâ ilâhe illallah' demek, en alt derecesi de geçenlere zarar verecek şeyleri yoldan gidermektir. Hayâ da imandan bir şubedir"[954] hadisi, bu ilişkinin anlamlı bir ifadesidir.

Kişinin Müslüman olabilmesi için, dînen inanılması zorunlu olan hususlara yürekten inanması (tasdîk); yaşadığı toplumda müslüman olduğunun bilinmesi için imanını diliyle de ifade etmesi (ikrâr) gerekir.

Amel, imanın bir parçası değildir. Buna göre, hayâsı olmayan kişinin müslüman olmadığını iddia etmek doğru değildir. Bununla birlikte, bu kişinin **"olgun bir mü'min"** olduğunu söylemek de zordur. Bu konuya açıklık getiren İbnü'l-Esîr şöyle söyler:

"Yaratılıştan gelen bir duygu olduğu hâlde hayâ bu hadiste, sonradan kazanılan imandan bir parça olarak belirtilmiştir. Çünkü hayâlı kişi, bu sayede günahlardan uzaklaşır. İşte bu açıdan hayâ, kişi ile günahları arasına giren ve onu günah işlemekten alıkoyan imanın fonksiyonunu yerine getirmiş olmaktadır. Hadiste, hayânın imandan bir parça olduğu ifade edilmiştir; çünkü iman, sonuçta Allah'ın emirlerine uymak ve yasaklarından kaçınmak şeklinde dışa yan-

...yin da'vasından kardeşine öğüt veren Ensar'dan b
adama, Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

دَعْهُ فَإِنَّ الْحَيَاءَ مِنَ الْإِيمَانِ *"Bırak onu. Çünkü hayâ imandandır."*[956]

Hayâ ve Eylem

İnsan; sağduyusu, inancı ve hayâ duygusu ile nefis ve şeytanın kötü telkin leri arasında mücadele halindedir. Allah inancı sağlam ve hayâ duygusun yitirmeyen insan, iyilik ve güzelliklere yönelir; kötülük ve haramlardan uzal durur. Buna karşılık, Allah inancı zayıf, hayâ perdesi yırtılmış ya da aşınmış nefsine ve şeytana yenik düşmüş insan ise kötülük ve haramları kolayca işle yebilir. Bu tür insanlardan bazısı Allah'tan da insanlardan da çekinmez ve kö tülükleri ve günah fiilleri açıkça işleyebilir.

Hz. Peygamberin,

إِنَّ مِمَّا أَدْرَكَ النَّاسُ مِنْ كَلَامِ النُّبُوَّةِ الْأُولَى إِذَا لَمْ تَسْتَحِ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ

"Utanmadıktan sonra dilediğini yap, sözü, insanların ilk peygamberler itibaren işittiği sözlerdendir"[957] buyruğu, hayâ duygusunu yitirmiş kişilerin kötülükleri kolayca yapabileceğine işaret etmenin yanı sıra, edep ve hayânın ilâhî dinlerin ortak kabullerinden biri olduğunu göstermektedir.

Hayâ bu yönüyle, kişi ve toplum üzerinde bir süzgeç ve kontrol mekanizması mahiyetindedir. Bu bağlamda hayânın, "Toplumun Manevî Savunma Sistemi" olarak değerlendirilmesi anlamlıdır. Hz. Peygamberin,

اَلْحَيَاءُ لاَ يَأْتِي إِلاَّ بِخَيْرٍ *"Hayâ ancak hayır getirir"*[958],

اَلْحَيَاءُ خَيْرٌ كُلُّهُ *"Hayânın hepsi hayırdır"*[959] buyurması ise hayânın iyilik ve hayra sevk etmenin yanı sıra, başlı başına bir hayır olduğunu göstermektedir.

Yüce dinimiz İslâm, insanın maddî ihtiyaçları kadar ruhî ihtiyaçlarını da dikkate alır ve onun devamlı surette yüce Yaratanla bağlantı içinde olmasını ister. İnsandaki pozitif değerleri öne çıkararak, onu geliştirmeyi, onun özünün bozulmasını önlemeyi, maneviyatını yüceltmeyi hedefler.

Maneviyat, inanmak ve ibadet etmenin yanı sıra bu değerlerin insanda meydana getirdiği yüksek bir olgunluktur. Bu olgunluk kavramı içerisinde, Allah'ın emirlerine karşı gelmekten sakınma, doğru sözlü olma, başkalarına

---

[955] İbnü'l-Esîr, *en-Nihaye fi Ğarîbi'-l Hadîs*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, Tarihsiz, I, 470.
[956] Buhârî, İman, 16, I, 11; Müslim, İman, 12, I, 63; Ahmed, II, 56.
[957] Buhârî, Edeb, 78, VII, 100; Ebû Davud, Edeb, 6, V,148–149.
[958] Buhârî, Edeb, 77, VII, 100; Müslim, İman, 60. I, 64.
[959] Müslim, İman, 61, I, 64; Ahmed, IV, 445.

iyilik yapma, fedakârlığa hayır olma, israftan kaçınma gibi özelliklerin yanı sıra insanın önemli manevî değerlerinden biri olan hayâ özelliği de yer alır.

Allah'tan Hayâ Etmek

Hayâ ile iman, hayâ ile eylem arasında var olan ilişkiler, temelde insanın Allah'tan hayâ etmesi gerektiği noktasında birleşmektedir. Hayâ duygusunun esası, kısaca Allah'tan hayâ etmektir denebilir. Allah'tan hayâ etmek, O'nun emirlerine karşı gelmekten, yasaklarına uymamaktan kaçınmak şeklinde dışa yansır. Bu yansımanın temelinde, kulun; Allah'ın istemediği bir iş ve hâl üzere bulunmaktan uzak durması vardır. Bu da kişinin kendini kontrol etmesi, davranışlarını değerlendirmeye tabi tutması ve;

وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

"...Nerede olsanız, o sizinle beraberdir. Allah, bütün yaptıklarınızı hakkıyla görendir." (Hadîd, 57/4) ayetini iyi özümsemesi ile mümkün olabilir. Erişilen bu şuur ve bilinç halini Hz. Peygamber (s.a.s.) "ihsan" diye nitelemektedir.[960] İbn Mesud'un rivayetine göre, Hz. Peygamber;

اِسْتَحْيُوا مِنَ اللهِ حَقَّ الْحَيَاءِ *"Allah Teâla'dan gerektiği gibi hayâ ediniz"* buyurmuş; kendisine, *"Yâ Resûlullah! Allah'tan gereği gibi ne şekilde hayâ edebiliriz?"* sorusu yöneltilmişti. Bunun üzerine Allah'ın Resûlü; başını ve başında yer alan organları, karnını ve karna bağlı organı koruyan, dünya hayatının süsüne kendini kaptırmayan, ölümü ve çürüyüp yok olmayı unutmayan kimsenin Allah Teâla'dan gereği gibi hayâ etmiş olacağını haber vermiştir.[961] Başın korunması, düşünce gücünün iyiye kullanılmasıdır. Baştaki organların korunması ise, dînen yasaklanan şeylere bakmamak, kötü sözlere kulak vermemek, haram yememek ve yalan söylememekle gerçekleşir. Karnın korunması ise haramla beslenmekten sakınmakla olur.

Hayâ duygusunun esasını oluşturması sebebi ile Allah'tan hayâ etmek konusu İslâm ahlâkı eserlerinde de geniş yer tutmaktadır. Şeyh Sâdî'nin "Yusuf ile Zeliha" adlı hikâyesinde; Yusuf'u kandırmak için ona dil döken, bu arada, tapındığı put, niyetlendiği çirkin işi görmesin diye onun üzerini örten Zeliha'ya, Yusuf şöyle seslenir: *"Vazgeç, benden kötülük bekleme. Sen bir taştan bile utanırken, ben nasıl olur da Allah'tan utanmam?"*[962]

Ediplerden biri şöyle söylemiştir: *"Açıkta işlemekten çekindiği işi yalnızken yapan adam, kendi şahsını değersiz saymış demektir."*[963]

---

[960] Müslim, İman, 1. I, 39.

[961] Tirmizî, Kıyâme, 24. IV, 637.

kulluk görevlerini yaparak öğretme görevi olan Hz. Peygamber;

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ *"Şüphesiz Peygamber'de size güzel bir örne vardır..."* (Ahzâb, 33/21) ayeti çerçevesinde, insanlar arası ilişkilerde de uyulma gereken bir örnektir. Hz. Peygamber, görevleri arasında insan ilişkilerinin te miz ve ahlâkî bir temele oturtulmasının da bulunduğunu şu hadisi ile ifade e mektedir:

بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ حُسْنَ الْأَخْلَاقِ "B*en güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderil-dim.*"[964]

Üstün bir hayâ duygusu taşıdığı,[965] çocukluğunda olduğu gibi yetişkinliğin de ve Peygamberlik hayatı boyunca hayâdan uzak kalmadığı bildirilen Pey gamberimiz (s.a.s), güzel ahlâkın bir yansıması olan hayâ duygusu konusund ümmetine en güzel örnek olmuştur. Nitekim ashabı, Hz. Peygamberin eşsi hayâsını şöyle anlatır: Peygamber, evinde edebiyle oturan genç bir kızdan dah hayâlı idi.[966]

Peygamberimiz, aynı fazilete sahip olmasından dolayı Hz. Osman'a öze bir değer vermiş; kendisini ziyarete gelen Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'i raha bir vaziyette karşıladığı halde Hz. Osman geldiğinde hemen toparlanmış; bu nun sebebi sorulduğunda ise;

أَلَا أَسْتَحِي مِمَّنْ يَسْتَحِي مِنْهُ الْمَلَائِكَةُ *"Meleklerin bile hayâ ettiği kişiden hayâ et meyeyim mi?"*[967] diyerek cevap vermiştir.

Hayâyı Doğru Anlamak

Hayânın kavram ve kapsam olarak iyi anlaşılması gerekir. Aksi takdirde bütünüyle hayır kabul edilen bir meziyetin bazı hakların zayi olmasına, toplum bilincinin zayıflamasına, sosyal hayattan kopmaya hatta psikolojik açıdan sı kıntıya düşmeye sebep olabilir.

Hayâ duygusu, gerçeği söylemekten, bir alacağını istemekten, Dinî ve ah lâkî konularda insanları bilgilendirmekten (emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker), ilim öğrenmekten, meşrû olduğu sürece beğenilmeyen bir iş de olsa çalışmaktan kişiyi alıkoymamalıdır. Dinimizin teşvik ettiği hayâ duygusu ile belirtilen hâllerin bir bağlantısı yoktur. Bunlar, hayânın değil; pısırıklık, çekin-

---

[964] Ahmed, II, 381; Malik, 1. II, 904.
[965] Buhârî, Tefsir, 33/8, VI, 24.
[966] Buhârî, Edeb, 72, VII, 96; Müslim, Fedâil, 67. II, 1809.
[967] Ahmed, I, 71.

genlik, tembellik ve ihmalin bir göstergesidir. Hayânın bunlara dinî gerekçe yapılması ise daha da üzücüdür.

Hz. Peygamberin müslüman hanımların sorduğu özel sorulara usulüne uygun şekilde cevap verdiği,[968] çoğu zaman da bu bilgileri Hz. Âişe aracılığı ile aktardığı bilinen bir husustur. Hz. Âişe'nin, dinî bilgileri öğrenme hususunda utangaçlık göstermeyen Ensar kadınları hakkında söylediği övgü dolu sözler de bu gerçeğin başka bir ifadesidir.[969]

Sonuç

Hayâ duygusu, insanın yaratılıştan sahip olduğu bir olgudur, yani fıtrîdir. Bazı istisnalar bir tarafa bırakılırsa, en ilkel toplumların bile bir şekilde hayâ duygusuna sahip oldukları bilinmektedir. Bu itibarla, farklı kültür ve milletlerde çeşitlilik arz etse de temelde, hayâ duygusunun insanlığın ortak değerlerinden olduğu ifade edilebilir.

Hayâ duygusu, kişilik za'fı değil, aksine erdemlilik ve fıtratın bir gereğidir. Ayrıca, kişinin davranışlarına yön vermede ve kişiliğini ortaya koymada âdeta bir mihenk taşıdır. İnsanın yaratılıştan sahip olduğu bu duygunun, gelişmesinde ve davranışlara yansımasında dinin önemli bir yeri vardır. Hz. Peygamberin konu ile ilgili hadisleri, hayânın imanla ilişkisine dikkat çekmenin yanı sıra, onun bütünüyle hayır olduğuna vurgu yapmakta ve hayânın ilâhî dinlerin ortak kabullerinden biri olduğuna işaret etmektedir.

Dinî hayâ, iman ile kazanılan bir erdemdir. Mü'min, Yüce Allah'ın kişinin bütün fiillerini yakînen bildiğine, ahirette bunlardan hesaba çekileceğine ve sonuç olarak da bunların karşılığına göre cennet veya cehenneme gideceğine inanır. Bu inancı onun kötülüklerden uzaklaşmasında büyük bir rol oynar ki, bu da dinî hayânın bir sonucudur.

Genellikle utanma, sıkılma ve çekinme olarak algılanan hayâ, İslâm bilginlerince benimsenen, Allah'ın emir ve yasaklarına aykırı davranmaktan sakınmak anlamıyla daha geniş bir anlam kazanmıştır. Bu yönüyle hayâ, birey vicdanına bağlı ahlâkî bir özellik olarak kalmaktan öte, toplumsal huzur ve barışa da önemli katkıları olan bir haslettir.

ÇEVREYİ KORUMA, TEMİZLİK VE ÖNEMİ*

Çevre Kavramı

"**Çevre**"; canlıların içinde yaşadığı ortamdır. Bu ortamı, hava, su, toprak, bitki, hayvan, sıcaklık, soğukluk gibi canlı ve cansız varlıklar oluşturur. Bundan dolayı çevreyi; *"canlıların yaşayıp gelişmesini sağlayan ve onları sürekli olarak etkileri altında bulunduran fiziksel, kimyasal ve biyolojik faktörlerin bütünlüğüdür"* şeklinde tanımlamak mümkündür.[970] Başka bir ifade ile **çevre**; insanla birlikte tüm canlı varlıkları, cansız varlıkları, canlı varlıkların eylemlerini etkileyen ya da etkileyebilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik, toplumsal nitelikteki tüm etkenleri kapsamaktadır.[971]

Kâinatın Bir düzen İçinde Yaratılması ve Ekolojik Denge

Yüce Allah, insanın da içinde bulunduğu tabiatı canlı ve cansız varlıklarıyla birlikte bir düzen ve denge içinde yaratmıştır. Bu düzen, yeryüzündeki canlıların yaşantılarını sürdürebilmesi için en ideali olup, herhangi bir eksikliği ve aksaklığı söz konusu değildir. Kâinatta var olan bu düzen ve denge "**ekolojik denge**" olarak da ifade edilmektedir. Bu durum bazı ayetlerde şu şekilde ifade edilmiştir:

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ *"Şüphesiz biz her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır."* (Kamer, 54/49)

وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ *"O (Allah), göğü yükseltti ve dengeyi koydu. Sakın dengeyi bozmayın."* (Rahmân, 55/7–8)

فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ

"İşte çevir gözünü, bir çatlak görebilir misin? Sonra gözünü bir daha bir daha çevir, bak. Nihayet gözün bir kusur bulamayıp yorgun ve çaresiz geri döner." (Mülk, 67/3–4)

وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ

---

* Bu bölüm, Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı **Burhan ERKUŞ** tarafından hazırlanmıştır.

970 *Çevre, Doğa, Çevre Ekolojisi ve İnsanlığın Ekoloji Sorunları*, s.38, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ

"Hazinesi bizim katımızda olmayan hiçbir şey yoktur. Biz, onu ancak bel bir ölçüye göre indiririz." (Hicr, 15/21)

Çağımızın en önemli problemlerinden birisi de, ekolojik dengenin bozuması ve bununla bağlantılı olarak çevre kirliliği sorunudur. Yüce Allah, insan dan, tabiî çevrenin ve ekolojik dengenin korumasını, onların doğal düzenir bozmamasını istemektedir. Aksi takdirde, bizzat insanın kendisinin bunda zarar göreceğini şöyle ifade etmektedir:

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

"İnsanların kendi işledikleri kötülükler sebebiyle karada ve denizde bo zulma ortaya çıkmıştır. Yanlıştan dönmeleri için Allah, yaptıklarının bazı köt sonuçlarını (dünyada) onlara tattıracaktır." (Rûm, 30/41)

Bu ayet-i kerime, genel anlamda eko sisteminde bozulma ve kirlenm meydana geleceğini ve bunun sebebinin de insan olduğunu ortaya koymakta dır. Günümüzde, dünyada somut hâle gelen erozyon gerçeği, hava, su ve de nizlerin kirlenmesi, bunların sonucu olarak da asit yağmurlarının yağması iklim değişikliği gibi küresel çevre kirliliği ve sorunlarına sözünü ettiğimiz ayette işaret edildiğini, insanların asırlar önce böyle bir tehlikeyle karşı karşıya geleceklerinin ipuçlarının verildiğini görmekteyiz.

Kâinatı bir düzen içinde yaratan Yüce Allah; bunu insanoğlunun istifadesi ne sunmuş ve insanı diğer varlıkların idarecisi ve yöneticisi olarak nitelemiştir Onların idarecisi olmak, kuşkusuz, onlarda bulunmayan özelliklerin insanda bulunması zorunluluğunu doğurur. Cenab-ı Allah, insana diğer canlılardan ayr olarak düşünme melekesini de vermiştir. İnsan bu sayede, diğer canlı ve cansız varlıkları idare eder ve onlardan yararlanır. Ancak, bu yararlanma, yaratana karşı şükretmeyi, sorumluluk duygusu içinde hareket etmeyi de beraberinde getirmektedir. Nimetlere şükür konusunda insanın çok gevşek davrandığı şu şekilde dile getirilmektedir:

وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ

"Doğrusu biz sizi yeryüzüne yerleştirdik ve orada size geçim kaynakları sağladık. Ne de az şükrediyorsunuz." (A'râf, 7/10)

Bu ayetlerde; yaşayabilmek için çevreyi temiz tutup korumak ve bu nimetlere şükretmek gerektiği vurgulanmaktadır. Öyleyse, çevre sorunlarına duyarlı davranmak, bireysel ve toplumsal bir yükümlülüktür.

Dinimizin Çevre İle İlgili Öğretileri

Dinimize göre; insanın yararına sunulan her şey Allah'ın bize verdiği bir nimet ve emanetidir. Onları, verenin isteği doğrultusunda kullanmamız gerekmektedir. Aksi takdirde emanete hıyanet etmiş olur ve bundan hesaba çekiliriz.

Kendimize; "çevreye karşı nasıl bir tutum içerisinde olmamız gerekir?" diye bir soru yöneltirsek, iki şeyin öne çıktığını görürüz. Bunlardan birisi temizlik, diğeri de nimetleri ihtiyacımız ölçüsünde kullanmaktır. Gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse Hz. Peygamber'in sünnetinde her iki durum ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu öğretileri gerektiği şekilde yerine getirdiğimiz takdirde, Allah'ın bize emaneti olan çevreye karşı tutumuzda yanlışlık yapmamış oluruz. Şimdi bunları kısaca ele alalım:

Çevre temizliği

Yüce Allah, çevreyi insanın hizmetine vermiştir. Öyle ise insan, kendisine hizmet eden caddelerin, sokakların, parkların, ormanların, akarsuların, göllerin, denizlerin, kısacası doğal çevrenin temiz tutulması ve korunmasıyla ilgilenmelidir. Çünkü insan olmadan çevre ve diğer canlılar rahatlıkla varlıklarını sürdürebilirler. Fakat çevre olmadan insanın varlığını sürdürmesi mümkün olmayabilir.

Temizlik, Kur'an-ı Kerim'de, taharet ve temizlenmek kökünden birçok defa zikredilmiştir.[972] Kur'an-ı Kerim'in ikinci inen sûresinde yer alan,

وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ *"Elbiseni temizle"* (Müddessir, 74/4) ifadesi, dinimizin temizliğe verdiği önemi göstermektedir.

Kur'an'da iç ve dış temizliği yönünden arınanların Allah tarafından sevildiği ve böyle bir temizliğe devam edilmesi gerektiği,

إِنَّ اللهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ *"Şüphesiz Allah, tövbe edenleri sever, temizlenenleri de sever."* (Bakara, 2/222) anlamındaki ayetle, ayrıca Allah'ın bizleri temizliğe kavuşturmak için gökten yağmur indirdiği,

وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً *"Allah, size gökten su indiriyor."* (Enfâl, 8/11) anlamındaki ayet ile bildirilmektedir.

Hz. Peygamber de çevreyle ve onun korunmasıyla ilgilenmiştir. O'nun, insanın yakın ve uzak çevresini temiz ve sağlıklı tutması, korumasıyla ilgili fiilen yaptığı ve sözle ifade ettiği pek çok şey vardır. Bunlardan birkaçını burada zikredelim. Peygamberimiz (s.a.s.),

kişilerin âdeta imanının yarım olacağını vurgulamıştır.

عُرِضَتْ عَلَيَّ أَعْمَالُ أُمَّتِي حَسَنُهَا وَسَيِّئُهَا فَوَجَدْتُ فِي مَحَاسِنِ أَعْمَالِهَا الْأَذَى يُمَاطُ عَنِ الطَّرِيقِ وَوَجَدْتُ فِي مَسَاوِي أَعْمَالِهَا النُّخَاعَةَ تَكُونُ فِي الْمَسْجِدِ لاَ تُدْفَنُ.

"Ümmetimin iyi ve kötü bütün amelleri bana arz edilip gösterildi. İyi amelleri arasında, yoldan atılmış olan 'eza'yı gördüm. Kötü amelleri arasında ise yere gömülmemiş tükürük de vardı."[974]

Bu hadiste Hz. Peygamber, çevre temizliği ya da çevrenin kirletilmesi konusunda en ufak bir ayrıntının bile iyilik ya da kötülük olarak hesap gününde karşımıza çıkacağına vurgu yapmaktadır. Çoğu zaman, bir çikolatanın ambalajını, sigaranın izmaritini, çekirdek kabuğunu ya da kendimize göre önemsiz saydığımız bir şeyi yollara atıveririz. Bundan hesaba çekileceğimiz aklımıza bile gelmez. Ancak bu davranış, bizce ufak bir hareket olsa da, onun içinde dar anlamda kul hakkına, geniş anlamda da kamu hakkına varan bir sorumsuzluk ve duyarsızlık örneği yatmaktadır. Öte yandan sokakta ufak bir çöp atığı gördüğü zaman üzülen, gücü nispetinde onları temizlemeye çalışan insanlar da vardır. Her iki insan tipini göz önüne aldığımız zaman, olgun bir insanla sorumsuz davranan bir insan arasındaki farkı anlamış oluruz.

Peygamber Efendimizden gelen bir rivayet şöyledir:

اِتَّقُوا اللَّعَّانَيْنِ قَالُوا وَمَا اللَّعَّانَانِ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ « الَّذِي يَتَخَلَّى فِي طَرِيقِ النَّاسِ أَوْ فِي ظِلِّهِمْ

"*Lânet edilen iki şeyden sakının*!" buyurdular. Ashab, *"Lânet edilen iki şey nedir?"* diye sordular. Hz. Peygamber de, "*İnsanların yolu ve gölgelendikleri yeri helâ olarak kullanmaktır*"[975] buyurdu.

Günümüzde, insanların dinlenme ve piknik yeri olarak kullandıkları yeşil alan, ormanlık, ağaçlık veya park yerlerine, yiyecek ve piknik atıklarını bıraktıklarını ve bazı yerleri de tuvalet gibi kullanarak kirlettiklerini görünce; Hz. Peygamber'in asırlar önce yaptığı bu uyarının ne kadar önemli olduğunu görmekteyiz.

Dinimize göre; insanların çevreyi temiz tutmaları Peygamber Efendimizin ifadesiyle sadaka vermeye denk tutulmuştur. Nitekim Hz. Peygamber, bir hadisinde;

وَتُمِيطُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ "(İnsanlara) eziyet verici bir şeyi yoldan kaldırman sadakadır."[976] buyurmuştur.

---

[973] Müslim, Tahare, 1, I, 203.
[974] Müslim, Mesâcid, 57, I, 390.
[975] Müslim, Tahare, 68, I, 226.

Bu hadiste yapılması istenen "eziyet veren şeylerin giderilmesi" ifadesinin kapsamı gayet geniştir. Yoldaki bir dikenden, evdeki bacadan çıkan kirlere; hayvan gübrelerinden atılan her türlü çöpe; arabanın eksozundan gürültüsüne; bağırarak konuşmadan kavgaya; kötü görünümlü olmadan edebe aykırı giyime kadar, maddî ve manevî hoşa gitmeyen rahatsız eden her şeyi kapsamaktadır.

Kültürümüzdeki "Arslan yattığı yerden belli olur" şeklindeki atasözümüz, çevre temizliğine verilen önemi göstermektedir. Bu atasözünü geniş anlamda ele alırsak, bütün yeryüzü ve çevre insanlar için bir yataktır. İnsan toplumsal bir varlık olduğuna göre, kendi yatağını koruduğu gibi, toplumun yatağını, yani çevreyi de kirletmemesi ve koruması gerekir.

Çevrenin temiz tutulmasının amacı, yeryüzündeki canlıların hayatlarını sağlıklı bir şekilde sürdürmelerini sağlamaktır. Zira bir insanın ya da canlının kendisine yüklenen görevleri sağlıksız bir ortamda yerine getirmeleri mümkün değildir. Sağlığın önemini Kanunî Sultan Süleyman şu şekilde dile getirmiştir:

Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi,
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi.

Çevre Sağlığının Bozulması

Bu dünyada istifademize sunulan şeyleri, kendi ihtiyacımız ölçüsünde kullanarak israfa sapmamalıyız. israfa gidersek, ekolojik dengenin bozulmasına sebep oluruz. Ekolojik dengenin bozulması ise, tabiatta sağlıksız bir ortamın oluşmasını, bu da canlıların hayatlarını dengeli bir şekilde sürdürememesi sonucunu doğurur. Örneğin av yapan bir kişinin, ihtiyacı olmadığı hâlde av hayvanlarını öldürmesi, ağaçlardan yakacak olarak yararlanan kişilerin genç ağaçları ihtiyacından fazla bir şekilde kesip yerine yenilerini dikmemesi, ekolojik dengenin bozulması demektir. Doğal ortamı tehdit eden kimyasal maddelerin tedbirsizce doğaya atılması ayrı bir aşırılıktır. Bu durum, Allah ve Resûlü tarafından kınanmıştır. Konuya ilişkin bazı ayet ve hadisler şöyledir:

كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَى

"Size verdiğimiz rızıkların temizlerinden yiyin, bunda aşırı gitmeyin ki, öfkemi hak etmeyesiniz. Benim öfkemi hak eden kimse muhakkak mahvolur." (Tâhâ, 20/81)

Yukarıda sözünü ettiğimiz aşırılıklar, bu ayette ifade edilmiş ve yerilmiştir.

Bir başka ayette aşırı gidip israfta bulunanlar şeytanın kardeşi olarak nitelendirilmiştir:

إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا

"Doğrusu saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise, Rabbine karşı çok nankördür." (İsrâ, 17/27)

صَعْهُنَّ عَنْكَ فَوَضَعَتْهُنَّ، وَأَبَتْ أُمُّهُنَّ إِلاَّ لُزُومَهُنَّ

"Onları aldığın yere götürerek annelerinin bıraktığı şekilde (yuvalarına *koy"*[977] buyurmuştur. Çünkü yavruları yuvasından alırken anneleri bunu görüyor ve yuvanın üzerinde dönüyordu. Hz. Peygamberin bu emri üzerine yavruları alan kişi, onları geri götürüp yuvalarına koymuştur.

İnsanların çevreye karşı sorumluluklarının birçok ayrıntısından bahsetmek mümkündür. Ancak bunlar arasında öyleleri vardır ki önem sırasında başta yer alırlar. Başka bir ifadeyle, *"çevreye karşı sorumluluğumuz içinde yer alan en hassas nokta nedir?"* sorusunu kendimize yöneltirsek; bunun ağacın ve yeşilin korunması olduğunu söylememiz mümkündür. Şimdi ana hatlarıyla bu konudan bahsedelim.

Ağacı ve Yeşili Koruma İle İlgili Olarak Dinimizin Emir ve Tavsiyeleri

Dünya hayatının vazgeçilmez nimetlerinden biri de ağaç ve yeşilliktir. Ağaç, kapımıza eşik, soframıza kaşık, bebeğimize beşiktir. Ciğerlerimize oksijen taşıyan, erozyonu önleyerek sel sularıyla sürüklenen topraklarımızı koruyan, kökünden, yaprağından, kerestesinden, çiçeğinden, meyvesinden gölgesinden, kokusundan, güzelliğinden yararlandığımız ilâhî bir lütuftur.

Dinimizin öğretileri arasında, ağaç ve yeşillik sevgisinin çarpıcı örneklerinden söz etmek mümkündür. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de cennet anlatılırken meyveler, hurma ve nar,[978] incir ve zeytin,[979] taneli yiyecekler, üzümler, yoncalar, zeytinler, hurmalıklar, meyveler ve otlaklar,[980] dikensiz sidir ağaçları, meyveleri küme dizili muz ağaçları, uzamış gölge ve çağlayan sular[981] zikredilir.

"Altlarında ırmaklar akan cennetler" anlamındaki ayet, yirmi kadar yerde geçmektedir. Cennet anlatılırken bağ, bahçe, bitkiler, akan sular ve yeşillikler zikredilmektedir. Cennetin en büyük özelliklerinden biri olarak yeşillik vurgulanmaktadır. Cehennemde ise; yeşilliğin adı yoktur. "Cennetler" kelimesi ahiretteki cennetler için kullanıldığı gibi dünyadaki bağ ve bahçeler için de kullanılmaktadır. Meselâ "cennetler" kelimesi, bazı ayetlerde,

مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ... وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ

"... Üzüm bağları, zeytin ve nar. Her biri birbirine benzer ve her biri birbirinden farklı..." (En'âm, 6/99)

---

[977] Ebû Davud, Cenaiz, 1, III, 469.
[978] Rahmân, 55/68.
[979] Tîn, 95/1.
[980] Abese, 80/27–32.
[981] Vâkıa, 56/28–31.

...وَجَنَّاتٌ مِنْ اَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقٰى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلٰى بَعْضٍ فِى الْاُكُلِ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

"...Üzüm bağları, ekinler, bir kökten çıkan çok gövdeli ve tek gövdeli hurma ağaçları vardır ki hepsi aynı su ile sulanır. Ama biz ürünleri konusunda bir kısmını bir kısmına üstün kılıyoruz. Şüphesiz bunda aklını kullanan bir kavim için Allah'ın varlığını gösteren deliller vardır." (Ra'd, 13/4)

فَاَنْشَاْنَا لَكُمْ بِهٖ جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ لَكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَاْكُلُونَ

"Onunla (su) sizin için hurma bahçeleri ve üzüm bağları meydana getirdik. Bu bağ ve bahçelerde sizin için pek çok meyveler vardır ve siz onlardan yiyorsunuz." (Mü'minûn, 23/19) "bağlar"; bazı ayetlerde "bahçeler"

فَاَخْرَجْنَاهُمْ مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ *"Biz de onları (Firavun'un kavmini) bahçelerden, pınar başlarından çıkardık"* (Şu'arâ, 26/57), جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ *"bahçeler ve pınarlar"* (Şu'arâ, 26/134) anlamındadır. Tekil olarak "cennet" kelimesi Kur'an'da yetmiş kadar ayette geçmektedir. Biz de buradan hareketle, yeşillik olmayan yer cehennem; yeşillik olan yerler de cennet gibidir, diyebiliriz.

Kur'an-ı Kerim'de cenneti tasvir eden, ağacın fayda ve güzelliklerini bildiren ayetlerin yanında, bizzat Hz. Peygamber'in hicretten sonra Medine ve çevresinde giriştiği ağaçlandırma ve yeşillendirme faaliyetlerinden de söz etmemiz mümkündür.

Hz. Peygamber, Medîne ve Mekke çevresini haram bölge ilan etmiştir. Hz. Peygamberin konuya ilişkin hadisleri şu şekildedir:

اَلْمَدِينَةُ حَرَمٌ ، مِنْ كَذَا إِلَى كَذَا، لاَ يُقْطَعُ شَجَرُهَا، وَلاَ يُحْدَثُ فِيهَا حَدَثٌ، مَنْ أَحْدَثَ حَدَثًا فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللهِ وَالْمَلاَئِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ »

"Medîne, şuradan şuraya kadar haremdir. Bu sahanın ağacı kesilmez, burada bid'at çıkarılmaz. Kim bu Medine haremi içinde bid'at ortaya koyarsa, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti o kimse üzerine olsun." [982]

لاَ يُعْضَدُ عِضَاهُهَا، وَلاَ يُنَفَّرُ صَيْدُهَا، وَلاَ تَحِلُّ لُقَطَتُهَا إِلاَّ لِمُنْشِدٍ، وَلاَ يُخْتَلَى خَلاَهَا

"(Mekke'nin) *dikenli ağacı kesilmez, av hayvanı ürkütülmez, yitik ilan ediciden başkası tarafından alınıp kaldırılamaz, yeşil otu koparılamaz."*[983]

Zira, Kâbe'ye **Mescid-i Haram;** Mekke ve Medîne'ye **iki haram** anlamında **Haremeyn** denilmektedir.

Böyle bir özelliğe sahip olmadığı hâlde, Taif'in de haram bölge ilan edilmesindeki asıl amacın, çevreyi korumaya yönelik bir tasarruf olduğunu söylememiz mümkündür. Belki de tarihte millî park ve sit alanı ilk defa Peygamber Efendimiz tarafından ilan edilmiştir.

Sözünü ettiğimiz haram bölgelerde, bir bitkiyi yolmak, bir karıncayı öldürmek dînen yasaktır. Yapılan her bir yasak için ceza olarak verilecek belirli sadakalar vardır. Burada, dinî bir anlayışla doğanın korunması sağlanmaktadır.

Resûlullah, Zû Kad Gazvesi'nden dönerken Medîne yakınlarında Zureybu't-Tavil adı verilen yere geldi. Ensar'dan Beni Harise soyundan bazı kişiler; *"Ey Allah'ın Resûlü! Burası bizim develerimizin ve koyunlarımızın otladığı ve kadınlarımızın çıktığı yerdir."* dediler. Bu sözleriyle **el Gâbe denilen** yeri kastediyorlardı. Bunun üzerine Peygamberimiz; *"Kim buradan bir ağaç kesecek olursa, onun yerine bir ağaç diksin!"* talimatını verdi. Daha sonra herkes buraya ağaçlar dikti. Burası kısa süre sonunda **el-Gâbe** diye şöhret bulan bir ormanlık oldu.[984]

Görülüyor ki Peygamberimiz, yeşil alanları korumayı, ağaç dikimini yaygınlaştırmayı İslâmî ve insanî bir görev olarak göstermiş ve bu konuyla ilgili olarak;

إِنْ قَامَتِ السَّاعَةُ وَبِيَدِ أَحَدِكُمْ فَسِيلَةٌ فَإِنِ اسْتَطَاعَ أَنْ لاَ يَقُومَ حَتَّى يَغْرِسَهَا فَلْيَفْعَلْ

"Kıyâmet kopmaya başladığında, birinizin elinde bir ağaç fidanı bulunsa, kıyâmet kopmadan onu dikmeye gücü yeterse, hemen diksin."[985]

مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا، أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَهِيمَةٌ، إِلاَّ كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ

"Bir Müslüman bir ağaç diker veya bir bitki ekerse, ondan kuş, insan veya hayvan yerse, bu onun için sadaka olur"[986] buyurmuştur.

Hz. Ömer de ormanların korunmasına çok önem verirdi. Şöyle ki: Ziyad, Osman b. Maz'un'un azatlısıydı. Maz'un ailesinin Herre'deki toprağı, bu azatlıların idaresinde idi. Ziyad diyor ki: Ömer b.Hattab abasıyla başı örtülü olarak bazen gün ortasında benim yanıma gelir, yanımda oturur, benimle konuşur, ben ona salatalık ve sebze ikram ederdim. Ömer, günlerden bir gün bana;

"Yerinden ayrılma, ben seni buraların idaresine memur ettim. Medine etrafındaki ağaçları koparmaya, kesmeye müsaade etme. Herhangi bir kimse ağaçlara dokunursa, o kimsenin ipini, baltasını al." dedi. Ben;

---

[984] Belâzûrî, *Futûhu'l-Buldân*, I, 17, Beyrut 1958.
[985] Ahmed, III, 191, 184.
[986] Buhârî, Hars ve Muzara'a, 1, III, 66; Müslim, Musakât, 2, II, 1188.

"Elbisesini de alayım mı?" dediğimde, Ömer;

"Elbisesine dokunma." dedi.[987]

Doğal dengenin oluşmasında ağaç ve orman önemli bir rol oynar. *"Yaş kesen baş keser"* atasözü de, başta ormanlar olmak üzere yeşilliklerin korunması gerektiğini veciz bir şekilde ifade etmektedir. Zira ormanlar, eko sisteminin akciğeri görevini yapmaktadır. On dönümlük bir çam ormanı, bir yılda kırk ton saf oksijen üretebilmekte, bir kayın ağacı kırk kişinin karbondioksitini giderebilmektedir.

Sonuç

Genel anlamda çevreyi, özelde ağaç ve yeşillikleri koruyup temiz tutmak, bunun için her türlü tedbiri alıp üzerimize düşeni yerine getirmek, hem insanî hem de dinî görevimizdir. Zira çevreyi kirletmek, sadece çevreye karşı işlenmiş bir kötülük değil, aynı zamanda aynı ortamı paylaşan diğer canlı ve cansız varlıklara karşı işlenmiş bir suçtur.

Hz. Peygamber, bir hadisinde;

اَلْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ

"Müslüman Müslümanın elinden, dilinden güvende olduğu kimsedir"[988] buyurmaktadır. Çevreyi kirleten, doğal zenginlikleri fütursuzca kullanan bir kimse, dolaylı olarak diğer insanlara zarar vermektedir. Dolayısı ile hadiste belirtilen güven sıfatını zedelemektedir.

Çevreyi temiz tutmadığımız, istifademize sunulan doğal zenginlikleri gereği gibi kullanmadığımız takdirde kul hakkına da tecavüz etmiş sayılırız. Bütün bunlardan hesaba çekileceğimizi unutmayalım. Zira insanın dünyada iken yaptığı her şey, ilâhî mahkemede en ince ayrıntısına kadar değerlendirilecektir. Konuya ilişkin bir ayette şöyle buyurulmaktadır:

وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هٰذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا

كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصٰيهَا وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا

"Kitap ortaya konur. Suçluları, kitabın içindekilerden korkuya kapılmış görürsün. 'Eyvah bize! Bu nasıl bir kitaptır ki küçük, büyük hiçbir şey bırakmadan hepsini sayıp dökmüş!' derler. Onlar bütün yaptıklarını karşılarında bulurlar. Senin Rabb'in hiç kimseye zulmetmez." (Kehf, 18/49)

Bunun yanında, Kur'an'daki ekolojik prensipler ortaya konurken, Allah'ın varlığının delili olması bakımından kâinatın manevî değerinin yüksek olduğuna ve korunması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in kendi devrinde çevreciliği bir siyaset hâline getirdiği, bu çerçevede boş arazile-

kicidir. Peygamberimiz'in bu örnek davranışını devam ettirmek, bizlerin de temel görevleri arasındadır.

İslâmî çevre anlayışının tarih içinde nasıl yaşatıldığını gösteren çok zengin bir birikim bulunmaktadır. Hz. Ebû Bekr'in savaş hâlinde uyulmak üzere askerlerine verdiği on emir, bunun en güzel örneğidir. Bu emirlerin birçoğu çevreyi korumaya matuftur.

Müslüman Türk kültüründe ekoloji konusu; Türk toplumlarında hayvanları ve kuşları korumaya yönelik vakıflar ve hastaneler kurulduğu, kuş evleri yapıldığı ve hâtıra ağacı dikme âdetinin yaygın olduğu bilinmektedir.

Atalarımızın gerek doğaya ve gerekse hayvanlara ve kuşlara karşı olan bu sıcak yaklaşımlarının temelinde, Allah'ın yarattığı her şeye hürmeti öngören İslâmî dünya görüşü yatmaktadır.

Dinimize göre kâinattaki varlıklar ilâhî birer nimet ve emanettir. Her birisinin bir yaratılış gayesi olduğu gibi, her birisi kendi lisan-ı hâliyle Yüce Mevla'yı tespih ve zikretmektedir. Kur'an-ı Kerim'de Cenab-ı Allah, çeşitli hayvan, bitki ve ağaç türlerine yemin ediyor, bal arısı ve karınca gibi hayvanlara vahy ettiğini bildiriyor. Rahmân sûresinde Yüce Rabbimiz şöyle buyuruyor:

وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ

"Yıldız, bitki ve ağaç secde ederler. Göğü Allah yükseltti ve mizanı (yani dengeyi) O koydu. Sakın bu dengeyi bozmayın." (Rahmân, 55/6-7)

EN GÜZEL ÖRNEK*

Peygamberlerin en önde gelen görevleri, Allah'ın emir ve yasaklarını, helâl ve haramlarını, öğüt ve tavsiyelerini insanlara tebliğ etmek, sözlü ve uygulamalı olarak açıklamaktır. Bütün Peygamberler bu görevlerini eksiksiz olarak yerine getirmişler ve ümmetlerine örnek olmuşlardır.

Kur'an'da, değişik vesilelerle Peygamberlerin tebliğ görevlerini yerine getirdikleri vurgulanmış, Peygamberimiz hakkında;

وَدَاعِيًا إِلَى اللهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا *"Allah'ın izniyle bir davetçi ve nur saçan bir kandil"* (Ahzâb, 33/46) benzetmesi yapılmıştır. Peygamberimiz (s.a.s.)'in insanlık için model ve örnek olduğuna, insanlığın önünü, yolunu aydınlattığına bu ayetle işaret edilmektedir. Ayrıca Yüce Allah;

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللهَ كَثِيرًا

"Andolsun ki, Allah'ın Resûlünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman ve Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır." (Ahzâb, 33/21) buyurarak, Peygamberimizin her konuda örnek alınacak bir model olduğunu açık bir şekilde ifade etmiştir. İşte bu sebeple, ashâb-ı kiram onun hayatını titizlikle izlemiş, ilkelerini hem kendileri için örnek almış, hem de sonraki nesillere büyük bir gayret ve özenle nakletmiştir. Dolayısıyla Peygamberimizi örnek almak her müslüman için, öncelikli dinî bir görevdir. Yüce Allah;

وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللهَ *"Peygamber size neyi verdiyse onu alın, neden sakındırdı ise ondan da geri durun, Allah'a karşı gelmekten sakının"* (Haşr, 59/7) anlamındaki ayet ile Peygambere uymayı tekitli ve geniş anlamlı olarak emretmiştir.[989]

وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ *"Sen büyük bir ahlâk üzeresin"*[990] ve

---

* T.C. Nevşehir Valiliği İl Müftülüğü Din Hizmetleri Ataşesi **Dr. Gazi ERDEM** tarafından hazırlanmıştır.

yamete kadar bütün insanlara örnek olacağını vurgulamıştır.

O'nun tebliğ edip sözlü ve uygulamalı olarak açıkladığı ilkeler, sadec müslümanlar için değil, bütün insanlar için yol göstericidir. Çünkü o, insanla hidayete ulaştırmak üzere gönderilmiş bir peygamberdir. Düşmanlarına karş beddua ve lanet etmesini talep edenlere;

إِنِّي لَمْ أُبْعَثْ لَعَّانًا وَإِنَّمَا بُعِثْتُ رَحْمَةً *"Ben lânetçi olarak değil, ancak rahmet peygamberi olarak gönderildim."*[991] şeklinde cevap vermesi, bunun en açık delillerinden biridir. Bu, gerçek bir rahmettir ve bu rahmet umumîdir.

Peygamberimiz, bize her yönüyle örnektir. Çünkü o, güzel ahlâkı tamamlamak için gönderilmiştir.

بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ حُسْنَ الْأَخْلَاقِ *"Ben güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim."*[992] anlamındaki sözü bu gerçeği ifade etmektedir. Güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderilen ve hiç şüphesiz bu konuda en güzeli ortaya koyan, yaşayarak âleme örnek olan Peygamberin ahlâkı ne idi? Bunun cevabını Hz. Âişe validemizden öğreniyoruz. Ona, Peygamber'in ahlâkından sorulduğunda;

أَلَسْتَ تَقْرَأُ الْقُرْآنَ قُلْتُ بَلَى قَالَتْ فَإِنَّ خُلُقَ نَبِيِّ اللهِ الْقُرْآنُ *"Siz Kur'an'ı okumadınız mı? Evet okudum, dedim Allah'ın Peygamberinin ahlâkı Kur'an idi"*[993] diye cevap vermiştir. Hz. Âişe'nin bu cevabından anlıyoruz ki, Kur'an'ın emir ve yasaklarına uymak en güzel ahlâktır. Müslüman, ayet ve hadislerde yer alan hükümlere uyduğu zaman, Peygamberi kendine örnek edinmiş olur. Bu davranışı onun dünya ve ahirette kurtuluşuna vesile olacaktır. O zaman, hem dünyada güzel ahlâkı ile övülmek, insanlar arasında hoş bir yere sahip olmak, hem de ahirette kurtulmak, cennette Cenab-ı Hakk'ın güzel kulları için hazırladığı nimetlere kavuşmak isteyen, başka bir ifade ile gerçek bir mü'min olmak isteyen herkes Kur'an ahlâkına uymalı, Kur'an ve sünnetin rehberliğinde bir hayat yaşamalı, bu yoldan asla ayrılmamalıdır.

İslâm bilginlerinden İbn Hazm: *"Ahiret iyiliğini, düzgün yaşayışı ve bütün faziletleri kazanmak isteyen kişi, Hz. Muhammed'i örnek alsın. Çünkü Resûlullah, bütün hayırlarda en ileridedir. Allah, onun ahlâkını övmüş, faziletleri en mükemmel şekliyle onda toplamış ve onu her türlü kusurlardan arındırmıştır"*[994] diyerek bu önemli noktaya dikkat çekmektedir. Mutasavvıflardan

---

[991] Müslim, Birr, 87. III, 2007.
[992] Muvatta, Husnü'l-Hulk,1, No: 8, II, 904.
[993] Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 18. I, 514; Nesâî, Kıyâmü'l-Leyl, 2, III, 199.
[994] Çağrıcı, Mustafa, "Nebevî Öğretide İdeal Birey, Toplum ve Devlet", *Hz. Peygamber'in Hayatından Davranış Modelleri*, s. 73, 3. Baskı, Ankara 2000.

Abdülkerim Ceylî de, *"Ben nerede ve ne zaman insan-ı kâmilden söz açmışsam, bahsettiğim kişi Hz. Muhammed'dir. O varken bir başkasına insan-ı kâmil diyemem"*[995] derken, mübalağa etmiş değildir. Gerçekten Allah Resûlü, her bakımdan kâmil bir insandır ve örnektir. Peygamberimiz (s.a.s.), 23 sene gibi kısa bir zamanda, tarihte eşine az rastlanır muazzam bir değişiklik meydana getirmiştir. Basit meseleler yüzünden bile birbirlerini kolayca öldürebilen, kız çocuklarını diri diri toprağa gömebilen bir kavimden, "**asr-ı saâdet**" yani "**mutluluk çağı**" diye söz ettiren, karıncayı ezmekten bile sakınan örnek bir toplum oluşturmuştur.

Hz. Peygamber'in bu başarısında, onun yüce ahlâkı, yaşadığı hayat, benimsediği ilkeler, tutum ve davranışları bütünüyle etkindir. Dolayısıyla, onun davranışlarının bir kısmını alıp diğerlerini göz ardı etmek mümkün değildir. Başka bir ifade ile o, her hâli ile bize örnektir, örnek alınmalıdır. Gerçek bir mü'min olmak isteyen kimse, bu hususu böyle düşünmeli, böyle anlamalı ve onun sünnetine uymalıdır.

Hz. Peygamberin söz ve fiillerinde, hayatın her sahasıyla ilgili, insanlığın takip edeceği örnekler vardır. Onun sünneti, yolundan gidenlerin hayatlarını sevgi, güzellik, huzur ve hayırla süsleyebilecekleri örneklerle doludur.[996]

Onun güzel ahlâk hususunda örnek oluşu, kendisine peygamberlik vazifesi verilmeden önce başlamıştır. Zira, kırk yaşına kadar oturmuş kişiliği ve güzel ahlâkı ile o toplumda dikkat çeken birisi olarak tanınmıştır. Eşi Hz. Hatice'nin, ilk defa vahyin geldiği gün, onu sakinleştirmek ve teselli etmek için söylediği şu sözler, onun kişiliğini tanımak ve güzel ahlâkının unsurlarını görmek açısından oldukça önemlidir. "*...Vallahi, Allah seni utandırmaz. Çünkü sen, akrabalarına bakarsın, sözün doğrusunu söylersin, fakir ve muhtaçlara elinden gelen yardımı yapar, hiç kimsenin kazandıramayacağını kazandırırsın. Misafirlere ikram eder, onları ağırlarsın. Hak'tan gelen felaketler karşısında insanlara yardım edersin.*"[997]

Onun ne nübüvvetten önce ne de sonraki hayatında, insanlarla olan ilişkilerinde hiçbir problem ve kınanacak herhangi bir ahlâkî kusuru olmamıştır.[998] O, Allah'ın himayesi ile şirke düşmemiş, toplumundaki yaygın içki, kumar, falcılık ve fuhuş gibi kötülüklere bulaşmamıştır.

Allah'ın gönderdiği son Peygamber olan, insanlık için örnek teşkil eden ve hayatı başından sonuna kadar tespit edilen bir zatın, geçmişinde en ufak bir lekenin bulunmaması çok anlamlıdır. Bu husus, kıyamete kadar gelecek insan-

---

[995] Büyükkörükçü, Tahir. *Mevlana ve Mesnevi Gözüyle Peygamber Efendimiz*, s. 8. Konya, tarihsiz.
[996] Fazlu'r- Rahman, *Sîret Ansiklopedisi*, III, 198–199. İstanbul 1990.
[997] Buhârî, Bed'ül-Vahy, 3, I, 3; Müslim, İman, 252, I,141; Ahmed, VI, 223.

كان نبيّ الله أحسن الناس خلقا *"12. Peygamber, ahlak itibariyle insanların en güzeli idi."*[999]

Peygamberimiz (s.a.s.), ümmetine güzel ahlâkın önemini her defasında anlatmış ve;

إنّ من أخيركم أحسنكم خُلُقًا *"Mü'minlerin en mükemmel olanı, ahlâkı en güzel olanıdır."*[1000] buyurmuştur.

Mekke müşrikleri onu, atalarının dinini terk ettiği, şair, mecnun ve sihirbaz olduğu yönünde çok çeşitli iddia ve iftiralarla halkın gözünden düşürmeye çalışmışlar; onunla ve ona inanan insanlarla alaya almışlar, hakaret etmişler, zulmetmişler, ablukaya alıp açlığa mahkum etmişlerdir. Ancak, onda asla ahlâkî bir noksanlık bulamamışlar, bu sebeple de ona bir kusur isnat edememişlerdir. Peygamberi örnek alarak yaşamaya çalışan bizlerin de kendi çevremizde böyle bilinmemiz gerekir. İnsanlar sizi sevebilir veya sevmeyebilir. Ancak, eğer siz doğruysanız, hakiki bir mü'min olarak yaşamaya çalışıyorsanız, sizdeki güzellikleri de takdir edeceklerdir. İslâm'ın diğer insanlara en güzel anlatımı da bu olsa gerektir.

Peygamberimizin her davranışı, başka bir ifade ile onun ahlâkı bizim için en güzel örnektir. Onun güzel ahlâkının bir kısmını anlatmaya çalışacağız.

Doğruluğu

Peygamberimizin güzel ahlâkı içerisinde en dikkat çekici olan hususlardan birisi, onun "**doğruluğu**"dur. Peygamberimiz bir doğruluk timsali idi. Doğruluk, onun hayatının her safhasında var olan bir hasletti. Onun içi-dışı, özü-sözü birdi. O, hem doğruluğu öğütlüyor, hem de söylediklerini aynen uyguluyordu. Kendisinden nasihat isteyen Abdullah ibn es-Sakafî'ye;

قُلْ آمَنْتُ بِاللهِ فَاسْتَقِمْ *"Allah'a iman ettim, de, sonra da dosdoğru ol"*[1001] buyurmuştur. Burada, doğruluğun Allah'a imandan sonra dile getirilmesi ve doğrulukla Allah'a iman arasında bağlantı kurulması dikkat çekicidir. Dünyanın gelmiş geçmiş en güvenilir insanı olan Peygamberimiz, kendisini doğruluk konusunda sık sık muhasebeye tabi tutmuş ve

---

[999] Buhârî, Edeb, 112, VII, 119; Müslim, Edeb, 30, II, 692, 30; Tirmizî, Birr, 69, IV, 368, 2015.
[1000] Buhârî, Edeb, 38, VII, 81; Tirmizî, Radâ, 11, III, 466, 1162; Ahmed, II, 250.
[1001] Müslim, İman, 62, I, 65; Ahmed, III, 413, IV, 385.

شَيَّبَتْنِي سُورَةُ هُودٍ وَسُورَةُ الْوَاقِعَةِ *"Beni, Hûd ve Vâkıa sûreleri ihtiyarlattı"*[1002] demiştir. Çünkü Hûd sûresinde;

فَاسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا ۚ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ *"Seninle beraber tövbe edenlerle birlikte emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Aşırı da gitmeyin zira O, sizin yaptıklarınızı çok iyi görendir."* (Hûd, 11/112) buyurulmuştur. Bu ve benzeri ayetler onu derin düşüncelere sevk etmiş ve yormuştur. İsmet (günahsız olma) sıfatıyla muttasıf, doğruluğu cihanda herkes tarafından bilinen zatı bu emirler ne kadar düşündürmüşse bizi de en az onun kadar düşündürmeli ve etkilemeli değil midir?

Peygamberimiz, doğruluktan ayrılmadığı gibi, insanlara da daima doğru olmalarını telkin etmiştir. Hz. Peygamber davet ettiği dine, herkesten önce bütün samimiyetiyle kendisi bağlanmış ve bu dinin prensiplerini kendi hayatında uygulamıştır.[1003] Günlerce oruç tutmuş, ayakları şişinceye kadar ibadet etmiştir.

قَدْ غُفِرَ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ؟ قَالَ: أَفَلَا أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا

"Ey Allah'ın Resûlü! Allah, senin gelmiş geçmiş bütün günahlarını bağışladığı hâlde yine bunu mu yapıyorsun?" diye soran sevgili eşi Âişe'ye *"şükreden bir kul olmayayım mı?"* cevabını vermiştir.[1004]

O, kendini hiçbir zaman üstün ve muaf görmemiştir. Kur'an'da birçok defa, kendisine vahiy edilene uyması emredilmiştir. Zümer sûresinin 12. ayetinde yer alan,

وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ *"Ben müslümanların ilki olmakla emrolundum."*

şeklindeki ifade, (Zümer, 39/12) onun birçok konuda olduğu gibi, ahlâk ve fazilette de öncü ve rehber olmasını emretmektedir.

وَمَآ أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا قُلْ مَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شَآءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا

"(Ey Peygamberim!) Biz, seni ancak müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. De ki: 'Buna karşı sizden, Rabb'ine karşı doğru yol tutmayı dileyen kimseler olmanız dışında herhangi bir ücret istemiyorum." (Furkân, 25/56–57)

Mekke'nin ileri gelenleri, Hz. Peygamber'in sadece Allah'ın rızasını gözettiğini kavrayamamışlardı. Bu sebeple onu davasından vazgeçirebilmek için değişik teklifler sunarak onu yolundan çevirmek istediler. *"Mal ve servet verelim, hepimizin zengini sen ol. Seni kendimize lider yapalım."* gibi kendilerine göre cazip tekliflerde bulundular. Peygamberimiz, *"Sizin söylediklerinizi bana gerekli değildir. Ben sizin ne malınızı, ne de makam ve mansıbınızı istiyorum.*

[1002] Tirmizî, Tefsir, 57, 3297, V, 402.

derseniz, Allah sizinle benim aramda hüküm verinceye kadar sabrederim."[1005] demiştir.

Hz. Peygamber, maddeyi yalnızca bir araç olarak görmüş, onu gaye hâlin getirmemiştir. Asla lükse ve israfa yönelmemiş, dengeli ve sade bir hayat y şamıştır.

Kötülüklerin en fenası, bir insanın inanmadığı bir fikri savunması ve y pamayacağı bir şeyi söylemesidir. Yüce Allah;

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبُرَ مَقْتًا عِندَ اللهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ

"Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyi ne diye söylüyorsunuz? Yapmay cağınız bir şeyi söylemeniz Allah katında büyük bir öfkeye sebep olur." bu yurmuştur (Sâff, 61/13). Peygamberimiz, bu ilâhî emri hayatında en güzel biçimd uygulamıştır.

Güvenilir Olması

Peygamberimizin diğer önemli bir özelliği ise "**güvenilir**" olmasıdır. Gü venilirlik, başka bir deyişle emanet, bütün Peygamberlerin ortak niteliklerinde biridir. İman ile güvenilir kimse olmak arasında sıkı bir bağ bulunduğuna işare eden Peygamberimiz (s.a.s.);

اَلْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ وَالْمُؤْمِنُ مَنْ أَمِنَهُ النَّاسُ عَلَى دِمَائِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ

"Müslüman, dilinden ve elinden müslümanların emin olduğu kimsedir Mü'min de diğer insanların canları ve malları hususunda kendisine güvendiğ kimsedir."[1006] buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.), gençliğinden itibaren güve nilir, emanete riayet eden ve iffetli bir kimse olarak tanınmış ve "el-emîn" diy anılmıştır.[1007]

Mekkeliler kıymetli eşyasını ona teslim ediyorlardı. Hicret esnasında, müş riklerin kendisini öldürmek üzere evini çevreledikleri kritik anda bile o, yanın daki emanet eşyayı sahiplerine teslim etmek üzere Hz. Ali'yi görevlendirmiş tir. Mekke'den Medine'ye son hicret edenlerin Peygamberimiz ve Hz. Ebû Bekir olduğu hatırlanırsa, teslim edilecek malların müşriklere ait olması ihti mali son derece büyüktür. Yani o, kendisini öldürme plânları yapanların malla rını teslim etmek için gayret göstermektedir. Canını kurtarma zamanı diyebile ceğimiz zor şartlar altında bunun için gerekli organizeyi yapmak, bunu düşü nebilmek ne kadar ulvî bir davranıştır! Dünya acaba böylesi bir insana bir kez

---

[1005] İbn Hişam, *es- Sîretü'n-Nebeviyye*, I, 295–296. İkinci baskı, Mısır 1955.
[1006] Müslim, İman, 14, I, 65.
[1007] İbn Hişam, I, 336; Sarıçam, s. 10.

daha şahit olmuş mudur? Tabii ki, müslümanım deyip de bunun tam tersi gayret ve faaliyetin içerisinde bulunan, bu davranışlarıyla da toplumu yaralayanların dikkatine bu hususu arz etmek isterim.

İslâm'ın süratle yayılmasında Hz. Peygamber'in güvenilir oluşunun büyük etkisi olmuştur. Şayet o, davranışlarıyla güven vermeyen birisi olsaydı, elbette insanlar onun etrafında toplânmazlar ve ona destek vermezlerdi. Çünkü bütün insanların, beşerî ilişkilerinde karşısındakilerden beklediği şeylerin başında, güven duygusu gelmektedir. Müslümanların, söz ve davranışlarıyla toplumda güven telkin etmesinin ne kadar önemli olduğu da ortadadır.

Affedici ve Hoşgörülü Oluşu

Peygamberimizin önemli özelliği de onun "**affedici ve hoşgörülü**" olmasıdır. Hoşgörü, Hz. Peygamber'in en belirgin özelliklerinden biridir. Peygamberimiz (s.a.s.), insanların kusurlarını affetmede ve ayıplarını gizlemede en ön sıradadır. O, şahsı için asla kimsenin gönlünü kırmaz, kimsenin ayıbını yüzüne vurmazdı. Ancak yapılan hata, Allah'ın bir emir veya yasağının ihlali ise, o zaman mutlaka uyarır, ancak kırıcı olmazdı. Hata eden şahıs bir topluluk içinde bulunuyorsa, yanlışlığı isim vermeden düzeltirdi. Hz. Peygamber'in hoşgörüsü o kadar genişti ki, tahammül edilmesi çok zor hâllerde bile, engin müsamahasını bozmamıştır. Şu olay, bunun güzel bir örneğidir: Bir gün bedevînin birisi gelip mescidin köşesine abdestini bozmuştu. Orada bulunan ashap, bedevînin üstüne yürümek isteyince, Peygamberimiz, onu serbest bırakmalarını söylemiş, sonra da yanına çağırarak, mescitte abdest bozmanın uygun bir davranış olmayacağını söylemiş, mescitlerin Allah'ı zikretme, namaz kılma ve Kur'an okuma yerleri olması dolayısıyla temiz tutulmaları gerektiğini ona tatlı bir dille anlatmıştır. Sonra da bir kova ile su getirterek kirlenen yeri temizlettirmiştir.[1008] Peygamberimizin mescidinin tabanı o zaman kum idi. O bu davranışıyla hoşgörüsünün nerelere kadar uzanabildiğini, başka bir ifade ile hoşgörüsünün boyutunu bize göstermiş, bir bakıma da insan kazanma metodu olarak tüm ümmetine bunu göstermiştir. Bu olayı günümüze getirelim ve nasıl bir tepki vereceğimizi bir düşünelim. Takva ehli mü'minlerin özellikleri sıralanırken,

وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ *"Onlar insanları affedicidirler..."* (Âl-i İmrân, 3/134) ayetinde yer alan ve insanlar anlamına gelen "nâs" kelimesinin, imanlı-imansız şeklinde kayıtlanmaksızın mutlak kullanılması, affın kapsamı konusunda da bize bir fikir vermektedir.

O, bireyler arasında bir sevgi yumağı oluşturmak istemiş ve

وَلاَ تُؤْمِنُوا حَتّٰى تَحَابُّوا *"Birbirinizi sevmedikçe de tam anlamıyla inanmış olmazsınız"* buyurmuştur.[1009] Konuyla ilgili başka önemli bir hadis de şöyledir:

مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِى تَوَادِّهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ مَثَلُ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ وَالْحُمَّى بِالسَّهَرِ

"Mü'minler birbirini sevmede, birbirine merhamet etmede ve her konuda yardımlaşmada bir beden gibidirler. Zira, vücudun herhangi bir organı hastalanınca, diğer organları da uykusuzluk ve acıyla bundan rahatsız olur, etkilenirler."[1010]

Hz. Peygamber'in getirdiği ilkeler, sadece sevgi ve merhamet boyutuyla kalmamış aynı zamanda hiç kimseye haksızlık yapmamayı ve müslümanların ihtiyaçlarını gidermeyi de içine almıştır. *"Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, zalime teslim de etmez. Kim, bir kardeşinin ihtiyacını gidermede yardımcı olursa, Allah da ihtiyaçlarını gidermekte ona yardımcı olur. Kim bir müslümanın üzüntüsünü giderirse, Allah da kıyamet günü onun üzüntüsünü giderir. Kim bir müslümanın ayıbını örterse, Allah da kıyamet gününde onun ayıbını örter"*[1011] buyurarak yardımlaşma ve kaynaşma sağlamıştır.

Kur'an'ın birçok ayetinde affedici olmak teşvik edilmiş ve insanları affedenlerin büyük ecir ve mükâfata erişecekleri beyan edilmiştir.[1012] Kur'an'ın canlı örneği olan Hz. Peygamber de insanları affetmeyi kendisine şiâr edinmiştir. Hz. Âişe, Peygamberimizin iki önemli özelliğine dikkat çekerek şöyle söylemiştir: *"Allah'ın Resûlü, iki şeyden birini seçmek durumunda kaldığında, günah olmadıkça kolay olanı seçerdi... Bir de Allah'ın Resûlü, kendisiyle ilgili kötülüklerden dolayı asla intikam peşinde koşmadı. Fakat Allah'ın bir kanunu ihlal edilince, mutlaka bunun cezasını verirdi."*[1013]

O, amcası Hz. Hamza'yı şehit eden Vahşi'yi affetmiş, kendilerini İslâm'a çağırmak üzere gittiği Taif'te, çok kötü muameleye maruz kalmasına rağmen onlara bedduâ etmemiş ve onları bağışlamıştır. Mekke'nin fethi gününde herkesi toplayıp, kendisine 21 sene boyunca zulüm, haksızlık, eza, cefa ve işkence eden kimselere; *"Şimdi benden ne bekliyorsunuz?"* diye sorunca, onlar yaptıklarından dolayı utançlarını gizleyememişlerdi. O büyük insan, Mekke halkı-

---

[1009] Müslim, İmân, 93 , 74; Ebû Davud, Edeb, 142.V, 378; Tirmizî, İsti'zân 1. V, 52.
[1010] Müslim, Birr, 17, 66. III, 1999.
[1011] Ebû Davud, Edeb, 46. V, 202.
[1012] Bakara, 2/263; Âl-i İmrân, 3/133–134; Şu'arâ, 42/37–43; Nûr, 24/22; A'râf, 7/199.
[1013] Buhârî, Edeb, 80, VII, 101.

na sükûnetle şöyle seslenmiştir: *"Size hiçbir ceza yoktur, gidiniz, hepiniz serbestsiniz."* Bunun üzerine, Mekkeli bir lider olan Attab, beklenmeyen bu genel af karşısında o kadar şaşırmıştı ki, kendisini tutamayıp Hz. Peygamber'e yaklaşmış ve *"Ey Muhammmed! Ben Attab b. Esîd'im"* demiş ve sonra da kelime-i şehadet getirerek müslüman olmuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber gülümseyerek; *"Seni Mekke valisi olarak tayin ediyorum."* demiştir. Böylece O, çok kısa bir süre öncesine kadar azılı düşmanı olan bir kimseyi, şehrin valisi olarak tayin etmiş ve fethedilen bölgeyi onlara emanet ederek Medine'ye dönmüştür.[1014] Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Peygamber'in şahsında bütün mü'minlere;

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ *"(Ey Peygamberim!) Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir."* (A'râf, 7/199) buyurulmaktadır.

Affedebilmek, gerçekten âlicenaplıktır, büyüklüktür. Haklı olduğunu bile bile, insan nefsine zor geldiği hâlde hakkından feragat her kişinin değil, er kişinin harcıdır. Bütün bu örnekler ve daha niceleri Hz. Peygamber'in ne derece af taraftarı olduğu konusunda bizlere fikir vermektedir.

Şefkat ve Merhameti

Peygamberimizin en önemli özelliklerinden biri de çok şefkatli ve merhametli olmasıdır. O, daima yumuşaklığı, şefkat ve merhameti kine, öfkeye ve sertliğe tercih etmiştir. Onun bu davranışı Kur'an'da şöyle bildirilmektedir:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

"Allah'ın rahmetinden dolayı ey Muhammed, sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın, şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onlara mağfiret dile, iş hakkında onlara danış, fakat karar verdin mi Allah'a güven, doğrusu Allah güvenenleri sever." (Âl-i İmrân, 3/159)

Yumuşak huyluluk ve hoşgörü arasında bir bağlantı vardır. Zira beşerî ilişkilerinde hoşgörülü olabilen kimseler, yumuşak huylu da olabilirler.

مَنْ يُحْرَمِ الرِّفْقَ، يُحْرَمِ الْخَيْرَ *"Yumuşak huydan yoksun olan, iyilikten de yoksun olur"*[1015] buyuran Peygamberimiz (s.a.s.), bu ahlâkî ölçüyü kendisine şiar edinmiştir. Hz. Enes'in anlattığı şu olay oldukça ilginçtir: "Resûlullah ile beraber yürüyordum. Üzerinde Necran kumaşından yapılmış sert ve kalın yakalı bir elbise vardı. Çölde yaşayan bir Arap, yaklaşarak Hz. Peygamber'in elbisesinden kuvvetlice çekti. O kadar ki, elbisesinin yakası ensesinde iz bıraktı. Sonra şöyle dedi: *'Ey Muhammed! Sende olan Allah malından (ganimetlerden) bana*

[1014] Hamidullah, Muhammed, "Hem Rahmet ve Hem de Harp Peygamberi" (Tercüme Yusuf Ziya Kavakçı), **Diyanet**

müsamahayı gösterebilmesi çok önemlidir.

Öfkelendiğinde bile yumuşak huylu olabilenleri, Peygamberimiz pehlivanlardan daha güçlü kabul ederek; لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرَعَةِ *"Pehlivan, güreşte insanları yenen kimse değildir"* buyurmuştur.

Ashabı, قَالُوا فَالشَّدِيدُ أَيُّهُمْ هُوَ يَا رَسُولَ اللهِ *"Ey Allah'ın elçisi! Öyle ise pehlivan kimdir?"* diye sormuş, bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.s.);

قَالَ الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ *"Pehlivan, öfkelendiğinde kendine hâkim olabilen kimsedir."*[1017] buyurmuştur.

Mütevazı Oluşu

Peygamberimizin önemli bir özelliği de mütevazı oluşudur. O, kendisini hiçbir zaman başkalarından üstün görmezdi. Bir meclise geldiği zaman ayağa kalkılmasından hoşlanmaz, toplum içinde başköşeye oturmayı sevmez, boş bulduğu bir yere otururdu. Kendi eşyasını başkalarına taşıtmak istemez, hizmetçilerle yemek yemekten çekinmezdi. Evinde ailesine yardımcı olur, elbisesini yıkar, elbisesinin sökülen yerlerini diker ve koyunları sağardı. Kendisini halktan biri olarak görür ve krallar gibi aşırı saygı gösterilmesini tasvip etmezdi.[1018] Konuşmak üzere gelen bir adam, titremeye başlayınca;

هَوِّنْ عَلَيْكَ فَإِنِّي لَسْتُ بِمَلِكٍ إِنَّمَا أَنَا ابْنُ امْرَأَةٍ تَأْكُلُ الْقَدِيدَ

"Arkadaş titreme! Ben kral değilim. Ben, Kureyş'ten kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum."[1019] buyurmuştur. Mekke müşriklerinin bütün haksız tutumlarına ve onu öz yurdundan çıkarmaya kadar varan baskılarına rağmen, Mekke'nin fethinde büyüklük hissine kapılmamış, tevazuundan başını öne eğmiştir.[1020] Hz. Peygamber'in bu tavırları bütün müslümanlar için örnek teşkil etmelidir. Zira bu güzel davranış, fertler arasında sevgi ve saygı meydana getirdiği gibi, kişinin Allah katındaki derecesinin yükselmesine de sebeptir. Bu duruma dikkat çeken Peygamberimiz;

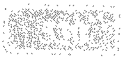
وَمَا تَوَاضَعَ أَحَدٌ لِلّٰهِ إِلاَّ رَفَعَهُ اللهُ *"Allah için tevazu gösteren kimsenin, Allah derecesini yükseltir."*[1021] buyurmuştur.

[1016] Buhârî, Libas, 18,VII, 40, Humus, 19, IV, 60; Müslim, Zekât, 128, 1057, I, 730–731.
[1017] Müslim, Birr, 30. III, 2014.
[1018] Kâdî İyâz, Ebu'l-Fadl, *eş-Şifâ bi Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ*, 132–133. Beyrut, tarihsiz.
[1019] İbn Mâce, Et'ıme, 30. II,1101.
[1020] Bûtî, M. Saîd Ramazan, *Fıkhu 's-Sîre*, s. 404–405. Onuncu baskı, Beyrut 1991.
[1021] Müslim, Birr, 69. III, 2001; Tirmizî, Birr, 82. IV, 376; Muvattâ, Sadaka, 12, II, 1000.

Samimi birer Müslüman olma gayreti ile yaşayan bizler, her hareket ve davranışımızda onu örnek almalıyız.

Sözlerimi Mevlana'nın şu güzel öğütleriyle bitirmek istiyorum:

"Cömertlikte ve yardımda akarsu gibi ol,
Şefkat ve merhamette güneş gibi ol,
Başkalarının kusurunu örtmede gece gibi ol,
Hiddet ve asabiyette ölü gibi ol,
Tevazu ve alçak gönüllülükte toprak gibi ol,
Hoş görmede deniz gibi ol,
Ya olduğun gibi görün, Ya göründüğün gibi ol!"

BÜYÜK GÜNAHLAR*

Şüphesiz Allah, insanı boş yere yaratmadığı gibi,[1022] onu başıboş da bırakmamıştır.[1023] Onu ibadetle yükümlü kılmış,[1024] hayatı ve ölümü ile imtihana tabi tutmuştur.[1025] İnsanın bu imtihanda başarılı olabilmesi, yaratılış gayesi olan kulluk görevini yapabilmesi, ilâhî azaptan kurtulup cennet nimetlerine nail olabilmesi; iman edip sâlih ameller işleyebilmesine; inkâr ve isyandan uzaklaşıp günahlardan sakınabilmesine bağlıdır.

Farsça bir kelime olan **günah**; işleyene ceza gerektiren, yaratılışa aykırı, insanı hayır ve sevap işlemekten alıkoyan, haram olduğu ayet ve hadislerle belirlenmiş olan fiil veya davranışlara denir.[1026]

Yüce dinimiz İslâm, yasak olan fiilleri yani günahları bildirmiş ve mü'minlerin bunlardan sakınmalarını emretmiştir. Kişi bu emir ve yasaklara riayet ettiği takdirde kendisini kurtaracak ve Allah'ın sevgili kulları arasına girebilecektir.

Kavram ve Kapsam

"**Günah**" olan söz, fiil ve davranışlar Kur'an-ı Kerim'de "**zenb**" (kasıtlı ve kasıtsız işlenen günah), "**ism**", (kasıtlı ve bilerek işlenen günah),"**hatîe**" (kasten ve bilerek işlenen günah), **"fısk"** (itaatsizlik), **"fuhş-fahşa"** (çok çirkin olan günah), "**seyyie**" (kötülük, günah), **"isyan-ma'sıyet"** (itaatsizlik),**"vizr"** (günah, ağır yük), "**kebîre**" (büyük günah) ...vb. kelimelerle ifade edilmiştir.[1027]

Günah, her konuda Allah ve Peygamberin emir ve yasaklarına muhalefet etmektir. Kur'an-ı Kerim'de, "büyük ve küçük günah" ifadesine yer verilmiş ancak hangi günahların büyük, hangi günahların küçük olduğu konusunda bir ayırım yapılmamıştır. Nisâ sûresinin 31. ayetinde büyük günahlardan kaçınıldığı takdirde küçük günahların affedileceği belirtilerek şöyle buyurulur:

إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا

---

* Bu bölüm, Derleme ve Yayın Şubesi Müdürü **Dr. Ömer MENEKŞE** tarafından hazırlanmıştır.

[1022] Mü'minûn, 23/115.

[1023] Kıyâme, 75/36.

[1024] Zariyat, 51/56.

[1025] Mülk, 67/2.

[1026] İsmail Karagöz, "*İnsanın Günah İşlemesine Sebep Olan Genel Karakteri*", Diyanet İlmi Dergi, XXXI/2, s. 47-48.

olmak üzere, günahın büyüklerinden ve fuhuşlardan kaçınanlar" olarak tar edilmiş ve şöyle buyurulmuştur:

اَلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَآئِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ اِلَّا اللَّمَمَ ۗ اِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ ۗ هُوَ اَعْلَمُ بِكُمْ اِذْ اَنْشَاَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ وَاِذْ اَنْتُمْ اَجِنَّةٌ فِي بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ ۚ فَلَا تُزَكُّوا اَنْفُسَكُمْ ۗ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقٰى

"Onlar, ufak tefek kusurları dışında, büyük günahlardan ve çirkin işlerde uzak duran kimselerdir. Şüphesiz Rabbin, bağışlaması çok geniş olandır. Siz topraktan yarattığında da ve analarınızın karnında ceninler iken de, en iy bilendir. Bunun için kendinizi temize çıkarmayın. Çünkü O, Allah'a karşı gel mekten sakınanları en iyi bilendir."

Yine Kur'an-ı Kerim'de, ahirette insanlara verilecek olan amel defterini küçük büyük bütün günahları kapsayıp ortaya koyacağı anlatılmış ve şöyl buyurulmuştur:

وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هٰذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً اِلَّآ اَحْصٰيهَا ۚ وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا ۗ وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ اَحَدًا

"Kitap ortaya konur. Suçluları, kitabın içindekilerden korkuya kapılmış görürsün. 'Eyvah bize! Bu nasıl bir kitaptır ki küçük, büyük hiçbir şey bırakmadan hepsini sayıp dökmüş!' derler. Onlar bütün yaptıklarını karşılarında bulurlar. Senin Rabb'in hiç kimseye zulmetmez." (Kehf, 18/49)

Şüphesiz günahların hepsi eşit değildir. Bir adamı haksız yere dövmek ve yaralamak günah olduğu gibi, onu öldürmek de günahtır. Fakat bunlar, aynı seviyede değildir.

Büyük günahların birinci derecede olanı kişinin iman veya ibadetinde başkalarını yüce Allah'a ortak koşmaktır. Sahabeden Abdullah b. Mes'ud, en büyük günahın ne olduğunu merak etmiş ve Peygamberimize; أَيُّ الذَّنْبِ أَعْظَمُ عِنْدَ اللهِ؟ *"Allah katında en büyük günah hangisidir?"* diye sormuş. Peygamberimiz (s.a.s.) de أَنْ تَجْعَلَ لله نِدّاً وَهُوَ خَلَقَكَ *"Seni yaratmış olduğu hâlde Allah'a şirk koşmandır."*[1028] buyurmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de Lokmân sûresinin 13. ayetinde;

وَاِذْ قَالَ لُقْمٰنُ لِابْنِهٖ وَهُوَ يَعِظُهٗ يٰبُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللّٰهِ ۗ اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ

"Hani Lokmân, oğluna öğüt vererek şöyle demişti: 'Yavrum! Allah'a ortak koşma! Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür." (Lokman, 31/13) buyrula-

[1028] Müslim, İman 37, I, 90.

rak insanın yapabileceği en büyük zulmün Allah'a şirk koşmak olduğu bildirilmiştir.

Kur'an'da, küfür, "**el-hınsi'l-azîm**"[1029], haksız yere yetim malı yemek "**hûben kebîran**"[1030], açlık korkusu ile çocukları öldürmek "**hıt'en kebîran**",[1031] zina "**fevahış**",[1032] içki ve kumar "**ismün kebîrun**",[1033] şirk "**zulmün azîm**",[1034] iftira "**bühtânen azîmen**"[1035] **büyük günah** olarak zikredilmiştir. Buna göre her türlü inkâr, şirk ve nifak büyük günahtır. İnkâra varmayan Allah ve Peygamberine itaatsizliklerde de (fısk, isyan, ma'siyet) büyük günahlar vardır.[1036]

Büyük günahların tanımında ve sayısında ihtilaf edilmiştir. **Büyük günah;** "Allah'ın yapılmasını yasakladığı her fiil", "dînen yasaklandığı konusunda kesin delil bulunan suç", "hakkında dünyevî ve uhrevî ceza öngörülen davranış" şeklinde tanımlanmıştır.[1037]

Günahın büyüklük ve küçüklüğü izâfîdir. Bir günah diğerine nispetle küçük veya daha büyük olabilir.[1038] Meselâ bir kişinin malını çalmak büyük günahtır. Kamu malının çalınması ise daha büyük günahtır.

İşlendiği zaman sahibini büyük vebal altına sokan, Allah katında olduğu gibi kulları arasında da şerefini zedeleyen günahlar, çeşitli hadis rivayetlerinde büyük günahların başında zikredilmiştir.[1039]

Sevgili Peygamberimiz de değişik hadislerinde büyük günahları bildirerek insanları uyarmış ve bu günahlardan sakındırmıştır:

اَلْكَبَائِرُ الْإِشْرَاكُ بِاللهِ، وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ، وَقَتْلُ النَّفْسِ، وَالْيَمِينُ الْغَمُوسُ

"*Büyük günahlar şunlardır: Allah'a ortak koşmak, ana babaya itaatsizlik etmek, haksız yere adam öldürmek ve yalan yere yemin etmek.*"[1040]

Görüldüğü üzere hadis-i şerifte, insanın önce Rabbine, sonra en yakını olan anne babasına, daha sonra da insanlara karşı kulluk, evlatlık ve insanlık görevlerini yapmamaktan kaynaklanan suçlar vurgulanmış ve bunların büyük günah olduğu bildirilmiştir.

Sahabeden Ebû Berke Nufeyl İbn Haris anlatıyor: Peygamberimiz (s.a.s.);

[1029] Vâkıa, 56/46.
[1030] Nisâ, 4/2.
[1031] İsrâ, 17/31.
[1032] Necm, 53/32.
[1033] Bakara, 2/219.
[1034] Lokman, 31/13.
[1035] Nisâ, 4/156.
[1036] Karagöz, s. 47–48.
[1037] Zehebî, *Kitabu'l-Kebâir ve Tebyîni'l-Meharim*, s.18–19, Beyrut 1990.
[1038] Günahın izafiliği konusunda geniş bilgi için bk. Sadık Kılıç, s. 239–249.

...diye üç defa sordu. Biz de, قلنا بلى *Evet haber ver* (ey Allah'ın Elçisi!)" dedik. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.s);

قَالَ: اَلْإِشْرَاكُ بِاللهِ، وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ وَقَتْلُ النَّفْسِ، وَكَانَ مُتَّكِئاً فَجَلَسَ

"Allah'a ortak koşmak, ana babaya itaatsizlik etmek." buyurdu. Sonra, yaslandığı yerden doğrulup oturdu ve;

فَقَالَ: أَلاَ وَقَوْلُ الزُّورِ، وَشَهَادَةُ الزُّورِ. فَمَا زَالَ يُكَرِّرُهَا حَتَّى قُلْنَا لَيْتَهُ سَكَتَ،

"İyi dinleyin, bir de yalan söylemek ve yalancı şahitlik yapmak" buyurdu. Bu sözü durmadan tekrarladı.[1041]

Bir başka hadislerinde Peygamberimiz helâk edici yedi günahı şöyle bildirmiştir:

اِجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ *"Helak edici yedi büyük günahtan sakının."* buyurmuş, sahabenin; قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ! وَمَا هُنَّ؟ *Nedir onlar ey Allah'ın elçisi ?"* diye sormaları üzerine;

قَالَ: "اَلشِّرْكُ بِاللهِ. وَالسِّحْرُ. وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ وَأَكْلِ مَالِ الْيَتِيمِ. وَأَكْلِ الرِّبَا وَالتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتُ الْغَافِلاَتُ الْمُؤْمِنَاتُ".

"Allah'a ortak koşmak, sihir, büyü yapmak, Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı bir kimseyi haksız yere öldürmek, yetim malı yemek, faiz yemek, düşmana hücum anında savaştan kaçmak, namuslu, kendi hâlinde mü'min kadınlara zina iftirası yapmaktır"[1042] buyurmuştur.

Abdullah ibn Abbas, yetmişe yakın büyük günah olduğunu, ancak tövbe ve istiğfar ile büyük günah diye bir şey kalmayacağını, ısrar edilince de küçük günahın büyük günaha dönüşeceğini söylemiştir.[1043]

Görülüyor ki, küçük günahlardaki ihmalkârlık, büyük günahlara yol açar. Kar taneleri gibi küçük günahlar, bir araya gelince büyük kütle hâline gelir.

Abdullâh İbn-i Amr'ın rivayet ettiği bir hadiste Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: إِنَّ مِنَ الْكَبَائِرِ أَنْ يَشْتِمَ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ *"Bir kimsenin anne ve babasına sövmesi, büyük günahlardandır."* Sahabe; قَالُوا وَهَلْ يَشْتِمُ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ *"Ey Allah'ın elçisi! Hiç insan anne ve babasına söver mi?"* dediler. Peygamberimiz;

[1041] Buhârî, Şehadât 10, III, 151–152, Edeb 6, VII, 70, İsti'zan 35. VII, 138–139, İstitabe 1. VIII, 48–49; Müslim, İman 38. I, 91; Tirmizî, Şehadât 3. IV, 548.

[1042] Buhârî, Tıb 48, VII, 29; Müslim, İman 38, I, 92.

[1043] İbn Kesir, İsmaîl *Tefsiru Kur'ani'l-Azîm*, I, 486, Beyrut 1984.

قَالَ نَعَمْ، يَسُبُّ أَبَا الرَّجُلِ فَيَسُبُّ أَبَاهُ، وَيَسُبُّ أُمَّهُ فَيَسُبُّ أُمَّهُ.

"Evet, bir adamın babasına söver, o da onun babasına söver. Adamın anasına söver, o da onun anasına söver"[1044] buyurmuştur.

Peygamberimiz birine sövmeyi büyük günahlardan saymıştır.

Büyük günahların sayısı konusunda kesin bir rakam vermek mümkün değildir. Bu konuda kitap yazanlar çeşitli sayıda büyük günah zikretmişlerdir. Meselâ İbn Hacer el-Heytemî (ö.974/1567) büyük günahlar hakkında yazdığı *"ez-Zevacir an İktirafi'l-Kebâir"* adlı eserinde 467 büyük günahtan bahsetmiştir.[1045] *Zehebî,* (ö. 748/1347) ise *"Kitabu'l-Kebâir"* adlı eserinde yüz küsur günahtan söz etmiştir. Zehebî'nin kitabına alıp ayet ve hadislerle izah ettiği büyük günahlardan bir kısmı şunlardır:

Allah'a ortak koşmak (şirk), insan öldürmek, **büyü yapmak,** beş vakit namazı ve Cuma namazını terk etmek, **zekâtı vermemek,** özürsüz Ramazan orucunu tutmamak, **ana-babaya âsî olmak,** yakınlarla ilgiyi (sıla-i rahim) kesmek, **faiz alıp vermek,** yetim malı yemek, **düşmanla savaşta cepheden kaçmak,** zulüm, **zina,** kendini beğenmek (kibir), **yalan söylemek,** yalan yere yemin etmek, **yalancı şahitlik yapmak,** içki içmek, **kumar oynamak,** hırsızlık etmek, **vasiyette haksızlık etmek,** yapılan vasiyeti değiştirmek, **iftira etmek,** haram yemek, **her türlü ma'siyeti işlemek,** mü'minlere eziyet etmek, **iki yüzlülük yapmak (riya),** kovuculuk (söz taşıma), **intihar,** gasp, **rüşvet,** ahde vefasızlık etmek, **kamu mallarına zarar vermek,** emanete hainlik etmek, **haram kazanç,** Allah'a yalan isnat etmek, **terör,** sahtekârlık, **ölçüde ve tartıda hile yapmak,** ölünün arkasından yaka paça yırtarak ağlamak, **büyücüleri doğrulamak,** komşuya, iş arkadaşına, işçisine eziyet etmek, **suçsuzu suçlu göstermek**, insanların gizli hâllerini araştırmak.

İslâm âlimleri *"Günahın küçüklüğüne büyüklüğüne bakma, kime karşı suç işlediğine bak"* demişlerdir. Allah'ı tanımaya ve kulluğa engel olan, Allah ile kulun arasına perde olan her şey günahtır.

Bunun için mü'min, büyük olsun küçük olsun kime karşı günah işlediğini düşünmeli ve bütün günahlardan sakınmalıdır.

Günah İşleme Sebepleri

Hata etme, günah işleme, kusurlu ve noksan olma insana özgü bir niteliktir.

Çünkü insanın yapısında bulunan ve kötülüklerin kaynağı olan nefis "alabildiğine kötülüğü emreden (nefs-i emare)" (Yusuf, 12/53) ve kişiyi günaha yöneltmek için fısıltılar hâlinde sürekli telkinde bulunan (Kâf, 50/16; Necm, 53/23) bir güçtür.

ket eder ve şehevî arzularını tatmin etme duygusunun baskısıyla günaha kolayca kayabilir. Ayrıca hassas bir psikolojiye sahip olan insanı (Nisâ, 4/28) günaha götüren harici sebepler içinde dünya hayatının cazibesi (bk. Âl-i İmrân, 3/14, 185; Yunus 10/23; Ra'd, 13/26), kötü örneklerin çokça bulunması (En'âm, 6/116; Furkân, 25/27–29) ve insanın manevî yükselişine karşı mücadele etmeye ahdetmiş olan şeytanın tahrikleri (A'râf, 7/14–18; Hicr, 15/36–42) önemli bir yer tutar.

Günahlar İnsanı Dinden Çıkarır mı?

Hata etme, günah işleme, kusurlu ve noksan olma insana özgü bir niteliktir. Şirk, küfür ve nifaka düşmemek ve küçümseyip hafife almamak şartıyla günahlar insanı dinden çıkarmaz. Günahı ne kadar çok olursa olsun mü'min günahı için Allah'a tövbe eder ve af dilerse Allah onu bağışlar.

Peygamberimiz, Yüce Allah'ın şöyle buyurduğunu bildirmiştir:

يَا ابْنَ آدَمَ، إِنَّكَ مَا دَعَوْتَنِي وَرَجَوْتَنِي غَفَرْتُ لَكَ عَلَى مَا كَانَ مِنْكَ وَلاَ أُبَالِي. يَا ابْنَ آدَمَ لَوْ بَلَغَتْ ذُنُوبُكَ عَنَانَ السَّمَاءِ ثُمَّ اسْتَغْفَرْتَنِي غَفَرْتُ لَكَ وَ لاَ أُبَالِي يَاابْنَ آدَمَ إِنَّكَ لَوْ أَتَيْتَنِي بِقُرَابِ الْأَرْضِ خَطَايَا ثُمَّ لَقِيْتَنِي لاَ تُشْرِكُ بِي شَيْئاً لَأَتَيْتُكَ بِقُرَابِهَا مَغْفِرَةً

"Ey âdemoğlu! Sen bana dua ettiğin ve benden affını umduğun sürece, işlediğin günahlar ne kadar çok olursa olsun onların büyüklüğüne bakmadan seni bağışlarım.

Ey âdemoğlu! Günahların gökleri dolduracak kadar olsa bile, sen benden bağışlanmanı dilersen, günahlarını affederim.

Ey âdemoğlu! Sen yeryüzünü dolduracak kadar günahla huzuruma gelsen, fakat bana hiçbir şeyi ortak tutmamış, şirke bulaşmamış olsan, ben de seni yeryüzü dolusu mağfiretle karşılarım."[1046]

Kul günahına, şartlarına uygun tövbe ederse Allah onu bağışlar. Çünkü Allah günahları bağışlayan ve çok merhametli olandır. Mü'min hiçbir zaman Allah'ın rahmetinden ümidini kesmemeli, ben günah bataklığına daldım. Allah beni bağışlamaz, dememelidir. Yeter ki kul Allah'a yönelsin ve O'ndan af dilesin. Allah, bütün günahları bağışlar. Bu hususu Yüce Allah, Kur'an'da şöyle bildirmektedir:

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلٰى اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

[1046] Tirmizî, De'avât 99,V, 548.

"De ki: 'Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (Zümer, 39/53)

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) de bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

كُلُّ بَنِي آدَمَ خَطَّاءٌ وَخَيْرُ الْخَطَّائِينَ التَّوَّابُونَ

"Âdemoğlunun hepsi günah işler. Günah işleyenlerin en hayırlısı ise tövbe edenlerdir."[1047]

Günahların İnsan Üzerindeki Etkisi

Günah, sonsuz kudret ve azamet sahibi Yüce Allah'a bir isyandır. Onun engin rahmetine ve rızasına karşı bir perdedir. Günah, insanın duygu ve düşünceleri üzerinde olumsuz etki yapar; kalbinin kararmasına sebep olur. Peygamberimiz, günahın bu etkisini şöyle açıklıyor:

إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا أَخْطَأَ خَطِيئَةً نُكِتَتْ فِي قَلْبِهِ نُكْتَةٌ سَوْدَاءُ فَإِذَا هُوَ نَزَعَ وَاسْتَغْفَرَ وَتَابَ سُقِلَ قَلْبُهُ، وَإِنْ عَادَ زِيدَ فِيهَا حَتَّى تَعْلُوَ قَلْبُهُ وَهُوَ الرَّانُ الَّذِي ذَكَرَ اللَّهُ {كَلاَّ بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ}.

"Kul bir hata yaptığı zaman kalbinde siyah bir iz meydana gelir. Eğer kişi, o günahı terk eder ve tövbe edip af dilerse, kalbi o lekeden temizlenir. Eğer, aynı günahı işlemeye devam ederse, kalpteki leke artar. Hatta bir zaman gelir, kalbi tamamen kaplar. İşte bu durum Allah'ın ***'Hayır onların kazanmakta oldukları kalplerini paslandırmıştır'***[1048] *meâlindeki ayette zikrettiği pastır."*[1049]

Hadis-i şerif, iki noktaya dikkatimizi çekmektedir: Birincisi, bir günahı hiç işlememek esastır. O günah ilk defa işlendiği zaman kalbi kirletmekte ve kalbin bazı özelliklerini yitirmesine sebep olmaktadır. Mü'min yaptığı bu hatanın, işlediği bu günahın farkına varır, hemen tövbe ve istiğfar ederse, kalbi de eski hâlini alır.

İkincisi, mü'min, işlediği bu günahı tekrarlar ve devamlı yaparsa, bu leke kalbini tamamen kaplamaktadır.

Önde gelen İslâm âlimlerinden İmam Gazzâlî'nin benzetmesi bu anlamda zikre değerdir. O şöyle diyor:

"Cilalı aynanın karşısında duran insanın aynaya yansıyan nefesi, aynayı kararttığı gibi, kişinin uyduğu şehvet ve işlediği günahlardan oluşan karanlıklar da kalp üzerinde birikerek onu paslandırır ve karartır. Aynanın yüzünde biriken pas zamanla madenin içine işleyip maddesini bozduğu gibi, kalbin

Günah, hem ferdi hem de sosyal hayatı bozan manevi bir hastalıktır. Gönülde pas bırakan günah bünyeye musallat olmuş bir virüs gibidir. Er geç kendini hissettirir. Günah, insanın Allah'a olan meylini köreltir, kötü temayüllerinin önünü açar, kalbine huzursuzluk verir, gönlünü bulandırır. Kişinin iç dünyasını, maddî ve manevî hayatını karartır. Onun iç huzurunu alt üst eder. Özü itibariyle günah, vicdanı sızlatan, vicdanın benimsemediği, insanın kalbine rahatsızlık veren bir olaydır.

Nevvas ibn Sem'an, anlatıyor: Peygamberimize iyilik ve kötülüğün ne olduğunu sordum. Peygamberimiz;

اَلْبِرُّ حُسْنُ الْخُلُقِ. وَالْإِثْمُ مَا حَاكَ فِي صَدْرِكَ، وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلِعَ عَلَيْهِ النَّاسُ

"İyilik güzel ahlâktan ibarettir. Günah ise, kalbini tırmalayıp durduğu hâlde, insanların bilmesini istemediğin şeydir."[1051]

Günahlardan Arınma

Her insan, nitelik ve niceliği değişse de günah işler ve hata eder. Ancak iman sahibi mü'min, işlediği günah veya yaptığı hatadan, pişmanlık duyarak hemen Yüce Rabb'ine sığınır ve O'ndan af dileyerek tevbe eder. O günah ve hatada, bile bile ısrar etmez. Tevbeleri kabul edenin Allah olduğunu bilir ve O'na yönelir.

İslâm'ın insanlardan beklediği; yüce Allah'a yönelmek, bu yönelişte gerçekten samimî olmak, Allah'ın yasakladığı büyük günahlardan uzak durarak O'na itaat etmek ve hoşnutluğunu kazanmaya çalışmaktır. Bu adımın sonrasında zaaflara hoşgörü ile yaklaşan, yetersizlikleri anlayışla karşılayan, tövbeleri kabul eden, kusurlara göz yuman, günahları bağışlayan, kötülükten dönenlerin yüzüne kapıyı açık tutan, pişmanlıkları cana yakınlık ve lütufla karşılayan ilâhî rahmet mutlaka imdada yetişir. Bu itibarla Allah'a kul olmanın manevî zevkine ererek hata ve kusurlarını itiraf eden, işledikleri günahların farkına vararak tevbe ve istiğfarda bulunanlar ilâhî rahmete nail olurlar. Çünkü şefkat ve merhametini, rahmeti ve bağışlamasını kelimelerle ifade edemeyeceğimiz Yüce Rabbimiz, kendisine samimiyetle yönelen gönülleri, açılan elleri, çeviriler yüzleri boş çevirmez.

Günahtan kaçınmanın başta gelen şartı güçlü bir iradeye sahip olmaktır. Bu iradeyle birlikte imanı devamlı zinde tutmak gerekir. Günah işlerken, kişiyi hiç kimse görmeyebilir, ama Allah görmektedir. Allah'ın mülkünde günah işlemek, O'nun koyduğu yasakları hiçe saymak ne büyük bir cehalet, ne hazin bi

---

[1050] Gazzâlî, Muhammed Hâmid, *İhyâ-u Ulûmiddîn*, IV, 22, Çeviri, Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınları, İstanbu 1975.

[1051] Müslim, Birr, 5, III,1980; Tirmizî, Zühd, 52. IV, 597.

cesarettir. Kişi, böyle bir düşünce ve iman zindeliği ile günaha karşı tavır almalıdır.

Unutmayalım ki; günahlardan uzaklaşmak, en makbul hicret; farzlara devam etmek, en üstün cihat; Allah'ı çok zikretmek, Allah katında en sevimli bir ibadettir.

Sonuç

"Günah", her konuda Allah ve Peygamberin emir ve yasaklarına muhâlefet etmektir. Kur'an-ı Kerim'de, **"büyük ve küçük günah"** ifadesine yer verilmiş; ancak hangi günahların büyük hangi günahların küçük olduğu konusunda ayrım yapılmamıştır. **"şirk"**, **"küfür"**, ve **"nifak"** büyük günahtır. Küfre varmayan söz, fiil ve davranışlardan da büyük günahlar vardır.

Kur'an'da, iyi mü'minlerin büyük günahlardan kaçındıkları ve sadece küçük günah işledikleri belirtilmiş, Yüce Allah'ın büyük günahlardan kaçınanların küçük günahlarını bağışlayıp onları cennete koyacağı bildirilmiştir.

Dünya hayatında imtihan hâlinde bulunan insan, hayra ve şerre, hakka ve batıla, iyiye ve kötüye yönelebilecek kabiliyette yaratılmıştır. İnsan günah işlemeye elverişli bir varlıktır. Allah, iyi ve kötüyü, hayır ve şerri yapabilme kabiliyeti verdiği insana, kötüyü ve şerri bırakmasını ilham etmiş, ancak iman ve itaate zorlamamıştır. Ancak iyiyi, hayrı işleyenlere mükâfat, kötü ve şer olanları işleyenlere ceza vaat etmiştir.

Günah, sonsuz kudret ve azamet sahibi Yüce Allah'a bir isyandır. Günah, hem ferdi hem de sosyal hayatı bozan manevî bir hastalıktır. Bu itibarla mü'min, büyük küçük tüm günahlardan sakınmalıdır.

Günahtan sakınmanın en etkin çaresi, günaha giden yolu kapamak, bir daha o günaha yaklaşmamak ve günah işlememek için Allah'a verdiğimiz sözü her an hatırda tutmaktır. Buna rağmen insan bir günah işlemişse, bu günahtan pişmanlık duymalı ve hemen tövbe edip Allah'tan af dilemelidir.

TÖVBE VE ÖNEMİ*

Yaratıkların en mükemmeli olan insana yüce Allah, çeşitli özellikler ve farklı güzellikler vermiştir. İnsan iyi ve kötü, hayır ve şer, sevap ve günah olan şeyleri yapabilecek yetenekte yaratılmıştır. Günahsız olarak doğan insan, ergenlik çağından sonra nefsine ve şeytana uyarak günah işleyebilir. Bu itibarla Allah'ın koruması altında bulunan Peygamberler hariç bütün insanların az çok günahı vardır. Peygamberimizin (s.a.s.);

كُلُّ بَنِي آدَمَ خَطَّاءٌ *"Âdemoğullarının hepsi günahkârdır"*[1052] hadisi bu gerçeği ifade etmektedir.

Günah işleyebilen bir varlık olması nedeniyle, Yüce Allah günahtan kurtuluş yolu olarak "tövbe kapısını" insanlara açmıştır. Her insanın tövbeye ihtiyacı vardır. Önemli olan hiç günah işlememek değil, günahta ısrar etmemektir. Peygamberimizin;

خَيْرُ الْخَطَّائِينَ التَّوَّابُونَ *"Günahkârların en hayırlısı tövbe edenlerdir"*[1053] hadisi buna işaret etmektedir.

Müslüman'ın günahlarına tövbe etmesi Dinî bir görevdir. Bu görev ömür boyunca devam eder. Beşer olarak günah işlemekten tamamen kendimizi koruyamayız. Ancak hatalarımız ve işlediğimiz günahlar bizi huzursuz eder, bir çıkış yolu ararız. İşte böyle bir durumda Yüce Rabbimiz bize aradığımız o çıkış yolunu göstermiş, bize mutluluk verecek, günahların affına vesile olacak tövbe kapısını ardına kadar açmıştır, yeter ki insan tövbe etsin, Allah'a yönelebilsin.

Tövbenin Tanımı

Sözlükte "dönmek ve vazgeçmek" anlamına gelen ve daha çok Allah'a dönme ve yönelmeyi ifade eden "***tövbe***"; "günah ve hataların verdiği iç sancısı ve kötü huyları iyi huylarla değiştirmedir."[1054]

---

* Bu bölüm, Din İşleri Yüksek Kurul Başkanvekili **Mehmet Kaya KURT** tarafından hazırlanmıştır.

1052 İbn Mâce, Zühd, 30. No: 4251, II 1420.

1053 İbn Mâce, Zühd, 30. No: 4251, II 1420.

sini ifadesi, pişman olduğunu da belirterek yalnız O'na yalvarması demek tir.[1055]

"Tövbe"; kişinin şirk, küfür ve nifaktan imana, isyandan itaate, günahta sevaba, yanlıştan doğruya yönelmesidir. Bu itibarla tövbe, imanın ilk makam hak yolculuğunun başlangıcı ve Allah'a ulaşma kapısının anahtarıdır.

Tövbe, sırf günah olduğu için pişmanlık duyularak o günahtan vazgeçmek tir. Günah işlemiş olmaktan dolayı vicdanında oluşan tepkiden dolayı değil d bedenine, malına veya şerefine zarar verme gibi bir endişeden veya umduğ bir dünya menfaatini elde etmek arzusundan dolayı kötülükten vazgeçme tövbe değildir. Asıl tövbe, menfaatini görse dahi yaptığı günahın çirkinliğir hissedip ondan vazgeçmektir.[1056] Bir sahabînin, sorusu üzerine Peygamberimi günahı;

اَلْاِثْمُ مَا حَاكَ فِي نَفْسِكَ وَكَرِهْتَ اَنْ يَطَّلِعَ عَلَيْهِ النَّاسُ

"*Günah, vicdanını tırmalayıp, seni huzursuz eden ve insanların bilmesin istemediğin şeydir*"[1057] şeklinde tanımlamıştır.

Tövbenin Önemi

Tövbe, günah işleyen insanın kurtuluş ve Allah'a sığınma kapısıdır. Bu ka pıya muhtaç olmayan hiçbir insan yoktur.

لَوْ لَمْ تُذْنِبُوا لَذَهَبَ اللهُ بِكُمْ وَلَجَاءَ بِقَوْمٍ يُذْنِبُونَ فَيَسْتَغْفِرُونَ اللهَ فَيَغْفِرُ لَهُمْ

"*Eğer siz günah işlememiş olsaydınız Allah sizi yok eder, başka bir kavi getirir, onlar günah işlerler, günahlarının bağışlanmasını Allah'tan isterle Allah da onları bağışlar.*"[1058] anlamındaki hadis bu gerçeğe işaret etmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de pek çok ayette yüce Allah ve birçok hadis-i şerifte Pey gamberimiz (s.a.s.), tövbe etmeyi emretmektedir:

وَتُوبُوا اِلَى اللهِ جَمِيعًا اَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

"*Ey mü'minler! Hepiniz Allah'a tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz.*" (Nû 24/31)

يَا اَيُّهَا النَّاسُ تُوبُوا اِلَى اللهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ فَاِنِّي اَتُوبُ فِي الْيَوْمِ مِأَةَ مَرَّةً

"*Ey insanlar! Allah'a tövbe edip O'ndan af dileyiniz. Zira ben O'na günü yüz defa tövbe ediyorum.*"[1059]

[1055] Sadık Kılıç, *Kur'an'da Günah Kavramı*, s. 376. Hibaş Yayınevi, Konya 1984.
[1056] bk. Hamdi Yazır, *Hak Dinî Kur'an Dili*, VIII, 164. Sadeleştiren İsmail Karaçam, Emin Işık, Abdullah Yüc Azim Dağıtım, İstanbul, tarihsiz.
[1057] Müslim, Birr, 15, IV, 1980.
[1058] Müslim, Tövbe, 11, IV, 2106.
[1059] Müslim, Zikr, 42, 12. IV, 2076.

وَاللهِ لَأَسْتَغْفِرُ اللهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ فِي الْيَوْمِ أَكْثَرَ مِنْ سَبْعِينَ مَرَّةً

"Vallahi ben günde yetmiş defadan fazla, Allah'tan beni bağışlamasını diliyor, tövbe ediyorum."[1060]

Anlamındaki ayet ve hadisler, işlediğimiz günaha mutlaka tövbe etmemiz gerektiğini ifade etmektedir. Tövbe etmek, hem Allah ve Peygambere itaattir, hem de günahlardan kurtuluştur. Tövbe etmeyen insan kendisine zulmetmiş olur.

وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ *"Kim tövbe etmezse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir."* (Hucurât, 49/11) anlamındaki ayet bunun delilidir.

Kur'an-ı Kerim'de, işlenen günahlara tövbe etme ile ilgili örnekler vardır.

Yüce Allah, Âdem (a.s.) ve eşini cennete koymuş ve orada her türlü nimetten yiyip içebileceğini bildirmiş, imtihan için bir ağacın meyvesinden yemeyi yasaklamış ve;

وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ

"...Şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz." (Bakara, 2/35) buyurmuştur. Âdem (a.s.) ve eşi şeytana kanarak bu yasağa riayet edememişlerdir (Bakara, 2/36). Âdem (a.s.) ve eşi yaptığına pişman olmuşlar ve günahlarına tövbe etmişlerdir:

فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ

"Âdem (vahiy yoluyla) Rabb'inden birtakım kelimeler aldı ve O'na tövbe etti ..." (Bakara, 2/37)

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

"Rabbimiz! Biz nefsimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen mutlaka biz ziyana uğrayanlardan oluruz, diye yalvardılar." (A'râf, 7/23) Allah da *onların* tövbelerini kabul etti.

Musa (a.s.), birine bir yumruk vurmuş ve adam ölüvermiştir (Kasas, 28/15). Bunun üzerine;

قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ

"Rabbim, ben nefsime zulmettim, beni bağışla (diye) yalvarmış; Allah da onu bağışlamıştır." (Kasas, 28/16)

Zikrettiğimiz ayet ve hadisler, tövbe etmenin gerekliliğini, verdiğimiz örnekler ise yapılan tövbeleri Allah'ın kabul ettiğini ifade etmektedir.

Tövbe'nin Unsurları

Tövbenin üç unsuru vardır:

5) Tövbeyi kabul eden Allah.

1. Tövbe etmeyi gerektiren günah

Tövbenin söz konusu olabilmesi için işlenmiş bir günahın bulunması gere kir. ***Günah***, Kur'an-ı Kerim'de "***büyük günah***" ve "***küçük günah***" olmak üzere iki çeşit olarak zikredilmiştir:

إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا

"Eğer siz, size yasaklanan günahların büyüklerinden kaçınırsanız sizin ki çük günahlarınızı örteriz ve sizi güzel bir yere (cennete) koyarız." (Nisâ, 4/3 buyurulmuştur. Bu ayette büyük günahlar "***kebâir***" kelimesi ile küçük günahla ise "***seyyiât***" kelimesi ile ifade edilmiştir. Başka bir ayette bu husus şöyle ifa de edilmektedir;

اَلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَآئِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ اِلَّا اللَّمَمَ ۗ اِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ

"(İşlerini en güzel biçimde yapan mü'min) kimseler, küçük günahlar hari büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınırlar. Şüphesiz Rabb'in, bağışlama sı çok geniş olandır..." (Necm, 53/32) Bu ayette de günahlar, "büyük günahlar çirkin işler" ve "küçük günahlar" olmak üzere iki çeşit olarak zikredilmiştir.

Mü'min, büyük veya küçük her türlü günahtan sakınmalı, günahını sırtınd kendisine sıkıntı veren ağır bir yük olarak görmelidir. Bir hadis-i şerifte Pey gamberimiz şöyle buyurmuştur:

اِنَّ الْمُؤْمِنَ يَرَى ذُنُوبَهُ كَاَنَّهُ فِي اَصْلِ جَبَلٍ يَخَافُ اَنْ يَقَعَ عَلَيْهِ وَاِنَّ الْفَاجِرَ يَرَى ذُنُوبَهُ كَذُبَابٍ وَقَعَ عَلَى اَنْفِهِ

"Mü'min, günahlarını sanki dibinde oturup da üzerine düşeceğini sandığ bir dağ gibi görür. Fâcir ise günahlarını burnuna konan sinek gibi görür."[1061]

a) Küçük günahlar, ibadetler, musibet ve felaketlere sabır gibi yapılan gü zel ameller sebebiyle bağışlanır.

اَلصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ وَالْجُمُعَةُ اِلَى الْجُمُعَةِ مُكَفِّرَاتٌ لِمَا بَيْنَهُنَّ اِذَا اجْتَنَبَتِ الْكَبَائِرَ

"Beş vakit namaz ve Cuma namazı diğer Cuma namazına kadar büyük gü nahlardan kaçınıldığı takdirde, aralarında işlenen küçük günahlara kefaret tir."[1062]

مَا يُصِيبُ الْمُؤْمِنَ مِنْ وَصَبٍ وَلَا نَصَبٍ وَلَا سَقَمٍ وَلَا حُزْنٍ حَتَّى الْهَمِّ يَهُمُّهُ اِلَّا كَفَّرَ بِهِ مِنْ سَيِّئَاتِهِ

"Mü'min kişiye bir ağrı, bir yorgunluk, bir hastalık, bir üzüntü hatta küçü bir tasa hâli isabet edecek olsa, bunlar mü'minin bir bölüm günahlarına kefâ ret olur."[1063]

[1061] Tirmizî, Kıyame 49, V, 658.
[1062] Müslim, Tahâre, 16, I, 209.

مَا يُصِيبُ الْمُسْلِمَ مِنْ نَصَبٍ وَلَا وَصَبٍ وَلَا هَمٍّ وَلَا حُزْنٍ وَلَا أَذًى وَلَا غَمٍّ حَتَّى الشَّوْكَةِ يُشَاكُهَا إِلَّا كَفَّرَ اللهُ بِهَا مِنْ خَطَايَاهُ

"*Müslümana, fenalık, hastalık, keder, hüzün, eza, can sıkıntısı ârız olmaz, hatta vücuduna bir diken batırılmaz ki, Allah bu musibetler sebebiyle onun hatalarını ve günahlarını bağışlamış olmasın*"[1064] anlamındaki hadisler buna delildir.

b) Büyük günahlara mutlaka tövbe edilmesi gerekir. "***Büyük günah***", hırsızlık etmek, yalan söylemek, yalancı şahitlik yapmak, iftira etmek, zina etmek, namaz kılmamak, oruç tutmamak, zekât vermemek gibi Allah ve Peygamberin kesin emir ve yasaklarına uymamak, haram kıldığı şeyleri yapmak ve işleyenlere ceza olarak Allah'ın gazabı, laneti, azabı ve cehennem olduğu bildirilen günahları işlemektir.

Allah ve Peygamberin emir ve yasaklarına uymak sevap, uymamak ise günahtır. Mü'min, küçük büyük demeden her türlü günahtan sakınmalıdır. Tövbeyi gerektirmiyor diye küçük günahları işlemek doğru bir davranış değildir. Çünkü küçük günahlar çoğaldıkça insanın büyük günahlar işlemesine sebep olabilir.

Tövbenin geçerli olabilmesi için *makbul bir tövbe* olması gerekir. Makbul tövbe, şartlarına uygun yapılan tövbeye denir ki bu tövbe, Kur'an'da "tövbe-i nasûh" olarak ifade edilmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللهِ تَوْبَةً نَصُوحًا

"*Ey mü'minler! Allah'a içtenlikle tövbe edin.*" (Tahrîm, 66/8)

"***Tövbe-i nasûh***" samimî olarak yapılan, insanın hâlini düzelten ve sütün memeye dönmediği gibi kişinin bir daha o günaha dönmesine engel olan tövbe demektir.[1065] Hz. Ömer, Übey ibn Ka'b ve Muâz bin Cebel nasûh tövbesini şöyle tanımlamışlardır: "*Tövbe-i nasûh, sütün memeye dönmediği gibi kişinin tövbe ettiği günaha bir daha dönmemesidir.*"[1066]

Hz. Ali, bir bedevînin,

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

"*Ey Allah'ım, senden beni bağışlamanı diliyor ve (sana günahlarımdan dolayı) tövbe ediyorum*" diyerek tövbe ettiğini duymuş ona, "*Ey adam! Tövbede dil çabukluğu, yalancıların tövbesidir*" demiştir. Adamın, "*O hâlde tövbe nedir?*" diye sorması üzerine, Hz. Ali ona, "*Tövbenin altı özelliği vardır*" demiş ve bu özellikleri şöyle sıralamıştır:

[1063] Müslim, Birr, 52, IV, 1996.

4. Hak sahipleriyle helâlleşmek,

5. Bir daha günaha dönmemeye azmetmek,

6. İbadet ve itaat ile nefsi olgunlaştırmaktır.[1067]

Günah işleyen insan ya "*Allah hakkını*" veya "*kul hakkını*" ihlal etmiş olur Bir başka ifade ile insan; Allah'a karşı veya insanlara karşı günah işlemiş olur.

a) Allah'a karşı işlenen günahlar. Bu tür günahlar iki şekilde işlenir.

1. Allah'ın farz kıldığı bir görevi terk etmek. Bu tür günaha tövbe, pişmanlık duymak ve hemen o görevi yapmaya başlamak, geçmişte yapamadıklarını kaza etmek, Allah'tan af ve mağfiret dilemekle gerçekleşir. Meselâ mü'min namaz kılmıyor ve oruç tutmuyorsa, hemen namaz kılmaya ve oruç tutmaya başlar.

2. Allah'ın haram kıldığı ve yasak ettiği bir şeyi yapmak. Bu tür günaha tövbe, haram ve yasak olan söz, fiil ve davranışı terk etmek, yaptığına pişman olmak, Allah'tan af ve mağfiret dilemekle gerçekleşir. Meselâ içki içenin derhal içkiyi, kumar suçu işleyenin kumarı terk etmesi gerekir.

"Allah hakkı" ile ilgili günaha tövbe etmede üç şartın birlikte bulunması gerekir:

1. Günah işlediğine pişmanlık duymak,

2. İşlediği günahı terk etmek,

3. O günahı bir daha yapmamaya karar vermek. Bu üç şarttan biri eksik olursa tövbe geçerli olmaz.

b) İnsanlara karşı işlenen günahlar. Bu tür günahlar da iki şekilde işlenir.

1. Borcu vermemek, malına veya canına zarar vermek şeklinde maddî olur. Bu tür günaha tövbe edebilmek için haksız olarak elde edilen malın sahibine iadesi; mal mevcut olup sahibi bilinmiyorsa, bu malın sadaka olarak verilmesi; zarar, telafi edilen bir şey ise bu zararın telafi edilmesi gerekir. Dövme gibi telafisi mümkün olmayan bir hak ise özür dilenmesi gerekir.

2. Gönül kırmak, üzmek, gıybet etmek, su-i zanda bulunmak suretiyle manevî şekilde olur. Bu tür günahın tövbesi hak sahibinden özür dilenip helâllik alınmak suretiyle yapılır. Hak sahibi ölmüş ise arkasından hayır dua yapılır, hayır ve hasenat işlenir.

Dolayısıyla "kul hakkı" ile ilgili günaha tövbede, Allah hakkı ile ilgili tövbedeki şartlara ilave olarak kul hakkından kurtulmak ve hak sahibi ile helâlleşmek şarttır.

[1067] Yazır, VIII, 165.

مَنْ كَانَتْ لَهُ مَظْلَمَةٌ لِاَحَدٍ مِنْ عِرْضِهِ اَوْ شَيْئٍ فَالْيَتَحَلَّلْهُ مِنْهُ الْيَوْمَ قَبْلَ اَنْ يَكُونَ دِينَارٌ وَلاَ دِرْهَمٌ اِنْ كَانَ لَهُ عَمَلٌ صَالِحٌ اُخِذَ مِنْهُ بِقَدْرِ مَظْلَمَتِهِ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ حَسَنَاتٌ اُخِذَ مِنْ سَيِّئَاتِ صَاحِبِهِ فَحُمِلَ عَلَيْهِ

"Kimde başkasının malı ve namusu ile ilgili hakkı varsa, paranın ve malın geçerli olmadığı kıyamet gününden önce o kişiden helâllik alsın. Aksi takdirde, o kişinin iyiliklerinden alınarak, yaptığı haksızlıklara mukabil hak sahibine verilir. O kişinin iyiliği yoksa hak sahibinin günahlarından alınarak haksızlık edene yüklenir."[1068]

Ayet ve hadislerde "***tövbe***" kelimesi ile birlikte geçen ve âdeta onunla özdeşleşen bir kelime daha vardır ki, o da "***istiğfar***" kelimesidir. ***İstiğfâr***, Allah'tan af ve bağışlanma dilemektir. Bu iki kelime "***tövbe-istiğfar***" olarak ifade edilir. İnsan, istiğfar ile kötülüklerden ayrılırken tövbe ile Hakk'a dönmüş olur. Yüce Allah;

وَاَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا اِلَيْهِ *"Rabbinize istiğfar edin, sonra O'na tövbe edin."* (Hûd, 11/3) buyurmaktadır.

Tövbe Etmede Zaman ve Mekân

a) İşlenen günaha en kısa zamanda tövbe edilmelidir. Çünkü tövbeyi geciktirmek ayrı bir günahtır. Tövbe etmeyi geciktiren kimse, Allah'ın "*tövbe edin*" emrine uymamış olur.

Yüce Allah, tövbenin acele yapılmasını emretmektedir:

اِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَاُولٰئِكَ يَتُوبُ اللهُ عَلَيْهِمْ

"Allah katında tövbe ancak bilmeyerek günah işleyip sonra çok geçmeden tövbe edenlerin tövbesidir. İşte Allah bunların tövbesini kabul eder..." (Nisâ, 4/17) Ayette geçen "*es-sû'*" kelimesi, küfür, şirk, nifak ve isyan gibi bütün günahları kapsar.[1069] "Bilmeyerek" diye çevirdiğimiz "*cehâlet*" kelimesi, bir söz, fiil veya davranışın günah olduğunu bilmeyerek yapmak anlamında değildir. Tâbiîn âlimlerinden Katâde b. Dâime, اَجْمَعَ اَصْحَابُ النَّبِيِّ عَلَى اَنَّ كُلَّ مَعْصِيَةٍ فَهُوَ بِجَهَالَةٍ عَمْدًا كَانَتْ اَوْ جَهْلًا Hz. Peygamberin ashabının bilerek veya bilmeyerek yapılsın, her günahın cehalet olduğu konusunda ittifak ettiklerini söylemiştir.[1070]

Dolayısıyla فَكُلُّ مَنْ عَصٰى رَبَّهُ فَهُوَ جَاهِلٌ حَتّٰى يَنْزِعَ عَنْ مَعْصِيَتِهِ Allah'a isyan eden kimse, o günahı terk edinceye kadar câhildir.[1071]

[1068] Buhârî, Mezalim, 10. III, 99.

[1069] Kurtubî, Muhammed, Ahmed. *el-Câm'i Liahkâmi'l-Kur'an*. III. 92. Dâru İhvâü't-Türâsî'l-Arabiyyi, Beyrut 1965.

إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ لَيَقْبَلُ تَوْبَةَ الْعَبْدِ مَالَمْ يُغَرْغِرْ

"Allah, kulunun tövbesini can boğaza gelmedikçe kabul eder"[1072] anlamındaki hadisi buna işaret etmektedir. Son nefeste yapılan iman da[1073] tövbe de makbul olmaz. Nitekim son nefesinde denizde boğulmak üzere iken tövbe edip iman etmek isteyen zalim Firavun'un imanı kabul olmamıştır.[1074] Nisâ sûresinin 18. ayetinde son nefeste yapılan iman ve tövbenin makbul olmadığı açıkça bildirilmektedir:

وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ

"Yoksa makbul tövbe, kötülükleri (günahları) yapıp yapıp da sonra kendilerine ölüm gelip çatınca, 'işte ben şimdi tövbe ettim' diyen kimseler ile kâfir olarak ölenlerin tövbesi de değildir..." (Nisâ, 4/18)

İmam Gazalî; *"Kişi yaptığı işin günah olduğunu anladığı an, derhal nedamet duymalı ve iyi ameller işleyerek günahlarını silmelidir. Aksi hâlde kötülükler kalbini kaplar, sonra bunun izalesi zor olur"*[1075] demektedir.

Tövbe etmede niçin acele edilmesi gerekir? Acele edilmesi gerekir; çünkü ölümün bizi ne zaman yakalayacağı belli değildir. Ayrıca tövbe edilmediği takdirde çoğalan günahlar kalbin kararmasına sebep olur. Çünkü her günah ile kalpte siyah bir nokta hâsıl olur. Peygamberimiz (s.a.s.), bu konuda şöyle buyurmuşlardır:

إِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا أَذْنَبَ كَانَتْ نُكْتَةً سَوْدَاءَ فِي قَلْبِهِ

"Mü'min bir günah işlediği zaman kalbinde siyah bir nokta oluşur."[1076]

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

"Hayır, hayır! Doğrusu onların kazanmakta oldukları (günahlar) kalplerini paslandırmıştır." (Mutaffifîn, 83/14) anlamındaki ayet de bu gerçeğe işaret etmektedir.

b) Tövbe için belirli bir mekâna ihtiyaç yoktur. Kişi, her zaman her yerde tövbe edebilir. Yeter ki samimiyetle Allah'a yönelsin, günahının affını istesin. Tövbe, camide, evde, işyerinde, yolda herhangi bir yerde yapılabilir. Kişinin günahlarını göz önüne getirerek onların çirkinliklerinden kurtulmaya karar

---

[1072] İbn Mâce, Zühd, 30, II, 1420.
[1073] Mü'min, 40/85.
[1074] Yunus, 10/90–91.
[1075] Gazalî, IV, 11–13.
[1076] İbn Mâce, Zühd, 29, II,1418.

verdiği her yer, tövbe için bir mekândır. Yunus (a.s.)'ın balığın karnında karanlıklar içinde günahını itiraf ederek tövbe etmesi bunun delilidir.

وَذَا النُّونِ اِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ اَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادٰى فِي الظُّلُمَاتِ اَنْ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنْتَ سُبْحَانَكَ اِنِّي كُنْتُ مِنَ الظّٰلِمِينَ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذٰلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ

"(Ey Peygamberim!) Balık sahibi (Yunus'u) da hatırla. Hani öfkelenerek (Allah'tan izin almadan halkının arasından ayrılıp) gitmişti de bizim kendisini sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Karanlıklar içerisinde 'Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni eksikliklerden tenzih ederim. Ben gerçekten nefsime zulmedenlerden oldum' diye dua etmişti. Biz de onun duasını kabul ettik ve kendisini kederden kurtardık. İşte biz mü'minleri böyle kurtarırız." (Enbiyâ, 21/87-88)

c) Tövbe etmek için aracıya ihtiyaç yoktur. Tövbenin yeri, iman ve ihlâsın yeri olan kalptir. Kalbiyle Allah'a yönelen, günah işlediğine pişmanlık duyan ve işlediği günahı terk eden kimse tövbe etmiş sayılır.

Günahına Tövbe Eden İnsan

İnsan günah işleyebilir. Önemli olan insanın hiç günah işlememiş olması değil; günah işlediğinin bilincinde olması, yaptığı hatanın farkına varması, Allah ve Peygambere isyan durumuna düştüğünü anlaması, işlediği günahtan dolayı huzursuzluk duyarak derhal tövbeye koşabilmesidir. Çünkü günah işledikten sonra kişinin huzursuz olması onun imanına işarettir. Kur'an'da Allah, bu kimseleri muttaki ve muhsin olarak isimlendirmektedir:

وَالَّذِينَ اِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً اَوْ ظَلَمُوٓا اَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللّٰهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ اِلَّا اللّٰهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلٰى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ

"Onlar (muttakî insanlar) çirkin bir iş yaptıkları yahut nefislerine zulmettikleri zaman Allah'ı hatırlayıp hemen günahlarının bağışlanmasını isteyen kimselerdir. Allah'tan başka günahları kim bağışlayabilir? Onlar bile bile işledikleri günahta ısrar etmezler." (Âl-i İmrân, 3/135) Peygamberimiz (s.a.s.) ise;

اِذَا سَرَّتْكَ حَسَنَتُكَ وَسَائَتْكَ سَيِّئَتُكَ فَاَنْتَ مُؤْمِنٌ

"Seni iyi amellerin sevindirir, kötü amellerin (günahların) *üzerse sen mü'minsin"*[1077] buyurmuştur.

Her ne kadar işlediği günahların tamamına tövbe etmek esas ise de kişi, sadece işlediği herhangi bir günahına da tövbe edebilir. Örneğin alkol bağımlısı bir kişi, bir anda alkolü terk edemeyebilir. İçki içmeyi terk edemiyor diye işlediği diğer günahlara tövbeyi terk etmesi gerekmez.[1078]

إِلا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلاً صَالِحًا فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ

"Ancak tövbe edip iman eden ve salih amel işleyenler hariç. Allah, bunların kötü amellerini iyi amellere çevirir..." (Furkân, 25/70)

وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللهِ مَتَابًا

"Kim tövbe edip sâlih amel işlerse işte o, Allah'a tövbesi kabul edilmiş olarak döner." (Furkân, 25/71)

Bu ayetlerden tövbenin sağlıklı ve kabule şayan olmasının şartı, sâlih amel yapmak olduğu anlaşılmaktadır.

Şartlarına uygun olarak tövbe eden kimse hiç günah işlememiş gibi olur.

اَلتَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لاَ ذَنْبَ لَهُ

"Günahına tövbe eden kimse hiç günahı olmayan kimse gibidir."[1079] anlamındaki hadis bunun delilidir.

Tövbeyi Kabul Eden

Dinimizde "tövbe" doğrudan doğruya, hiç aracı olmadan Allah'a yapılır. Şartlarına uygun olarak yapılan tövbeyi Allah kabul eder. Allah, Kur'an'da kendisini *"tövbeleri kabul eden"* (***kâbil'üt-tevb***), *"tövbeleri çok kabul eden, devamlı kabul eden"* (***tevvâb***), *"günahları bağışlayan"* (*ğâfirü'z-zenb*), *"günahları çok bağışlayan"* (***ğafûr***) olarak tanıtmaktadır.

غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ

"(Allah), günahları bağışlayan, tövbeyi kabul eden, azabı ağır olan, lütuf sahibi olandır." (Mü'min, 40/3)

إِنَّ اللهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ "Şüphesiz Allah çok merhametlidir, tövbeleri çok kabul edendir." (Hucurât, 49/12)

وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُوا عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ

"O, kullarının tövbesini kabul eden, günahlarını bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir." (Şûrâ, 42/25)

وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى

"Şüphe yok ki Ben tövbe edip iman eden ve salih ameller işleyen; sonra da doğru yol üzere devam eden kimse için son derece affediciyim." (Tâ-hâ, 20/82)

Yüce Allah'ın tövbeleri kabul etmesi, O'nun merhametinin geniş olmasının bir sonucudur. Allah, kulunun tövbe etmesine çok sevinir.

[1079] İbn Mâce, Zühd, 37, II, 1420.

اَللّٰهُ اَفْرَحُ بِتَوْبَةِ عَبْدِهِ مِنْ اَحَدِكُمْ يَجِدُ ضَالَّتَهُ بِالْفَلاَةِ

"Allah, birinizin tövbesine yitiğini çölde bulan kimsenin sevinmesinden daha çok sevinir."[1080]

Ömer b. Hattab anlatıyor: Mü'minlerle müşrikler arasında yapılan bir savaş sonunda bir esir grubu Hz.Peygamber'e geldiler. Bu sırada bir kadın esir, bir o yana bir bu yana koşarak kaybettiği çocuğunu arıyordu. Çocuğunu esirler arasında buldu. Onu aldı, hasretle bağrına bastı ve emzirmeye başladı. Bunu gören Allah Elçisi bize döndü;

اَتَرَوْنَ هٰذِهِ الْمَرْاَةَ طَارِحَةً وَلَدَهَا فِي النَّارِ

"Ne dersiniz, hiç bu kadın çocuğunu ateşe atabilir mi?" dedi. Biz de;

قُلْنَا لاَ وَاللّٰهِ وَهِيَ تَقْدِرُ عَلَيْ اَنْ لاَ تَطْرَحَهُ

"Hayır, Allah'a yemin ederiz ki, o kadın çocuğu atamaz." dedik. Hz. Peygamber, devamla;

اَللّٰهُ اَرْحَمُ بِعِبَادِهِ مِنْ هٰذِهِ بِوَلَدِهَا

"Allah'ın kullarına merhameti, bu kadının çocuğuna olan şefkatinden çok daha fazladır"[1081] buyurdu.

Yüce Allah, çok merhametlidir, kendisine yönelen ve işlediği günahını itiraf edip af dileyen kulunu bağışlar:

جَعَلَ اللّٰهُ الرَّحْمَةَ مِائَاةَ جُزْئٍ فَاَمْسَكَ عِنْدَهُ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ وَاَنْزَلَ فِي الْاَرْضِ جُزْئًا وَاحِدًا فَمِنْ ذٰلِكَ

الْجُزْئِ تَتَرَاحَمُ الْخَلاَئِقُ حَتّٰى تَرْفَعَ الدَّابَّةُ خَافِرَهَا عَنْ وَلَدِهَا خَشْيَةَ اَنْ تُصِيبَهُ

"Allah, rahmetini yüz parçaya ayırmıştır. Bunlardan doksan dokuz tanesini kendisine, bir tanesini de arza indirmiştir. Bu bir parça rahmetle tüm yaratıklar birbirlerine şefkat gösterirler. O kadar ki, bir hayvanın yavrusunu emzirirken bir kötülük dokunur diye ayağını kaldırması da bu bir rahmettendir."[1082]

Mü'min, çok merhametli olan Allah'ın rahmetinden hiçbir zaman ümit kesmemelidir:

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلٰى اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ

الرَّحِيمُ

"(Ey Peygamberim!) De ki: Ey kendilerine yazık eden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyiniz. Allah, bütün günahları bağışlar. Çünkü O, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir." (Zümer, 39/53)

Allah, tövbe eden kullarından razı olur, onları sever.

[1080] Müslim, Tevbe, I, IV, 2102

2/222) anlamındaki ayet bu gerçeği ifade etmektedir.

Yüce Allah, Tevbe sûresinin 111. ve 112. ayetlerinde 9 özelliğe sahip olan insanların büyük başarı elde ettiklerini bildirmekte ve bu kimseler arasında tövbe edenleri de zikretmektedir. Ayetin sonunda mü'minlerin müjdelenmesi istenmektedir

Sonuç

İnsanlar, sevap ve günah işleyebilecek özellikte yaratılmışlardır. Peygamberler hariç her insanın az çok günahı vardır. Yüce Allah da insanın hiç günah işlememesini değil, günahta ısrar etmemesini, işlediği günahına tövbe etmesini istemektedir. Bu itibarla insan işlediği günahına tövbe etmelidir. İnsanın tövbe etmede acele etmesi gerekir. Çünkü ölümün insana ne zaman geleceği belli olmaz. Ölüm gelip çatmadan önce şartlarına uygun tövbe edildiği takdirde, Allah kulunun tövbesini kabul eder. Çünkü Allah, tevvâb yani tövbeleri çok kabul edendir. Allah, kulunun tövbe etmesine sevinir. Mü'min, günahına, şartlarına uygun tövbe edebildiği ve günahı bağışlandığı zaman hiç günah işlememiş gibi olur. Tövbe eden mü'min, Allah ve Peygambere itaat etmiş, hem günahından kurtulmuş hem de sevap kazanmış olur.

Tövbeler, aracıya ihtiyaç olmadan doğrudan Allah'a yapılır. Tövbe etmek için özel bir zamana ve mekâna ihtiyaç yoktur. Her zaman ve mekânda tövbe edilebilir. Kul haklarıyla ilgili günahlarda hak sahibine hakkının verilmesi ve ondan helâllik alınması gerekir.

Şirk, küfür, inkâr, isyan, büyük-küçük her türlü günahtan şartlarına uygun tövbe edildiği zaman tövbesi geçerli olur. Sadece son nefeste yapılan tövbeler geçerli değildir.

HELÂK EDİLEN KAVİMLER VE HELÂK SEBEPLERİ*

Yüce Allah, yaratılmışların en şereflisi olan insana akıl ve irade vermiş ve bunun sonucunda ona birtakım sorumluluklar yüklemiştir. Bu sorumlulukları yerine getirebilmesi için de peygamberler ve kitaplar göndermek suretiyle ona rehberlik etmiştir. Kur'an-ı Kerim, Yüce Allah tarafından Hz. Muhammed (s.a.s.)'e gönderilen son ilâhî kitaptır. Bu Yüce Kitabın muhatabı bütün insanlar, gayesi de, onların dünya ve ahiret mutluluklarını sağlamaktır. Bu gayeye ulaşabilmemiz için, Kur'an'ı okuyup anlamamız, emir ve yasaklarına uymamız gerekmektedir.

İnsanı yaratan, onu ruhen ve bedenen şekillendiren, onu yaşatan Allah'tır. Kâinatı insanın emrine ve hizmetine veren Yüce Allah'ı tanımak, O'na yakınlaşmak ve O'na kulluk etmek her müslümanın en önemli görevidir. İnsan, kendisine yol gösterici olarak Allah'ın insanlara Peygamberimiz (s.a.s.) aracılığıyla ulaştırdığı vahyini ve Peygamber Efendimizin sünnetini rehber edinmelidir. Bitmez tükenmez bir ilim, hikmet ve saadet kaynağı olan Kur'an; nuru ile âlemleri aydınlatan, ruhlara şifa veren, insanların güçlü bir vicdana ve sağlam bir imana sahip olmasına vesile olan, akılları ve gönülleri aydınlatan yüce bir kitaptır.

Bundan dolayı, kendimize yol gösterici olarak Kur'an'ı rehber edinerek Yüce Allah'ın Kur'an'da bizlere neler bildirdiğini, son derece titiz ve dikkatli bir biçimde incelememiz ve bunlar üzerinde düşünmemiz gerekmektedir. Nitekim Allah, Kur'an'ın gönderiliş amacının insanları düşünmeye yöneltmek olduğunu bildirir:

هٰذَا بَلَاغٌ لِّلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا بِهِ وَلِيَعْلَمُوٓا أَنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ

"Bu Kur'an; kendisiyle uyarılsınlar, Allah'ın ancak tek ilâh olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri düşünüp öğüt alsınlar, diye insanlara bir bildiridir." (İbrahim, 14/52)

Kur'an'ın büyük bir bölümünü oluşturan geçmiş kavimlerin haberleri de kuşkusuz üzerinde düşünülmesi gereken konulardan biridir. Bu kavimlerin çoğunluğu, kendilerine gönderilen peygamberleri yalanlamışlar ve onlara düşmanlık yapmışlardır. Bu taşkınlıklarından dolayı Yüce Allah Kur'an'da, bu

فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ

"Biz bunu, hem onu görenlere, hem de sonra geleceklere bir ibret ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara da bir öğüt kıldık" (Bakara, 2/66) ayeti ile ibret olarak bizlere anlatılmaktadır.

Kur'an'da anlatılan helâk olaylarının pek çoğu çağımızda yapılan arkeolojik bulgular sayesinde "görülecek" ve "bilinip-tanınacak" hâle gelmiştir.

Her canlı gibi millet ve toplumların da dünyada belli bir yaşama süreleri vardır; doğar, yaşar ve ölürler. Tarih sahnesinde ebedî olarak yaşayan hiçbir kavim yoktur. Tıpkı insanlarda olduğu gibi kavimler de eceli geldiği zaman tarih sahnesinden silinir giderler. Bu, Yüce Allah'ın kâinatta tesis ettiği nizamın bir gereğidir.

Helâk edilen kavimler ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

وَمَآ اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ اَجَلَهَا وَمَا يَسْتَاْخِرُونَ

"Helâk ettiğimiz her memleketin mutlaka bilinen bir yazısı (belli vakti) vardır. Hiçbir toplum ecelini geçemez ve ondan geri de kalamaz." (Hicr, 15/4–5)

Kur'an-ı Kerim'de helâk olduğu bildirilen kavimlerle ilgili olarak, "karye",[1083] ve "ümmet"[1084] kelimeleri kullanılmaktadır. Bu kelimeler; memleket halkı, nesil, az veya çok, büyük veya küçük toplum anlamını ifade eder.[1085]

Toplumlar ecelleri gelince helâk olup giderler. Eceli ne bir an ileri geçebilir, ne de geri bırakılabilir, ne uzatılabilir ne de kısaltılabilir. Bu eceli ancak Allah bilir. Her topluluğun bir helâk zamanı vardır. O zaman gelince helâkleri gerçekleşir.

"Her cemaat, büyük veya küçük her kavim ve devlet için Allah katında belirli bir vakit ve süre vardır. Allah'a karşı peygamberini yalanlayanların, müşriklerin, azgınların, dinsizlerin, zalimlerin, âsilerin, edepsizlerin, hepsi dünyanın her tarafında birden bire aynı anda cezalandırılmazlar. Çeşitli toplumların, kavimlerin belirli müddetleri vardır. Birini şu kadar zaman içerisinde helâk eden bir fenalık, diğerini mahvetmek için daha az veya daha çok zaman alabilir. Ancak ecelleri gelip mühletleri bitince, ne bir saat gecikebilir, ne de

---

[1083] Karye ile ilgili olarak bk. İsrâ, 17/16, 58; Hicr,15/4; Enbiya, 21/56; Hac, 22/45; Şu'arâ, 26/208; Kasas, 22/158; Muhammed, 47/13.

[1084] Ümmet ile ilgili olarak bk. A'râf, 7/34, 164; Yunus,10/49; Hicr,15/5; En'âm, 6/42; Hûd,11/48; Zuhrûf, 43/22; Enbiya, 21/92; Hûd, 11/8. Ayrıca bk. "kavm" için; Âl-i İmrân, 3/117. "karn" için; Kasas, 28/78; En'âm, 6/6; Yunus, 10/13; Secde, 22/26; Kâf, 50/36. Kavm ve Karn kelimesi de bu anlamda kullanılmaktadır.

[1085] el-Kurtubî, Muhammed, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, 1,137. Yazır, Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*,1, 508 ilgili ayetler için bk. Zuhrûf, 43/22; Enbiyâ, 21/92; Hûd, 11/8; En'âm, 6/38, 42.

bir saat öne geçebilirler. Helâk edilirler."[1086] Bu husus Kur'an-ı Kerim'de şöyle anlatılır:

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ

"Her milletin belli bir eceli vardır. Onların eceli geldi mi, ne bir an geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler." (A'râf, 7/34)

Ayet-i kerimede bu ecelin hiçbir şekilde şaşmadığı bildirilmektedir:

وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَاءَ أَجَلُهَا وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

"Allah, eceli geldiğinde hiçbir kimseyi asla ertelemez. Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır." (Münafikûn, 63/11)

Yine Kur'an-ı Kerim'e göre, ölen ancak Allah'ın izni ile ölür:

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ

"Hiçbir kimse Allah'ın izni olmadan ölmez. Ölüm belirli bir süreye göre yazılmıştır. Kim dünya menfaatini isterse, kendisine ondan veririz. Kim de ahiret mükâfatını isterse, ona da ondan veririz. Biz, şükredenleri mükâfatlandıracağız" (Âl-i İmrân, 3/145) buyurulmaktadır.

"Her ümmetin azap ve helâki takdiri olup, levh-i mahfuzda yazılıdır. O yazıdaki sebep ve şartlar tahakkuk edip vakitleri gelince helâk edilirler."[1087] Yüce Allah, şöyle buyurmaktadır:

وَإِنْ مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا

"Ne kadar memleket varsa hepsini kıyamet gününden önce ya helâk edeceğiz, ya da şiddetli bir azapla cezalandıracağız. İşte bu, Kitap'ta (Levh-i Mahfuz'da) yazılmış bulunuyor." (İsrâ, 17/58)

Ümmetlerin ve insanların helâk zamanlarını takdir eden Allah'tır. Bu takdir ve ecelin dışında hiçbir kimsenin ölmesi, hiçbir ümmetin yok olması söz konusu değildir. Ayetlerde belirtildiği gibi, her toplumun ve her canlının bir eceli vardır. Zamanı gelince nefislerin ve kavimlerin ölümü tahakkuk eder. Bu ecelin zamanını insanlar bilemez, ancak Allah bilir.

Kur'an-ı Kerim'e göre kavimlerin helâk oluşuna bizzat o topluluklarda yaşayanların kendileri neden olmaktadır. Toplumların helâkinin nedeni de işte burada yatmaktadır. Yüce Allah, çok merhametlidir. O'nun merhameti her şeyi kuşatmıştır. Allah, insanlara zulmetmez, iyiliklerin karşılığını kat kat fazlasıyla verir. İşlenen kötülüklerin hepsine ise ceza vermez, bir kısmını bağışlar.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا

إِنَّ اللهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلٰكِنَّ النَّاسَ اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

"Şüphesiz Allah, insanlara hiçbir şekilde zulmetmez; fakat insanlar kendilerine zulmederler." (Yunus, 10/44)

Ayetler, Allah'ın insanlara zulmetmediğini, insanların başlarına gelen felaket ve âfetlerin kendi hataları sebebiyle geldiğini, böylece isyan eden insanların kendi kendilerine zulmettiklerini ifade etmektedir.

وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَآءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ

Andolsun, sizden önceki nice nesilleri, peygamberleri, kendilerine apaçık deliller getirdikleri hâlde (yalanlayıp) zulmettikleri vakit helâk ettik. Onlar zaten inanacak değillerdi. İşte biz suçlu toplumu böyle cezalandırırız." (Yunus, 10/13)

وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرٰى اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنْ كَذَّبُوا فَاَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

"Eğer, o memleketlerin halkları iman etseler ve Allah'a karşı gelmekten sakınsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereketler(in kapılarını) açardık. Fakat onlar yalanladılar, biz de kendilerini işledikleri günahlarından dolayı yakalayıverdik." (A'râf, 7/96)

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ

"Ayetlerimizi yalanlayanlara gelince, biz onları bilemeyecekleri bir yerden yavaş yavaş felakete götüreceğiz." (A'râf, 7/182)

Kavimlerin helâk edilmeleri, yapmış oldukları zulüm ve hatalar yüzündendir. Bir kavim kendisinde bulunan güzel hasletleri değiştirmedikçe Allah onları değiştirmez. Ayette şöyle buyurulmaktadır:

إِنَّ اللهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ وَاِذَآ اَرَادَ اللهُ بِقَوْمٍ سُوٓءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ

"Şüphesiz ki, bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe, Allah onların durumunu değiştirmez. Allah, bir kavme kötülük diledi mi, artık o geri çevrilemez. Onlar için Allah'tan başka hiçbir yardımcı da yoktur." (Ra'd, 13/11)

Ayet-i kerimeye göre insanlar, iyi hâllerini devam ettirdikleri müddetçe nimet ve huzur içerisinde bulunmaya devam ederler. Toplumların helâke ve

yokluğa sürüklenmeleri fitne, fesat, anarşi ve terör gibi kendi kabahatleri yüzündendir.[1088]

Bir toplumda ahlâksızlık, haksızlık, zulüm ve kötülükler çoğalır; bu kötülüklerin önlenmesine veya kaldırılmasına çalışan da olmazsa cezalandırılır, helâk edilir. Allah, bu toplumun yerine başka bir nesil var eder. Bu husus Kur'an'da şöyle bildirilmektedir:

وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَأَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ

"Biz, zulmetmekte olan nice memleket halkını kırıp geçirdik ve onlardan sonra başka toplumlar meydana getirdik." (Enbiyâ, 21/11)

Geçmişten günümüze kadar pek çok kavim gelip geçmiştir. Bu kavimler varlıklarını bugüne kadar niçin sürdürememiştir? Bunlar niçin helâk edilmişlerdir? Kur'an-ı Kerim'e göre kimi kavimler darlık ve yokluk içinde, kimisi de bolluk ve refah hâlinde iken helâk edilmişlerdir.[1089]

Kur'an-ı Kerim'in bizlere bildirdiğine göre; Allah, her kavme doğru yolu göstermeleri için peygamber göndermiş, peygamberler onları iman ve itaate çağırmışlar; taşkınlık, zulüm ve isyanı terk etmelerini istemişlerdir. Ancak o kavimlerin pek çoğu bu peygamberlerin davetine uymadığı gibi onları yalanlamışlar, hatta eziyet edip öldürmüşlerdir. Allah, çeşitli kereler o kavimleri uyarmış, ancak düzelmeyince helâk etmiştir. Konu ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de bu husus şöyle ifade edilmektedir:

أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ

"Onlardan (Mekke halkından) önce nice nesilleri helâk ettiğimizi görmediler mi? Yeryüzünde size vermediğimiz imkân ve iktidarı onlara vermiştik. Onlara bol bol yağmur yağdırmıştık. Topraklarından nehirler akıttık. Sonra da günahları sebebiyle onları helâk ettik ve arkalarından başka bir nesil var ettik." (En'âm, 6/6)

فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ

"Derken onlar kendilerine hatırlatılanı unuttuklarında, (önce) üzerlerine her şeyin kapılarını açtık. Sonra kendilerine verilenle sevinip şımardıkları sırada onları ansızın yakaladık da bir anda tüm ümitlerini kaybedip yıkıldılar." (En'âm, 6/44)[1090]

[1088] Karagöz, s. 176–177.

[1089] Karagöz, s.182.

kavimlerin yerlerine yeni topluluklar yaratmıştır.

Helâk edilen kavimlerin başta gelen kabahatleri, onları imana, itaate ve doğruluğa davet eden Peygamberlere isyan etmeleri ve onları yalanlamalarıdır.

Kur'an-ı Kerim'in önemli bir bölümü geçmiş kavimlerin (toplumların) ve peygamberlerin kıssalarından, hayat hikâyelerinden kesitler sunmaktadır. Şüphesiz bu kıssalar insanların okuyup geçmeleri için değil, ibret almaları içindir. Bu kıssalar çok önemli ibret, hikmet ve öğütlerle doludur. Bu itibarla ayetler dikkatle okumalı ve bunlardan ders almalıyız.

Şimdi helâk edilen kavimlerden bazılarının helâk ediliş sebeplerini zikredebiliriz.

Nuh (a.s.)'ın Kavmi

Hz. Âdem'den sonra insan nesli çoğalmış, bunlar yeryüzünde birçok yer imar etmişler ancak zamanla hak dinden uzaklaşarak putlara tapmaya başlamışlardır. Yüce Allah, insanlara Nuh (a.s.)'ı peygamber olarak göndermiş, ancak insanlar onun öğütlerini dinlememişler, hatta onu alaya almışlardır. Nuh (a.s.), kavminin iman etmesinden ümidini kesince onların helâk olmalarını istemiştir. Allah da ona bir gemi yapmasını emretmiş ve bu gemiye mü'minlerle birlikte her cins hayvandan birer çift almasını söylemiştir. Bundan sonra büyük bir tufanla, sular her tarafı kaplamıştır. İman etmeyenler boğulmuşlar ve böylece helâk olmuşlardır.[1091] Nuh kavminin helâk edilmesinin nedeni Kur'an'da şöyle anlatılmaktadır:

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَلَبِثَ فِيهِمْ اَلْفَ سَنَةٍ اِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَاَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ

"Andolsun, biz Nûh'u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik. O da dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı. Neticede onlar zulümlerini sürdürürlerken tûfan kendilerini yakalayıverdi." (Ankebût, 29/14)

مِمَّا خَطِيٓـَٔاتِهِمْ اُغْرِقُوا فَاُدْخِلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَنْصَارًا

"Hataları (küfür ve isyanları) yüzünden suda boğuldular ve cehenneme sokuldular da kendileri için Allah'tan başka yardımcılar bulamadılar." (Nûh, 71/25)

Nuh kavmi Allah'a ve Peygamberine isyan etmeleri, zulme, küfre ve günaha dalmaları sebebiyle helâk olmuştur.

[1091] Ahmet Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiya*, I/8. İlgili ayetler için bk. A'râf, 7/59–63; Nuh, 71/1–28; Mü'minûn, 23/23–40; Hûd, 11/27–47; Şu'arâ, 26/105–120; Kamer, 54/10–14; Enbiyâ, 21/67–78; Yunus, 10/37, 73; Ankebût, 29/1; Zâriyât, 51/46.

Âd Kavmi

Yemen bölgesinde yaşamakta olan Âd kavmine Yüce Allah, peygamber olarak Hûd (a.s.)'ı göndermiştir. Âd kavmi, birçok nimetlere nail olmuş, görkemli binalar inşa etmişlerdi. Şirk ve küfürde ısrar eden kavme Hûd (a.s.), mucizeler göstermiş ve onları Allah'ın birliğine inanmaya çağırmıştır. Ancak ona kulak vermemeleri ve şirkte devam etmeleri sebebiyle şiddetli bir rüzgar ile helâk olmuşlardır.[1092]

فَاَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ اَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ اَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَجْحَدُونَ

"Âd kavmi ise yeryüzünde haksız olarak büyüklük taslamış, 'Bizden daha güçlü kim var?' demişlerdi. Onlar, kendilerini yaratan Allah'ın onlardan daha güçlü olduğunu görmediler mi? Onlar bizim ayetlerimizi inkâr ediyorlardı." (Fussilet, 41/15)

فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي اَيَّامٍ نَحِسَاتٍ لِنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَخْزٰى وَهُمْ لَا يُنْصَرُونَ

"Biz de onlara dünya hayatında zillet azabını tattırmak için o mutsuz kara günlerde üzerlerine dondurucu bir rüzgâr gönderdik. Ahiret azâbı elbette daha rezil edicidir. Onlara yardım da edilmez." (Fussilet, 41/16)

فَكَذَّبُوهُ فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ وَعَادًا وَثَمُودَا وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنْ مَسَاكِنِهِمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ

"Kavmi, onu yalanladı. Bunun üzerine kendilerini o malum sarsıntı yakaladı da yurtlarında diz üstü çökekaldılar. Âd ve Semûd kavimlerini de helâk ettik. Bu, onların (harap olmuş) yurtlarından size besbelli olmuştur. Şeytan onlara işlerini süslemiş ve onları doğru yoldan alıkoymuştur. Hâlbuki onlar gözü açık kimselerdi." (Ankebût, 29/37–38)

Âd kavmi, Allah'ın verdiği nimetlere nankörlük etmeleri ve peygamberi yalanlamaları, inkâr ve isyanları sebebiyle helâk edilmişlerdir.

Semûd Kavmi

Âd kavminin helâkinden sonra Hicr bölgesinde Semûd kavmi yaşamıştır. Semûd kavmi pek çok nimete nail olmuş, dağları ve taşları oyarak muhkem evler inşa etmişler, yazlık ve kışlık konaklar yapmışlardır. Bolluk ve refah içerisinde yaşamışlar, uzun ömürlü bir hayat sürmüşlerdir. Zamanla Hak yoldan sapmışlar, şirke düşmüşlerdi. Yüce Allah, onlara Salih (a.s.)'ı peygamber ola-

öldürdüler. Bunun üzerine Salih (a.s.) ve iman edenler dışında Semûd kavmi şiddetli bir gök gürültüsüyle helâk edildiler.[1093]

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَآ اِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ فَاِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ

"Andolsun biz, 'Allah'a kulluk edin' diye (uyarması için) Semûd kavmine, kardeşleri Salih'i peygamber olarak göndermiştik. Bir de ne görsün, onlar birbiriyle çekişen iki grup olmuşlar." (Neml, 27/45)

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوٰيهَا اِذِ انْبَعَثَ اَشْقٰيهَا فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيٰيهَا فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ

عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ فَسَوّٰيهَا

"Semûd kavmi, azgınlığı sebebiyle yalanladı. Hani onların en bedbaht olanı (fesat çıkarmak için) ileri atılmıştı. Allah'ın Resûlü de onlara şöyle demişti: 'Allah'ın devesini ve onun su içme hakkını koruyun.' Fakat onlar, onu yalanladılar ve deveyi boğazladılar. Bunun üzerine Rableri, suçlarından dolayı onları helâk etti ve kendilerini yerle bir etti." (Şems, 91/11–14)

Lût Kavmi

Lût (a.s.), Filistin muhitinde bulunan Sedom kavmine peygamber gönderilmiştir. Bu kavim, hak yoldan sapmış, inkâr ve isyana dalmış bir kavimdi. Kadınları bırakıp erkeklere yönelmişler, homoseksüellik yapmaya başlamışlardı. Lût (a.s.), kavmini doğru yola davet etti. Kendilerine yapılan daveti kabul etmemeleri üzerine helâk edildiler.[1094]

اِنَّا مُنَجُّوكَ وَاَهْلَكَ اِلَّا امْرَاَتَكَ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ اِنَّا مُنْزِلُونَ عَلٰٓى اَهْلِ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِنَ السَّمَآءِ بِمَا

كَانُوا يَفْسُقُونَ

"Elçiler ona, 'korkma, üzülme, biz seni ve aileni kurtaracağız. Ancak karın başka. O geride kalıp helâk edilenlerden olacaktır.' Şüphesiz biz, bu memleket halkı üzerine, fasıklık ettiklerinden dolayı gökten bir azap indireceğiz." (Ankebût, 29/33–34)

وَلُوطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖٓ اَتَاْتُونَ الْفَاحِشَةَ وَاَنْتُمْ تُبْصِرُونَ اَئِنَّكُمْ لَتَاْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَآءِ بَلْ اَنْتُمْ

قَوْمٌ تَجْهَلُونَ

[1093] A.Cevdet Paşa, I,10; Yazır, IX/2796; ilgili ayetler; A'râf, 7/73–78; Hûd, 11/61–68; İsrâ,17/59; Şu'arâ, 26/141–156.

[1094] Ahmed Cevdet Paşa, I,1; Mehmed Vehbi Efendi, *Hulâsatu'l-Beyan*, IX/168; ilgili ayetler; A'râf, 7/81–82; Hicr,15/73–74; Hûd,11/78–82; Şu'arâ, 26/166; Neml, 27/56.

"Lût'u da (Peygamber olarak gönderdik.) Hani o kavmine şöyle demişti: 'Göz göre göre o çirkin işi mi yapıyorsunuz? Siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere mi varıyorsunuz? Doğrusu siz ne yaptığını bilmez bir toplumsunuz." (Neml, 27/ 54-55)

وَلُوطًا اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَآئِثَ ۗ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَاسِقِينَ

"Biz Lût'a da bir hikmet ve bir ilim verdik ve onu çirkin işler yapan memleketten kurtardık. Gerçekten onlar kötü bir toplum idiler, fasık (Allah'ın emrinden çıkan kimseler) idiler." (Enbiyâ, 21/74)

Firavun ve Ona Tabi Olanlar

Kur'an-ı Kerim'de helâk edildiği bildirilen bir başka kavim de Firavun ve ona tabi olanlardır. Eski Mısır krallarına verilen genel bir isim olan Firavunlar, İsrailoğullarını esir gibi ağır ve meşakkatli işlerde çalıştırmışlardır. Bir yanda firavunların diğer yanda Mısır'ın yerlisi putperest Kıptilerin kendilerine yükledikleri ağır işlerden bıkan İsrailoğulları eski ata yurtları Kenan diyarına gitmek istiyorlardı. Ancak Firavun'dan kurtulup bir türlü buna nail olamıyorlardı. Firavun'a bir kâhin, İsrailoğullarından bir çocuğun doğarak saltanatını yıkacağını söyleyince, Firavun, İsrailoğullarından doğan erkek çocuklarını öldürmeye başlamış, böyle bir zamanda Musa (a.s.) dünyaya gelmişti.[1095] Kur'an'a göre Musa (a.s), mucizevî şekilde Firavun'un elinden kurtulmuş hatta onun sarayında annesinin kucağında büyümüş, Firavun'u ve Kıptileri tevhit inancına çağırmış, ancak imana gelmeyen Firavun ilâhlık taslamış, neticede askerleriyle birlikte denizde helâk edilmiştir.

نَتْلُوا عَلَيْكَ مِنْ نَبَإِ مُوسٰى وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ اِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْاَرْضِ وَجَعَلَ اَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضْعِفُ طَآئِفَةً مِنْهُمْ يُذَبِّحُ اَبْنَآءَهُمْ وَيَسْتَحْيٖ نِسَآءَهُمْ ۗ اِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ

"İman eden bir kavm için Mûsâ ile Firavun'un haberlerinden bir kısmını sana gerçek olarak anlatacağız. Şüphe yok ki, Firavun yeryüzünde (ülkesinde) büyüklük taslamış ve ora halkını sınıflara ayırmıştı. Onlardan bir kesimi eziyor, oğullarını boğazlıyor, kadınlarını ise sağ bırakıyordu. Şüphesiz o, bozgunculardandı." (Kasas, 28/3–4)

فَاَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوسٰٓى اَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ ۖ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ وَاَزْلَفْنَا ثَمَّ الْاٰخَرِينَ ۚ وَاَنْجَيْنَا مُوسٰى وَمَنْ مَعَهٗٓ اَجْمَعِينَ ۚ ثُمَّ اَغْرَقْنَا الْاٰخَرِينَ

"Bunun üzerine Mûsâ'ya, 'asan ile denize vur' diye vahyettik. Deniz derhal yarıldı. Her parçası koca bir dağ gibiydi. Ötekileri de oraya yaklaştırdık. Mûsâ'yı ve beraberindekilerin hepsini kurtardık. Sonra ötekileri suda boğduk." (Şu'arâ, 26/63-66)

imkânı kalmayıp azabı gördükten sonra olduğu için kabul olmamıştır:

وَجَاوَزْنَا بِبَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱلْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُۥ بَغْيًا وَعَدْوًا ۖ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَدْرَكَهُ ٱلْغَرَقُ قَالَ ءَامَنتُ أَنَّهُۥ لَآ

إِلَٰهَ إِلَّا ٱلَّذِيٓ ءَامَنَتْ بِهِۦ بَنُوٓا۟ إِسْرَٰٓءِيلَ وَأَنَا۠ مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ءَآلْـَٰٔنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنتَ مِنَ ٱلْمُفْسِدِينَ

"İsrailoğullarını denizden geçirdik. Firavun da, askerleriyle birlikte zulmetmek ve saldırmak üzere, derhal onları takibe koyuldu. Nihayet boğulmak üzere iken, İsrailoğulları'nın iman ettiğinden başka hiçbir ilâh olmadığına inandım. Ben de Müslümanlardanım, dedi. Şimdi mi?! Oysa daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun." (Yunus, 10/90–91)

Örneklerini vermeye çalıştığımız bu kavimlerin dışında nice kavimler helâk olmuştur. Bunların helâk edilmelerinde ana sebep ise zulmetmeleri olmuştur.

فَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَٰهَا وَهِىَ ظَالِمَةٌ فَهِىَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ مُّعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَّشِيدٍ

"Halkı zulmetmekteyken helâk ettiğimiz, böylece duvarları, çökmüş çatılarının üzerine yıkılmış nice memleketler, nice kullanılmaz kuyular, nice muhteşem saraylar vardır." (Hacc, 22/45) Allah'ı, peygamberlerini ve ayetleri inkâr, Allah'a ortaklar koşma, isyan ve zulüm helâk edilen kavimlerin ortak özellikleridir.[1096]

Sonuç

Her kavim için dünyada belirli bir yaşama süresi vardır. Bu süre geldiği anda geri bırakılmaz ve ertelenmez. Dünya üzerinde yaşamış olan kavimlerin helâk edilmeleri, işledikleri şirk, küfür, isyan ve zulüm gibi günahları sebebiyledir. Allah, kullarına asla zulmetmez.

Geçmiş kavimlerin kıssalarında insanlar için ibretler ve öğütler vardır. Helâk edilen kavimlerin kıssaları da böyledir.

[1096] Bk. A'râf,7/5; Yunus,10/13; Hûd,11/101-102,116; İbrahim,14/13; Kehf, 18/59; Enbiya, 21/11, 14, 97; Hacc, 22/48; Mü'minûn, 23/41; Rûm, 30/9.

ÖLÜM GERÇEĞİ VE ÖLÜME HAZIRLIKLI OLMAK*

Her canlı gibi insan da sınırlı bir ömre sahiptir. Cenâb-ı Allah'ın takdir etmiş olduğu ömür sona erdiğinde, her insan Cenâb-ı Allah'ın izniyle ölümü tadar. Allah'tan başka her şey ölümlüdür. Eğer ölümden kurtulup, dünyada sonsuza kadar yaşamak mukadder olsaydı, hiç şüphesiz buna en lâyık olan Allah'ın sevdiği kulları peygamberleri olurdu. Oysa âlemlere rahmet olarak gönderilen Peygamber Efendimiz bile bu dünyadan göçmüştür. Müşriklerin, Peygamber Efendimizin ölümünü temenni etmeleri üzerine, ölümün kimseye ayrıcalık yapmayacağını vurgulayan şu ayet inmiştir: إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ *"Muhakkak sen de öleceksin, onlar da ölecekler."* (Zümer, 39/30)

Şu ayet de ölüm gerçeğinin herkese uğrayacağını ifade etmektedir:

وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَفَائِن مِتَّ فَهُمُ الْخَالِدُونَ

"Biz senden önce de hiçbir beşere ölümsüzlük vermedik. Şimdi sen ölürsen onlar ebedî mi kalacaklar?" (Enbiyâ, 21/34)

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبْلُوكُم بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ

"Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz. Ancak bize döndürüleceksiniz." (Enbiyâ, 21/35)

İnsan hayatının belli bir süresi vardır. Bu sürenin sona ereceği vakte ecel adı verilmektedir. Eceli gelen herkes ölecektir. Nitekim sonradan yaratılan her şey fanidir. Bir başlangıcı olanın mutlaka sonu da vardır. Her doğan, daha doğarken ölüme namzet olarak doğmaktadır. Bu bir hayat kanunudur, istisnası da yoktur. Ecel, bir gün bizim de kapımıza gelecek ve kapımızı çalacaktır. Kapımız çalındığında, ölüme "şimdi değil, başka zaman gel" deme imkânımız da asla olmayacaktır. Ecel geldiği zaman ne bir an geri kalır; ne de bir an ileri gider.

Nitekim Yüce Allah, şöyle buyurmaktadır:

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ

"Her milletin belli bir eceli vardır. Onların eceli geldi mi, ne bir an geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler." (A'râf, 7/34)

"Eğer Allah, insanları zulümleri yüzünden hemen cezalandırsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onları belli bir süreye kadar erteler. Ecelleri geldiği zaman ise ne bir an geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler." (Nahl, 16/61)

Bu ayetlerden de anlaşılacağı gibi, ecel kaçınılmaz bir son; acı da olsa apaçık bir gerçektir... Umulmayan bir zamanda aniden gelir. Rivayet edildiğine göre Enes b. Mâlik (r.a.) demiştir ki:

خَطَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطًّا وَقَالَ: هٰذَا الْإِنْسَانُ، وَخَطَّ إِلَى جَانِبِهِ خَطًّا وَقَالَ: هٰذَا أَجَلُهُ،

وَخَطَّ آخَرَ بَعِيداً مِنْهُ وَقَالَ: هٰذَا الْأَمَلُ، فَبَيْنَمَا هُوَ كَذٰلِكَ إِذْ جَاءَهُ الْأَقْرَبُ

"Bir kere Peygamber (s.a.s.), birtakım çizgiler çizerek şöyle buyurdu: 'İşte bu çizgi insanın umduğu emelidir. Şu çizgi de ecelidir. İnsan uzaktaki emelini beklerken, kendisine en yakın olan ecel ansızın geliverir.'"[1097]

Her canlı Cenâb-ı Allah'ın izniyle yaşar ve ölür. Yaşaması ve ölmesi insanın kendi elinde değildir. Bu hususta Yüce Allah'ın iradesine kimse karşı çıkamaz. O, bir kimsenin ölümüne hükmetmiş ise derhal yerine gelir. Yüce Allah'ın ölüm hükmünde asla sapma olmaz. Görevli melekler görevlerini kusursuz yerine getirirler. Cenâb-ı Allah şöyle buyurur:

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتّٰى إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ

"Allah, kullarının üstünde mutlak hâkimiyet sahibidir. Üzerinize de koruyucu melekler gönderir. Nihayet birinize ölüm geldiği vakit (görevli) elçilerimiz onun canını alır ve onlar görevlerinde asla kusur etmezler." (En'âm, 6/61)

Ölüme Çare Yoktur

Bedenden ayrılan ruhun tekrar oraya iadesi, insan gücünün dışında olan bir şeydir. Ölüme çare olsaydı; bir zamanlar dünyayı titreten, dünyalara sığmayan, her türlü güç, kuvvet ve makama sahip olan insanlar ölüp toprak olmazlardı. Onlar da sıradan her insan gibi ölüm gerçeği karşısında boyun eğmezlerdi. Ölüm bir bakıma insanlar arasında mutlak eşitlik sağlamaktadır. Yaratıcı kudreti takdir edemeyen, o kudrete boyun eğmeden yaşayabileceklerini sananlara Allah, Kur'an dili ile şu sarsıcı ifadeleri yöneltiyor:

فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَ. وَأَنْتُمْ حِينَئِذٍ تَنْظُرُونَ. وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلٰكِنْ لَا تُبْصِرُونَ

[1097] Buhârî, Rikak, 4, VII, 171.

"Can boğaza geldiğinde, onu geri döndürsenize! Oysa siz o zaman bakıp durursunuz. Biz ise ona sizden daha yakınız. Fakat siz göremezsiniz." (Vakıa, 56/83-85)

Şu ayet de yine ölüm gerçeği ve ilâhî kudret karşısında insanoğlunun aczini, bu gerçeği dikkate almayan bir hayat tarzı sürenlerin karşılaşacakları zor durumları dile getirmektedir:

كَلَّآ إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ

"Hayır, can boğaza dayandığı, 'Kimdir (bunu) iyi edecek?' dendiği, (ölmek üzere olanın da) bunun ayrılış olduğunu bildiği, bacakların birbirine dolandığı zaman, işte o gün sevk ediliş Rabb'inedir." (Kıyame, 75/26–30)

Bu ayetler ışığında bir daha vurgulayalım ki, ölümden kaçmak mümkün değildir. Her canlıya mutlaka ölüm uğrayacaktır. Belki uyurken yatakta, belki işyerinde çalışırken; belki bir hastalık, belki de bir felaket sonucu insanı ölüm yakalayabilir.

Ölüm, hayatın bir gerçeği olup, ondan kaçış mümkün değildir. Bu gerçeği göre göre insan ya ahireti inkâr yolu ile ya da amaçsız bir hayat yaşayarak, ölümü âdeta yok saymış, ondan kaçma(!) yollarını aramıştır. Fakat bütün bu çabalar, kişinin kendini kandırmasından, oyalamasından ibarettir. Ne yazık ki, bu gibi insanlar ölümle yüz yüze geldiklerinde bunun farkına varırlar.

Nitekim Cenâb-ı Allah, şöyle buyurmaktadır:

وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَٰلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ

"Ölüm sarhoşluğu bir hakikat olarak insana gelir de ona: 'İşte bu, senin öteden beri kaçıp durduğun şeydir' der." (Kâf, 50/19)

Bu konuda şu ayetlerin mesajı daha da açıktır:

قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

"De ki: Sizin kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm var ya, o mutlaka size ulaşacaktır. Sonra gaybı da, görünen âlemi de bilen Allah'a döndürüleceksiniz de, O size yapmakta olduklarınızı haber verecektir." (Cum'a, 62/8)

أَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ...

"Nerede olursanız olun, sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulunsanız bile, ölüm size ulaşacaktır..." (Nisâ, 4/78)

Ebedî Yolcuğa Başlarken

Ölüm yok olup gitmek değildir. Ölüm, fenâ âleminden bekâ âlemine bir intikaldir. Ölüm, bir evden diğer bir eve, bir şehirden başka bir şehre yapılan sade ve basit bir göç de değildir. Ölüm anı, fenâ ile bekânın kesiştiği kritik, endişe verici bir andır. Çaresizlik ve ölüm sıkıntısı içerisinde ne yapacağını

لَقِّنُوا مَوْتَاكُمْ لاَإِلَهَ إِلاَّ اللهُ *"Ölülerinize (ölmek üzere olan hastalarınıza) kelime-i tevhidi telkin ediniz."*[1098] buyurmaktadır.

Hz. Âişe'den rivayet olunduğuna göre, Peygamberimiz (s.a.s.)'in son hastalığında yanlarında bir kap içerisinde su vardı. Peygamberimiz (s.a.s.), mübarek ellerini suya daldırıp yüzüne sürüyor ve şöyle diyordu:

لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ إِنَّ لِلْمَوْتِ سَكَرَاتٌ *"Lâ ilâhe illâllah (Allah'tan başka tanrı yoktur): Muhakkak ölümün sekerâtı vardır."*[1099]

Dönüşü olmayan bu yolculuğa çıkan kimsenin bazı perde ötesi hâllerini Peygamber Efendimiz şöyle açıklıyor:

إِذَا وُضِعَتِ الْجِنَازَةُ فَاحْتَمَلَهَا الرِّجَالُ عَلَى أَعْنَاقِهِمْ فَإِنْ كَانَتْ صَالِحَةً قَالَتْ قَدِّمُونِي قَدِّمُونِي وَإِنْ كَانَتْ غَيْرَ صَالِحَةٍ قَالَتْ يَا وَيْلَهَا أَيْنَ يَذْهَبُونَ بِهَا يَسْمَعُ صَوْتَهَا كُلُّ شَيْءٍ إِلَّا الْإِنْسَانَ وَلَوْ سَمِعَهُ لَصَعِقَ

"Cenaze tabuta konulup erkekler omuzlarına yüklendiklerinde, o cenaze iyi bir kişi ise: Beni acele olarak gideceğim yere ulaştırınız, der. Eğer o cenaze kötü bir kişi ise: Eyvah! Bu cenazeyi nereye götürüyorsunuz, diye feryat eder. Cenazenin bu feryadını insandan başka her şey işitir. Eğer insan bu feryadı duysaydı, dayanamayarak bayılırdı."[1100]

Tabut dediğimiz o daracık sandık, lisanı hâlleriyle çok şey haykırmaktadırlar. İşte kabına sığmayan, hiç ölmeyecekmiş gibi bir hayat süren, mal ve mülk sevdasına kapılıp, ölümü kendine hiç yakıştıramayan o adam, her şeyini geride bırakmış, bir kefen bezine bürünmüş o daracık mekâna sıkışmış gidiyor. Sevenlerinin omuzlarında yol alıyor olması, biraz sonra varacağı yerde, mezarda karşılaşacağı durumlar için bir gösterge değil. İbretle bakan gözler, bu durumda neler görmez ki:

"Orada durumu ne olacak? Tabutun içinde olmakla, dışında olmak arasında ne kadar mesafe var? Çoğu insan gibi o da ölümü kendine yakıştıramıyordu. Daha dün bizimle idi. Konuşuyor, gülüyor, geziyor, çalışıyordu. Şu anda ebedî yolculuğa çıktı. Şu anda onun yerinde benim olmamam için elimde hangi güç var? Tek şansım, hâlen hayatta olmam. Bu da bana bir silkelenme, hayatı ve ölümü aynı pencereden gören tedbir alma fırsatı tanıyor."

Kur'an'ın şu temel çağrısı ne kadar ufuk açıcıdır: فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ *"...Öyle ise, ey basiret sahipleri, ibret alın..."* (Haşr, 59/2)

[1098] Müslim, Cenaiz 1, 2, VI, 631; Tirmizî, Cenaiz 7, III, 306; Ebû Davud, Cenaiz 20, III, 487; Nesâî, Cenaiz 4, IV, 5.
[1099] Buhârî, Rikâk 42, VII, 192.
[1100] Buhârî, Cenâiz 91, II,103.

Kur'an'ın bu mesajı açık. Ne var ki, ibret alma konusunda daha fazla hassasiyete ihtiyacımız var. Zira gaflet ve tûl-u emel bu anlamlı sesleri işitmeye ve bu mesajlardan ders almaya engel olmaktadır.

Hz. Ali (r.a.); اَلنَّاسُ نِيَامٌ فَإِذَا مَاتُوا اِنْتَبَهُوا *"İnsanlar uykudadırlar, öldüklerinde uyanırlar"*[1101] buyuruyor.

Hadis-i şerifte belirtildiği gibi, öldükten sonra uyanmanın; "eyvah" demenin hiçbir faydası yoktur. Ölmeden önce uyanmak, hesaba çekilmeden önce nefsi hesaba çekmek gerekir. Zira inanan kişi ölümün, ahiret yolculuğuna bir başlangıç olduğunu bilir ve ölüm sonrası için hazırlık yapar. Peygamber Efendimiz; اَلْكَيِّسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ *"Akıllı kimse, bu dünyada kendini sorgulayan ve ölüm sonrası için çalışandır"*[1102] buyuruyor.

Hz. Ömer (r.a.)'in şu uyarısı da ölüme hazırlık konusunda bize yeni bir bakış açısı kazandıracak niteliktedir:

حَاسِبُوا اَنْفُسَكُمْ قَبْلَ اَنْ تُحَاسَبُوا وَتَزَيَّنُوا لِلْعَرْضِ الْاَكْبَرِ وَاِنَّمَا يَخِفُّ الْحِسَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى مَنْ حَاسَبَ نَفْسَهُ فِي الدُّنْيَا

"Hesaba çekilmeden önce nefislerinizi hesaba çekiniz. Kendinizi en büyük buluşma için hazırlayınız. Kıyamet gününde hesap, ancak dünyada kendini sorgulayanlar için kolay olur."[1103]

Herkesin mutlaka bir gün sonsuz yolculuğa çıkacağı, كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ *"Her nefis ölümü tadacaktır"* (Enbiyâ, 21/35) ayetiyle insanların dikkatine canlı bir tablo gibi sunulmaktadır. Eceli gelenlerin ölüm köprüsünden teker teker geçtikleri her zaman görülmektedir. Akıl sahibi hiçbir kişinin bu sonsuz yolculuğu inkâr etmesi mümkün değildir.

Ölümü Hatırlamak ve Hazırlık Yapmak

"Dün" hatası ve sevabıyla geçmiştir. Geçen günleri geri getirmek mümkün değildir. Yarının ise ne olacağı belli değildir. Yarını yaşayacağımıza dair bir garantimiz de yoktur. Gün bugün; saat bu saat; an bu andır. İnsan ancak içinde bulunduğu anı değerlendirme imkânına sahiptir ve bu anı fırsat bilerek ahiret için hazırlık yapmak durumundadır.

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ *"Her nefis mutlaka ölümü tadacaktır."*[1104] ayeti ölümün kaçınılmaz bir hakikat olduğunu vurgulamaktadır.

[1101] Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-Hasene fi Beyani Kesîrin mine'l-Ehâdîsi'l-Müştehere a'l-Elsine*, Nûn Maddesi, Rivayet Numarası: 1240.

[1102] Tirmizî, Kıyamet, 26, IV, 638.

dünya sevgisinden kurtulmanın tek yolu, en büyük vaiz olan ölümü hatırdan çıkarmamaktır. Nitekim Peygamberimiz, أَكْثِرُوا ذِكْرَ هَاذِمِ اللَّذَّاتِ *"Ağız tadını bozan ölümü çok hatırlayınız"*[1105] buyurmaktadır.

Cennetle müjdelenen on sahabi arasında yer alan Hz. Ömer'in, yüzüğünün kaşına, كَفَى بِالْمَوْتِ وَاعِظًا يَا عُمَرَ *"Ölüm sana vaiz olarak yeter, ey Ömer!"*[1106] hadis-i şerifini yazdırmış olması ibret verici ve ilgi çekicidir.

Ölüm gelmeden önce ölün için hazırlık yapmayı hidayet alâmeti sayan Peygamber Efendimiz, Abdullah b. Ömer'in omzundan tutarak onun şahsında bütün inananlara şöyle nasihat etmektedir:

كُنْ فِي الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيبٌ أَو عَابِرُ سَبِيلٍ وعُدَّ نفسكَ فى أهل القبور

"Dünyada sanki gurbette imiş gibi veyahut yolculukta bulunuyormuş gibi ol. Kendini mezarlıktakilerden kabul et."[1107]

Gurbette yaşayan bir yabancı, orada kalıcı olmadığının farkındadır. O, oranın daimi sakinleri gibi hareket etmez. Geçici olarak bulunduğu o mekânın makam ve mevkii; mal ve mülkü kendisini fazla ilgilendirmez. O, daha ziyade döneceği asıl vatanını düşünür. Hazırlıklarını, birikimlerini ona göre yapar. Ona endeksli olarak çalışır, çabalar. O, geçici hayata takılıp kalmanın, kaçınılmaz yolculuk sununda kedini içinde bulacağı ebedi hayata zarar vereceğinin bilincindedir.

Allâh'ın elçisinden (s.a.v.) bu öğüdü alan İbn-i Ömer (r.a.) şöyle der:

وكان ابن عمر رضى الله عنهُما يقولُ: إذَا أمْسَيْتَ فلا تَنْتَظِرِ الصَّبَاحَ، وإذَا أصْبَحْتَ فلا تَنْتَظِرِ المَسَاءَ،

وخُذْ مِنْ صحّتِكَ لمرضِكَ، ومِنْ حياتِكَ لموْتِكَ

" Akşamlayınca sabahtan bahsetme. Sabahladığın zaman da kendine akşamdan söz etme. Hastalanmadan önce sıhhatinden, ölümünden evvelde hayatından faydalan"[1108]

Ömür su gibi akıp gitmektedir. İnsan her an yavaş yavaş ölüme yaklaşmaktadır. Ahiret hazırlığı için tanınan süre geçip tükenmektedir. Bu gerçekleri bilen mümin, kulluk görevlerini doğmayacak bir günün sabahına bırakmaz. Dünyanın çalışma, ahiretin ise hesap verme yeri olduğunun idraki içerisinde olur. Hz. Ali(r.a.) şöyle buyurur:

[1105] Tirmizî, Zühd, 4. IV, 553.
[1106] Miras, IV, 288.
[1107] Tirmizî, Zühd, 25. IV, 567; İbn Mâce, Zühd, 3, III, 1378.
[1108] Buhârî, Rikak 3, VII, 170; Tirmizî, Zühd 25, IV, 567, 568.

ارْتَحَلَتِ الدُّنْيَا مُدْبِرَةً وَارْتَحَلَتِ الْآخِرَةُ مُقْبِلَةً وَلِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا بَنُونَ فَكُونُوا مِنْ أَبْنَاءِ الْآخِرَةِ وَلَا

تَكُونُوا مِنْ أَبْنَاءِ الدُّنْيَا فَإِنَّ الْيَوْمَ عَمَلٌ وَلَا حِسَابَ وَغَدًا حِسَابٌ وَلَا عَمَلٌ

" Ey mü'minler! Dünya arkasını çevirerek yel gibi esip gitmekte, âhiret de ona karşı aynı sür'atle gelmektedir. Bu iki âlemin insanlar arasında çocukları vardır. Ey Müslümanlar! Sizler, dünyanın değil âhiretin çocukları olunuz. Bu dünya iş günüdür, hesap günü değildir. Fakat yarın (âhiret) hesap günüdür, iş günü değildir."[1109]

Dünya hayatının geçici ve imtihan yeri olduğunu unutanların, ölüm anındaki acıklı durumlarını ve dünyaya tekrar geri dönmek istediklerini K.Kerim şöyle anlatıyor:

حَتّٰى اِذَا جَاءَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ لَعَلِّى اَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا اِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا

وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ

" Nihayet onlardan birine ölüm gelince, 'Rabbim! Beni dünyaya geri gönderiniz ki, terk ettiğim dünyada salih bir amel yapayım', der. Hayır! Bu sadece onun söylediği (boş) bir sözden ibarettir. Onların arkasında, tekrar dirilecekleri güne kadar (devam edecek, dönmelerine engel) bir perde (berzah) vardır."
(Mü'minûn, 23/99-100)

Şu ayette yaşanacak o pişmanlıkları bugünden haber veriyor bize:

وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَا اَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِى كُنَّا نَعْمَلُ اَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَ

كَّرَ وَجَاءَكُمُ النذ يرُ فَذُ وقُوا فَمَا لِلظّٰلِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ

"Onlar orada, 'Ey Rabbimiz! Bizi buradan çıkar ki dünyada iken işlemekte olduğumuzdan başka ameller, salih ameller işleyelim' diye bağrışırlar. (onlara şöyle denilir:) 'Sizi, düşünüp öğüt alacak kimsenin düşünüp öğüt alabileceği kadar yaşatmadık mı? Size uyarıcı da gelmişti. Öyle ise tadın azabı. Çünkü zalimler için hiçbir yardımcı yoktur." (Fatır, 35/37)

Kulluk İmtihanı

Bu dünyada yaşadığımız hayat, ölüm ötesi hayatımızı biçimlendiren davranışlar bütününden ibarettir. Bir imtihan yaşıyoruz, varlığımızın hikmetini de bu imtihan oluşturuyor:

اَلَّذِى خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا

"O, Allâh ki, hanginizin daha güzel işler yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yarattı" (Mülk, 67/2) şeklindeki buyruğu ölüm ve hayatın yaratılış sırrını çok açık bir şekilde gözlerimizin önüne sermektedir. Ölümün hikmeti, insanın

Kur'an-ı Kerimde şöyle buyurulur:

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ اَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ اَمَدًا بَعِيدًا وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُ وَاللّٰهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ

"Herkesin yaptığı iyiliği ve yaptığı kötülüğü hazır bulacağı günde kişi, kötülükleri ile kendi arasında uzak bir mesafe bulunmasını ister..." (Âl-i İmrân, 3/30)

Ölüm insanın hesap vermesi, sorgulanacağı konuma kapı arlarken, fani varlığımızın, ebedî bir hayata attığı ilk adımı da temsil etmektedir. Bu açıdan ölüm, tıpkı hayat gibi, âhiret yurdundaki ebedî mutluluğa ulaştıran bir vasıta ve nimet olarak algılanmalıdır.

Hiçbir insan ölümle bu maddi dünyadan yok olup gitmek istemez. Herkesin tabiatında ebedî kalma fikri yatmaktadır. İnsan'ın bütün çabaları hayatta kalmayı temine yöneliktir. Dünya hayatının ölümle sona ereceğini bilen, ölümün ebedî hayatın bir başlangıcı olduğuna inanan bir insanın ebedî hayatı kazanmak için hazırlık yapma ihtiyacı duymaması düşünülemez. Peygamber Efendimizin şu hadis-i şerifi, bu hususta çok düşündürücü ve bir hayat rehberidir:

يَتْبَعُ الْمَيِّتَ ثَلاثَةٌ: أَهْلُهُ، وَمَالُهُ، وَعَمَلُهُ؛ فَيَرْجِعُ اثْنَانِ وَيَبْقَى وَاحِدٌ. يَرْجِعُ أَهْلُهُ، وَمَالُهُ؛ وَيَبْقَى عَمَلُهُ.

" Cenazeyi, ehli, malı ve ameli olmak üzere üç şey uğurlar. Bunlardan ikisi geri döner, bir tanesi kalır. Ehli ve malı geri döner, ameli yanında kalır."[1110]

"Dünya âhiretin tarlasıdır" hadis-i şerîfi de bu gerçeği çok güzel vurgulamaktadır. Sâlih insan olmak, bu fânî dünyada iyi amel işlemekle mümkündür. Çünkü âhirettin bütün sermayesi, iyi ameldir. Ömür, sâlih amel işlemek için bir imkân ve bir fırsattır. Bu fırsatı ganimet bilmek; "Bu gün Allah için ne yaptım?" sorusuna cevap bulmak gerekir.

Kısaca, Allah'tan başka bütün yaratılmışlar fanidir, hepsinin ömrünün bir sonu vardır. İnsan da bu gerçeğin dışında değildir. O sebeple, bir gün mutlaka bu hayata veda edeceğini bilen insan ölüm ötesi hayata hazırlıklı olmalı, ebedi hayatının sermayesini kazanacağı yer olan dünyada yaşadığı zaman dilimini çok iyi değerlendirmelidir. Kur'an, bu zamanın nasıl değerlendirileceğini gösteren ilahî düsturlar bütünüdür. Kısacık insan hayatını, ebedi olan ahiret hayatının kazanıldığı yer olarak değerlendirilebilmesi ancak müslümanca bir hayat çizgisi ile mümkün olacaktır.

[1110] Buhârî, Rikak 42 VII, 193; Müslim, Zühd 5, III, 2273; Tirmizî, Zühd 46, IV, 590.

ÖLEN MÜSLÜMANLARA KARŞI GÖREVLER*

İnsanın dünyadaki fizikî varlığı, doğum ile ölüm çizgisi arasında belirli bir zaman dilimiyle sınırlıdır. Bu iki çizgi arasındaki süre; onun ömrünü ve sorumluluk alanını teşkil etmektedir. Çünkü dünya hayatı, insan için bir imtihan yeridir. Yüce Allah, ölümü ve hayatı; kimin daha güzel iş ve davranışta bulunacağını denemek için yaratmıştır (Mülk, 67/2).

Buna göre; diğer bütün canlı varlıklarda olduğu gibi insanın da belirli bir ömrü ve takdir edilmiş bir eceli vardır. Bu, Allah'ın ilâhî bir kanunudur. Ancak İslâm'a göre ölüm; bir son ve yok olma değil, yeni bir hayatın başlangıcıdır. Bu nedenle insana duyulan saygı, ölümle sona ermez. Onun manevî hatırasına duyulan saygı devam eder, dualarda ve sohbetlerde hayırla anılır, anılmalıdır. Ölen bir kimse hemen unutulamaz. Çünkü onun akraba, komşu, çevre ve diğer yakınlarının bağlılıkları ve hatıraları vardır. Diğer varlıklardan farklı olarak insanın ölümünden sonra dua ve istiğfara, hayır ve hasenata ihtiyacı vardır. Dünyada iken yaptığı güzel amellerin mükâfatını da ahirette görecektir (Âl-i İmrân, 3/182).

İlk Ölüm Anı ve Ölüm Haberi

Şüphesiz ki ölüm, geride kalanları üzüntü içinde bırakan bir olaydır. Şayet ölen kişi, aile fertlerinden biriyse, bu acı ve üzüntüyü daha da arttırmaktadır. Çünkü yaratılışın bir özelliği olarak kişi öncelik sırasına göre; anne, baba, çocuk, kardeş, akraba, komşu, arkadaş ve diğer insanlara karşı sevgi ve acıma duyguları taşımaktadır. Müslüman, inancının gereği olarak kendisine ulaşan bu tür haber ve olaylara karşı sabırlı olmalıdır. Nitekim Kur'an da, insanın benzer acı ve üzüntülerle imtihan edildiğini haber vermektedir:

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ

"Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele." (Bakara, 2/155)

Peygamber Efendimiz, bir musibet veya ölüm haberi duyunca; şu ayeti okuyarak Allah'a olan teslimiyetini ve bağlılığını ifade etmişlerdir:

الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

le karşılaşması durumunda da şöyle dua etmesini tavsiye etmişlerdir:

مَا مِنْ مُسْلِمٍ تُصِيبُهُ مُصِيبَةٌ فَيَقُولُ اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ اَللّٰهُمَّ أْجُرْنِي فِي مُصِيبَتِي، وَاخْلُفْ لِي

خَيْراً أَخْلَفَ اللهُ لَهُ خَيْراًمِنْهَا اِلاَّ مِنْهَا

"Başına bir felaket gelen mü'min, Allah'ın buyurduğu üzere, 'Biz Allah içiniz ve biz O'na döneceğiz.' 'Allah'ım bu musibetime hayırlı bir karşılık ver, kaybettiğimin yerine daha iyisini ihsan buyur' diyen müslümana Allah, onun kaybettiğinden daha iyisini verir."[1111]

Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Uhud savaşında vefat ettiği şeklinde bir haberin yayılması üzerine orada bulunan müslümanlar şaşkına dönmüşlerdi. Bu acı haber mü'minleri heyecan, üzüntü ve paniğe düşürmüştü. İçlerinden bir grup dağa doğru çekilirken, bir grup Medine yolunu tutmuş, bazıları da olduğu yerde yığılıp kalmıştı. Bazı münafıklar da bu haberi istismar ederek şayet *"Muhammed gerçek Peygamber olsaydı öldürülmezdi. Atalarımızın dinine dönsek daha iyi olur"* diyecek kadar ileri gitmişlerdi. Kısa bir süre sonra Hz. Peygamber (s.a.s.)'in; *"Ey Allah'ın kulları bana gelin!"* diye seslenmesi üzerine Müslümanlar sevinmişler ve hemen etrafında toplânarak onu savunmaya başlamışlardır. Öte yandan bu habere aldanan Kureyş; aldığı netice ile yetinerek savaş alanını terk etmiştir. Hz. Peygamber, bu durumun farkına varmış ve bunu kendisi ve arkadaşları için bir fırsat olarak değerlendirmiştir.[1112] Hâlbuki Hz. Muhammed (s.a.s.) de bir insandır. Önceki Peygamberler gibi onun da ölümlü olduğu unutulmamalıydı. Ne var ki Hz. Muhammed (s.a.s.), daha sonra Medine'de bir müddet hastalandıktan sonra vefat edince, onun ölüm haberi yine büyük bir üzüntüye neden olmuştur. Hatta Hz. Ömer (r.a.); *"Kim Muhammed öldü derse, onu öldürürüm"* diyerek üzüntü ve heyecanını gizleyememiştir. Fakat soğukkanlılığını koruyan Hz. Ebû Bekir; "Kim *Muhammed'e tapıyorsa bilsin ki o vefat etmiştir. Kim Allah'a tapıyorsa bilsin ki O diridir, ölmez*" demiş ve daha sonra şu ayeti okuyarak herkesi sükûnete davet etmiştir:

وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ اَفَائِنْ مَاتَ اَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلٰى اَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلٰى

عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللهُ الشَّاكِرِينَ

"Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize) mi dö-

---

[1111] Müslim, Cenaiz, 3, 4. I, 632.

[1112] Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, II, 117, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988.

neceksiniz? Kim gerisin geriye dönerse, Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır." (Âl-i İmrân, 3/144)

Görüldüğü gibi bu vefat olayı insanlara çok ağır gelmiştir. Ancak bu ayetin işareti üzerine herkes Allah'ın takdirine rıza göstererek sabır ve tahammül etmiştir. Böylece acıklı da olsa, herkes onun ölümünü kabullenmiştir.

Hasta olup normal bir ortamda vefat etmek üzere olanlara karşı da, yakınlarının bazı görevleri vardır. Eğer bir güçlük yoksa ölüm döşeğinde yatan kişiyi kıbleye doğru ve sağ yanı üzerine çevirmek müstahaptır. Samimi dost ve arkadaşlarından biri uygun bir tarzda "kelime-i tevhid'i ve tövbeyi" hatırlatacak şekilde telkinde bulunmalıdır. Ancak o *"haydi sen de söyle"* diye zorlanmamalıdır. Kendi arzu ve iradesiyle bu cümleyi söyletmeye yardımcı olunmalıdır. Bu hususta sevgili Peygamberimiz (s.a.s.), şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ كَانَ آخِرُ كَلَامِهِ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ

"Kimin son sözü "لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ" olursa, o kişi cennete girer."[1113]

Son anını yaşayan bu tür hastaların yanında Yâsîn veya Ra'd sûresini okumak da müstahaptır. Vefat gerçekleşince, artık cenaze yıkanıncaya kadar yanında Kur'an okunmaz. Fakat dua edilebilir. Başka bir odada veya başka bir yerde Kur'an okunmasında ise bir sakınca yoktur.

Teçhiz, Tekfin ve Defin İşlemleri

Ruhun bedeni terk etmesi hâline ölüm denir. Cenaze için yapılması gereken hazırlıklara "teçhiz", kefenlenmesine "tekfin", kabre konulmasına da "defin" denir.[1114] Buna göre, ölen bir Müslüman'ı yıkamak, kefenlemek, cenaze namazını kılıp dua etmek ve bir kabre gömmek mü'minler için farz-ı kifayedir. Bu nedenle ölüm olayı tahakkuk edince, söz konusu işlemler; en yakınları veya komşu, dost ve arkadaşları tarafından süratle tamamlanmalıdır. Zira Peygamberimiz (s.a.s.) de; genel olarak bu tür işlemlerin bir an önce yerine getirilmesini tavsiye ederek şöyle buyurmuşlardır:

أَسْرِعُوا بِالْجَنَازَةِ فَإِنْ تَكُ خَيْراً تُقَدِّمُوهَا إِلَيْهِ، وَإِنْ تَكُ شَرًّا تَضَعُوهُ عَنْ رِقَابِكُمْ

"Cenazeyi defnetmekte acele ediniz. Eğer bu ölü iyi bir kişi ise, onu (bir an evvel kabrindeki) hayır ve sevabına ulaştırmış olursunuz. Eğer bu cenaze iyi bir kişi değilse, onu omuzlarınızdan çabuk indirip bırakırsınız."[1115] Hadiste kastedilen sürat; ölüm kesinleştikten sonra, defin gibi işlemlerinin acele olarak yerine getirilmesidir. Çünkü cenazenin ihtiyaçtan fazla ailesinin gözü önünde hapsedilip bekletilmesi doğru değildir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) döne-

---

[1113] Ebû Davud, Cenaiz, 20, III, 48.

etmeleri gerekir. Zira cenazenin taşınmasına yardımcı olmak ve kabristana kadar eşlik etmek de sünnettir. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.), bu hususta şöyle buyurmuşlardır:

حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ خَمْسٌ رَدُّ السَّلَامِ، وَعِيَادَةُ الْمَرِيضِ، وَاتِّبَاعُ الْجَنَازَةِ، وَإِجَابَةُ الدَّعْوَةِ، وَتَشْمِيتُ الْعَاطِسِ

"Müslüman'ın Müslüman üzerindeki hakkı beştir: Selâmı almak, hastayı ziyaret etmek, cenaze ardında gitmek, davete icabet etmek ve aksırana dua etmek, yerhamükellâh / Allah merhamet etsin demek)tir."[1116]

Ölene Ağlanır ve Ağıt Yakılır mı?

Ölünün başında, cenazenin defninde ve kabir ziyareti esnasında bağırıp çağırmadan, yaka paça yırtmadan sessizce ağlamak caizdir. Çünkü bu tür bir ağlama insanlardaki acıma ve merhamet duygusunun dışa yansımasıdır. Buna rağmen Yüce Allah, sabır ve teslimiyet içinde olanları, acı ve musibetlere tahammül edenleri de övmüştür. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), oğlu İbrahim vefat edince hüzün ve teessüründen dolayı gözyaşlarını tutamamıştır. Bu olayı gören sahabînin, أَ تَبْكِي أَوَ لَمْ تَكُنْ نَهَيْتَ عَنِ الْبُكَاءِ *Siz de mi ağlıyorsunuz? Siz ağlamayı yasaklamamış mıydınız?"* diye sorması üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.):

قَالَ لَا وَلٰكِنْ نَهَيْتُ عَنْ صَوْتَيْنِ أَحْمَقَيْنِ صَوْتٍ عِنْدَ مُصِيبَةٍ، خَمْشِ وُجُوهٍ وَشَقِّ جُيُوبٍ وَرَنَّةِ الشَّيْطَانِ

"Hayır! Ben (insanı isyana sürükleyen ahmakça) iki sesi yasakladım: Bir musibete uğradığında yüzleri tırmalayıp yaka paça yırtarak ağlamak, şeytanın sesi (yani insanı günaha götürecek sözleri terennüm etmeyi yasakladım."[1117]

Görüldüğü gibi sesini yükselterek ağlamak, çirkin söz söylemek, bağırıp çağırmak, ağıt yakmak, üstünü başını dövmek ve yolmak doğru değildir. Hatta Hz. Peygamber (s.a.s.), bu aşırılıklar ve taşkınlıklar nedeniyle cenazenin bile rahatsız olacağını bildirmiştir: اَلْمَيِّتُ يُعَذَّبُ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ *"Şüphesiz ölü, arkasından ailesinin ağlaması yüzünden azap görür."*[1118]

Başka bir hadiste de bu tür davranışlar câhiliyye âdeti olarak nitelendirilmiştir.[1119]

لَيْسَ مِنَّا مَنْ شَقَّ الْجُيُوبَ وَضَرَبَ الْخُدُودَ وَدَعَا بِدَعْوَةِ الْجَاهِلِيَّةِ

[1116] Müslim, Selâm, 3, II, 1704; Ebû Davud, Edeb, 98, V, 288; Tirmizî, Edeb, 44, V, 80.
[1117] Tirmizî, Cenâiz, 25, III, 328.
[1118] Müslim, Cenâiz, 9, II, 638.
[1119] Tirmizî, Cenâiz, 23, III, 325.

"(Bir yakınının ölmesi üzerine) elbisesinin yakalarını yırtan, eli ile kendisine vurup dövünen ve cahiliyye çağrısı ile feryat eden (ağıt yakan) kimse bizden değildir."[1120] Bu ve benzer hadislerden de anlaşıldığı gibi ölü için dövünmek, yaka yırtmak ve çeşitli sözler söyleyerek bağırıp çağırmak açık bir şekilde yasaklanmıştır.

Cenazeyi Alkışlamanın Dinî Hükmü

Vefat edenin cenaze işlemleri yerine getirilirken riayet edilecek önemli bir husus da; ahiret âlemini düşünmek, ölümü hatırlamak, ondan yeterince ders ve ibret almaktır. Nitekim Kur'an'da da açıklandığı gibi insan nerede olursa olsun, mutlaka bir gün ölümle yüz yüze gelecektir:

أَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ

"Nerede olursanız olun, sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulunsanız bile ölüm size ulaşacaktır..." (Nisâ, 4/78)

Cenaze törenlerinde acı, ızdırap, gözyaşı, hasret, ayrılık ve üzüntü dolu bir yas ve matem atmosferi oluşmaktadır. Buraya katılan herkes; tam bir sükûnet, teslimiyet ve tefekkür hâlini yaşamaktadır. Hâl böyle iken; bazı cenazelerin, camiye ve kabristana nakli esnasında alkışlandığı görülmektedir. Hâlbuki İslâm tarihinde ve kültürümüzde cenazenin alkışla defnedildiği bir döneme rastlanmamıştır. Alkış, daha çok hayatta olanlara takdir hislerini dile getirmek için yapılır. Geçmişte ve günümüzde yapılan birçok toplântı, tören ve protokol hizmetlerinde yapılan alkışlar da bu amaca yöneliktir.

Kur'an-ı Kerim'de dua, Kabe'yi tavaf ve namaz kılmak gibi hâllerde ıslık ve alkışın bir işaret olarak câhiliyye devrinde Araplarca kullanıldığı bildirilmektedir. Fakat onların bu davranışları Kur'an'ın şu ayetiyle kınanmıştır:

وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ

"Onların, Kâbe'nin yanında duaları, ıslık çalıp el çırpmaktan ibarettir..." (Enfâl, 8/35)

Bu ayetle ilgili tefsir kaynaklarına bakıldığında müşriklerden bazı erkek ve kadınların Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ettikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca bunlar; tavaf sırasında el parmaklarını birbirine kenetleyip ağızlarına götürerek ıslık çalıyor, bir taraftan da ellerini çırparak alkış tutuyorlardı. Bu da iddialarına göre onların duasıydı. Islık ve el çırpma olayı dua, ibadet ve hatıra adına yapılmış olsa bile tasvip görmemiştir. Bu nedenle son yıllarda bazı cenaze törenlerinde bir kısım insanlar cenazeye alkış tutarak ve slogan atarak bunun tabiî bir âdet ve teamül hâline getirilmesini istemektedirler. Hangi amaçla yapılırsa yapılsın, cenaze törenlerinde alkış tutmak ve slogan atmak cenazenin defin adabıyla uygun düşmemektedir. Kaldı ki alkış, cenazeye olan saygıyı yok et-

Cenaze Merasimlerinde Görülen Bid'at ve Hurafeler

Günümüz cenaze törenlerinde, bazı ölülerin dostları, yakınları veya çalıştıkları kurumları, camii avlularına ve kabristanlara çelenkler göndermektedirler. Hâlbuki sosyal hayatımızın her alanında olduğu gibi cenaze törenlerinde de israf ve aşırı harcamalar doğru değildir. Sadelik ve sükûnet esastır. Bu nedenle israf ve şekil açısından cenaze törenleri için çelenk yapmak ve taşımak da cenaze merasim adabına uygun düşmemektedir. Ancak genel olarak kabristanda ağaç dikmek ve yeşilliği korumak, özellikle kabristanların iç ve dış çevresini ağaçlandırmak tavsiye edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de de işaret edildiği gibi ağaç, bitki ve diğer yeşilliklerin tamamı kendilerine mahsus hâlleriyle Allah'ı anmaktadırlar:

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ ۚ وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ ۚ اِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا

"Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı tespih ederler. Her şey onu hamd ile tespih eder. Ancak siz onların tespihini anlamazsınız. O, halîm'dir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır." (İsrâ, 17/44)

Bu durumda kabristana dikilen ağaç, canlı kaldıkça onun tespih ve zikrinden kabir sahibi faydalanacaktır. Sahabeden İbn Abbâs anlatıyor;

مَرَّ النَّبِيُّ عَلٰى قَبْرَيْنِ Hz. Peygamber (s.a.s.) iki kabre uğradı ve

قَالَ اِنَّهُمَا لَيُعَذَّبَانِ وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ *"Bu kabirdeki insanlar muhakkak azap ediliyorlar. Azap edilmeleri de büyük bir işten dolayı değildir."* dedi ve gerekçesini şöyle bildirdi:

ثُمَّ قَالَ بَلٰى اَمَّا اَحَدُهُمَا فَكَانَ يَسْعٰى بِالنَّمِيمَةِ وَاَمَّا الْآخَرُ فَكَانَ لَا يَسْتَتِرُ مِنْ بَوْلِهِ

"Evet, bunlardan biri kovuculuk yapardı, diğeri ise idrardan sakınmazdı."

قَالَ ثُمَّ اَخَذَ عُودًا رَطْبًا فَكَسَرَهُ بِاثْنَتَيْنِ ثُمَّ غَرَزَ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلٰى قَبْرٍ

Sonra Peygamber (s.a.s.), taze bir hurma dalı aldı ve bunu ikiye böldü. Her birini bir kabir üzerine dikti ve ثُمَّ قَالَ لَعَلَّهُ يُخَفَّفُ عَنْهُمَا مَالَمْ يَيْبَسَا *"Bu dallar kurumayıp taze kaldığı müddetçe, bu iki kabir sahibinden azabı hafifletilir"*[1121] buyurdu. Böylece kabirlere ağaç dikmenin önemi, bizzat Hz. Peygamber tarafından teyit edilmiştir. Cenazenin manevî hatırasına katkıda bulunmak isteyenlerin; çelenk yerine, muhtaçlara, eğitim ve öğretim kurumlarına aynî

[1121] Buhârî, Cenâiz, 89, II, 103.

çelenk yerine, muhtaçlara, eğitim ve öğretim kurumlarına aynî veya nakdî yardımda bulunmaları daha uygundur.

Ölenlerin Arkasından Kur'an Okumak

Ölülerin ruhları için her zaman Kur'an okunup hâsıl olan sevap onların ruhlarına bağışlanabilir. Ancak cenazenin defni sırasında veya sonraları para karşılığında Kur'an ve mevlit okutmak veya ziyafet vermek doğru değildir. Ayrıca; ölenin yedinci, kırkıncı ve elli ikinci gecesi gibi belli gün ve gecelerinde okunan hatim ve mevlit merasimleri hakkında da Kur'an ve sünnete dayalı bir bilgi veya tavsiye yoktur.

Kabrin yanında namaz kılmak, üzerine kubbe yapmak, mescit inşa etmek, mum yakmak ve bez bağlamak da geçmiş bazı din, örf, âdet ve kültürlerin kalıntısı olan bid'atlerdir.

Kabir Ziyareti

Kabir ziyareti; tarihin her döneminde insanın ilgi, merak ve heyecanına neden olmuştur. Kabirlere mezar denmesinin bir sebebi de budur. Çünkü mezar, ziyaret edilen yer anlamına gelmektedir. Bu yüzden günümüzde; "mezarı ziyaret" ifadesi, "kabri ziyaret" ifadesinden daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Başlangıçta iyi niyetle yapılan kabir ziyaretleri zamanla ifrat çizgisini aşarak bid'at, hurafe ve batıl inançlara neden olmuştur. Bu sebeple bazı dönemlerde ve bölgelerde mezarlıklar bir umut kapısı hâline gelmiştir. Başları darda kalan, hastalıklarına deva arayan bazı kimseler mezarlıklara koşmuştur. İslâm'ın doğuşu sırasında Arabistan'daki müşrikler bile ölülerden medet bekliyorlardı.

İnsanlara "tek Allah inancı"nı getiren İslâmiyet; şirk, küfür, batıl inanç ve benzeri davranışların canlanmasına yol açabilecek hareketleri yasaklamıştır. Kabir ziyareti de bunlardan biridir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), İslâm'ın itikâdî prensipleri; Müslümanlar tarafından iyice anlaşılıp gönüllere yerleşinceye kadar kabir ziyareti konusunda dikkatli ve temkinli davranılmasını istemişlerdir. Ancak iman prensipleri kalplere yerleşip, yanlış inançlara sapma ve kabirlere tapınma endişesi ortadan kalkınca; kabir ziyaretine izin verilmiştir. Şu hadisi şerif de bu hususu açıklamaktadır:

كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ فَزُورُوهَا. فَإِنَّهَا تُذَكِّرُكُمُ الْآخِرَةَ

"*Size kabir ziyaretini yasaklamıştım,* (şimdi buna izin veriyorum.) *Onları ziyaret ediniz. Çünkü bu ziyaret size ahireti hatırlatır.*"[1122]

Peygamberimiz (s.a.s.), hadislerinde kabir ziyaretinin amacını bildirmektedir. Bu da ölümü ve ahiret hayatını hatırlamaktır.

fark yoktur. Zira kabir ziyaretindeki ruhsat umumîdir. Nitekim kabir ziyaretindeki yasak da vaktiyle umumiydi. Sonra bu yasak kaldırılarak herkese mubah kılındı. Böylece erkekler için de kadınlar için de caiz oldu. Kadınların kabir ziyaretini yapabileceklerini destekleyen İslâm bilginleri, Hz. Âişe validemizin kardeşi Abdurrahman bin Ebi Bekr'in kabrini ziyaret etmesini örnek göstermişlerdir. İbn Ebi Müleyke anlatıyor: Hz. Âişe kabristandan geliyordu, kendisine;

-Ey mü'minlerin annesi nereden geliyorsun, diye sordum. Âişe;

-Kardeşim Abdurrahman'ın kabrini ziyaret ettim, oradan geliyorum, dedi. Ben ona;

-Allah'ın elçisi kabirleri ziyaretten men etmedi mi? dedim. Hz. Âişe;

-Evet, vaktiyle yasaklamıştı, fakat sonra ziyaret edilmesini emretti, dedi.

Hz. Âişe'nin bu açıklaması ile diğer hadislerin rivayetleri dikkate alındığında; kabir ziyaretinin mubah olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu ziyaretin erkek ve kadınlar tarafından karışık olarak yapılması hâlinde fesatlığa sebep olma ihtimali varsa, genç kadınların katılması uygun görülmemiştir. Yalnız kadınlara ait olan ziyaretlerde ise; genç ve yaşlı şeklinde bir ayırıma gerek yoktur."[1123]

Kabir ziyareti yapanların, ölüleri şöyle selamlamaları ve dua etmeleri tavsiye edilmiştir:

اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ وَإِنَّا إِنْشَاءَ اللهُ بِكُمْ لاَحِقُونَ

"Ey mü'minler topluluğu! Allah'ın selâmı üzerinize olsun. İnşallah biz de yakında size katılacağız."[1124]

Sünnet olan, kabirleri ayakta ziyaret etmek ve yine ayakta dua etmektir.

Ölenin Vasiyeti

İnsan hayatta olduğu müddetçe malını dilediği gibi tasarruf etme hakkına sahiptir. Sağlığında arzu etmesine rağmen yerine getiremediği bazı işlerinin, vasiyet ederek yerine getirilmesini isteyebilir. Bu arzu ve istek bazen hastalık hâlinde akla gelir, bazen de hastalığının uzaması nedeniyle mala muhtaç olma ihtimalini düşünerek ölümünden sonra da yerine getirilmesini isteyebilir. Kişi ölümden sonra geçerli olmak üzere iyilik ve hayır amacıyla vasiyet yapabilir.

[1123] Miras, Kâmil, *Sahih-i Buhari Tecridi Sarih Tercemesi ve Şerhi*, IV, 373, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1980.

[1124] Müslim, Cenâiz, 35, I, 669; Ebû Davud, Cenâiz, 83, III, 559; Tirmizî, Cenâiz 59, III, 369.

Nitekim Kur'an da ölüm anı yaklaştığında, eğer kişi geriye bir mal-mülk bırakmak istiyorsa, meşru bir tarzda vasiyette bulunmasını önermiştir.[1125]

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) de imkânı olanlar için vasiyetlerini yerine getirmelerini tavsiye etmiştir:

مَاحَقُّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ لَهُ شَيْءٌ يُوصِي فِيهِ أَنْ يَبِيتَ لَيْلَتَيْنِ إِلَّا وَوَصِيَّتُهُ مَكْتُوبَةٌ عِنْدَهُ

"Vasiyet edecek bir şeyi bulunan Müslüman bir kimseye, vasiyeti başı ucunda yazılı olarak bulunmaksızın iki gün daha geçirmesi doğru değildir."[1126]

Vasiyet edilen malın, kişinin ölümünden sonra tartışmaya ve kavgaya sebep olmaması gerekir. Vasiyetin yazılı ve resmî olması, vasiyetin varislere zarar verecek şekilde düzenlenmemesi ve malının üçte birini geçirmemesi gerekir.

Sahabeden Sa'd bin Ebi Vakkâs anlatıyor: Hastalığım nedeniyle Hz. Peygamber, ziyaretime geldi, kendisine;

قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ أُوصِي بِمَالِي كُلِّهِ *"Ey Allah'ın Elçisi! Malımın tamamını sadaka olarak verilmek üzere vasiyette bulunabilir miyim?"* dedim. Hz. Peygamber;

قَالَ لَا *"Hayır"* dedi.

قُلْتُ فَالشَّطْرُ *"Yarısını vasiyet edebilir miyim?"* dedim. Hz. Peygamber;

قَالَ لَا *"Hayır"* dedi.

قُلْتُ الثُّلُثُ *"Üçte birini vasiyet edebilir miyim"* dedim.

قَالَ فَالثُّلُثُ وَالثُّلُثُ كَثِيرٌ إِنَّكَ أَنْ تَدَعَ وَرَثَتَكَ أَغْنِيَاءَ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَدَعَهُمْ عَالَةً يَتَكَفَّفُونَ النَّاسَ فِي أَيْدِيهِمْ

"Üçte biri mi? Üçte biri de çok. Varislerini zengin olarak geride bırakman, halka el açan fakirler olarak bırakmandan daha iyidir."[1127]

Öleni Hayırla anmak

İslâm insana, hayatta olduğu gibi, vefatından sonra da büyük değer vermiştir. Bu nedenle ölen kimsenin kötülüklerini, ayıplarını, suçlarını araştırmak ve hakkında dedikodu yapmak, sağlığındaki davranışlarına bakarak kınamak ve hakkında kötü sözler söylemek doğru değildir. O, artık ameliyle baş başa kalmıştır. Peygamber (s.a.s.);

لَا تَسُبُّوا الْأَمْوَاتَ فَإِنَّهُمْ قَدْ أَفْضَوْا إِلَى مَا قَدَّمُوا

"Sizler ölülere sövmeyiniz. Çünkü onlar önden göndermiş oldukları amellerinin karşılıklarına ulaşmışlardır"[1128] buyurmuştur.

[1125] Bakara, 2/180; Mâide, 5/106.

düşen, ölenleri iyi ve güzel hasletleriyle anmaktır. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.), bu hususta şöyle buyurmuşlardır:

أُذْكُرُوا مَحَاسِنَ مَوْتَاكُمْ، وَكُفُّوا عَنْ مَسَاوِيهِمْ.

"Ölülerinizin iyiliklerini anın ve kötülüklerini zikretmekten vazgeçin."[1129]

İnsan, sağlığında yaptığı ibadet, iyilik ve hayırların karşılığını öldükten sonra göreceği gibi, geride kalan yakınlarının yapacakları duadan, hayır ve hasenâtın da yararını görecektir. Peygamberimiz (s.a.s.)'in şu hadisi bu gerçeği ifade etmektedir:

إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثَةٍ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ

"İnsan öldüğü zaman ameli sona erer. Ancak üç sınıf insanın; sadaka-i cariye, kendisinden istifade edilen bir ilim ve kendisine hayır dua eden sâlih bir evlat bırakan kimsenin ölümünden sonra da amel defterine sevap yazılır."[1130]

Bir sahabî;

أَنَّ رَجُلًا قَالَ يَا رسُولَ اللهِ: هَلْ بَقِيَ مِنْ بِرِّ أَبَوَيَّ شَيْئٌ أَبَرُّهُمَا بِهِ بَعْدَ مَوْتِهِمَا

"Ey Allah'ın Resûlü, anne ve babamın vefatlarından sonra da onlara iyilik yapma imkânı var mı, ne ile onlara iyilik yapabilirim?" diye sormuş, Peygamberimiz (s.a.s.);

فَقَالَ نَعَمْ: اَلصَّلَاةُ عَلَيْهِمَا، وَاسْتِغْفَارُ لَهُمَا، وَإِنْفَاذُ عَهْدِهِمَا مِنْ بَعْدِهِمَا، وصِلَةُ الرَّحِمِ الَّتِي تُوصِلُ إِلَّا بِهِمَا، وَإِكْرَامُ صَدِيقِهِمَا

"Evet vardır. Onlara dua, onlar için Allah'tan istiğfar (günahlarının affedilmesini) talep etmek, onlardan sonra vasiyetlerini yerine getirmek, anne ve babasının akrabalarına karşı sıla-i rahmi ifa etmek, anne ve babanın dostlarına ikramda bulunmak"[1131] buyurmuştur.

Ölen insanın yakın ve uzak çevresine borçları varsa, varisleri tarafından ödenmelidir. Peygamberimiz (s.a.s.), cenaze namazlarını kıldırmadan önce varislerine ölenin borcunun olup olmadığını sorardı. Şayet borcu olan varsa, yakınlarına ödemelerini emreder, ondan sonra namazlarını kıldırırdı. Gerekçesini de şöyle izah etmiştir:

إِنَّ صَاحِبَ الدَّيْنِ مُرْتَهَنٌ فِي قَبْرِهِ حَتَّى يُقْضَى دَيْنُهُ عَنْهُ

[1128] Buhârî, Cenâiz 97, II, 108, Rikâk 42, VII, 193.
[1129] Ebû Davud, Edeb 50, V, 207; Tirmizî, Cenâiz 34. III, 339.
[1130] Müslim, Vasıyyet, 14, II, 1255; Ebû Davud, Vesaya, 14, III, 300.
[1131] Ebû Davud, Edeb 129, V, 352; İbn Mâce, Edeb, 2, II, 1209.

"Mü'minlerin ruhu, borcu ödeninceye kadar, borcu yüzünden bağlıdır."[1132]

Tâziyede Bulunmak

Hem ölen insana, hem de geride kalan yakınlarına karşı yerine getirilmesi gereken bir görev de **taziye**dir. Tâziye, ölünün yakınlarına, *"Allah, rahmet etsin! Başınız sağ olsun! Allah, geride kalanlara ömür versin"* gibi sözlerle sabır dilemek, rahatlatıcı ve teselli edici sözler söyleyerek acı ve üzüntülerini paylaşmaktır.

Tâziye vesilesiyle ölene dua edilir ve Kur'an okuyup sevabı bağışlanır. Tâziye süresi, genel olarak aynı yerde yaşayanlar için üç gündür. Bu süre içinde yapılması daha uygun olur. Böylece ölenin yakınlarının daha erken acılarını unutup normal hayata döndürülmeleri sağlanmış olur. Ancak uzakta oturanlar veya geç haber alanların daha sonra da tâziyede bulunmaları mümkündür.

Sonuç

Her canlı gibi insan da bir gün ölecektir. Ancak ölüm yok olmak değil, yeni bir doğum, yeni bir hayatın başlangıcıdır, kabir hayatı. İnsan, bu hayatı iman ve ibadetiyle cennet bahçesi yapabilir.

Müslümanların sağlıklarında birbirlerine karşı görevleri bulunduğu gibi ölüm sonrasında da görevleri vardır. Ölen müslümanın teçhiz ve tekfin işlerini yapmak, cenaze namazını kılmak, arkasından hayır dua etmek, geride kalanlara baş sağlığı dilemek, bu görevlerin başında gelir. Yakınları, ölenin vasiyetini yerine getirmelidirler.

Ölen insanlar hayır ile yâd edilmeli, ölümden ibret alınmalı, ölümü hatırlamak için kabirler ziyaret edilmelidir. Ölenin arkasından bağırıp çağırarak, yaka paça yırtarak ağlamak, cenazede alkış tutmak, İslâm'a uymayan davranışlardır.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

Ahmet Rifat, *Tasvir-i Ahlâk / Ahlâk Sözlüğü,* Yayına Hazırlayan: Hüseyin Algül, Tercüman 1001 Temel Eser serisi, Kervan Kitapçılık, tarihsiz.

Akar, Metin, *Doğumunun Yedi Yüz Ellinci Yılında Yunus Emre.*

Akseki, Ahmed Hamdi, *İtikat, İslâm Dini İbadet ve Ahlâk*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 16. baskı, Ankara 1966.

Alaüddin Abidin, *el-Hediyyetü'l-Alâiyye*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984.

Altuntaş, Halil – **Şahin,** Muzaffer, ***Kur'an-ı Kerim Meâli***, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.

Âlûsî, Şihâbü'd-Dîn Mahmûd, *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm Ve's-Seb'i'l-Mesânî,* Beyrut 1985.

Asım Efendi, Seyyid Ahmed, *Kamus Tercümesi*, İstanbul 1886.

Askalânî, İbn Hacer, *el-Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî,* tah. Muhibbuddin el-Hatib, el-Mektebetu's-Selefiyye, Kahire 1407.

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeniufuklar Neşriyat, İstanbul 1988.

Bağavî, Hüseyin b. Mes'ûd, *Meâlimü't-Tenzîl*, Dâru Taybe, Beyrut 1993.

Belâzûrî, *Futûhu'l-Buldân*, Beyrut 1958.

Beydâvî, Kâdî Abdullah b. Ömer, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl,* (Mecmûatün Mine't-Tefâsîr içinde). Beyrut, tarihsiz.

Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Daru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, Beyrut 1994.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukı İslâmiyye ve Istılahâtı Fıkhiyye Kamusu,* Bilmen Yayınevi, İstanbul 1975.

Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahih,* Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

Bûtî, Saîd Ramazan, *Fıkhu's-Sîre,* 10. baskı. Beyrut 1991.

Ali Haydar, *Usûlü Fıkıh Dersleri*, Yayına hazır., Hacı Âdil Bey, Matbaai Âmire, İstanbul 1326.

Büyükkörükçü, Tahir, *Mevlana ve Mesnevi Gözüyle Peygamber Efendimiz*, Konya, tarihsiz.

Canan, İbrahim, *Kütüb-ü Sitte Terceme ve Şerhi,* Akçağ Yayınları, Ankara.

yy. 1811.

Cevdet Paşa, Ahmed, *Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, Üçdal Neşr., İstanbul 1981.

Cezerî, Abdurrahman, *el-Fıkh alel Mezahibi'l-Erbaa*, Beyrut, tarihsiz.

Cürcânî, Şerif , *et-Ta'rîfât,* Baskı yeri ve tarihi yok.

Çağırıcı, Mustafa,

- *Kesb ve Fitne,* İslâm Ansiklopedisi, İstanbul,

- *Nebevî Öğretide İdeal Birey, Toplum ve Devlet, Hz. Peygamber'in Hayatından Davranış Modelleri*, 3. Baskı, Ankara 2000.

Çepel, Necmettin, *Doğa Çevre Ekoloji ve İnsanlığın Ekoloji Sorunları*, Altın Kitaplar Yay., İstanbul 1992.

Çubukcu, İbrahim Agâh, *İslâm'da Ahlâk ve Manevî Vazifeler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1995.

Danişmend, İsmail Hami, *Garb Menba'larına Göre Eski Türk Seciyye ve Ahlâkı*, İstanbul 1961.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat,* Ankara 1970.

Dıraz, Abdullah, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru*, Tercüme: Salih Akdemir, Ankara 1983.

Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, Erkam Yayınları, yer yok, tarihsiz.

Dumlu, Ömer

- *Kur'an-ı Kerim'de Ma'rûf ve Münker*, İzmir 1999.

- *Kur'an'da Salah Meselesi,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara 1992.

Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

Ebû Zehra, Muhammed, *Usûlü'l-Fıkh*, Tebliğ Yayınları, Eren Ofset, İstanbul, tarihsiz.

Fazlu'r-Rahman, *Sîret Ansiklopedisi*, İstanbul 1990.

Gazâlî, Ebû Hamid Muhammed,

- *İhyaü Ulûmiddîn,* Kahire 1386.

- *İhyâ-u Ulumi'd-Dîn*, Tercüme Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul 1974.

Gölcük, Şerafettin, Süleyman Toprak, *Kelâm,* Konya 2001.

Gölpınarlı, Abdulbâki, *Şeyh Galip Divânından Seçmeler*, İstanbul 1971.

Gülle, Sıdkı, *İslâm Şeriatında Büyük Günahlar,* Bedir Yayınları, İstanbul.

Hallaf, Abdülvehhab, *'Ilmü Usûli'l-Fıkh*, el-Mektebetü'l-İslâmî, İstanbul 1984.

Hamdi Efendi, *el-Hamidî Ala Mir'âti'l-Usûl*, Dâru't-Tıbaati'l-Âmira, İstanbul 1280.

Hamidullah, Muhammed, *"Hem Rahmet ve Hem de Harp Peygamberi"*, Tercüme: Yusuf Kavakçı, Ziya, Diyanet Dergisi (Peygamberimiz Özel Sayısı), 1971.

Hart, M. H., *En Etkin 100 Kişi,* Çeviri: M. Harmancı, İstanbul 1994.

Heyet, *İlmihal,* İSAM Yay., İstanbul 1999.

Heytemî, İbn Hacer, *ez-Zevacir an İktirafi'l- Kebâir*, Beyrut 1988.

Hindî, Ali el-Müttakî b. Hüsameddîn, *Kenzü'l-Ummal fi Süneni'l-Akvâl ve'l-Efâl,* Halep, ty.

Hökelekli, Hayati, *İntihar*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1995.

İbn Fâris, Ahmed, *Mu'cemü Mekâyîsi'l-Lüga*, Kahire 1948.

İbn Hişam, *es- Sîretü'n-Nebeviyye*, İkinci baskı, Mısır 1955.

İbn Hümâm, Kemal Muhammed b. Abdulvahit, *Fethu'l-Kadir,* Daru İhyai't-Türasil Arabî, Beyrut, t.y.

İbn Kesîr, İsmail bin Ebî'l-Fida, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Kahire 1373.

İbn Kudâme, el-Makdisi, Abdurrahman b. Muhammed, *eş-Şerhu'l- Kebir*, Matbaatu'l-Menar, Mısır 1348.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen,* Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

İbn Melek, Abdüllatif b.'Abdilaziz b.el-Melek, *Mebârikü'l-Ezhar fi Şerhi Menâri'l-Envar (Şerhu'l-Menar)* Matbaai Osmaniye, İstanbul 1314.

İbn Rüşd, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesıd*, Ahmet Kamil Matbaası, İstanbul 1333.

İbnü'l-Esîr, *en-Nihaye fi Ğarîbi'-l Hadîs,* Dâru'l-Fikr, Beyrut, tarihsiz.

İbrahim Hakkı, Erzurumlu, *Marifetnâme*, Sadeleştiren: M. Fuad Başer, İstanbul 1984.

Kâdî İyâz, Ebu'l-Fadl, *eş-Şifâ bi Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ*, Beyrut, tarihsiz.

Kal'acî-Kuneybî, *Mu'cemu Lüğati'l-Fukahâ*, Beyrut 1988.

Karacabey, Salih, *Hz. Peygamber'in İnsan İlişkilerine Verdiği Önem*, Diyanet İlmî Dergi, (Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.) Özel Sayısı), Ankara 2000.

Karagöz, İsmail,

- *Kur'an'a Göre İnsana Verilen Değer* ve Görev, Çelik Yayınevi, İstanbul 1996.

- *Kur'an'da Zikir Kavramı ve Allah'ı Zikir*, Diyanett İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002.

- *"Kur'an'da Salih Amel Kavramı, Salih ve Muslih İnsanların Özellikleri"*, Diyanet İlmî Dergi, XXXIII/2, Ankara, 1997.

- *"İnsanın Günah İşlemesine Sebep Olan Genel Karakteri"*, Diyanet İlmî

tanbul 1996.

- *Namazların Kısaltılarak ve Birleştirilerek Kılınması (Seferîlik ve Hükümleri)*, Hakses Yayınları, Ankara 1999.

- *"Namazları Dosdoğru Kılabilmek"*, Diyanet Aylık Dergisi, Mayıs 2003.

Karaman, Hayrettin, Günlük *Hayatımızda Haramlar-Helâller*, Nesil Yayınları, İstanbul 1979.

Kâsânî, Alauddin Ebû Bekir b. Mes'ud, *Bedayiu's-Sanayi fi Tertibi'ş-Şerayi*, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut 1982.

Keleş, Ruşen, Can Hamamcı, *Çevrebilim,* İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2002.

Keskin, Yusuf Ziya, *Nebevî Hoşgörü,* İstanbul 1997.

Kılıç Sadık, *Kur'an'da Günah Kavramı*, Hibaş Yayınevi, Konya 1984.

Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk / Ahlâk-i Alâî.* Baskıya hazırlayan: Hüseyin Algül, Tercüman 1001 Temel Eser, tarihsiz.

Köksal, Mustafa Asım, *Dinî ve Ahlâkî Sohbetler.*

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' Li Ahkâmi'l-Kur'an*, Kahire, 1935.

Mâtürîdî, Ebû Mansur, *Kitâbü't-Tevhîd,* Çağrı Yay. İstanbul, tarihsiz.

Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *Edebü'd-Dünya ve'd-Dîn*, İkinci baskı, Daru İbn-i Kesîr, 1990.

Mehmed Vehbi, *Hulasatu'l- Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an* (Büyük Kur'an Tefsiri) Üçdal Neşr. İstanbul 1966.

Meriç, Ümid, *"Sosyolojik Açıdan Kılık-Kıyafet ve İslâm'da Örtünme"*, İstanbul 1987.

Mevsılî, Abdullah b. Mahmud b Mevdûd, *el-İhtiyâr Li Ta'lî'l-Muhtâr,* İstanbul 1984.

Miras, Kâmil *Sahih-i Buhari Tecridi Sarih Tercemesi ve Şerhi*, Diy. İşl. Bşk. Yay. Ankara 1980.

Molla Hüsrev, Muhammed b.Ferâmuz, *Mir'âtü'l-Usûl Şerhu Mirkâti'l-Vusûl,* Matbaai Âmira, İstanbul 1307.

Münzirî, Abdülazîm Abdülkavî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, Mısır 1954.

Müslim b. el-Haccac, *el-Câmiu's-Sahih, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.*

Nesâî, Ahmed b. Şuayb,

- *es-Sünen,* Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

- *es-Sünen'ül-Kübra,* Thk. Abdulgaffâr Süleyman el-Bendârî, Seyyid Kusrevî Hasen, Dâru'l-Kutubi'l-Ilmiyye, Beyrut 1991.

Nesefî Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil* (Mecmûatün Mine't-Tefâsîr). Beyrut, t.y,

Heysemî Nureddin, *Mecmau'z-Zevâid*, Beyrut 1967.

Öner, Necati, *Stres ve Dinî İnanç*, Türkiye Diy. Vakfı Yay., Ankara 1989.

Rağıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, Beyrut, tarihsiz.

Râzî, Fahruddîn, *Mefatîhu'l-Gayb*, (*et-Tefsiru'l Kebir)*, Tahran, tarihsiz.

Sâbûnî, Muhammed Ali, *Muhtasaru Tefsir-i İbn Kesîr,* Beyrut 1981.

Sâbûnî, Nureddîn, *el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn,* Ankara 1979.

Sami, Şemsettin, *Kâmûsu Türkî,* Dersaâdet 1317.

Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003.

Sehâvî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman, *el-Makâsıdü'l-Hasene fî Beyani Kesîrin mine'l-Ehâdîsi'l-Müştehere al'l-Elsine,*

Seyyid Bey, Muhammed, *Usûlü Fıkıh-Medhal*, Matbaai Amire, İstanbul 1333.

Süyûtî Celalettin, *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'an*, Dımaşk, 1362.Nesâî'nin Sünen'i ile birlikte.

Seyyid Sabık, *Fıkhu's-Sünne*, Mısır, tarihsiz.

Şener, Mehmet, *Avret*, Diyânet İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1991.

Şirbînî, Hatîb Şemsüddin Muhammed, *Muğni'l-Muhtac ila Marifeti Meâni'l-Elfazi'l-Minhac*, Mısır 1958.

Taberî, Cerir b. Abdullah, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, Beyrut 1988.

Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Dîvânı.*

Tirmîzî, Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

Uludağ, Süleyman, *İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1988.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Aşûra", Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul.

Yazıcı, Seyfettin, *İnananların Güç Kaynağı Dua,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002.

Yazır, Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul 1971.

Yeniçeri, Celal, *İslâm İktisadının Esasları*, İstanbul 1980.

Yücel, İrfan, *Hac Rehberi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1981.

Zehebî, *Kitabu'l-Kebâir ve Tebyîni'l-Meharim,* Beyrut 1990.

Zekiyyüddîn Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları* (*Usûlü Fıkıh).* Terc: İbrahim Kâfi Dönmez, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1990.

Zerka, Mustafa Ahmed, *el-Medhalü'l-Fıkhiyye'l-Âmm* (el-Fıkhu'l-İslâmî fi Sevbihi'l-Cedîd), Matbaatü'l-İnşâ, Dımaşk 1965.

Zeydan, Abdülkerim, *el-Veciz fî Usûli'l-Fıkh,* el-Mektebetü'l-İslâmî, İstanbul 1979.

Zuhaylî Vehbe, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, Fecr Yayıncılık, İstanbul 1994.